

ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΝ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΟΝ

1922

ΣΥΝΤΑΚΤΑΙ

Δ. Αἰγινήτης, διευθυντὴς τοῦ Ἀστεροσκοπείου. — *Αἴγλη Αἰγινήτου*. — *Κ. Ἄμαντος*, συντάκτης τοῦ Ἱστορ. λεξικοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης. — *Μπάμπης Ἄννινος*. — *Θ. Βελλιανίτης*. — *Ι. Κ. Βογιατζίδης*, συντάκτης τοῦ Ἱστορ. λεξικοῦ τῆς Ἑλλ. Γλώσσης. — *Δημοσθένης Βουτυρᾶς*. — *Ι. Κ. Γρυπάρης*. — *Ρ. Δημητριάδης*. — *Ι. Δοανίδης*, τέως καθηγητὴς τοῦ Πολυτεχνείου. — *Γεώργιος Δροσίνης*. — *Μιχ. Σ. Εὐλάμπιος*, διευθυντὴς τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης. — *Σπυρ. Θεοτόκης*, διευθυντὴς τοῦ Ἀρχείου τῆς Ἰονίου Γερουσίας. — *Δ. Γρ. Καμπούρογλους*. — *Α. Καρκαβίτσας*. — *Ἀντ. Κεραμόπουλος*, ἔφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων. — *Γεώργιος Δ. Κορομηλᾶς*. — *Παντ. Κοντογιάννης*. — *Φ. Κουκουλές*, συντάκτης τοῦ Ἱστορικοῦ λεξικοῦ τῆς Ἑλλην. Γλώσσης. — *Στίλπων Κυριακίδης*, διευθυντὴς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου. — *Π. Λορεντζᾶτος*, διευθυντὴς τοῦ Ἱστορ. λεξικοῦ τῆς Ἑλλην. Γλώσσης. — *Ἐμμ. Σ. Λυκούδης*. — *Μ. Μαλακάσης*. — *Δ. Μάργαρης*, βιβλιοφύλαξ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης. — *Δημ. Σ. Μπαλᾶνος*. — *Δ. Οἰκονομίδης*, συντάκτης τοῦ Ἱστορ. λεξικοῦ τῆς Ἑλλην. Γλώσσης. — *Ἀναστ. Ὀρλάνδος*, διευθυντὴς τοῦ Πολυτεχνείου. — *Παῦλος Νιρβάνας*. — *Κωστὴς Παλαμᾶς*. — *Ἄνθ. Παπαδόπουλος*, συντάκτης τοῦ Ἱστορ. λεξικοῦ τῆς Ἑλλ. Γλώσσης. — *Ἰωάννης Πολέμης*. — *Ἀριστομένης Προβελέγγιος*. — *Κ. Ρωμαῖος*, ἔφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων. — *Μιχ. Στεφανίδης*, συντάκτης τοῦ Ἱστορ. λεξικοῦ τῆς Ἑλλην. Γλώσσης. — *Γ. Σωτηρίου*, ἔφορος τῶν βυζαντινῶν μνημείων. — *Γεώργιος Β. Τσοκόπουλος*. — *Χ. Τσούντας*, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου. — *Π. Φουρίκης*, συντάκτης τοῦ Ἱστορ. λεξικοῦ τῆς Ἑλλ. Γλώσσης. — *Γ. Χατζιδάκις*, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου.

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΑΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

Π. Ζωγράφος, Ε. Θωμόπουλος, Π. Μαθιόπουλος, Δ. Μπισκίνης, Σ. Παπαπαναγιώτου, Κ. Παρθένης, Μ. Τόμπρος.

ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΝ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ — ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΡΟΣΙΝΗΣ
ΣΥΝΤΑΚΤΑΙ ΚΑΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ
ΛΟΓΟΓΡΑΦΟΙ, ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΕΣ
ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΑΙ

1922

ΕΚΔΟΤΗΣ Ι. Ν. ΣΙΔΕΡΗΣ, ΑΘΗΝΑΙ

Κατὰ τὸν νόμον 2387 τοῦ 1919 περὶ πνευματικῆς ἰδιοκτησίας ἀπαγορεύεται ἡ ἀναδημοσίευσις ἢ μετάφρασις τῶν ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος πεζῶν καὶ ἐμμέτρων δημοσιευμάτων καὶ ἡ ἀνατύπωσις τῶν ἐν αὐτῷ πρωτοτύπων εἰκόνων, σχημάτων καὶ κοσμημάτων ἄνευ ἀδείας τοῦ ἐκδότου. Μετὰ παρέλευσιν διετίας, ἤτοι ἀπὸ τῆς 1 Ἰανουαρίου 1924, τὰ ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ ἐνυπογράφως δημοσιευόμενα ἐπανέρχονται εἰς τὴν κυριότητα τῶν συγγραφέων.

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ„ 12671

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΙΜΕΝΟΝ

Σελὶς

Περιεχόμενα 5
Πρόλογος 9
Πασχάλιον 11
Ἡμέραι ἀργίας.— Ἐθνικαὶ ἐπέτειοι.— Ἐκλείψεις 12
Χρονικαὶ ἀποστάσεις τοῦ ἔτους 1922 13
Τὸ ἀττικὸν ἡμερολόγιον 15
Ἰανουάριος: Ἑορτολόγιον 17
Λαογραφία τοῦ μηνὸς 18
Ἱστορία τοῦ μηνὸς 19
Φεβρουάριος: Ἑορτολόγιον 21
Λαογραφία τοῦ μηνὸς 22
Ἱστορία τοῦ μηνὸς 23
Μάρτιος: Ἑορτολόγιον 24
Λαογραφία τοῦ μηνὸς 25
Ἱστορία τοῦ μηνὸς 28
Ἀπρίλιος: Ἑορτολόγιον 29
Λαογραφία τοῦ μηνὸς 30
Ἱστορία τοῦ μηνὸς 31
Μάϊος: Ἑορτολόγιον 33
Λαογραφία τοῦ μηνὸς 34
Ἱστορία τοῦ μηνὸς 34
Ἰούνιος: Ἑορτολόγιον 35
Λαογραφία τοῦ μηνὸς 36
Ἱστορία τοῦ μηνὸς 37
Ἰούλιος: Ἑορτολόγιον 38
Λαογραφία τοῦ μηνὸς 39
Ἱστορία τοῦ μηνὸς 40
Αὔγουστος: Ἑορτολόγιον 41
Λαογραφία τοῦ μηνὸς 42
Ἱστορία τοῦ μηνὸς 43
Σεπτέμβριος: Ἑορτολόγιον 44
Λαογραφία τοῦ μηνὸς 45
Ἱστορία τοῦ μηνὸς 45
Ὀκτώβριος: Ἑορτολόγιον 46
Λαογραφία τοῦ μηνὸς 47
Ἱστορία τοῦ μηνὸς 47

Σελὶς

Νοέμβριος: Ἑορτολόγιον 49
Λαογραφία τοῦ μηνός 50
Ἱστορία τοῦ μηνός 50
Δεκέμβριος: Ἑορτολόγιον 52
Λαογραφία τοῦ μηνός 53
Ἱστορία τοῦ μηνός 55
Αἱ σημαντικώταται χρονολογίαι τῆς Ἀρχαίας Ἑλλ. Ἱστορίας . 56
Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου 62
Τὰ ἀνάκτορα τῶν Κομνηνῶν ἐν Τραπεζοῦντι 66
Ἡ ἐπίσημος ὥρα ὑπὸ Δ. Αἰγινήτου 68
Ἡ γῆ τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Ι. Δοανίδου 71
Ἡ προϊστορικὴ Ἑλλὰς ὑπὸ Χ. Τσούντα 81
Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα διὰ τῶν αἰώνων ὑπὸ Γ. Ν. Χατζιδάκι . 81
Ἱερὸν ἄνθος, ποίημα Ἀριστομένους Προβελεγγίου 97
Καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ὑπὸ Ε. Σ. Λυκούδη 99
Τὰ παρατσούκλια ὑπὸ Π. Λορεντζάτου 111
Παλιννόστησις ὑπὸ Ρ. Δημητριάδου 118
Αἱ γυναῖκες τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ Τουρκοκρατίας ὑπὸ Παντ. Κοντογιάννη 131
Τὸ τραγοῦδι τοῦ τρελοῦ, ποίημα Κωστῆ Παλαμᾶ 141
Κειμήλια τοῦ Ἁγίου Ὄρους ὑπὸ Γ. Α. Σωτηρίου 144
Ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ τοῦ Φραγκίσκου Σκούφου 158
Οἱ κρυφοὶ χριστιανοὶ τοῦ Πόντου ὑπὸ Α. Λ. Παπαδοπούλου 169
Τὰ πυρπολικά, τὰ λυόμενα πλοῖα καὶ τὰ ὑποβρύχια εἶναι ἐφευρέσεις νεωτέρων χρόνων; ὑπὸ Φ. Κουκουλὲ 181
Βυζαντινὰ τρίπτυχα: Μαυρίκιος, ποίημα Ἰων. Πολέμη . . 192
Τὰ φυσικὰ μαθήματα τῶν σχολῶν τῆς προεπαναστατικῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Μ. Κ. Στεφανίδου 194
Τρεῖς ὧρες ἀπ' τὴ χώρα, διήγημα Δ. Βουτυρᾶ 208
Πῶς ἀνεπτύχθη ἡ δημοτικὴ μας γλῶσσα ὑπὸ Ι.Κ. Βογιατζίδου 218
Μία ἐξαφανισθεῖσα πόλις: ἡ Μουχόπολις τῆς Β. Ἠπείρου ὑπὸ Θ. Βελλιανίτου 226
Ἰντερμέδια, ποιήματα Ι. Ν. Γρυπάρη 240
Θρακικαὶ παραδόσεις ὑπὸ Στίλπωνος Κυριακίδου 241
Αἱ θυσίαι τοῦ κλήρου ὑπὲρ τῆς Ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως μέχρι τοῦ 1821 ὑπὸ Δ. Σ. Μπαλάνου 253
Ἡ προϊστορικὴ μονοκατοικία ὑπὸ Ἀναστασίου Κ. Ὀρλάνδου . 264
Ὁ πλάτανος τοῦ Σαϊτάγα, διήγημα Γ. Δ. Κορομηλᾶ 276
Οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν Συρίαν ὑπὸ Κ. Ἀμάντου 285
Πῶς ἐπανεστάτησαν αἱ Ἀθῆναι ὑπὸ Δ. Γρ. Καμπούρογλου . 289
Ἡ Ἀρχαιολογία τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας ὑπὸ Κ.Κεραμοπούλου 305
Ὅταν θὰ πεθάνω, ποίημα Μ. Μαλακάση 315
Ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὰ ἔτη 1897-1912 ὑπὸ Μ. Σ. Εὐλαμπίου 316

Σελὶς

Ἐγκώμιον τοῦ Σουρῆ ὑπὸ Ι. Ν. Γρυπάρη 325
Ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ πρώτη Ἐθνικὴ Συνέλευσις ὑπὸ Μπάμπη Ἀννίνου 334
Καθένας στὴ δουλειά του, (ἀπὸ τ' ἀστεῖα τοῦ λαοῦ) διήγημα Λ. Καρκαβίτσα 346
Ὁ ναὸς τῆς Ἁλέας καὶ ἡ ἑλληνικὴ διακοσμητικὴ ὑπὸ Κ. Α. Ρωμαίου 354
Ἡ Βυζαντινὴ Ἀστυνομία ὑπὸ Γ. Β. Τσακοπούλου 366
Ἀπὸ τὴν ζωὴν τοῦ Πόντου: τὰ Παρχάρια ὑπὸ Δημοσθ. Οἰκονομίδου 375
Τὰ μυστήρια, διήγημα Παύλου Νιρβάνα 387
Τὸ ἀρχεῖον τοῦ Δουκὸς τῆς Κρήτης ὑπὸ Σπ. Μ. Θεοτόκη . . 395
Πόθεν τὸ ὄνομα Σούλι ὑπὸ Π. Φουρίκη 404
Ὁ ποιητὴς τοῦ Χάση ὑπὸ Δ. Μάργαρη 421
Ὁ Ἡμεροδείκτης ὑπὸ Αἴγλης Αἰγινήτου 434
Ἀλκυονίδες: Δυὸ Νίκες, Σπηλιὰ τῆς Νιόβης, Γιὰ μιὰ σταιδούλα, Στὴν Ἀφροδίτη τῆς Μήλου, ποιήματα Γεωργίου Δροσίνη 437

ΕΙΚΟΝΕΣ

(Ἐντὸς τοῦ κειμένου).

Σελὶς

Ἠλίας Μαυρομιχάλης 19
Οἱ Ὑψηλάνται 20
Σύμβολα τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας 20
Ἀνδρέας Μιαούλης 23
Ν. Ἀποστόλης, ναύαρχος Ψαρῶν 23
Γ. Ἀνδροῦτσος, ναύαρχος Σπετσῶν 23
Γενναῖος Κολοκοτρώνης 28
Δημήτριος Πλαπούτας 28
Κειμήλια τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος 32
Κωνσταντῖνος Κανάρης 37
Μάρκος Μπότσαρης 37
Κυριακούλης Μαυρομιχάλης 40
Παπαρλέσσας 40
Θεόδωρος Κολοκοτρώνης 43
Ὁ Κανάρης πυρπολῶν τὴν Τουρκικὴν ναυαρχίδα ἐν Χίῳ . . . 43
Νικηταρᾶς 45
Κίτσος Τζαβέλας 47
Κειμήλια τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος 48
Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης 51
Ἀνδρέας Λόντος 51
Νικηφόρος Φωκᾶς 63

	Σελὶς
Ἄννα Παλαιολογίνα	64
Κωνσταντῖνος ΙΑ΄	65
Τὰ ἀνάκτορα τῶν Κομνηνῶν ἐν Τραπεζοῦντι	67
Διαίρεσις τῆς γῆς εἰς ἀτράκτους	69
Ἡ Θαυματουργὸς εἰκὼν τῆς Παραμυθίας	147
Ψηφιδωτὸν εἰκονίδιον Ἁγίας Ἄννης	150
Ψηφιδωτὴ εἰκὼν Ἁγ. Γεωργίου	152
Δίπτυχον εἰκονίδιον	154
Ὁλόχρυσος στάχωσις Εὐαγγελίου	157
Τομὴ πυρπολικοῦ	182
Ἡ Μοσχόπολις πρὸ τῆς καταστροφῆς	227
Ἡ πέτρα τοῦ Κωνσταντίνου	243
Ἡ πύλη τοῦ κάστρου τῆς Ποροῦς	248
Προϊστορικὴ μονοκατοικία	266
Προϊστορικὴ μονοκατοικία	268
Ἡ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸ 1821	291
Ἀνάγλυφον Ἡρακλέους	307
Κεφαλὴ Ἀφροδίτης	308
Ἀνάγλυφον ἐγχωρίου μαρμάρου	309
Ἀνάγλυφον ἐπιτύμβιον	313
Ὁ ἱδρυτὴς τῆς Ἐθν. Τραπέζης Γ. Σταύρου	316
Ἀλέξανδρος Μαυροκορδᾶτος	335
Τμῆμα ὑδρορρόης τοῦ ναοῦ τῆς Ἀλέας	355
Δύο ἐπικρανίτιδες » »	358
Λεπτομέρεια ἀνωτέρω εἰκόνος	359
Γωνιαία ἐπικρανῖτις τοῦ ναοῦ τῆς Ἀλέας	361
Τοποθεσία τοῦ Πόντου	377
Ζάλογγον	405
Κιάφα	407

(Ἔργα Ζωγραφικῆς καὶ Γλυπτικῆς ἐκτὸς τοῦ κειμένου).

Ἀπ' τὰ κόκκαλα βγαγμένη Δ. Μπισκίνη	παρὰ τὴν σελ. 16
Εὐαγγελισμὸς Κ. Παρθένη	» » 80
Συμπλήρωσις τῆς Νίκης τοῦ Παιονίου Μ. Τόμπρου	» » 128
Ἄνθη στὰ χιόνια Ε. Θωμοπούλου	» » 176
Βεβήλωσις Π. Μαθιοπούλου	224
Αἱ λουόμεναι Κ. Παρθένη	272
Κανεὶς δὲν τὴν ἀκλούθαε Δ. Μπισκίνη	» » 320
Φρίκη Μ. Τόμπρου	» » 368

Αἱ ἐπικεφαλίδες τῶν 12 μηνῶν ἐσχεδιάσθησαν ὑπὸ τοῦ ζωγράφου Σ. Παπαπαναγιώτου, τὰ δὲ ἀρχικὰ καὶ τελικὰ κοσμήματα τῶν σελίδων ἀντεγράφησαν ὑπὸ τοῦ ζωγράφου Π. Ζωγράφου ἢ ἐλήφθησαν φωτογραφικῶς ἐξ ἀνεκδότων τροτύπων τοιχογραφιῶν, κεντημάτων, σκευῶν ἢ εἰδῶν στολισμοῦ.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ ἵδρυσις καὶ ἐτησία ἔκδοσις τοῦ Ἡμερολογίου τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, πλὴν τῆς συναφοῦς πρὸς πᾶν ἡμερολόγιον ὕλης, σκοπὸν ἔχει ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ συγκεντρώνῃ ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ διεξαγομένου ἐκπολιτιστικοῦ ἀγῶνος τὰς πνευματικὰς δυνάμεις τοῦ Ἔθνους, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ καθιστᾷ γνωστὰς εἰς τὸ καθ' ἡμᾶς καὶ τὸ ἅπαν-ταχοῦ κοινὸν ἀπὸ πάσης ἀπόψεως τὰς νέας χώρας, διὰ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν ὁποίων ἐξετέθησαν ἀπὸ τοῦ Ἀδρίου μέχρι τοῦ Πόντου τὰ ὅρια τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους καὶ τὰς ὑπολειπομένας ἀλυ-τρώτους. Ἀλλά, συμπληρουμένου αἰῶνος ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας Ἱεροῦ Ἀγῶνος, σελίδες τοῦ Ἡμερολογίου θ' ἀφιερώνονται προσέτι εἰς ὑπόμνησιν τῶν κατ' αὐτὸν μεγαλουργημάτων καὶ εἰς ἀνασκόπησιν τῶν ἔκτοτε συντελεσθέντων καθ' ἅπαντας τοὺς κλάδους τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου.

Πρὸς πληρεστέραν ἐκτέλεσιν τοῦ σκοποῦ τούτου ἡ διεύ-θυνσις τοῦ Ἡμερολογίου ἀποδέχεται εὐγνωμόνως τὴν ὁθεν-

δήποτε τῆς ἐλευθέρας καὶ ἀλυτρώτου ἑλληνικῆς πατρίδος εἰσφορὰν λαογραφικῆς ὕλης εἰς συμπλήρωσιν τῶν κατὰ τόπους συνηθειῶν προλήψεων καὶ παραδόσεων τῶν σχετικῶν πρὸς ἕκαστον μῆνα ἢ ὡρισμένας ἑορτὰς ἢ ἡμέρας τοῦ ἔτους. Ἐπίσης δ' ἀποδέχεται καὶ τὴν ἀποστολὴν φωτογραφιῶν μετὰ συντόμων ἐπεξηγήσεων ἐκ πάσης ἑλληνικῆς χώρας χαρακτηριστικῶν τῆς φύσεως, τοῦ πολιτισμοῦ ἢ τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων ταύτης.

Πᾶσα τοιαύτη ἀποστολὴ γίνεται:

Πρὸς τὴν Διεύθυνσιν τοῦ Ἡμερολογίου τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, Βιβλιοπωλεῖον Ι. Ν. Σιδέρη, ὁδὸς Σταδίου 46 εἰς Ἀθήνας.

ΠΑΣΧΑΛΙΟΝ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ ͵αϡκβ΄ 1922

Ἰνδικτιῶνος ε΄—5
Ἡλίου κύκλοι ι΄—10
Σελήνης κύκλοι α΄—1
Σελήνης Θεμέλιον ις΄—16
Κρεοφαγία ἡμέραι μδ΄—44
Τὸ Τριῴδιον ἄρχεται Ἰανουαρίου κγ΄—23
Ἑωθινὸν ια΄. Ἦχος πλάγιος δ΄
Ἡ Ἀπόκρεως Φεβρουαρίου ς΄—6
Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῇ Παρασκευῇ τῆς ς΄ ἑβδομάδος
Ἰσραηλιτῶν Πεσὰχ Μαρτίου λα΄—31. *Πέμπτη*
Νομικὸν Φάσκα Ἀπριλίου β΄—2
Λατίνων Πάσχα Ἀπριλίου γ΄—3
Τὸ Ἅγιον Πάσχα Ἀπριλίου γ΄—3
Ἡ Ἀνάληψις Μαΐου ιβ΄—12
Ἡ Πεντηκοστὴ Μαΐου κϐ΄—22
Κυριακὴ τῶν Ἁγίων Πάντων Μαΐου κ0΄—29
Ἡ Νηστεία τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ἡμέραι λ΄—30
Ἡ μνήμη αὐτῶν ἡμέρᾳ Τετάρτῃ
Παραμονὴ Χριστουγέννων ἡμέρα Σαββάτῳ.

ΗΜΕΡΑΙ ΑΡΓΙΑΣ

Τῶν Δημοσίων Γρφείων καὶ Σχολείων.

Ἰανουαρίου 1, 6, 7.
Φεβρουαρίου 2.
Μαρτίου 25.
Ἀπριλίου 23.
Μαΐου 1, 21.
Ἰουνίου 29.
Αὐγούστου 6, 15.
Ὀκτωβρίου 26.
Νοεμβρίου 21.
Δεκεμβρίου 6, 24, 25, 26, 31.
Τὸ Σάββατον τῆς τυροφάγου.
Ἡ Καθαρὰ Δευτέρα.
Ἀπὸ τῆς Μ. Πέμπτης μέχρι τῆς Τρίτης τῆς Διακαινησίμου.
Τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς.
Τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

ΕΘΝΙΚΑΙ ΕΠΕΤΕΙΟΙ

29 Μαΐου: ἡ ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
25 Μαρτίου: ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Ἑλλάδος.

ΕΚΛΕΙΨΕΙΣ ΤΟΥ ΗΛΙΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1922

15 Μαρτίου: δακτυλοειδὴς ἔκλειψις τοῦ Ἡλίου ὁρατὴ ὡς μερικὴ ἐν Ἑλλάδι.
8 Σεπτεμβρίου: ὁλικὴ ἔκλειψις τοῦ Ἡλίου ἀόρατος ἐν Ἑλλάδι.

ΧΡΟΝΙΚΑΙ ΑΠΟΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1922

ΑΠΟ			
τῆς ἁλώσεως τῆς Τροίας	Ἔτη	3106;
τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν	»	3026;
τοῦ θανάτου τοῦ Κόδρου	»	2988;
τῆς νομοθεσίας τοῦ Λυκούργου	»	2742
τῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος	»	2698
τῆς νομοθεσίας τοῦ Σόλωνος	»	2516
τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης	»	2412
τῆς ἐν Θερμοπύλαις μάχης	»	2402
τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας	»	2402
τῆς ἐν Πλαταιαῖς μάχης	»	2401
τῆς περατώσεως τοῦ Παρθενῶνος	»	2366
τῆς ἀρχῆς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου	»	2358
τοῦ θανάτου τοῦ Περικλέους	»	2351
τῆς καταλήψεως τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου		2326
τοῦ θανάτου τοῦ Σωκράτους	»	2321
τοῦ θανάτου τοῦ Ἐπαμεινώνδα	»	2284
τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης	»	2260
τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου	»	2258
τῆς ἐπὶ Γρανικῷ μάχης	»	2256
τῆς ἐν Γαυγαμήλοις μάχης	»	2253
τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου	»	2245
τῆς καταστροφῆς τῆς Κορίνθου ὑπὸ τῶν Ρωμαίων	»	2068
τῆς ἁλώσεως τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ Σύλλα	»	2008
τῆς κτίσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως	»	1599
τῆς μεταθέσεως τοῦ θρόνου ἐκ Ρώμης εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου	»	1592
τοῦ Ἰουστινιανείου κώδικος	»	1389
τῆς ἀνεγέρσεως τῆς Ἁγ. Σοφίας ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ	»	1380

τῆς ὑψώσεως τοῦ τιμίου σταυροῦ ἐν Ἱερουσαλὴμ ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείου	Ἔτη	1293
τῆς ὑποταγῆς τῶν Βουλγάρων ὑπὸ τοῦ Βασιλείου Βουλγαροκτόνου	»	904
τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων	»	718
τῆς ἀνακτήσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τῶν Λατίνων	»	661
τῆς ἱδρύσεως τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας . .	»	618
τῆς καταστροφῆς τοῦ Παρθενῶνος ὑπὸ τοῦ Μοροζίνη	»	235
τοῦ θανάτου τοῦ ἐθνομάρτυρος Ρήγα	»	124
τῆς πτώσεως τοῦ Σουλίου	»	119
τῆς ἐνάρξεως τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος	»	101
τῆς ἐξόδου τοῦ Μεσολογγίου	»	96
τῆς ναυμαχίας τοῦ Ναυαρίνου	»	95
τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος	»	93
τοῦ ἑλληνικοῦ Συντάγματος	»	80
τῆς ἑνώσεως τῆς Ἑπτανήσου μετὰ τῆς Ἑλλάδος	»	59
τῆς προσαρτήσεως τῆς Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου	»	40
τῆς προσαρτήσεως τῆς Κρήτης καὶ Μακεδονίας	»	9
τῆς προσαρτήσεως τῆς Θράκης	»	3
τῆς καταλήψεως τῆς Σμύρνης καὶ τῆς Μ. Ἀσίας ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ	»	3

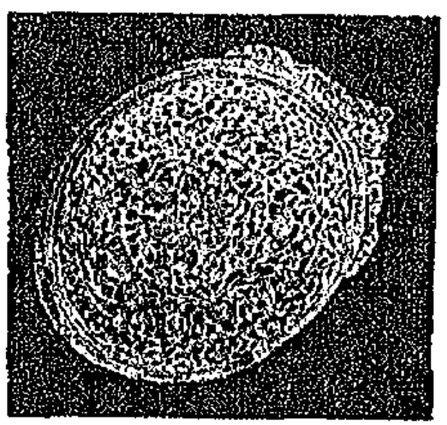

ΤΟ ΑΤΤΙΚΟΝ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΝ

Τὸ ἀττικὸν ἡμερολόγιον εἰσήχθη ὑπὸ τοῦ Σόλωνος κατὰ τὰ 594 π. Χ. καὶ ἦτο σεληνιακόν, ἀρχόμενον ἀπὸ τὸ χειμερινὸν ἡλιοστάσιον (9 Δεκεμβρίου), ἀπετέλουν δὲ τὸ ἔτος 12 μῆνες, οἱ ἑξῆς:

Μῆνες χειμερινοί:

1. Γαμηλιών, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐγίνοντο οἱ περισσότεροι γάμοι, ἡμέραι 29.

2. Ἀνθεστηριών, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐπαναγυρίζοντο τὰ Ἀνθεστήρια, ἑορτὴ τῶν ἀνθέων τῆς Ἀνοίξεως εἰς τιμὴν τοῦ Διονύσου, ἡμέραι 30.

3. Ἐλαφηβολιών, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐγίνετο τὸ κυνήγιον τῶν ἐλάφων, ἡμέραι 29.

Μῆνες ἐαρινοί:

4. Μουνυχιών, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐτελεῖτο ἡ ἑορτὴ τῆς ἐν Μουνυχίᾳ Ἀρτέμιδος, ἡμέραι 30.

5. Θαργηλιών, κατὰ τὸν ὁποῖον ἑωρτάζοντο τὰ Θαργήλια εἰς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος, ἡμέραι 29.

6. Σκιροφοριών, κατὰ τὸν ὁποῖον ἑωρτάζοντο τὰ Σκιροφόρια εἰς τιμὴν τῆς Ἀθηνᾶς, ἡμέραι 30.

Μῆνες θερινοί:

7. Ἑκατομβαιών, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐτελοῦντο τὰ Ἑκατόμβαια (θυσία βοῶν κλπ.), ἡμέραι 29.

8. Μεταγειτνιών, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐτελοῦντο τὰ Μεταγείτνια ἢ Μετοίκια, πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνος (ἀνάμνησις τῆς μετοικήσεως ἐκ τῶν ἀγρῶν εἰς τὴν πόλιν), ἡμέραι 30.

9. Βοηδρομιών, κατὰ τὸν ὁποῖον ἑωρτάζοντο τὰ Βοηδρόμια (εἰς ἀνάμνησιν τῆς μάχης τοῦ Θησέως κατὰ τῶν Ἀμαζόνων), ἡμέραι 29.

Μῆνες μετοπωρινοί:

10. Μαιμακτηριών, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐτελοῦντο τὰ Μαιμακτήρια εἰς τιμὴν τοῦ Διὸς Μαιμάκτου (ταραχώδους), ἡμέραι 30.

11. Πυανεψιών, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐτελοῦντο τὰ Πυανέψια εἰς μνήμην τοῦ Θησέως (ἔβραζαν ὄσπρια ὡς τὰ τωρινὰ κόλλυβα), ἡμέραι 29.

12. Ποσειδεών, εἰς τιμὴν τοῦ Ποσειδῶνος, ἡμέραι 30.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω μηνῶν οἱ ἔχοντες 29 ἡμέρας ἐλέγοντο Κοῖλοι ἢ Ἐννεάφθινοι, οἱ δὲ ἔχοντες 30 ἡμέρας Πλήρεις ἢ Δεκάφθινοι.

Ἀποτελεῖτο λοιπὸν τὸ ἀττικὸν ἔτος ἀπὸ 354 ἡμέρας, ὥστε ἦτο μικρότερον τοῦ ἡλιακοῦ ἔτους κατὰ 11 ἡμέρας. Διὰ νὰ συμπληρωθῇ ἡ διαφορὰ παρενεβάλλετο κατὰ διετίαν εἰς ἀκόμη μὴν μικρὸς 22 ἡμερῶν, ὀνομαζόμενος Ποσειδεὼν δεύτερος. Ἀργότερα ὅμως, διὰ μεγαλυτέραν ἀκρίβειαν, κατὰ τετραετίαν προσετίθετο μία ἀκόμη ἡμέρα εἰς τὸν πρόσθετον μῆνα, ὁ ὁποῖος εἶχε τότε ἡμέρας 23.

Ἄλλη μεταρρύθμισις ἔγινε κατὰ τὸ 432 ἀπὸ τὸν Μέτωνα: ν' ἀρχίζῃ τὸ ἔτος τὸν Ἑκατομβαιῶνα, δηλ. κατὰ τὰς 9 Ἰουλίου.

Ἕκαστος μὴν ἀποτελεῖτο ἀπὸ τρεῖς δεκάδας ἡμερῶν· ἡ πρώτη ὠνομάζετο δεκὰς ἱσταμένου ἢ ἀρχομένου, ἡ δευτέρα δεκὰς μεσοῦντος καὶ ἡ τρίτη δεκὰς φθίνοντος ἢ ἀνιόντος μηνός. Τὴν πρώτην ἡμέραν τοῦ μηνὸς ὠνόμαζον νουμηνίαν, τὰς δὲ κατόπιν ἤρχιζαν ἀριθμητικῶς, δηλαδὴ τὴν 2, 3, 4 κλπ. τοῦ μηνὸς ἔλεγαν πρώτην, δευτέραν, τρίτην κλπ. ἀρχομένου ἢ ἱσταμένου. Τὰς 9 ἡμέρας τῆς δευτέρας δεκάδος δηλαδὴ τὴν 11, 12 κλπ. ἔλεγαν πρώτη, δευτέρα κλπ. μεσοῦντος ἢ ἐπὶ δεκάδι, τὴν δὲ τελευταίαν τῆς δεκάδος, ἤτοι τὴν 20 ἔλεγαν εἰκάδα. Τῆς τρίτης δεκάδος τὰς ἡμέρας ἔλεγαν κατὰ δύο τρόπους: πρώτην, δευτέραν, τρίτην κλπ. ἐπὶ εἰκάδι καὶ τὴν τελευταίαν (ἂν ὁ μὴν εἶχε 30) τριακάδα, ἢ συνηθέστερον ὑπολόγιζαν τὰς ἡμέρας πρὸς τὰ ὀπίσω, ὥστε τὴν 21 τοῦ μηνὸς ἔλεγαν δεκάτην ἢ ἑνάτην, (καθ' ὅσον ὁ μὴν εἶχε 30 ἢ 29 ἡμέρας), καὶ κατὰ σειρὰν τὰς ἄλλας ὀγδόην, ἑβδόμην κλπ. φθίνοντος ἢ ἀπιόντος, μέχρι τῆς τελευταίας, τὴν ὁποίαν ἔλεγαν ἕνην καὶ νέαν, δηλαδὴ παλαιὰν καὶ νέαν, διότι ἦτο τὸ σύνορον τοῦ παλαιοῦ μηνὸς καὶ τοῦ νέου μηνός.

Α. ΜΠΙΣΚΙΝΗ «Ἀπ' τὰ κόκκαλα βγαλμένη τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά!»

(Ἐκ τῆς προσεχοῦς Ἐθνικῆς Ἐκθέσεως τοῦ Σολωμοῦ)

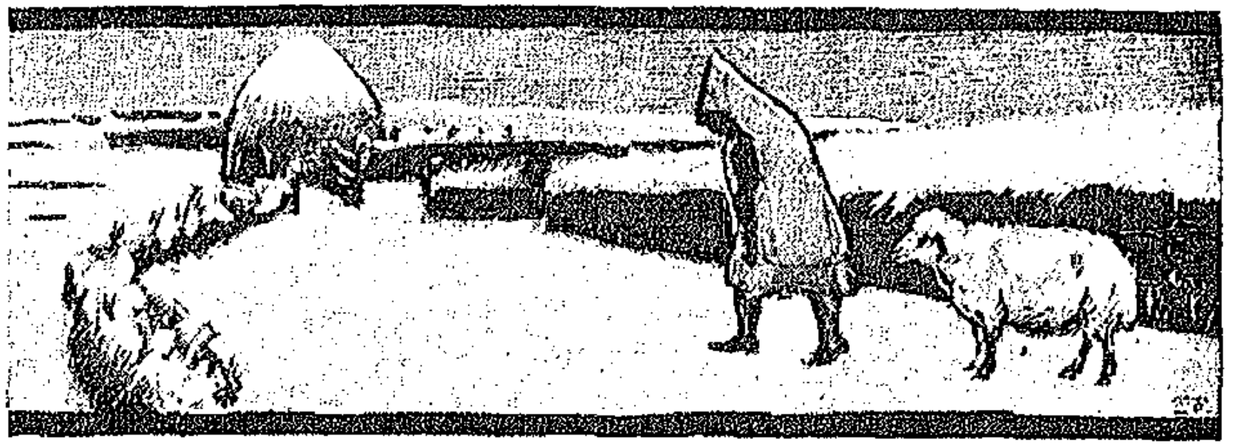

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ

1	14	Σάββατον	†	**Η ΠΕΡΙΤΟΜΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ** *Βασιλείου τοῦ Μ.*
2	15	Κυριακὴ		Σιλβέστρου Πάπα Ρώμης καὶ Θεοδότης μάρτυρος
3	16	Δευτέρα		Μαλαχίου τοῦ προφήτου καὶ Γορδονίου μάρτυρος
4	17	Τρίτη		Ἡ σύναξις τῶν Ο' Ἀποστόλων, Θεοκτίστου ὁσίου
5	18	Τετάρτη		Παραμονὴ Θεοφανείων, Θεοπέμπτου, Θεωνᾶ(νηστεία)
6	19	Πέμπτη	†	**ΤΑ ΑΓΙΑ ΘΕΟΦΑΝΕΙΑ** (ἀργία, κατάλυσις πάντων)
7	20	Παρασκευὴ	†	*Ἡ σύναξις Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου* ἀργία
8	21	Σάββατον		Δομνίκης τῆς ὁσίας, Γεωργίου τοῦ Χοζεβίτου
9	22	Κυριακὴ		Πολυεύκτου μάρτυρος, Εὐστρατίου τοῦ θαυματουρ.
10	23	Δευτέρα		Γρηγορίου ἐπισκόπου Νύσσης καὶ Δομετιανοῦ ὁσίου
11	24	Τρίτη		Θεοδοσίου τοῦ κοινοβιάρχου, Ἀγαπίου ἀρχιμανδρ.
12	25	Τετάρτη		Τατιανῆς μάρτυρος
13	26	Πέμπτη		Ἑρμύλου, Στρατονίκου καὶ Ἀγνῆς μαρτύρων
14	27	Παρασκευὴ		Τῶν ἐν Σινᾷ καὶ Ραΐθῳ ἀναιρεθέντων πατέρων
15	28	Σάββατον		Ἰωάννου Καλυβίτου, Παύλου Θηβ.
16	29	Κυριακὴ		Ἡ προσκύνησις τῆς Ἁλύσεως Πέτρου ἀποστόλου
17	30	Δευτέρα	†	*Ἀντωνίου τοῦ Μ.*, Γεωργίου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων
18	31	Τρίτη	†	*Ἀθανασίου καὶ Κυρίλλου* πατρ. Ἀλεξανδρείας

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ

19	1	Τετάρτη		Μακαρίου τοῦ Ὁσίου καὶ Ἀρσενίου
20	2	Πέμπτη		Εὐθυμίου τοῦ μεγάλου
21	3	Παρασκευὴ		Μαξίμου τοῦ ὁμολογητοῦ, Νεοφύτου μάρτυρος
22	4	Σάββατον		Τιμοθέου ἀποστόλου, Ἀναστασίου τοῦ Πέρσου
23	5	Κυριακὴ		*Ἄρχεται τὸ Τριῴδιον. Τελώνου καὶ Φαρισαίου*
24	6	Δευτέρα		Ξένης τῆς ὁσίας, Διονυσίου τοῦ ἐν Ὀλύμπῳ
25	7	Τρίτη		Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου
26	8	Τετάρτη		Ξενοφῶντος καὶ τῶν σὺν αὐτῷ
27	9	Πέμπτη		Ἀνακομιδὴ λειψ. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου
28	10	Παρασκευὴ		Εὐφραίμ ὁσίου τοῦ Σύρου, Χάρητος μάρτυρος
29	11	Σάββατον		Ἡ Ἀνακομιδὴ Λειψάνων Ἰγνατίου ἱερομάρτυρος
30	12	Κυριακὴ	†	*Τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν. Τοῦ Ἀσώτου*
31	13	Δευτέρα		Κύρου, Ἰωάννου τῶν Ἀναργύρων, Ἀθανασίου μάρτ.

Ὁ Ἥλιος εἰς τὸν Ὑδροχόον.

Ἡλίου ἀνατολὴ καὶ δύσις				*Σελήνης φάσεις*		
1	ἀν. 7.43	δύσ. 5.26		7 τελευτ. τέταρτον	8.	π. μ.
5	» 7.41	» 5.31		15 Ν. σελήνη	1.48	π. μ.
10	» 7.39	» 5.36		23 πρ. τέταρτον	6.52	π. μ.
15	» 7.35	» 5.41		30 *πανσέληνος*	3.17	π. μ.
20	» 7.31	» 5.47				
25	» 7.26	» 5.53				
31	» 7.20	» 6.				

Ὥρα Ἀνατολικῆς Εὐρώπης.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Ὀνόματα τοῦ Ἰανουαρίου: Γεννάρης, Τρανὸς μῆνας, Κλαδευτής, Κρυαρίτης, Καλαντάρης, Μεγαλομηνάς, Μεσοχείμωνος.

Ρητὰ τοῦ Ἰανουαρίου:

Γενάρη μῆνα κλάδευε, φεγγάρι μὴν ξετάζης.
—Ὁ Γενάρης κι' ἂν γενᾶται τοῦ καλοκαιριοῦ θυμᾶται.
— Τοῦ Γενάρη τὸ φεγγάρι ἥλιος τὰς ἡμέρας μοιάζει.
—Ὁ λαγὸς καὶ τὸ περδίκι, κι' ὁ κακὸς ὁ νοικοκύρης
τὸ Γενάρη χαίρονται.

Συνήθειαι, Προλήψεις, Παραδόσεις:

Τὰ μεσάνυχτα τῆς παραμονῆς τῆς Πρωτοχρονιᾶς τὰ κορίτσια τὴν πρώτη μπουκιὰ ψωμιοῦ, ποὺ ἔβαζαν στὸ στόμα, τὴν ἔβγαζαν πάλι καὶ τὴν ἐφύλατταν κάτω ἀπὸ τὸ προσκέφαλό τους καὶ ἔλεγαν πρὶν κοιμηθοῦν τρεῖς φορὲς κυττάζοντας πρὸς τὰ ἔξω:

Ὦ Γενάρη, καλαντάρη καὶ καλὰ καλαντισμένε!
Ἐκεῖ στὴ γέννα ποὺ θὰ πᾷς κ' ἐκεῖ ποὺ θὰ γυρίσῃς,
Ἐκ' εἶν' οἱ Μοῖρες τῶν Μοιρῶν καὶ ἡ ἐδική μου Μοῖρα·
Ἂν εἶναι πλούσια καὶ καλή, πές της νἀρθῇ νὰ μ' εὕρῃ,
Κἂν εἶναι καὶ πεντάφτωχη, πάλι νἀρθῇ νὰ μ' εὕρῃ.

Κι' ὅταν ξυπνοῦσαν μὲ κανένα ὄνειρο ἔπαιρναν τὸ ψωμὶ ἀπὸ τὸ προσκέφαλο καὶ τὸ ἔρριχναν ἔξω ἀπ' τὸ παράθυρο. *(Παλ. Ἀθῆναι)*

—Τὰ μεσάνυχτα τῆς παραμονῆς τῆς Πρωτοχρονιᾶς ἀνοίγουν τρεῖς βρῦσες: καθὼς τρέχουν οἱ βρῦσες, ἔτσι νὰ τρέχουν τὰ κέρδη, καὶ καθὼς ἀνοίγουν οἱ βρῦσες, ἔτσι ν' ἀνοίγουν οἱ τύχες. *(Θράκη)*

—Τὸ πρωΐ τῆς Πρωτοχρονιᾶς, ἀφοῦ νιφτοῦν, παίρνουν μιὰ πέτρα καὶ κάθονται ἀπάνω καὶ λέν: «Καθὼς εἶναι γερὴ αὐτὴ ἡ πέτρα, ἔτσι νὰ εἴμαστε γεροὶ ὅλον τὸ χρόνο, καὶ καθὼς εἶναι βαρειά, ἔτσι νὰ εἶναι βαρειὰ κ' ἡ σακκούλα μας. *(Θράκη)*

—Τὴ μέρα τ' Ἁγιοβασιλιοῦ ὁ Ἁγιοβασίλης γυρίζει στὰ σπίτια

κ' εὐλογεῖ ὅσα γίνονται γιὰ τὴ μνήμη του. Γι' αὐτὸ τὴν παραμονὴ δίνουν περισσὸ κριθάρι στὶς ὄρνιθες, γιὰ νὰ ποῦν καλὰ γιὰ τὴ κυρά τους, σὰν τὶς ρωτήσῃ ὁ Ἅγιος. Κι' ὅταν ἀκοῦν τὴ νύχτα στὸ κοττέτσι ταραχή, λὲν πὼς εἶναι, γιατὶ μπῆκε μέσα ὁ Ἁγιοβασίλης. *(Μοσχονήσια)*

Οἱ καλὲς μέρες ποὺ κάνει στὰ μέσα τοῦ Γενάρη λέγονται *μέρες τῶν πουλιῶν*· γιατὶ τὰ γλαρόνια, ποὺ χτίζουν τότε τὶς φωλιές τους, παρακάλεσαν τὸ Θεὸ νὰ τοὺς χαρίσῃ δυὸ τρεῖς καλὲς μέρες γιὰ νὰ μὴ χαλάσῃ ἡ τρικυμία τὶς φωλιές τους καὶ νὰ μποροῦν νὰ ξεκλωσίζουν. Ὁ Θεὸς τ' ἄκουσε καὶ γιὰ τοῦτο στὴν καρδιὰ τοῦ χειμῶνα κάνει μέρες καλοκαιρινές. *(Πάτμος)*

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Χρονικὰ τῆς Ἑκατονταετηρίδος (1822).

Ἰανουαρίου. 1. Ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ πρώτη Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἐκδίδει κήρυγμα διὰ τοῦ ὁποίου «τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος, τὸ ὑπὸ τὴν φρικώδη Ὀθωμανικὴν δυναστείαν, μὴ δυνάμενον νὰ φέρῃ τὸν βαρύτατον καὶ ἀπαραδειγμάτιστον ζυγὸν τῆς τυραννίας, καὶ ἀποσείσαν αὐτὸν μὲ μεγάλας θυσίας, κηρύττει ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων *τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ὕπαρξιν καὶ ἀνεξαρτησίαν*».

2. Ἄφιξις εἰς Κάλαμον τῶν ὑπὸ τὸν Ἠλίαν Μαυρομιχάλην κατὰ τῆς Καρύστου ἐκστρατευσάντων.

10. Οἱ ἐν Ἀκροκορίνθῳ πολιορκούμενοι μετὰ τῶν ἄλλων Τούρκων Ἀλβανοί, περὶ τοὺς 150, συνθηκολογήσαντες ἰδιαιτέρως μετὰ τῶν Ἑλλήνων, ἐγκαταλείπουν τὸ φρούριον καὶ ἀπέρχονται.

12. Εἰς τὸ χωρίον Στοῦρα τῆς Εὐβοίας οἱ ὑπὸ τὸν Ἠλίαν Μαυρομιχάλην καὶ τὸν Βάσον Μαυροβουνιώτην Ἕλληνες ἀποκλείουν 300 Τούρκους. Ἀλλ' ὅτε ἐπλησίαζαν νὰ κυριεύσουν ὁλόκληρον τὸ χωρίον περὶ τὴν μεσημβριαν, ἦλθε βοήθεια εἰς τοὺς πολιορκουμένους ὑπὸ τὸν Ὀμὲρ μπέην. Τότε οἱ μὲν Ἕλληνες ὅλοι διασκορπίζονται, μένει δὲ ὁ Ἠλίας Μαυρομιχάλης μὲ ἑπτὰ ἄνδρας μόνον, ὅστις καταλαμβάνει ἕνα νερόμυλον, πολιορκεῖται ἐκεῖ καὶ ἐξορμῶν ξιφήρης πίπτει ἡρωϊκῶς μαχόμενος. Ἡ δὲ κεφαλή του ἀποστέλλεται εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἠλίας Μαυρομιχάλης

14. Οἱ ἐν Ἀκροκορίνθῳ πολιορκούμενοι Τοῦρκοι, πιεζόμενοι ὑπὸ λοιμοῦ καὶ οὐδεμίαν ἔχοντες ἐλπίδα βοηθείας, παραδίδονται διὰ συνθήκης εἰς τὸν Θεόδωρον Κολοκοτρώνην, ὅστις σταυρώσας διὰ τῆς

Οἱ Ὑψηλάνται

σημαίας τὴν πύλην τοῦ φρουρίου εἰσέρχεται καὶ καταλαμβάνει αὐτό.

15. Λῆξις τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως.

23. Μάχη πεισματώδης ἔξωθεν τῆς Ρεθύμνου καὶ ἧττα τῶν Τούρκων. Ἀνδραγαθία τοῦ ὁπλαρχηγοῦ Μελιδόνη.

30. Ἀτυχὴς ἀπόπειρα τοῦ Τουρκικοῦ στόλου πρὸς ἄλωσιν τοῦ Νεοκάστρου κατεχομένου ὑπὸ ὀλίγων Ἑλλήνων καὶ Φιλελλήνων.

31. Μετάθεσις τῆς ἕδρας τοῦ Βουλευτικοῦ καὶ τοῦ Νομοτελεστικοῦ σώματος ἐξ Ἐπιδαύρου εἰς Κόρινθον, ἐκείνου μὲν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Δ. Ὑψηλάντη, τούτου δὲ ὑπὸ τὴν ἀντιπροεδρίαν τοῦ Θ. Κανακάρη.

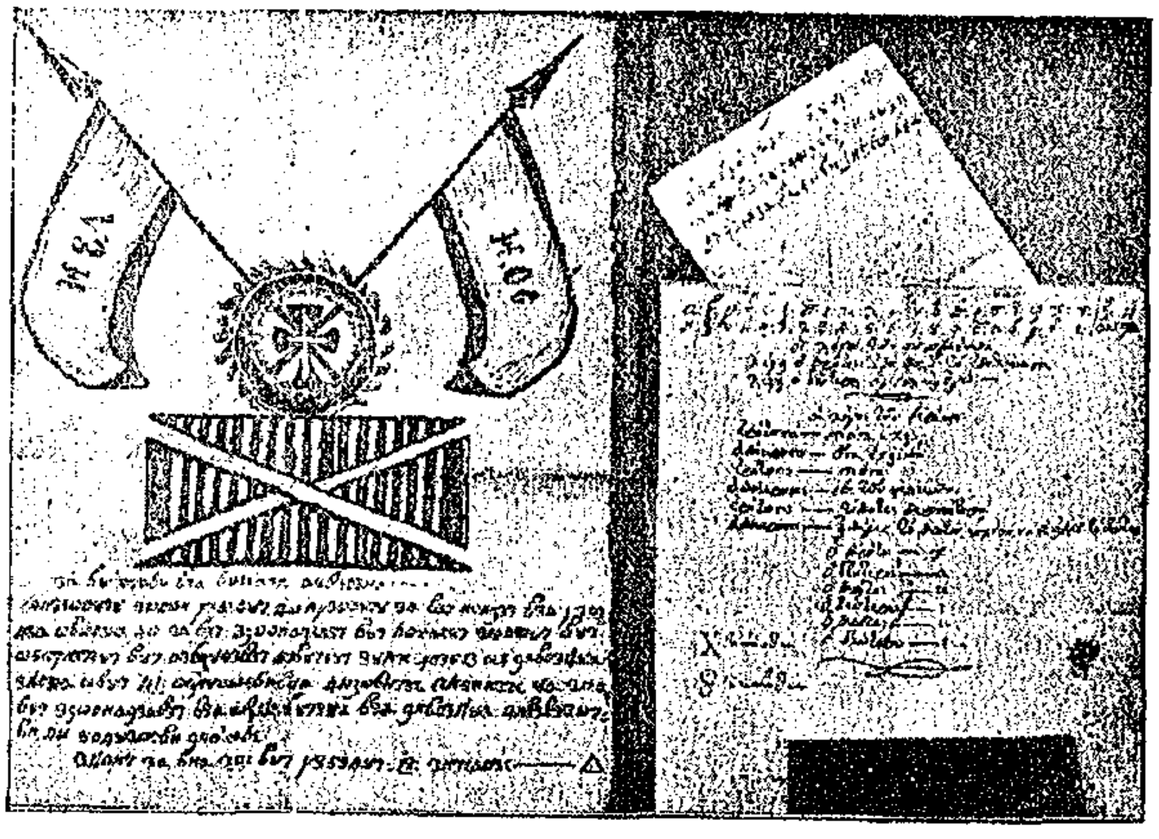

Σύμβολα καὶ κρυπτογραφήματα τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας.

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ

1	14	Τρίτη	Τρύφωνος μάρτυρος, Ἀναστασίου νεομ. Ναυπλιέως
2	15	Τετάρτη	† *Ἡ Ὑπαπαντὴ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ*
3	16	Πέμπτη	Συμεὼν τοῦ Θεοδόχ. καὶ Ἄννης προφήτιδος
4	17	Παρασκευή	Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου καὶ Ἰωσὴφ νεομάρτ.
5	18	Σάββατον	Ἀγάθης καὶ Πολυεύκτου·
6	19	Κυριακὴ	† *Τῆς Ἀπόκρεω.* Βουκόλου ἐπισκόπου Σμύρνης
7	20	Δευτέρα	Παρθενίου ἐπισκόπου καὶ Κοσμᾶ ὁσίου
8	21	Τρίτη	Θεοδώρου τοῦ στρατηλάτου
9	22	Τετάρτη	Νικηφόρου μάρτυρος
10	23	Πέμπτη	Χαραλάμπους ἱερομάρτυρος
11	24	Παρασκευή	Βλασίου ἱερομαρτ. Θεοδώρας τῆς Αὐγούστης
12	25	Σάββατον	Μελετίου ἀρχιεπισκόπου Ἀντιοχείας
13	26	Κυριακὴ	† *Τῆς Τυροφάγου.* Μαρτινιανοῦ ὁσίου καὶ Εὐλογίου
14	27	Δευτέρα	*Ἄρχεται ἡ Μ. Τεσσαρακοστή.* Αὐξεντίου ὁσίου
15	28	Τρίτη	Ὀνησίμου τοῦ ἀποστόλου

ΜΑΡΤΙΟΣ

16	1	Τετάρτη	Παμφίλου μάρτυρος καὶ τῶν σὺν αὐτῷ
17	2	Πέμπτη	Θεοδώρου μεγαλομάρτυρος
18	3	Παρασκευή	Λέοντος Πάπα Ῥώμης
19	4	Σάββατον	*Ψυχοσάββατον.* Θεοδώρου Τήρωνος, Φιλοθέης
20	5	Κυριακὴ	† *Τῆς Ὀρθοδοξίας.* Λέοντος ἐπισκόπου Κατάνης
21	6	Δευτέρα	Τιμοθέου τοῦ ἐν Συμβόλοις
22	7	Τρίτη	Ἀνθούσης μαρ.
23	8	Τετάρτη	Πολυκάρπου ἐπισκόπου
24	9	Πέμπτη	Ἡ α' καὶ β' εὕρεσις τῆς τιμ. κεφ. τοῦ Προδρόμου.
25	10	Παρασκευή	Ταρασίου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως
26	11	Σάββατον	Πορφυρίου ἐπισκόπου Γάζης, Φωτεινῆς μάρτ.
27	12	Κυριακὴ	Προκοπίου Δεκαπολίτου
28	13	Δευτέρα	† *Β' τῶν Νηστειῶν.* Βασιλείου ὁμολ. καὶ Νέστορος

Ὁ Ἥλιος εἰς τοὺς Ἰχθῦς.

Ἡλίου ἀνατολὴ καὶ δύσις				*Σελήνης φάσεις*		
1	ἀν. 7.18	δύσ. 6.1		5 τελευτ. τέταρτον	8.18	μ. μ.
5	» 7.14	» 6.5		13 Ν. σελήνη	8.48	μ. μ.
10	» 7.7	» 6.10		21 πρ. τέταρτον	9.21	μ. μ.
15	» 7.1	» 6.15		28 *παναέληνος*	1.14	μ. μ.
20	» 6.55	» 6.19				
25	» 6.48	» 6.24				
28	» 6.43	» 6.27				

Ὥρα Ἀνατολικῆς Εὐρώπης.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Ὀνόματα τοῦ Φεβρουαρίου: Φλεβάρης, Μικρὸς μῆνας, Κουτσός, Κουτσοφλέβαρος.

Ρητὰ τοῦ φεβρουαρίου:

Ὁ Φλεβάρης κι' ἂν φλεβίζῃ τοῦ καλοκαιριοῦ μυρίζει,
εἰδεμὴ καὶ ξεφλεβίσῃ, σκύλινα θενὰ βρομήσῃ.
—Τὴν τυρινὴ καὶ τῶ βαγιῶ μπαίνει ὁ διάλος στὸ γιαλό.

Συνήθειαι, Προλήψεις, Παραδόσεις:

Τὴ μέρα τῆς Ὑπαπαντῆς παντρεύονται τὰ πουλιά. *(Κεφαλληνία)*

— Ὅ,τι καιρὸ κάνει τὴ μέρα τῆς Ὑπαπαντῆς θὰ βαστάξῃ σαράντα μέρες. *(Μακεδονία).*

— Τὴν τελευταία Ἀποκριὰ ὅποιος φτερνιστῇ ἀπάνω στὸ φαΐ, θὰ κάνῃ τὸ Πάσχα ἄσπρη φορεσιά. *(Θρᾴκη)*

— Ὕστερ' ἀπ' τὸ φαΐ βουλλώνουν τὸ στόμα μὲ αὐγὸ γιὰ νὰ τὸ ξεβουλλώσουν τὸ Πάσχα πάλι μὲ αὐγό. *(Θρᾴκη)*

— Τὴν τελευταία Κυριακὴ τῆς Ἀποκριᾶς χορεύουν τραγουδῶντας τὸ τραγοῦδι τῆς Καθαρῆς Δευτέρας:

Τ' ἀκοῦτε τί παράγγειλεν ἡ Καθαρὴ Δευτέρα:
—τ' ἀκοῦτε μάρ' οὖλες,
γιὰ λάχανα, γιὰ βροῦβες—
Πέθαν' ὁ Κρέος, *πέθανε, ψυχομαχάει κι'* ὁ Τύρος,
—τ' ἀκοῦτε μάρ' οὖλες,
γιὰ λάχανα, γιὰ βροῦβες—
Σηκώνει ὁ Πράσος τὴν οὐρὰ κι' ὁ Κρέμυδος τὰ γένεια.
—τ' ἀκοῦτε μάρ' οὖλες,
γιὰ λάχανα, γιὰ βροῦβες—
Μπαλῶστε τὰ σακκούλια σας, τροχίστε τὰ λεπίδια
—τ' ἀκοῦτε μάρ' οὖλες,
γιὰ λάχανα, γιὰ βροῦβες—
Καὶ στὸν τρανὸ τὸν πλάτανο νὰ μάσωμε στεκούλια
—τ' ἀκοῦτε μάρ' οὖλες,
γιὰ λάχανα, γιὰ βροῦβες! *(Φθιῶτις)*

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Χρονικὰ τῆς Ἑκατονταετηρίδος (1822)

Φεβρουαρίου 5. Οἱ Ἕλληνες ἀποκρούουν τοὺς ἐκ Χανίων ἐκστρατεύσαντας Τούρκους ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν αὐτοῦ τοῦ πασᾶ ἵνα μεταβοῦν εἰς Ρέθυμνον, καὶ τοὺς ἀναγκάζουν νὰ γυρίσουν ὀπίσω.

18. Ἐγκατάστασις παρὰ τὰς Πάτρας ἑλληνικοῦ στρατοπέδου 6 χιλιάδων ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Θ. Κολοκοτρώνην.

20. Ὁ ἡνωμένος στόλος τῶν τριῶν ναυτικῶν νήσων ὑπὸ τὸν Ναύαρχον Μιαούλην προσβάλλει τὸν τουρκικὸν στόλον ἔξωθεν τῶν Πατρῶν καὶ διὰ πενταώρου ναυμαχίας τὸν ἀναγκάζει νὰ τραπῇ φεύγων καὶ νὰ σωθῇ εἰς τὸν λιμένα τῆς Ζακύνθου, ἀφοῦ ἔχασε δύο πλοῖα ἐξοκείλαντα.

22. Ἐκστρατεία τῶν ὑπὸ τὸν Μεχμὲτ πασᾶν Τούρκων ἐκ Πατρῶν κατὰ τῶν περὶ τὴν πόλιν Ἑλλήνων.

Ἀνδρέας Μιαούλης

26. Μάχη παρὰ τὴν Ἀχαΐαν μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὸν Δ. Πλαπούταν, τὸν Γενναῖον Κολοκοτρώνην καὶ τὸν Κ. Πετμεζᾶν κατὰ διοχιλίων Τούρκων, ἐπελθόντων ἐκ Πατρῶν. Οἱ Τοῦρκοι νικῶνται καὶ τρέπονται εἰς φυγήν.

Ν. Ἀποστόλης Ναύαρχος τῶν Ψαρῶν

Γ. Ἀνδρούτσος Ναύαρχος τῶν Σπετσῶν

ΜΑΡΤΙΟΣ

1	14	Τρίτη	Εὐδοκίας ὁσίας
2	15	Τετάρτη	Τοῦ ἁγ. μάρτ. Ἡσυχίου
3	16	Πέμπτη	Εὐτροπίου, Κλεονίκου μαρτύρων
4	17	Παρασκευὴ	Γερασίμου ὁσ. τοῦ ἐν Ἰορδάνῃ
5	18	Σάββατον	Κόνωνος μάρτυρος
6	19	Κυριακὴ	† *Τῆς Σταυροπροσκυνήσεως.* Τῶν ἐν Ἀμορίῳ 42 μ.
7	20	Δευτέρα	Καπίτωνος, Εὐγενίου μαρτύρων
8	21	Τρίτη	Θεοφυλάκτου ἐπισκ. Νικομηδείας
9	22	Τετάρτη	Τῶν ἐν Σεβαστείᾳ 40 μαρτύρων
10	23	Πέμπτη	Ἀναστασίας τῆς Πατρικίας. Κοδράτου μ.
11	24	Παρασκευὴ	Σωφρονίου ἀρχιεπ. Ἱεροσολύμων
12	25	Σάββατον	Θεοφάνους τοῦ ὁμολογητοῦ
13	26	Κυριακὴ	† *Δ' τῶν Νηστειῶν.* Ἀν. λ. Νικηφόρου ἐπ. Κ/πόλεως
14	27	Δευτέρα	Βενεδίκτου τοῦ ὁσίου
15	28	Τρίτη	Ἀγαπίου μάρτυρος
16	29	Τετάρτη	*Τοῦ Μ. Κανόνος.* Σαβίνου, Ἰουλιανοῦ τῶν ἐν Κιλικ.
17	30	Πέμπτη	Ἀλεξίου τοῦ ἀνθρ. τοῦ Θεοῦ
18	31	Παρασκευὴ	*Ὁ Ἀκάθιστος Ὕμνος.* Κυρίλλου ἀρχ. Ἱεροσολύμων

ΑΠΡΙΛΙΟΣ

19	1	Σάββατον	Χρυσάνθου καὶ Δαρείας μαρτύρων
20	2	Κυριακὴ	† *Ε' τῶν Νηστειῶν.* Τῶν ἐν τῇ μονῇ ἁγ. Σάββα Πατ.
21	3	Δευτέρα	Ἰακώβου τοῦ ὁμολογητοῦ.
22	4	Τρίτη	Βασιλείου ἱερομάρτυρος
23	5	Τετάρτη	Νίκωνος μάρτυρος
24	6	Πέμπτη	Ζαχαρίου τοῦ ὁσίου.
25	7	Παρασκευὴ	† Ο ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ
26	8	Σάββατον	*Τοῦ Λαζάρου.* Ἡ σύναξις τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ
27	9	Κυριακὴ	† *Τῶν Βαΐων.* Ματρώνης τῆς ὁσίας.
28	10	Δευτέρα	*Ἄρχεται ἡ Μ. Ἑβδομάς.* Ἱλαρίωνος τοῦ νέου.
29	11	Τρίτη	Μάρκου ἐπισκόπου Ἀρεθουσίων
30	12	Τετάρτη	Ἰωάννου τοῦ συγγραφέως τῆς Κλίμακος
31	13	Πέμπτη	Ὑπατίου ἱερομάρτυρος.

Ὁ Ἥλιος εἰς τὸν Κριόν.

Ἡλίου ἀνατολὴ καὶ δύσις					
1	ἀν.	6.42	δύσ.	6.28	
5	»	6.36	»	6.32	
10	»	6.28	»	6.36	
15	»	6.20	»	6.43	
20	»	6.13	»	6.46	
25	»	6.5	»	6.50	
31	»	5.56	»	6.56	

Σελήνης φάσεις			
7	τελευτ. τέταρτον	10.43	π. μ.
15	Ν. σελήνη	3.3	μ. μ.
23	πρ. τέταρτον	7.45	π. μ.
29	*πανσέληνος*	10.43	μ. μ.

Ὥρα Ἀνατολικῆς Εὐρώπης.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Ὀνόματα τοῦ Μαρτίου: Μάρτης, Γδάρτης, Παλουκοκάφτης, Κλαψομάρτης, Πεντάγνωμος, Ἀνοιξιάτης.

Ρητὰ τοῦ Μαρτίου:

Κάλλια Μάρτης στὶς γωνιές, παρὰ Μάρτης στὶς αὐλές.
—Ἀπ' τὸ Μάρτη καλοκαῖρι κι' ἀπ' τὸν Αὔγουστο χειμῶνα.
—Ἀπὸ Μαρτιοῦ πουκάμισο κι' ἀπ' Αὔγουστο σιγοῦνι.
—Μάρτης ἄβροχος, μοῦστος ἄμετρος.
—Μάρτης βρέχει, ποτὲ μὴν πάψῃ.
—Ὁπῶχει κόρην ἀκριβὴ τοῦ Μάρτη ὁ ἥλιος μὴν τὴ δῇ.
—Λείπει ὁ Μάρτης ἀπ' τὴ σαρακοστή;

Συνήθειαι, Προλήψεις, Παραδόσεις:

—Ὁ Μάρτης ἔχει δυὸ γυναῖκες· τὴ μιὰ πολὺ ὄμορφη καὶ φτωχή, τὴν ἄλλη πολὺ ἄσχημη καὶ πλούσια. Ὁ Μάρτης κοιμᾶται ἀνάμεσα στὶς δυό, κι' ὅταν γυρίζῃ κατὰ τὴν ἄσχημη, κατσουφιάζει, κι' ὅταν γυρίζῃ κατὰ τὴν ὄμορφη, χαίρεται καὶ γελάει. Μὰ τὶς περισσότερες φορὲς γυρίζει κατὰ τὴν ἄσχημη, γιατὶ αὐτὴ εἶναι πλούσια καὶ τρέφει καὶ τὴν ὄμορφη. ***(Π. Ἀθῆναι)***

—Τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτομαρτιᾶς μάζευαν ὅπου κι' ἂν εἶχαν παλιοκούρουπα καὶ σπασμένα κανάτια, τὰ πετοῦσαν στὸ δρόμο κ' ἔλεγαν: Αὐτὰ παλιὰ κι' ἄλλα καινούργια. ***(Π. Ἀθῆναι)***

—Τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτομαρτιᾶς ἔβαζαν ὅλοι στὰ χέρια τους *Μάρτη*, στρημμένο κόκκινο βαθὺ μετάξι καὶ χρυσάφι «γιὰ νὰ μὴν τοὺς ρουμπώσῃ ὁ Μάρτης». Οἱ γριὲς ἀπὸ ντροπὴ ἔδεναν τὸ Μάρτη στὸ δάκτυλο τοῦ ποδαριοῦ. Τὸ Μάρτη τὸν ἔστρηβαν τὶς περισσότερες φορὲς οἱ νιονυφάδες, τὸν ἔστελναν στὶς ἀνύπαντρες καὶ παράγγελναν «καὶ τοῦ χρόνου νὰ εἶναι νοικοκυρές». Στὸ τέλος τοῦ Μαρτιοῦ πήγαιναν στὸ πηγάδι κ' ἔβλεπαν μέσα τὸ πρόσωπό τους, ἔκοβαν μ' ἕνα ψαλίδι τὸ Μάρτη κ' ἔλεγαν ρίχνοντάς τον στὸ πηγάδι:

Πηγάδι, πᾶρ' τὸ Μάρτη μου
καὶ δός μου τὴ δροσιά σου.

Ἄλλες ἔδεναν τὸ Μάρτη στὴν τριανταφυλλιὰ κι' ἔλεγαν:

Πᾶρε, ράδο, τὸ Μάρτη μου
καὶ δός μου τὴ θωριά σου. (Π. Ἀθῆναι).

—Τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτομαρτιᾶς παίρνουν δυὸ χρώματα μετάξι, ἄσπρο καὶ κόκκινο, πηγαίνουν, τὸ σκαλώνουν στὴν τριανταφυλλιά, τὸ κλώθουν καὶ λέν:

Ἄσπρη νᾶσαι σὰ μπαμπάκι,
κόκκινη σὰν τὸ κεράσι,
δροσερὴ σὰν τὸ γεράκι
ἄλο τὸ Μάρτη καὶ τὸ καλοκαιράκι.

Ἔπειτα, ἅμα ἰδοῦν χελιδόνι, τὸ κόβουν τὸ μετάξι καὶ τὸ βάζουν κάτω ἀπὸ μιὰ πέτρα. Στὶς σαράντα μέρες σηκώνουν τὴν πέτρα, κι' ἂν βροῦν μυρμήγκια θὰ πλουτίσουν, κι' ἂν βροῦν σκουλήκια θὰ πεθάνουν. *(Θράκη)*

—Τὸ πρωῒ τῆς Πρωτομαρτιᾶς οἱ γυναῖκες καὶ πρὸ πάντων τὰ κορίτσια δὲν νίβονται στὸ σπίτι· βγαίνουν στὰ χωράφια καὶ νίβονται μὲ τὴ δροσιὰ τῶν φύλλων, γιατὶ *ἡ δροσιὰ τοῦ Μάρτη ὁμορφίζει* τὸ πρόσωπο καὶ τὸ διατηρεῖ πάντα δροσερό. *(Κύπρος)*

—Ὅποιος πρωτοϊδῇ ἀρνὶ τὸ Μάρτη, θ' ἀγαπᾷ τὸν ὕπνο ὅλο τὸ καλοκαῖρι, κι' ἂν πρωτοϊδῇ κατσίκι θὰ εἶναι ξυπνὸς καὶ σβέλτος. Καλότυχος καὶ ποὺ θὰ πρωτακούσῃ τὸ λάλημα τοῦ κούκου ποὺ φέρνει τὴν καλοκαιριὰ καὶ κάνει καὶ τὰ δέντρα νὰ φουσκώνουν, γι' αὐτὸ τὸν λὲν *φουσκοδεντρίτη*. *(Μακεδονία)*

— Τὶς τρεῖς πρῶτες μέρες τοῦ Μαρτιοῦ τὶς λένε *Δρίμες* κι' οὔτε πλένουν οὔτε λούζονται οἱ γυναῖκες, κ' οἱ ἄνδρες οὔτε φυτεύουν οὔτε κλαδεύουν, γιατὶ ξεραίνονται τὰ δέντρα. Τὸ ἴδιο τὶς τρεῖς τελευταῖες μέρες καὶ ὅλες τὶς τετάρτες καὶ τὶς παρασκευὲς τοῦ μηνός.
(Μακεδονία)

— Τὸ μάρτη, ποὺ δένουν στὸ χέρι τὴν πρωτομαρτιά, ἅμα πρωτοϊδοῦν χελιδόνι τὸν κόβουν καὶ τὸν χαρίζουν στὸ πουλί. *(Μακεδονία)*

— Τὴ μέρα τῶν Ἁγίων Σαράντα σπέρνουν λουλούδια κατὰ πῶς τὸ λέν:

σαράντα νὰ φᾷς,
σαράντα νὰ πιῇς,
σαράντα νὰ βάλῃς στὴ γῆ
γιὰ τὴν ψυχήν σου.

Τὰ λουλούδια ποὺ θὰ σπαρθοῦν τὴ μέρα ἐκείνη προκόβουν.
(Θράκη)

—Τὴ μέρα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τὰ στάχυα σκύβουν, φιλοῦν τὴ γῆ καὶ λένε:

Ἔχε γειά, μαννοῦλά μας καὶ θὰ μᾶς φᾶν οἱ λύκοι.

Κ' ἡ γῆ τ' ἀποχαιρετᾷ κ' ἐκείνη καὶ λέει:

Ἐσᾶς οἱ λύκοι τρώγουν σας, μὰ γὼ τρώγω τοὺς λύκους. (Χίος)

—Οἱ τρεῖς τελευταῖες μέρες τοῦ Μαρτιοῦ λέγονται *τῆς γριᾶς οἱ μέρες*. Μιὰ γριὰ εἶχε τὸ χειμῶνα τὰ πρόβατά της στοὺς κάμπους. Τὴ στερνὴ μέρα τοῦ Μαρτιοῦ, στὶς εἰκοσιοκτὼ (γιατὶ τότε ὁ Μάρτης εἶχε μόνο εἰκοσιοκτὼ μέρες) ἐρχότανε ἡ γριὰ ἀπὸ τὰ ξεχειμαδιὰ κ' ἔπιασε χιόνι. Μὰ ἡ γριὰ εἶπε: «Πρίτς, Μάρτη μου, τ' ἀρνοκατσικάκια μου τἄβγαλα!» Τότε ὁ Μάρτης πείσμωσε καὶ δανείστηκε τρεῖς μέρες ἀπὸ τὸν ἐρχομένο Φλεβάρη, κ' ἔρριξε πολλὰ χιόνια. Ἡ γριὰ ἀναποδογύρισε τὸ καζάνι της καὶ χώθηκε ἀπὸ κάτω, κι' ἀπ' τὸν πολὺ χειμῶνα τὸ καζάνι, ἡ γριὰ καὶ τὰ ζῶα της γίνηκαν λιθάρια. Κι' ἀπὸ τότε καὶ στερνὰ ἔχει ὁ Μάρτης τριανταμία μέρες κι' ὁ Φλεβάρης εἰκοσιοκτώ. *(Εἰς πλεῖστα μέρη τῆς Ἑλλάδος)*

—Τοῦ Λαζάρου εἶναι ἡ πρώτη Ἀνάστασι καὶ κάνανε κουλοῦρες, ἀλλὰ ἀντὶς αὐγὰ ἔβαζαν καρύδια καὶ τὶς ἔπλαθαν καὶ μακρουλὲς σὲ σχῆμα ἀνθρώπου καὶ γι' αὐτὸ τὶς ἔλεγαν Λαζάρους. *(Π. Ἀθῆναι)*

—Ὅταν ἐμαθεύτηκε πὼς οἱ Ἑβραῖοι καταδίκασαν τὸ Χριστὸ νὰ τὸν σταυρώσουν, μαζεύτηκαν τὴ νύχτα ὅλα τὰ δέντρα κι' ἀποφάσισαν νὰ μὴ δώσουν τὸ ξύλο τους γιὰ νὰ φτιαστῇ ὁ Σταυρός. Μὰ καθὼς μέσ' στοὺς δώδεκα ἀποστόλους βρέθηκε κ' ἕνας Ἰούδας, ἔτσι μέσ' στὰ δέντρα βρέθηκε ἡ *λοιδοριά*, κι' αὐτὴ μονάχα δὲ συμφώνησε. Ὅλα τ' ἄλλα δέντρα τὴν ἀποκήρυξαν κ' εἶπαν νᾶναι πάντα ἀφωρεσμένη γιὰ τὴν προδοσιά της. Γι' αὐτὸ ἡ *λοιδοριὰ* εἶναι καταραμένο δέντρο, κ' οἱ ξυλοκόποι στὰ βουνὰ δὲν τἀγγίζουν γιὰ νὰ μὴ λερώσουν τὸ τσικοῦρι τους καὶ μαγαρίσουν τὴν καθάρια φλόγα τῆς φωτιᾶς. *(Εἰς στολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος)*

—Ὁ Ἰούδας, ξέροντας πὼς ἦταν ἀδύνατο νὰ συχωρεθῇ μὲ τὰ δάκρυα, σὰν ποὺ ἔκανε ὁ Πέτρος, στοχάστηκε νὰ κρεμαστῇ σὲ μιὰ συκιὰ γιὰ νὰ βρεθῇ στὴν Κόλασι, κ' ἔτσι μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους νὰ λευτερωθῇ κι' αὐτός, ὅταν θὰ κατεβῇ στὸν Ἅδη ὁ Χριστός. Μὰ ἡ συκιὰ ποὺ κρεμάστηκε λύγησε, κ' ἔμεινε ἐκεῖ μισοκρεμασμένος καὶ δὲν ξεψύχησε παρὰ ἀφοῦ ἀναστήθηκε ὁ Χριστός. *(Λευκάς)*

—Τ' αὐγὰ ποὺ γεννιοῦνται τὴ Μεγάλη Πέμπτη τὰ πηγαίνουν στὴν ἐκκλησιὰ τὴν ἴδια μέρα, κι' ἅμα διαβασταῦν τὰ θάφτουν τὴν ἴδια μέρα σταυρωτὰ στ' ἀμπέλι γιὰ νὰ μὴν τὸ τρώῃ τὸ βλαβερὸ σκαθάρι.
(Καλάβρυτα)

—Τῆς περισυνῆς Πασχαλιᾶς τὸ αὐγὸ τὸ ἔχουν ὅλο τὸ χρόνο κ' ἔπειτα τὴ Μεγάλη Βδομάδα τὸ παίρνουν στὴν ἐκκλησιὰ καὶ διαβάζεται, καὶ τὸ Πάσχα τὸ στρίβουν τρεῖς φορὲς κατὰ γῆς καὶ τὸ σπᾶνε κι' ἂν τὸ βροῦνε μέσα καλὸ τὸ τρῶνε γιατρικὸ γιὰ τὸν πονόλαιμο.
(Θράκη)

—Ἂν τύχῃ νὰ πέφτῃ χαλάζι, τὸ πασχαλινὸ αὐγὸ τὸ βγάζουν μαζὶ μὲ τὴν πυροστιὰ στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ γιὰ νὰ πάψῃ τὸ χαλάζι.
(Θράκη)

—Ὅσα αὐγὰ γεννοῦσαν οἱ κότες τὴ Μεγάλη Πέμπτη τὰ φύλαγαν, καὶ τὸ βράδυ, πρὶν πᾶνε στὴν ἐκκλησιὰ γιὰ τὰ Δώδεκα Εὐαγγέλια, τὰ βάζανε στὴν κόκκινη μπογιὰ νὰ βράσουν, καὶ σὰ γυρίζανε τὸ

βγάζανε καὶ τ' ἀκουμποῦσαν κοντὰ στὰ εἰκονίσματα. Τὸ αὐγὸ τῆς Μ. Πέμπτης τὸ εἶχαν γιατρικὸ γιὰ τὸ πονόλαιμο. *(Π. Ἀθῆναι).*

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Χρονικὰ τῆς Ἑκατονταετηρίδος (1822).

Μαρτίου 2. Μάχη εἰς Γερακομειὸ τῶν Πατρῶν καὶ καταδίωξις τῶν Τούρκων μέχρι τῆς πόλεως. Θάνατος 30 Τούρκων.

9. Οἱ ἐν Πάτραις Τοῦρκοι ἐνισχυθέντες καὶ ἀνερχόμενοι εἰς 8 χιλ. ἐκστρατεύουν κατὰ τῶν περὶ τὴν πόλιν Ἑλλήνων καὶ τοὺς ἐκτοπίζουν σχεδὸν πανταχόθεν. Καταφθάσας ὅμως ὁ Θ. Κολοκοτρώνης καὶ συναθροίσας τοὺς διασκορπισθέντας ἀνανεώνει τὸν ἀγῶνα. Νέα μάχη συνάπτεται εἰς τὸν Παλαιόπυργον, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου οἱ εἰς τὸ Γερακομειὸ καὶ

Γενναῖος Κολοκοτρώνης

Δημήτριος Πλαπούτας

τὸν Ληνὸν τοῦ Σαΐτ ἀγᾶ ὑπὸ τὸν Γενναῖον Κολοκοτρώνην καὶ τὸν Πλαπούταν ἀνθίστανται κρατερῶς. Τότε ὁ Κολοκοτρώνης κραυγάσας «τσάκισαν οἱ Τοῦρκοι, παιδιά!» τοὺς μὲν Ἕλληνας ἐνθαρρύνει, τοὺς δὲ Τούρκους φοβίζει καὶ μεταβάλλει τὴν προσποιημένην ὑποχώρησίν των εἰς πραγματικήν, καὶ τὴν πρώτην ἦτταν τῶν Ἑλλήνων μετατρέπει εἰς νίκην. Οἱ Τοῦρκοι φεύγοντες καταδιώκονται μέχρι τῆς πόλεως καὶ φονεύονται 200 ἐξ αὐτῶν, ὀλίγιστοι δ' ἐκ τῶν Ἑλλήνων.

10. Συμπλοκὴ παρὰ τὴν Καστέλλαν τῆς Καρύστου· θάνατος Ἀγγελῆ Γοβρίνα.

30. Κατάπλους τοῦ ὑπὸ τὸν Καραλῆν τουρκικοῦ στόλου εἰς Χίον πρὸς ὑποταγὴν τῆς ἐπαναστατησάσης νήσου καὶ ἀπόβασις 7 χιλιάδων Τούρκων, οἱ ὁποῖοι συνενωθέντες μετὰ τῶν ἐντὸς τοῦ φρουρίου πολιορκουμένων κυριεύουν καὶ καίουν τὴν πόλιν, ἐκεῖθεν δ' ἐξορμοῦν εἰς τὰ περίχωρα σφάζοντες καὶ λεηλατοῦντες.

ΑΠΡΙΛΙΟΣ

1	14	Παρασκευὴ		Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας
2	15	Σάββατον		Τίτου δούλου τοῦ θαυματουργοῦ
3	16	Κυριακὴ	†	**ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΠΑΣΧΑ.** Νικήτα ὁσ. Ἰωσὴφ ὑμνογράφου
4	17	Δευτέρα		Γεωργίου τοῦ ἐν Μαλεῷ
5	18	Τρίτη		Κλαυδίου μάρτυρος
6	19	Τετάρτη		Εὐτυχίου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως
7	20	Πέμπτη		Γεωργίου ἐπισκόπου Μυτιλήνης
8	21	Παρασκευὴ	†	*Τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς.* Ἡρωδίωνος τοῦ ἀποστόλου
9	22	Σάββατον		Εὐψυχίου μάρτυρος
10	23	Κυριακὴ	†	*Τοῦ Θωμᾶ.* Τερεντίου μάρτυρος
11	24	Δευτέρα		Ἀντίπα ἱερομάρτυρος ἐπισκόπου Περγάμου
12	25	Τρίτη		Βασιλείου ἐπισκόπου.
13	26	Τετάρτη		Μαρτίνου Πάπα Ῥώμης
14	27	Πέμπτη		Ἀριστάρχου ἐπισκόπου
15	28	Παρασκευὴ		Κρήσκεντος μάρτυρος
16	29	Σάββατον		Ἀγάπης, Εἰρήνης, Χιονίας μαρτύρων
17	30	Κυριακὴ	†	*Τῶν Μυροφόρων.* Μακαρίου, Συμεών

ΜΑΪΟΣ

18	1	Δευτέρα		Ἰωάννου τοῦ ὁσίου καὶ Ἰωάννου τοῦ νεομάρτυρος
19	2	Τρίτη		Παφνουτίου ἱερομάρτυρος
20	3	Τετάρτη		Θεοδώρου τοῦ Τριχινᾶ, Ζακχαίου
21	4	Πέμπτη		Ἰανουαρίου καὶ Ἀλεξάνδρας μαρτύρων
22	5	Παρασκευὴ		Θεοδώρου τοῦ Συκεώτου
23	6	Σάββατον	†	*Γεωργίου Μεγαλομάρτυρος τοῦ τροπαιοφόρου*
24	7	Κυριακὴ	†	*Τοῦ Παραλύτου.* Ἐλισάβετ τῆς θαυματουγ. Σάββα
25	8	Δευτέρα		Μάρκου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ
26	9	Τρίτη		Βασιλέως ἐπισκόπου Ἀμασείας
27	10	Τετάρτη		Ματρώνης ὁσίας, Συμεὼν ἱερομάρτυρος
28	11	Πέμπτη		Τῶν ἐν Κυζίκῳ 9 μαρτύρων
29	12	Παρασκευὴ		Ἰωάννου καὶ Σωσιπάτρου ἀποστόλων
30	13	Σάββατον		Ἰακώβου ἀποστ. ἀδελφοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου

Ὁ Ἥλιος εἰς τὸν Ταῦρον.

Ἡλίου ἀνατολὴ καὶ δύσις				*Σελήνης φάσεις*		
1	ἀν. 5.55	δύσ.	6.57	6 τελευτ. τέταρτον	2.54	π. μ.
5	» 5.50	»	7.	14 Ν. σελήνη	7.3	π. μ.
10	» 5.48	»	7.5	21 πρ. τέταρτον	5.55	μ. μ.
15	» 5.37	»	7.9	28 πανσέληνος	8.6	π. μ.
20	» 5.31	»	7.14			
25	» 5.25	»	7.18			
30	» 5.20	»	7.23			

Ὥρα Ἀνατολικῆς Εὐρώπης.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Ὀνόματα τοῦ Ἀπριλίου: Ἀϊγιωργίτης, Λαμπριάτης.

Ρητὰ τοῦ Ἀπριλίου:

Ἂν βρέξῃ ὁ Μάρτης δυὸ νερὰ κι' Ἀπρίλης πέντε δέκα,
νὰ ἰδῇς τὸν κοντοκρίθαρο πῶς στρήβει τὸ μουστάκι,
νὰ ἰδῇς καὶ τὶς ἀρχόντισσες πῶς ψιλοκλισαρίζουν,
νὰ ἰδῇς καὶ τὴ φτωχολογιὰ πῶς ψιλοκοσκινάει.

Συνήθειαι, Προλήψεις, Παραδόσεις:

Τῆς Πρωταπριλιᾶς ἡ βροχὴ εἶναι γιατρικὸ γιὰ τὴ θέρμη· τὴ μαζεύουν σ' ἕνα μπουκάλι καὶ ποτίζονται ἅμα θερμαθοῦν. *(Θράκη)*

—Τὴ Μεγάλη Παρασκευὴ ποὺ σταυρώθηκεν ὁ Χριστὸς δὲν κρεμνοῦν πλυμένα ροῦχα σὲ σκοινιὰ καὶ σὲ κλαριά, ἀλλὰ τ' ἁπλώνουν κάτω. *(Σύμη)*

—Τὸν Ἐπιτάφιο τὸν φυλάγαν ὅλη τὴ νύχτα τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς κορίτσια καὶ δυὸ τρεῖς γερόντισσες, γιατὶ τότε τὸν Ἐπιτάφιο τὸν ἔψελναν ὕστερ' ἀπ' τὰ μεσάνυχτα. Τοῦ Ἐπιταφίου τὰ λουλούδια τ' ἅρπαζαν, τὰ ξέραιναν καὶ τὰ φύλαγαν νὰ καπνίζωνται γιὰ τὸ μάτιασμα. Τὰ κεριὰ τοῦ Ἐπιταφίου τὰ φύλαγαν καὶ τ' ἄναβαν ὅταν ἄστραφτε γιὰ νὰ μὴν τοὺς κάψῃ ἀστροπελέκι, κι' ὅταν τ' ἄναβαν ἔλεγαν τοὺς Χαιρετισμοὺς τῆς Παναγίας. *(Π. Ἀθῆναι)*

—Τὴ νύχτα τῆς Ἀναστάσεως μετὰ τὸ τέλος τῶν κανόνων *Κύματι θαλάσσης* κλπ. σβύνονται ὅλα τὰ φῶτα καὶ τὰ καντήλια ἀκόμη, καὶ μένει ἀναμμένο μόνον τοῦ Ἱεροῦ στὸν Τίμιο Σταυρό. Μέσα στὸ σκοτάδι ψάλλουν οἱ ἱερεῖς τὸ *Ἰδοὺ σκοτία καὶ πρωΐ* καὶ ἔπειτα βγαίνουν ἔξω μὲ τὸ *Δεῦτε λάβωμεν φῶς* καὶ φέρνουν πάλι τὴ λάμψι στὴν ἐκκλησιά. *(Καλάβρυτα)*

—Γυρίζοντας ἀπὸ τὴν Ἀνάστασι στὰ σπίτια τους πρὶν νὰ μποῦν μέσα χαιρετοῦν πρῶτα πρῶτα τὰ δέντρα τῆς αὐλῆς ἢ τοῦ κήπου τρεῖς φορὲς μὲ τὸν πασχαλινὸ χαιρετισμό: *Χριστὸς Ἀνέστη, δέντρα μου,* καὶ ὕστερα χαιρετιοῦνται συναμεταξύ τους. *(Κύπρος)*

—Τὴ δεύτερη Ἀνάστασι, τὸ ἀπομεσήμερο τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα, τὴν ἔλεγαν Ἀγάπη καὶ τὴν ἡμέρα ἐκείνη ἐγίνουνταν *ἀδερφοποιτοὶ* τὰ παληκάρια μὰ ἔπρεπε πάντα νὰ εἶναι μπροστὰ κ' ἕνα κορίτσι. Ὁ παπᾶς, ἀφοῦ τοὺς διάβαζε, τοὺς ὥρκιζε στὸ Εὐαγγέλιο, τοὺς περίζωνε μ' ἕνα μακρὺ κόκκινο ζουνάρι καὶ τοὺς ἔσερνε κατὰ τὸ Ἱερό. Ὕστερα φιλιοῦνταν, φιλοῦσαν τοῦ παπᾶ τὸ χέρι καὶ ἦταν ὁ ἕνας γιὰ τὸν ἄλλον πλιώτερο ἀπ' ἀδέρφια. *(Π. Ἀθῆναι)*

—Ὕστερα ἀπὸ τὸ Πάσχα πέντε μέρες δὲν πλένουν, δὲν πηγαίνουν στ' ἀμπέλια, δὲν ἀφήνουν τὴ νύχτα ἁπλωμένα ἀσπρόρρουχα, γιατὶ οἱ πεθαμένοι γυρνοῦν σαράντα μέρες στὰ κεραμίδια κι' ἅμα ἰδοῦν ἄσπρα ροῦχα σκοντάρτουν καὶ πέφτουν. *(Θράκη)*

—Τὴν πρώτη Δευτέρα ὕστερα ἀπὸ τὴν Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ νέθανε οἱ γυναῖκες καὶ τὰ κορίτσια καὶ γεμίζανε τὸ *νέο ἀδράχτι.* Τὸ πρωΐ πιάνανε τὴν πρώτη ρόκα, κάνανε τὸ σταυρό τους, ἐλέγαν τρεῖς φορὲς τὸ Χριστὸς Ἀνέστη καὶ ὕστερα νέθανε ὅλη τὴ μέρα, γεμίζανε τὸ νέο ἀδράχτι καὶ τὸ βάζανε στὰ εἰκονίσματα. Σ' ὅποιου κοριτσιοῦ τὸ ἀδράχτι ἀπόμενε πολὺ ξύλο ἀδειανό, λέγανε πὼς θὰ πάρῃ φτωχὸν ἄντρα, καὶ σ' ὅποιου φαίνουνταν λίγο ξύλο, λέγανε πὼς θὰ πάρῃ πλούσιον ἄντρα. Τὸ νέο ἀδράχτι τὸ εἶχανε γιὰ τὸ πρῶτο πανὶ ποὺ ὑφαίνανε ὕστερα ἀπ' τὸ Πάσχα. *(Π. Ἀθῆναι)*

—Τὴν παραμονὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου μαζεύουν τσουκνίδες καὶ βάζουν στὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ, γιατὶ τὴ νύχτα βγαίνει *τζάντι* (δαιμόνιο) καὶ παίρνει τὸ οὖρι (τὴν εὐτυχία τοῦ σπιτιοῦ). *(Θράκη)*

—Τὴν παραμονὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἀνάβουν φωτιὲς καὶ πηδοῦν τραγουδῶντας:

Ὄξω ψύλλοι καὶ κοριοί
καὶ μεγάλοι ποντικοί. (Σύμη)

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Χρονικὰ τῆς Ἑκατονταετηρίδος (1822).

Ἀπριλίου 3. Κατάληψις τοῦ χωρίου Ἅγιος Γεώργιος τῆς Χίου ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ σφαγὴ πάντων τῶν κατοίκων αὐτοῦ.

4. Καταδίωξις καὶ φυγὴ τῶν Σαμίων ἐκ Χίου μετὰ τοῦ Λ. Λογοθέτου.

5. Ἀπαγχονισμὸς ἐν Κωνσταντινουπόλει τοῦ Μιχαὴλ Χαντζερῆ, τοῦ Γεωργίου Μαυροκορδάτου καὶ ἄλλων Ἑλλήνων ἀπὸ τῶν παραθύρων τῶν οἰκιῶν των.

6. Ἐκστρατεία 75 χιλιάδων Τούρκων κατὰ τῆς Νιαούσης ὑπὸ τὸν Ἀβδουλιουδούδην. Μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν ἡ πόλις παραδίδεται εἰς τὴν σφαγὴν καὶ τὴν διαρπαγήν. Τὰ μαρτύρια τῶν κατοίκων ἀπερίγραπτα. Εἰς 5 χιλ. ἀνέρχονται οἱ σφαγέντες καὶ αἰχμαλωτισθέντες, καὶ ἰσάριθμοι καταφυγόντες εἰς Παλιόπυργον εὑρίσκουν τὸ αὐτὸ τέλος.

8. Ἐκστρατεία τῶν ἐν Ρεθύμνῃ τῆς Κρήτης Τούρκων κατὰ τῶν Ἑλλήνων τῶν κατεχόντων τὴν θέσιν Καστέλλαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἀνδρείου Βαλέστα. Οἱ Τοῦρκοι ἀποκρούονται καὶ ὑποχωροῦν ἀπολέσαντες ἄνδρας καὶ δύο σημαίας.

14. Τροπὴ τῶν Ἑλλήνων ἔξωθεν τῆς Ρεθύμνης καὶ θάνατος τοῦ Βαλέστα.

ΜΑΪΟΣ

1	14	Κυριακή	† *Τῆς Σαμαρείτιδος.* Ἱερεμίου προφ., Παναρέτου ἐπ.
2	15	Δευτέρα	Ἀνακομιδὴ λειψάνου Ἀθανασίου τοῦ Μεγάλου
3	16	Τρίτη	Τιμοθέου καὶ Μαύρας μαρτύρων
4	17	Τετάρτη	Πελαγίας τῆς μάρτυρος
5	18	Πέμπτη	Εἰρήνης τῆς μεγαλομάρτυρος
6	19	Παρασκευή	Ἰὼβ τοῦ πολυάθλου, Σεραφεὶμ τοῦ ὁσίου
7	20	Σάββατον	Ἀνάμνησις τοῦ ἐν οὐρανῷ φανέντος σημ. Σταυροῦ
8	21	Κυριακή	† *Τοῦ Τυφλοῦ.* Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου
9	22	Δευτέρα	Ἡσαΐου τοῦ προφήτου, Χριστοφόρου μάρτυρος
10	23	Τρίτη	Σίμωνος ἀποστόλου τοῦ Ζηλωτοῦ
11	24	Τετάρτη	Μωκίου ἱερομάρτυρος
12	25	Πέμπτη	† ΤΗΣ ΑΝΑΛΗΨΕΩΣ Γερμανοῦ ἀρχ., Ἐπιφανίου ἐπ.
13	26	Παρασκευή	Γλυκερίας μάρτ., Εὐθυμίου τοῦ νέου καὶ Σεργίου
14	27	Σάββατον	Ἰσιδώρου μάρτυρος τοῦ ἐν Χίῳ.
15	28	Κυριακή	Παχωμίου τοῦ Μεγάλου. Ἀχιλλίου Λαρίσης
16	29	Δευτέρα	Θεοδώρου τοῦ ἡγιασμένου
17	30	Τρίτη	Ἀνδρονίκου καὶ Ἰουλίας ἀποστόλων
18	31	Τετάρτη	Πέτρου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ
			ΙΟΥΝΙΟΣ
19	1	Πέμπτη	Πατρικίου ἱερομάρτυρος
20	2	Παρασκευή	Θαλλελαίου μάρτυρος
21	3	Σάββατον	† *Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης*
22	4	Κυριακή	† ΤΗΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΗΣ Βασιλίσκου μάρτυρος
23	5	Δευτέρα	† *Τῆς Ἁγίας Τριάδος.* Μιχαὴλ ἐπισκόπου Συνάδων
24	6	Τρίτη	Συμεὼν τοῦ ἐν Θαυμαστῷ ὄρει
25	7	Τετάρτη	Ἡ Γ' εὕρεσις τῆς τιμίας κεφαλῆς Ἰωάν. Προδρόμου
26	8	Πέμπτη	Κάρπου τοῦ Ἀποστόλου
27	9	Παρασκευή	Ἑλλαδίου μάρτυρος
28	10	Σάββατον	Εὐτυχοῦς ἱερομάρτυρος ἐπισκόπου
29	11	Κυριακή	† *Τῶν Ἁγίων Πάντων.* Θεοδοσίας μάρτυρος
30	12	Δευτέρα	Ἰσακίου ἐκ τῆς Μονῆς Δαλμάτων
31	13	Τρίτη	Ἑρμείου μάρτυρος

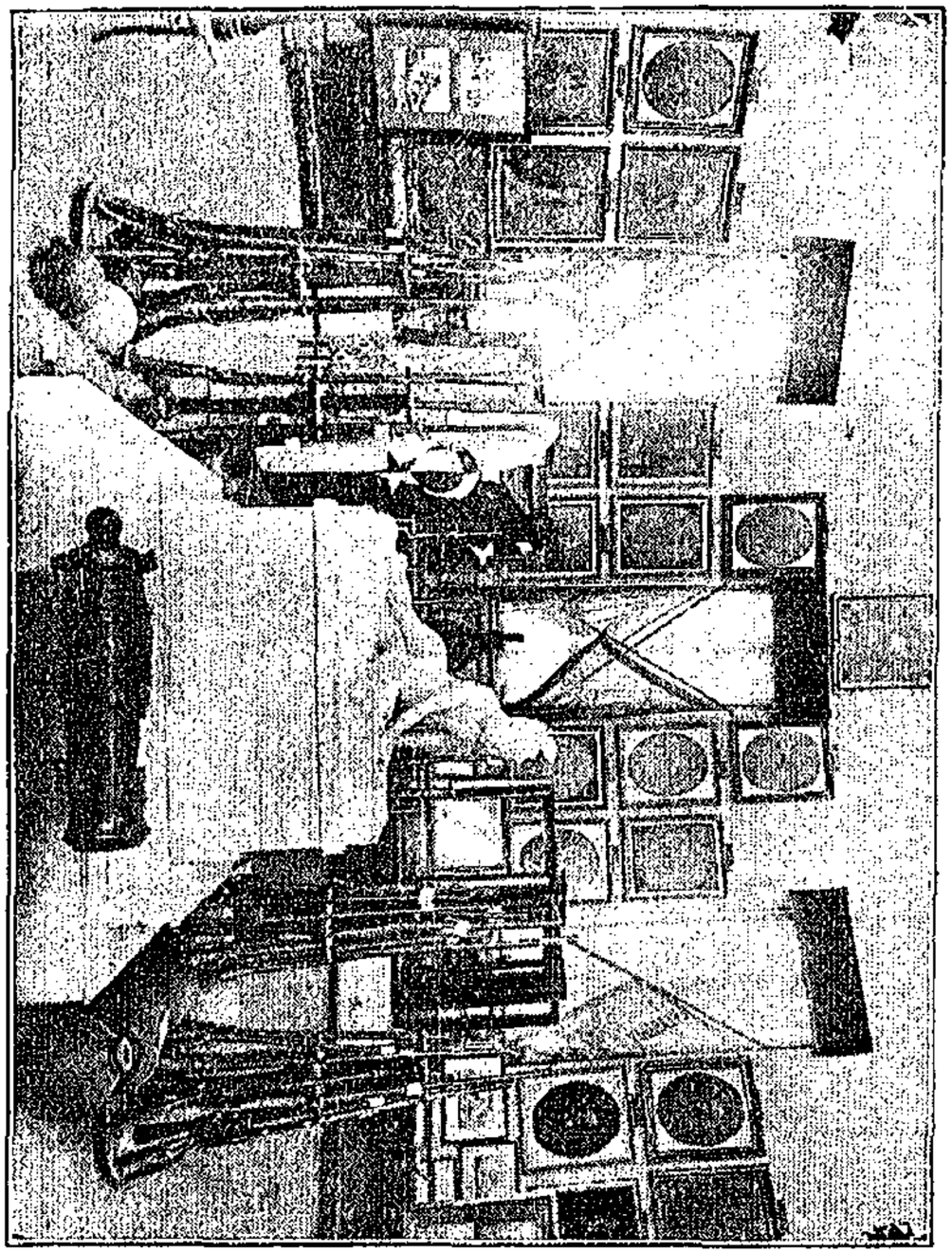

Κειμήλια τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος.

Ὁ τάφος τοῦ Μαύτσαρη—Σημαῖαι καὶ ὅπλα—Εἰκόνες ἀγωνιστῶν. (Ἱστορ. καὶ Ἐθν. Μουσεῖον).

Ὁ Ἥλιος εἰς τοὺς Διδύμους.

Ἡλίου ἀνατολὴ καὶ δύσις				*Σελήνης φάσεις*		
1	ἀν. 5.19	δύσ. 7.24		5 τελευτ. τέταρτον	8.17	μ. μ.
5	» 5.16	» 7.27		13 Ν. σελήνη	8.4	μ. μ.
10	» 5.12	» 7.31		20 πρ. τέταρτον	8.10	μ. μ.
15	» 5.9	» 7.35		29 *πανσέληνος*	5.58	μ. μ.
20	» 5.7	» 7.39				
25	» 5.6	» 7.42				
31	» 5.5	» 7.45				

Ὥρα Ἀνατολικῆς Εὐρώπης

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Ὀνόματα τοῦ Μαΐου: Πράσινος, Λούλουδος, Τριανταφυλλάς, Καλομηνάς, Κερασάρης.

Ρητὰ τοῦ Μαΐου:

Στὸν καταραμένο τόπο τὸ Μάη τὸ μῆνα βρέχει
—Ὀντάπρεπε δὲν ἔβρεχε κι' ὁ Μάης χαλαζώνει
—Μάης ἄβρεχος, τρυγητὴς χαρούμενος
—Μὴ βγάλῃς μήτε μπάλωμα πρὶν βγῇ ὁ Μάης ὁ μῆνας.

Συνήθειαι, προλήψεις, παραδόσεις:

Τὴν αὐγὴ τῆς Πρωτομαγιᾶς τὰ κορίτσια παίρνουν τἄνθη πᾶνε μαζέψῃ ἀπὸ τὴν παραμονὴ καὶ πηγαίνουν στὰ πηγάδια νὰ φέρουν τὸ *ἀμίλητο τοῦ Μάη νερό*. Μ' αὐτὸ τὸ νερὸ θὰ νιφτοῦν ὅλοι στὸ σπίτι. Ὕστερα δίνουν γλύκυσμα γιὰ νὰ περάσῃ γλυκὸς σὰν τὸ μέλι ὁ Μάης, γιατὶ ὁ μῆνας αὐτὸς ἔχει πολλὲς κακὲς ὧρες, καὶ μιὰ κατάρα λέει: *ἡ ὥρα τοῦ Μάη νὰ σ' εὕρῃ*. Ἡ ἀρραβωνιασμένη κόρη, ποὺ φέρνει τὸ νερὸ στῆς πεθερᾶς τὸ σπίτι, παίρνει γιὰ πληρωμὴ ἕνα ἢ πολλὰ φλουριὰ περασμένα τεχνικὰ σὲ μεταξωτὴ κορδέλλα ἢ σὲ χρυσόπλεκτο νῆμα. Μὲ τὸ νερὸ θὰ νιφτῇ ὁ γαμπρός, ἂν δὲν εἶναι ταξιδεμένος, καὶ οἱ ἄλλοι στὸ σπίτι, καὶ θὰ εὐχηθοῦν στὴν κόρη: νὰ τὸ φέρῃ καὶ στεφανωμένη, καὶ νὰ τῆς τὸ φέρουν κι' αὐτηνῆς τῶν ἀδερφῶν της οἱ νύφες. *(Καστελλόριζο)*

—Τῆς Πεντηκοστῆς παίρνουν στὴν ἐκκλησιὰ φύλλα καρυδιᾶς καὶ γονατίζουν ἀπάνω, καὶ τὰ φύλλα αὐτὰ τὰ κρύβουν μέσα στὰ σεντούκια γιὰ προφύλαξι ἀπὸ ποντικοὺς καὶ ἄλλα ζημιάρικα. *(Θράκη)*

—Τοῦ Ἁγίου Πνεύματος δὲν κοιμοῦνται γιὰ νὰ μὴν κοιμᾶται τὸ πνεῦμα τους ὅλον τὸ χρόνο. *(Θράκη)*

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Χρονικὰ τῆς ἑκατονταετηρίδος (1822)

Μαΐου 5. Σύστασις τάγματος Φιλελλήνων ὑπὸ τὸν Δάνιαν.

14. Ἐκστρατεία τοῦ Χουρσὶτ πασᾶ ἐξ Ἰωαννίων μετὰ 14 χιλιάδων Τούρκων κατὰ τοῦ Σουλίου.

ΙΟΥΝΙΟΣ

1	14	Τετάρτη	Ἰουστίνου μάρτυρος.
2	15	Πέμπτη	Νικηφόρου τοῦ ὁμολογητοῦ
3	16	Παρασκευὴ †	*Τῶν ἁγίων Θεοφόρων Πατέρων.* Λουκιανοῦ μάρτ.
4	17	Σάββατον	Μητροφάνους ἀρχιεπισκόπου Κ/πόλεως
5	18	Κυριακὴ	Δωροθέου ἐπισκόπου.
6	19	Δευτέρα	Ἱλαρίωνος θαυματουργοῦ
7	20	Τρίτη	Θεοδότου ἱερομονάχου
8	21	Τετάρτη	Ἀνακομιδὴ τοῦ λειψ. Θεοδώρ. στρατ., ἁγ. Καλλιόπης
9	22	Πέμπτη	Κυρίλλου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας
10	23	Παρασκευὴ	Ἀλεξάνδρου καὶ Ἀντωνίνης
11	24	Σάββατον	Βαρθολομαίου καὶ Βαρνάβα τῶν ἀποστόλων
12	25	Κυριακὴ	Ὀνουφρίου καὶ Πέτρου ἁγίων
13	26	Δευτέρα	Ἀκυλίνης μάρτυρος
14	27	Τρίτη	Ἐλισσαίου προφήτου, Μεθοδίου ἀρχ. Κωνπόλεως
15	28	Τετάρτη	Ἀμὼς τοῦ προφήτου.
16	29	Πέμπτη	Τύχωνος ἐπισκόπου Ἀμαθοῦντος
17	30	Παρασκευὴ	Ἰσαύρου, Μανουήλ, Σεβὲλ καὶ Ἰσμαὴλ μαρτύρων

ΙΟΥΛΙΟΣ

18	1	Σάββατον	Λεοντίου μάρτυρος καὶ Θεοδούλου
19	2	Κυριακὴ	Ἰούδα τοῦ Ἀποστόλου, *Παΐσίου τοῦ Μεγάλου*
20	3	Δευτέρα	Μεθοδίου ἐπισκόπου Τατάρων
21	4	Τρίτη	Ἰουλιανοῦ τοῦ Ταρσέως
22	5	Τετάρτη	Εὐσεβίου ἱερομάρτυρος ἐπισκόπου Σαμοσάτων
23	6	Πέμπτη	Ἀγριπίνης μάρτυρος, Ἀριστοκλέους
24	7	Παρασκευὴ †	*Τὸ Γενέθλιον τοῦ Προδρόμου καὶ Βαπτ. Ἰωάννου*
25	8	Σάββατον	Φεβρωνίας ὁσιομάρτυρος
26	9	Κυριακὴ	Δαβὶδ τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ
27	10	Δευτέρα	Σαμψὼν τοῦ ξενοδόχου
28	11	Τρίτη	Ἡ ἀνακομιδὴ τῶν λειψάνων Κύρου καὶ Ἰωάννου
29	12	Τετάρτη †	*Τῶν κορυφαίων ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου*
30	13	Πέμπτη †	*Ἡ Σύναξις τῶν 12 Ἀποστόλων*

Ὁ Ἥλιος εἰς τὸν Καρκῖνον.

Ἡλίου ἀνατολὴ καὶ δύσις		*Σελήνης φάσεις*	
1 ἀν. 5.5	δύσ. 7.46	4 τελευτ. τέταρτον	2.3 μ. μ.
5 » 5.5	» 7.47	12 Ν. σελήνη	0.19 π. μ.
10 » 5.6	» 7.48	19 πρ. τέταρτον	0.52 π. μ.
15 » 5.8	» 7.48	26 *πανσέληνος*	5.7 π. μ.
20 » 5.10	» 7.48		
25 » 5.12	» 7.47		
30 » 5.16	» 7.45		

Ὥρα Ἀνατολικῆς Εὐρώπης.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Ὀνόματα τοῦ Ἰουνίου: Θεριστής, Ἁϊγιάννης, Πρωτογιούνης.

Ρητὰ τοῦ Ἰουνίου:

Ἀπὸ τὸ θέρο ὡς τὶς ἐλιὲς
δὲν ἀπολείπουν οἱ δουλειές.

Συνήθειαι, Προλήψεις, Παραδόσεις:

—Τὴν παραμονὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τ' *Ἁλιοτροπιοῦ*, καθὼς τὸν λένε — γιατὶ ἀρχινᾷ νὰ γυρίζῃ ὁ ἥλιος καὶ νὰ μικραίνῃ ἡ μέρα — κόβουν τὸ βράδυ ἕνα συκόφυλλο καὶ τ' ἀφήνουν στὰ κεραμίδια τοῦ σπιτιοῦ τὴ νύχτα. Ἂν βρεθῇ τὸ πρωῒ τὸ φύλλο δροσερό, καλὸ σημάδι, ἂν μαραγκιαστῇ θὰ πεθάνῃ ἐκεῖνος ποὺ τῶβαλε. Κι' ὅταν θὰ βγαίνῃ ὁ ἥλιος τὴ μέρα ἐκείνη, καλότυχος ποὺ θὰ ἰδῇ τὸν ἴσκιο του μακρύ, κι' ἀλίμονό του ποὺ τὸν ἰδῇ κοντὸ καὶ χωρὶς κεφάλι.

Τὴ μέρα ἐκείνη κατεβαίνουν ὅλοι κι' ἀπὸ τὰ πιὸ μεσόγεια καὶ ὀρεινὰ μέρη στὴν ἀκροθαλασσιὰ πρὶν φέξῃ, κ' οἱ ἄρρωστοι ἀκόμα φορτωμένοι σὲ ζῶα, καὶ κάνουν θαλασσινὸ λουτρὸ πρὶν ἔβγῃ ὁ ἥλιος, γιατὶ ἅμα βγῇ ὁ ἥλιος πέφτει τὸ θεριὸ τ' Ἁϊγιάννη καὶ τρώει ὅποιον εὕρῃ μέσ' στὴ θάλασσα. *(Β. Εὔβοια)*

—Στὴν ἀρχὴ τοῦ δρόμου, ποὺ πηγαίνει ἀπ' τὴ θάλασσα στὸ λουτρὸ (στὰ Σφακιὰ), εἶναι μιὰ ἐκκλησίτσα τοῦ Ἁγίου Παύλου. Ἐκεῖ στὴν ἀκρογιαλιά, καμμιὰ εἰκοσαριὰ βήματα μονάχα ἀπὸ τὴ θάλασσα, βγαίνει πολὺ νερό. Σ' αὐτὸ βαφτίστηκε ὁ Ἅγιος, γιὰ κεῖνο εἶναι γλυκό, ἂν καὶ τόσο κοντὰ στὴ θάλασσα, καὶ εἶναι καὶ ἁγίασμα γιὰ κάθε ἀρρώστια καὶ ξεχωριστὰ γιὰ τὸν πονόματο. Ὁ Ἅγιος Παῦλος ἔχει ἐλευθερώσῃ τὴν Κρήτη ἀπὸ ἀρκοῦδες, λύκους, κι' ἄλλα θηρία, κι' οὔτε φίδια φαρμακερὰ δὲν ἄφησε. Ὅταν ἦρθε στὴν Κρήτη τὸν δάγκασε ἕνα φίδι, καὶ ἂν καὶ φαρμακερὸ τίποτε δὲν τοὔκανε. Κι' ἀπὸ τότε κανένα φίδι στὴν Κρήτη δὲν εἶναι φαρμακερό. *(Κρήτη)*

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Χρονικὰ τῆς Ἑκατονταετηρίδος (1822).

Ἰουνίου 1. Ἐκστρατεία τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου ἐκ Μεσολογγίου μετὰ τοῦ σώματος τῶν Φιλελλήνων, τῶν Ἑπτανησίων καὶ ἄλλων.

2. Οἱ ἐντὸς τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν πολιορκούμενοι Τοῦρκοι προτείνουν νὰ συνθηκολογήσουν πρὸς τοὺς Ἕλληνας.

6. Πυρπόλησις τῆς Τουρκικῆς ναυαρχίδος εἰς Χίον ὑπὸ τοῦ Κανάρη καὶ οἰκτρὸς θάνατος τοῦ Καπετὰν πασᾶ.

10. Παράδοσις τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν εἰς τοὺς Ἕλληνας. Τὸ Ἑλληνικὸν στράτευμα, προπορευομένου τοῦ μητροπολίτου καὶ τῶν προκρίτων ἀνέρχεται εἰς τὸν Ἱερὸν Βράχον καὶ στήνει τὴν σημαίαν τοῦ σταυροῦ ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων, ὑπὸ τοὺς κρότους τῶν ὅπλων. Ἀλλ' ἐκ τινος ἐκπυρσοκροτήσεως φονεύεται ὁ ἀρχηγὸς Παναγῆς Χτενᾶς. Οἱ Τοῦρκοι περὶ τοὺς 1200, εἰς οἰκτρὰν κατάστασιν ἰδίως ἐκ τῆς ἐλλείψεως ὕδατος, κατέρχονται καὶ κατανέμονται εἰς διάφορα μέρη τῆς πόλεως.

Κωνσταντῖνος Κανάρης

Μάρκος Μπότσαρης

11. Μάχη εἰς Μαλάξαν τῆς Κρήτης 500 Ἑλλήνων πρὸς τέσσαρας χιλιάδας Τούρκους καὶ ὑποχώρησις τῶν Ἑλλήνων.

12. Κατάληψις τῆς Μαλάξας ὑπὸ τῶν Τούρκων.

29. Μάχη εἰς Πλάκαν, χωρίον ἀπέχον 4 ὥρας ἀπὸ τὸ Κομπότι. Τὸ ὑπὸ Μάρκον Μπότσαρην καὶ ἄλλους ἀρχηγοὺς τάγμα ἐκ 1200 ἀνδρῶν μεταβαῖνον εἰς Κιάφαν πρὸς βοήθειαν τῶν πολιορκουμένων Σουλιωτῶν, προσβάλλεται ὑπὸ πολυπληθῶν Τούρκων καὶ μετὰ μάχην ἀναγκάζεται νὰ ὑποχωρήσῃ ἐγκαταλείψαν 100 νεκροὺς καὶ τὰς ἀποσκευάς του.

ΙΟΥΛΙΟΣ

1	14	Παρασκευή	Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ τῶν θαυματουργῶν Ἀναργύρων
2	15	Σάββατον	Ἡ ἐν Βλαχέρναις κατέθεσις ἐσθῆτος τῆς Θεοτόκου
3	16	Κυριακή	Ὑακίνθου μάρ. καὶ Ἀνατολίου ἀρχιεπ. Κ/πόλεως
4	17	Δευτέρα	Ἀνδρέου ἐπισκόπου Κρήτης τοῦ Ἱεροσολυμίτου
5	18	Τρίτη	Ἀθανασίου τοῦ ἐν Ἄθῳ
6	19	Τετάρτη	Σισώη ὁσίου, Λευκίας μάρτυρος
7	20	Πέμπτη	Κυριακῆς μεγαλομάρτυρος, Θωμᾶ τοῦ ἐν Μαλεᾷ
8	21	Παρασκευή	Προκοπίου μεγαλομάρτυρος
9	22	Σάββατον	Παγκρατίου ἱερομάρτυρος ἐπισκ. Ταυρομενίας
10	23	Κυριακή	Τῶν ἐν Νικοπόλει 45 μαρτύρων
11	24	Δευτέρα	Εὐφημίας μεγαλομάρτυρος, ἁγίας Ὄλγας
12	25	Τρίτη	Πρόκλου καὶ Ἱλαρίου μαρτύρων
13	26	Τετάρτη	Σύναξις Γαβριὴλ καὶ Στεφάνου τοῦ Σαββαΐτου
14	27	Πέμπτη	Ἀκύλα τοῦ ἀποστόλου, Ἰωσὴφ Θεσσαλονίκης
15	28	Παρασκευή	Κηρύκου καὶ Ἰουλίτης μαρτύρων
16	29	Σάββατον	Ἀθηνογένους ἱερομάρτυρος
17	30	Κυριακή	Μαρίνης μεγαλομάρτυρος
18	31	Δευτέρα	Αἰμιλιανοῦ μάρτυρος, Ἰωάννου Χαλκηδόνος

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ

19	1	Τρίτη	Δίου καὶ Μακρίνης τῶν ὁσίων
20	2	Τετάρτη	† *Ἡλιοῦ τοῦ Προφήτου*
21	3	Πέμπτη	Συμεὼν τοῦ διὰ Χριστὸν Σαλοῦ
22	4	Παρασκευή	Μαρίας τῆς Μαγδαληνῆς, ἁγίας Μαρκέλης
23	5	Σάββατον	Φωκᾶ ἱερομάρτυρος, Ἰεζεκιὴλ προφήτου
24	6	Κυριακή	Χριστίνης μεγαλομάρτυρος
25	7	Δευτέρα	Ἡ Κοίμησις τῆς ἁγίας Ἄννης
26	8	Τρίτη	Ἑρμολάου ἱερομάρτυρος, Παρασκευῆς ὁσιομάρτ.
27	9	Τετάρτη	† *Παντελεήμονος μεγαλομάρτυρος καὶ ἰαματικοῦ*
28	10	Πέμπτη	Προχώρου. Νικάνορος, Τίμωνος, Παρμενᾶ ἀποστ.
29	11	Παρασκευή	Καλλινίκου καὶ Θεοδότης μαρτύρων
30	12	Σάββατον	Σύλα, Σιλουανοῦ, Κρήσκετ., Ἐπαιν., Ἀνδρονίκ. ἀπ.
31	13	Κυριακή	Εὐδοκίμου τοῦ Δικαίου, Ἰωσὴφ τοῦ ἀπὸ Ἀριμαθ.

Ὁ Ἥλιος εἰς τὸν Λέοντα.

Ἡλίου ἀνατολὴ καὶ δύσις					*Σελήνης φάσεις*	
1	ἀν.	5.16	δύσ.	7.44	4 τελευτ. τέταρτον	7.11 π. μ.
5	»	5.19	»	7.42	11 Ν. σελήνη	2.47 μ. μ.
10	»	5.23	»	7.39	18 πρ. τέταρτον	6.21 π. μ.
15	»	5.27	»	7.35	25 *πανσέληνος*	6.19 μ. μ.
20	»	5.31	»	7.30		
25	»	5.35	»	7.25		
31	»	5.41	»	7.18		

Ὥρα Ἀνατολικῆς Εὐρώπης

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Ὀνόματα τοῦ Ἰουλίου: Ἀλωνάρης, Ἀλωνιστής, Γυαλιστής, Χορτοκόπος, Λιοτρόπης, Δευτερογιούνης.

Ρητὰ τοῦ Ἰουλίου:

Τὸν Ἀλωνάρην ἔβρεχε στὸν παντισμένο τάπο.
— Τζιτζικας ἐλάλησε, μαύρη ρόγα γιάλισε.
— Τῆς ἁγιᾶς Μαρίνας σῦκο, καὶ τοῦ Ἀιλιᾶ σταφύλι,
καὶ τ' Ἁγιου Παντελέημονα γεμᾶτο τὸ μαντίλι.

Συνήθειαι, Προλήψεις, Παραδόσεις:

—Τὴ μέρα ποὺ στρώνεται τὸ λιῶμα στὸ ἁλῶνι δὲ σαρώνεται τὸ σπίτι τοῦ νοικοκύρη, κι' ὅσες μέρες εἶναι στρωμένο δὲ δίνουν μήτε φωτιὰ ἀπὸ τὸ φοῦρνο σὲ κανέναν. Ὅταν τὸ λιῶμα γίνῃ σωρὸς στενόμακρος, ποὺ τὸν λὲν *λαμνί*, ἡ νοικοκυρὰ παίρνει ἕνα σταμνὶ νερὸ καὶ δίνει νὰ νιφτοῦν ὅλοι ὅσοι βοήθησαν στὴ δουλειά. Καὶ καθένας ποὺ νίβεται ραντίζει τὸ λαμνὶ κ' εὔχεται «καὶ τοῦ χρόνου». Στὰ ὕστερνὰ ἡ νοικοκυρὰ κρατῶντας τὸ σταμνὶ λίγο γυριὸ τρέχει γλήγορα ὁλόγυρα στὸ λαμνὶ χωρὶς νὰ χύσῃ οὔτε μιὰ στάλα νερὸ κ' εὔχεται τοῦ χρόνου νὰ γίνῃ τόσο μεγάλο τὸ λαμνὶ ὅσος εἶνε ὁ γύρος ποὺ ἔκανε. ***(Β. Εὔβοια)***

—Ὁ Ἀϊλιᾶς ἦτον ναύτης, κ' ἐπειδὴ ἔπαθε πολλὰ στὴ θάλασσα καὶ πολλὲς φορὲς κόντεψε νὰ πνιγῇ, βαρέθηκε τὰ ταξίδια κι' ἀποφάσισε νὰ πάῃ σὲ μέρος, ποὺ νὰ μὴν ξέρουν τί εἶναι θάλασσα καὶ τί εἶναι καράβι. Παίρνει λοιπὸν τὸ κουπί του στὸν ὦμο καὶ βγαίνει στὴ στεριά, κι' ὅποιους ἀπαντοῦσε τοὺς ρωτοῦσε τ' εἶν' αὐτὸ ποῦ βαστᾷ. Ὅσο τοῦ λέγαν *κουπί*, τραβοῦσε ψηλότερα, ὥς ποὺ ἔφτασε στὴν κορφὴ του βουνοῦ. Ρωτᾷ κ' ἐκεῖ τοὺς ἀνθρώπους τ' εἶναι; καὶ τοῦ λὲν ξύλο. Κατάλαβε λοιπὸν πὼς αὐτοὶ δὲν εἶχαν ὄψῃ ποτέ τους κουπὶ κ' ἔμεινε μαζί τους ἐκεῖ στὰ ψηλά. ***(Αἰγαῖον)***

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Χρονικὰ τῆς Ἑκατονταετηρίδος (1822)

Ἰουλίου 1. Πυρπόλησις τῶν Θηβῶν ὑπὸ τοῦ Δράμαλη κατερχομένου μετὰ πολυπληθοῦς στρατοῦ κατὰ τῆς Ἑλλάδος.

Κυριακούλης Μαυρομιχάλης

2. Ἄφιξις εἰς Πέτα τοῦ Ἑλληνικοῦ σώματος ἐκ τακτικῶν καὶ Φιλελλήνων.

3. Λίφνιδία ἐπίθεσις χιλίων Τούρκων ἐξ Ἄρτης κατὰ τοῦ χωρίου Κομπότι κατεχομένου ὑπὸ ὀλίγων Ἑλλήνων, οἵτινες κλείονται ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας τοῦ χωρίου καὶ μάχονται ἐπὶ δίωρον μέχρις οὗ ἀπελευθεροῦνται ἐλθούσης βοηθείας ἐκ Πέτα.

4. Ἐπίθεσις 8 χιλιάδων Τούρκων κατὰ τῶν ἐν Πέτα ὠχυρωμένων Ἑλλήνων καὶ Φιλελλήνων. Πρωϊκὸς θάνατος τῶν πλείστων Φιλελλήνων μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ Δάνιας καὶ ὁ Ταρέλλας. Ἡρωϊκὸς θάνατος τοῦ Κυριακούλη Μαυρομιχάλη εἰς Φανάριον.

5. Ἅλωσις τοῦ Ἀκροκορίνθου ὑπὸ τοῦ Δράμαλη.

10. Εἴσοδος 700 Ἑλλήνων εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τοῦ Ἄργους ὑπὸ τὸν Δημήτριον Ὑψηλάντην.

12. Ἄφιξις τοῦ Δράμαλη εἰς Ἄργος καὶ πολιορκία τῆς Ἀκροπόλεως αὐτοῦ.

26. Ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, νικᾷ τὸν Δράμαλην εἰς τὰ Δερβενάκια καὶ τὸν ἀναγκάζει μετὰ ἀπωλείαν 3 χιλιάδων ἀνδρῶν νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸ Ναύπλιον.

28. Τὸ σῶμα τοῦ Δράμαλη ὁρμώμενον ἐκ Ναυπλίου καὶ ἀποπειραθὲν νὰ διαβῇ διὰ τοῦ Ἀϊνορίου, κατεχομένου ὑπὸ τοῦ Νικηταρᾶ, τοῦ Ὑψηλάντου καὶ τοῦ Παπαφλέσσα, προσβάλλεται καὶ ὑφίσταται δεινὰς ἀπωλείας, ἀλλ' ἕνεκα βραδύτητος εἰς τὴν ἔλευσιν ἐνισχύσεων τῶν Ἑλλήνων κατορθώνει νὰ διαβῇ καὶ νὰ καταφύγῃ εἰς Κόρινθον.

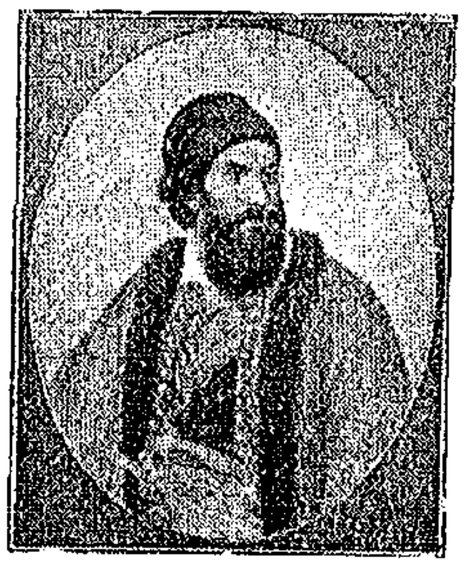

Παπαφλέσσας

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ

1	14	Δευτέρα	*Ἀρχ. ἡ νηστ. Θεοτόκου.* Ἡ Πρόοδος τοῦ Σταυροῦ
2	15	Τρίτη	Ἀνακομιδὴ λειψάνων Στεφάνου πρωτομάρτυρος
3	16	Τετάρτη	Ἰσαακίου, Δαλμάτου καὶ Φαύστου ὁσίων
4	17	Πέμπτη	Τῶν ἐν Ἐφέσῳ ἑπτὰ Παίδων
5	18	Παρασκευὴ	Εὐσιγνίου μάρτυρος
6	19	Σάββατον	† *Ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτῆρος*
7	20	Κυριακὴ	Δομετίου μάρτυρος
8	21	Δευτέρα	Αἱμιλιανοῦ ἐπισκόπου Κυζίκου
9	22	Τρίτη	Ματθία τοῦ Ἀποστόλου
10	23	Τετάρτη	Λαυρεντίου τοῦ ἀρχιδιακόνου
11	24	Πέμπτη	Εὔπλου τοῦ διακόνου καὶ μάρτυρος
12	25	Παρασκευὴ	Φωτίου καὶ Ἀνικήτου μαρτύρων
13	26	Σάββατον	Μαξίμου τοῦ ὁμολογητοῦ, Εὐδοκίας, Εἰρήνης
14	27	Κυριακὴ	Μιχαίου τοῦ προφήτου
15	28	Δευτέρα	† *Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου*
16	29	Τρίτη	Τοῦ ἁγίου Μανδηλίου καὶ Διομήδους μάρτυρος
17	30	Τετάρτη	Μύρωνος μάρτυρος
18	31	Πέμπτη	Φλώρου καὶ Λαύρου μαρτύρων

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ

19	1	Παρασκευὴ	Ἀνδρέου μάρτυρος τοῦ στρατηλάτου
20	2	Σάββατον	Σαμουὴλ τοῦ προφήτου
21	3	Κυριακὴ	Θαδδαίου τοῦ ἀποστόλου, Βάσσης μάρτυρος
22	4	Δευτέρα	Παναγίας Προσιωτ. Ἀγαθονίκου μάρτυρος
23	5	Τρίτη	Λούπου μάρτυρος
24	6	Τετάρτη	Εὐτυχοῦς ἱερομάρτυρος
25	7	Πέμπτη	Βαρθολομαίου καὶ Τίτου τῶν ἀποστόλων
26	8	Παρασκευὴ	Ἀδριανοῦ καὶ Ναταλίας μαρτύρων
27	9	Σάββατον	Φανουρίου μεγαλομάρτυρος. Ποιμένος τοῦ ὁσίου
28	10	Κυριακὴ	Μωϋσέως ὁσίου τοῦ Αἰθίοπος
29	11	Δευτέρα	† *Ἡ ἀποτομὴ κεφαλ. Ἰωάννου Προδρόμου* (νηστ.)
30	12	Τρίτη	Ἀλεξάνδρου ἀρχιεπισκόπου Κ/πόλεως
31	13	Τετάρτη	Κατάθεσις τῆς τιμίας Ζώνης τῆς Θεοτόκου

Ὁ Ἥλιος εἰς τὴν Παρθένον.

Ἡλίου ἀνατολὴ καὶ δύσις				*Σελήνης φάσεις*	
1	ἀν. 5.41	δυσ. 7.17		2 τελευτ. τέταρτον	10.46 μ. μ.
5	» 5.45	» 7.12		9 Ν. σελήνη	10.34 μ. μ.
10	» 5.49	» 7.5		16 πρ. τέταρτον	1.55 μ. μ.
15	» 5.53	» 6.58		24 *πανσέληνος*	9.47 π. μ.
20	» 5.58	» 6.51			
25	» 6.2	» 6.43			
31	» 6.7	» 6.34			

Ὥρα Ἀνατολικῆς Εὐρώπης

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Ὀνόματα τοῦ Αὐγούστου: Συκολόγος, Δριμάρης.

Ρητὰ τοῦ Αὐγούστου:

Ἤρθ' ὁ Αὔγουστος πᾶρ' τὴν κάπα σου.
—Αὔγουστε καλέ μου μῆνα, νᾶσουν δυὸ φορὲς τὸ χρόνο
—Μαύρη ράγα, μαύρη κάπα.

Συνήθειαι, Προλήψεις, Παραδόσεις:

— Τὴ νύχτα τῆς παραμονῆς τοῦ Σωτῆρος ἀνοίγουν τὰ οὐράνια κι' ὅποιος καθίση τὰ βλέπει πού μὲ μιᾶς ἀνοίγουν καὶ κλειοῦν. Τὴν ὥρα λοιπὸν πού κοντὰ ν' ἀνοίξουν, τὸ μοσχάρι ἑνὸς χωριάτη ξέφυγε ἀπ' τὸ σπίτι. Ὁ χωριάτης τὸ κατάφτασε καὶ τῶδεσε σ' ἕνα κλαρί, κ' ὕστερα κουρασμένος ἀπ' τὸ τρέξιμο ἔπεσε καὶ κοιμήθηκε. Μὰ σὰν ξύπνησε, τί νὰ ἰδῇ; Τὸ μοσχάρι του ἦτον κρεμασμένο στὴν κορφὴ ἑνὸς δέντρου! Δὲν μποροῦσε νὰ καταλάβῃ πῶς γίνηκε αὐτὸ τὸ θαῦμα, γιατὶ δὲν ἤξερε πὼς τὴν ὥρα ποὖδενε ἴσια ἴσια τὸ μοσχάρι, εἶχαν ἀνοίξῃ τὰ οὐράνια καὶ τὰ δέντρα ἔσκυψαν νὰ προσκυνήσουν, καὶ τὸ κλαρί, πού εἶχε δέσῃ τὸ μοσχάρι του, ἦτον ἡ κορφὴ ἑνὸς δέντρου σκυμμένου. *(Μακεδονία)*

— Τοῦ Σωτῆρος φέρνουν τὰ πρῶτα σταφύλια στὴν ἐκκλησιὰ μέσα σὲ δίσκους, τὰ βάζουν μπροστὰ στὴν εἰκόνα τῆς Παναγιᾶς καὶ τὰ εὐλογεῖ ὁ παπᾶς. *(Κύπρος)*

— Ἡ Ἡρωδιάδα, πού ἔκανε κ' ἔκοψαν τὸ κεφάλι τοῦ Ἀϊγιάννη θέλησε μιὰ φορὰ νὰ περάσῃ ἕνα παγωμένο ποτάμι. Μὰ ἐκεῖ πού πάτησαν τὰ καταραμένα πόδια της, ράγισε ὁ πάγος κ' ἔπεσε σὲ μιὰ τρῦπα, κι' ἀπόμεινε ἔξω ἀπ' τὸν πάγο μονάχα τὸ κεφάλι της γιὰ νὰ βασανίζεται αἰώνια. *(Καλάμαι)*

— Ἡ τελευταία ἡμέρα τοῦ Αὐγούστου λέγεται *κλειδονοχρονιά*, γιατὶ τελειώνει ὁ χρόνος, κ' ἡ πρώτη τοῦ Νοεμβρίου λέγεται *ἀρχιχρονιά*. Τὰ μεσάνυχτα, πού ἀλλάζει ὁ χρόνος ἀνοίγουν τὰ οὐράνια γιὰ μιὰ στιγμὴ καὶ πάλι κλείνουν, κι' ὅτι προφτάσῃ καὶ ζητήσῃ κανένας θὰ τοῦ γίνῃ. *(Β. Εὔβοια)*

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Χρονικὰ τῆς Ἑκατονταετηρίδος (1822)

Θεόδωρος Κολοκοτρώνης

Αὐγούστου 4. Τρισχίλιοι Τοῦρκοι ἐκ τῶν εἰς Κόρινθον καταφυγόντων μετὰ τὴν μάχην τῶν Δερβενακίων ἐπιτίθενται κατὰ τῆς κωμοπόλεως Κλωνιας πρὸς ἁρπαγὴν τροφίμων, ἀλλ' ἀποκρούονται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.

12. Οἱ ἐν Κορίνθῳ Τοῦρκοι ἐκστρατεύουν κατὰ τῶν εἰς Βασιλικὰ Ἑλλήνων, ἵνα διάσωσι τὴν πρὸς τὴν Ἀχαΐαν διάβασιν. Οἱ Ἕλληνες ἐνδίδουν κατ' ἀρχάς, ἀλλ' ἀναθαρρήσαντες τοὺς ἀποκρούουν. Κατὰ τὴν μάχην πίπτει μαχόμενος ἀνδρείως ὁ Ἀναγνώστης Πετμεζᾶς καὶ ὁ υἱός του.

18. Ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης ὀνομάζεται ἀρχιστράτηγος ὑπὸ τῆς ἐν Τριπόλει Γερουσίας.

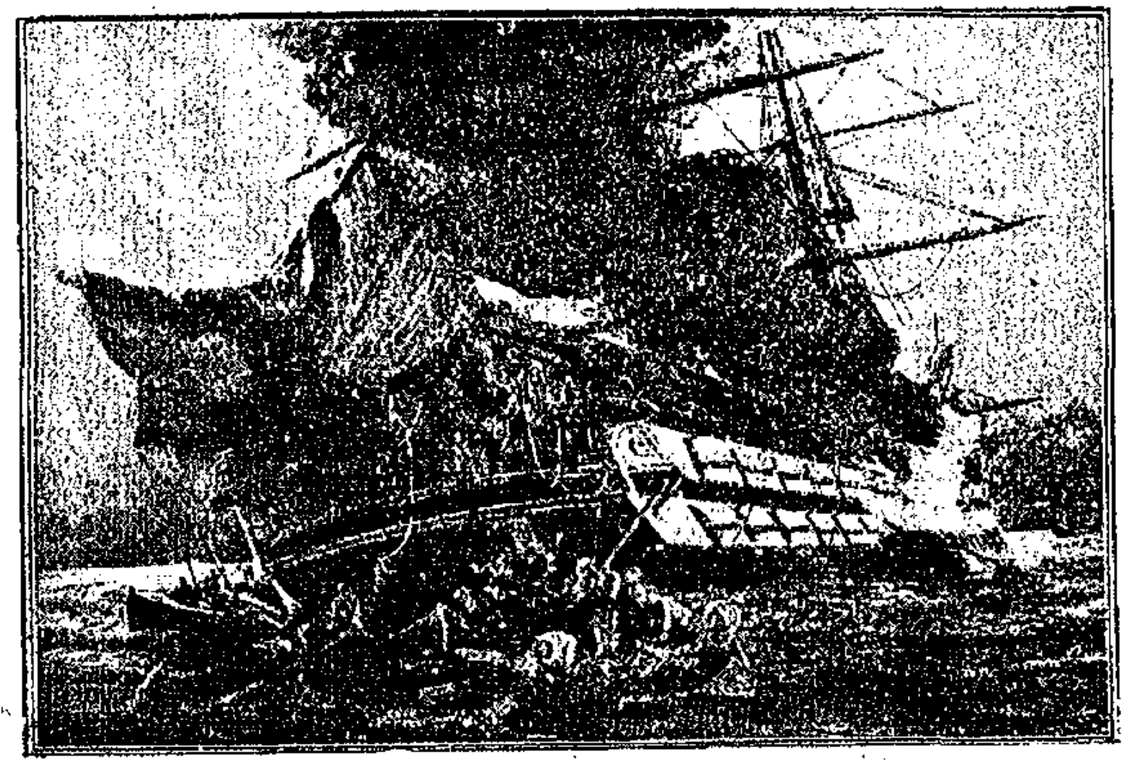

Ὁ Κανάρης πυρπολῶν τὴν Τουρκικὴν ναυαρχίδα ἐν Χίῳ. (Εἰκ. Κ. Βολωνάκη).

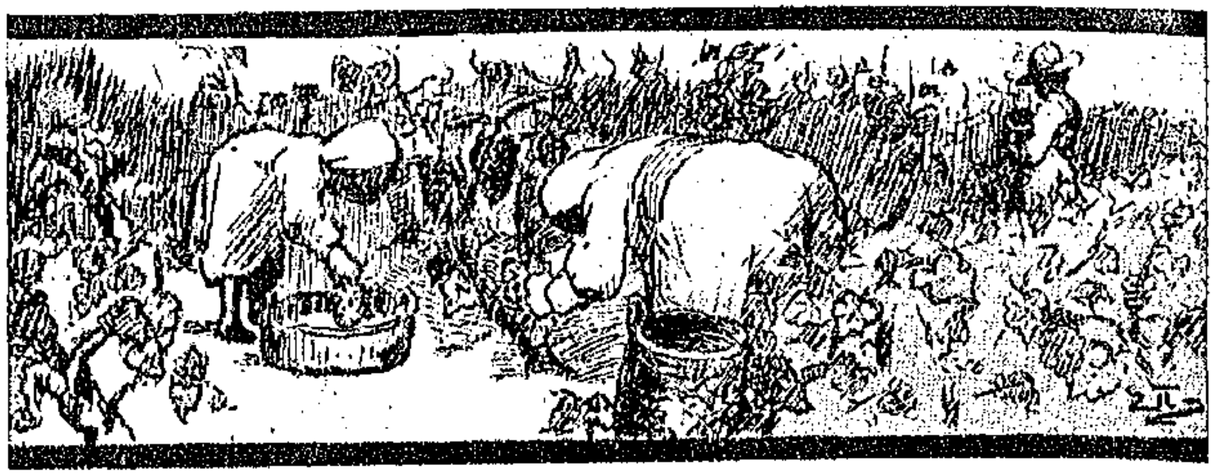

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ

1	14	Πέμπτη	Συμεών Στυλίτου. Μελετίου τοῦ δσίου
2	15	Παρασκευή	Μάμαντος μάρτυρος καὶ Ἰωάννου νηστευτοῦ
3	16	Σάββατον	Ἀνθίμου ἐπισκ. Νικομηδείας καὶ Θεοκτίστου
4	17	Κυριακή	Βαβύλα Ἀντιοχείας καὶ Μωϋσέως προφήτου
5	18	Δευτέρα	Ζαχαρίου τοῦ προφήτου
6	19	Τρίτη	Ἡ ἀνάμνησ. τοῦ θαύμ. τοῦ ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ
7	20	Τετάρτη	Σώζοντος μάρτυρος
8	21	Πέμπτη	† *Τὸ Γενέθλιον τῆς Θεοτόκου*
9	22	Παρασκευή	Ἰωακεὶμ καὶ Ἄννης Θεοπατέρων
10	23	Σάββατον	Μηνοδώρας, Μητροδώρας, Νυμφοδώρας μαρτύρων
11	24	Κυριακή	Θεοδώρας τῆς δσίας, Εὐσταθίας μάρτυρος
12	25	Δευτέρα	Αὐτονόμου ἱερομάρτυρος
13	26	Τρίτη	Τὰ ἐγκ. τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστασίας, Κορνηλίου ἑκατ.
14	27	Τετάρτη	† *Ἡ παγκόσμιος Ὕψωσις τοῦ Τιμίου Σταυροῦ* (νηστ.)
15	28	Πέμπτη	Νικήτα μάρτυρος, Φιλοθέου δσίου
16	29	Παρασκευή	Εὐφημίας μεγαλομάρτυρος
17	30	Σάββατον	Σοφίας καὶ τῶν θυγ. αὐτῆς Πίστις. Ἐλπὶς καὶ Ἀγάπη

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ

18	1	Κυριακή	Εὐμενίου ἐπισκόπου Γορτύνης
19	2	Δευτέρα	Τροφίμου, Σαββατίου, Δορυμέδοντος μαρτύρων
20	3	Τρίτη	Εὐσταθίου μεγαλομάρτυρος
21	4	Τετάρτη	Κοδράτου ἀποστόλου, Ἰωνᾶ προφήτου
22	5	Πέμπτη	Φωκᾶ ἱερομάρτυρος ἐπισκόπου Σινώπης
23	6	Παρασκευή	Ἡ σύλληψ. τοῦ τιμίου Προδρ. καὶ Βαπτ. Ἰωάννου
24	7	Σάββατον	Θέκλης τῆς πρωτομάρτυρος
25	8	Κυριακή	Εὐφροσύνης τῆς δσίας
26	9	Δευτέρα	Ἡ μετάστασις Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου
27	10	Τρίτη	Καλλιστράτου μάρτυρος
28	11	Τετάρτη	Χαριτωνος δμολογητοῦ, Βαρούχ προφήτου
29	12	Πέμπτη	Κυριακοῦ τοῦ ἀναχωρητοῦ
30	13	Παρασκευή	Γρηγορίου ἱερομάρτυρος τοῦ φωτιστικοῦ

Ὁ Ἥλιος εἰς τὸν Ζυγόν.

Ἡλίου ἀνατολὴ καὶ δύσις				
1	ἀν.	6.8	δύσ.	6.32
5	»	6.11	»	6.26
10	»	6.16	»	6.18
15	»	6.20	»	6.11
20	»	6.25	»	6.3
25	»	6.29	»	5.55
30	»	6.34	»	5.48

Σελήνης φάσεις		
1	τελευτ. τέταρτον	0.20 μ. μ.
8	Ν. σελήνη	6.38 π. μ.
15	πρ. τέταρτον	0.40 π. μ.
23	*πανσέληνος*	2.58 π. μ.
30	τελ. τέταρτον	11.55 μ. μ.

Ὥρα Ἀνατολικῆς Εὐρώπης

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Ὀνόματα τοῦ Σεπτεμβρίου: Τρυγητής, Σταυριάτης.

Ρητὰ τοῦ Σεπτεμβρίου:

Ἀνίσως βρέξῃ ὁ Τρυγητής, χαρὰ στὸν τυροκόμο.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Χρονικὰ τῆς Ἑκατονταετηρίδος (1822).

Σεπτεμβρίου 2. Ἀποχώρησις τῶν Σουλιωτῶν κανονικὴ ἐκ Σουλλίου, μετὰ τὴν διὰ συνθήκης παράδοσιν τῆς Κιάφας. Ἐπιβιβασθέντες εἰς πλοῖα καὶ συνοδευόμενοι ὑπὸ ἀγγλικοῦ πολεμικοῦ ἀποπλέουν εἰς Κεφαλληνίαν.

12. Ἀπόπειρα ἀποτυχοῦσα τοῦ τουρκικοῦ στόλου πρὸς τροφοδότησιν τοῦ Ναυπλίου· σύλληψις τοῦ τροφοδοτικοῦ πλοίου ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.

18. Ἀναχώρησις τοῦ Ἀνδρέα Μεταξᾶ εἰς Ἀγκῶνα, φέροντος κατ' ἐντολὴν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ἀναφορὰν πρὸς τοὺς συνελθόντας ἡγεμόνας καὶ ἑτέραν εἰδικῶς πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον τῆς Ρωσίας.

Νικηταρᾶς

26. Μάχη εἰς Περαχώραν μεταξὺ δισχιλίων Τούρκων ἀποβάντων ἐκ Κορίνθου καὶ ὀκτακοσίων Ἑλλήνων ὑπὸ τὸν Νικηταρᾶν. Οἱ Τοῦρκοι ἐξαναγκάζονται νὰ ἐπαναπλεύσουν ἡττηθέντες.

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ

1	14	Σάββατον	Ἀνανίου τοῦ ἀποστόλου καὶ Ρωμανοῦ μελῳδοῦ
2	15	Κυριακή	Κυπριανοῦ ἱερομάρτυρος, Ἰουστίνης μάρτυρος
3	16	Δευτέρα	Διονυσίου ἱερομάρτυρος Ἀρεοπαγίτου
4	17	Τρίτη	Ἱεροθέου ἐπισκόπου Ἀθηνῶν
5	18	Τετάρτη	Χαριτίνης μάρτυρος
6	19	Πέμπτη	Θωμᾶ τοῦ ἀποστόλου
7	20	Παρασκευή	Σεργίου καὶ Βάκχου μαρτύρων
8	21	Σάββατον	Πελαγίας τῆς ὁσίας
9	22	Κυριακή	Ἰακώβου Ἀλφαίου τοῦ ἀποστόλου
10	23	Δευτέρα	Θεοφάνους τοῦ γραπτοῦ, Φιλίππου ἀποστόλου
11	24	Τρίτη	Πρόβου, Ταράχου καὶ Ἀνδρονίκου μαρτύρων
12	25	Τετάρτη	Εὐλαμπίου καὶ Εὐλαμπίας μαρτύρων
13	26	Πέμπτη	Κάρπου, Παπύλου, Ἀγαθοδώρου, Ἀγαθονίκης
14	27	Παρασκευή	*Τῶν ἁγίων 350 Πατέρων*. Ναζαρίου, Γερβασ. Κελσίου
15	28	Σάββατον	Λουκιανοῦ ἱερομάρτυρος
16	29	Κυριακή	Λογγίνου μάρτυρος τοῦ ἑκατοντάρχου
17	30	Δευτέρα	Ὡσηέ τοῦ προφήτου
18	31	Τρίτη	Λουκᾶ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ

19	1	Τετάρτη	Ἰωὴλ προφήτου καὶ Οὐάρου μάρτυρος
20	2	Πέμπτη	Γερασίμου τοῦ νέου, Ἀρτεμίου καὶ Ματρώνης
21	3	Παρασκευή	Ἱλαριωνὸς τοῦ Μεγάλου
22	4	Σάββατον	Ἀβερκίου τοῦ θαυματουργοῦ
23	5	Κυριακή	Ἰακώβου ἀποστόλου τοῦ ἀδελφοθέου
24	6	Δευτέρα	Ἀρέθα *μάρτυρος καὶ τῶν σὺν αὐτῷ*
25	7	Τρίτη	Μαρκιανοῦ καὶ Μαρτυρίου μαρτύρων
26	8	Τετάρτη	† *Δημητρίου τοῦ μεγαλομάρτυρος Μυροβλήτου*
27	9	Πέμπτη	Νέστορος μάρτυρος.
28	10	Παρασκευή	Τερετίου, Νεονίλης καὶ τῶν σὺν αὐτοῖς
29	11	Σάββατον	Ἀναστασίας ὁσιομάρτυρος καὶ Ἀβραμίου
30	12	Κυριακή	Ζηνοβίου καὶ Ζηνοβίας μαρτύρων
31	13	Δευτέρα	Στάχυος, Ἀπελοῦ Ἀμπλίου, Οὐρβανοῦ, Ναρκισ. Ἀριστ.

Ὁ Ἥλιος εἰς τὸν Σκορπιόν.

Ἡλίου ἀνατολὴ καὶ δύσις

1	ἀν.	6.35	δύσ.	5.47
5	»	6.39	»	5.41
10	»	6.44	»	5.35
15	»	6.49	»	5.29
20	»	6.54	»	5.23
25	»	6.59	»	5.18
31	»	7.6	»	5.13

Σελήνης φάσεις

7	Ν. σελήνη	3.40 μ. μ.
14	πρ. τέταρτον	3.26 μ. μ.
22	*πανσέληνος*	8.36 μ. μ.
30	τελευτ. τέταρτον	9.52 π. μ.

Ὥρα Ἀνατολικῆς Εὐρώπης

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Ὀνόματα τοῦ Ὀκτωβρίου: Ἀϊδημήτρης, Μπρουμάρης Σπαρτός.

Ὀχτώβρη κάὶ δὲν ἔσπειρες; ὀχτὼ σωροὺς δὲν ἔκανες.
—Τοῦ Ἁγιοῦ Λουκᾶ σπεῖρε τὰ κουκιά.
—Αἱ Δημητράκι μικρὸ καλοκαιράκι.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Χρονικὰ τῆς Ἑκατονταετηρίδος (1822).

Ὀκτωβρίου 12. Διάβασις τοῦ Κιουταχῆ διὰ τῶν στενῶν τοῦ Μακρυνόρους.

14. Ἐμπρησμὸς τοῦ Ἀγρινίου ὑπὸ τοῦ Κιουταχῆ.

24. Ἔναρξις τῆς πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου ὑπὸ τοῦ Κιουταχῆ κατὰ ξηρὰν καὶ ὑπὸ τοῦ Ἰσοὺφ πασᾶ κατὰ θάλασσαν. Ἐντὸς τοῦ Μεσολογγίου κλείονται ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ὁ Μάρκος Μπότσαρης, ὁ Κίτσος Τζαβέλας καὶ τινες ἄλλοι ἀρχηγοὶ μετ' ὀλίγων ἀνδρῶν καὶ ἐλαχίστων ἐφοδίων.

Κίτσος Τζαβέλας

27. Πυρπόλησις τῆς τουρκικῆς ὑποναυαρχίδος ὑπό τοῦ Κανάρη εἰς Τένεδον καὶ ἀπώλεια ὁλοκλήρου σχεδὸν τοῦ πληρώματος ἐκ 1600 ἀνδρῶν. Τὸ ἕτερον ψαριανὸν πυρπολικὸν ὑπὸ τὸν Βρατσάνον, προσκολληθὲν ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος, ἀποτυγχάνει τοῦ σκοποῦ του, διότι οἱ ἐχθροὶ προφθάνουν καὶ κόπτουν τὰς ἀγκύρας.

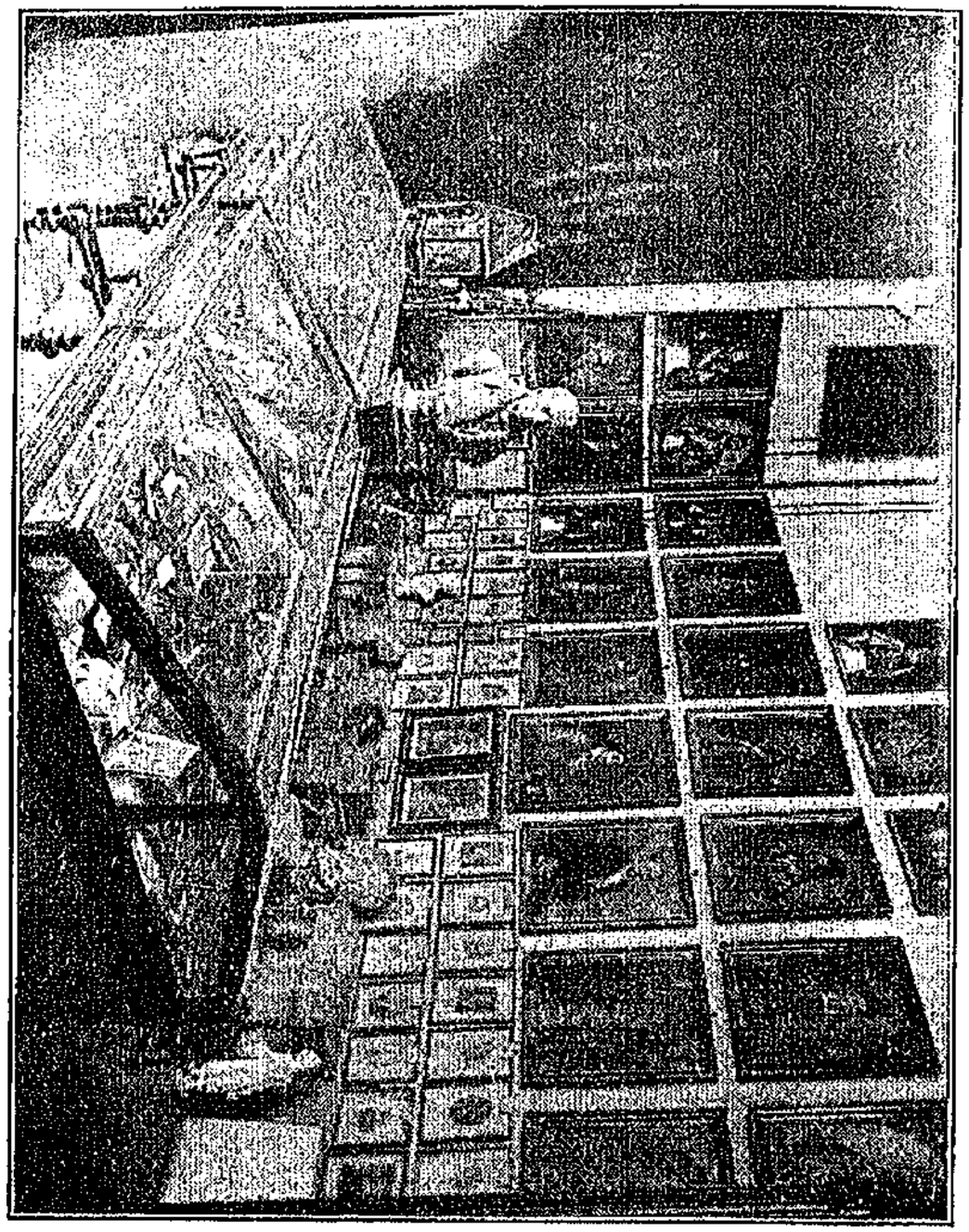

Προτομή Κοδρῆ, ἔργου Ἐλένου Σαλάρη, ἐν τῷ Ἱστορικῷ καὶ Φιλελληνικῷ Μουσείῳ.

Σοαφθ. Σήμερα ἀπόδοξε, ἀφ' ὑψηλοῦ

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ

1	14	Τρίτη		Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ τῶν Ἀναργύρων
2	15	Τετάρτη		Ἀκινδύνου μάρτυρος καὶ τῶν σὺν αὐτῷ
3	16	Πέμπτη		Ἀκεψιμᾶ, Ἰωσὴφ καὶ Ἀειθαλᾶ τῶν μαρτύρων
4	17	Παρασκευή		Ἰωαννικίου τοῦ μεγάλου, Νικάνδρου ἱερομάρτυρος
5	18	Σάββατον		Γαλακτίωνος καὶ Ἐπιστήμης μαρτύρων
6	19	Κυριακή		Παύλου ἀρχιεπισκόπου Κ/πόλεως θαυματουργοῦ
7	20	Δευτέρα		Τῶν ἐν Μελιτινῇ 33 μαρτύρων, Λαζάρου ὁσίου
8	21	Τρίτη	†	*Σύναξις ἀρχιστρατ. Μιχαὴλ καὶ λοιπῶν ἀσωμάτων*
9	22	Τετάρτη		Ματρώνης ὁσίας, Πορφυρίου μάρτυρος
10	23	Πέμπτη		Ἐράστου, Ὀλυμπᾶ καὶ τῶν λοιπ. Ο' ἀπ. Ὀρέστου μ.
11	24	Παρασκευή		Μηνᾶ, Βίκτωρος, Βικεντίου μαρτ. Θεοδώρου Στουδ.
12	25	Σάββαφον		Ἰωάννου τοῦ ἐλεήμονος
13	26	Κυριακή	†	*Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου*
14	27	Δευτέρα		*Φιλίππου τοῦ Ἀποστόλου*. Κωνσταντίνου Ὑδραίου
15	28	Τρίτη		Ἄρχεται νηστ. Χριστ. Γουρία, Σαμωνᾶ, Ἀβίβου μ.
16	29	Τετάρτη		Ματθαίου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ
17	30	Πέμπτη		Γρηγορίου ἐπισκόπου Νεοκαισαρείας

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

18	1	Παρασκευή		Πλάτωνος καὶ Ρωμανοῦ μαρτύρων
19	2	Σάββατον		Ἀββιοῦ τοῦ προφήτου, Βαρλαὰμ μάρτυρος
20	3	Κυριακή		Πρόκλου ἀρχιεπισκόπου Κ/πόλεως
21	4	Δευτέρα	†	*Τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου*
22	5	Τρίτη		Φιλήμονος καὶ τῶν σὺν αὐτῷ, Καικιλίας μάρτυρος
23	6	Τετάρτη		Γρηγορίου ἐπισκόπου Ἀκραγαντίνων
24	7	Πέμπτη		Κλήμεντος πάπα Ρώμης. Πέτρου Ἀλεξανδρείας
25	8	Παρασκευή	†	*Αἰκατερίνης μεγαλομάρτυρος*, Μερκουρίου μάρτυρος
26	9	Σάββατον		Στυλιανοῦ Παφλαγόνος, Ἀλυπίου, Νίκωνος
27	10	Κυριακή		Ἰακώβου μεγαλομάρτυρος τοῦ Πέρσου
28	11	Δευτέρα		Στεφάνου ἱερομάρτυρος, Εἰρηνάρχου μάρτυρος
29	12	Τρίτη		Παραμόνου καὶ Φιλομένου μαρτύρων
30	13	Τετάρτη	†	*Ἀνδρέου τοῦ πρωτοκλήτου Ἀποστόλου*

Ὁ Ἥλιος εἰς τὸν Τοξότην.

Ἡλίου ἀνατολὴ καὶ δύσις			
1	ἀν. 7.7	δύσ.	5.12
5	» 7.11	»	5.9
10	» 7.17	»	5.7
15	» 7.22	»	5.4
20	» 7.22	»	5.4
25	» 7.31	»	5.3
30	» 7.35	»	5.4

Σελήνης φάσεις		
6	Ν. σελήνη	2.6 π. μ.
13	πρ. τέταρτον	10.15 π. μ.
21	*πανσέληνος*	1.23 μ. μ.
28	τελευτ. τέταρτον	6.40 μ. μ.

Ὥρα Ἀνατολικῆς Εὐρώπης

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Ὀνόματα τοῦ Νοεμβρίου: Σποριάς, Ἁγιαντριάς, Ταξιάρχης, Ἀιφιλιππιάτης, Παχνιατής.

Ρητὰ τοῦ Νοεμβρίου:

Τὸ Νοέβρη καὶ Δεκέβρη φύτεψε καταβολάδες.

Συνήθειαι, Προλήψεις, Παραδόσεις:

Ὁ Ἀιφίλιππας ἦταν γεωργός. Ἀνήμερα στὶς δεκατέσσερις τοῦ Νοέβρη ἔκανε χωράφι ὅλη τὴν ἡμέρα. Τὸ βράδυ βράδυ ἦρθε ἀπ' τὸ χωράφι ἀποσταμένος, ἔδεσε τὰ βόδια στὸ παχνὶ νὰ φᾶν κι' αὐτὸς ἔκατσε νὰ ξαποστάσῃ. Ἐκεῖ ποὺ καθόταν τοῦ λέει ἡ γυναῖκα του, πὼς οἱ χωριανοὶ δὲν ἔχουν κρέας νὰ κάνουν ἀποκριά· ἦταν ὅλοι φτωχοί. Ἅμα τ' ἄκουσε σηκώνεται ὁ Ἀιφίλιππας πηγαίνει στὸ παχνὶ καὶ παίρνει τὸ καλύτερο ἀπ' τὰ δυὸ βόδια καὶ τὸ σφάζει. Λιανίζει τὸ κρέας καὶ τὸ μοιράζει στοὺς χωριανοὺς νὰ κάνουν ὅλοι ἀποκριά. Ἀπόκρεψε ὁ κοσμάκης καὶ συχώρεσε τ' ἀποθαμένα τ' Ἀιφίλιππα. Ἔφαε κι' ὁ Ἀιφίλιππας καὶ κοιμήθηκε. Σηκώνεται τὴν αὐγή, πάει στὸ παχνί, τί νὰ ἰδῇ; Θεοῦ πρόνοια ἦταν· βρίσκει ξανὰ δυὸ βόδια δεμένα. Τὸ ἕνα ἦταν καὶ καλύτερο ἀπὸ κεῖνο ποὖχε σφάξῃ. Γι' αὐτὸ τὸν Ἀιφίλιππα τὸν γιορτάζουμε τὴ μέρα τῆς ἀποκριᾶς τοῦ Σαραντάμερου. *(Αἰτωλία)*

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Χρονικὰ τῆς Ἑκατονταετηρίδος (1822)

Νοεμβρίου 5. Κατάληψις ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων πλοίου ἀγγλικοῦ πλήρους τροφῶν, προερχομένου ἐκ Σμύρνης καὶ ἀποπειραθέντος νὰ τροφοδοτήσῃ τοὺς ἐν Ναυπλίῳ πολιορκουμένους Τούρκους.

9. Ἐμφάνισις τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου πρὸ τοῦ Μεσολογγίου καὶ λύσις τοῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀποκλεισμοῦ.

11. Ἀπόβασις ἐκ τοῦ καταπλεύσαντος ἑλληνικοῦ στόλου εἰς τὸ Μεσολόγγι τῆς ἐκ Πελοποννήσου ἀναμενομένης βοηθείας 700 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Πετρόμπεην, τὸν Ζαΐμην καὶ τὸν Κανέλλον Δεληγιάννην. Οἱ πολιορκούμενοι, οἱ ὁποῖοι ἐπροσποιοῦντο πρότερον ὅτι εἶναι διατεθειμένοι νὰ παραδοθοῦν διὰ νὰ κερδίσουν καιρόν, τώρα εἰς τὸν ἀπεσταλέντα Ἀλβανὸν κήρυκα μὲ προτάσεις παραδόσεως ἀπήντησαν διὰ τοῦ Μάρκου Μόταρη: «Χωρὶς σπαθὶ τόπον δὲν παίρνετε· πολλάκις μᾶς ἐγνωρίσατε ὡς τώρα καὶ ἂν θέλετε δοκιμάσετε ἄλλην μίαν φοράν».

15. Ἄφιξις ἐπικουριῶν εἰς τὸ Μεσολόγγι ὑπὸ τὸν Λόντον καὶ τὸν Μακρῆν.

28. Ἀτυχὴς ἀπόπειρα τῶν ἐν Κορινθῳ Τούρκων ἐξελθόντων παν-

Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης

Ἀνδρέας Λόντος

στρατιᾷ, πρὸς διάβασιν τῶν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατεχομένων Δερβεναkίων ὑπὸ τὸν Νικηταρᾶν. Οἱ Ἕλληνες κατ' ἀρχὰς ἕνεκα στρατηγήματος τῶν ἐχθρῶν εὑρεθέντες μεταξὺ δύο πυρῶν πτοοῦνται, ἀλλὰ χάρις εἰς τοῦ Νικηταρᾶ τὴν γενναιότητα ἀναθαρρήσαντες, λαβόντες δὲ καὶ ἐπικουρίαν, ἀποκρούουν τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς ἀναγκάζουν νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὰ ἴδια.

Πρῶτον βιβλίον *ἐκδοθὲν εἰς τὴν ἐλευθερουμένην Ἑλλάδα δύναται νὰ θεωρηθῇ τὸ κατὰ τὸ 1822 τυπωθὲν εἰς 8ον ἐκ σελίδων 37:* «***Προσωρινὸν πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος.***» *Ἔκδοσις πρώτη. Ἐν Κορίνθῳ, Α' ἀνεξαρτησίας ϛωκϐ'».*

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1	14	Πέμπτη	Ναοὺμ τοῦ προφήτου
2	15	Παρασκευή	Ἀββακοὺμ τοῦ προφήτου
3	16	Σάββατον	Σοφονίου τοῦ προφήτου·
4	17	Κυριακή	† *Βαρβάρας μεγαλομάρτ.*, Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ
5	18	Δευτέρα	† *Σάββα τοῦ Ἡγιασμένου*
6	19	Τρίτη	† *Νικολάου ἐπισκόπου Μύρων τῆς Λυκίας τοῦ θαυμ.*
7	20	Τετάρτη	Ἀμβροσίου ἐπισκόπου Μεδιολάνων
8	21	Πέμπτη	Παταπίου τοῦ ὁσίου
9	22	Παρασκευή	† *Ἡ Σύλληψις τῆς ἁγίας Ἄννης*
10	23	Σάββατον	Μηνᾶ, Ἑρμογένους, Εὐγράφου μαρτύρων
11	24	Κυριακή	Δανιὴλ τοῦ Στυλίτου
12	25	Δευτέρα	† *Σπυρίδωνος τοῦ θαυματουργοῦ*
13	26	Τρίτη	Εὐστρατίου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ μαρτύρων
14	27	Τετάρτη	Θύρσου, Καλλινίκου καὶ Φιλήμονος μαρτύρων
15	28	Πέμπτη	Ἐλευθερίου ἱερομάρτυρος
16	29	Παρασκευή	Ἀγγαίου προφήτου καὶ Θεοφανοῦς βασιλίσσης
17	30	Σάββατον	Δανιὴλ πρ. Ἀνανίου, Ἀζαρίου, Μισαὴλ, Διονυσίου Αἰγ.
18	31	Κυριακή	Σεβαστιανοῦ μάρτυρος καὶ τῶν σὺν αὐτῷ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ

19	1	Δευτέρα	Βονιφατίου μάρτυρος
20	2	Τρίτη	Ἰγνατίου μάρτυρος
21	3	Τετάρτη	Ἰουλιανῆς μάρτυρος
22	4	Πέμπτη	Ἀναστασίας τῆς φαρμακολυτρίας
23	5	Παρασκευή	Τῶν Ἁγίων δέκα μαρτύρων
24	6	Σάββατον	Παραμονὴ Χριστουγέννων. Εὐγενίας ὁσιομάρτυρος
25	7	Κυριακή	† Η ΚΑΤΑ ΣΑΡΚΑ ΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ
26	8	Δευτέρα	† *Ἡ Σύναξις τῆς Θεοτόκου*
27	9	Τρίτη	Στεφάνου πρωτομάρτ., Θεοδώρου τοῦ γραπτοῦ
28	10	Τετάρτη	Τῶν ἐν Νικομηδείᾳ ὁσιομυρίων μαρτύρων
29	11	Πέμπτη	Τῶν ἐν Βηθλεὲμ 14 χιλ. νηπίων
30	12	Παρασκευή	Ἀνυσίας τῆς ὁσιομάρτυρος
31	13	Σάββατον	Μελάνης τῆς ὁσίας

Ὁ Ἥλιος εἰς τὸν Αἰγόκερων.

Ἡλίου ἀνατολὴ καὶ δύσις					*Σελήνης φάσεις*		
1	ἀν.	7.35	δύσ.	5.4	5	Ν. σελήνη	2.20 μ. μ.
5	»	7.38	»	5.5	13	πρ. τέταρτον	7.55 π. μ.
10	»	7.41	»	5.8	21	*πανσέληνος*	4.33 π. μ.
15	»	7.43	»	5.11	28	τελευτ. τέταρτον	2.54 π. μ.
20	»	7.44	»	5.15			
25	»	7.44	»	5.20			
31	»	7.43	»	5.26			

Ὥρα Ἀνατολικῆς Εὐρώπης

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Ὀνόματα τοῦ Δεκεμβρίου : Χριστουγεννάς, Χριστουγεννάρης, Χριστιανάρης, Αἰνικόλας, Χαμένος.

Ρητὰ τοῦ Δεκεμβρίου :

Γύρω γύρω τοῦ Χριστοῦ ἡ κορφὴ τοῦ χειμωνιοῦ.
— Ἂν πρωϊμίσῃ ἡ μυγδαλιὰ κι' ἀνθίσῃ τὸ Δεκέβρη
Βαρὺς χειμῶνας κι' ὄψιμος θὰ γάρβῃ νὰ μᾶς ἔβρῃ.
— Χειμωνιάτικη γέννα, καλοκαιρινὴ χαρά.
— Βαρβάρα βαρβαρώνει,
Σάββας σαβανώνει,
Αἰνικόλας παραχώνει.

Συνήθειαι, Προλήψεις, Παραδόσεις :

Στὸν Ὑμηττὸ εἶναι μιὰ σπηλιά, ποὺ τὴ λένε «σπηλιὰ τοῦ Δράκου», γιατὶ ἐκεῖ ἔμενε ἕνα λεοντάρι καὶ κάθε χρόνο κατέβαινε στὸν κάμπο τῆς Κάντσας, στὴν ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Νικολάου, ποὺ πανηγύριζαν οἱ χωρικοὶ τῶν Μεσογείων, κι' ἅρπαζε τ' ὡραιότερο κορίτσι καὶ τ' ἀνέβαζε στὴν σπηλιὰ καὶ τὤτρωγε. Ἕνα χρόνο δὲν ἐλειτουργήθηκαν οἱ χωρικοὶ ἀπὸ τὸ φόβο τους. Τὴν ἄλλη χρονιὰ παρουσιάζεται σ' ἕναν ἀπ' αὐτοὺς ὁ ἅγιος Νικόλαος καὶ τοῦ λέει : «Κυττάξετε μὴ λείψετε φέτος! » Οἱ χωρικοὶ πῆγαν στὸ πανηγύρι. Ὁ οὐρανὸς ἦταν καθαρός. Τὸ λεοντάρι κατέβηκε ἀπὸ τὸ Ὑμηττὸ κ' ἔφθασε ὡς τὸν ἅγιον Νικόλαον. Ἔξαφνα ἕνα συννεφάκι φάνηκε κ' ἔπεσε ἀστροπελέκι ἀπὸ τὸν καθαρὸ οὐρανὸ καὶ μαρμάρωσε τὸ λεοντάρι ἐμπρὸς στὴν ἐκκλησία μὲ γυρισμένο τὸ κεφάλι κατὰ τὴ σπηλιά. Ἐκεῖ βρίσκεται ἀκόμα καὶ σήμερα. Ὁ Ὄθων θέλησε νὰ τὸ σηκώσῃ, μὰ αὐτὸ χώνουνταν περισσότερο μέσ' στὴ γῆ, κ' ἔτσι τὸ παράτησαν. *(Ἀττική)*

— Ὁ Ἅγιος Σπυρίδωνας πολλὲς φορὲς βγαίνει ἀπὸ τὴν ἐκκλησιά του στὴν Κέρκυρα, ποὺ εἶναι τὸ λείψανο, καὶ γυρίζει στεριὰ καὶ θάλασσα γιὰ νὰ κάνῃ καλά. Γι' αὐτὸ χαλᾷ τὰ ποδήματά του καὶ τοῦ τ' ἀλλάζουν κάθε τόσο. *(Πελοπόννησος)*

— Οἱ Καλλικάντζαροι εἶναι μαυρειδεροί, μὲ κόκκινα μάτια, μὲ

τράγινα πόδια, μὲ χέρια σὰν τῆς μαϊμοῦς κ' ἔχουν ὅλο τὸ κορμὶ τριχωτό. Ἔρχονται τὰ Δωδεκάμερα καὶ μπαίνουν στὰ σπίτια. Τοὺς ἀρέσουν οἱ τηγανίτες καὶ τ' ἀβασιλειάτικα γλυκά. Τὴ γῆ μας τὴ βαστάει ἀπὸ κάτω μιὰ κολόννα, ποὺ ἔχει ἄλλους τέσσερις στύλους. Ἐκεῖ λοιπὸν δουλεύουν οἱ Καλλικάντζαροι καὶ πασχίζουν νὰ κόψουν τὴν κολόννα γιὰ νὰ πέσῃ ἡ γῆ. Ὅλο τὸ χρόνο δουλεύουν ἀπ' τῶν Φώτων ὡς τὰ Χριστούγεννα καὶ λίγο λείπει νὰ τὴν κόψουν. Μά, σὰν ἔρθουν τὰ Χριστούγεννα, ἀρήνουν τὴ δουλειά, γιατὶ δὲν μποροῦν πιὰ νὰ δουλέψουν, κ' ἔρχονται ἐδῶ στὸν ἀπάνω κόσμο. Καὶ τὶς δώδεκα μέρες αὐτὴ ἡ κολόννα θρέφει, κι' ἅμα πᾶνε κάτω τὴν ξαναρχίζουν πάλι. Μὲ τὸν ἁγιασμὸ τῶν Φώτων μαζεύονται οἱ Καλλικάντζαροι φωνάζοντας ἕνας τ' ἄλλουνοῦ:

Φύγετε νὰ φύγωμε
κ' ἔφτιασε ὁ τρουλόπαπας
μὲ τὴν ἁγιαστοῦρα του
καὶ μὲ τὴ βρεχτοῦρα του.

Ἔτσι φεύγουν γιὰ νὰ ξανάρθουν πάλι τὰ ἄλλα τὰ Χριστούγεννα.
(Εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα)

—Τὰ Δωδεκάμερα — ἀπ' τὰ Χριστούγεννα ὡς τὰ Φῶτα — βάζουν δώδεκα ἀδράχτια στὸ τζάκι ἁράδα γιὰ νὰ τὰ ἰδοῦν οἱ Καλλικάντζαροι καὶ νὰ μὴν κατέβουν ἀπ' τὴν καμινάδα κι' ἀνακατώσουν τὸ σπίτι. Ὅλες αὐτὲς τὶς μέρες δὲ σηκώνουν τὴ στάχτη ἀπ' τὸ τζάκι καὶ τὴ *δωδεκαμερίτικη στάχτη* τὴ ρίχνουν στ' ἀμπέλια γιὰ γιατρικό. ***(Θράκη)***

—Ὁ ἀφέντης τοῦ κόσμου γεννήθηκε μέσα σὲ μιὰ σπηλιὰ ποὺ μαντρίζανε τὰ ζωντόβολα. Τὰ βόδια ποὺ ἦταν ἐκεῖ μέσα μαντρισμένα τὸν ἐγλείφανε καὶ τ' ἀρνιὰ πάλε τὸν ἀχνίζανε ποὺ τουρτούριαζεν ἀπὸ τὸ κρύο του, σά χειμῶνας καιρὸς ποὺ ἦτανε. Μόνο τὰ γαδουρνὰ ποὺ ἦταν ἐκεῖ κόψανε καὶ φύγανε. Ἀπὸ τότε ὁ Χριστὸς ἔλαβε μεγάλη συμπάθεια μὲ τὰ βόδια καὶ μὲ τὰ πρόβατα καὶ τώρα ἀκόμα κάθε νύχτα τῶν Χριστουγέννων πάει καὶ παίρνει βόλτα ὅλους τοὺς στάβλους καὶ τὰ ρωτᾷ πῶς περνοῦνε κι' ἂν εἶναι καλὰ ταϊσμένα. Κ' οἱ βοσκοὶ ἀπὸ φόβο μὴν τοὺς μαντατέψουν τὰ ζῶα, τὰ φορτσάρουν καλὰ στὸ φαΐ ἐκείνη τὴ νύχτα καὶ πηγαίνοντας ὁ Χριστὸς τὰ βρίσκει χορτασμένα.

Ξημερώνοντας πάλι ἡ ἁγία μέρα πᾶνε τῶν βοδιῶν μέσα στὸ στάβλο, ἅμ' ἀκούσουν τὸ πρῶτο κράξιμο τοῦ πετεινοῦ, καὶ γλείφουν τὸ *βουδόψωμο*, ποὺ ζυμώνουνε τὴν παραμονή. Τὸ βουδόψωμο εἶναι ἕνα ψωμὶ μὲ σταυρὸ ἀπὸ πάνω, ἀπὸ τὴν ἴδια ζύμη πλασμένο, κι' ἂν δὲν τὸ δώσουν τῶν βοδιῶν νὰ τὸ γλείψουνε φωνάζουνε μ α α ά καὶ τὸ ἀναζητοῦνε, γιατὶ θυμοῦνται πὼς ἐγλείφανε τὸ Χριστό.

Σὰν ἐγεννήθηκε ὁ Χριστὸς ἐκατέβηκε τὸ ἀστρικὸ τοῦ βασιλέα ἐκεινοῦ τοῦ τόπου νὰ σφάξῃ ὅλα τὰ μικρὰ παιδιὰ στὸ βασίλειό του γιὰ νὰ λάχῃ κι' ὁ Χριστός. Ἔτσι τὸ λοιπὸν πάει κατὰ τύχη ὁ μπόγιας μὲ χωροφυλάκους στὸ στάβλο ποὺ γεννήθηκε ὁ Χριστός, βλέπουν ἀπὸ μιὰ χαραμάδα καὶ θωροῦνε μέσα ἕνα παιδί' λένε: ἐτοῦτος εἶναι ὁ Χριστός. Ἀνοίγουν τὴν ξυλόπορτα, μπαίνουνε μέσα, μὰ τίποτε δὲ βλέπουνε· ἀστραπὴ ἦτανε καὶ χάθηκε! Μωρὲ ποῦ πῆγε, μωρὲ ποῦ νᾶναι, ἐλέγανε, καὶ πῶς θὰ στραφοῦμε τώρα στὸ βασιλέα νὰ τοῦ ποῦμε πῶς δὲν τὸν εὑρήκαμε; Καὶ ποῦ νὰ δοῦνε οἱ στραβοὶ πὼς τὴν ὥρα ποὺ ἀνοίξανε τὴν πόρτα καὶ μπαίνανε, ἐβγαίνανε ἔξω ὅλα τ' ἀρνιά! Ὕστερα πιὰ ἀπὸ πολλὴ ὥρα ἐννοήσανε πὼς ὁ Χριστὸς ἐκρύφτηκε ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὴν οὐρὰ ἑνὸς ἀρνιοῦ καὶ βγῆκεν ἔξω κ' ἔφυγε.

Ὁ μπόγιας δὲν τὄξερε πὼς ἦτανε ἐκεῖ πέρα στάβλος, κι' ἂν δὲν ἐγκάριζεν ὁ γάϊδαρος τὴν ὥρα ποὺ περνοῦσεν ἀπ' ὄξω δὲ θἄπαιρνε χαμπάρι νὰ μπῇ μέσα. Καὶ καλὰ ποὺ βρεθήκανε τ' ἀρνιὰ καὶ διαρεντέψανε τὸ Χριστό, εἰδεμὴ θὰ τόνε τσακώνανε, γιατὶ τὰ κατσίκια, ποὺ ἦταν ἐκεῖ μέσα, σὰν ἀκούσανε ἀπ' ὄξω τὶς πατημασιὲς ἀνεμοκορακιαστήκανε καὶ γίνηκε ἐκεῖ μέσα τὸ μάλε βράσε! Μέσα τὸ λοιπὸν σ' αὐτὴ τὴν ταραχὴ πάει ὁ Χριστὸς νὰ κρυφτῇ στὴν οὐρὰ ἑνὸς κατσικιοῦ, γιατὶ ἤξερε πὼς τὰ τραγίσια τρέχουν στὰ ποδάρια καλύτερα, μὰ κεῖνο σηκώνει τὴν οὐρὰ ψηλὰ καὶ φεύγει. Τότε γυρίζει τὸ ἀρνὶ καὶ λέει τοῦ Χριστοῦ: Ἔλα νὰ σὲ κρύψω ἐγώ. Κ' ἔτσι γένηκε καὶ σώθηκε πηγαίνοντάς τον τ' ἀρνὶ σὲ ἄλλο βασίλειο. Κι' ἅμα εἶδε ὁ Χριστὸς πὼς εἶναι γλυτωμένος καταράστηκε τοὺς γαϊδάρους καὶ εἶπε: Πηγαίνετε, καταραμένα ζωντόβολα, καὶ πάντα σας νὰ γκαρίζετε, νὰ τρῶτε ξυλιὲς καὶ νὰ μὴν τρῶνε τὸ κρέας σας! Καὶ τῶν κατσικιῶν ἀκόμα καὶ τώρα κάνει πάντα ἡ οὐρὰ ἀπάνω, κι' ὅλοι οἱ βασιλιάδες τὰ μάχονται γιὰ τὸ φέρσιμο ποὺ κάνανε τοῦ Χριστοῦ καὶ βγάνουν ὁρισμὸ καὶ λέει: Νὰ σκοτώνωνται τὰ κατσίκια σὰν τὰ βρίσκουν μέσα στὰ χτήματα τῶν ἀνθρώπων καὶ τ' ἀρνιὰ νὰ μὴν τ' ἀγγίζουν γιατ' εἶναι εὐλογημένα. ***(Νάξος)***.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Χρονικὰ τῆς Ἑκατονταετηρίδος (1822).

Δεκεμβρίου 1. Παράδοσις τῶν ἐν Ναυπλίῳ Τούρκων μετὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ Παλαμηδίου.

12. Οἱ ἐν Ναυπλίῳ Τοῦρκοι μετὰ τὴν παράδοσίν των, ἐπιβιβασθέντες εἰς τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα, μεταφέρονται εἰς Μικρὰν Ἀσίαν. Ἐξ αὐτῶν 400, οἱ μᾶλλον σημαίνοντες, παραλαμβάνονται ὑπὸ τοῦ Ἄγγλου ναυάρχου Ἅμιλτον καὶ ἀποβιβάζονται εἰς Σμύρνην.

25. Ἀτυχὴς ἔφοδος τῶν Τούρκων πρὸς ἅλωσιν τοῦ Μεσολογγίου τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων. Φονεύονται καὶ πληγώνονται 500 Τοῦρκοι καὶ 12 σημαῖαι περιέρχονται εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων.

31. Φυγὴ τῶν πολιορκούντων τὸ Μεσολόγγιον Τούρκων μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐφόδου. Ἐν τῇ σπουδῇ αὐτῶν ἐγκαταλείπουν εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων ὅλας τὰς ἀποσκευάς των, 10 πυροβόλα, 4 βομβοβόλα καὶ αὐτὰ τὰ σκεύη τῶν πασσάδων.

ΑΙ ΣΗΜΑΝΤΙΚΩΤΑΤΑΙ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑΙ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΥΠΟΤΑΓΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ

(;) 3000. Πελασγοὶ πρῶτοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος. Παλαιότατοι ἑλληνικοὶ συνοικισμοὶ καὶ τάφοι. (Κυκλάδες, Θεσσαλία, Βοιωτία).
(;) 2000. Κνωσός, Φαιστὸς ἐν Κρήτῃ. (Ἀρχαιότατα ἀνάκτορα).
(;) 1600-1400. Νεώτερα Κνωσοῦ, Μυκῆναι, Ὀρχομενός: τάφοι, ἀνάκτορα, χρυσᾶ κοσμήματα, τοιχογραφίαι, ἀγγειοπλαστικὴ· ἔργα μηχανικῆς (Θησαυρὸς Ἀτρέως, προχώματα Κωπαΐδος).
(;) 1193-1184. Τρωϊκὸς πόλεμος.
(;) 1101. Εἰσβολὴ τῶν Δωριέων εἰς τὴν Πελοπόννησον (Κάθοδος τῶν Ἡρακλειδῶν). Κατάλυσις πρώην βασιλέων καὶ ἐξαφάνισις τοῦ πολιτισμοῦ των.
(;) 1066. Ἐπιδρομὴ τῶν Δωριέων εἰς τὴν Ἀττικήν· θάνατος τοῦ Κόδρου.
1000-909. Ἵδρυσις Αἰολικῶν, Ἰωνικῶν καὶ Δωρικῶν ἀποικιῶν εἰς τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τὰς νήσους Λέσβον, Χίον, Σάμον, Κῶν, Ρόδον. Ἄποικοι ἐξ Ἀρκαδίας καὶ ἀλλαχόθεν εἰς Κύπρον. Ὁμηρικὰ ἔπη.
(;) 820. Νομοθεσία Λυκούργου ἐν Σπάρτῃ.
(;) 800. Ὁ ποιητὴς Ἡσίοδος ἐν Ἄσκρῃ τῆς Βοιωτίας.
776. Πρώτη Ὀλυμπιάς. Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες κατὰ τετραετίαν· ἐπίσης Νέμεια, Πύθια. Ἴσθμια. Μαντεῖον τῶν Δελφῶν. Ἀμφικτυονία.
750-550. Ἵδρυσις ἀποικιῶν Ἰωνικῶν, Δωρικῶν, Ἀχαϊκῶν εἰς Εὔξεινον καὶ Μεσόγειον, ἰδίως Ν. Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν. (734 Συρακοῦσαι, 708 Τάρας, 659 Βυζάντιον, 600 Μασσαλία) καὶ Ἀφρικὴν (Κυρήνη, Βάρκη).
(;) 740. Πρῶτος Μεσσηνιακὸς πόλεμος. (Ἀριστόδημος).
(;) 700. Ἐλεγειακοὶ ποιηταί (Καλλῖνος ὁ Ἐφέσιος), λυρικοὶ (Τέρπανδρος ὁ Λέσβιος ἐν Σπάρτῃ), σατυρικοὶ (Ἀρχίλοχος ἐκ Πάρου).
660. Ἀλκμάν, Ἀλκαῖος, Σαπφώ.
(;) 640. Δεύτερος Μεσσηνιακὸς πόλεμος (Ἀριστομένης, Τυρταῖος.
(;) 624. Νόμοι τοῦ Δράκοντος ἐν Ἀθήναις.
(;) 600. Περίανδρος τύραννος τῆς Κορίνθου (ναυτικὴ δύναμις, ἐμπόριον, τέχνη). Ἀκμὴ τῆς Χαλκίδος (ἀποικίαι, ἐμπόριον).
594. Νομοθεσία τοῦ Σόλωνος.

560. Πεισίστρατος.
550. Θιόγνις καὶ Σόλων.
540. Ἀνακρέων, Πίνδαρος, Σιμωνίδης.
534. Πρῶτα Παναθήναια.
(;) 530. Πολυκράτης τύραννος τῆς Σάμου. (Μέγα ὑδραγωγεῖον). Ὁ Πυθαγόρας ἀπέρχεται εἰς Κρότωνα τῆς Ἰταλίας.
527-510. Ἵππίας, διάδοχος τοῦ Πεισιστράτου.
514. Ὁ Ἵππαρχος δολοφονεῖται ὑπὸ τοῦ Ἁρμοδίου καὶ τοῦ Ἀριστογείτονος.
510. Ἔξωσις τοῦ Ἱππίου, κατάλυσις τῆς τυραννίδος. Μεταρρύθμισις τοῦ Πολιτεύματος τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ Κλεισθένους.
500-494. Ἐπανάστασις τῶν Ἰώνων κατὰ τῶν Περσῶν. Βοήθεια τῶν Ἀθηναίων καὶ Ἐρετριέων.
490. Ἡ ἐν Μαραθῶνι μάχη.
480. Ἐκστρατεία Ξέρξου καὶ θάνατος Λεωνίδου ἐν Θερμοπύλαις. Καταστροφὴ Ἀθηνῶν καὶ πυρπόλησις Ἀκροπόλεως· ναυμαχία Σαλαμῖνος. Οἱ ἐν Σικελίᾳ Ἕλληνες ὑπὸ τὸν Γέλωνα καὶ τὸν Θήρωνα νικῶσι παρὰ τὸν Ἵμεραν τοὺς Καρχηδονίους.
479. Ἡ ἐν Πλαταιαῖς μάχη καὶ ἡ ἐν Μυκάλῃ ναυμαχία.
477. Ἡγεμονία τῶν Ἀθηνῶν κατὰ θάλασσαν.
467. Θάνατος Ἀριστείδου καὶ Παυσανίου.
465. Ἧττα τῶν Περσῶν ὑπὸ τοῦ Κίμωνος ἐν Εὐρυμέδοντι· ἐκβίωξις αὐτῶν ἐκ τῆς Θρᾳκικῆς Χερσονήσου.
464-456. Σεισμὸς ἐν Σπάρτῃ· ἐπανάστασις Εἱλώτων· τρίτος Μεσσηνιακὸς πόλεμος.
460-454. Κτίζεται τὸ Μακρὸν τεῖχος εἰς Πειραιᾶ καὶ τὸ Φαληρικόν. Μεταφέρεται ἐκ Δήλου εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τὸ συμμαχικὸν ταμεῖον.
456. Θάνατος Αἰσχύλου. Οἱ Ἀθηναῖοι κυριεύουν τὴν Αἴγιναν.
451. Πενταετεῖς σπονδαὶ Ἀθηναίων καὶ Σπαρτιατῶν. Θάνατος Κίμωνος εἰς Κίτιον Κύπρου.
449. Ἧττα τῶν Περσῶν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων εἰς Σαλαμῖνα τῆς Κύπρου.
447. Ἧττα τῶν Ἀθηναίων παρὰ τὴν Κορώνειαν τῆς Βοιωτίας. Οἱ Σπαρτιᾶται ἐναντίον τῆς Ἀττικῆς πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἐν Εὐβοίᾳ ἐπαναστάσεως κατὰ τῶν Ἀθηναίων.
446. Ὁ Περικλῆς ὑποτάσσει τὴν Εὔβοιαν ἀφοῦ διὰ δωροδοκίας ἀπεμάκρυννε τοὺς Σπαρτιάτας.
445. Τριακονταετίδες σπονδαὶ Ἀθηναίων καὶ Σπαρτιατῶν· ἀναγνώρισις δύο συμμαχιῶν τῆς Πελοποννησιακῆς καὶ τῆς Ἀθηναϊκῆς.
444-429. Ἀκμὴ τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ Περικλέους. Ἀποικίαι Ἀθηναϊκαὶ εἰς τὴν Θρακικὴν Χερσόνησον, ἐνίσχυσις ἐμπορίου εἰς τὸν Εὔξεινον. Πολυτελῆ κτίσματα ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως. Παρθενών, Προπύλαια, Φειδίας, Ἰκτῖνος, Μνησικλῆς, Θέατρον (Σοφοκλῆς

496—405, Εὐριπίδης 480—406, Ἀριστοφάνης 450—388). Ἱστορία (Ἡρόδοτος 480;—426), Θουκυδίδης 460—395;). Φιλοσοφία (Ἀναξαγόρας, Ἐμπεδοκλῆς, Δημόκριτος, Πρωταγόρας, Σωκράτης 469—399).

431-404. Πελοποννησιακὸς πόλεμος.
431-425. Πέντε ἐπιδρομαὶ τῶν Πελοποννησίων εἰς τὴν Ἀττικήν.
430. Ὁ λοιμὸς ἐν Ἀθήναις. (Ἱπποκράτης).
429. Θάνατος τοῦ Περικλέους.
427. Σκληρὰ τιμωρία τῶν ἀποστάντων Μυτιληναίων.
425. Σφακτηρία· αἰχμαλωσία Σπαρτιατῶν.
422. Μάχη παρὰ τὴν Ἀμφίπολιν. Ἧττα Ἀθηναίων ὑπὸ Σπαρτιατῶν. Θάνατος Βρασίδου καὶ Κλέωνος.
421. Νικίειος εἰρήνη.
418. Ἐπανάληψις τοῦ πολέμου εἰς τὴν Ἀργολίδα (Ἀλκιβιάδης). Νίκη Σπαρτιατῶν ἐν Μαντινείᾳ.
415-413. Ἡ ἐπὶ Σικελίαν ἐκστρατεία. Ἀνάκλησις Ἀλκιβιάδου, καταδίωξις ἐπὶ ἀσεβείᾳ καὶ καταφυγὴ εἰς Σπάρτην. Πανωλεθρία Ἀθηναίων εἰς Συρακούσας.
413. Καταλήψις τῆς Δεκελείας ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν.
411. Ὀλιγαρχικὴ μεταπολίτευσις ἐν Ἀθήναις.
410. Ὁ Ἀλκιβιάδης ἀνακληθεὶς νικᾷ τοὺς Σπαρτιάτας παρὰ τὴν Ἄβυδον καὶ Σηστόν.
409. Καταλαμβάνει τὸ Βυζάντιον.
408. Ἐπανέρχεται θριαμβευτὴς εἰς Ἀθήνας.
407. Οἱ Ἀθηναῖοι νικῶνται ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου παρὰ τὸ Νότιον, εἰς τὸν κόλπον τῆς Ἐφέσου.
406. Νίκη τῶν Ἀθηναίων παρὰ τὰς Ἀργινούσας νοτιοδυτικῶς τῆς Λέσβου· οἱ νικηταὶ στρατηγοὶ καταδικάζονται εἰς θάνατον ὡς ἀμελήσαντες τῆς σωτηρίας τῶν ναυαγῶν.
405. Ὄλεθρος Ἀθηναίων ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς παρὰ τὴν Λάμψακον ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου. Πολιορκία τῶν Ἀθηνῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν.
404. Παράδοσις τῶν Ἀθηνῶν, καθαίρεσις τῶν τειχῶν, κατάλυσις τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος.
404-371. Καταθλιπτικὴ ἡγεμονία τῆς Σπάρτης.
403. Οἱ Τριάκοντα Τύραννοι (θάνατοι καὶ δημεύσεις περιουσιῶν), καταλύονται ὑπὸ τοῦ Θρασυβούλου.
401-400. Ἀνάβασις τῶν Μυρίων (Ξενοφῶν).
399. Καταδίκη τοῦ Σωκράτους.
399-394. Πόλεμος Σπάρτης κατὰ Περσῶν (Ἀγησίλαος).
395-387. Κορινθιακὸς ἢ Βοιωτικὸς πόλεμος.
395. Ὁ Λύσανδρος πίπτει παρὰ τὴν Ἀλιάρτον.
394. Νίκη τοῦ Κόνωνος κατὰ Σπαρτιατῶν ἐν Κνίδῳ. Ἀνοικοδόμησις τῶν Μακρῶν τειχῶν. Νίκη τοῦ Ἀγησιλάου ἐν Κορωνείᾳ κατὰ Θηβαίων, Ἀθηναίων καὶ Κορινθίων.

387. Ἀνταλκίδειος εἰρήνη, ἐγκατάλειψις τῶν Ἑλλήνων τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῶν νήσων Κλαζομενῶν καὶ Κύπρου εἰς τοὺς Πέρσας.
387. Ἵδρυσις τῆς Ἀκαδημίας ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος. Ἀκμὴ τῆς φιλοσοφίας, τῆς ρητορικῆς, (Ἀντιφῶν, Λυσίας, Ἰσοκράτης· κατόπιν Δημοσθένης, Αἰσχίνης, Ὑπερείδης, Λυκοῦργος)· νέα ἀκμὴ τῆς τέχνης (Σκόπας, Πραξιτέλης, Λύσιππος, Ζεῦξις, Παρράσιος, Ἀπελλῆς).
383. Κατάληψις τῆς Καδμείας τῶν Θηβῶν ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν.
379. Ἀπελευθέρωσις αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Πελοπίδου.
379-362. Πόλεμος Θηβαίων καὶ Σπαρτιατῶν.
378. Δευτέρα κατὰ θάλασσαν συμμαχία τῶν Ἀθηνῶν. Νίκη Ἀθηναίων κατὰ Πελοποννησίων παρὰ τὴν Νάξον καὶ τὴν Λευκάδα. Εἰρήνη Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης.
371. Ἡ ἐν Λεύκτροις τῆς Βοιωτίας νίκη τῶν Θηβαίων κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν.
371-362. Ἡγεμονία τῶν Θηβῶν. Τέσσαρες εἰσβολαὶ εἰς Πελοπόννησον καὶ τρεῖς εἰς Θεσσαλίαν· πίπτει ὁ Πελοπίδας.
370. Κτίσις Μεσσήνης.
362. Ἡ ἐν Μαντινείᾳ μάχη· πίπτει ὁ Ἐπαμεινώνδας.
360. Θάνατος Ἀγησιλάου.
359-336. Φίλιππος ὁ Μακεδὼν ὀργανώνει τὸν στρατόν, ἐνισχύει τὴν Μακεδονίαν κατὰ τῶν Παιόνων καὶ Ἰλλυριῶν, ἐκτείνει τὸ κράτος πρὸς τὴν Θρᾴκην, καταλαμβάνει τὰ μεταλλεῖα τοῦ Παγγαίου, κτίζει τοὺς Φιλίππους.
357-355. Πόλεμος τῶν συμμάχων αὐτοῦ κατὰ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀναγνώρισις τῆς ἀνεξαρτησίας Χίων, Κῴων, Ῥοδίων, Βυζαντίων.
355-346. Ἱερὸς πόλεμος κατὰ τῶν Φωκέων καταλαβόντων τοὺς Δελφούς. Ἐπέμβασις τοῦ Φιλίππου καὶ καταστροφὴ τῶν Φωκέων.
348. Ἅλωσις τῆς Ὀλύνθου ὑπὸ τοῦ Φιλίππου. Ὁ Δημοσθένης ἐξεγείρει τοὺς Ἀθηναίους.
346. Φιλοκράτειος εἰρήνη Φιλίππου καὶ Ἀθηναίων.
343. Ὁ τύραννος τῶν Συρακουσῶν Διονύσιος ὁ νεώτερος ἐκδιώκεται ὑπὸ τοῦ Τιμολέοντος.
340. Πολιορκία Περίνθου καὶ Βυζαντίου ὑπὸ τοῦ Φιλίππου.
339. Ὁ Φίλιππος προσκληθεὶς ὑπὸ τῶν Ἀμφικτυόνων καταλαμβάνει τὴν Ἐλάτειαν. Ὁ Δημοσθένης προσελκύει τοὺς Θηβαίους εἰς συμμαχίαν κατὰ τῶν Μακεδόνων. Ὁ Φίλιππος εἰσβάλλει εἰς Βοιωτίαν
338. Ἡ ἐν Χαιρωνείᾳ μάχη. Νίκη τοῦ Φιλίππου. Ὁ δεκαεπταετὴς Ἀλέξανδρος δδηγεῖ τὴν φάλαγγα κατὰ τοῦ Ἱεροῦ λόχου τῶν Θηβαίων. Συνέδριον ἐν Κορίνθῳ καὶ ἀνακήρυξις τοῦ Φιλίππου

στρατηγοῦ αὐτοκράτορος τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν.

336. Δολοφονία τοῦ Φιλίππου· ἀνάρρησις εἰς τὸν θρόνον τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὅστις ἀναγκάζει τοὺς Ἕλληνας νὰ ἀναγνωρίσουν αὐτὸν στρατηγὸν ἡγεμόνα κατὰ τῶν Περσῶν.

334. Ἡ ἐπὶ Γρανικῷ ποταμῷ μάχη· κατάληψις τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἀπελευθέρωσις τῶν Ἑλλήνων.

333. Ἡ ἐν Ἰσσῷ μάχη· φυγὴ τοῦ Δαρείου· ἅλωσις καὶ καταστροφὴ τῆς Τύρου· κατάληψις τῆς Αἰγύπτου καὶ κτίσις τῆς Ἀλεξανδρείας.

331. Ἡ παρὰ τὰ Γαυγάμηλα μάχη. Κατάληψις τῶν Σούσων καὶ τῆς Βαβυλῶνος. Καταδίωξις τοῦ Δαρείου εἰς τὴν Μηδίαν.

330. Δολοφονία του Δαρείου ὑπὸ τοῦ σατράπου Βήσσου καὶ καταδίωξις αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Συνωμοσία καὶ θάνατος τοῦ Φιλώτα καὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Παρμενίωνος.

329. Ὁ Ἀλέξανδρος προχωρεῖ ΒΑ· ὑπερβαίνει τὸν Ἰνδικὸν Καύκασον, διέρχεται τὴν Βακτριανήν, συλλαμβάνει τὸν Βῆσσον, φθάνει μέχρι Ἰαξάρτου καὶ κτίζει τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἐσχάτην. Θάνατος τοῦ Κλείτου ἐν Μαρακάνδοις. Γάμος τοῦ Ἀλεξάνδρου μετὰ τῆς Ρωξάνης ἐν Βάκτροις.

327-325. Ἐκστρατεία τῶν Ἰνδιῶν· διάβασις τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ.

326. Διάβασις τοῦ Ὑδάσπου· ἧττα τοῦ Πώρου.

325. Πρὰ τὴν Ὑφασιν ἀρνεῖται ὁ στρατὸς νὰ προχωρήσῃ. Ὁ Ἀλέξανδρος κατέρχεται τὸν Ἰνδόν· ὁ ναύαρχος Νέαρχος ἀπὸ τὸν Ὠκεανὸν εἰς τὸν Περσικὸν κόλπον, ὁ Ἀλέξανδρος διὰ τῆς Γεδρωσίας (Βελουχιστάν) εἰς τὴν Περσίδα, ὅπου εἶχεν ἤδη φθάσῃ ὁ Κράτερος δι' ἄλλης ὁδοῦ.

324. Ὁ Ἀλέξανδρος εἰς τὰ Σοῦσα ἀποκαλύπτει τὸ μέγα σχέδιον τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῆς Ἀσίας καὶ τῆς δημιουργίας Ἑλληνοπερσικῆς κοσμοκρατορίας, βασιζομένης εἰς ἰσότητα Ἑλλήνων καὶ Ἀσιατῶν. Γάμοι πλείστων ἀξιωματικῶν καὶ δέκα χιλιάδων στρατιωτῶν μετὰ Περσίδων. Κατάταξις Ἀσιατῶν εἰς τὸν στρατόν. Κολοσσιαῖα ἐμπορικὰ σχέδια. Μετάβασις εἰς Βαβυλῶνα καὶ ὑποδοχὴ πρεσβειῶν ἐξ Ἑλλάδος, Ἰταλίας καὶ Ἀφρικῆς. Ἑτοιμασία πρὸς ἐκστρατείαν εἰς τὴν Ἀραβικὴν χερσόννησον.

323. Θάνατος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἐν Βαβυλῶνι.

323-301. Πόλεμοι τῶν Διαδόχων· διάσπασις τῆς ἑνότητος τοῦ Κράτους, ἀλλ' ἐξακολούθησις τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῆς Ἀσίας· κτίσις νέων πόλεων.

323-322. Λαμιακὸς πόλεμος ἐν Ἑλλάδι, ἧττα τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τοῦ Ἀντιπάτρου καὶ Κρατέρου παρὰ τὴν Κρανῶνα· ὁ Δημοσθένης πίνει τὸ κώνειον ἐν Καλαυρείᾳ.

301. Μάχη ἐν Ἰψῷ τῆς Φρυγίας καὶ διαίρεσις τοῦ κράτους τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου εἰς τρεῖς μεγάλας μοναρχίας: τὴν Αἴγυπτον ὑπὸ

τὸν Πτολεμαῖον, τὴν Συρίαν ὑπὸ τοὺς Σελευκίδας καὶ τὴν Μακεδονίαν ὑπὸ τοὺς Ἀντιγονίδας. Πρὸς Δ. τῆς Μακεδονίας ὑφίσταται τὸ Βασίλειον τῆς Ἠπείρου, ἔτι δὲ τὸ Περγαμηνὸν Βασίλειον ὑπὸ τοὺς Ἀτταλίδας (ὀλίγον βραδύτερον) καὶ ἡ Βιθυνία, ἡ Καππαδοκία, ὁ Πόντος καὶ ἡ Ἀρμενία ὑπὸ ἐγχωρίους δυναστείας ἐξελληνισμένας. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην νέα ἀκμὴ τῆς τέχνης, τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν γραμμάτων εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν Πέργαμον. (Γλυπτικὴ Περγάμου καὶ Ρόδου, μαθηματικοὶ καὶ ἀστρονόμοι: Εὐκλείδης, Ἐρατοσθένης· ὁ ποιητὴς Θεόκριτος καὶ κατόπιν ὁ ἱστορικὸς Πολύβιος).

318. Θανάτωσις Φωκίωνος ἐν Ἀθήναις.

316. Ἀνοικοδόμησις τῶν Θηβῶν ὑπὸ τοῦ Κασσάνδρου.

312-307. Ἀρχηγὸς τῆς Ἀθηναϊκῆς Πολιτείας καὶ κατόπιν κύριος τῶν Ἀθηνῶν Δημήτριος ὁ Πολιορκητής.

300. Ἵδρυσις τῆς σχολῆς τῶν Στωϊκῶν (ἐκ τῆς Ποικίλης Στοᾶς) ὑπὸ Ζήνωνος καὶ τῆς τῶν Ἐπικουρείων ὑπὸ Ἐπικούρου.

279. Ἡ Αἰτωλικὴ συμπολιτεία μάχεται πρὸς τοὺς Γαλάτας ἐπιτεθέντας κατὰ τῶν Δελφῶν.

251. Ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία ἐνισχύεται ὑπὸ τοῦ Ἀράτου ἀπελευθερώσαντος τὴν Σικυῶνα ἀπὸ τῶν τυράννων.

241. Ἰσχὺς τῶν πλουσίων ὀλιγαρχικῶν ἐν Σπάρτῃ· φονεύεται ὁ Ἄγις Δ' θελήσας ν' ἀναστηλώσῃ τοὺς νόμους τοῦ Λυκούργου.

226. Ὁ Κλεομένης μεταρρυθμίζει τὸ πολίτευμα καὶ κατορθώνει τὴν ἀναβίωσιν τῆς πολεμικῆς δυνάμεως τῆς Σπάρτης.

222. Μάχη ἐν Σελλασίᾳ, νίκη τοῦ Ἀντιγόνου, φυγὴ τοῦ Κλεομένους εἰς Αἴγυπτον.

220. Θάνατος τοῦ Κλεομένους.

229-228. Οἱ Ρωμαῖοι καταλαμβάνουν τὴν Κέρκυραν, οἱ δ' Ἕλληνες εὐγνωμονοῦντες διὰ τὴν ἐκ τῶν πειρατῶν ἀπαλλαγὴν δέχονται τοὺς Ρωμαίους εἰς τοὺς Ἰσθμιακοὺς ἀγῶνας καὶ εἰς τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια.

212. Ἅλωσις τῶν Συρακουσῶν ὑπὸ τοῦ Μαρκέλλου (Ἀρχιμήδης).

197. Ἡ ἐν Κυνὸς Κεφαλαῖς μάχη, ἧττα τοῦ Φιλίππου ὑπὸ τῶν Ρωμαίων.

192. Πόλεμος τῶν Ρωμαίων κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Ἀντιόχου.

190. Ἡ ἐν Μαγνησίᾳ μάχη· ἧττα τοῦ Ἀντιόχου, ταπείνωσις τῶν συμμάχων του Αἰτωλῶν.

168. Ἡ παρὰ τὴν Πύδναν μάχη· ἧττα καὶ αἰχμαλωσία τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Περσέως. Διαίρεσις τῆς Μακεδονίας καὶ ἐξάρτησις ἀπὸ τῆς Ρώμης.

146. Ἅλωσις καὶ καταστροφὴ τῆς Κορίνθου ὑπὸ τοῦ Μουμμίου. Ἡ Ἑλλὰς διατηροῦσα φαινομενικὴν τινα αὐτονομίαν πολιτειακὴν τίθεται εἰς ἐξάρτησιν ἀπὸ τῆς Μακεδονίας, ἥτις καθίσταται Ρωμαϊκὴ ἐπαρχία.

ΟΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

Κωνσταντῖνος Α' ὁ μέγας . . . . . 324—337
Κωνστάντιος Α' . . . . . 353—361
Ἰουλιανὸς ὁ Παραβάτης . . . . . 361—363
Φλάβιος Ἰοβιανός . . . . . 363—364
Βαλεντινιανός . . . . . 364—375
Οὐάλης . . . . . 364—378
Θεοδόσιος Α' ὁ μέγας . . . . . 379—395
Ἀρκάδιος . . . . . 395—408
Θεοδόσιος Β' . . . . . 408—450
Μαρκιανός . . . . . 450—457
Λέων Α' μακέλλης . . . . . 457—474
(Λέων Β' συναυτοκράτωρ) . . . . . 473—474
Ζήνων . . . . . 474—491
Ἀναστάσιος Α' δίκορος . . . . . 491—518
Ἰουστῖνος Α' . . . . . 518—527
Ἰουστινιανὸς Α' . . . . . 527—565
Ἰουστῖνος Β' . . . . . 565—578
Τιβέριος Β' . . . . . 578—582
Μαυρίκιος . . . . . 582—602
Φωκᾶς . . . . . 602—610
Ἡράκλειος . . . . . 610—641
Ἡράκλειος Κωνσταντῖνος Γ' 641
Ἡρακλεωνᾶς 641
Κώνστας Β' . . . . . 642—668
Κωνσταντῖνος Δ' πωγωνᾶτος . . . . . 668—685
Ἰουστινιανὸς Β' ρινότμητος . . . . . 685—695
Λεόντιος . . . . . 695—698
Τιβέριος Γ' Ἄψίμαρος . . . . . 698—705
Ἰουστινιανὸς Β' (τὸ δεύτερον) . . . . . 705—711
Φιλιππικὸς (Βαρδάνης) . . . . . 711—713
Ἀναστάσιος Β' (Ἀρτέμιος) . . . . . 713—716
Θεοδόσιος Γ' Ἀτραμυτηνός . . . . . 716—717

Οἶκος τοῦ Λέοντος.

Λέων Γ' Ἴσαυρος (Σύρος) . . . . . 717—741
Κωνσταντῖνος Ε' κοπρώνυμος . . . . . 741—775
Λέων Δ' . . . . . 775—780
Κωνσταντῖνος Τ' . . . . . 780—797
Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία . . . . . 797—802
Νικηφόρος Α' . . . . . 802—811
Σταυράκιος 811
Μιχαὴλ Α' Ραγγαβέ . . . . . 811—813
Λέων Ε' Ἀρμένιος . . . . . 813—820
Μιχαὴλ Β' Τραυλὸς . . . . . 820—829
Θεόφιλος . . . . . 829—842
Μιχαὴλ Γ' . . . . . 842—867

Μακεδονικὴ δυναστεία.

Βασίλειος Α' . . . . . 867— 886
Λέων Τ' ὁ Σοφός . . . . 886— 911
Ἀλέξανδρος . . . . . 886— 912
ΚωνσταντῖνοςΖ' Πορφυρογ. 912— 919
Ρωμανὸς Α' Λακαπηνός 920— 944
Ρωμανὸς Β' . . . . . 959— 963
Νικηφόρος Β' Φωκᾶς . . 963— 969
Ἰωάννης Α' Τσιμισκῆς . 969— 976
Βασίλειος Β' Βουλγαροκτ. 976—1025
Κωνσταντῖνος Η' . . . 1025—1028
Ρωμανὸς Γ' Ἀργυρός . 1028—1034
Μιχαὴλ Δ' Παφλαγών . 1034—1041
Μιχαὴλ Ε' Καλαφάτης . 1041—1042
ΚωνσταντῖνοςΘ' Μονομάχ. 1042—1054
Θεοδώρα . . . . . 1054—1056
Μιχαὴλ Τ' στρατιωτικὸς 1056—1057

Νικηφόρος Φωκᾶς

Δοῦκαι καὶ Κομνηνοί.

Ἰσαάκ Α' Κομνηνός . . . . . 1057—1059
Κωνσταντῖνος Γ' Δούκας . . . . . 1059—1067
Ρωμανὸς Δ' Διογένης . . . . . 1067—1071
Μιχαὴλ Ζ' Δούκας (παραπινάκης) . . . . . 1071—1078
Νικηφόρος Γ' Βοτανειάτης . . . . . 1078—1081
Ἀλέξιος Α' Κομνηνός . . . . . 1081—1118
Ἰωάννης Β' Κομνηνός . . . . . 1118—1143
Μανουὴλ Α' Κομνηνός . . . . . 1143—1180
Ἀλέξιος Β' Κομνηνός . . . . . 1180—1183
Ἀνδρόνικος Α' Κομνηνός . . . . . 1183—1185

Οἶκος Ἀγγέλων.

Ἰσαὰκ Β' Ἄγγελος	1185—1195
Ἀλέξιος Γ' Ἄγγελος	1195—1203
Ἰσαὰκ Β' (τὸ δεύτερον)	1203—1204
(Ἀλέξιος Δ' υἱὸς του συναυτοκράτωρ)	
Ἀλέξιος Ε' Μούρτζουφλος	1204

Οἱ ἐν Νικαίᾳ Αὐτοκράτορες.

Θεόδωρος Α' Λάσκαρις	1204—1222
Ἰωάννης Γ' Δούκας Βατάτζης	1222—1254

Ἄννα Παλαιολογίνα σύζυγος Ἀνδρονίκου Γ'

Θεόδωρος Β' Λάσκαρις	1254—1258
Ἰωάννης Δ' Λάσκαρις	1258—1259
Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγος	1259—1260

Μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τῶν Λατίνων.

Οἶκος Παλαιολόγων.

Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγος	1261—1282
Ἀνδρόνικος Β'	1282—1328

Μιχαὴλ Θ'	1295—1320
Ἀνδρόνικος Γ'	1328—1341
Ἰωάννης Ε'	1341—1376
(Ἰωάννης Τ' Καντακουζηνός ἀνταυτοκράτωρ καὶ συναυτοκράτωρ)	1341—1355
Ἀνδρόνικος Δ'	1376—1379
Ἰωάννης Ε' (τὸ δεύτερον)	1379—1391
(Ἰωάννης Ζ' ἀνταυτοκράτωρ)	1390
Μανουὴλ Β'	1391—1425
Ἰωάννης Η'	1425—1448
Κωνσταντῖνος ΙΑ' Δραγάσης	1448—1453

Αὐτοκράτορες Τραπεζοῦντος.

Ἀλέξιος Α' Κομνηνὸς	1204—1222
Ἀνδρόνικος Α' Γίδων	1222—1235
Ἰωάννης Α' Ἀξοῦχος	1235—1238
Μανουὴλ Α' ὁ πολεμικὸς	1238—1263
Ἀνδρόνικος Β'	1263—1266
Γεώργιος Α'	1266—1280
Ἰωάννης Β'	1280—1297
Ἀλέξιος Β'	1297—1330
Ἀνδρόνικος Γ'	1330—1332
Μανουὴλ Β'	1332
Βασίλειος Α'	1333—1340
Εἰρήνη	1340—1341
Ἄννα	1341
Μιχαὴλ	1341 (1344)—1349
Ἰωάννης Γ'	1342—1344
Ἰωάννης Ἀλέξιος Γ'	1350—1390
Μανουὴλ Γ'	1390—1412
Βασίλειος Ἀλέξιος Δ'	1412—1447 (;)
Καλοϊωάννης	(;) 1447—1458
Δαυΐδ	1458—1462

Κωνσταντῖνος ΙΑ

ΤΑ ΑΝΑΚΤΟΡΑ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ ΕΝ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΙ

Πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος τῆς Τραπεζοῦντος, ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως, μεταξὺ ἄλλων ἐπισήμων οἰκοδομῶν, ὑψοῦντο περικαλλῆ καὶ μεγαλοπρεπῆ τὰ ἀνάκτορα τῶν Κομνηνῶν βασιλέων. Ταῦτα μετὰ τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως (1461) εἰς τὸν κατακτητὴν Μωάμεθ χρησιμεύοντα πρὸς κατοικίαν τῶν τὰ πρῶτα φερόντων Ἀξάπηδων ὑφίσταντο σὺν τῷ χρόνῳ τοιαύτην φθοράν, ὥστε κατηρειπώθησαν καὶ σήμερον μόνον τοῖχοι αὐτῶν σῴζονται, ὡς καὶ ἡ παρατιθεμένη εἰκὼν δεικνύει. Τὸ κάλλος καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια αὐτῶν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παρασταθῶσι διὰ λόγων κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Τραπεζουντίου Καρδιναλίου Βησσαρίωνος, ὅστις λαμπρῶς περιγράφει αὐτὰ ἐν τῷ εἰς Τραπεζοῦντα ἐγκωμίῳ (ἔκδ. Λάμπρου ἐν Ἀθήναις 1916 σελ. 46—48. πρβλ. καὶ Fallmerayer das Kaisertum wn Trapezunt σελ. 308—309). Ἐν τῇ περιγραφῇ ταύτῃ παρίστανται διώροφα καὶ διαφέροντα τῶν ἀπαντιχοῦ ὡς πρὸς τὴν ὀχυρότητα τῶν τοίχων, τὴν ποικιλίαν τῆς κατασκευῆς καὶ τὸ κάλλος. Πρόδομοι καὶ δόμοι περικαλλεῖς καὶ εὐμεγέθεις διεδέχοντο ἀλλήλους καὶ ἐξῶσται πανταχοῦ τετραμμένοι καὶ πάντας τοὺς ἀνέμους δεχόμενοι περιέβαλλον κύκλῳ τοὺς δόμους. Ἀλλ' ἰδίως γοητευτικὸν παρεῖχε θέαμα ἡ μεγάλη αἴθουσα, ἧς τὸ μὲν ἔδαφος ἦτο ὑπεστρωμένον διὰ λευκοῦ μαρμάρου, ἡ δ' ὀροφὴ ἔφερε ζωγραφισμένα ποικιλόχροα ἄνθη καὶ εἰς τὸ κῦτος αὐτῆς προδεικνύουσα πληθὺν ἄστρων ἀπήστραπτεν ἐκ χρυσοῦ καὶ ἐξέπεμπεν οὐρανίας λαμπηδόνας ὡς ἄλλος οὐράνιος θόλος, ἐν ᾧ περιξ οἱ τοῖχοι ἔσωθεν ἀπεικόνιζον τὸ μὲν τὴν χορείαν τῶν βασιλέων καὶ τῶν προγόνων των, τὸ δὲ τοὺς κινδύνους, οὓς κατὰ καιροὺς διῆλθεν ἡ πόλις ἐξ ἐπιδρομῶν βαρβάρων. Ἄνωθεν αὐτῆς ὑπῆρχεν ἄλλη αἴθουσα, ἐν ᾗ εἰργάζοντο οἱ βασιλεῖς καὶ ὑπεδέχοντο τοὺς ἐν τέλει καὶ τοὺς πρέσβεις. Περαιτέρω διεκρίνοντο ἡ βασιλικὴ βιβλιοθήκη, τὸ ἑστιατόριον, ἔνθα παρείχετο ἑστίασις εἰς τοὺς ἐν τέλει καὶ τοὺς ὑπηκόους, οἱ διάφοροι κοιτῶνες καὶ θάλαμοι, ἔτι δὲ ναὸς μικρὸς μέν, ἀλλὰ περικαλλὴς μετὰ λαμπρῶν εἰκόνων καὶ καλλίστων ἀναθημάτων. Καὶ ἡ μικρὰ αὕτη περιγραφὴ ἀρκεῖ νὰ παράσχῃ ὁπωσδήποτε ἰδέαν τινὰ περὶ τοῦ πλούτου καὶ μεγαλείου κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Κομνηνῶν τῆς Τραπεζοῦντος.

Δ. Οἰ.

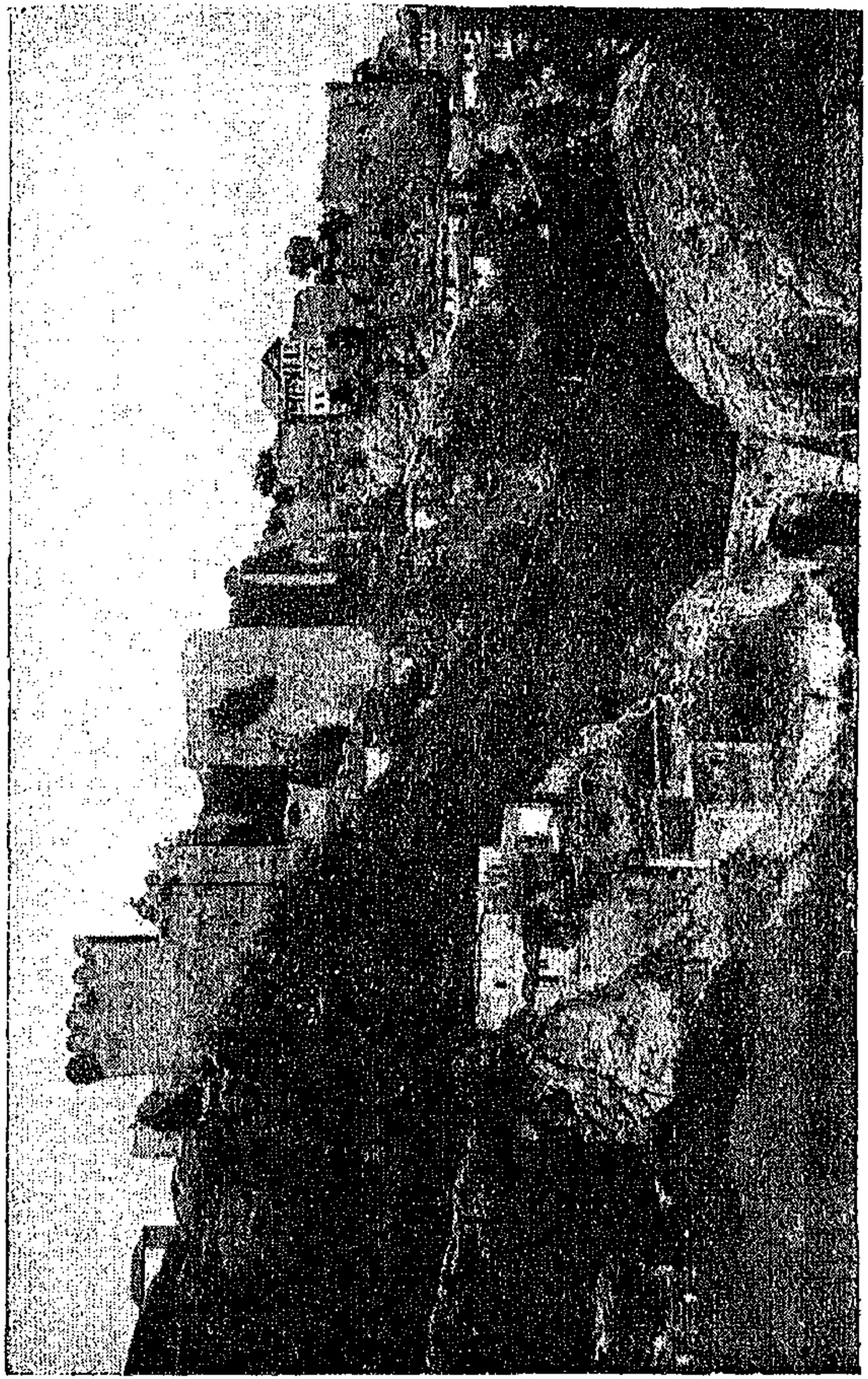

Τὰ Ἀνάκτορα τῶν Κομνηνῶν ἐν Τραπεζοῦντι.

Η ΕΠΙΣΗΜΟΣ ΩΡΑ

Ο Ἥλιος εἶναι τὸ μέγα ***φυσικὸν ὡρολόγιον*** τοῦ κόσμου· ὅθεν ἡ ***ἡμέρα*** καὶ τὸ ***ἔτος*** ἐπιβάλλονται ὡς φυσικὰ ***μέτρα τοῦ χρόνου.*** Ἀλλ' ἡ ***ἀληθὴς ἡλιακὴ ἡμέρα,*** ἤτοι ἡ μεταξὺ δύο διαδοχικῶν κάτω μεσουρανήσεων τοῦ Ἡλίου χρονικὴ περίοδος, δὲν εἶναι ***σταθερά,*** δὲν ἔχει δηλαδὴ πάντοτε τὴν αὐτὴν διάρκειαν. Ὅθεν ἡ ἀληθὴς ἡλιακὴ ἡμέρα παρουσιάζει σπουδαῖον ἐλάττωμα ὡς ***μέτρον*** τοῦ χρόνου· διότι πᾶν μέτρον πρέπει νὰ εἶναι πάντοτε τὸ αὐτό, ***ἀμετάβλητον.***

Ἀλλ' ἐπειδὴ εἶναι ἀπαραίτητον νὰ μετρῶμεν τὸν χρόνον ἐπὶ τῇ βάσει τῆς κινήσεως τοῦ Ἡλίου, διότι αὐτὸς ρυθμίζει τὰς ἀσχολίας μας, ἐλήφθη ὡς μονὰς ἡ ἡλιακὴ ἡμέρα, ὄχι ὅμως ἡ ***ἀληθής,*** ἀλλὰ ἡ ***μέση,*** ἤτοι ἡ ***μέση διάρκεια τῆς ἀληθοῦς*** ἐντὸς τοῦ ἔτους, ἡ ὁποία εἶναι ***σταθερά.***

Οὕτως ἕκαστος τόπος, ἑκάστη πόλις ἔχει ἰδίαν ***τοπικὴν*** ὥραν· αἱ ὧραι αὐταί, συνεπείᾳ τῆς ἡμερησίας κινήσεως τοῦ Ἡλίου, διαφέρουν κατὰ τέσσαρα λεπτὰ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, εἰς ἀπόστασιν ἑκάστης μοίρας γεωγραφικοῦ μήκους. Μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Κερκύρας π. χ. ἡ διαφορὰ τοῦ τοπικοῦ χρόνου εἶναι 16 λεπτά. Πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἐκ τῆς ποικιλίας ταύτης τῶν τοπικῶν ὡρῶν ἀναποφεύκτων σφαλμάτων καὶ συγχύσεων, ἕκαστον Κράτος ἠναγκάσθη νὰ δεχθῇ μίαν γενικὴν ὥραν δι' ὁλόκληρον τὴν χώραν του, συνήθως τὴν τῆς πρωτευούσης του· ἐντεῦθεν προῆλθον αἱ καλούμεναι ***ἐθνικαὶ ὧραι.***

Ἀλλ' ἡ μία ἐθνικὴ ὥρα, ἂν ἔλυσεν ἐπιτυχῶς τὰ χρονομετρικὰ ζητήματα ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ Κράτους, οὐδόλως ὅμως διηυκόλυνε καὶ τὰς διεθνεῖς ἐπικοινωνίας καὶ ἐν γένει τὰς διεθνεῖς σχέσεις καὶ συναλλαγάς. Ἐντεῦθεν ἐγεννήθη ἡ ἀνάγκη νέας ἀλλαγῆς τῆς ὥρας· ἐχρειάζετο ἄλλη ὥρα, πληροῦσα τάς τε ***τοπικὰς*** καὶ τὰς διεθνεῖς ἀνάγκας συγχρόνως. Πρὸς τοῦτο ἐπενοήθη τὸ ***σύστημα τῶν ὡριαίων ἀτρά-κτων.*** Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο ἡ Γῆ ὑποδιαιρεῖται εἰς 24 ἴσας ἀτράκτους (φέτας) ὑπὸ 24 μεσημβρινῶν αὐτῆς· ἑκάστη ἄτρακτος ἔχει εὖρος 15 μοιρῶν γεωγραφ. μήκους, καθ' ὅλην δὲ τὴν ἔκτασιν αὐτῆς ἐπικρατεῖ μία καὶ μόνη ὥρα: ἡ τοῦ μεσαίου μεσημβρινοῦ τῆς ἀτράκτου ταύτης. Ἡ πρώτη τοιαύτη ἄτρακτος ἔχει ὡς μεσαῖον μεσημβρινὸν τὸν

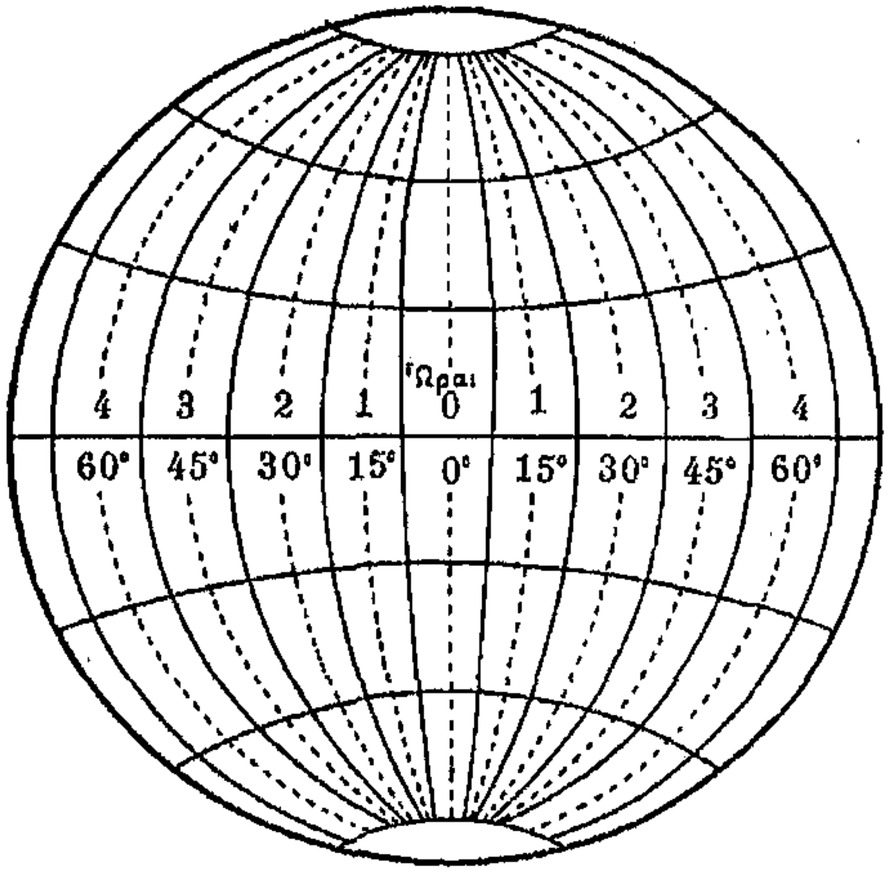

Διαίρεσις τῆς γῆς εἰς ἀτράκτους.

διερχόμενον διὰ τοῦ Ἀγγλικοῦ Ἀστεροσκοπείου τῆς Γρηνίκης (Greeniwch)· ἕκαστον δὲ Κράτος ἔχει ὡς ***νόμιμον*** ἢ ***ἐπίσημον*** ὥραν αὐτοῦ τὴν τῆς ἀτράκτου, ἐντὸς τῆς ὁποίας κεῖται ὁλόκληρον ἢ τὸ μεγαλύτερον μέρος αὐτοῦ. Οὕτω τὰ ὡρολόγια ὅλου τοῦ κόσμου δεικνύουν συγχρόνως τὰ αὐτὰ λεπτὰ καὶ τὰ αὐτὰ δευτερόλεπτα· μόνον δὲ αἱ ὧραι αὐτῶν θὰ διαφέρουν ἀπὸ ἀτράκτου τινος εἰς τὴν ἀμέσως ἑπομένην

κατὰ μίαν ἀκεραίαν ὥραν. Ὅθεν εἰς τὰ διάφορα Κράτη τοῦ κόσμου, τὰ κείμενα ἐντὸς τῆς αὐτῆς ἀτράκτου, τὰ ὡρολόγια δεικνύουν πάντοτε τὸν αὐτὸν χρόνον· ἐὰν δὲ κεῖνται εἰς διαφόρους ἀτράκτους, τὰ ὡρολόγιά των διαφέρουν πάντοτε ***μόνον*** κατὰ ***ἀκέραιον ἀριθμὸν ὡρῶν.***

Ἡ Εὐρώπη καταλαμβάνει τρεῖς συνεχεῖς ἀτράκτους, καί, ἑπομένως, ἔχει τρεῖς διαφόρους ὥρας, ἤτοι: ***τὴν ὥραν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, τὴν ὥραν τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης, καὶ τὴν ὥραν τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης.*** Ἑκάστη ἐξ αὐτῶν ὑπερέχει τῆς ἀμέσως προηγουμένης κατὰ ***μίαν ἀκεραίαν ὥραν,*** ἤτοι, ὅταν εἰς τὴν ἄτρακτον τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἡ ὥρα εἶναι 5 καὶ 20, εἰς τὴν τῆς κεντρικῆς εἶναι 6 καὶ 20 καὶ εἰς τῆς ἀνατολικῆς εἶναι 7 καὶ 20.

Ἡ Ἑλλὰς κεῖται, κατὰ μέγιστον μέρος, εἰς τὴν ἄτρακτον τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης, ἐν μέρει δὲ καὶ εἰς τὴν τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης. Ὅθεν, συμφώνως πρὸς τὸν κανόνα τοῦ συστήματος τῶν ἀτράκτων, ἔχομεν, ὡς ***ἐπίσημον*** ἢ ***νόμιμον ὥραν,*** καθ' ὅλον τὸ Κράτος, ἀπὸ τῆς $^{15}/_{28}$ Ἰουλίου 1916, τὴν τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης, ἡ ὁποία διαφέρει σχετικῶς ὀλίγον τῆς ***τοπικῆς*** ἡλιακῆς, τῆς φυσικῆς δηλ. ὥρας, εἰς τὸ πλεῖστον μέρος τῆς χώρας. Ἀλλὰ τὴν ὥραν τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης προετιμήσαμεν τῆς ὥρας τῆς κεντρικῆς, ἡ ὁποία διαφέρει περισσότερον τῆς τοπικῆς, ὡς ἐξηγήσαμεν ἄλλοτε, καὶ διότι πλεονεκτεῖ ἐκείνης, καθὼς καὶ αὐτῆς τῆς τοπικῆς ἀκόμη, ἀπὸ ***οἰκονομικῆς*** καὶ ***ὑγιεινῆς*** ἀπόψεως, ὡς ***ἀνατολικωτέρα.***

Δεχθέντες τὴν ὥραν τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης ὡς ἐπίσημον ἡμῶν ὥραν, ηὐξήσαμεν τὴν μέχρι τοῦ Ἰουλίου 1916 ἐν χρήσει παρ' ἡμῖν ὡς ἐπίσημον μέσην ὥραν τῶν Ἀθηνῶν μόνον κατὰ 25 λεπτά· οὕτω δέ, ἐνῷ εἰσήλθομεν εἰς τὸ παγκόσμιον χρονομετρικὸν σύστημα τῶν ὡριαίων ἀτράκτων μεθ' ὅλων τῶν πεπολιτισμένων Κρατῶν καὶ ἑπομένως διευκολύναμεν τὰς διεθνεῖς ἡμῶν σχέσεις καὶ συναλλαγάς, δὲν ἀπεμακρύνθημεν πολὺ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ὥρας, ἀλλ' ἐβελτιώσαμεν αὐτὴν ἐπὶ τὸ ***οἰκονομικώτερον*** διὰ τὸν φωτισμὸν καὶ ἐπὶ τὸ ***ὑγιεινότερον*** διὰ τὴν ἐν γένει οἰκονομικὴν ζωήν.

Α. ΑΙΓΙΝΗΤΗΣ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΗ

Ὅσον γνωστὸν εἰς ὅλους καὶ ἀναμφισβήτητον εἶναι τὸ ἐνδιαφέρον, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει ἡ ἔρευνα τῆς Ἑλληνικῆς Γῆς διὰ τὰς μελέτας τὰς ἀρχαιολογικάς, τόσον ἀγνοημένον μένει ἔξω ἀπὸ τὸν στενὸν κύκλον τῶν εἰδικῶν, ὅτι καὶ δι' ἄλλην ἐπιστήμην, τὴν Γεωλογίαν, τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἐπίσης ἄξιον σπουδῆς καὶ ἐρεύνης. Διότι αἱ Ἑλληνικαὶ Χῶραι καταλαμβάνουν τμῆμα τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς, τὸ ὁποῖον ἔχει πολλὰς ὑποστῇ μεταβολὰς καὶ ἀλλοιώσεις, τὸ ὁποῖον ἀκόμη διατελεῖ εἰς κατάστασιν ἰσορροπίας ἀσταθῆ. Λέγοντες δὲ χώρας Ἑλληνικὰς καὶ Ἑλληνικὴν Γῆν, ἐννοοῦμεν ὄχι ἐκείνην τὴν ὁποίαν περιλαμβάνουν τὰ στενὰ ὅρια τοῦ Βασιλείου, ἀλλ' ἐκείνην πρὸς τὴν ὁποίαν, θεία συνάρσει, φερόμεθα, ἐκείνην εἰς τὴν ὁποίαν ἤκμασεν ὁ Ἑλληνικὸς Πολιτισμὸς καὶ ἔλαμψε τὸ Ἑλληνικὸν Πνεῦμα.

Ἀξίωμα διὰ τὴν Γεωλογίαν εἶναι, ὅτι ἡ μορφὴ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς δὲν εἶναι ἡ αὐτὴ πάντοτε καὶ ἀναλλοίωτος, ἀλλὰ τοὐναντίον διαρκῶς μεταβάλλεται ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν διαφόρων δυνάμεων. Ἡ ἐπιστήμη ἔχει τὰς ἀποδείξεις, ὅτι ἡ θάλασσα ἐκάλυψεν ἄλλοτε καὶ ἐπανειλημμένως τὸ πλεῖστον τῶν σημερινῶν ἠπειρωτικῶν ἐκτάσεων, ὅτι τἀνάπαλιν μέγιστον μέρος τοῦ πυθμένος τῶν ὠκεανῶν ἀπετέλεσε ποτὲ ξηράς, ὅτι ὄρη παρουσιάζονται σήμερον ὅπου ἄλλοτε ἐξετείνοντο πεδιάδες καὶ μάλιστα βυθὸς ὠκεάνειος, ἐνῷ ἀλλοῦ πάλιν ὀροσειραὶ μεγάλαι ἔχουν κατατριβῇ καὶ ἰσοπεδωθῇ. Ἡ γεωλογικὴ ἔρευνα βεβαιώνει ὅτι τὸ ἔργον τῶν δυνάμεων αὐτῶν — μεταξὺ τῶν ὁποίων πρωτεύει τὸ ὕδωρ — εἶναι βραδὺ μέν, ἀλλ' ἱκανὸν νὰ φέρῃ τὰς μεγίστας ἀλλαγάς· ἡ

ἰσχύς του ὅσον καὶ ἂν φαίνεται μικρά, τῇ συνάρσει καὶ τοῦ χρόνου, γίνεται κολοσσιαία, ἀκαταγώνιστος! Ὁ ἀνθρώπινος νοῦς δυσκολεύεται νὰ συλλάβῃ τὴν ὅλην ἔκτασίν του, ὅπως δυσκόλως φέρεται εἰς τὴν ἀντίληψιν τῶν ἀστρονομικῶν ἀποστάσεων. Καὶ μόνον ἡ συσχέτισις πρὸς χρόνον μακρὸν εἶναι ἱκανὴ νὰ μᾶς κατατοπίσῃ [1].

Σύμφωνα μὲ τὸ ὡς ἀνωτέρω ἀξίωμα τῆς ἐπιστήμης, ἡ διαμόρφωσις τῆς Ἑλληνικῆς Γῆς εἰς τὴν σημερινὴν μορφήν της· διῆλθε στάδια πολλά, καὶ μάλιστα ἀσυγκρίτως περισσότερα παρ' ὅσον ἄλλα τμήματα τοῦ φλοιοῦ τῆς γῆς· αἱ δὲ μεταβολαὶ τὰς ὁποίας ὑπέστη εἶναι νεωτάτης σχετικῶς γεωλογικῆς ἡλικίας. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἰσορροπία τοῦ ἐξ αὐτῶν μορφωθέντος ἐδάφους εἶναι ἀκόμη μακρὰν τῆς εὐσταθείας, ὅπως βεβαιώνουν οἱ σεισμοὶ οἱ ὁποῖοι, τεκτονικοὶ τὴν φύσιν, κραδαίνουν συχνότατα τὸ ἔδαφος. Ἰδοὺ οἱ λόγοι διὰ τοὺς ὁποίους ἐξαιρετικώτατον εἶναι τὸ ἐνδιαφέρον τὸ ὁποῖον παρέχει ἡ μελέτη τῶν σχετικῶν γεωλογικῶν φαινομένων εἰς τὰς Ἑλληνικὰς Χώρας.

Αὐτὴ ἡ μορφὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους εἶναι ἱκανὴ νὰ πείσῃ περὶ τῶν ἀνωτέρω καὶ τοὺς μὴ γεωλογοῦντας. Ἓν βλέμμα ἐπὶ τοῦ χάρτου μᾶς παρουσιάζει τὴν ἀνατολικωτέραν τῶν πρὸς νότον χερσονήσων τῆς Εὐρώπης, τὴν Ἑλληνικήν, τεινουσαν πρὸς τὴν Ἀσίαν, τῆς ὁποίας πάλιν ἡ δυτικὴ χερσόνησος, ἡ Μικρὰ Ἀσία, διευθύνεται πρὸς τὴν γειτονικὴν ἤπειρον. Τὴν ἕνωσιν τῶν δύο ἠπειρωτικῶν προεκτάσεων, τὴν τόσον κατάδηλον, διακόπτει τὸ Αἰγαῖον Πέλαγος, ἀνοῖγον ἀπειρίαν κόλπων εἰς τὰς ἀκτάς, ἐνῷ μέγας ἀριθμὸς νήσων ἐξαίρεται ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειάν του καὶ διαστίζει τὴν μεταξὺ ἔκτασιν. Ἡ εἰκὼν ἐν τῷ συνόλῳ της προξενεῖ ἀμέσως τὴν ἐντύπωσιν χώρας, ἥ ὁποία ἦτο ποτε ἡνωμένη εἰς μίαν ἤπειρον, ῥήξεις δὲ καὶ καταπτώσεις ἔφεραν τὴν θάλασσαν ἀναμεταξὺ καὶ ἔγιναν ἡ ἀφορμὴ νὰ γεννηθοῦν αἱ δαντελόμορφοι ἀκταί. Ὅσα τμήματα διετήρησαν τὴν θέσιν των ὑπὲρ τὴν θάλασσαν, ὅσα ἀκόμη ἀνυψώθησαν ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἐπελθούσης ἀνατροπῆς, πλευρικῶς πιεσθέντα, αὐτὰ εἶναι αἱ νῆσοι.

Τὴν ἐντύπωσιν αὐτὴν βεβαιώνει ὡς γεγονὸς ἡ σημερινὴ γεωλογικὴ ἐπιστήμη, ἐνισχυομένη καὶ ἐξ ἄλλων λόγων, τοὺς κυριωτέρους τῶν ὁποίων θὰ ἀπαριθμήσωμεν.

Καὶ πρῶτον ἡ πολύμορφος καὶ ἔντονος διείσδυσις τῆς θαλάσσης εἰς τὴν ξηρὰν παρακολουθεῖται ἀπὸ ἀνάλογον σχηματισμὸν τοῦ ἐδάφους καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ὑψομετρικῆς. Ἔχομεν λοιπὸν πεδιάδας καὶ ὄρη ἐναλλασσόμενα μὲ μεγάλην ποικιλίαν καὶ γραφικότητα ὄχι μόνον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τρόπον χαρακτηριστικόν. Ἂν δὲ λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὰ δεδομένα τῶν βαθυμετρήσεων τῶν Ἑλληνικῶν θαλασσῶν ἀποβλέψωμεν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ βυθοῦ των, θὰ ἴδωμεν νὰ προάγεται καὶ νὰ ἐνισχύεται ἡ πρώτη μας ἀντίληψις.

Ἔντονος κάθετος διαμελισμὸς τῆς χέρσου ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ποικιλίαν τοῦ κλίματος, τὴν ὁποίαν καθιστᾷ ἀκόμη μεγαλυτέραν ἡ διείσδυσις τῆς θαλάσσης, ἡ διανοίγουσα τὰς πολυτιμοτέρας ὁδοὺς συγκοινωνίας. Μικραὶ ἀποστάσεις, εἰς βραχὺν διανυόμεναι χρόνον, χωρίζουν τὰς χιονοσκεπεῖς κορυφὰς ἀπὸ τὰς πεδινὰς ἐκτάσεις· καὶ δὲν ὑπάρχει τόπος ἔχων μακρὰν τὴν θάλασσαν καὶ τὰ ἀγαθά της.

Εἶναι ἀναντίρρητον, ὅτι αἱ συνθῆκαι αὐταὶ ἐστάθησαν εὐμενεῖς εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς φυλῆς, ἡ ὁποία κατῴκησε τὸν εὐτυχισμένον αὐτὸν τόπον! Εἶναι ἀναντίρρητον, ὅτι τὸ ἔδαφος τῆς Πατρίδος ἔδοσεν εἰς τὸν Ἕλληνα τὴν ὀξύτητα τῆς ἀντιλήψεως καὶ τὴν εὐκινησίαν τῆς σκέψεως, τοῦ διήγειρε τὴν προσοχὴν πρὸς τὴν μελέτην τῆς φύσεως καὶ ἐν γένει ἐτόνωσε τὰς πνευματικάς του δυνάμεις καὶ τὸν κατέστησεν ἱκανὸν νὰ δημιουργήσῃ τὸν τέλειον ἐκεῖνον πολιτισμόν, εἰς

[1] Εἰς τὸ κλασσικὸν ἔργον του «Das Antlitz der Erde» ὁ Suess, μέγας φυσιοδίφης γεωλόγος, φυσιογνωμία ἐξαιρετικὴ τοῦ αἰῶνος μας, ὑποδεικνύει ὅτι ὅπως δὲν λαμβάνομεν τὸ σῶμά μας ὡς μέτρον τῶν κοσμικῶν ἀποστάσεων, ἢ καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν γηΐνων, οὕτω δὲν πρέπει νὰ μετρῶμεν τὸν χρόνον μὲ τὸ μέτρον τῆς ζωῆς μας, προκειμένου περὶ τῶν γεωλογικῶν ἢ τῶν ἀστρονομικῶν δεδομένων.

τὸν ὁποῖον, μὲ τὴν συνδρομὴν καταλλήλων πολιτικῶν περιστάσεων κατώρθωσε νὰ ἐξαρθῇ [1].

Ἐπισταμένη ἔρευνα τοῦ καθέτου διαμελισμοῦ τῆς χέρσου ἐν σχέσει πρὸς τὸν ὁριζόντιον, μᾶς φέρει εἰς συμπεράσματα χαρακτηριστικά. Τὰ ὄρη τῆς Ἑλλάδος ὑψοῦνται ἀπότομα. Ὁ Lepsius, ὁ ἐρευνητὴς τῶν ἀττικῶν πετρωμάτων, χαρακτηρίζει ὡς κλασσικὸν γνώρισμα τῆς γεωλογικῶς νεαρᾶς ἡλικίας τοῦ Ὑμηττοῦ καὶ τοῦ Πεντελικοῦ, τὸ ὅτι ἐξαίρονται εἰς ὑπερχιλίων μέτρων ὕψος εἰς μόλις 10 χιλιομέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ἀκτῆς. Τὸ αὐτὸ σημειώνει καὶ διὰ τὰ ἄλλα ὄρη, τὸν Παρνασόν, τὸν Ὄλυμπον· καὶ ἀντιπαραβάλλων πρὸς τὰ ἠρέμα ὑψούμενα ὄρη τῆς Εὐρώπης συμπεραίνει, ὅτι διὰ τὰς πτυχὰς αὐτὰς τοῦ ἐδάφους, δὲν εἶναι ἀπὸ μακροῦ χρόνου εἰς δρᾶσιν ἡ διαβρωτικὴ ἐνέργεια τοῦ ὕδατος, ἡ ὁποία μετριάζει τὰς κλίσεις, ἀποτρίβουσα τὰς κορυφὰς καὶ μεταφέρουσα κατόπιν τὰ προϊόντα τῆς ἀποτριβῆς καὶ ἐπιστρώνουσα αὐτὰ εἰς τὰ χαμηλότερα. Ἀλλ' αἱ βαθυμετρήσεις βεβαιώνουν σαφέστερον ἀκόμη τὸ πρόσφατον τῶν μετακινήσεων τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους. Εἰς μόλις δώδεκα χιλιομέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ τὰς νήσους Σαπιέντσας, ΝΔ τῆς Μεσσηνίας, ὁ βυθὸς κατέρχεται εἰς 3666 μ. ὑπὸ τὴν στάθμην τῆς θαλάσσης. Εἰς τὰ νότια τῆς Κρήτης φθάνει τὰ 3567 μ. καὶ ΝΔ τῆς Ρόδου τὰ 3865. Καὶ δὲν εἶναι μόνον μεγάλα τὰ βάθη ταῦτα σχετικῶς πρὸς τὰ βάθη τῆς Μεσογείου, τῆς ὁποίας τὸ βαθύτερον σημεῖον δὲν ὑπερβαίνει τὰς 4400 μ. μεταξὺ τῶν Μεσσηνιακῶν παραλίων καὶ τῆς ἀπέναντι Ἀφρικανικῆς ἀκτῆς· εἶναι κυρίως πολὺ ἀπότομα, ἀφοῦ τόσον πλησίον τῆς ξηρᾶς ἐμφανίζονται. Εἰς τὰς Σαπιέντσας ἔχομεν ἀναλογίαν κλίσεως 1 : 1.14. Τοιαύτη διαφορὰ ἐπιπέδου, τοιαύτη κλίσις, ὄχι μόνον γεωλογικῶς ἀρχαία δὲν ἠμπορεῖ

[1] Χαρακτηριστικὴ πρὸς ἐπικύρωσιν τῶν ἀνωτέρω εἶναι ἡ ἀναλογία ἀκτῶν πρὸς τὰς ἠπείρους εἴς τινας τόπους, ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν πολιτισμὸν τῶν κατοίκων των. Εἰς ἓν χιλιόμετρον ἀκτῆς ἀντιστοιχοῦν 1420 τετραγων. χιλιόμετρα ξηρᾶς εἰς τὴν Ἀφρικήν, 289 εἰς τὴν Εὐρώπην, 83 εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Χερσόνησον καὶ 20 εἰς τὴν Πελοπόννησον.

νὰ εἶναι, ἀλλὰ καὶ χαρακτηριστικὴν τὴν προέλευσιν ἀποδεικνύει, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Ἐὰν τώρα, παρὰ τὰς προχείρους αὐτὰς τοπογραφικὰς ἐνδείξεις, ζητήσωμεν τὴν ἐπικουρίαν τῆς καθαρῶς γεωλογικῆς ἐρεύνης, ἐὰν μελετήσωμεν τὸ ἔδαφος πετρογραφικῶς καὶ τεκτονικῶς, θὰ συναντήσωμεν εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον πετρώματα ἑτερογενῆ καὶ ἡλικίας γεωλογικῆς διαφόρου, μαρτυροῦντα πτυχώσεις καὶ ρήξεις τοῦ ἐδάφους ἐξαιρετικοῦ ἐνδιαφέροντος. Ἡ παρακολούθησίς των ἀπαιτεῖ προχωρημένας γεωλογικὰς γνώσεις καὶ πάντως ἐξέρχεται τῶν ὁρίων τοῦ παρόντος. Θὰ περιορισθῶμεν λοιπὸν κατ' ἀνάγκην εἰς τὰ πορίσματα τῶν σχετικῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν.

Ὅτι ὑπῆρξαν ἡνωμέναι ἡ Εὐρώπη καὶ ἡ Ἀσία δὲν χωρεῖ ἀντιγνωμία· ἡ δὲ ἐπιστήμη ἔδοσεν εἰς τὴν ξηρὰν ἡ ὁποία ἀπετέλεσε τὴν γέφυραν μεταξὺ τῶν δύο ἠπείρων τὸ ὄνομα Αἰγηΐς. Τεκτονικοὶ λόγοι ἐπροκάλεσαν τὸν σχηματισμὸν ρηγμάτων πολλῶν εἰς τὸ ἔδαφος τῆς Αἰγηΐδος, ἕνεκα δὲ αὐτῶν ἐπῆλθον καταπτώσεις πολλαὶ κάθετοι, αἱ ὁποῖαι ἀφῆκαν ὁπωσδήποτε φανερὰ δύο τμήματα, τὸ βόρειον, περιλαμβάνον τὴν Θράκην, τὴν Μακεδονίαν, μέρος τῆς Θεσσαλίας, τὸ πρὸς ἀνατολὰς καὶ τὴν βόρειον ἄκραν τῆς Εὐβοίας· καὶ τὸ νότιον, περιλαμβάνον τὴν Ἀττικήν, τὰ νότια τῆς Εὐβοίας, τὰς Κυκλάδας, μέχρι τῶν κατέναντι μικρασιατικῶν ἀκτῶν. Μεταξὺ τῶν τμημάτων αὐτῶν καὶ πρὸς νότον χαίνει βαθεῖα ἡ θάλασσα, διακρίνονται δὲ τρία κύρια βαθύπεδα, ἓν πρὸς νότον τῆς Χαλκιδικῆς, ἄλλο βορειως τῶν Κυκλάδων καὶ τρίτον μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς Κρήτης. Ἄλλο ρῆγμα κατὰ μῆκος τῶν δυτικῶν ἀκτῶν τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου, ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Ἀλβανίας ἕως τὰ δυτικὰ τῆς Κρήτης, ἐν συνδυασμῷ μὲ ἕτερον ἀκολουθοῦν τὰ νότια Κρητικὰ παράλια, φθάνον δὲ μέχρι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἔγιναν αἰτία νὰ σχηματισθῇ τὸ Ἰόνιον καὶ τὸ Λιβυκὸν Πέλαγος καὶ νὰ μείνουν ὑψηλὰ τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Ἠπείρου, τῆς Στερεᾶς καὶ τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἡ Κρήτη.

Ἐξ ἄλλου ἡ πτύχωσις τῆς γηΐνης ἐπιφανείας, ἡ ἔχουσα

κέντρον τὰς Ἄλπεις, συνεχιζομένη μέχρι τῶν Ἑλληνικῶν Χωρῶν, ἔφερεν εἰς ἀνταγωνισμὸν τὰς δυνάμεις τῆς δημιουργίας πρὸς τὰς δυνάμεις τῆς καταστροφῆς. Ὄρη ἐσχηματίσθησαν καὶ ξηραὶ ἀνέδυσαν, εἰς ἀντιστάθμισιν ἐκείνων ὅσαι κατεβαραθρώθησαν, καὶ ἡ Γῆ ἡ Ἑλληνική, ἔλαβε τὴν σημερινήν της μορφήν, ἡ ὁποία ὡς μία πιστὴ εἰκὼν βεβαιώνει τὰς ἀνατροπὰς ὅσας ἀναφέρομεν. Πράγματι ἡ διεύθυνσις τῶν Ἑλληνικῶν ὀρέων εἶναι ὅλως διόλου χαρακτηριστική. Αἱ πτυχαὶ αἱ ὁποῖαι τὰ ἐγέννησαν, ἀρχόμεναι ἀπὸ τὰ βόρεια, ἐκάμφθησαν ἐπάνω εἰς τὰ ὑπολειπόμενα καὶ ἐξ ἀρχαίων κρυσταλλοπαγῶν πετρωμάτων ἀπαρτιζόμενα τμήματα τῆς Αἰγηΐδος. Οὕτω ἐσχηματίσθη τὸ λεγόμενον Δινάροταυρικὸν Τόξον, σύστημα πτυχῶν, τὸ ὁποῖον ἀρχίζει ἀπὸ τὰς Δινάρικὰς Ἄλπεις τῆς Ἀλβανίας, ἀκολουθεῖ τὰ δυτικὰ τῆς χερσονήσου μας, κάμπτεται περὶ τὰς Κυκλάδας, μέσῳ δὲ τῆς Κρήτης καὶ διὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας φθάνει τὸν Ταῦρον τῆς Κιλικίας. Χαρακτηριστικὸν ἀποτέλεσμα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ μεταξὺ ρήξεων καὶ πτυχώσεων εἶναι, ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν κόλπων ἀνοίγονται ἀντίθετοι πρὸς τὰς διευθύνσεις τῶν ὀρέων.

Ἡ ἰσορροπία τῶν καταβυθισθέντων μερῶν δὲν εἶναι ἀκόμη πλήρης. Κατὰ μῆκος τῶν ρηγμάτων, τὰ ὁποῖα ἐπροκάλεσαν τὰς καταπτώσεις, σεισμοὶ σχεδὸν συνεχῶς κραδαίνουν τὸ ἔδαφος. Καὶ ὅλοι γνωρίζομεν ὡς εὐσείστους τόπους τὰς Ἰονίους νήσους, τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Στερεᾶς καὶ Πελοποννήσου, τὰς ἀκτὰς τοῦ Κορινθιακοῦ, τοῦ Εὐβοϊκοῦ, τῆς Προποντίδος, τοῦ Βοσπόρου, ἐνῷ ἄσειστος μένει ἡ Ἀττική, μῶλος παλαιὸς τῆς Αἰγηΐδος. Καὶ εἶναι ἡ Ἑλλὰς ἀπὸ σεισμολογικῆς ἀπόψεως ἐξεταζομένη ἀξία μελέτης ὅσον ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Ἰαπωνία, χῶραι εἰς τὰς ὁποίας ἡ σπουδὴ τῶν σεισμῶν διὰ σταθμῶν εἰδικῶν ἔχει ἐξαρθῇ εἰς ἐπιστημονικὸν κλάδον ἴδιον.

Τὴν διεύθυνσιν τῶν ὡς ἄνω ρηγμάτων καὶ μάλιστα τοῦ ἐσωτερικοῦ, τοῦ ἀποτελοῦντος τὴν πρὸς νότον παρυφὴν τοῦ νοτίου βαθυπέδου τοῦ Αἰγαίου, διαστίζουν ἡφαίστεια πολλά. Εἶναι περίεργον ὅτι τὸ ἄλλο μέγα κατάδηλον ρῆγμα, τὸ

νοτιώτερον, τὸ περιτρέχον τὰς δυτικὰς ἀκτὰς τῆς Στερεᾶς καὶ τῆς Πελοποννήσου καὶ τὰς νοτίους τῆς Κρήτης, δὲν ἐμφανίζει τὴν ἡφαιστειακὴν ἐνέργειαν. Αἱ Ἑλληνικαὶ χῶραι παρουσιάζουν οὕτω σειρὰν παλαιῶν ἡφαιστείων, ἐσβεσμένων σήμερον, ἀλλὰ καὶ ἐνεργῶν. Ἀναφέρω ὡς παράδειγμα τῶν τελευταίων τὴν Θήραν, τὰ Μέθανα, ἐνῷ τὰ ἡφαιστειακῆς προελεύσεως πετρώματα τοῦ Ἰσθμοῦ, τῆς Αἰγίνης, τοῦ Πόρου, τῆς Μήλου καὶ Κιμώλου, τῆς Νισύρου, τῆς Ἁλικαρνασσοῦ, καὶ ἐξ ἄλλου τῆς Κύμης, Ψαρῶν, Χίου, Μυτιλήνης καὶ τῆς ἀπέναντι μικρασιατικῆς γῆς, τῆς Ἴμβρου καὶ Τενέδου, τῆς Σαμοθράκης καὶ Λήμνου μαρτυροῦν παρωχημένας ἡφαιστειακὰς ἐκδηλώσεις εἰς τὰ μέρη ταῦτα. Ἀνάλογοι δὲ φανερώνονται καὶ αἱ ἐμφανίσεις θερμῶν πηγῶν, ἡ ἀξία τῶν ὁποίων εἶναι διὰ τὴν εὐημερίαν τοῦ τόπου τόση, ὅση διὰ τὴν ἐπιστήμην.

Ἂς σημειωθῇ ὅτι τὸ ἡφαίστειον τῆς Θήρας εἶναι τὸ μόνον ἐνεργὸν ἀξιολόγων διαστάσεων ὑποθαλάσσιον ἡφαίστειον, ἡ δὲ σπουδὴ τῶν διαδοχικῶν του ἐκρήξεων παρ' ὅλας τὰς γενομένας κλασσικὰς ἐργασίας, μάλιστα τοῦ Fouqué παρέχει ἀντικείμενα διὰ πολλὰς ἀκόμη ἐρεύνας.

Θὰ ἦτο δὲ ἀτελὴς ἡ ὑπόδειξις τῶν γεωλογικῶς ἐνδιαφερουσῶν ἀπόψεων, ἂν δὲν ἐγίνετο μνεία καὶ τοῦ μεταλλευτικοῦ πλούτου τῆς Ἑλλάδος, ὁ ὁποῖος συνεδέθη κατὰ τὸ παρελθὸν μὲ τὴν μακρὰν καὶ ἔνδοξον ἱστορίαν τοῦ τόπου. Ἀρκεῖ ν' ἀναφέρω τὰ ἀργυρεῖα τοῦ Λαυρίου καὶ τὰ χρυσεῖα τοῦ Παγγαίου, τὰ ὁποῖα ἔδοσαν τὸ ἀπαραίτητον ὑλικὸν κίνητρον εἰς τὴν ἀκμὴν τῶν Ἀθηνῶν τοῦ Περικλέους καὶ τῶν Μακεδόνων τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ Πακτωλὸς εἰς τὴν Ἰωνίαν συνδυάζεται μὲ τοὺς μυθικοὺς χρόνους τοῦ Μίδα· ἡ Σαμοθράκη καὶ ἡ Λῆμνος μὲ τοὺς Καβείρους καὶ τὸν Ἥφαιστον.

Τόσον ζωηρῶς δοκιμασθεῖσα γῆ ἔχει ἀνάλογα καὶ τὰ πετρώματά της. Αἱ δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι ἐτέθησαν εἰς ἐνέργειαν, κατεκερμάτισαν τὰ πετρώματα, κρημνίζουσαι δὲ καὶ ἐξαίρουσαι καὶ πτυχώνουσαι αὐτά, ἐπέφεραν θεμελιώδεις ἀλλοιώσεις εἰς τὴν σύστασίν των. Τὰ σχετικὰ φαινόμενα—τὰ

λεγόμενα φαινόμενα μεταμορφισμοῦ — εὑρίσκονται εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος ἐξαιρέτως ἀνεπτυγμένα καὶ ἐνδιαφέροντα, δι' ὃ καὶ ἐπανειλημμένως ἀπησχόλησαν Γάλλους καὶ Αὐστριακοὺς καὶ Γερμανοὺς γεωλόγους. Τελευταῖος εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἐρευνητῶν ἔρχεται ὁ Lepsius τῆς Δαρμστάτης, ὁ ὁποῖος, ἀπεσταλμένος τῆς Πρωσσικῆς Ἀκαδημίας, ἔλυσε τὸ ζήτημα εἰδικῶς διὰ τὴν Ἀττικὴν μὲ τὸν πολύτιμον γεωλογικόν του χάρτην καὶ τὸ σχετικὸν σύγγραμμά του.

Ἀλλὰ καὶ τόσον δοκιμασθεῖσα χώρα εἶχεν ἀνάλογον τὴν ποικιλίαν τοῦ κατοικήσαντος αὐτὴν ὀργανικοῦ κόσμου, τοῦ ζωϊκοῦ καὶ τοῦ φυτικοῦ. Καὶ ἡ Παλαιοντολογία ἔχει πολλὰ τὰ σχετικὰ νὰ σπουδάσῃ καὶ διαλευκάνῃ. Ἀρκεῖ ἄλλως τὸ Πικέρμι, διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Γῆν μίαν ἐξαιρετικὴν θέσιν ἐν τῇ Παλαιοζωολογίᾳ. Ὡς εἰς εἰδικὸν νεκροταφεῖον, εὑρίσκονται ἀποτεθειμένα εἰς τὴν θέσιν ταύτην λείψανα θηλαστικῶν τῆς πλειοκαίνου ἐποχῆς, τὰ ὁποῖα ἔζων τότε εἰς τὴν Ἀττικήν, ἄλλα ὅμοια καὶ ἄλλα διάφορα τῶν σημερινῶν: πίθηκοι καὶ ἄρκτοι, τίγρεις, ὕαιναι, ρινοκέρωτες, ἀντιλόπαι, καμηλοπαρδάλεις, ἀγριόχοιροι, ἵπποι κλπ. Αἱ συλλογαὶ τοῦ Πανεπιστημιακοῦ Μουσείου, ἂν καὶ ἀτελεῖς—ἰδίως δὲ πτωχότατα ἐγκατεστημέναι,—φέρουν αὐτὸ εἰς τὴν περιωπὴν τῶν ἀρίστων μουσείων τοῦ κόσμου. Ὀφείλονται εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ ἀειμνήστου Ἡρακλέους Μητσοπούλου καὶ τὰς τοῦ κυριωτάτου ἐρευνητοῦ τοῦ Πικερμίου A. Gaudry, εἰδικῶς ἀποσταλέντος τὸ 1855 ὑπὸ τῆς ἐν Παρισίοις Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν.

Εἶναι εὐνόητον τὸ πλῆθος τῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα προβάλλονται εἰς τὴν μελέτην μας ὡς ἐκ τῆς ποικιλίας τῶν γεωλογικῶν φαινομένων, ὅσα ἀνεφέραμεν· προβλημάτων τεκτονικῆς καὶ πετρογραφίας, σεισμολογίας ἢφαιστειολογίας καὶ μεταλλογενείας, προβλημάτων στρωματογραφίας καὶ παλαιοντολογίας. Ἐνώπιον τῆς σπουδαιότητος αὐτῶν διὰ τὴν καθόλου γεωλογικὴν ἐπιστήμην ὁ ἐν Βόννῃ καθηγητὴς A. Philippson, εἷς τῶν κυριωτάτων ἐρευνητῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους, ὁμιλῶν τὸ 1903 πρὸ τοῦ ἑνάτου Διεθνοῦς

Γεωλογικοῦ Συνεδρίου ἐν Βιέννῃ, διετύπωσε τὴν σκέψιν, μὲ τὴν ὁποίαν ἀρχίζει τὸ παρόν, καὶ ἐξέφρασε τὴν ἔκπληξιν καὶ λύπην του, διότι ὅσον πυκνοὶ εἶναι οἱ ἀρχαιολόγοι ἐρευνηταί, τόσον ὀλίγοι εἶναι οἱ γεωλόγοι. Ἀπαριθμῶν δὲ τὰς γενομένας σχετικὰς ἐπιστημονικὰς ἐργασίας, ἀφήνει νὰ φανῇ, πόσον πτωχὴ εἶναι εἰς ὅλην αὐτὴν τὴν κίνησιν ἡ συμβολὴ τῆς Ἑλληνικῆς γεωλογικῆς ἐπιστήμης.

Ὅθεν ὀφείλομεν μεταξὺ τῶν ἄλλων, πολλῶν βέβαια καὶ σπουδαίων ἀναντιρρήτως ὑποχρεώσεων, τὰς ὁποίας ἡ Μεγάλη Ἑλλὰς ἐπιβάλλει εἰς τὰ τέκνα της, νὰ καταριθμήσωμεν καὶ τὴν σχετικὴν πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν μελέτην τοῦ πατρίου ἐδάφους, αὐτοῦ τὸ ὁποῖον μὲ τὴν ἐξαιρετικήν του διαμόρφωσιν ἔγινεν ἡ αἰτία ἐξαιρετικὸς νὰ διπλασιασθῇ καὶ ὁ λαός του.

Διὰ μίαν τοιαύτην ἔρευναν ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία δὲν ἀρκεῖ. Βεβαίως εἶναι καλὴ καὶ ἡ διάδοσις ἐπιστημονικῶν γνώσεων εἰς τὸ κοινόν, ὥστε νὰ ἐμπνευσθῇ εἰς τοὺς πολλοὺς ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν Φύσιν καὶ νὰ δοθῇ ἡ ἱκανότης νὰ τὴν ἐννοοῦν [1]. Ἀλλ' ἡ ἐργασία πρέπει νὰ γίνῃ συστηματική, μὲ βάσιν τὴν γεωλογικὴν χαρτογράφησιν, μὲ τὴν ἐπικουρίαν εἰδικῶν ἐργαστηρίων καὶ συλλογῶν. Ἡ ὅλη ὀργάνωσις δὲν πρέπει νὰ βοηθῇ μόνον, ἀλλὰ καὶ ν' ἀπασχολῇ ἐπαγγελματικῶς ἐκείνους ὅσοι τὴν ἀκολουθοῦν. Εὐτυχῶς τὸ πρῶτον βῆμα ἔγινε, μὲ κάποιαν δειλίαν ἐν τούτοις καὶ κάποιαν στενότητα. Γεωλογικὴ ὑπηρεσία ὠργανώθη τὸ παρελθὸν ἔτος εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Συγκοινωνίας ὡς Τμῆμα βοηθητικὸν τῆς Ὑπηρεσίας Μελετῶν τῶν Δημοσίων Ἔργων. Πρέπει νὰ ἱδρυθῇ αὐτοτελὴς ἡ ὑπηρεσία αὕτη μὲ πρόγραμμα εὐρὺ καὶ προσωπικὸν πλούσιον, προσκαλουμένων

[1] Ὁ Sir A. Geikie F. R. S. προϊστάμενος τῆς Γεωλογικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Ἀγγλίας, προλογίζων εἰς τὴν «Field Geology» χαρακτηρίζει ὡς ὄχι κατώτερα ἀπὸ τὰς λεπτὰς αἰσθητικὰς ἀπολαύσεις τῶν συμφωνιῶν τοῦ Beethoven τὰ συναισθήματα ὅσα γεννῶνται εἰς τοὺς εἰδικοὺς ἀπὸ ἓν στρωματογραφικῶς ἢ πετρολογικῶς σύνθετον τοπεῖον!

καὶ ξένων, ἐνόσῳ τόσον ὀλιγάριθμοι ἀκόμη εἶναι οἱ δυνάμενοι νὰ ὑπηρετήσουν εἰς αὐτήν.

Θὰ δημιουργηθῇ οὕτω ἡ Ἑλληνικὴ Γεωλογικὴ Ἐπιστήμη, ὅπως ὑπάρχῃ ἀνεγνωρισμένη ἡ Ῥουμανική, μὲ ἀξιοζήλευτον κῦρος δι' ὅ,τι ἀφορᾷ τὰ πετρέλαια, μὲ τὰ ὁποῖα πλουτίζεται τὸ ἔδαφος τῆς παρὰ τὸν Δούναβιν φίλης χώρας. Ἄλλως καὶ οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Σέρβοι μᾶς ὑπερτεροῦν εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ κρατικῆς ἅμα ἐνεργείας. Οὔτε θὰ εἶναι ἀκαδημαϊκὸν μόνον τὸ ὄφελός μας· — ἔμμεσα θὰ προκύψουν ὠφελήματα πολλά, τοὐλάχιστον ἡ ἀποτροπὴ τῶν ζημιῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἐπανειλημμένως μᾶς ἔχει φέρει ἡ ἄγνοια τοῦ ἐδάφους,—κακαὶ χαράξεις δρόμων, θεμελιώσεις γεφυρῶν εἰς ἀσταθῆ ἐδάφη, ὑδραυλικαὶ ἐργασίαι ἐπιστημονικῶς σόλοικοι κλπ. κλπ. Ὁ ἀείμνηστος διδάσκαλός μου Κωνσταντῖνος Μητσόπουλος, ὁ σεβαστὸς φίλος κ. Φ. Νέγρης καὶ οἱ συνάδελφοι κ.κ. Κ. Κτενᾶς καὶ Θ. Σκοῦφος ἀναμένουν τοὺς συνεχιστὰς τοῦ ἔργου των.

Ἰανουάριος 1921

ΙΩΑΝ. Π. ΔΟΑΝΙΔΗΣ
Καθηγητὴς τοῦ Ἐθν. Μετσοβίου Πολυτεχνείου

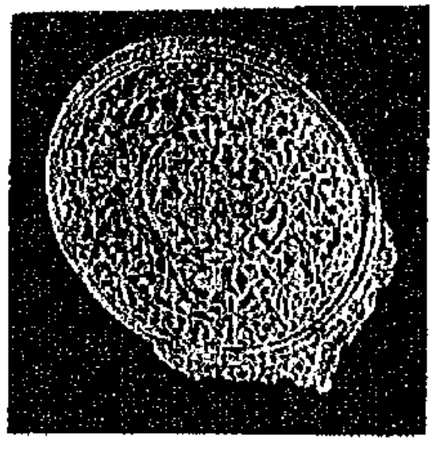

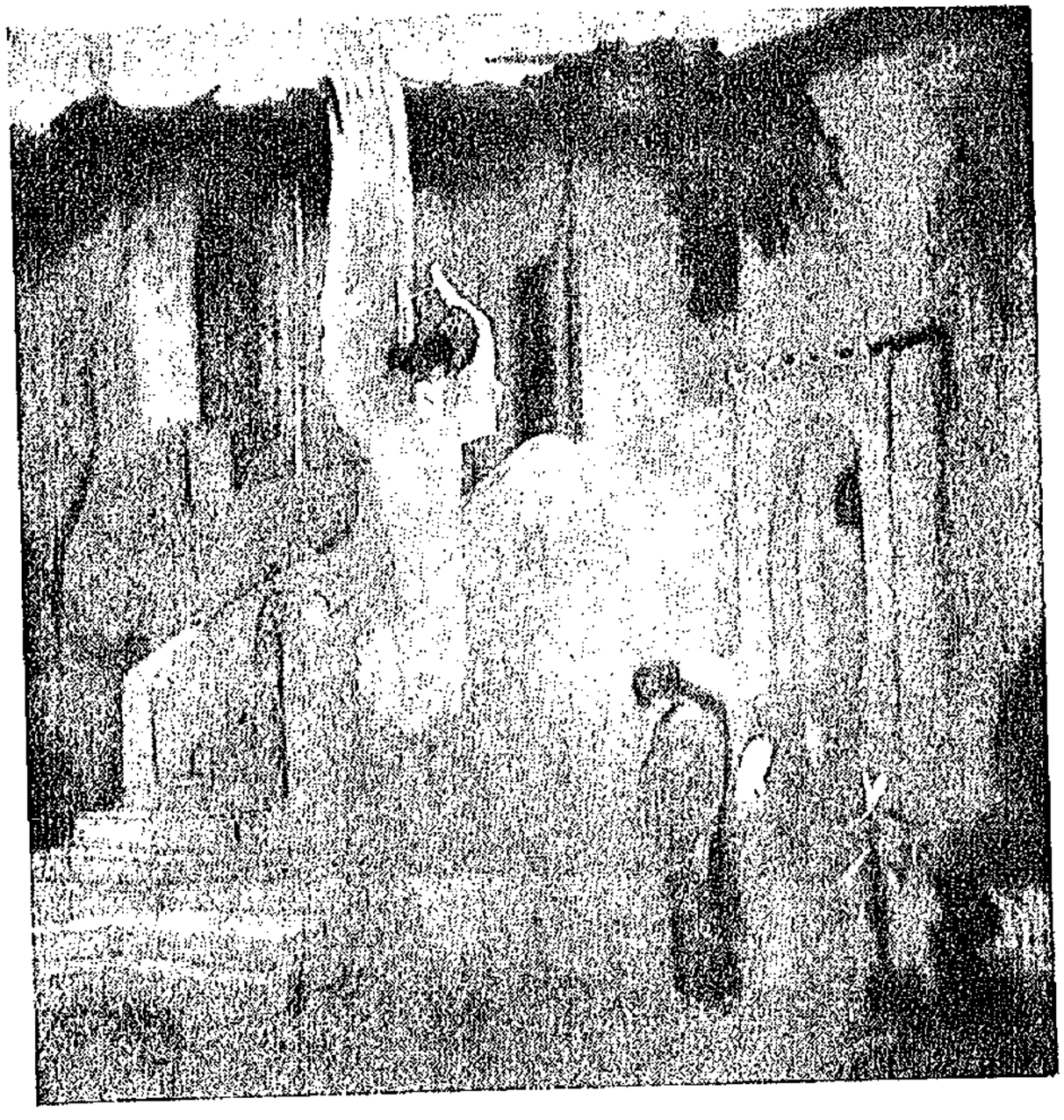

Κ. ΠΑΡΘΕΝΗ

ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΜΟΣ

Η ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗ ΕΛΛΑΣ

Παρετηρήθη ὅτι πολλὰ ἐκ τῶν ὀνομάτων, τὰ ὁποῖα ἔφερον εἰς τὴν ἀρχαιότητα οἱ ποταμοί, τὰ ὄρη, αἱ νῆσοι καὶ αἱ πόλεις τῆς Ἑλλάδος—π. χ. τὰ ὀνόματα Ὑμηττός, Βριλησσός, Ἰλισός, Κηφισός, Πάρνης, Παρνασός, Ἐρύμανθος, Κόρινθος, Τίρυνς, Κνωσὸς καὶ πλεῖστα ἄλλα—δὲν ἐξηγοῦνται ἢ δυσκόλως ἐξηγοῦνται ἐκ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, προσέτι δὲ ὅτι ὁ σχηματισμὸς αὐτῶν συχνὰ εἶναι ὅμοιος μὲ τὸν σχηματισμὸν τοπωνυμιῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπαντῶνται εἰς χώρας τῆς Μ. Ἀσίας. Ἐκ τούτου συνεπέραναν, ὅτι πρὸ τῶν Ἑλλήνων κατῴκουν τὴν Ἑλλάδα, τὴν Κρήτην καὶ τὰς Κυκλάδας λαοὶ συγγενεύοντες μὲ μικρασιατικούς, τὸ συμπέρασμα δὲ τοῦτο εἶναι σύμφωνον μὲ τὰς παραδόσεις τῶν ἀρχαίων, αἵτινες ἀναφέρουν εἰς τὰς Κυκλάδας καὶ πολλοὺς τόπους τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος, Κᾶρας καὶ Λέλεγας, περὶ δὲ τῶν Λυκίων τῆς μεσημβρινοδυτικῆς ἄκρας τῆς Μ. Ἀσίας βεβαιοῦν, ὅτι μετηνάστευσαν ἐκεῖ ἐκ τῆς Κρήτης. Ἐπίσης ἀναφέρονται μεταξὺ τῶν ἀρχαιοτάτων κατοίκων τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἰδίως τῆς βορειοτέρας, οἱ Πελασγοὶ καὶ οἱ Θρᾷκες, περὶ αὐτῶν δὲ εὔλογον φαίνεται νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ἦσαν συγγενεῖς βορειοτέρων λαῶν, κατεχόντων τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης.

Περὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν λαῶν τούτων καὶ περὶ τῆς πρώτης ἐμφανίσεως καὶ ἐξαπλώσεως τῶν Ἑλλήνων μεταξὺ αὐτῶν παρέσχον πολυτίμους εἰδήσεις αἱ ἀνασκαφαί, αἵτινες

κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας τόσον ἀπροσδοκήτως ἐρώτισαν τοὺς σκοτεινοὺς προϊστορικοὺς χρόνους τῆς Ἑλλάδος· τὰ ἐξ αὐτῶν δὲ γενικώτατα καὶ πρὸς τὸ παρὸν πιθανώτατα φαινόμενα πορίσματα εἶναι τὰ ἀκόλουθα.

Εἰς τὴν βόρειον Ἑλλάδα, ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας μέχρι τῆς Βοιωτίας, ἀνεκαλύφθησαν πολυάριθμοι συνοικισμοὶ ἀνερχόμενοι εἰς τὸν νεολιθικὸν λεγόμενον αἰῶνα, εἰς τὴν ἐποχὴν δηλαδή, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ μέταλλα ἦσαν ἀκόμη ἄγνωστα καὶ τὰ πλεῖστα καὶ κυριώτατα ἐκ τῶν ὅπλων καὶ ἐργαλείων κατεσκευάζοντο ἐκ λίθου. Ὁμοίων συνοικισμῶν ἡ ὕπαρξις ἐβεβαιώθη εἰς τὴν Κόρινθον καὶ τὴν Κρήτην, εἰς τὰς λοιπὰς δὲ χώρας τῆς Ἑλλάδος εὑρέθησαν τοὐλάχιστον μεμονωμένα λίθινα ἐργαλεῖα. Ταῦτα εἶναι τὰ ἀρχαιότατα λείψανα, τὰ ὁποῖα ὁ ἄνθρωπος κατέλιπεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀποδεικνύεται δ' ἐξ αὐτῶν, ὅτι εἰς τὴν Θεσσαλίαν ἤδη οἱ προελληνικοὶ ἐκεῖνοι λαοὶ ἐγνώριζον νὰ ὀχυρώνουν τοὺς συνοικισμούς των μὲ πολλαπλοῦς λιθοκτίστους περιβόλους, νὰ οἰκοδομοῦν λιθίνας οἰκίας, νὰ πλάττουν καὶ νὰ ζωγραφοῦν ὡραῖα πήλινα ἀγγεῖα, νὰ κατασκευάζουν πήλινα καὶ λίθινα εἰδώλια, νὰ καλλιεργοῦν τὴν γῆν κ. λ. π.

Ὁ πολιτισμὸς τοῦ ἑπομένου αἰῶνος, τοῦ χαλκοῦ, παρουσιάζει εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα τὸ ἀξιοσημείωτον φαινόμενον, ὅτι ὄχι μόνον εἰς τὰς ἀρχὰς εἶναι καθόλου κατώτερος τοῦ νεολιθικοῦ, ἀλλ' ὅτι καὶ κατόπιν ἐπὶ αἰῶνας μένει εἰς βαθμίδα σχετικῶς ταπεινήν. Τοῦτο πιθανώτατα πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν ἔλευσιν νέων λαῶν, οἵτινες ἦσαν μᾶλλον ἀπολίτιστοι τῶν ἀρχαιοτέρων κατοίκων, ἀλλὰ πολεμικώτεροι, καὶ ἕνεκα τούτου ὑπερίσχυσαν. Ὑπάρχουν δὲ λόγοι ἱκανοὶ πείθοντες, ὅτι ἦσαν οὗτοι οἱ πρῶτοι ***ἑλληνικοὶ*** λαοί, τοὺς ὁποίους ἀπαντῶμεν πρὸς νότον τοῦ Ὀλύμπου. Τὴν παλαιοτέραν αὐτῶν πατρίδα δὲν γνωρίζομεν ἀκριβέστερον, βεβαίως ὅμως κατέβαινον ἀπὸ βορρᾶ, ἡ ἀρχὴ δὲ τῶν εἰσβολῶν αὐτῶν συμπίπτει περίπου μὲ τὸ τέλος τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ χαλκοῦ καὶ δύναται νὰ τεθῇ γενικῶς εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς τρίτης πρὸ Χριστοῦ χιλιετηρίδος (2500 - 2000 π. Χ.). Ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας ἐξηπλώθησαν βαθμηδὸν νοτιώτερον, διότι αἱ εἰσβολαὶ ἐξηκολούθησαν ἀναμφιβόλως ἐπὶ πολὺν χρόνον καὶ ἑκάστη ἐξ αὐτῶν ἔφερε νέα πλήθη, τὰ ὁποῖα ἐζήτουν ὁμοίως ἐγκατάστασιν, ἤδη δὲ πρὸ τῶν μέσων τῆς δευτέρας πρὸ Χριστοῦ χιλιετηρίδος οἱ Ἕλληνες εἶχον, ὡς φαίνεται, ἐπικρατήσει ὄχι μόνον εἰς τὰς βορειοτέρας χώρας, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Πελοπόννησον. Οἱ ἀρχαιότεροι κάτοικοι εἶχον βεβαίως κατὰ μέγα μέρος ἐκτοπισθῇ ἢ ὑποταχθῇ, ὅτι δὲ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν μακρῶν ἀγώνων ὁ μὲν πολιτισμὸς αὐτῶν ἐξηφανίσθη, ὁ δὲ τῶν βαρβάρων κατακτητῶν οὔτε ἐξ ἑαυτοῦ ἠδύνατο νὰ προοδεύσῃ πολὺ οὔτε ἔξωθεν νὰ λάβῃ γενναίαν ὤθησιν, εἶναι εὐνόητον.

Πολὺ διάφορος ὑπῆρξεν ἡ ἐξέλιξις εἰς τὴν Κρήτην κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος. Ἡ χρῆσις τῶν μετάλλων ἔγινε πιθανώτατα γνωστὴ εἰς αὐτὴν πρωϊμώτερον ἢ εἰς τὰ βόρεια τῆς Ἑλλάδος, αἱ δ' ἀπότομοι μεταβολαί, αἵτινες συνέβησαν ἐκεῖ, ὄχι μόνον δὲν ἐπέδρασαν ἐπιβλαβῶς ἐπὶ τῆς Κρήτης, ἀλλ' ἴσως μάλιστα ὠφέλησαν αὐτὴν ἐμμέσως. Ὁπωσδήποτε ἤδη κατὰ τὴν μέσην μινωϊκὴν περίοδον—τὸν χαλκοῦν αἰῶνα τῆς Κρήτης διαιροῦν εἰς τρεῖς μεγάλας, ***μινωϊκὰς*** λεγομένας, περιόδους—, ἤτοι κατὰ τὰς πρώτας ἑκατονταετηρίδας τῆς δευτέρας π. Χ. χιλιετηρίδος, εὑρίσκομεν εἰς τὴν Κρήτην πολιτισμὸν ἀληθῶς καταπληκτικόν. Εἰς τὴν Κνωσὸν καὶ τὴν Φαιστὸν ἐκτίσθησαν τότε μεγάλα καὶ πολυτελῆ ἀνάκτορα, ἡ κεραμεικὴ παρήγαγε θαυμασίας λεπτότητος καὶ ποικίλων χρωματισμῶν ἔργα, ἡ ζωγραφική, ἡ πλαστικὴ καὶ ἡ σφραγιδογλυφία ἔφθασαν ἐπίσης εἰς μεγάλην τελειότητα, τελευταῖον δ' ἐμορφώθησαν καὶ δύο συστήματα γραφῆς, τὸ μὲν παλαιότερον ἱερογλυφικῆς, τὸ δ' ὑστερώτερον γραμμικῆς.

Ὡς συνάγεται ἐξ ἀσφαλῶν τεκμηρίων, οἱ αὐτόχθονες λαοὶ τῆς Κρήτης, οἵτινες ἀνέπτυξαν τὸν ὑπέροχον τοῦτον πολιτισμόν, εὑρίσκοντο ἤδη ἀπὸ τῆς πρώτης μινωϊκῆς περιόδου εἰς ἐπικοινωνίαν μετὰ τῶν γειτόνων καὶ συγγενῶν πιθανώτατα κατοίκων τῶν Κυκλάδων· ἴσως δὲ καὶ μετὰ τῆς μακρυνῆς Αἰγύπτου. Τοὐναντίον δὲ ἡ συνάφεια αὐτῶν

μετὰ τῶν κατοίκων τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος δὲν φαίνεται ὅτι ἦτο κατὰ τὰς δύο πρώτας μινωϊκὰς περιόδους τόσον στενή, ὅσον ἴσως θὰ περιέμενέ τις.

Κατὰ τὴν τρίτην ὅμως μινωϊκὴν περίοδον, ἥτις ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ 1600 π. Χ. περίπου, ὁ κρητικὸς πολιτισμὸς μετεφυτεύθη ἀθρόος, δύναταί τις νὰ εἴπῃ, εἰς τὴν Πελοπόννησον τὸ πρῶτον, κατόπιν δὲ καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα μέχρι τῆς Θεσσαλίας καὶ τῶν Ἰονίων νήσων, καὶ οὕτω οἱ ἑλληνικοὶ λαοὶ ἐγνώρισαν ἀνώτερον πολιτισμόν, πρὸ τοῦ ὁποίου ὁ μᾶλλον ἢ ἧττον πρωτόγονος ἰδικός των ὑπεχώρησε βαθμηδὸν καὶ περιωρίσθη εἰς ἀπόκεντρα μέρη. Ἡ μεταβολὴ δέ, ἥτις ἐπῆλθε κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἰς τὰς μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Κρήτης σχέσεις, ἐξηγεῖται ἀβιάστως ἐξ ὅσων εἴπομεν ἤδη· ἐν ὅσῳ ἡ Ἑλλὰς εὑρίσκετο εἰς ἀναστάτωσιν ἕνεκα τῆς πρὸς μεσημβρίαν προόδου τῶν Ἑλλήνων, δύσκολον ἦτο νὰ συνδεθοῦν καὶ διατηρηθοῦν σχέσεις στεναὶ μετὰ τῆς μεγάλης νήσου· τὸ πρᾶγμα ἔγινε δυνατόν, ὅταν κατέπαυσαν ἢ ἐμετριάσθησαν πολὺ αἱ σφοδραὶ πολιτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ ταραχαί, ἱδρύθησαν δὲ πολιτεῖαι μόνιμοι καὶ σταθεραί.

Ἐκ τῶν ἠπειρωτικῶν κέντρων, εἰς τὰ ὁποῖα ἦκμασεν ὁ νέος πολιτισμός, τὸ ἀρχαιότατον καὶ πλουσιώτατον ἦσαν αἱ Μυκῆναι, καὶ εἰς τὴν πόλιν ταύτην ἀνεκαλύφθησαν τὸ πρῶτον — πρότερον ἢ εἰς τὴν Κρήτην — πολύτιμα καὶ πολυάριθμα λείψανα αὐτοῦ. Ἐκ τούτου ὀνομάσθη τότε ὁ πολιτισμὸς οὗτος ***μυκηναϊκός***, τὸ δὲ χρονικὸν διάστημα, καθ' ὃ διήρκεσε, ***μυκηναϊκὴ*** ἐποχή.

Ἀλλ' ἡ τάσις τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἐξάπλωσιν ἐξηκολούθησε καὶ μετὰ τὴν μόνιμον ἐγκατάστασιν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Πρὸ πάντων εἵλκυεν αὐτοὺς βεβαίως ἡ Κρήτη, διότι ἀκριβῶς ἡ διάδοσις τοῦ κρητικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν θαυμασίων αὐτοῦ ἔργων μεταξὺ τῶν πολεμικῶν ἐκείνων λαῶν ἔπρεπε νὰ ἐρεθίζῃ τὴν ὄρεξιν αὐτῶν πρὸς κατάκτησιν τῆς μεγάλης καὶ πλουσίας νήσου. Πραγματικῶς δὲ εἶναι πιθανὸν ὅτι πρὸ τοῦ τέλους τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς κατώρθωσαν νὰ ἐγκατασταθῶσιν εἰς μέρη αὐτῆς. Ἴσως μάλιστα ἐπροχώρησαν ἔκτοτε καὶ μέχρι τῶν ἀκτῶν τῆς Μ. Ἀσίας, καὶ ἔγιναν οὕτω ἔκτοτε κύριοι τῶν σπουδαιοτέρων ἐκ τῶν χωρῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἔμελλε νὰ ἐκτυλιχθῇ ὁ ἱστορικὸς αὐτῶν βίος, ἢ τοὐλάχιστον ἔθεσαν τὸν πόδα εἰς αὐτάς.

Ἡ μυκηναϊκὴ ἐποχὴ εἶναι ἡ ἀρχαιοτάτη ἐποχὴ τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τῆς ὁποίας τὴν μνήμην διετήρησαν οἱ μεταγενέστεροι· διότι αὐτὴ εἶναι ἡ ἔνδοξος ἡρωϊκὴ ἐποχὴ τῶν ἑλληνικῶν παραδόσεων. Διέσωσε δὲ τὴν ἀνάμνησιν αὐτῆς ἡ ἐθνικὴ ἐπικὴ ποίησις τῶν Ἑλλήνων, ἥτις κατ' αὐτὴν ἐμορφώθη· καὶ τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα, ἂν καὶ ὑστερώτερα, ὅμως εἰς τὴν λαμπρὰν ταύτην ἐποχὴν ἀναφέρονται. Ὅτι δὲ κατὰ τὴν νεωτέραν τοὐλάχιστον περίοδον τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς ἑλληνικὰ λογιζόμενα γένη ἐβασίλευον πανταχοῦ τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος, δὲν δύναται εὐλόγως ν' ἀμφισβητηθῇ. Ἀλλὰ βεβαίως μέγα μέρος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς χώρας ἀπετέλουν οἱ ἀρχαιότεροι κάτοικοι, οἵτινες εἶχον ὑποταχθῆ καὶ πιθανῶς ἤδη κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξελληνισθῆ, εἰς τοὺς φόρους δὲ τῶν ὑπηκόων τούτων πρὸ πάντων ἐχρεώστουν, ὡς φαίνεται, οἱ μυκηναῖκοὶ βασιλεῖς τὸν πλοῦτόν των καὶ διὰ τῆς προσωπικῆς ἐργασίας αὐτῶν καὶ τῆς τεχνικῆς ἰδιοφυΐας των ἠδυνήθησαν νὰ κατασκευάσουν τὰ μεγάλα μνημεῖα — τείχη ἀκροπόλεων, θολωτοὺς τάφους καὶ ἄλλα — τὰ ὁποῖα τόσον θαυμασμὸν προκαλοῦν σήμερον.

Τὸ τέλος τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς ἐπέφερεν ἡ τελευταία μεγάλη μετακίνησις ἑλληνικῶν λαῶν ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον, ἥτις εἶναι γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς μεταναστεύσεως τῶν Δωριέων καὶ ἔγινε κατὰ τοὺς ἀρχαίους τὸ 1104 πρὸ Χριστοῦ. Ἀλλ' ἀναμφιβόλως καὶ ἡ μετανάστευσις αὕτη διήρκεσε μακρότατον χρόνον, κατ' αὐτὴν δὲ κατελύθησαν τὰ μυκηναϊκὰ βασίλεια, πόλεις ἐπίσημοι τέως ἠρημώθησαν ἢ περιέπεσαν εἰς ἀφάνειαν, ἐκ τῶν κατοίκων πολλοὶ ὑπεδουλώθησαν ἢ ἠναγκάσθησαν νὰ ἐκπατρισθοῦν, αἱ τέχναι παρήκμασαν καὶ ἐν γένει ἐπεκράτησε κατάστασις ἀνάλογος πρὸς τὴν τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Παρὰ τὰς καταστροφὰς ὅμως ταύτας ἡ δωρικὴ μετανάστευσις συνεπλήρωσεν, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, τὸ μέγα ἔργον, τὸ ὁποῖον ἀπὸ

τόσου χρόνου ἐπεδίωκον αἱ ἑλληνικαὶ φυλαί, τὴν τελείαν δηλαδὴ ἁρμοίωσιν τῶν ἀρχαιοτέρων κατοίκων τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Κρήτην καὶ τὰς ἄλλας νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ εἰς τὰς νήσους καὶ ἀκτὰς τῆς Μ. Ἀσίας. Ἐξηκολούθησε δ' ὁ ἱστορικὸς ἑλληνικὸς κόσμος, ὅστις προῆλθεν ἐκ τῆς καταλήσεως τῶν Δωριέων, νὰ συνδέηται καὶ κατόπιν μετὰ τῶν προγενεστέρων ἐποχῶν διὰ ποικίλων δεσμῶν καὶ δὲν ἐννοεῖται καλῶς ἄνευ τῆς γνώσεως ἐκείνων ἀρκεῖ ν' ἀναφέρωμεν, ὅτι ἡ ἐπικὴ ποίησις, τῆς ὁποίας τὰ ἀθάνατα ἔργα ἔτερψαν καὶ ἐδίδαξαν τόσας γενεὰς Ἑλλήνων, ἐμορφώθη, ὡς εἴπομεν, εἰς τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχήν, ὅτι τοῦ ἑλληνικοῦ ναοῦ τὸ ἀρχέτυπον σχῆμα ἀνευρίσκεται ἤδη εἰς τὰς νεολιθικὰς οἰκίας τῆς Θεσσαλίας καὶ ὅτι ἡ θρησκεία καὶ ἡ λατρεία τῶν ἱστορικῶν χρόνων διετήρησαν ἐπίσης πλεῖστα πανάρχαια στοιχεῖα. Τὸ θαῦμα, τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται κλασικὸς ἑλληνικὸς πολιτισμός, ὀφείλει οὕτω πολλὰ εἰς τοὺς προδωρικοὺς πολιτισμοὺς καὶ εἰς τοὺς προελληνικοὺς λαούς, οἵτινες ἄλλως συγχωνευθέντες κατὰ μέγα μέρος μετὰ τῶν Ἑλλήνων μετέσχον — πιθανῶς σημαντικώτατα — καὶ ἀμεσώτερον εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ θαύματος ἐκείνου.

Χ. ΤΣΟΥΝΤΑΣ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΔΙΑ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ

Ἐν τῇ γλώσσῃ, ἣν λαός τις λαλεῖ, καταφαίνεται συνήθως οὐ μόνον ἡ καταγωγὴ αὐτοῦ ἐξ ἄλλου, ταύτην πρότερον λαλοῦντος, ἀλλὰ καί, ὅπερ σπουδαιότερον, οἱ φυλετικοὶ δεσμοὶ οἱ συνάπτοντες τὰ ἐπὶ μέρους ἄτομα αὐτοῦ εἰς ἓν ὅλον, καθ' ὅσον αὕτη ἀποτελεῖ τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν αὐτῶν. Φυσικὸν ἄρα φαίνεται ὅτι ἕκαστον ἔθνος φιλεῖ σφόδρα τὴν ἰδίαν γλῶσσαν, τὰ δὲ πολιτισμένα καὶ καλλιεργοῦσιν αὐτὴν ἱστορικῶς, ἐπιστημονικῶς. Τὸ καθῆκον τοῦτο ἔχομεν καὶ ἡμεῖς οἱ νεώτεροι Ἕλληνες πρὸς τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν καὶ τοῦτο τοσοῦτο μεγαλύτερον, καθ' ὅσον πρόκειται περὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ὁμήρου, τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Εὐαγγελίου!

Α'

Ἡ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐγένετο χρῆσις εἰς συγγραφὴν φιλολογικῶν ἔργων, ὅτε οἱ Ἕλληνες ἦσαν ἤδη πρότερον διηρημένοι εἰς φυλὰς καὶ αἱ Ἑλληνικαὶ διάλεκτοι εἶχον ἀναπτυχθῆ καὶ διασταλῆ σφόδρα ἀπ' ἀλλήλων. Ἐπειδὴ δὲ τότε ἑκάστη σχεδὸν πόλις ἀπήρτιζεν ἴδιον ἀνεξάρτητον κράτος, πανταχοῦ δὲ τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου ὅτε δημόσιος καὶ ὁ ἰδιωτικὸς βίος ἐκινεῖτο καὶ ἀνεπτύσσετο πάντῃ ἐλεύθερος ἀπὸ πάσης πολιτικῆς καὶ θρησκευτικῆς δυναστείας, διὰ τοῦτο ἡ ἔντεχνος χρῆσις τῆς γλώσσης ἐν ταῖς ἐλευθέραις ἐκείναις πολιτείαις σφόδρα ἐτιμᾶτο (***κυδειάνειρα*** λέγεται ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου καὶ ***ἡ μάχη*** καὶ ***ἡ ἀγορά***) καὶ οἱ ἑκασταχοῦ λογιώτεροι μετεχειρίσθησαν τὴν ἰδίαν ἕκαστος διάλεκτον εἰς ἔπαινον τῶν παλαιοτέρων (κλέα ἀνδρῶν), εἰς

ἀπαθανάτισιν μεγάλων ἐθνικῶν, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον, ἀγώνων (Ὁμηρικὰ ἔπη), εἰς διδασκαλίαν, εἰς πολιτικοὺς σκοποὺς (Σόλωνος ἐλεγεῖαι), εἰς ἀπομνημόνευσιν σπουδαίων γεγονότων (κτίσεις πόλεων), εἰς ὕμνους, εἰς χοροὺς κλπ. κλπ. (Ἀλκαῖος, Σαπφώ, Ἀλκμάν). Τοιουτοτρόπως ἀνεπτύχθη καὶ παρεδόθη ἀρχαιόθεν οὐχὶ μία μόνη διάλεκτος μιᾶς τινος πόλεως, ἀλλὰ πολλαί, Ἰωνική, Αἰολική, Δωρικὴ καὶ Ἀττικὴ καὶ αὗται σφόδρα ἀνεπτυγμέναι καὶ καλλιεργημέναι, δόκιμοι.

Ὅτε δὲ βραδύτερον μετὰ τὰ Μηδικὰ ὑπῆχθη μέγα μέρος τοῦ Ἑλληνικοῦ εἰς ἓν πολιτικὸν σύστημα, τὴν Ἀττικὴν ἀρχήν, ἅπαν δὲ τὸ ἔθνος κατὰ μικρὸν ὑπὸ τὴν πνευματικὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηνῶν, τοῦ κατὰ τὸν Πίνδαρον ***δαιμονίου πτολιέθρου,*** τότε παρέμεινε μὲν ἀκεραία καὶ ἀνεπηρέαστος ἡ ἐλευθερία τοῦ λέγειν καὶ διανοεῖσθαι, ὅπως καὶ πρότερον, ἐκαλλιεργήθη δὲ σφόδρα ἡ διάλεκτος τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐχρησιμοποιήθη εἰς ἀνάπτυξιν καὶ τελειοποίησιν νέων καὶ τούτων σπουδαιοτάτων εἰδῶν τοῦ λόγου, τοῦ δράματος, τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ρητορείας. Διὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο καὶ διὰ τὴν ἐν Ἀθήναις τελειοποιηθεῖσαν ἱστοριογραφίαν (Θουκυδίδης) ἐτελειοποιήθη ὁ πεζὸς λόγος τῶν Ἀθηναίων, κατέστη ὄντως δόκιμος, καὶ ταῦτα πρωτοτύπως, ἤτοι ἄνευ μιμήσεως ἄλλου παλαιοτέρου. Πόσον μέγα εἶναι τὸ ἐπίτευγμα τοῦτο, κατανοεῖ τις μαθὼν πρῶτον ὅτι δύο μόνον ἔθνη ἐπὶ τῆς γῆς, οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Σῖναι, ἠδυνήθησαν νὰ ἀναπτύξωσι πρωτοτύπως πεζὸν δόκιμον γραπτὸν λόγον, καὶ δεύτερον ὅτι ὁ Ἀττικὸς οὗτος λόγος οὐ μόνον τάχιστα ὑπερέβη τὰ ὅρια τῆς μικρᾶς Ἀττικῆς καὶ ἐγένετο πανελλήνιος, ἐθνικός, ἀλλὰ καὶ τὸ μέγιστον, διατελεῖ μέχρι σήμερον ἀνέφικτον πρότυπον πᾶσι τοῖς λαοῖς.

Ὅτε δὲ μετὰ τοῦ Μ Ἀλεξάνδρου μετέβησαν εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ Αἴγυπτον πλῆθος λογίων Ἑλλήνων καὶ ἀπειρία γνώσεων ἐκ τῶν ἀρχαίων αὐτόθι λαῶν καὶ ἐκ τῆς φύσεως τῶν χωρῶν τούτων παρετηρήθη καὶ συνελέχθη, διὰ δὲ τὰς ἐπελθούσας πολιτικὰς καὶ κοινωνικὰς μεταβολὰς οἱ Ἕλληνες λόγιοι ἀπέστησαν μὲν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον

τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, ἐπεδόθησαν δὲ εἰς μελέτην τῶν ποικίλων νέων τούτων γνώσεων καὶ τῶν ὑπὸ τῶν παλαιοτέρων γενεῶν καταλειφθέντων δοκίμων φιλολογικῶν ἔργων, τότε ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐδέησε νὰ ἐκφράσῃ μέγα πλῆθος νέων ἐννοιῶν καὶ ἀληθειῶν καὶ κατέστη ἀπείρως μὲν πλουσιωτέρα κατὰ τὸ περιεχόμενον, πολὺ δὲ κυριολεκτικωτέρα, ἐπιστημονικωτέρα. Ἔτι δὲ μεγαλυτέραν ἐπίδοσιν ἔλαβε τοῦτο, ὅτε βραδύτερον ἐγνώσθη καὶ ἐξεφράσθη διὰ τῆς γλώσσης ταύτης ὁ Ρωμαϊκὸς κόσμος καὶ ἡ θρησκεία τοῦ Ἰησοῦ.

Καθ' ὅσον δ' ὅμως καὶ ἄλλοι, πλὴν τῶν Ἀθηναίων, Ἕλληνες ἢ καὶ βάρβαροι, προσεκτῶντο ἢ καὶ μετεχειρίζοντο τὴν καλλιτεχνικωτάτην ταύτην Ἀττικὴν διάλεκτον, καθ' ὅσον μάλιστα ἡ καλαισθησία τῶν χρόνων ὡς ἐκ τῆς ἀναμίξεως τῶν φυλῶν καὶ λαῶν καὶ τῆς ἐμφανίσεως νέων πολιτικῶν καὶ βιοτικῶν ἀναγκῶν μετεβάλλετο, κατὰ τοσοῦτον ἔβαινεν ἐλαττούμενον τὸ δόκιμον τῆς φράσεως. Οὔτε οἱ ἀναγινώσκοντες οὔτε οἱ γράφοντες εἶχον καιρὸν νὰ προσέχωσιν εἰς τὰς μεγίστας ἀρετὰς τοῦ δοκίμου λόγου, ***τὴν χάριν καὶ τὴν σαφήνειαν.*** Κατὰ τοῦ ἀμελεστέρου τούτου τρόπου τοῦ γράφειν ἀνεπτύχθη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου καὶ ἐφεξῆς ἀντίδρασις, ὁ λεγόμενος ***Ἀττικισμός,*** ὅστις διαρκέσας ἐπὶ αἰῶνας ἐγένετο μὲν αἰτία νὰ παραχθῶσι καλά τινα φιλολογικὰ ἔργα (Πλούταρχος, Λουκιανός, Φώτιος, Ψελλὸς κλπ.), ἀλλὰ καὶ ἔβλαψε τὸ ἔθνος ἡμῶν δι' ἣν ἐπήνεγκεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον διάσπασιν τοῦ ἐντέχνου γραπτοῦ λόγου τῶν ὀλίγων πεπαιδευμένων ἀπὸ τοῦ προφορικοῦ τῶν πολλῶν καὶ ἀμαθῶν.

Ἀλλὰ παρὰ τὸν κεκαλλιεπημένον τοῦτον τῶν Ἀττικιστῶν λόγον ἐκαλλιεργήθη καὶ κατηρτίσθη ἤδη πρὸ Χριστοῦ ὑπὸ τῶν ἧττον πεπαιδευμένων ἄλλος γραπτὸς τύπος τῆς γλώσσης, προσεγγίζων σφόδρα πρὸς τὸν λαλούμενον ὑπὸ τῶν πολλῶν λόγον. Τοῦτον εὑρίσκομεν τὸ πρῶτον ἐν τοῖς Αἰγυπτιακοῖς παπύροις καὶ τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν βιβλίοις, βραδύτερον ἐν τοῖς ἔργοις ἀποστολικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν τινων πατέρων, μετέπειτα ἐν συναξαρίοις, χρονογραφίαις, συμβο-

λαίοις, ἐκκλησιαστικοῖς καὶ ἄλλοις ἐγγράφοις, ἐπιστολαῖς κλπ. Ὁ λόγος δ' οὗτος ἀπετέλεσε βραδύτερον τὴν βάσιν τοῦ νέου γραπτοῦ ἡμῶν λόγου. Ἀλλὰ καὶ ἄλλη χρῆσις τῆς γλώσσης ἡμῶν ἐγένετο ἀπὸ τοῦ μέσου αἰῶνος κεξ. Ἐπειδὴ δηλονότι οὔτε ὁ ἀττικίζων τῶν λογίων λόγος οὔτε ὁ ἁπλούστερος τῶν ἀπαιδευτοτέρων ἀνταπεκρίνετο τοῦ χρόνου προϊόντος καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὸ περὶ τῆς γλώσσης αἴσθημα τῶν πολλῶν, ἀπετόλμησάν τινες ἀπὸ τοῦ 11ου αἰῶνος νὰ ἐγκαταλίπωσι τοὺς γλωσσικοὺς τούτους τύπους, νὰ γράψωσι δὲ εἰς τὴν ἀληθῶς ὑπὸ τῶν πολλῶν καὶ ἀμαθῶν πολιτῶν λαλουμένην γλῶσσαν. Τοῦτο ἐποίησαν κατὰ πρῶτον ποιηταί τινες χάριν γέλοτος (Πρόδρομος), ἄλλοι χάριν διαδόσεως ἡρωϊκῶν πράξεων παρὰ τοῖς πολλοῖς (Διγενῆ Ἀκρίτα ἔπος) κλπ.

Ἡ καλὴ ἀρχὴ αὕτη δὲν εὐδοκίμησεν, ὅσον θὰ ηὔχετό τις, τοῦτο μὲν διὰ τὴν πάντοτε καὶ ἀδιαλείπτως μελετωμένην, θαυμαζομένην καὶ ἐπιβαλλομένην ἀρχαίαν ἐκκλησιαστικὴν καὶ ἄλλην ἐθνικὴν παράδοσιν, τοῦτο δὲ διὰ τὰς πολιτικὰς ἀτυχίας τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, τὴν ἐκ τούτων πενίαν καὶ ἀμάθειαν καὶ λοιπὰ δεινά. Οὐχ ἧττον καὶ μόνον τὰ ἐν Κρήτῃ τότε παραχθέντα ποιητικὰ ἔργα (Ἐρωτόκριτος, Ἐρωφίλη, Βοσκοπούλλα κλπ.) ἀρκοῦσι νὰ κλείσωσι τὴν πνευματικὴν κίνησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους κατὰ τοὺς χαλεποὺς ἐκείνους χρόνους.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλο τι πλείστου λόγου ἄξιον φιλολογικὸν προϊὸν παρήγαγε τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος κατὰ τοὺς δυσχειμέρους ἐκείνους αἰῶνας, λέγω τὰ μοναδικὰ σχεδὸν ἐν τῷ κόσμῳ δημοτικὰ ἡμῶν ᾄσματα. Τὸ βαθὺ αἴσθημα τῆς πρὸς τὴν ταλαιπωρουμένην πατρίδα ἀγάπης, τὸ σφοδρὸν κατὰ τῶν τυράννων μῖσος, τὰ ἡρωϊκὰ τῶν κλεφτῶν καὶ ἀρματωλῶν ἀνδραγαθήματα, τὸ οἰκογενειακὸν φίλτρον καὶ αἱ λοιπαὶ ἐθνικαὶ ἀρεταὶ εὗρον τότε τὴν λαμπροτάτην αὐτῶν ἔκφρασιν ἐν γνησίᾳ λαϊκῇ γλώσσῃ, ἥτις τοιουτοτρόπως μετὰ τῶν ἐξόχων τούτων τῆς ἐθνικῆς Μούσης δημιουργημάτων ἐξηυγενίσθη καὶ κατεκράτησεν ἐν τῇ λυρικῇ μάλιστα ποιήσει.

Β'

Ἐπειδὴ κατὰ τὰ εἰρημένα καὶ τὸ πάλαι πλουσιώτατα δόκιμα φιλολογικὰ ἔργα ποιητικὰ καὶ πεζὰ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ συνετάχθησαν καὶ βραδύτερον ἡ Καινὴ Διαθήκη καὶ λοιπαὶ πρῶται πηγαὶ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἐν τῇ ***Κοινῇ*** λεγομένῃ ἐγράφησαν καὶ ἐγνώσθησαν, οὕτω δὲ τὰ μὲν φιλολογικὰ τῶν ἀρχαίων ἔργα κατὰ μικρὸν κατέστησαν τὸ παίδευμα τοῦ πολιτισμένου καὶ ἐκπολιτιζομένου ἀνθρωπίνου γένους καθόλου, τὸ δὲ Εὐαγγέλιον καὶ τὰ ἄλλα ἱερὰ βιβλία τὸ κύριον ὑποκείμενον μελέτης τῶν Χριστιανῶν, διὰ ταῦτα φυσικὸν φαίνεται ὅτι, ἀπὸ τῶν παλαιῶν χρόνων ἀρξάμενοι, φιλόσοφοι, γραμματικοὶ καὶ κριτικοί, φιλόλογοι καὶ θεολόγοι κλπ. ταύτην μάλιστα τὴν γλῶσσαν ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἐμελέτησαν καὶ μελετῶσιν. Οὕτως ἀπὸ τῶν δοκίμων χρόνων εὑρίσκομεν σοφιστὰς (Πρόδικον, Πρωταγόραν), φιλοσόφους (Πλάτωνα, Ἀριστοτέλην, βραδύτερον τοὺς Στωϊκούς), μουσικοὺς κλπ. ἀσχολουμένους περὶ γραμματικά, λεξιλογικὰ (συνώνυμα), γενικὰ γλωσσολογικὰ (Πλάτων ἐν Κρατύλῳ) κτλ. ζητήματα. Ἀλλ' ἰδίᾳ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ἐπέδωκαν αἱ περὶ τὴν γλῶσσαν σπουδαί, ὅτε καὶ γραμματικὴ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης συνετάχθη (Διονυσίου τοῦ Θρακός), καὶ λεξιλόγια διαφόρων τόπων κατηρτίσθησαν, ἅτινα κατόπιν εἰς λεξικὰ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον πλήρη συνεπιλήθησαν, καὶ περὶ τόνων καὶ περὶ συντάξεως, καὶ περὶ τῆς παραγωγῆς τῶν λέξεων ἀπ' ἀλλήλων, καὶ περὶ ὀρθογραφίας καὶ περὶ στίξεως καὶ ἄλλων ἐπραγματεύθησαν, καὶ κριτικὰς ἐκδόσεις τῶν δοκίμων συγγραφέων κατήρτισαν, ἓν ἑνὶ λόγῳ τὴν φιλολογικὴν ἐπιστήμην ἐπὶ βάσεων ὑγιῶν ἵδρυσαν.

Ἀπὸ τῆς πλουσίας ταύτης κληρονομίας ἐσιτίζετο ὁ μέσος αἰὼν μέχρι τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων· τότε δὲ καὶ ἄλλοι πλὴν τῶν Ἑλλήνων Εὐρωπαϊκοὶ λαοὶ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τῶν ἡμετέρων λογίων ἐπεβάλλοντο νὰ μελετήσωσι καὶ νοήσωσι τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ὑπὸ τούτων ἐξεδόθησαν κατὰ μικρὸν τύποις οἱ ἀρχαῖοι συγ-

γραφεῖς καὶ ἐσχολιάσθησαν· λεξικὰ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης πλουσιώτερα κατηρτίσθησαν (Θησαυρὸς Στεφάνου), γραμματικαὶ συστηματικώτεραι καὶ πληρέστεραι συνετάχθησαν (Buttmann), τὰ εἰς τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς Σχόλια καὶ αἱ Ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαί, τὰ μετρικὰ καὶ καθόλου τὰ γλωσσικὰ διδάγμάτα τῶν παλαιῶν συνελχθησαν, ἐμελετήθησαν καὶ ἐχρησιμοποιήθησαν (Bentley, Porson, Boissonade, Κοραῆς, Wolf, Hermann, Boeckh κλπ.). Κατ' εὐτυχίαν δὲ αἱ σπουδαὶ αὗται οὐ μόνον δὲν παρήκμασαν ἔκτοτε, ἀλλὰ τοὐναντίον καὶ ἐπεξετάθησαν κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας, ὥστε σήμερον μετέχουσιν αὐτῶν πάντες οἱ πεπολιτισμένοι λαοὶ τῆς Εὐρώπης καὶ Ἀμερικῆς, καὶ ὀρθότατα φαίνεται λεχθὲν ὅτι «***τὸ βαρόμετρον τοῦ πολιτισμοῦ ἑκάστου ἔθνους οὐδὲν ἄλλο ἐμφαίνει τοσοῦτο σαφῶς, ὅσον ἡ περὶ τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνισμὸν καὶ ἰδία περὶ τὴν γλῶσσαν ἀσχολία αὐτοῦ***». Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὴν φιλολογίαν.

Ἀφοῦ δ' ὅμως ὑπὸ τοῦ ἀοιδίμου Franz Bopp ἱδρύθη ἡ γλωσσολογία καὶ συγγενικαὶ σχέσεις νέαι καὶ ἄγνωστοι πρότερον τῆς γλώσσης ταύτης πρὸς ἄλλας ἔν τε τῇ Ἀσίᾳ καὶ Εὐρώπῃ ἐγνώσθησαν, ἔκτοτε οἱ ὁρίζοντες τῶν περὶ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν σπουδῶν ηὐρύνθησαν μέγιστον, κατὰ χρόνους μὲν ἐπέκεινα τοῦ Ὁμήρου, κατὰ τόπους δὲ πολὺ πέραν τῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς τούτοις ἡ ἐπιστήμη αὕτη ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὅτι οὐχὶ μόνη ἡ γλωσσικὴ ἐκείνη φάσις, ἐν ᾗ συνετάχθησαν τὰ δόκιμα ἔργα, ἀλλὰ καὶ ἡ μεταγενεστέρα καὶ ἡ μεσαιωνικὴ καὶ ἡ νέα εἶναι ἐπ' ἴσης ἄξιαι προσοχῆς καὶ μελέτης καὶ ἅμα ἀναγκαῖον συμπλήρωμα τῶν περὶ τὴν ἀρχαίαν σπουδῶν, διότι μόνον ἐν τῷ φωτὶ τοῦ ὅλου δύναται νὰ φωτισθῇ τὸ μέρος, διὰ ταῦτα αἱ περὶ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν μελέται ἐκτείνονται σήμερον ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς, ἀπεβλήθησαν δὲ ὡς πλημμελεῖς αἱ περὶ διαφθορᾶς καὶ χυδαιότητος τῆς νεωτέρας λαλουμένης δοξασίαι πολλῶν ἐκ τῶν παλαιοτέρων λογίων.

Ὁμοίως ἀπεβλήθησαν αἱ περὶ μυστηριώδους καὶ ἀποκρύφου καταγωγῆς τῆς νέας Ἑλληνικῆς ἐκ τῶν ἀρχαίων διαλέκτων Δωρικῆς καὶ Αἰολικῆς δοξασίαι, ἀποδειχθέντος ὅτι ἡ Ἀττικὴ διάλεκτος κατέστη κατὰ μικρὸν ***Κοινή***, ἤτοι κοινὴ οὐ μόνον γραφομένη, ἀλλὰ καὶ λαλουμένη τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους γλῶσσα, ὅτι ταύτης πράγματι συνέχεια εἶναι ἡ μεσαιωνικὴ καὶ νέα Ἑλληνικὴ (πλὴν τῆς Τσακωνικῆς, ἀναγομένης εἰς τὴν ἀρχαίαν Λακωνικὴν) καὶ ὅτι τὰ πρότερον *Αἰολικὰ καὶ Δωρικὰ νομιζόμενα φαινόμενα τῆς νέας γλώσσης* ἡμῶν ἑρμηνεύονται ἀληθῶς ἄλλως. Διὰ τῆς ἀποδείξεως ταύτης κατέστη τὸ πρῶτον δυνατὴ ἡ ἱστορική, ἡ ἐπιστημονικὴ μελέτη τῆς ὅλης Ἑλληνικῆς, διότι νῦν τὸ πρῶτον θεωρεῖται καὶ ἐξετάζεται ἡ ὅλη γλῶσσα ὡς ἕν τι ὅλον ἀνελισσόμενον συνῳδὰ τοῖς προϊοῦσι χρόνοις καὶ ταῖς τύχαις τοῦ ἡμετέρου ἔθνους.

Διὰ τῆς ἱστορικῆς ἐξετάσεως τῆς ὅλης Ἑλληνικῆς γλώσσης ἀπ' ἀρχῆς τῆς παραδόσεως αὐτῆς μέχρι σήμερον πρῶτον μὲν καταδεικνύεται ἡ ἑνότης αὐτῆς καὶ μετ' αὐτῆς ἡ τοῦ λαλοῦντος αὐτὴν ἔθνους, ἔπειτα δὲ πάμπολλα φαινόμενα τῆς νέας γλώσσης ἀνερμήνευτα πρότερον ἢ καὶ ξένα νομιζόμενα ἑρμηνεύονται καὶ ἀποδείκνυνται Ἑλληνικώτατα, οὐκ ὀλίγα δὲ καὶ τῆς ἀρχαίας ἀμφιβαλλόμενα καὶ παραδιορθούμενα βεβαιοῦνται καὶ ἐξασφαλίζονται. Ἴδια πολλὰ καὶ καλὰ διδάγματα παρέχει ἡμῖν ἡ καλλιεργία τῆς μέσης καὶ νέας Ἑλληνικῆς. Διότι πρῶτον εἶναι ἀληθῶς ἄξιον ἰδίας παρατηρήσεως ὅτι περὶ σύδεμιᾶς λέξεως δύναται νὰ εἴπῃ τις ἀσφαλῶς ὅτι ὄντως πανταχόθεν ἀπώλετο, καθ' ὅσον πολλάκις συμβαίνει νὰ ἀνευρίσκηται σῳζομένη ἔν τινι γωνίᾳ τῆς ἑλληνογλώσσου γῆς· ἔπειτα οὐδεμία ἄλλη τῶν ἀδελφῶν *γλωσσῶν διέσωσεν ἀπὸ τοῦ παλαιοτάτου τοσοῦτον* πιστῶς τὸ ἀρχαῖον τυπικόν, γένη, πτώσεις, κλίσεις, χρόνους, διαθέσεις κτλ., ὅσον ἡ Ἑλληνικὴ μέχρι σήμερον. Ἀλλ' ὅ,τι μάλιστα καθιστᾷ τὴν μελέτην τῆς γλώσσης ταύτης πλείστου λόγου ἀξίαν καὶ σφόδρα διαφέρουσαν εἶναι ὅτι ἡ μὲν ἐξαλλοίωσις αὐτῆς ἐχώρησεν οὕτως ἀρχῆθεν μέχρι σήμερον λίαν βραδέως, βραδύτερον ἢ ἐν πάσῃ ἄλλῃ τῶν ἀδελφῶν γλωσσῶν, ἡ δὲ μακρά, τρισχιλιετὴς σχεδὸν γραπτὴ παράδοσις

αὐτῆς εἶναι ἀδιάκοπος ἅτε πάντοτε γραφομένης. Ἐκ τούτων δῆλον ὅτι ἔχομεν ἐνώπιον ἡμῶν σαφῆ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον μακροτάτην ἱστορικὴν ἀνέλιξιν, ἐν ᾗ δυνάμεθα βεβαιότερον καὶ εὐκολώτερον ἢ ἀλλαχοῦ νὰ παρατηρήσωμεν καὶ καθορίσωμεν τὰς γενικὰς γλωσσολογικὰς ἀρχὰς καὶ δώσωμεν οὕτως εἰς τὴν ἐπιστήμην τὴν προσήκουσαν ἐπ' αὐτῶν τῶν γλωσσικῶν φαινομένων στηριζομένην μέθοδον ἐρεύνης.

Εἰς τὸ μέγα ἀγαθὸν τοῦτο οὐκ ὀλίγον συμβάλλονται καὶ ἄλλα τινά, οἷον πρῶτον ὅτι οἱ παλαιοὶ λόγιοι εἶχον μελετήσει τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἐπιστημονικῶς καὶ παραδώσει ἡμῖν μέγα πλῆθος ἐξηκριβωμένων παρατηρήσεων καὶ γνώσεων· ἔπειτα ὅτι ἐν χώρᾳ οὕτω πολυειδῶς ὑπὸ θαλασσῶν καὶ ὀρέων διασχιζομένῃ καὶ ποικίλῃ, ὁποία ἡ Ἑλληνόφωνος ἔν τε τῇ Εὐρώπῃ καὶ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, καὶ καθ' οὓς χρόνους οὔτε σχολεῖα ὁμοίως λειτουργοῦντα οὔτε κοινὸς Τύπος οὔτε ἄλλη τις μεγάλη συνεκτικὴ δύναμις ὑπῆρχε, φυσικὸν ἦτο ὅτι ἀλλαχοῦ ἄλλως ἔμελλε νὰ χωρήσῃ ἡ ἀνέλιξις τῆς γλώσσης, ὥστε αὐτὴ μὲν ἡ διάλεκτος νὰ προβῇ σφόδρα εἰς τὴν ἐξαλλοίωσιν πολλῶν, νὰ διατηρῇ δὲ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀκέραια καὶ ἀπαθῆ ἄλλα, ἄλλη δὲ πάλιν διάλεκτος νὰ χωρήσῃ τὴν ἐναντίαν ὁδόν. Ἐπειδὴ δὲ προσέτι χῶραί τινες, οἷον ἡ Μικρὰ Ἀσία καὶ ἡ Ἰταλία, πρὸ πολλοῦ ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ κορμοῦ καὶ ἀπεμονώθησαν, διὰ τοῦτο ἐν ταύταις σῴζεται, καθόλου εἰπεῖν, ἄνευ τινος σπουδαίας ἐπιδράσεως τοῦ ἄλλου Ἑλληνικοῦ ἡ μεσαιωνικὴ τῆς γλώσσης ἡμῶν εἰκών, ἤτοι πλοῦτος λέξεων καὶ τύπων, οὐκ ὀλίγον συμβάλλων εἰς ὀρθοτέραν κατανόησιν τῆς τε μεσαιωνικῆς καὶ τῆς λοιπῆς νέας ἡμῶν γλώσσης.

Ἕνεκα ταύτης τῆς ἀνίσου καὶ ἀνομοίου ἐν ταῖς διαφόροις Ἑλληνογλώσσοις χώραις ἐξαλλοιώσεως τῆς γλώσσης παρατηρεῖται πολλάκις ὅτι γλωσσικὰ στοιχεῖα παθόντα ἤδη πρὸ Χριστοῦ ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ, σῴζονται ἀναλλοίωτα ἐν ἄλλῃ μέχρι σήμερον, καὶ τἀνάπαλιν, φαινόμενα, ἴδια τῆς νέας ἡμῶν γλώσσης ὑπολαμβανόμενα, ἀποδεικνύονται παλαιότερα τῆς κτίσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οὕτως αἱ διάφοροι σημεριναὶ διάλεκτοι ἐμφανίζουσιν ἡμῖν τρόπον τινὰ φωτογραφικὰς εἰκόνας τῆς γλώσσης τῶν μεταγενεστέρων καὶ μεσαιωνικῶν χρόνων. Καθόλου δ' ὅμως ὀλίγον μετεβλήθη τὸ γλωσσικὸν σύνολον. Πόσον ὀλίγον διάφορος τῶν σημερινῶν γλωσσικῶν καθεστώτων, ἤτοι τοῦ γλωσσικοῦ ἡμῶν αἰσθήματος, προσπίπτει ἡμῖν ἡ τῶν μεταγενεστέρων καὶ μεσαιωνικῶν ἁπλουστέρων συγγραφέων γλῶσσα, νοεῖ τις, ἂν μάθῃ πρῶτον μὲν ὅτι οἱ ἡμέτεροι ἀγρόται ἀκούοντες τὸ Εὐαγγέλιον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ νοοῦσιν αὐτό, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν γλῶσσαν, ἔπειτα ὅτι ὁ λόγος πολλῶν παπύρων τῶν Πτολεμαϊκῶν χρόνων ἐμποιεῖ ἐντύπωσιν, σχεδὸν εἰπεῖν, νεωτέρου, σημερινοῦ. Καὶ πρόκειται περὶ μεταβολῶν γινομένων ἐν τῷ μακροτάτῳ διαστήματι δύο χιλιάδων ἐτῶν. Ὅτι ταῦτα πάντα καθιστῶσι τὴν μελέτην τῆς γλώσσης ταύτης σχετικῶς μὲν εὔκολον, διδακτικωτάτην δὲ καὶ γονιμωτάτην ἐπιστημονικῶν ἀληθειῶν, νοεῖ ἕκαστος.

Ἀλλὰ πλὴν τούτων ἡμῖν τοῖς Ἕλλησι καὶ ἄλλοι λόγοι καθιστῶσι τὴν μελέτην καὶ ἐξακρίβωσιν τῆς γλώσσης ταύτης καθῆκον καὶ καθῆκον ἱερόν. Εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι τὰ πρῶτα καὶ σπουδαιότατα ἱερὰ βιβλία τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας συνετάχθησαν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ καὶ ὅτι ἡ ἀκριβὴς γνῶσις αὐτῆς εἶναι ὑποκείμενον ἀδιαλείπτου μελέτης πᾶσι τοῖς λογίοις Χριστιανοῖς. Πρὸς τούτοις ἐπειδὴ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα πάντες σχεδὸν οἱ λαοὶ τῆς Ἑσπερίας, οὐκ ὀλίγοι δὲ καὶ τῶν τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς, ἦλθον εἰς πολλὰς καὶ ποικίλας σχέσεις πρὸς τὸν Βυζαντιακὸν Ἑλληνισμόν, πολλοὶ δ' αὐτῶν ἔλαβον τότε παρ' ἡμῶν καὶ θρησκείαν καὶ γράμματα, πάντες δὲ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον πολιτισμόν, τέχνας, ἐπιστήμας, ἤθη κλπ., διὰ ταῦτα οὗτοι ἀναγκάζονται χάριν τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἀρχαιολογίας καὶ ἱστορίας αὐτῶν νὰ μελετῶσι καὶ ἐξετάζωσιν ἐπιστημονικῶς τὰ τοῦ ἡμετέρου Βυζαντίου ἢ καὶ τὰ τῶν νεωτέρων ἀκόμη χρόνων Ἑλληνικὰ καθεστῶτα.

Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο φυσικὸν ἦτο ὄχι μόνον νὰ μετάσχωσιν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀναλάβωσι τὴν ἡγεμονίαν οἱ Ἕλληνες, τοῦτο μὲν διότι αὐτοῖς μάλιστα πάντων διαφέρει, ἅτε τῶν

ἑαυτῶν πατέρων ἔργον, τοῦτο δὲ διότι πολλὰ μὲν οἱ Ἕλληνες τελειότερον τῶν ἀλλοεθνῶν διὰ τὴν ὁμοιότητα τῆς γλώσσης, τῆς θρησκείας, τοῦ βίου κλπ. δύνανται νὰ νοήσωσιν, οὐκ ὀλίγα δὲ καὶ ἀπὸ παρανοήσεως ἢ καὶ ἀπὸ κακονοίας παρερμηνευόμενα θὰ διαφυλάξωσι (πρβλ. τὰ περὶ τοῦ Μορέως εἰρημένα). Ἂν καὶ τοῦτο μόνον τὸ ἀγαθὸν ἐπιτύχῃ ἡ Ἑλλὰς διὰ τοῦ ἐπ' ἐσχάτων ἐπιχειρηθέντος Ἑλληνικοῦ λεξικοῦ, ἡ συμβολὴ αὐτῆς εἰς τὴν γνῶσιν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας καὶ τοῦ μέσου αἰῶνος δὲν θὰ εἶναι βεβαίως μικρὰ καὶ ἀξιοκαταφρόνητος.

Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ

ΙΕΡΟΝ ΑΝΘΟΣ

Λουλουδι, ἐσύ, π' ἀνθίζεις
σὲ χαραγὲς μαρμάρων
καὶ τὰ μνημεῖα στολίζεις,
ποὺ ἡ λύσσα τῶν βαρβάρων
δὲν τἄχει εὔλαβηθῆ —
ποῦ τάχα ἔχει βρεθῆ
μέσα σ' αὐτὴ τὴ ξέρη
τόση δροσιά; Ποιό χέρι
μ' ἀγάπη σὲ δροσίζει;
Ποιά μάγισσα ἐδῶ γύρω,
ποιά τὸ κρυφοποτίζει
τὸ μάρμαρο τὸ στεῖρο;

Ὅταν τὰ διαμαντένια
φεγγοβολοῦν ἀστέρια,
τότε μιὰ μαρμαρένια
θεά, ποὖμειν' ἀκέρια,
ἀπὸ τὸ βάθρο ἀγάλι
σὰν ἴσκιος κατεβαίνει·
χιονόλευκη, θλιμμένη,
κλαίει συντριμμένα κάλλη,
κλαίει δόξα περασμένη·
κυλοῦν μαργαριτάρια
στὰ σκόρπια ἐκεῖ λιθάρια,
ποὺ ἀσπρίζουν σὰν ὀστᾶ.

Μήπως τὰ δάκρυα αὐτά,
πῶχουν πηγὴν ἁγία,
μήπως κ' ἐσὲ ραντίζουν,
μήπως κ' ἐσὲ ποτίζουν
καὶ τόση πνέεις μαγεία;
Δὲν εἶσαι ἄνθος κοινό·
ἐσένα δὲν σὲ τρέφει
τὸ βροχερὸ τὸ νέφι,
ποὺ πλέει στὸν οὐρανό.
Δροσιὲς σὲ τρέφουν ἄλλες:
Ἱερῶν δακρύων στάλες.

ΑΡΙΣΤΟΜΕΝΗΣ ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΣ

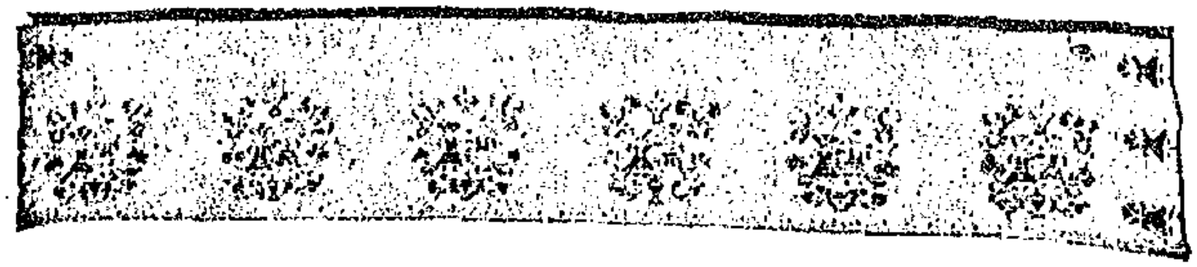

ΚΑΙ ΕΠΙ ΓΗΣ ΕΙΡΗΝΗ

ΠΑΝΤΟΤΕ τὸν πόλεμον κατηράσθη ἡ ἀνθρωπότης. Ἴσως τοῦτο, διότι κατὰ οὐδεμίαν περίοδον τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ἀφ' ἧς σώζεται ἡ μνήμη τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, ἠδυνήθη νὰ ἀποχωρισθῇ ἀπ' αὐτοῦ. Ὅντως ἡ ἱστορία δὲν ἔχει πολλὰς σελίδας ἐλευθέρας ἀπὸ τὰς ἀφηγήσεις τῶν φρικαλεοτήτων τῶν πολέμων, ἀφ' ἧς ἀνέλαβε τὸ ἔργον τῆς ἀπογραφῆς τῶν ἀνθρωπίνων μωριῶν, τῶν ἀνθρωπίνων ἐγκλημάτων καὶ ἀραιῶν τινων εὐγενῶν πράξεων.

Ἀδιάφορον, ἂν παντὸς πολέμου ἐπιζῇ ἐπὶ μακρὸν τὸ συναίσθημα τῆς φρίκης, ἀπὸ τὸ αἷμα, τὸ ὁποῖον σπατάλως ἀρδεύει τὴν γῆν, ἀπὸ τὰς μυριάδας τῶν ἀνθρωπίνων ὑπάρξεων, αἵτινες τὴν λιπαίνουν. Ὁ πόλεμος ἐπιζῇ πάντοτε τῆς φρίκης τὴν ὁποίαν ἐμπνέει.

Ἀλλ' ὁ παγκόσμιος πόλεμος, τοῦ ὁποίου αἱ καταστροφαὶ εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ὑπερέβησαν εἰς φρίκην καὶ ἀγριότητα πᾶσαν προγενεστέραν ἀνατροπὴν τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς τάξεως, καὶ ἐξήπλωσαν ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἐν τῷ κόσμῳ σύρραξιν πυκνότερον τὸ κελαινὸν πέπλος ἐπὶ ὁλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος, ἰδοὺ ὅτι μετέπλασεν εἰς πρωτεργάτας τῆς ἐπιγείου εἰρήνης τὰ κράτη, τὰ ὁποῖα ἀπὸ τοῦ 1914 περιεδινήθησαν εἰς τὸν κυκλῶνα τῆς παγκοσμίου λαίλαπος.

Τὴν 28 Ἰουνίου 1919 ὑπεγράφετο ἐν Βερσαλλίαις ἡ συνθήκη τῆς εἰρήνης, ἡ μακροτέρα καὶ ἀναλυτικωτέρα τῶν ἐν τῷ κόσμῳ συνθηκῶν, ἀφοῦ ἀποτελεῖται ἐξ ἄρθρων 440, τὰ ὁποῖα μάλιστα ἔχουν καὶ τὸ χάρισμα, ὅτι εἶναι διεξοδικώτατα.

Τὰ πρῶτα δ' αὐτῆς 26 ἄρθρα, ὡς τρόπον τινα εἰσηγη-

τική τῶν Ἐθνῶν προσευχὴ πρὸς τὸν Θεὸν τῆς εἰρήνης, ἀριερώνονται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν κατάργησιν τῶν ἐξοπλισμῶν, εἰς τὴν περιφρούρησιν τῆς παγκοσμίου εἰρήνης καὶ εἰς τὴν τελείαν ἐξόντωσιν τοῦ Πολέμου ἐν τῷ μέλλοντι, διὰ τῆς ἐγκαθιδρύσεως καὶ τῆς ὀργανώσεως τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν.

Οὕτω διὰ τῆς Συνθήκης τῶν Βερσαλλιῶν ἡ κατάργησις τοῦ πολέμου ἔγινε νόμος τοῦ Κράτους τῆς ἀνθρωπότητος, ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῶν Μεγάλων Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, τῆς Βορειοαμερικανικῆς Συμπολιτείας καὶ τῆς Ἰαπωνίας, αἵτινες ὑπέγραψαν τὴν συνθήκην, ὡς ἐπίσης καὶ τῶν μικρῶν, μικροτέρων καὶ μικροτάτων, αἵτινες τὴν συνυπέγραψαν καὶ αὗται μὲ ἴσα δικαιώματα, λόγῳ τῆς ἰσότητος τῶν συμβαλλομένων, καὶ μεταξὺ τῶν ὁποίων περιλαμβάνονται ἡ Λιβερία, ἡ Ἀϊτή, τὸ Χετζάζ, ἡ Νικαράγουα καὶ ἡ Γουατεμάλα.

Καὶ δὲν εἶναι ἄσκοπος συντομωτάτη μνεία τῶν μέσων, διὰ τῶν ὁποίων κατωρθώθη ἡ κατάργησις τῶν ἐξοπλισμῶν καὶ τοῦ Πολέμου, ἡ ἐξαφάνισις ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς, ἀπὸ τῆς συστάσεως τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν.

*
* *

Εἰς τὸ προοίμιον ἐν πρώτοις τοῦ συμφωνητικοῦ τῆς κοινωνίας (κυριολεκτικῶς ἑταιρείας) τῶν Ἐθνῶν (Pacte de la Société des Nations) διακηρύσσεται, ὅτι τὸ συνεταιρικὸν τοῦτο γίνεται πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἡσυχίας ἐν τῷ κόσμῳ.

Διὰ τοῦ ἄρθρου 3 τοῦ ἑταιρικοῦ καταστατικοῦ συμφωνεῖται ὅτι ἡ Γενικὴ Συνέλευσις τῶν μελῶν ἔχει ἁρμοδιότητα νὰ ἀποφασίζῃ ἐπὶ παντὸς ἀναγομένου εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἐνεργείας τῆς ἑταιρείας, ἢ τὸ ὁποῖον θέτει ἐν κινδύνῳ τὴν παγκόσμιον εἰρήνην (qui affecte la paix du Monde).

Διὰ τοῦ ἄρθρου 8 τοῦ συμφωνητικοῦ τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν οἱ συμβαλλόμενοι εἰσέρχονται πλέον εἰς τὸ στάδιον τῶν αὐστηρῶν θετικῶν ἀποφάσεων. Αἱ στρατιωτικαὶ δυνάμεις τῶν κρατῶν — καὶ τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης ἐννοεῖται οἱονδήποτε — περιορίζονται εἰς τὸ ἐλάχιστον ὅριον,

ἀκριβῶς ὅσαι ἀπαιτοῦνται διὰ τὴν ἐπιβολὴν κατὰ παντὸς σκληροτραχήλου τῶν ἀποφάσεων τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν. Εἰς κανὲν δὲ ἀπὸ τὰ συνεταῖρα ἔθνη δὲν ἐπιτρέπεται ὑπέρβασις τῆς ὁρισθησομένης ὑπὸ τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν δυνάμεως ἄνευ συναινέσεως τοῦ Διοικητικοῦ αὐτῆς Συμβουλίου. Ἀλλά, ἐπειδὴ τὰ ἰδιωτικὰ ἐργοστάσια πολεμικῶν εἰδῶν εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ δημιουργοῦν ὄργανα πολέμου ὑπὲρ τὰς ἀνάγκας τοῦ ἐλαχίστου ὁρίου τῶν πολεμικῶν δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι ἐπιτρέπονται εἰς ἕκαστον τῶν συμβαλλομένων, ***πρὸς ἀποφυγὴν τῶν δυσαρέστων τούτων*** ἡ παραγωγή των ὑπεβλήθη ὑπὸ τὸν αὐστηρότατον ἔλεγχον τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας.

Ἀπέμενεν ὅμως εἰς τοὺς συμβαλλομένους ἡ ἑξῆς θυμοβόρος ἀνησυχία: Μὴ τυχόν τινες ἐξ αὐτῶν ἀποκρύπτουν ἀπὸ τοὺς ἄλλους τὰς πραγματικὰς αὐτῶν δυνάμεις; Μήπως παρ' ὅλον αὐτὸ τὸ συγκινητικὸν εἰδύλλιον, ἐπιφυλάττουν κατ' ἀλλήλων, εἰς καθ' ἑνὸς ἢ κατὰ πάντων ἢ πάντες καθ' ἑνὸς ἢ κατὰ πάντων δυσαρέστους ἐκπλήξεις; Ἀλλὰ κατὰ τοῦ φόβου τοῦ ἐμπνεομένου ἐκ τοῦ ποιοῦ τούτου τῆς ἀμοιβαίας ἐμπιστοσύνης τῶν συμβαλλομένων ἐθνῶν ἐξευρέθη τὸ ἐλιξήριον τοῦ κινδύνου, τὸ νηπενθὲς φάρμακον. Κατὰ πόσον τοῦτο ἦτο ἀποτελεσματικὸν ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἀνωτέρω. Τὸ φάρμακον ὑπῆρξε τὸ ἑξῆς: Ὅλα τὰ μέλη τῆς Κοινωνίας Ἔθνη ὑπεχρεώθησαν νὰ ὑποβάλωσι πρὸς ἄλληλα, κατὰ τὸν ἀρτιώτερον ἀλλὰ καὶ ***εἰλικρινέστερον*** τρόπον, πᾶσαν πληροφορίαν ἀφορῶσαν εἰς τὰς πολεμικὰς αὐτῶν δυνάμεις καὶ εἰς τὰ προγράμματα αὐτῶν, τὸ στρατιωτικόν, τὸ ναυτικὸν καὶ τὸ τῆς ἀεροπορίας, ὡς καὶ πᾶσαν πληροφορίαν περὶ τῶν βιομηχανικῶν αὐτῶν καταστημάτων, ἅτινα θὰ ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσι πρὸς παραγωγὴν πολεμικῶν εἰδῶν. Ὅλα οὕτω φανερά, ὅλα διαυγῆ, ὅλα διαφανῆ ὡς ὁ κρύσταλλος.

Ἀλλὰ τὰ ἀπ' εὐθείας μέτρα πρὸς ἐξόντωσιν τοῦ Πολέμου ὑπῆρξαν ἀκόμη δραστικώτερα.

Κατὰ τὸ ἄρθρον 11, πᾶσα ἀπειλὴ πολέμου ἐνδιαφέρει ὁλόκληρον τὴν Κοινωνίαν, ἡ ὁποία λαμβάνει πᾶν μέτρον

πρὸς ματαίωσιν, συγκαλουμένου ἐπειγόντως τοῦ Συμβουλίου. Εἶναι ἀληθὲς ὅμως, ὅτι τὸ ἄρθρον τοῦτο ἀποφεύγει ἐπιμελῶς τὸν καθορισμὸν τῶν μέτρων, ἀναθέτον τὴν εὔκολον ἐντολὴν τῆς ἐξευρέσεως αὐτῶν εἰς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον.

Διὰ τοῦ ἄρθρου 12, τὰ μέλη Ἔθνη ὑποχρεοῦνται νὰ ὑποβάλλωσι πᾶσαν διαφορὰν αὐτῶν εἰς διαιτησίαν. Ἂν δὲν τὸ πράξουν ἢ δὲν θελήσουν νὰ συμμορφωθοῦν πρὸς τὴν ἀπόφασιν τῶν διαιτητῶν, ὀφείλουν τοὐλάχιστον νὰ περιμείνουν τρεῖς μῆνας πρὶν προσφύγουν εἰς τὸν πόλεμον.

Ἀλλὰ δύνανται καὶ ἀπ' εὐθείας, κατὰ τὸ ἄρθρον 15, νὰ ὑποβληθοῦν εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου, ὑποβάλλοντες τὰ πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ἀξιώσεών των στοιχεῖα (pièces justificatives). Διὰ τῆς λέξεως pièces ἐννοοῦνται ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἔγγραφα καὶ ὄχι πυροβόλα, ὀβίδες ῥηκτικαὶ ἢ ὀβίδες σράπνελ καὶ τὰ παρόμοια. Προστίθεται δέ, ὅτι κατὰ τῶν ἀπειθούντων εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου, ***τοῦτο λαμβάνει τὰ κατάλληλα μέτρα*** πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀφίεται εἰς τὸ Συμβούλιον ἡ φροντὶς νὰ τὰ ἐξεύρῃ. Παρ' ὀλίγον νὰ παραλείψω ὅτι ἀπαγορεύονται αἱ ἰδιαίτεραι μεταξὺ Ἐθνῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν Ἑταιρείαν συνθῆκαι. Αὗται ἐπιτρέπονται μόνον ἐφ' ὅσον ἐννοεῖται δὲν ἀντιβαίνουν εἰς τὰς ῥήτρας τοῦ ἑταιρικοῦ *καταστατικοῦ τῆς Κοινωνίας, ἀφοῦ καταχωρισθοῦν ἐν εἰδικῷ* βιβλίῳ ὑπὸ τῆς γραμματείας καὶ δημοσιευθοῦν προσηκόντως, κατὰ σύστημα προσομοιάζον πρὸς τὴν ἐγγραφὴν εἰς τὰ βιβλία τῶν ὑποθηκῶν πάσης μεταβιβάσεως ἀκινήτου. Ἔμενε νὰ ῥυθμισθῇ ἓν δυσκολώτατον θέμα, τὸ ὁποῖον κατωρθώθη νὰ παρακαμφθῇ. Ὑπάρχουν χῶραι ὑπὸ ἐκκαθάρισιν· χῶραι ἀδέσποτοι ἢ οἱονεὶ ἀδέσποτοι. Ἐπὶ ἑκάστης ἐξ αὐτῶν ἰσχυραὶ δυνάμεις ἀπὸ μακροῦ συγκρατοῦν τὴν πεῖνάν των. Ἐπειδὴ ὅμως αἱ κατακτήσεις κατεδικάσθησαν ἀπὸ τὸ μεταπολεμικὸν πνεῦμα, ἐφευρέθη ἡ μέθοδος ***τῶν ἐντολῶν*** τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν, ὅρος διὰ τοῦ ὁποίου ἀποφεύγεται ἡ λέξις ***προτεκτοράτον.***

Μετὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν ὑπὸ τοὺς ἀνωτέρω ὅρους καὶ τὰ ἀναγραφέντα ἐν τῷ συμφωνητικῷ τῆς Κοινωνίας μέτρα κατὰ παντὸς πολέμου ἐν τῷ μέλλοντι, ὁ Ἄρης ἀπηλπίσθη πλέον καὶ αὐτὸς περὶ τῆς ὑπάρξεώς του. Ὁ ὡραῖος νεανίας θεός, τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας ὁ ἀδάμαστος υἱός, ὅστις ἐγέννησε τὸν Δεῖμον καὶ τὸν Φόβον, χωρὶς αὐτὸς νὰ γνωρίσῃ ποτὲ τὰ αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα ἐσκόρπιζε γύρω του καὶ τῶν ὁποίων ἀλλοιγορίαν ἀποτελοῦν τὰ ὀνόματα τῶν τέκνων του, κατελήφθη ὑπὸ νευρασθενικοῦ τρόμου. Ἐνόμισεν ὅτι διώκεται κατὰ πόδας ὑπὸ ὅλων τῶν λαῶν τῆς γῆς καὶ κατέφυγεν εἰς ἀπροσίτους δρυμούς, πίπτων καὶ ἐγειρόμενος μέχρις οὗ κατέπεσε λιπόθυμος, αἱμόφυρτος αὐτός, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τῆς κοσμογονίας τόσους ἔχυσε ποταμοὺς αἱμάτων, κατακείμενος ἐπὶ τῆς ἀσπίδος του, καὶ μὲ τὴν ῥομφαίαν εἰς συντρίμματα!

Καὶ ἡ ἀδελφή του ἡ Ἔρις, ἥτις ἐκυριάρχησε πάντοτε μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ὑπούλως κατ' ἀρχάς, διὰ νὰ φθάσῃ ἔπειτα μέχρις οὐρανοῦ καὶ νὰ πατῇ ἐπὶ τῆς γῆς «ὀλίγη μὲν πρῶτα.... αὐτὰρ ἔπειτα οὐρανῷ ἐστήριξε κάρη καὶ ἐπὶ χθονὶ βαίνει», τὴν ὁποίαν ὅσοι ἐγνώρισαν ὀνομάζουν τῆς Νυκτὸς θυγατέρα, ἡ ἀγρία θεότης, ἡ τόσον ἐπιχαίρουσα εἰς τῶν μαχῶν τὴν ῥῖκνην, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ ἀποσπασθῇ *ἀπὸ τὴν μέθην τῆς ὀσμῆς τῶν αἱμάτων καὶ μετὰ τὴν ἀπο*χώρησιν ὅλων τῶν ἄλλων θεῶν ἀπὸ τὰ πεδία τοῦ ὀλέθρου, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀνθέξῃ ἀπέναντι τοῦ θεάματος τῆς ἀδελφώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἐσαλεύθη ὁ νοῦς της καὶ τρέχουσα λυσίκομος ἐξηφανίσθη εἰς χώρας ἀγνώστους, ἐρήμους, ἴσως αὐτοκτονήσασα ἀφοῦ οὐδένα εἶχε πλέον σκοπὸν ἡ ὕπαρξίς της!

Οὕτω ἐξεπληρώθη ἡ πρόῤῥησις τοῦ Αἰμιλίου Ζολᾶ, τοῦ ἡρωϊκοῦ προμάχου τῆς Δικαιοσύνης, ὅστις ὁραματιζόμενος τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἀνέτειλεν ὁ αἰὼν τῆς ῥῖκνης διεκήρυξεν ὅτι «***ὁ εἰκοστὸς αἰὼν θὰ στήσῃ τὸ Κράτος τῆς Ἀληθείας, τῆς Δικαιοσύνης καὶ τῆς αἰωνίου εἰρήνης***». Καὶ ὄντως: Μόλις τὸ πέμπτον τοῦ αἰῶνος διέῤῥευσε καὶ ἡ πρόῤῥησις τοῦ ἐμπνευσμένου Γαλάτου ἐπληλήθευσε μέχρι κεραίας

διὰ τῆς καταργήσεως τοῦ Πολέμου! Καὶ τὸ μεγαλήτερον θετικὸν πνεῦμα τοῦ λήξαντος αἰῶνος, ὁ Παστέρ, ἠττήθη ἀπὸ τὴν προφητικὴν δύναμιν ἑνὸς ἐμπνευσμένου, καθόσον ὁ Παστὲρ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐρωτώμενος περὶ τοῦ τί ὑπόσχεται διὰ τὴν ἀνθρωπότητα ὁ εἰσερχόμενος εἰκοστὸς αἰών, ὅλως ἀντιθέτως εἶχεν ἀποκριθῇ: «Διατί νὰ ἐλπίσωμεν ὅτι ἡ ἐσοδεία τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος θὰ εἶναι διάφορος, ἀφοῦ ἐξακολουθοῦμεν νὰ σπείρωμεν μὲ τὰς αὐτὰς μεθόδους; Μήπως καὶ ὁ δέκατος ἕνατος αἰὼν μὲ τὸν πόλεμον δὲν εἰσῆλθε καὶ μὲ τὸν πόλεμον δὲν φεύγει;»

Εἰσηκούσθη ἡ Γῆ ἡ ὁποία κορεσμένη πλέον ἀπὸ τὴν δαψιλῆ, τὴν σπάταλον ἄρδευσιν τοῦ αἵματος ἱκέτευε, κατὰ τὴν ὡραίαν εἰκόνα τοῦ Ἀλφρέδου δε-Βινύ, τοὺς ποταμοὺς νὰ τὴν ἀπολυμάνουν μὲ τὰ δροσερά των νάματα, καὶ τὴν ἁγνὴν δρόσον τῶν νεφῶν νὰ τὴν ἀποκαθάρῃ.

Καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη....

Καὶ ἰδοὺ τὸ Συμβούλιον τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν ἐργάζεται καὶ συνεδριάζει· συνεδριάζει δὲ καὶ ἡ ὁλομέλεια. Καί, ἀφοῦ πλέον ἐξησφαλίσθη ἡ παγκόσμιος εἰρήνη, ἀσχολεῖται εἰς ἀντικείμενα τρεχούσης ὑπηρεσίας, τῶν ὁποίων τὴν εἰκόνα παρέχει πιστὴν ἡ «Ἐφημερὶς τῶν Πρακτικῶν τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν».

Εἰς τὸ ἓν Γενεύῃ μέγαρον — ὅπου συνέρχονται αἱ κορυφαί, αἱ ὁποῖαι ἀντιπροσωπεύουν τὰ Ἔθνη τῆς γῆς, ὅσα μετέχουν τῆς Κοινωνίας, κορυφαὶ εἰς τὴν πολιτικήν, εἰς τὴν διπλωματίαν, εἰς τὰς πολιτικὰς ἐπιστήμας, ἰδίᾳ κορυφαὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τοῦ Διεθνοῦς Δικαίου, ἀλλὰ τοῦ Διεθνοῦς Δικαίου τῆς Εἰρήνης, ἐννοεῖται, διότι τὸ Διεθνὲς Δίκαιον τοῦ πολέμου, ἐνεκρώθη καὶ αὐτὸ μαζί του, καὶ οὐδὲ τὰ μνημόσυνά του ἔχουν θέσιν εἰς τὴν εἰρηνικὴν λειτουργικὴν τῶν ὑψηλῶν αὐτῶν συνεδριῶν — ἐκφωνοῦνται λόγοι θαυμάσιοι. Ὅλα τὰ ὑψηλὰ ἰδεώδη ἀναπτύσσονται ἐκεῖ μὲ τὴν ἀπρόσιτον εὐγλωττίαν, τὴν ὑπέροχον ἁρμοδιότητα τῶν ἀνδρῶν τοὺς ὁποίους στεγάζει ἡ αἴθουσα αὕτη τῆς διεθνοῦς ἀντιπροσωπείας. Ἡ ἰσότης ὅλων τῶν ἀνεξαρτήτων

Κρατῶν, ἡ ἱερότης τοῦ δικαιώματος τῶν λαῶν, ὅπως διαθέτουν ἑαυτοὺς ἀποτελοῦν τὰ συνήθη θέματα τῶν συνεδριῶν. Καὶ ἐπευφημοῦν καὶ χειροκροτοῦν ἀλλήλους οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Ἐθνῶν καὶ μόνον ἀποδοκιμασίαι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀκουσθοῦν ἐκεῖ ποτέ, διότι αὗται ἤθελον ἀντανακλᾷ εἰς τὰ ἀντιπροσωπευόμενα ὑπὸ τῶν ῥητόρων Ἔθνη. Φαίνεται δὲ ὅτι κατὰ κόρον ἀναπτύσσονται ἐκεῖ αὐτὰ τὰ θέματα, διότι ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται ἡ ἀναγραφομένη εἰς τὰ πρακτικὰ μιᾶς ἐκ τῶν συνεδριάσεων παρατήρησις τοῦ λόρδου Ροβέρτου Σέσιλ «ὅτι παρὰ πολὺ ἐπὶ τέλους ὁμιλοῦν περὶ αὐτῶν τῶν ὡραίων ἰδεωδῶν».

*
* *

Ἀλλ' ὁ Ἄρης καὶ ἡ ἐπέραστος ἀδελφή του ἡ Ἔρις εἰχόν σπεύσει πολὺ νὰ ἀπελπισθοῦν χωρὶς κανεὶς νὰ ὑπάρχῃ πρὸς τοῦτο λόγος. Ἂν ὁ Ἄρης μαζὶ μὲ τὸ πολεμικόν του μένος εἶχε καὶ ὀλίγην δόσιν διορατικότητος θὰ ἐπέμενεν εἰς τὴν πεποίθησίν του, ὅτι αὐτὸς καὶ ἡ φίλη του ἡ Ἀφροδίτη, εἶναι οἱ μόνοι θεοὶ τοῦ Ὀλυμπιακοῦ Δωδεκαθέου, τῶν ὁποίων τὴν δύναμιν οὔτε νέαι θρησκεῖαι, οὔτε συμφωνίαι μεγάλων καὶ μικρῶν Κρατῶν, οὔτε οἱοι δήποτε συνεταιρισμοὶ καὶ κοινωνίαι Ἐθνῶν δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ διασείσουν ποτέ.

Τῷ ὄντι, ὡς ἐκ συνθήματος, πολλὰ Κράτη ἀπὸ τὰ προϋπάρχοντα καὶ περισσότερα ἀπὸ τὰ νεοδημιουργηθέντα, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμός, πρὸς μεγίστην ἀγαλλίασιν τῶν γραμματοσημοσυλλεκτῶν, χωρὶς κἂν νὰ περιμείνουν νὰ καταποθοῦν ὑπὸ τῆς γῆς τὰ ῥεῖθρα τῶν αἱμάτων τοῦ παγκοσμίου πολέμου ἐρρίφθησαν εἰς διασταυρουμένους πολεμικοὺς ἀγῶνας ἐξοντώσεως, μετὰ ἡδονικῆς μέθης, τῆς ὁποίας ὡς μόνη ἐξήγησις δύναται νὰ προβληθῇ ἡ γλυκύτης τοῦ ἀπηγορευμένου καρποῦ τοῦ πολέμου. Καθ' ἑκάστην ἀνοίγονται καὶ κλείονται πολεμικὰ μέτωπα ἢ διαφόρων ἐθνῶν κατ' ἀλλήλων, ἢ ἐθνῶν αὐτοκρεουργουμένων, αὐτοτρωγομένων, αὐτορροκανιζομένων, ὡς ἡ Ρωσία καὶ τὰ ἀπ' αὐτῆς ἀποσπασθέντα κράτη καὶ κρατίδια. Καὶ δὲν εἶναι τοῦτο μόνον.

Τὸ συμφωνητικὸν τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν, τοῦ ὁποίου τὰ ἄρθρα, τὸ εἴπομεν ἤδη, εἶναι τὰ πρῶτα τῆς συνθήκης τῶν Βερσαλλιῶν, ἀπαγορεύει τὰς ἰδιαιτέρας συνθήκας. Καὶ ὅμως καθ' ἑκάστην ἀναγγέλλονται, διαφεύδονται, ἐπιβεβαιοῦνται ἰδιαίτεραι μυστικαὶ συνθῆκαι. Οὕτω συνθήκη συμμαχίας συνωμολογήθη μεταξὺ τῶν Ἀγγλίας καὶ Ἰαπωνίας· ἑτέρα περὶ συγκροτήσεως μικρᾶς Ἀντάντ, χωρὶς οὔτε νὰ ἀπασχοληθῇ ἡ Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν δι' αὐτῆς, οὔτε νὰ ὑποβληθῇ ὁ γραμματεὺς τοῦ Συμβουλίου εἰς τὸν κόπον νὰ τὰς καταχωρίσῃ. Καὶ κράτη, ἂν συνεφωνήθη διὰ τῶν συνθηκῶν ὁ ἁροπλισμός, ἐργάζονται κρύφα, ὑπούλως, ἀλλ' ἀνενδότως, εἰς τὴν προκατεργασίαν τῆς ἐκδικήσεως διὰ τὸ προσεχὲς ἢ τὸ ἀπώτερον μέλλον.

Ἀλλ' ἡ τραγικωτέρα εἰρωνία τῶν ἐγγυήσεων τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν εἶναι ἡ ἐπὶ τῆς καταργήσεως τῶν ἐξοπλισμῶν. Πρὸ τοῦ Παγκοσμίου Πολέμου ἡ πλειοδοσία εἰς ὑπερπαραγωγὴν ντρέντνοτ καὶ ὑπερντρέντνοτ ἐγίνετο μεταξὺ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γερμανίας. Σήμερον ἁπλῶς μετετέθη, ηὐξήθη μάλιστα. Διότι τῆς πλειοδοσίας μετέχουν τρεῖς πλειοδόται, ἀντὶ δύο: ἡ Ἀγγλία, αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι, ἡ Ἰαπωνία.

Τὰ ὕποπτα βλέμματα διασταυρώνονται τώρα κατὰ τρεῖς διαφόρους διευθύνσεις. Τὰ ναυτικὰ προγράμματα μεγεθύνονται· τὰ ναυπηγεῖα ἐργάζονται πυρετωδῶς.

Καὶ εἰς ἐπίμετρον ἡ Βορειοαμερικανικὴ Συμπολιτεία, ἡ μήτηρ τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν, δὲν θέλει οὔτε νὰ τὸ ἀκούσῃ, οὔτε νὰ τὸ ἰδῇ τὸ παιδί της.

*
* *

Ἀλλ' εἶναι πράγματι τόσον ἄσχημος ὁ πόλεμος; Καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκλείψῃ; Ἰδοὺ δύο ἐρωτήματα ἐπὶ τῶν ὁποίων ἡ ἀπάντησις πρέπει νὰ ἀποτελέσῃ τὴν κατακλεῖδα τοῦ ἄρθρου τούτου.

Οἱ πρόγονοι ἡμῶν δὲν εἶχον λάβει ποτὲ ἀφορμὴν νὰ ὑπεραπολογηθῶσι τοῦ πολέμου, ἀφοῦ οὐδεὶς μεταξὺ αὐτῶν εὑρέθη νὰ τὸν κατηγορήσῃ. Καὶ θὰ ἦτο πολὺ παράδοξον

τοῦτο, ἀφοῦ αὐτὴ ἡ θεογονία των ὑπῆρξε τὸ δημιούργημα ὑπερφυσικῶν πολέμων, ἀκόμη δὲ καὶ ἡ συντήρησις τῶν θεῶν ἐπὶ τῶν ὀλυμπιακῶν αὐτῶν θώκων, ἀφοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Ταρτάρου εὑρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην ὁ Ζεὺς νὰ μεταπαλέσῃ καὶ ἐπιστρατεύσῃ τοὺς Κύκλωπας καὶ τοὺς Ἑκατόγχειρας ἐναντίον τῶν Τιτάνων.

Καὶ ὅμως τότε ὁ μέγας Σταγειρίτης, ὁ ὁποῖος εἰς πολλὰ *ἔθεσεν ἀνυπέρβλητα τὰ ὅρια τοῦ ἀνθρωπίνου ἐπιστητοῦ*, εἶπεν ἐπιγραμματικώτατα εἰς τέσσαρας λέξεις: «***Εἰρήνης ὁ πόλεμος πρύτανις***». Ἀλλ' αἱ τέσσαρες αὗται λέξεις περιλαμβάνουν πᾶν ὅ,τι ἐρρήθη, ἢ πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ ρηθῇ πρὸς ἀπολογίαν τοῦ πολέμου. Ἄτεχνος δὲ τοῦ ἀξιώματος τούτου καὶ ἀκαλαίσθητος διατύπωσις ἐπηκολούθησε τὸ γνωστότερον ἐν τῷ κόσμῳ ἀπὸ τὸν ἀφορισμὸν τοῦ Ἀριστοτέλους ῥωμαϊκὸν γνωμικόν: «ἂν θέλῃς τὴν εἰρήνην παρασκευάζου πρὸς πόλεμον».

Ὁ πόλεμος ἦτο δυστυχῶς μέχρις ἀγρίας ὑπερβολῆς ἡ διαρκὴς ἀπασχόλησις τῶν Ἑλλήνων καθ' ὅλους τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους. Διότι ἦσαν πόλεμοι ἐμφύλιοι οἱ μεταξὺ τῶν Ἑλληνίδων πόλεων, τοὺς ὁποίους τίποτε δυστυχῶς μέχρι τῆς ὑποδουλώσεως τῆς Ἑλλάδος δὲν ἠδυνήθη νὰ καταργήσῃ. Καὶ ὅμως εἶχον καὶ ἐκεῖνοι τὰς Ἀμφικτυονίας των καὶ τὰ Ἀμφικτυονικά των Συνέδρια, καὶ θὰ ἠδύνατο νὰ ἀντιγραφῇ χωρὶς μεγάλας παραλλαγὰς εἰς τὸ καταστατικὸν τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν ἡ ἐγγυημένη μάλιστα καὶ δι' ὅρκου ῥήτρα τῆς τότε Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν: «Μηδεμίαν πόλιν τῶν Ἀμφικτυονίδων ἀνάστατον ποιήσειν, μηθ' ὑδάτων νοματαίων εἴρξειν μήτ' ἐν πολέμῳ, μήτ' ἐν εἰρήνῃ. Καὶ ἐάν τις σὺν τῷ τὰ τοῦ θεοῦ κλπ. τιμωρήσειν πάσῃ δυνάμει».

Τίποτε ἐκ τοῦ *παρελθόντος* τῆς ἀνθρωπότητος οὔτε δὲ καὶ αἱ τελευταῖαι διαρρυθμίσεις—πολὺ ὀλιγώτερον αὗται—, δὲν παρέχει τὴν πιθανότητα τῆς καταργήσεως τοῦ πολέμου. Ἡ ἀνθρωπότης θὰ ἀλληλοσπαράσσεται καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ὅπως καὶ κατὰ τὸ παρελθόν.

Τὸ πανεθνὲς διαιτητικὸν δικαστήριον τὸ ἐκδίδον τὰς ἀμετακλήτους ἀποφάσεις ἐπὶ τῶν ἀναριθμήτων ἀφορμῶν πολέ-

μου δὲν φαίνεται δυνατόν, ὅτι θὰ ὀργανωθῇ ποτε, διότι ποτὲ δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν πρὸς τὸ ἀπροσωπόληπτον αὐτοῦ πεποίθησιν. Πᾶν δὲ ἀνεξάρτητον ἔθνος θὰ θέλῃ πάντοτε αὐτὸ νὰ εἶναι ὁ κριτὴς περὶ τοῦ δικαίου του καὶ μάλιστα, ὅταν αἰσθάνεται τὴν δύναμιν νὰ ἐπιβάλῃ τὰς περὶ τοῦ δικαίου του ἀντιλήψεις. Ἔπειτα μήπως πάντοτε οἱ πόλεμοι εἶναι ἄδικοι κατ' ἀνάγκην ἐκ τοῦ ἑνὸς μέρους; Πῶς αὐτὸ τὸ διαιτητικὸν δικαστήριον τῆς Εἰρήνης θὰ συμβιβάσῃ τὸ δίκαιον ἑνὸς πολέμου πρὸς ἀπελευθέρωσιν ὁμοφύλων μὲ τὸ δίκαιον τῆς συντηρήσεως τοῦ ἄλλου, ὁ ὁποῖος θὰ ἀπαντᾷ: Ὑπάρχω καὶ θέλω νὰ ὑπάρχω· ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν ὁμοφύλων σου εἶναι ὑποδούλωσις τῶν ἰδικῶν μου; Αὐτὰς τὰς ἀντιθέτους ἀντιλήψεις μόνον τὸ πυροβόλον θὰ δύναται πάντοτε νὰ τὰς συμβιβάζῃ. Διότι καὶ ἂν κατωρθοῦτο ἡ σύστασις αὐτοῦ τοῦ πανεθνοῦς δικαστηρίου, πάλιν θὰ ἔμενε μία ἀνυπέρβλητος δυσχέρεια: Θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ εὑρεθῇ ὁ δικαστικὸς κλητήρ, ὁ ὁποῖος θὰ ἀνελάμβανε, ***ζητῶν χεῖρα βοηθείας ἀπὸ τὴν ἔνοπλον δύναμιν,*** τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφάσεων.

Ὡς λέγει ὁ Οὐΐτων: «τὰ ἔθνη δὲν θὰ ἀνεχθῶσι ποτὲ δικαστὰς τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν. Πάντοτε θὰ ἀποφασίζουν μόνα των, ἂν ἡ κατ' αὐτῶν ὕβρις ἢ ἀδικία εἶναι τοιαύτη, ὥστε νὰ προσφεύγουν εἰς τὸν πόλεμον, ἐφ' ὅσον ἔχουν τὴν πρὸς τοῦτο δύναμιν».—«Ἐξυφαίνονται πολλάκις περιστάσεις, λέγει ὁ Ὀρτολάν, αἱ ὁποῖαι ὠθοῦσιν ἀναποτρέπτως πρὸς τὴν ὁδὸν τῶν ὅπλων. Τότε ἐπιβάλλεται ὁ πόλεμος, ἐπὶ ποινῇ παρακμῆς καὶ ἠθικοῦ θανάτου, καὶ ὅταν ἔτι προαγγέλλεται ἀτυχής. Καὶ κατὰ τοὺς τοιούτους ἀγῶνας, ἡ φιλοπατρία καὶ ἡ αὐτοθυσία μέχρι τοῦ μαρτυρίου πηγνύουν τὰ θεμέλια τοῦ εὐτυχοῦς μέλλοντος».

Ὁ πόλεμος θὰ παραμείνῃ πάντοτε ὡς ἀνάγκη ἐπιβληθεῖσα ὑπὸ τῆς φύσεως διὰ τὴν ἄμυναν τῆς αὐτοσυντηρησίας. Ὁ Μοντεσκιὲ «ἐν τῷ Πνεύματι τῶν Νόμων» λέγει: «Ἄτομα καὶ ἔθνη προσομοιάζουν. Φονεύει τὸ ἄτομον ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἀμύνης· φονεύουν ὡς ὁμάδες καὶ τὰ ἔθνη διὰ τὸν αὐτὸν λόγον. Τὸ δίκαιον τῆς αὐτοσυντηρησίας τῶν ἐθνῶν εἶναι ἐξ

ἴσου ἐπιβλητικὸν ὅσον καὶ τὸ δίκαιον τῆς αὐτοσυντηρησίας τῶν ἀτόμων». Ὁ Λίμπερ ὡς πόρισμα τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας ἀναγράφει, ὅτι ἀφ' ἧς ὑπάρχει ἱστορία, ὀλίγιστοι εἶναι οἱ πόλεμοι ὅσοι δὲν συνετέλεσαν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως εἰς τὴν πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ καὶ εἰς τὴν εὐημερίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Εἰς τὰς συρράξεις αὐτὰς προάγεται τὸ φῶς, ὁ πολιτισμός, ἡ ἐλευθερία. Ἀπόδειξις οἱ πόλεμοι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ὁ πόλεμος εἶναι ἄλγος ὀδυνηρόν, λέγει, ἀλλ' ἐξ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἐνισχύουν τὴν ὑγείαν τῆς ἀνθρωπότητος. Εἰς τὸν Μπλούντσλη, ὁ ὁποῖος εἶχε στείλῃ εἰς τὸν Μόλτκε, τὸ «Ἐγχειρίδιον τῶν νόμων τοῦ πολέμου» ἀπήντησε τὰ ἑξῆς μεταξὺ πολλῶν ἄλλων τὴν 11 Δεκεμβρίου 1880 ὁ Πρῶσσος στρατάρχης: «Ἡ διηνεκὴς εἰρήνη εἶναι κατ' ἐμὲ ὄνειρον τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει οὔτε κἂν τὸ χάρισμα τῶν ὡραίων ὀνείρων, διότι εἶναι καθ' ὑπερβολὴν ἄσχημον. Αἱ εὐγενέστεραι τοῦ ἀνθρώπου ἀρεταὶ ἀναπτύσσονται κατὰ τὸν πόλεμον· τὸ θάρρος, ἡ αὐταπάρνησις, ἡ ἀφοσίωσις εἰς τὰ ἰδεώδη· τὸ πνεῦμα τῆς αὐτοθυσίας μέχρι τοιούτου βαθμοῦ, ὥστε νὰ κατανικᾷ τὸν πόθον τῆς ζωῆς, τὴν ὁποίαν ἀπορρίπτει μετ' ἐνθουσιασμοῦ ὁ στρατιώτης. Ἄνευ τοῦ πολέμου ὁ κόσμος ἤθελε σαπῇ καὶ ἀποσυντεθῇ ἐν τῷ ὑλισμῷ».

Καὶ ὁ ἱερὸς Αὐγουστῖνος, ὅταν οἱ νέοι χριστιανοὶ ἐλιποτάκτουν ἀπὸ τὰς στρατιωτικὰς τάξεις, θεωροῦντες τὸν πόλεμον ὡς κατηραμένον ὑπὸ τῆς θρησκείας τοῦ Χριστοῦ, ὑπέμνησε καὶ ἡρμήνευσε τὸ τοῦ θεανθρώπου «Οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν».

* * *

Ἡ δημιουργία εἰς ὅλον τὸν ζωϊκὸν κόσμον ἔχει ἐπιβάλῃ τὸν πόλεμον, ὡς νόμον ἀνάγκης. Πᾶν δεῖγμα τοῦ ζωϊκοῦ βασιλείου καὶ ἐπὶ γῆς καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ ὥπλισεν ἡ φύσις μὲ τὰ ὅπλα τῆς ἐπιθέσεως καὶ τῆς ἀμύνης. Εἰς τὰ προωρισμένα νὰ τρέφωνται διὰ τῆς καταστροφῆς ὡρισμένων εἰδῶν ἔδωκε πᾶν πρόσφορον ὅπλον πρὸς τοῦτο. Ἀλλὰ καὶ εἰς ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα προώρισεν ὡς βορὰν τῶν πρώτων ἔδωκεν ὅλα τὰ μέσα τῆς ἀμύνης. Ἐν τῇ αἰωνίᾳ πάλῃ τηρεῖται

ἡ ἰσορροπία, ἡ μὴ ἐπιτρέπουσα τὴν ἐξαφάνισιν τῶν εἰδῶν. Μέχρις αὐτῶν τῶν βαθυτάτων βυθῶν τῶν ὠκεανῶν, ὅπου μέχρι πρὸ ὀλίγου ἐπιστεύετο, ὅτι οὐδεμία ζωϊκὴ ὕπαρξις εἶναι δυνατή, ζῶσι μυριάδων εἰδῶν ὀργανισμοί, ἰχθύες, ὄστρακα, μαλάκια καὶ ἄλλαι ζωϊκαὶ ἐκδηλώσεις, προωρισμέναι εἰς ἀλληλοφάγωμα καὶ ὡπλισμέναι κατ' ἀλλήλων διὰ τῶν ὅπλων τῆς ἐπιθέσεως, τῶν ὅπλων τῆς ἀμύνης, ἐκεῖ κάτω εἰς τὰ ἐρέβη τῶν ὠκεανείων βυθῶν. Μήπως ἐν αὐτῷ τῷ ἀνθρωπίνῳ ὀργανισμῷ δὲν διεξάγουν ὁμηρικοὺς ἀγῶνας μικρόβια καὶ φαγοκύτταρα!

*
* *

Ὁ πόλεμος θὰ ἐπιζήσῃ.

Καὶ τὸ δυστύχημα εἶναι, ὅτι πλὴν τῶν ἱερῶν πολέμων τῶν ἐχόντων ὡς σκοπὸν τὴν ἐλευθερίαν τῶν λαῶν, οἱ περισσότεροι πόλεμοι τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος θὰ εἶναι ἀπόρροια τῶν χυδαίων ἀφορμῶν ὑλικῶν συμφερόντων. Τοὺς θρησκευτικοὺς πολέμους, τοὺς ἱππότικους πολέμους ἄλλων αἰώνων ἐξ ἀφορμῆς ὕβρεων φανταστικῶν ἢ πραγματικῶν — ἐκλιπόντας εὐτυχῶς — διεδέχθησαν οἱ πόλεμοι τῆς οἰκονομικῆς ἐπικρατήσεως, βιομηχανικῆς, ἐμπορικῆς, ναυτικῆς. Οὕτω ἐπανερχόμεθα εἰς τὰς ἀφορμὰς τῶν πολέμων τῶν πρωτογενῶν ἀνθρώπων, δηλαδὴ εἰς τὸ ἀλληλοφάγωμα.

Θὰ εἶναι πόλεμοι παντοπωλικῆς ἐπικρατήσεως τῶν ἀντιμαχομένων Κρατῶν, οἱ πόλεμοι τοῦ μέλλοντος.

Δηλαδὴ οἱ χειρότεροι, οἱ χυδαιότεροι πόλεμοι.

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Σ. ΛΥΚΟΥΔΗΣ

ΤΑ ΠΑΡΑΤΣΟΥΚΛΙΑ

Μὲ τὴν λέξιν ***παρατσούκλι*** ὁρίζεται σήμερον εἰς τὴν γλῶσσαν μας τὸ παρώνυμιον, τοῦ ὁποίου ὁ τύπος ***παρωνύμ*** διεσώθη μόνον εἰς τὸν Πόντον, ὅπου ὅμως σημαίνει καὶ τὸ οἰκογενειακὸν ἐπίθετον (***ἐξέγκαν ἀτον παρωνύμ*** = τοῦ βγαλαν παρατσούκλι). Ὀλίγα μόνον μέρη ἀποτελοῦν ἐξαίρεσιν εἰς τὴν πανελλήνιον αὐτὴν διάδοσιν τῆς λέξεως παρατσούκλι· εἰς τὴν Λέσβον ἐπὶ παραδείγματι δὲν εἶναι γνωστή, ἀντὶ αὐτῆς δὲ λέγουν ***παρανόμ*** ***παρουνόμ*** καὶ ***πνόμ*** (***παρανόμι, παρονόμι, ἐπινόμι***), ἄλλοῦ δὲ ἄλλαι λέξεις ὑπάρχουν μαζὶ μὲ τὸ παρατσούκλι καὶ τὰς μεταχειρίζονται ὅπως καὶ αὐτό· εἰς τὴν Σῦρον τὸ ***περιγέλιο***, εἰς τὴν Χίον τὸ ***παραγκώμι***, εἰς τὴν Κεφαλληνίαν τὸ ***παράνομα, παράβγαρμα*** καὶ ***παρανόμι.***

Ἀλλὰ ποία εἶναι ἡ ἀρχὴ τῶν παρωνυμίων; Πότε καὶ πῶς γεννῶνται; καὶ ποία ἡ σχέσις των πρὸς τὰ κύρια ὀνόματα;

Τὰ παρωνύμια προϋποθέτουν συνήθως τὴν ὕπαρξιν τῶν κυρίων ὀνομάτων, διότι αὐτὰ μέν τα δημιουργεῖ ἡ ἀνάγκη νὰ διακρίνωνται τὰ ἄτομα μιᾶς κοινωνίας, ἐν ᾧ τὰ παρωνύμια πλάττονται ὄχι ἁπλῶς ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς διακρίσεως, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον συμβαίνει ὁσάκις τὰ κύρια ὀνόματα δὲν ἀρκοῦν διὰ νὰ διακριθοῦν τὰ ρέροντα αὐτὰ ἄτομα (δύο Γεώργιοι) ἢ ὁσάκις πρόκειται νὰ ἐξαρθῇ ἰδιαίτερόν τι χαρακτηριστικὸν ἑνὸς ἀτόμου, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν διάθεσιν τὴν ὁποίαν ἔχουν οἱ ἄνθρωποι νὰ σκώψουν καὶ νὰ μυκτηρίσουν· διὰ τοῦτο πολλὰ παρωνύμια εἶναι σκωπτικὰ καὶ χλευαστικά. Πολλάκις τὸ παρωνύμιον ἀποτελεῖ τὴν προβαθμίδα τοῦ ὀνόματος καὶ διὰ τοῦτο πολλὰ ὀνόματα προῆλθον ἀπὸ παρωνύμια, ἀπόδειξις τὰ οἰκογενειακὰ ὀνόματα ***Ἀλευρᾶς, Δοντᾶς, Δόξας, Μυλωνᾶς, Τσόχας*** κτλ. τὰ ὁποῖα ἦσαν παρωνύμια

καὶ μόλις σὺν τῷ χρόνῳ ἐπεκράτησαν τῶν κυρίων ὀνομάτων παρὰ τὰ ὁποῖα ἀρχικῶς ἐπλάσθησαν. Ὅτι τοῦτο ἐγίνετο καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν ἀποδεικνύει τὸ ***Βραχύλος, Γάστρων, Γνάθων, Δόναξ, Ἱέραξ, Καρκίνος, Κεφάλων, Κολονός, Κόρωνος, Κόττυφος, Κύλλων, Λέπτος, Μάκρων, Μέτωπος, Μικκύλος, Ὀσφύων, Πάχης, Πίθηκος, Ραμφίας, Σατυρίδης, Στομᾶς, Στράβων, Φαλακρίων, Φλέβων, Χαιτίδης, Χιλᾶς, Χνοάδας***, κ.ἄ.π. Ὅλα αὐτὰ τὰ κύρια ὀνόματα ἦσαν κατ' ἀρχὰς παρωνύμια καὶ εἶχαν ἀποδοθῆ εἰς πρόσωπα, τὰ ὁποῖα ἐχαρακτήριζαν ὁμοιότητες πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν λέξεων τούτων σημαινόμενα.

Ἡ δημιουργία παρωνυμίων ἐξακολουθεῖ καὶ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους πβ. ***Ἀπολλώνιος ὁ Δύσκολος, ὁ Κρόνος, ὁ Μαλακός, ὁ Μῦς*** καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς ὅπως φαίνεται ἀπὸ τοὺς βυζαντινοὺς ἱστορικοὺς καὶ χρονογράφους.

Τὰ νεοελληνικὰ παρωνύμια, τὰ ὁποῖα ἀκούονται εἰς ὅλα τὰ μέρη ὅπου ὑπάρχουν Ἕλληνες, εἶναι σπουδαῖον κεφάλαιον τοῦ ἐθνικοῦ μας βίου καὶ ἡ ἐξέτασίς των θὰ μᾶς ἐδίδασκε πολλὰ περὶ τῆς καταστάσεως καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς κοινωνίας μας καὶ θὰ διεφώτιζε τὸν βίον καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ λαοῦ μας. Διὰ νὰ ἐννοηθῆ τοῦτο περιορίζομαι εἰς τὰς ἑπομένας δύο παρατηρήσεις. Εἶναι γνωστὸν ὅτι πολὺ ὀλίγα εἶναι τὰ παρωνύμια τὰ ἀποδιδόμενα εἰς γυναῖκας, αἰτία δὲ εἶναι ὄχι ὅτι νομίζεται τὸ πρᾶγμα ἀπρεπές, ἀπόδειξις τὸ πλῆθος τῶν σκωπτικῶν καὶ ὀνειδιστικῶν λέξεων μὲ τὰς ὁποίας χαρακτηρίζει ὁ λαός μας κακὰς γυναικῶν ἰδιότητας, ἀλλ' ὅτι ὁ βίος αὐτῶν εἶναι ἀκόμη περιωρισμένος καὶ δὲν εἶναι πολὺ δημόσιος. Διὰ ν' ἀποδοθῆ καὶ ν' ἀποκρυσταλλωθῆ σκωπτικὸν παρωνύμιον ἀνάγκη τὸ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον θὰ χαρακτηρισθῆ μὲ αὐτὸ νὰ παρουσιάζῃ κακὴν ἰδιότητα, ἐλάττωμα, τὸ ὁποῖον ἀμέσως νὰ προσπίπτῃ, ἀλλὰ πρωτίστως καὶ κυρίως τὸ πρόσωπον αὐτὸ νὰ εἶναι πολὺ δημόσιον, ἐκ τοῦ μικροῦ δὲ ἀριθμοῦ σκωπτικῶν παρωνυμίων ἀποδιδομένων εἰς γυναῖκας συνάγομεν ἐμμέσως χαρακτηριστικὸν δίδαγμα σχετιζόμενον μὲ τὴν θέσιν τῆς γυναικὸς παρὰ τῷ καθ' ἡμᾶς λαῷ. Καὶ ἄλλην δὲ παρατήρησιν ἐξ ἴσου ἀξιόλογον περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ποριζόμεθα, ὅταν μελετῶντες τὰ παρωνύμια παρατηρήσωμεν ὅτι ὑπάρχει ὁλόκληρος τάξις παρωνυμίων ἀποδιδομένων ὑπὸ μαθητῶν εἰς διδασκάλους καὶ ἀντιστρόφως ὑπὸ διδασκάλων εἰς μαθητάς.

Ἀλλὰ κατὰ τίνα βάσιν πρέπει νὰ γίνεται ἡ ἐξέτασις; Συνήθως χωρίζουν τὰ παρωνύμια εἰς τάξεις ἀπὸ ἰδιοτήτων τοῦ σώματος ἢ τοῦ πνεύματος, ἀπὸ συνηθειῶν, ἀπὸ ἐπαγγελμάτων, ἀπὸ πράξεων, ἀπὸ συγκρίσεως πρὸς ἄλλα πρόσωπα ἢ πρὸς ζῷα ἢ πρὸς πράγματα, ἀλλ' ὁ χωρισμὸς αὐτὸς εἶναι ἐξωτερικός. Μὲ τοιαύτην βάσιν ὁ Kretschmer ἐχώρισε τὰ παρωνύμια εἰς τὸ σύγγραμμά του περὶ τῆς διαλέκτου τῆς Λέσβου καὶ εἰς τὸ βιβλίον του περὶ τῆς διαλέκτου τῶν νοτίων Σποράδων ὁ Dietrich. Ἀλλὰ νομίζω ὅτι κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν παρωνυμίων πρέπει νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ γένεσίς των, νὰ ζητῆται δηλαδὴ καὶ νὰ ἐξακριβώνεται, ὅσάκις εἶναι τοῦτο δυνατόν, διὰ τίνα λόγον καὶ πρὸς ποῖον σκοπὸν ἐπλάσθη τὸ παρωνύμιον, οὕτω δὲ θὰ προκύψῃ φυσικὴ καὶ ὀρθὴ ἡ διάκρισις τῶν παρωνυμίων εἰς δύο τάξεις α) εἰς παρωνύμια καθαρῶς σκωπτικά, ὅσα δηλ. ἐδημιούργησεν ἡ παρατήρησις ἰδιότητος κακῆς ἢ ἐπιμέμπτου μὲ σκοπὸν τὴν χλεύην καὶ τὸ σκῶμμα καὶ β) εἰς παρωνύμια διὰ τῶν ὁποίων ἐξαίρεται γνώρισμα ἀτόμου ἵνα διαστέλλεται τὸ ἔχον αὐτὸ ἄτομον ἀπὸ ἄλλα ἄτομα. Πολλάκις εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξακριβωθῆ ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ἐπλάσθη τὸ παρωνύμιον καὶ τὰ τοιαῦτα κατὰ τὰς σχετικὰς ἐργασίας πρέπει νὰ ἀποτελέσουν χωριστὴν τάξιν.

Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν ἐμελέτησα τὰ παρωνύμια τῆς ἰδιαιτέρας μου πατρίδος Κεφαλληνίας καὶ τὰς παρατηρήσεις μου, τῶν ὁποίων δίδω ἐδῶ μικρὸν ἀπάνθισμα, δημοσιεύω εἰς τὸν ς΄ τόμον τοῦ Λεξικογραφικοῦ Ἀρχείου, τοῦ ἐκδιδομένου δηλ. ἀπὸ τοῦ 1915 ἐτησίου δημοσιεύματος τοῦ ἱστορικοῦ λεξικοῦ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἐκεῖ καταχωρίζω πλήρη κατάλογον τῶν γνωστῶν Κεφαλληνιακῶν παρωνυμίων, ἐδῶ ἀρκοῦμαι ν' ἀναφέρω χάριν τῶν ἀναγνωστῶν τοῦ Ἡμερολογίου τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος ὀλίγα μόνον σκωπτικά,

ἀπὸ τὰ ὁποῖα διαφωτίζεται ὁ βίος τῆς νήσου καὶ φαίνεται πῶς οἱ Κεφαλλῆνες σκώπτουν καὶ μυκτηρίζουν.

Ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τῆς συζύγου ***Ἀγάθης,*** ἡ ὁποία ἔξήσκει, φαίνεται, μεγάλην ἐπὶ τοῦ συζύγου της ἐπιβολήν, ὠνομάσθη ὁ σύζυγος ***Ἄγαθος***, ὅπως ἄλλος, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν αὐτὴν μὲ τὸν πρῶτον τύχην, ἀλλὰ τοῦ ὁποίου ἡ σύζυγος ὠνομάζετο ***Τζαΐρα,*** ἔλαβε τὸ ὄνομα ***Τζαΐρας*** καὶ ἄλλος ***Σαντοῦτσος*** ἀπὸ τῆς συζύγου ***Σαντούτσας.*** Θρησκόληπτος, τὸν ὁποῖον διέκρινε πολὺς θαυμασμὸς πρὸς τὴν ρωσικὴν αὐτοκρατορίαν, ἔλαβε τὸ παρωνύμιον ***Ἁγία Ὀνδέσσα*** καὶ ἄλλος διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐπωνομάσθη ***Ρουσίας***. Τὸ ὄνομα τοῦ Οὔγγρου πολιτικοῦ ***Ἀνδράσση*** ἀπεδόθη εἰς ἄνθρωπον μὲ μεγαλειώδες παράστημα, εἰς ἄλλον δὲ τὸ ὄνομα τοῦ ***Σαλισβουρῆ***. Ἡ συνήθεια πολλῶν νὰ ἐπαναλαμβάνουν ὅταν ὁμιλοῦν εἴτε τὴν αὐτὴν λέξιν εἴτε τὴν αὐτὴν φράσιν δίδει πολλάκις ἀφορμὴν νὰ πλασθοῦν παρωνύμια. Κουρεύς, ὁ ὁποῖος ἔκαμνε πολλὴν χρῆσιν, ὅταν ὡμίλει, τῆς λέξεως ***ἀντισηψία*** ἐπωνομάσθη ***Ἀντισηψίας,*** ἄλλος δὲ περίφημος, διότι ἐπανελάμβανε συχνὰ τὴν φράσιν: ***ἂς ὑποθέσωμεν*** ὠνομάσθη ***ὁ Ἂς ὑποθέσωμεν*** καὶ ἄλλος ***ὁ Ἀπὸ τούτες τσοὶ κουβέντες*** καὶ ἄλλος ***ὁ Αὐτὸ ἐπατάλαβες*** καὶ ἄλλος ***Βορδίρης*** ἀπὸ τὴν ἰταλικὴν φράσιν vuol dire, τὴν ὁποίαν συχνὰ ἀνεμείγνυεν εἰς τὸν λόγον του.

Εἶναι γνωστὸν πόσον λάλος θεωρεῖται ἡ ***γαλιάνδρα*** ἄνθρωπος λοιπὸν τὸν ὁποῖον ἐχαρακτήριζεν ἀκράτητος φλυαρία ἐπωνομάσθη ***Γαλιάντρα.*** Τὸ κοκκινωπὸν τοῦ προσώπου ἀνθρώπου τινὸς ἐνθύμιζε τὸ γαρύφαλλον, μὲ τὸ ὁποῖον εὑρέθη ὁμοιότης καὶ ἐπλάσθη τὸ παρωνύμιον ***Γαρούφαλλος.*** Θρασύδειλός τις μὲ τὸ ὄνομα Γιάννης ἐπωνομάσθη ***Γιαννης τσῆ φωτιᾶς,*** ἄλλος δὲ σκυθρωπὸς καὶ κατηφὴς ἐπωνομάσθη ἀπὸ τοῦ ἀνέμου τοῦ συνοδευομένου συνήθως ἀπὸ τρικυμίαν καὶ θύελλαν ***Γραῖγος.*** Καθάριός τις καὶ ἄμεμπτος κατὰ τὴν περιβολὴν ἔλαβε τὸ παρωνύμιον ***Τζαντσαμίνης*** ἀπὸ τὸ ἄνθος ***γιασεμί,*** τὸ ὁποῖον ἐν Κεφαλληνίᾳ λέγεται ***δζαντσαμίνι,*** εἶναι δὲ ἡ βενετικὴ λέξις zensamin. ***Δζόρτζινας*** λέγεται ἡ σρῆκα καὶ ὡς παρωνύμιον ἀπεδόθη

ἡ λέξις εἰς ἄνθρωπον διακρινόμενον διὰ τὴν φλυαρίαν του. Εἰς ἄλλον ψυχροῦ χαρακτῆρος ἀπεδόθη τὸ παρωνύμιον **Dottorfreddo** ἀπὸ τὰ ἰταλικὰ **dottor freddo**. Δύο ἀδελφοὶ οἱ ὁποῖοι ἐνεφανίζοντο δημοσίᾳ πάντοτε μαζὶ ὠνομάσθησαν **Due Foscari** ἀπὸ τὸ γνωστὸν μελόδραμα τοῦ Verdi.

Ὁ πόθος διὰ τὴν ἕνωσιν τῆς Ἑπτανήσου μετὰ τοῦ ἐλευθέρου βασιλείου εἶχε γίνῃ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς προστασίας ὑπὸ τῶν Ἄγγλων εἰς πολλοὺς μανία καὶ φανατικὸς ῥιζοσπάστης, ὅταν ἠρωτήθη εἰς τὸ δικαστήριον περὶ τοῦ ὀνόματός του, περὶ τῆς καταγωγῆς του κλπ. ἀπήντησε θριαμβευτικῶς εἰς τὸν ἐρωτήσαντα δικαστὴν ὅτι εἶναι Ἕλλην· ἐκ τοῦ συμβάντος τούτου ἦτο γνωστὸς μὲ τὸ παρωνύμιον ***Ἕλληνας.*** Ἡ ἀνάμειξις εἰς τὸν λόγον γαλλικῶν λέξεων ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ ἐπονομάσθῃ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον εἶχεν αὐτὴν τὴν συνήθειαν, ***Ζαφούτρ.***

Καζαμίας. Τὸ παρωνύμιον ἀπεδίδετο εἰς μικροβιβλιοπώλην ἀπὸ τὸ κυριώτερον βιβλίον τοῦ ἐμπορίου του, τὸν καζαμίαν.

Κάλκολος, ἀπὸ τὸ ἰταλικὸν calcolo=ὑπολογισμός, ἐπωνομάσθη ἄνθρωπος ἀναποράσιστος, ὅστις ἐφαίνετο ὑπολογίζων καὶ τὰ μηδαμινώτερα, τσογλίπορος δέ τις περίφημος διὰ τὴν ἀπληστίαν του ἦτο γνωστὸς μὲ τὸ παρωνύμιον ***Καρχαρίας.***

Κλαιμέντε-Πουτσία. Τὸ μὲν ***κλαιμέντε*** ἀπὸ τὸ ἰταλικὸν clemente παρετυμολογήθη πρὸς τὸ ***κλαίω*** καὶ συνηθίζεται καὶ ὡς προσηγορικὸν καὶ σημαίνει τὸν μεμψίμοιρον, τὸ δὲ ***πουτσία*** εἶναι ἡ ἰταλικὴ λέξις bugia=ψεῦδος. Τὸ παρωνύμιον ἀπεδόθη εἰς δικαστικὸν κλητῆρα, ὁ ὁποῖος δὲν διεκρίνετο διὰ τὴν εὐθύτητα τοῦ χαρακτῆρος. Ὁ τίτλος τοῦ ***κόντε*** ἀπεδόθη πρὸς χλευασμὸν εἰς ἀνθρώπους ταπεινοὺς καὶ ἀσημάντους· ἄλλος ὠνομάσθη ***Κόντε-στεινάος,*** ἄλλος ***Κόντε-πίτουρος,*** ἄλλος ***Κόντε-φασούλης.***

Ἱερεὺς θεωρούμενος ὕπουλος καὶ κρυψίνους ἔφερε τὸ παρωνύμιον ***Λάου-λάου*** ἀπὸ τὸ ὁμώνυμον ἐπίρρημα, τὸ ὁποῖον σημαίνει σιγά, ὑπούλως. Μεγαλομανὴς νέος ἐπωνομάσθη ***Μακίβερ*** ἀπὸ τοῦ ὀνόματος Ἄγγλου ἐφοπλιστοῦ,

ἔμπορος δὲ ἀγράμματος, ὅστις μετὰ ὀλιγοήμερον διαμονὴν ἐν Παρισίοις ἐπέστρεψεν εἰς τὴν γενέτειραν καὶ ἔκαμνε χρῆσιν τῆς λέξεως ***μουσιοῦ*** ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς χωρικοὺς πελάτας του, ἐπωνομάσθη ***Μουσιοῦ.***

Τὸ ***μπαόρδα*** = πολὺ καὶ καλὸ φαγητόν, ἀπὸ τὸ ἰταλικὸν bagordo = κραιπάλη, ἔδωκε τὸ παρωνύμιον ***Μπαόρδας,*** μὲ τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη γνωστὸς γαστρίμαργος. Εἷς δύο ἐξαδέλφους, οἱ ὁποῖοι εἶχαν τὸ αὐτὸ βαπτιστικὸν καὶ οἰκογενειακὸν ὄνομα ἀπεδόθησαν τὰ παρωνύμια ***Μπέλος*** καὶ ***Μπροῦτος*** ἀπὸ τὰ ἰταλικὰ **bello**=ὡραῖος καὶ **brutto**= ἄσχημος.

Ἄνθρωπος ἄσημος ἐπωνομάσθη ***Μπιομπὸς*** ἀπὸ τὸ παιδικὸν ἄθυρμα ***μπιομπόν*** ἡ λέξις σημαίνει καὶ μηδαμινὸν καὶ ἄνευ ἀξίας πρᾶγμα, διότι τὰ παιδικὰ αὐτὰ ἀθύρματα ἦσαν μικρᾶς ἀξίας. Εὐήθης τις προικοθήρας, ὁ ὁποῖος ἀπετύγχανεν εἰς τὰς περὶ γάμου ἐνεργείας του, συνήθιζε νὰ ἐπαναλαμβάνῃ τὰς λέξεις ***νά χα - νάχα*** δηλ. ***νὰ εἶχα - νὰ εἶχα*** (κωπέλλα)· τοῦτο ἔδωκεν ἀφορμὴν νά του ἀποδοθῇ τὸ παρωνύμιον ***Νάχα - νάχας.***

Χαρτοπαίκτης, ὁ ὁποῖος ἐπιστεύετο ὅτι ἐχάραττε μὲ τοὺς ὄνυχας τὰ παιγνιόχαρτα διὰ νά του εἶναι εὐδιάγνωστα, ἐπωνομάσθη ***Νύχης.***

Πρὸς ποντικὸν παρωμοιώθη ἱερεὺς ἄτολμος καὶ κρυψίνους καὶ ἦτο γνωστὸς μὲ τὸ παρωνύμιον ὁ ***Παπᾶ - ποντικός.***

Ἄνθρωπος πανοῦργος καὶ μοχθηρὸς ἐχαρακτηρίσθη μὲ τὸ παρωνύμιον ***Πιλᾶτος,*** ἄλλος δὲ περίφημος διὰ τὴν ὑπερηφάνειαν ἐπωνομάσθη **Re - dei - nuboli,** βασιλεὺς δηλ. τῶν νεφῶν.

Μέσα εἰς κυλίνδρους ἐπιμήκεις ἐπωλεῖτο εἰς παλαιοτέρους χρόνους τὸ πιπέρι καὶ οἱ κύλινδροι αὐτοὶ ἐλέγοντο ***φουσέκια· Φουσέκης*** λοιπὸν ὠνομάσθη ἄνθρωπος ὑψηλὸς καὶ ἰσχνός, ἄλλος δὲ περίφημος κολυμβητὴς παρωμοιώθη πρὸς τὸ γνωστὸν θαλάσσιον ζῷον τὴν ***φώκιαν*** καὶ ὠνομάσθη ***Φώκιας,*** καὶ ἄλλος διὰ τὸ ἰδιόρρυθμον τοῦ βαδίσματος ἦτο γνωστὸς μὲ τὸ παρωνύμιον ὁ ***Χορεύοντας πόλκα.***

Μὲ τὰ ἐλάχιστα αὐτὰ παρωνύμια, τὰ ὁποῖα παρέθεσα, ἀντικρύζομεν πολλὰ σημεῖα τοῦ κοινωνικοῦ καὶ τοῦ ἄλλου βίου τῶν Κεφαλλήνων καὶ ἔρχεται ἀμέσως εἰς τὸν νοῦν ἡ σκέψις πόσον πλούσια θὰ διεφωτίζετο ὁ βίος τοῦ λαοῦ μας ὁλοκλήρου ἀπὸ τὴν ἐξέτασιν τῶν παρωνυμίων ἑνὸς ἑκάστου τόπου χωριστά.

Π. ΛΟΡΕΝΤΖΑΤΟΣ

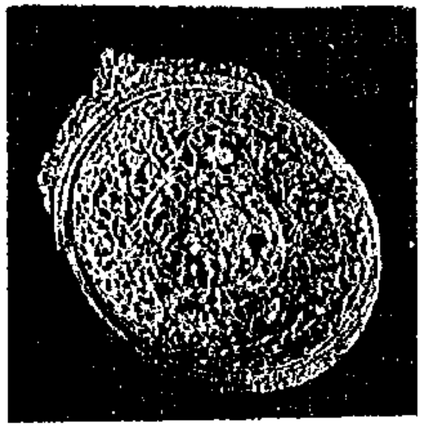

ΠΑΛΙΝΝΟΣΤΗΣΙΣ

Ἐντυπώσεις Ἕλληνος μεταναστου

Τὸ ἀτμόπλοιόν μας ἐκπλέει βραδέως ἐκ τοῦ λιμένος τῆς Νέας Ὑόρκης. Μικροσκοπικὸν ῥυμουλκὸν ἀτμόπλοιον τὸ συνοδεύει καὶ τὸ βοηθεῖ εἰς τὰς στροφάς. Ἐπὶ τῆς στέγης τοῦ ῥυμουλκοῦ ἐκτείνει τὰς πτέρυγάς του χρυσοῦς ἀετὸς εἰς φυσικὸν μέγεθος, τὸ ἔμβλημα τῆς ἐλευθέρας Ἀμερικῆς. Ἀπομακρυνόμεθα τῆς παραλίας, ὅπου ἑκατοντάδες ἀνθρώπων σείουν τὰ λευκὰ μαντίλιά των καὶ τοὺς πίλους των. Ἀνταποδίδομεν τὸν χαιρετισμὸν ὁμοίως. Ὀλίγοι φεύγουν ἀπαρατήρητοι· τοὺς περισσοτέρους εἶχαν συνοδεύσῃ φίλοι ἢ συγγενεῖς. Γλυκεῖα ἡ παλιννόστησις, ἀλλὰ πόσους δὲν συνδέουν τώρα τρυφεροὶ δεσμοὶ καὶ ἀφοσιώσεις πρὸς τὴν νέαν πατρίδα!

Διερχόμεθα διὰ μέσου τῶν ἐρατεινῶν νήσων, αἱ ὁποῖαι μὲ τὰς κομψὰς οἰκίας των, μὲ τὴν σμαραγδίνην χλόην ἀναδύονται ὡς μικροὶ παράδεισοι ἐκ τῶν κυανῶν κυμάτων τοῦ Ὠκεανοῦ. — Τὸ ἀτμόπλοιον σταματᾷ. — Μᾶς πλησιάζει μικρὸν πλοῖον, τὸ ὁποῖον παραλαμβάνει τὸν «πιλότον», καὶ πρὸ ἡμῶν ἐκτείνεται πάλιν ἡ ἀπέραντος ***κυανῆ ἔρημος τοῦ Ὠκεανοῦ.***

Ἐπὶ μίαν ἑβδομάδα ἐπλέομεν ἤδη χωρὶς νὰ συναντήσωμεν πλοῖον. Εἴμεθα *ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον τοῦ ὠκεανοῦ* — ἑπτὰ ἡμέρας μακρὰν πάσης ξηρᾶς — καὶ ἐν τούτοις μᾶς παρακολουθοῦν μικρὰ πτηνά: τὰ χελιδόνια τῆς θαλάσσης. Ποῦ ἄραγε ἀναπαύονται τὰ πτηνὰ ταῦτα; Εἰς τὸ νερὸν καθὼς αἱ νῆσσαι; Ἴσως τὴν νύκτα κοιμῶνται εἰς τὰ ἐξάρτια τοῦ πλοίου μας.— Εἴδαμεν καὶ ἀγέλην δελφίνων, οἱ ὁποῖοι ἐπί τινα ὥραν μᾶς συνώδευσαν. Μερικοὶ διατείνονται ὅτι εἶδαν καὶ ἕνα καρχαρίαν καταβροχθίζοντα τὰ ἀπορρίμματα τοῦ πλοίου.

Τὸ ἀτμόπλοιόν μας δὲν εἶναι ἀπὸ τοὺς γίγαντας τοῦ Ὠκεανοῦ.— Εἶναι σχετικῶς μικρόν.— Καὶ μολονότι ἡ θάλασσα φαίνεται γαλήνιος ὡς καθρέπτης, ἀόρατα κύματα κυλίουν τὸ πλοῖόν μας καὶ πολλοὶ ὑποφέρουν ἐκ τοῦ σάλου.— Τὸ πλοῖον εἶναι κατάμεστον ἐπιβατῶν. Εὑρισκόμεθα πάλιν εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς μεταναστεύσεως τῶν ἐθνῶν. Τώρα ὅμως τὸ γενικὸν σύνθημα εἶναι «ἔξοδος». Χιλιάδες ἀναχωροῦν καθ' ἑκάστην ἐξ Ἀμερικῆς καὶ ἡ ἀνθρωποπλημμύρα κυλίεται ὡς μέγα ῥεῦμα πρὸς τὴν γηραιὰν Εὐρώπην. Ἑκατομμύρια ἐργατῶν διατελοῦν ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἄεργοι ἐν Ἀμερικῇ ἕνεκα τῶν περιστάσεων.— Ἐλπίζουν ὅτι αἱ ἐργασίαι θὰ ἐπαναληφθοῦν.— Ἀλλὰ μόνον ἐν μέρει ἐξεπληρώθησαν αἱ προσδοκίαι τῶν πολλῶν. Καὶ τώρα φεύγουν ἐξηντλημένοι οἰκονομικῶς κατόπιν μακρᾶς περιόδου ἀργίας. — Δὲν εἶναι ὅμως δυσαρεστημένοι ὅλοι ὅσοι φεύγουν.— Εἷς ἐπιβάτης τρίτης θέσεως κατέθεσεν, ὡς μανθάνω, χίλια περίπου τάλληρα εἰς τὸν ταμίαν τοῦ ἀτμοπλοίου «πρὸς φύλαξιν». — Μία κυρία ταξιδεύουσα μόνη μεταβαίνει εἰς τὴν πατρίδα της μόνον διὰ νὰ ἐπισκεφθῇ τοὺς γονεῖς της καὶ κατόπιν νὰ ἐπιστρέψῃ πάλιν εἰς τὴν Ἀμερικήν, ὅπου εὑρίσκεται ὁ σύζυγός της.— Ἓν ζεῦγος νεονύμφων μεταβαίνει εἰς τὴν Εὐρώπην διὰ νὰ διέλθουν ἐκεῖ τοὺς μῆνας τοῦ μέλιτος.— Ἰδιαιτέραν κατηγορίαν ἀποτελοῦν εἰς τὸ πλοῖον οἱ ὑποψήφιοι γαμβροί. Ἕλληνες, Ρουμᾶνοι, Σέρβοι, Οὔγγροι καὶ τόσοι ἄλλοι ἐν ὥρᾳ διαχύσεως ἐξεμυστηρεύθησαν, ὅτι μεταβαίνουν εἰς τὰς παλαιὰς πατρίδας των μόνον διὰ «νὰ πάρουν γυναῖκα ἀπὸ τὸν τόπον των» καὶ νὰ ἐπιστρέψουν διὰ πάντοτε εἰς τὴν Ἀμερικήν. Ἄλλοι κατέρχονται εἰς τὰς πατρίδας των διὰ νὰ παραλάβουν τὰς οἰκογενείας των καὶ νὰ μεταβοῦν «ὁριστικῶς» εἰς τὴν Ἀμερικήν.— Ἄλλοι τοὐναντίον ὁδηγοῦν τὰς οἰκογενείας των ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴν εἰς τὰς πατρίδας των μὲ τὴν ἀξιέπαινον πρόθεσιν νὰ ἐπιστρέψουν μόνοι εἰς τὴν Ἀμερικήν, ἵνα οὕτω τὰ τέκνα των λάβουν ἐθνικὴν ἀνατροφήν.— Καὶ πράγματι ἡ μέθοδος αὕτη εἶναι ἡ μόνη, ἡ ὁποία

ἀσφαλῶς διατηρεῖ τὸν ἐθνισμὸν ἑκάστου, διότι τὰ παιδάκια τὰ γεννώμενα καὶ ἀνατρεφόμενα εἰς τὴν Ἀμερικὴν σχεδὸν πάντοτε προτιμοῦν νὰ μεταχειρίζωνται τὴν εὔκολον ἀγγλικὴν παρὰ τὴν δύσκολον μητρικήν των γλῶσσαν. Ἐξαμερικανίζονται λοιπὸν χωρὶς νὰ τὸ θέλουν, χωρὶς νὰ τοὺς ἀναγκάσῃ κανείς, αὐτομάτως, μὲ ὅλην τὴν ἐναντίαν προσπάθειαν τῶν γονέων.

*

Αἱ μεταβάσεις ἐκ τοῦ παλαιοῦ κόσμου εἰς τὸν νέον καὶ τἀνάπαλιν ἔχασαν πολὺ ἀπὸ τὴν προτέραν τραγικότητά των.—Ἄλλοτε τοιοῦτο ταξίδιον ἐσήμαινε χωρισμὸν παντοτινόν, εἶδος θανάτου ἐπὶ τῆς παλαιᾶς γῆς καὶ νεκραναστάσεως εἰς ἄλλον κόσμον.—Σήμερον ὅμως ὁ διάπλους εἶναι ζήτημα μερικῶν δολλαρίων καὶ ὀλίγων σχετικῶς ἡμερῶν.—Πολλοὶ συνταξιδιῶται μας ἔχουν διαπλεύσῃ δεκάκις τὸν Ὠκεανὸν καί, ὁσάκις πλησιάζομεν εἰς στεράν, ἐρωτοῦν χασμώμενοι τὸν καμαρότον ἂν εἴμεθα εἰς τὰς Ἀζόρας νήσους ἢ εἰς τὸ Γιβραλτάρ. Ὁ διάπλους τοῦ Γιβραλτάρ, ἱστορικὸν γεγονὸς μεγίστης σημασίας εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν Ἀργοναυτῶν, κατήντησε σήμερον τόσον τυχαῖον γεγονός, ὥστε πολλοὶ ταξιδιῶται δὲν θεωροῦν κόπου ἄξιον νὰ διακόψουν τὸ χαρτοπαίγνιον διὰ ν' ἀπολαύσουν τὸ θέαμα.

Ἡ ἄνεσις, τὴν ὁποίαν παρέχουν τώρα ὄχι μόνον τὰ μεγάλα, ἀλλὰ καὶ τὰ μικρὰ ὑπερωκεάνεια ἀτμόπλοια, εἶναι τόσον μεγάλη, ὥστε μὲ ὅπως δήποτε ὑποφερτὸν καιρὸν τὸ ταξίδιον εἶναι ἀπόλαυσις.—Ἐν πρώτοις ἡ ὕπαρξις τοῦ ἄνευ σύρματος τηλεγράφου μᾶς ἀφαιρεῖ τὸ αἴσθημα τῆς ἐρημίας καὶ ἀπομονώσεως, τὸ τόσον φυσικὸν εἰς τοὺς εὑρισκομένους ἑβδομάδας ὁλοκλήρους μακρὰν τῆς στερεᾶς.—Ὡς πρὸς τὴν τροφήν, παρῆλθε πλέον ὁριστικῶς ἡ ἐποχὴ τῶν ἁλατισμένων κρεάτων καὶ τῶν μαραμένων λαχανικῶν. Τὸ ἀτμόπλοιόν μας, μολονότι ἔτυχε νὰ εἶναι ἀπὸ τὰ μικρότερα, ἔχει παγομηχανὴν καὶ ψυγεῖα, ἐντὸς τῶν ὁποίων διατηροῦνται κρέατα, λαχανικὰ καὶ ὀπωρικὰ ἐπ' ἄπειρον φρεσκότατα. Νομίζει κανεὶς ὅτι τὰ μαρουλάκια καὶ τὰ βοδάκινα εἶναι τῆς

ὥρας, προϊόντα μαγικοῦ κήπου. Καὶ οἱ δίποδες πτερωτοὶ ἐπιβάται: κοτόπουλα, γάλλοι, παπάκια, χηνάρια κτλ. δὲν συνταξιδεύουν πλέον ζωντανοί, ἀλλὰ σφαγμένοι ἐντὸς πάγου καὶ κάμνουν συντροφιὰν εἰς τὰ ἐπίσης παγωμένα ψάρια καὶ στρίδια, περιμένοντες μὲ ἀγέρωχον ἀκαμψίαν νὰ ἔλθῃ ἡ σειρά των διὰ νὰ ἐμφανισθοῦν ἐπὶ τῆς τραπέζης μας. Ἡ ἔννοια τοῦ ψύχους καὶ τοῦ καύσωνος κατηργήθη σχεδόν. Παντοῦ κυκλοφορεῖ ὁ ἀτμός. Ἀνοίγω μίαν στρόφιγγα καὶ θερμαίνεται τὸ δωμάτιον. Πατῶ ἓν κομβίον καὶ ἀρχίζει τοὐναντίον ὁ ἠλεκτρικὸς ἀνεμιστὴρ νὰ παράγῃ δροσερὰν αὔραν. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἐσυνηθίσαμεν εἰς τὴν Ἀμερικήν, ὅπου τὰ ἀγαθὰ τῶν ἐρευρέσεων εἰσχωροῦν εἰς τοὺς οἴκους τῶν περισσοτέρων κοινῶν θνητῶν. Πῶς θὰ μᾶς φανῇ ἆρά γε ἡ πατρίς μας ὅπου πλὴν τῆς πρωτευούσης—καὶ ἐκεῖ μόνον εἰς τὰς ἐπαύλεις τῶν πλουσιωτέρων—εἶναι σχεδὸν ἄγνωστος ἡ τοιαύτη εὐμάρεια!

Τὸ πλοῖόν μας, ἀφοῦ πρόκειται νὰ διαπλεύσῃ τὸ Γιβραλτάρ, ἔχει ἐννοεῖται ἐπιβάτας ἰδίως ἐκ τῶν παραμεσογείων καὶ παραδουναβείων χωρῶν.—Ὅλοι αὐτοὶ συνδέονται ἐθνολογικῶς διὰ τῶν ἀδιαρρήκτων δεσμῶν τῆς ὑδροφοβίας.—Ἂν καὶ τὸ ἀτμόπλοιον ἔχει λουτῆρας παρέχοντας θαλάσσια λουτρὰ ψυχρὰ καὶ θερμά, κοινὰ λουτρά, ἀτμόλουτρα κ.τ.λ. ἐλάχιστοι ἔγιναν τόσον ἐπιλήσμονες τῶν πατρίων, ὥστε νὰ κάμουν χρῆσιν λουτρῶν.—Ποία ἀντίθεσις!—Ὅταν ταξιδεύῃ κανεὶς εἰς γραμμὴν συχναζομένην ἀπὸ Ἀγγλοσάξονας καὶ ἄλλους βορείους βλέπει καὶ τὸν τελευταῖον χειρώνακτα προσπαθοῦντα νὰ ἔχῃ καθημερινῶς τὸ λουτρόν του.—Ἰδιαίτερος καμαρότος ὁρίζεται ὡς ἐπιστάτης τῶν λουτήρων, ὁ ὁποῖος κανονίζει δι' ἕκαστον ἐπιβάτην ἀκριβῶς μέχρι λεπτοῦ τὴν ὥραν τοῦ λουτροῦ του, καὶ οἱ λουτῆρες εἶναι ἓν ἐνεργείᾳ ἀπὸ πρωΐας μέχρι βαθείας νυκτός.

*

Ὢ τῆς ῥίκης! μὲ προσεκάλεσεν ὁ ἰατρὸς τοῦ πλοίου νὰ μεταβῶ εἰς τὴν τρίτην θέσιν νὰ τοῦ χρησιμεύσω ὡς διερμηνεὺς διὰ τοὺς ἀσθενεῖς του καὶ εἶδα τὸ νοσοκομεῖον.—

Εἰς τὸ σχετικῶς καθαρὸν καὶ εὐάερον νοσοκομεῖον εἶναι μεταξὺ ἄλλων τέσσαρες ἑτοιμοθάνατοι. — Ἡ αὐτὴ παλαιὰ ἱστορία. Ὄχι τόσον ἡ δριμύτης τοῦ ἀμερικανικοῦ κλίματος, ὅσον ἡ ἀξιοθρήνητος συνήθεια πολλῶν Ἑλλήνων νὰ ζοῦν εἰς τὴν Ἀμερικὴν χάριν οἰκονομίας ἐντὸς στενῶν δωματίων καὶ νὰ κοιμῶνται ἀνὰ ἓξ ἐντὸς ἀνθυγιεινῶν εὐθηνῶν κοιτώνων γεννᾷ τὴν φθίσιν. — Οἱ δὲ φθισιῶντες, ὅταν πλέον αἰσθάνωνται προσεγγίζοντα τὸν θάνατον, τρέφουν τὴν τελευταίαν ἐλπίδα, ὅτι τὸ γλυκὺ κλῖμα τῆς πατρίδος των θὰ τοὺς σώσῃ, ἢ ἔχουν τὴν ὑστάτην ἐπιθυμίαν ν' ἀποθάνουν καὶ ν' ἀναπαυθοῦν εἰς τὴν πατρῴαν γῆν. Τραγικὸς πόθος, διότι προτοῦ νὰ φθάσουν εἰς τὴν τελευταίαν κατοικίαν των προφθάνουν πολλάκις νὰ μεταδώσουν ἐπανερχόμενοι «τὴν λευκὴν πανώλην» εἰς τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς γείτονάς των. Αἱ Ἀμερικανικαὶ ἀρχαὶ ἐνῷ ἀπαγορεύουν ἀπηνῶς τὴν ἀποβίβασιν παντὸς φθισιῶντος, παρέχουν ὅλας τὰς εὐκολίας εἰς τοὺς ἐκεῖ φθισιῶντας ν' ἀπέλθουν εἰς τὴν Εὐρώπην πρὸς ἀπαλλαγὴν τῆς χώρας. — Εἰς τὴν Ἀμερικὴν ἡ φθίσις ἔχει περιορισθῇ πολὺ χάρις εἰς τὰ λογικὰ νομοθετικὰ μέτρα. — Ἐὰν ἀπεφάσιζαν καὶ αἱ ἄλλαι χῶραι ν' ἀμύνωνται κατὰ τῆς εἰσβολῆς φθισιώντων, ἴσως θὰ ὡρίμαζεν ἡ ἰδέα τῆς δημιουργίας μιᾶς διεθνοῦς νήσου, ὅπου ὅλα τὰ ἔθνη θὰ ἀπέστελλαν τοὺς φθισικούς των καὶ θὰ ἐξηλείφετο βαθμηδὸν ἡ πληγὴ αὐτὴ τῆς ἀνθρωπότητος.

Τὸ ἀτμόπλοιόν μας εἶναι γεμᾶτον ἀπὸ φθισικούς. — Εἰς τὴν δευτέραν θέσιν ὑπάρχει ἰδιαιτέρα τράπεζα, εἰς τὴν ὁποίαν δειπνοῦν οἱ φθισικοὶ ὅσοι δὲν εἶναι ἀκόμη κλινήρεις. — Εἰς τὴν τρίτην συναγελάζονται φθισικοὶ καὶ ὑγιεῖς εἰς στενοὺς κοιτῶνας. — Μόνον οἱ ἑτοιμοθάνατοι εἰσέρχονται εἰς τὸ νοσοκομεῖον, ὅπου κεῖνται ζωντανοὶ σκελετοὶ μὲ λάμποντας ὀφθαλμούς. — Ὢ τῆς ἀπαισίας λάμψεως τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ἑτοιμοθανάτων! Πῶς ἀναπηδοῦν μὲ ἐλαστικότητα γάτων ἐκ τῶν κλινῶν των, ὅταν εἰσέρχωμαι ἡρωϊκῶς εἰς τὸ νοσοκομεῖον διὰ νὰ μεταφράσω τὰς ποικίλας ἐπιθυμίας των εἰς τὴν νοσοκόμον καὶ τὸν ἰατρόν. Ἄλλος ζητεῖ πιρτέκια, ἄλλος σῦκα, ἄλλος καρύδια, ἄλλος ἄλλα, καὶ δὲν γνωρίζουν, ὅτι

ὅσοι φθάσουν ζωντανοὶ εἰς τὸν πλησιέστερον λιμένα θ' ἀποβιβασθοῦν ἐκεῖ διὰ νὰ ἀποθάνουν εἰς τὸ νοσοκομεῖον ξένου λιμένος ξένης χώρας, διότι τὸ πλοῖον προσπαθεῖ μὲ κάθε τρόπον ν' ἀπαλλαγῇ τῶν βαρέως ἀσθενούντων.

*

Θάνατος! — Εἷς ἀφανὴς ἐπιβάτης τῆς τρίτης θέσεως ἐλιποθύμησε. Τὸν μετέφεραν οἱ ναῦται εἰς τὸ νοσοκομεῖον. — Ἦτο φθισικός, ἐννοεῖται.

— Διατί, ἠρώτησεν ὁ ἰατρός, δὲν ἐζήτησες νὰ εἰσαχθῇς εἰς τὸ νοσοκομεῖον, νὰ ἔχῃς καλητέραν τροφὴν καὶ περιποίησιν;

— Δὲν ἤθελα νὰ σᾶς δώσω ἐνόχλησιν.

— Ἔχεις συγγενεῖς;

— Μὲ περιμένουν ὁ ἀδελφὸς καὶ ἡ ἀδελφή μου εἰς τὸν πρῶτον λιμένα.

Εἰς τὴν μίαν μετὰ τὸ μεσονύκτιον ὁ δυστυχὴς ἀπέθανεν! — Ἐκράτησαν τὸν νεκρὸν μέχρι τοῦ μεσονυκτίου τῆς ἑπομένης ἡμέρας, μεθ' ὃ ἐγένετο ἡ ἁπλῆ καὶ ἀπέριττος κηδεία. — Ἀπὸ τοὺς ἐπιβάτας εἶχαν ἀποκρύψῃ τὴν ὥραν τῆς κηδείας πρὸς ἀποφυγὴν συγκινήσεως μεταξὺ τῶν πολλῶν. Καὶ εἰς τοὺς ὀλίγους, οἱ ὁποῖοι παρεφύλατταν, δὲν ἐπετράπη νὰ πλησιάσουν πρὸς τὸ μέρος, ὅπου θὰ ἐγίνετο ἡ κηδεία. Αἱ διατυπώσεις τῆς νεκρωσίμου πομπῆς εἶναι ἁπλούσταται: Ὑπὸ τὸ ἀμυδρὸν φῶς μερικῶν λαμπτήρων ἵστανται πέριξ τοῦ νεκροῦ ναῦται καὶ ὑπάλληλοι τοῦ πλοίου. — Ἔρχεται ὁ πλοίαρχος — ὅλοι ἀποκαλύπτονται — τὸ πλοῖον ἐπιβραδύνει τὴν πορείαν του — ὁ δοῦπος τῶν μηχανῶν ἠχεῖ πενθίμως — ὁ πλοίαρχος ἱστάμενος παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ νεκροῦ, λέγει κάτι, ἴσως μίαν προσευχὴν — τὸ πλοῖον ἀποτόμως κάμνει μίαν στροφὴν — καὶ ὁ νεκρὸς τυλιγμένος εἰς καραβόπανον περιέχον καὶ πεντήκοντα χιλιόγραμμα σιδήρου γλιστρᾷ ἐπὶ σανίδος κεκλιμένης καὶ βυθίζεται εἰς τὰ σκοτεινὰ κύματα, ὅπου τὸν καλύπτει ὁ ζόφος τῆς νυκτός. — Ἔχει ὁ νεκρὸς νὰ κάμῃ ἀκόμη μακρὸν ταξίδιον ἕως νὰ φθάσῃ εἰς τὸν πυθμένα τοῦ Ὠκεανοῦ, — ἴσως ὁλόκληρον μίλιον ἔχει νὰ δια-

νύση βυθιζόμενος καθέτως. — Καὶ ἐκεῖ κάτω θὰ στηθῇ ὄρθιος ὡς ἀνδριάς, διότι τὸ σιδηροῦν βάρος εὑρίσκεται εἰς τοὺς πόδας του.—Τὰ ψάρια τοῦ πυθμένος τῶν θαλασσῶν, ὅπου δὲν φθάνει πλέον τὸ φῶς τῆς ἡμέρας, εἶναι ὄντα αὐτόφωτα ὡς αἱ πυγολαμπίδες, ἔχουν δηλαδὴ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς των φωσφορίζον ὄργανον, εἶδος φανοῦ, τὸν ὁποῖον θέτουν εἰς ἐνέργειαν κατὰ βούλησιν.—Ἡ ἄφιξις τοῦ νεκροῦ ἐπισκέπτου ἱσταμένου ὀρθίου εἰς τὸν πυθμένα τοῦ ὠκεανοῦ *βεβαίως θὰ προυκάλεσε τὴν προσοχήν των, καὶ τώρα περικυκλώνουν* τὸν σιωπηλὸν νεκρόν, ῥίπτουν φῶς εἰς τὸ ὠχρὸν πρόσωπόν του, περιεργάζονται τοὺς κλειστοὺς ὀφθαλμούς του καὶ τὸν ἐρωτοῦν ἴσως ἂν κοιμᾶται ὕπνον τέλειον, ὕπνον βαθύν, ἢ ἂν ἐνθυμεῖται τοὺς προσφιλεῖς οἰκείους του. Καὶ ὁ νεκρὸς ἱστάμενος ὄρθιος καὶ ἐλαφρῶς ταλαντευόμενος, ὡς κάλαμος ἐν τῷ ἀνέμῳ, σείει μελαγχολικῶς τὴν ὠχρὰν κεφαλήν του χωρὶς ν᾽ ἀπαντᾷ.

Μία πτωχὴ γυναῖκα κατελήφθη ὑπὸ πόνων τοκετοῦ καὶ *ἀπέθανε μόλις ἐγέννησε. Τὸ βρέφος ἐπέζησε καὶ τὸ παρέ*λαβεν ἡ καμαριέρα, ἐνῷ ἡ δυστυχὴς μήτηρ κοιμᾶται τὸν αἰώνιον ὕπνον εἰς τὸν πυθμένα τῆς θαλάσσης, ὅπου ἵσταται ἐν τῷ σκότει ὀρθία, ἐνῷ τὸ πλοῖον ἀπάγει γοργῶς τὸ ὀρφανὸν τέκνον της διανῦον περίπου τετρακόσια μίλια τὸ ἡμερόνυκτον.

Οἱ περισσότεροι ἐπιβάται οὔτε κἂν ἀντιλαμβάνονται τῶν σκηνῶν αὐτῶν ἢ τὰς μανθάνουν κατόπιν. — Καὶ οὕτω, ἐνῷ ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς γίνεται κηδεία, ἐπὶ τῆς ἄλλης οἱ ὅμιλοι, *ψάλλουν περιπαθῶς τοὺς ἐρωτικούς των πόνους* ὑπὸ τοὺς ἤχους τῆς κιθάρας καὶ τοῦ μανδολίνου καὶ ἐκ τῆς αἰθούσης ἀκούονται οἱ φαιδροὶ ῥυθμοὶ ἑνὸς βάλς κρουόμενοι ἐπὶ τοῦ πιάνου ὑπὸ τὴν ἐκθαμβωτικὴν λάμψιν τῶν ἠλεκτρικῶν φώτων.—Ἓν ὑπερωκεάνειον πλοῖον εἶναι τρόπον τινὰ συμπεπυκνωμένη πόλις ἱκανῶν χιλιάδων κατοίκων. —Ἀφ᾽ ἑνὸς ἡ πτωχεία, ἡ ἐγκατάλειψις, ἡ ἀσθένεια, ὁ θάνατος, τὸ σκότος—ἀφ᾽ ἑτέρου οἱ ἔρωτες, ἡ τεκνοποιΐα, ἡ χαρά, ὁ πλοῦτος, ἡ πολυτέλεια, τὸ φῶς, ἡ ζωή.—Καὶ τὴν νύκτα, *ἀφοῦ πλέον ὅλοι ἡσυχάσουν, ἀπὸ τὴν καμπίναν* τῆς καμαριέρας ἀκούεται ἡ ψιλὴ φωνὴ τοῦ εὐέλπιδος ἀρτιγεννήτου βρέφους, τοῦ ὁποίου ἡ μήτηρ κοιμᾶται τὸν αἰώνιον ὕπνον εἰς τὰ βάθη τοῦ Ὠκεανοῦ. Εἶναι ἡ φωνὴ τοῦ μέλλοντος, ἡ ὁποία μᾶς ὑπενθυμίζει διὰ τοῦ στόματος τοῦ βρέφους ὅτι ***τὰ πάντα ῥεῖ*** καὶ οὐδὲν μένει, ὅτι μετ᾽ ὀλίγα ἔτη ἡ θορυβοῦσα σήμερον γενεὰ θὰ ἔχῃ ἐκλείψῃ, καὶ ὅτι νέα γενεὰ θὰ διαπλέῃ τοὺς ὠκεανοὺς μὲ νέα δίκρυα καὶ νέους γέλωτας μὲ νέας λύπας καὶ νέας χαράς!

*

Εἰς τὸ ἀτμόπλοιόν μας εὑρίσκονται καὶ μερικοὶ ἄνθρωποι τοῦ τύπου τοῦ κοσμοπεριπατητοῦ.— Ὁ δεῖνα Ἕλλην ὅταν ἦτο παιδὶ εἶχε μεταβῇ εἰς τὴν Ἄνω Αἴγυπτον, ὅπου ὑπηρέτει εἰς Ἑλληνικὸν παντοπωλεῖον εἰς τὰ σύνορα τοῦ λευκοῦ καὶ μαύρου κόσμου. Ἐκεῖθεν μετέβη εἰς τὰς Ἰνδίας, ὅπου ἔγινεν ὑπηρέτης γραφείου. Κατόπιν εὑρέθη εἰς τὸ ἀκρωτήριον τῆς Καλῆς Ἐλπίδος, ὁπόθεν ἦτο εἷς ἐκ τῶν πρώτων, οἱ ὁποῖοι εἰσεχώρησαν εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ Τρανσβάλ. Ἀπ᾽ ἐκεῖ ἔπλευσεν εἰς τὴν Νότιον Ἀμερικήν, ὅπου ἔμεινεν ὀλίγα ἔτη, μεθ᾽ ὃ ἔγινε ἐμποροµεσίτης εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, καὶ κατόπιν τῆς οἰκονομικῆς κρίσεως κατήντησεν ἐργάτης ὑποδηματοποιείου, ὄχι ἐκ κλίσεως πρὸς τὴν τέχνην αὐτήν, ἀλλ᾽ ἁπλῶς διὰ νὰ κερδίσῃ τὰ ναῦλα του καὶ νὰ μεταβῇ πάλιν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ν᾽ ἀρχίσῃ ἐκεῖ νέαν ἐπικερδῆ ἐργασίαν. — Ἄλλος, Ἕλλην ἐπίσης, ἀλλὰ περισσότερον ἐγγράμματος, ἔκαμε καὶ αὐτὸς τὸν γῦρον του εἰς τὰς Ἰνδίας, εἰς τὴν Κίναν, εἰς τὴν Μαντζουρίαν καὶ τὴν Ἰαπωνίαν, ὁπόθεν διέπλευσε τὸν Εἰρηνικὸν Ὠκεανὸν καὶ κατέληξεν εἰς τὸν Ἅγιον Φραγκῖσκον τῆς Καλιφορνίας, ὅπου ἔκαμεν ἀρκετὰ χρήματα. Τρίτος—Ρουμᾶνος νομίζω—καλὸς λεπτομηχανουργὸς ἢ ἠλεκτροτεχνίτης, ἔζησε διαδοχικῶς εἰς τὴν Αὐστραλίαν, εἰς τὴν Νέαν Ζηλανδίαν, εἰς τὸ Μεξικόν. Θὰ ἦτο ἤδη πλούσιος, διότι παντοῦ εὕρισκεν ἐργασίαν καὶ καλὰ ἡμερομίσθια, ἀλλ᾽ ἔχει ἐξοδεύσῃ ὁλοκλήρους περιουσίας εἰς ναύλους.—Ἄλλος εἶναι Γερμανὸς ἰατρός, ὁ ὁποῖος εἰργάσθη εἰς τὴν Περσίαν, εἰς τὴν Ἀραβίαν, εἰς τὴν Μαδαγα-

σκάφην καὶ ἐκεῖθεν μετέβη εἰς τὸν Καναδᾶν, ὅπου ζῇ τώρα, καὶ διαπλέει τὸν Ὠκεανὸν ἁπλῶς διὰ νὰ μεταβῇ εἰς κάποιαν Ἀμερικανικὴν χώραν διὰ νὰ ἐκποιήσῃ τὰ κτήματα, τὰ ὁποῖα ἔχει ἐκεῖ.—Ὅλοι αὐτοὶ οἱ κοσμογυρισμένοι κάθηνται ἀπαθέστατοι καὶ συζητοῦν γεωγραφίαν.—Ἡ γλῶσσα δὲν ἀποτελεῖ ἐμπόδιον, διότι ὅλοι γνωρίζουν τὴν Ἀγγλικήν, ἡ ὁποία εἶναι τώρα ἡ διεθνὴς γλῶσσα τοῦ ἔξω κόσμου.

Ἰδοὺ τύπος ἑνὸς μικροῦ κοσμογυρισμένου. Ὁ πατήρ του ἔμεινεν εἰς τὴν Ἀμερικήν. Ἡ μήτηρ του ἐπιστρέφει εἰς Εὐρώπην νὰ ἐπισκεφθῇ τοὺς οἰκείους της μαζὶ μὲ τὸν διετῆ υἱόν της. Ἀλλὰ τὴν πειράζει ἡ θάλασσα καὶ κατάκειται κλινήρης. Ὁ μικρὸς υἱός της δὲν δίδει σημασίαν εἰς τὴν θάλασσαν· περιπατεῖ μόνος μὲ τὰ μικρὰ πόδια του ἐπὶ τοῦ σαλευομένου πλοίου καὶ τὸν «νταντεύουν» — τὴν ἀνάγκην ἀρετὴν ποιοῦντες—οἱ ἐπιβάται μὲ τὴν σειράν των ἕκαστος ἡμίσειαν ὥραν. Ὁ διετὴς θαλασσοπόρος πλησιάζει ἀφόβως ὅλους, παίζει μὲ τὸν δεκαπενταετῆ ναυτόπαιδα, ὅπως καὶ μὲ τὸν ἑβδομηκοντούτη πρύτανιν τῶν ἐπιβατῶν, ἐννοεῖ πέντ' ἓξ γλῶσσας, ἐκτείνει τοὺς μικροὺς βραχίονάς του πρὸς τὰς πραίνας ἀκτὰς τῆς Ἀμερικῆς, πρὸς τὴν ἡλιόλουστον ἄμμον τῆς Ἀφρικανικῆς παραλίας, πρὸς τὰ χιονοσκεπῆ βουνὰ τῆς Εὐρώπης,—ὅλος ὁ κόσμος τοῦ φαίνεται ὅτι εἶναι δικός του. Ποτὲ δὲν κλαίει, ὅλους τοὺς ἀγαπᾷ καὶ ὅλοι τὸν ἀγαποῦν.—Καὶ ἕνας μικρὸς Ἰταλός, ἐκεῖνο τὸ παιδί, τὸ ὁποῖον εἶναι ὑπάλληλος τοῦ πλοίου—μόλις δεκαπενταετὴς εἶναι καὶ αὐτὸς θαλασσοπόρος εἰς τὸ εἶδός του.—Δὲν περιορίζεται μόνον νὰ πλύνῃ τὰ μαχαιροπήρουνα καὶ τὰ πιάτα, ὅπερ τὸ κυρίως ἔργον του, ἀλλὰ κατὰ τὰς ὥρας τῆς σχολῆς ἵσταται πρὸ τοῦ ναυτικοῦ χάρτου καὶ παρακολουθεῖ τὴν πορείαν τοῦ πλοίου.

Ἠμπορεῖτε νὰ τὸν ἐρωτήσετε:

—Παιδί μου, πόση ἀπόστασις εἶναι ἀπὸ τὰς Ἀζόρας νήσους ἕως τὸ Γιβραλτάρ; Καὶ θὰ σᾶς ἀπαντήσῃ ἀδιστάκτως: Τόσας ἡμέρας καὶ τόσας ὥρας.

—Λοιπὸν θὰ εἴμεθα εἰς τὸ Γιβραλτὰρ εἰς τὰς ἑπτὰ τὸ βράδυ; τὸν ἐρωτῶ.

—«Νὸ σινιόρε» μοῦ ἀπαντᾷ, «πρέπει νὰ βάλετε καὶ μιάμισι ὥραν τὴν διαφορὰν ὡρολογίου ἀπὸ τὰς Ἀζόρας εἰς τὸ Γιβραλτάρ» (διαφορὰν τοῦ μέσου χρόνου ἕνεκα τῆς διαφορᾶς τοῦ γεωγραφικοῦ μήκους).

—Καλὰ λές· πηγαίνομεν πρὸς ἀνατολάς.

Κάποιος μὲ ἐρωτᾷ:

—Σᾶς ἀρέσει ἡ Μαδαγασκάρη;

—Δὲν ἔχω πάῃ ποτὲ ἐκεῖ.

—Χά χά!

Ὡσὰν νὰ λέγῃ μέσα του: Μὰ πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ ἔχει μεταβῇ κἂν εἰς τὴν Μαδαγασκάρην, ἡ ὁποία κεῖται δὰ εἰς τόσον κεντρικὴν θέσιν, ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον μεταξὺ Ἰνδιῶν καὶ Νοτίου Ἀφρικῆς.

—Καὶ τί λέγετε περὶ τῆς Νέας Ζηλανδίας;

—Οὔτε ἐκεῖ δὲν πῆγα ποτέ.

—Μὰ πῶς; ὅταν μεταβαίνῃ κανεὶς ἀπὸ τὴν Νότιον Αὐστραλίαν εἰς τὴν Νότιον Ἀμερικὴν εἶναι ἐπάνω εἰς τὸν δρόμον, Κύριε. Μὲ λοξοδρόμημα μόνον χιλίων μιλίων ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ τὴν ἐπισκεφθῇ!

Καὶ κάποιος λέγει ἀρελέστατα, ὅτι ἅμα ὡς πατήσῃ τὸ ἔδαφος τῆς Εὐρώπης καὶ ἰδῇ τοὺς οἰκείους του θὰ σκεφθῇ ἂν θὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ἀσίαν ἢ εἰς τὴν Ἀφρικὴν πρὸς ὁριστικὴν ἐγκατάστασίν του—ἐκτὸς ἂν ὑπερισχύσῃ ἡ πρὸς τὴν Βόρειον Ἀμερικὴν νοσταλγία του. Πιστεύω ὅτι τὸ τελευταῖον εἶναι τὸ πιθανώτερον, διότι, ἐξαιρέσει ἐκείνων, ὅσοι ὡς ἁπλοῖ μόνον ἀγράμματοι ἐργάται τῆς ἐσχάτης βαθμίδος ἔζησαν εἰς τὴν Ἀμερικήν, ὅλοι οἱ ζήσαντες εἰς τὴν χώραν αὐτὴν νοσταλγοῦν, ἰδίως ὅταν ἐπανακάμπτοντες εἰς τὰς ἰδιαιτέρας πατρίδας των εὑρίσκουν ἐκεῖ παλαιοτέρας ἰδέας καὶ συνηθείας περὶ τῶν σχέσεων τοῦ Δημοσίου πρὸς τὸ ἄτομον καὶ τοῦ ἀτόμου πρὸς τὸ Δημόσιον.—Ὁ καϋμένος ὁ «Μπάρμπα Σαμουὴλ» (δηλαδὴ τὸ Ἀμερικανικὸν Δημόσιον) εἶναι τόσον περιποιητικὸς πρὸς τοὺς ἀνεψιούς του! —Δὲν θέλει οὔτε πόρρωθεν νὰ φανῇ ὅτι ἐκμεταλλεύεται τὸν κόσμον. — Μολονότι τὰ 47 κράτη, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὴν Ὁμοσπονδίαν, ἔχουν ἰδιαιτέρους νόμους καὶ ἰδιαίτερα ἔθιμα ἕκαστον, ἐν τούτοις δὲν ὑπάρχουν τελωνεῖα μεταξὺ τῶν κρα-

τῶν αὐτῶν (ἐξαιρέσει καθαρῶς ὑγειονομικῶν ἀπαγορευτικῶν μέτρων). Ἔπειτα δὲν ὑπάρχουν ἐσωτερικὰ διαβατήρια, δὲν ὑπάρχουν οὔτε δημοτικοὶ φόροι.

Οἱ δημοτικοὶ φόροι (τὰ διαπύλια) οἱ ὁποῖοι φαίνονται τόσον φυσικοὶ εἰς τοὺς Εὐρωπαίους (καὶ ἡ πόλις τῶν Παρισίων ἔχει ἀκόμη διαπύλια) εἰς τοὺς ἐξ Ἀμερικῆς ἐπιστρέφοντας δὲν φαίνονται μὲν καταθλιπτικοὶ — διότι δὲν εἶναι ἄλλως βαρεῖς — ἀλλ' ἐνεργοῦν τρόπον τινα ὡς ἐλαφρὸν ἐμετικὸν — προκαλοῦντες τὴν ἀηδίαν καὶ τὸν οἶκτον. Εἰς Ἀμερικὴν δὲν δίδει κανεὶς ὀλιγώτερα τῶν 5 cents, ἤτοι περίπου 30 λεπτά, οὔτε εἰς τὸν τελευταῖον ἐπαίτην. — Εἰς τὴν Εὐρώπην ὁ εἰσπράκτωρ τοῦ δημοτικοῦ φόρου ἐν στολῇ καὶ μὲ ὅλον τὸ κῦρος ἀνωτέρου ὑπαλλήλου, περιβεβλημένου καὶ ἐξουσίαν ἐκτελεστικήν, φορολογεῖ καὶ μίαν ὀκᾶν ψάρια καὶ εἰσπράττει ἐπισήμως (καὶ σᾶς κόβει καὶ διπλότυπον ἂν τὸ ἀπαιτῆτε) μίαν δεκάραν — ὡς εἶδος νομίμου ἐπαιτείας! — Εἰς τὴν Ἀμερικὴν ὅταν ἐπὶ γραμματοσημοφόρου φακέλου γράψῃς λανθασμένην διεύθυνσιν, δὲν ἔχεις ἀνάγκην νὰ τὸν πετάξῃς· τὸν παρουσιάζεις εἰς τὸ ταχυδρομεῖον καὶ σοῦ ἐπιστρέφουν τὴν ἀξίαν του, διότι τὸ Δημόσιον δὲν θέλει νὰ σφετερισθῇ τὴν δεκάραν τοῦ πλησίον, ἐνῷ εἰς τὴν Εὐρώπην μετ' ἰδιαιτέρας ἡδυπαθείας τὸ Δημόσιον εἰσπράττει δεκάρας ἐπιδεικτικῶς εἰς τὰ θέατρα, καὶ ὁ Δῆμος τὸ αὐτὸ πράττει εἰς τὰ διαπύλια.

*

Εἶναι πρωία μελαγχολικὴ καὶ ὁμιχλώδης, οἱ ἐπιβάται εὑρίσκονται ἐπὶ ποδὸς τόσον πρωΐ, διότι προσπαθοῦν νὰ διακρίνουν ξηρὰν συμφώνως πρὸς τοὺς ὑπολογισμούς. Ἐπὶ τέλους φαίνεται μία ἄκρα τῆς γηραιᾶς Εὐρώπης. Μετὰ διάπλουν ἕνδεκα ἡμερῶν διακρίνομεν ἀορίστως καὶ ἀμυδρῶς τὸ ἀκρωτήριον τοῦ Ἁγίου Βικεντίου καὶ τὴν βραχώδη ἀκτὴν τῆς Πορτογαλλίας. Ἤδη ἀπὸ χθὲς ὁ ὠκεανός, μὲ ὅλην τὴν μονοτονίαν του, εἶχε παρουσιάσῃ κάποιαν μεταβολὴν δεικνύουσαν τὴν γειτνίασιν τῆς ξηρᾶς. Ἀντὶ τῶν μακρῶν κανονικῶν κυμάτων βαθέως κυανοῦ χρώματος ἀνεφάνησαν

ΜΙΧ. ΤΟΜΠΡΟΥ — ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΙΣ ΤΗΣ ΝΙΚΗΣ ΤΟΥ ΠΑΙΩΝΙΟΥ

πρασινωπὰ κύματα βραχύτερα, ἀρροστερῆ, προχωροῦντα πηδητά, ταχύτατα, ὡς ἀγέλη μαινομένων ἵππων, τῶν ὁποίων αἱ λευκαὶ χαῖται μαστίζονται ὑπὸ τοῦ ἀνέμου.

Μία πεταλοῦδα χρώματος κιτρίνου πτερυγίζει ἐπὶ τοῦ πλοίου καὶ ὅλοι οἱ θαλασσοδαρμένοι ταξιδιῶται τὴν παρατηροῦν μετ' ἀληθοῦς ἡδονῆς — ὡς νὰ ἦτο ἡ περιστερά, ἡ ὁποία ἔφερε εἰς τὸν Νῶε τὸν κλάδον τῆς ἐλαίας. Ἀπόδειξις ὅτι ἡ στερεὰ θὰ εἶναι κάπου πολὺ πλησίον, ἀλλὰ τὴν κρύπτει ἡ ὁμίχλη.

Εἰσήλθαμεν εἰς τὴν Μεσόγειον. Εἰς τοὺς ἐρχομένους ἀπὸ τὰς ἄλλας ἠπείρους ἡ Εὐρώπη φαίνεται μικροσκοπική. — Ἐντὸς ὀλίγων ὡρῶν παραπλέομεν ὁλοκλήρους χώρας. — Ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν βλέπομεν σειρὰν χωρῶν, τῶν ὁποίων ἑκάστη μὲ τὴν σειρὰν ὑπῆρξέ ποτε κοσμοκράτειρα. — Ἀφίνομεν τὴν Ἀφρικανικὴν Μαυριτανίαν, ἡ ὁποία ἔλαμψέ ποτε ὡς ἀστὴρ πρώτου μεγέθους μεταξὺ τῶν πολιτισμένων ἐθνῶν τῆς ἐποχῆς του. Βλέπομεν τὰς χιονοσκεπεῖς ὀρσειρὰς τῆς Ἀνδαλουσίας, ἡ ὁποία ἔλαβε τὸ ὄνομά της ἀπὸ τοὺς Βανδάλους καὶ Γότθους, τοὺς καταλήξαντας κατόπιν τῶν νικηφόρων μεταναστεύσεών των εἰς τὰ ἡλιόλουστα ταῦτα παράλια. — Παραπλέομεν τὰς ἀκτὰς τῆς Ἱσπανίας, ἡ ὁποία ἐπί τινα καιρὸν ἦτο κοσμοκράτειρα μεγαλητέρα τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας. — Καὶ σήμερον ἀκόμη, ἀφοῦ ἔχασεν ὅλας τὰς κτήσεις της, μένει τὸ γεγονὸς ὅτι μία ὁλόκληρος ἤπειρος ἡ Νότιος Ἀμερικὴ ἡ ἐκτεινομένη ἀπὸ τοῦ Ἰσημερινοῦ μέχρι τοῦ Νοτίου Πόλου κατοικεῖται ὑπὸ ἀπογόνων τῆς Ἰβηρικῆς χερσονήσου, Ἱσπανῶν καὶ Πορτογάλλων. — Εὑρισκόμεθα εἰς τὰ γαλλικὰ ὕδατα· καὶ ἔλαφρὰ αὔρα πνέει ἀπὸ τὴν Γαλλίαν τὴν κοιτίδα τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἰσότητος τῶν ἀνθρώπων. — Βλέπομεν τὴν Ἰταλίαν τὴν τόσον ὡραίαν — ἄλλοτε κοσμοκράτειραν — καὶ πλέομεν πρὸς τὴν ἀγαπημένην Ἑλλάδα μας, — τὴν μικρὰν Ἑλλάδα μας, — ἡ ὁποία ἐν τούτοις εἶναι γνωστὴ εἰς τὸν ἔξω κόσμον ὄχι μόνον ὡς κοιτὶς τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, ἀλλ' ὡς μήτηρ τῶν πανταχοῦ τῆς ὑφηλίου διεσπαρμένων δραστηρίων τέκνων της. Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἡ δηΐδεν

νεκρά, λαλεῖται σήμερον εἰς ὅλας τὰς ἠπείρους τῆς οἰκουμένης. Εἰς ὅλας τὰς ἀκτὰς τοῦ Εἰρηνικοῦ, ἀπὸ τῆς Μαντσουρίας καὶ Κίνας μέχρι τῆς Ἀλάσκας καὶ τοῦ Μεξικοῦ παντοῦ ὑπάρχουν Ἕλληνες — δηλ. ἄνθρωποι γεννηθέντες καὶ ἀνατραφέντες εἰς τὸν μικρὸν αὐτὸν τόπον — τὸν ὁποῖον τὸ ταχύπλουν ὑπερωκεάνειον ἀτμόπλοιον παραπλέει ἐντὸς ὀλίγων ὡρῶν μεταξὺ προγεύματος καὶ δείπνου! — Καὶ τὸ συμπέρασμά μου: Ἡ μικρὰ Εὐρώπη ἐν τῇ σμικρότητί της μοῦ φαίνεται ὡς τὸ στενόχωρον φυτώριον κηπουροῦ, τὸ ὁποῖον ἔχει κύριον προορισμὸν νὰ παράγῃ βλαστοὺς εὐγενεῖς διὰ νὰ μεταφυτεύωνται εἰς τὰς ἀπεράντους ἐκτάσεις τοῦ Νέου Κόσμου καὶ νὰ θάλλουν καὶ νὰ ἀνθοῦν ἐκεῖ, ὅπου εὑρίσκουν τόπον εὐρὺν πρὸς ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν..

Ρ. ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ

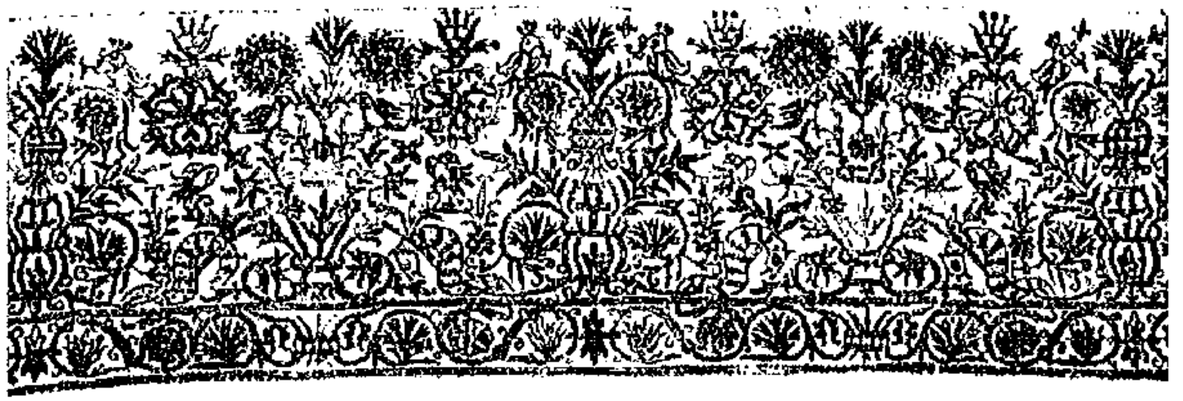

ΑΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Πῶς ἀράγε ἔζων οἱ προπάτορές μας κατὰ τοὺς δυστυχεῖς χρόνους τῆς τουρκικῆς δουλείας; Πῶς ἐνεδύοντο; Πῶς διεσκέδαζον; Πῶς διητῶντο; Ποῖος δὲ ἐν γένει ἦτον ὁ ἰδιωτικός των βίος;

Περὶ τούτων μᾶς πληροφοροῦν οἱ Εὐρωπαῖοι περιηγηταί, οἱ ἐπισκεφθέντες τότε τὴν χώραν μας.

Σήμερον ἡ ἐνδυμασία, ἡ δίαιτα, ἡ κατοικία καὶ ἡ ἐπίπλωσις, ἡ κοινωνική μας ἐμφάνισις, εἰς τὰς πόλεις τοὐλάχιστον, δὲν εἶναι πλέον ἡ ἰδία. Τὴν ἀνατροπὴν ἔφερεν ὁ εὐρωπαϊκὸς πολιτισμός, ὁ ὁποῖος ὡς ἀκατάσχετος χείμαρρος κατεπλημμύρισε καὶ τὴν Ἑλλάδα, ἀφοῦ κυρίως ἱδρύθη τὸ βασίλειον καὶ ἀφοῦ ἐπυκνώθη μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ ἀτμοῦ ἡ ἐπικοινωνία μας μὲ τὴν δυτικὴν Εὐρώπην.

Καὶ ἤρκεσαν ὀλίγαι μόνον δεκαετηρίδες νὰ ἀνατρέψουν καθεστώς, σεβαστὸν καὶ ἀμετάβλητον ἐπὶ αἰῶνας.

Οἱ περιηγηταὶ ἀπὸ τὰ ἔθιμα τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου ἀναφέρουν κυρίως ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα διαφέρουν πολὺ ἀπὸ τὰ ἰδικά των. Διότι προσπίπτουν ἀμέσως εἰς τὴν ἀντίληψίν των καὶ τοὺς κινοῦν πολὺ τὴν περιέργειαν. Ἐντύπωσιν, ἐπὶ παραδείγματι, ἰδιαιτέραν κάμνει εἰς αὐτούς, ὁ διαχωρισμὸς τῶν δύο φύλων, ἡ προτίμησις καθ' ὅλας τὰς κοινωνικὰς ἐμφανίσεις τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἡ ὑποτίμησις τῆς γυναικός.

Πράγματι εἰς τὴν Ἑλλάδα κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους — ὅπως καὶ εἰς ὅλην τὴν Ἀνατολήν — αἱ γυναῖκες καὶ ἐντὸς τοῦ οἴκου δὲν συγχρωτίζονται μὲ τοὺς ἄνδρας. Τὰς ἡμέρας των περνοῦν εἰς ἰδιαίτερα δωμάτια μόναι. Εἰς τὰς δύο ἀντιμετώπους πλευρὰς τῆς κυρίας αἰθούσης, ἡ ὁποία κατέχει εὐρύτατον χῶρον τῆς οἰκίας, κεῖνται τὰ ἰδιαίτερα δωμάτια τῶν ἀνδρῶν, εἰς τὴν μίαν, καὶ τῶν γυναικῶν, εἰς τὴν ἄλλην. Μόνον δὲ κατὰ τὰς ἐπισήμους ἑορτὰς καὶ κατὰ τὴν ὀνομαστικὴν τοῦ πατρός — ὁ πατὴρ κυρίως ἑορτάζει τὴν ὀνομαστικήν του — συγκεντρώνονται ἄνδρες καὶ γυναῖκες εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν καὶ συνεορτάζουν καὶ συνευθυμοῦν.

Ἡ δὲ ἐπίπλωσις τόσον τῆς αἰθούσης ὅσον καὶ τῶν παραπλεύρων δωματίων εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἁπλῆ, διὰ νὰ μὴν εἰπῶ πενιχρά. Ἕνας σοφᾶς, ἐπιστρωμένος μὲ τάπητας, παρατείνεται εἰς τοὺς τοίχους, στενὸς ἢ εὐρύτερος. Ἐπ' αὐτοῦ δὲ κάθηνται σταυροπόδι ἄνδρες καὶ γυναῖκες. Ἄλλα καθίσματα συνήθως λείπουν καὶ μόνον ὀλίγα παλαιότερα καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κειμήλια οἰκογενειακά, ὑπάρχουν. Δὲν λείπουν ἐπίσης καὶ ἄλλα χαμηλά, ξύλινα καὶ ἀπειρόκαλα, χωρὶς ἔρεισίνωτα, ὀλίγα δὲ καὶ ἀνεπαρκῆ, ὥστε νὰ ἀναπληρώσουν τὸ κενὸν καὶ νὰ διακοσμήσουν μὲ καλαισθησίαν τὸ ὅλον καὶ νὰ παράσχουν τὴν ἄνεσιν, ὡς συμβαίνει σήμερον.

Τὰ ἰδιαίτερα δωμάτια δὲν ἔχουν κλίνας. Τὰς ἀντικαθιστοῦν οἱ σοφάδες, οἱ ὁποῖοι ἀντικαθιστοῦν καὶ τὰ καθίσματα. Εἰς δὲ τὰ προωρισμένα δι' αὐτὰς δωμάτια διέρχονται τὸν καιρόν των αἱ γυναῖκες, κλεισταὶ καὶ ἀθέατοι καὶ ἀπροσπέλαστοι εἰς τοὺς ἄνδρας. Ἐδῶ ἐπιδίδονται εἰς τὰ οἰκιακὰ ἔργα μαζὶ μὲ τὰς ὑπηρετρίας, τὰς ὁποίας ἐπιβλέπει ἡ οἰκοδέσποινα, ὅπως καὶ κατὰ τοὺς ὁμηρικοὺς χρόνους. Ἐδῶ ράπτουν, κεντοῦν, κλώθουν καὶ ὑφαίνουν. Ἔχουν δὲ κοντά των μικρὸν κιβώτιον — τῶν πλουσίων εἶναι κατάστικτον ἀπὸ ἐλεφαντόδοντα — ὅπου φυλάσσονται τὰ μετάξια καὶ αἱ βελόναι. Ἢ ἔχουν κοντά των τὸν ἀργαλειόν, μὲ τὸν ὁποῖον ἐργάζονται, ἐνῶ συγχρόνως τραγουδοῦν πολλάκις.

Καὶ ἀπὸ τὰ παράθυρα τῶν δωματίων τούτων, ὅταν εἶναι πρὸς τὸν δρόμον, βλέπουν τοὺς περαστικούς. Ἡ θέα δὲ αὐτὴ εἶναι μία ἀπὸ τὰς συνήθεις ψυχαγωγίας των. Τὰ παράθυρα ὅμως ἔχουν δικτυωτὰ καφάσια, ὥστε αἱ γυναῖκες παρατηροῦν μὲν τοὺς περαστικούς, δὲν παρατηροῦνται ὅμως ὑπ' αὐτῶν. Ἐδῶ δὲ διασκεδάζουν καὶ αἱ νέαι, πάντοτε ὅμως ἀναμεταξύ των. Διότι οὔτε αὐταὶ τολμοῦν νὰ παρουσιασθοῦν εἰς τοὺς ἄνδρας, οὔτε οἱ ἄνδρες εἰς αὐτάς, ἐκτὸς ἂν ὁ πατέρας εἶναι παρὼν ἢ ἡ μήτηρ ἢ καὶ συγκατατεθῇ. Ἡ δὲ συγκατάθεσις αὕτη δεικνύει τὴν ἄκραν ἐμπιστοσύνην καὶ οἰκειότητα πρὸς τὸν ἄνδρα.

Διότι ἴδιον καλῆς ἀνατροφῆς εἶναι νὰ μὴν ἐκτίθενται αἱ γυναῖκες εἰς τὰ βλέμματα τῶν ἀνδρῶν, καὶ τῶν οἰκειοτάτων ἀκόμη, ἐκτὸς ἂν εἶναι ἡλικιωμέναι πλέον. Αἱ κόραι μάλιστα σπανίως παρουσιάζονται καὶ σπανιώτερον ἀκόμη ἐξέρχονται. Ὁ Γάλλος περιηγητὴς Διδὼ ἀναφέρει ὅτι αἱ περισσότεραι γυναῖκες τῶν Κυδωνιῶν ἐξέρχονται μόνον κατὰ τὰς ἑορτάς. Καὶ εἶναι, λέγει, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εὐτραφεῖς ἕνεκα τῆς καθιστικῆς ζωῆς, τὴν ὁποίαν διάγουν, εἶναι δὲ καὶ τὸ βάδισμά των σκαιόν. Ἄλλος περιηγητής, Γάλλος καὶ οὗτος, ὁ Tancoigne, λέγει ὅτι εἰς τὴν Κρήτην αἱ κόραι εἶναι αὐστηρότατα ἀποκεκλεισμέναι. Τὴν ἡμέραν δὲν παρατηροῦνται οὐδέποτε εἰς τοὺς δρόμους, μόνον δὲ τὴν νύκτα κάμνουν ἐπισκέψεις συνοδευόμεναι ὅμως πάντοτε ἀπὸ τοὺς γονεῖς των ἢ τοὺς ὑπηρέτας των. Ὁ δὲ κόμης Marcellus, ἐπισκεφθεὶς τὴν Κύπρον ἐφιλοξενήθη ἀπὸ τὸν πλουσιώτατον τότε Κύπριον, τὸν Χατζῆ Πετράκιν. Καὶ διηγεῖται, ὅτι ὁ Χατζῆ Πετράκις τὸν ὡδήγησεν εἰς τὸν γυναικωνίτην τῆς μεγάλης κατοικίας του καὶ εἰς τὸν κῆπόν του. Τὰ δύο ταῦτα ἦσαν, λέγει, προωρισμένα διὰ τὴν γυναῖκά του καὶ τὰς πολλάς του θυγατέρας. Ταύτας συνήντησεν εἰς τὸν κῆπον. Ἀλλὰ δὲν τὰς εἶδεν οὔτε εἰς τὴν τράπεζαν οὔτε τὸ βράδυ. Ὁ Χατζῆ Πετράκις τοῦ εἶπεν ὅτι αἱ συνήθειαι αὗται, αἱ κάθε ἄλλο παρὰ ἑλληνικαί, ἐτηροῦντο χάριν τῶν Τούρκων.

Πράγματι ὁ κύριος λόγος τοῦ περιορισμοῦ τούτου τῶν γυναικῶν ἦτον ὅτι οἱ Τοῦρκοι, ἔχοντες καὶ οὗτοι τὰς γυναῖκάς των περιωρισμένας ἐντὸς τῶν οἰκιῶν, δὲν ἠνείχοντο νὰ βλέπουν τὰς χριστιανὰς νὰ περιφέρωνται εἰς τοὺς δρόμους,

ἀκάλυπτοι μάλιστα καὶ ἀδιάφοροι πρὸς τὰ βλέμματα τῶν ἀνδρῶν. Καὶ τὰς ἐνοχλοῦσαν ὄχι μόνον μὲ ἄσεμνα βλέμματα καὶ μὲ λόγους ἀπρεπεῖς, ἀλλὰ καὶ μὲ ἄλλα ἀκόμη, πολὺ τολμηρότερα, πειράγματα.

Ἡ ἀπομόνωσις αὕτη εἶχεν, ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἀποτελέσματα δυσάρεστα. Καὶ πρῶτον αἱ γυναῖκες ὑπεβιβάζοντο οὕτω εἰς πρόσωπα ὑπηρετικὰ μόνον εἰς ἀνάγκας τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου, ὡς εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ οἰκονομία τοῦ οἴκου. Ἐστεροῦντο ἔπειτα καὶ ψυχαγωγίας, ὄχι ὀλίγης, τοῦ κοινωνικοῦ βίου, ἄνευ τῶν ὁποίων σήμερον εἶναι ἀκατανόητος ἡ ζωή. Ἀλλ' ἡ ἀπουσία ἐν γένει τῆς γυναικὸς ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν κίνησιν ἀπέδιδεν εἰς αὐτὴν μονοτονίαν καὶ πλῆξιν. Ἂν δὲ συνέβαινε κάποτε νὰ παρουσιασθοῦν καὶ εἰς αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς οἰκειοτάτους των, κατελαμβάνοντο ἀπὸ τόσην συστολήν, ὥστε καμμία εὐχαρίστησις δὲν προήρχετο οὔτε εἰς αὐτὰς οὔτε εἰς τοὺς ἄνδρας.

Μερικοὶ περιηγηταὶ ἀναφέρουν ἀκόμη ὅτι καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν αἱ νέαι μόνον ὅταν ὑπανδρεύοντο ἐπήγαιναν. Ἀλλ' ἡ πληροφορία αὕτη δὲν εἶναι ἀληθής. Τὰς ἐπισήμους ἑορτὰς καὶ αἱ κόραι δὲν λείπουν ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν. Ἐπεσκέπτοντο δὲ ἀκόμη καὶ τὰς θρησκευτικὰς πανηγύρεις, τελουμένας συνήθως εἰς τὸ ὕπαιθρον καὶ εἰς ἐξοχικὰς τοποθεσίας, ὅπου λιτὰ καὶ πτωχικὰ ἠγείροντο τὰ παρεκκλήσια τῶν πανηγυριζομένων ἁγίων. Ἐκεῖ δὲ τὰς ἔβλεπον καὶ οἱ ἄνδρες χωρὶς ὅμως νὰ ἐπικοινωνῶσι μετ' αὐτῶν. Ἐκεῖ εὕρισκον εὐκαιρίαν οἱ νέοι νὰ τὰς ἰδοῦν καὶ ἔρριπτον τότε πρὸς αὐτὰς βλέμματα λαθραῖα καὶ ἐτιτρώσκοντο ἀπὸ τὸν ἔρωτα καὶ ἔκαμνον ἐκλογὴν συζύγου.

Ὁ Βελλὼν—Γάλλος τοῦ 16ου αἰῶνος—ἀναφέρει ὅτι αἱ γυναῖκες παρακολουθοῦν καὶ τὰς κηδείας. Καὶ τότε δίδεται εἰς αὐτὰς εὐκαιρία νὰ παρουσιασθοῦν εἰς τοὺς ἄνδρας. Τὰς παρακολουθοῦν δὲ καθ' ὁμάδας, χωρισμέναι ἀπὸ τοὺς ἄνδρας, καὶ μυρολογοῦν. Καὶ αἱ ὡραῖαι—προσθέτει ὁ Βελὼν—εἶναι εὐτυχεῖς, διότι ἔχουν τότε τὴν εὐκαιρίαν νὰ δείξουν τὰ

κάλλη των. Διότι κατὰ τὰς κηδείας εἶναι λυσίκομοι καὶ ἔξωμοι. Τότε δὲ οἱ παρακολουθοῦντες τὴν κηδείαν ἔχουν τοὐλάχιστον τὴν εὐχαρίστησιν νὰ ἰδοῦν τὰς γυναῖκας καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν ἀκόμη τῶν γειτόνων των μὲ κάποιαν ἄνεσιν, τὴν ὁποίαν δὲν εὑρίσκουν εἰς οἱανδήποτε ἄλλην περίστασιν.

Αἱ γυναῖκες ἀκόμη λαμβάνουν μέρος καὶ εἰς τὰς γαμηλίους πομπὰς καὶ διασκεδάσεις. Εἶναι λοιπὸν καὶ οἱ γάμοι ἄλλη εὐκαιρία εἰς αὐτὰς πρὸς ἐμφάνισιν. Ἀλλὰ καὶ τότε δὲν παρατηρεῖται ἐπικοινωνία τοιαύτη μὲ τοὺς ἄνδρας, τὴν ὁποίαν θὰ ἐνόμιζε κανείς. Ὁ Γερμανὸς Murhard διηγεῖται ὅτι εὑρισκόμενος εἰς τὴν Τένεδον—κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ 19ου αἰῶνος—παρέστη εἰς γαμήλιον ἑορτήν, τὴν ὁποίαν περιγράφει, καὶ ἡ ὁποία διεξήχθη εἰς τὴν ἀπέναντι τῆς νήσου ταύτης παραλίαν τῆς Τροίας. Λέγει δὲ ὅτι αἱ γυναῖκες ἐκεῖ ἀπεχωρίσθησαν ἀπὸ τοὺς ἄνδρας, διηρέθησαν εἰς ὁμάδας καὶ ἐκάθισαν εἰς τὴν σκιὰν πλατάνων καὶ δρυῶν. Ἐκεῖ δὲ ἔπιαν καφέν, ἠδύποτα καὶ δροσιστικά. Ἐκεῖ ἔμειναν ἀπομεμονωμέναι καὶ ἀφανεῖς. Διότι ἡ ἀπομάκρυνσις καὶ ἡ ἀφάνεια τοῦ γυναικείου φύλου, ἡ παρατηρουμένη εἰς τὰς πόλεις τῆς Ἀνατολῆς, παρατηρεῖται καὶ εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, ὄχι ὅμως ἐξ ἴσου αὐστηρά. Εἰς τὰς νήσους, λέγει ὁ Murhard, αἱ γυναῖκες ἔχουν πολὺ μεγαλυτέραν ἐλευθερίαν καὶ δὲν ἀποχωρίζονται μὲ τόσην αὐστηρότητα ἀπὸ τοὺς ἄνδρας. Πράγματι ὁ Murhard καὶ οἱ συνοδοί του ἔγειναν δεκτοὶ εἰς τοὺς κύκλους τῶν γυναικῶν μὲ ἐλευθερίαν εἰς αὐτοὺς ἀπροσδόκητον. Εὗρε δὲ τότε εὐκαιρίαν ὁ Γερμανός μας νὰ θαυμάσῃ τὴν καλλονὴν τῶν γυναικῶν τῆς Τενέδου καὶ κυρίως τὰ ὡραῖά των, ὡς λέγει, πρόσωπα, τὴν σφριγῶσαν ὑγείαν, τὰς γοητευτικὰς καὶ ἐνδιαφερούσας φυσιογνωμίας των, τὴν φυσικήν των ἀφέλειαν καὶ χάριν. Συνωμίλησε μάλιστα μαζί των καὶ ἤκουσε καὶ τὰ τραγούδια των.

Ἂς μὴ φαντασθῶμεν ὅμως ὅτι αἱ γυναῖκες δὲν ἐξήρχοντο ὅλως διόλου ἢ ἐξήρχοντο μόνον κατὰ τὰς περιπτώσεις,

τὰς ὑποίας ἀνεφέραμεν. Δὲν ἐξήρχοντο μὲν καθημερινῶς, οὐδὲ πολλὰς φορὰς τῆς ἡμέρας, ἐξήρχοντο ὅμως καὶ διὰ νὰ ἐπισκεφθοῦν συγγενεῖς των καὶ φίλας ἢ διὰ νὰ μεταβοῦν εἰς τὸ λουτρόν, διότι ἡ ἔπίσκεψις τοῦ λουτροῦ ἐγίνετο τακτικά, μάλιστα δὲ καὶ μὲ κατάχρησιν. Ἐξήρχοντο αἱ ὑπανδρευμέναι καὶ αἱ ἡλικιωμέναι συχνότερον, αἱ νέαι δὲ σπανιώτερον.

Καὶ μία ἔντιμος κυρία συνοδεύεται τότε εἰς τὸν δρόμον ἀπὸ τὴν ὑπηρέτριάν της. Ὅσαι δὲ εἶναι πολὺ πλούσιαι καὶ θέλουν νὰ ἐπιδείξουν τὰ πλούτη των ἀκολουθοῦνται ἀπὸ περισσοτέρας. Ὁ Ἀραβαντινὸς διηγεῖται ὅτι αἱ γυναῖκες τῶν Ἰωαννίνων συνετήρουν ὑπηρέτας καὶ ὑπηρετρίας διὰ νὰ τὰς συνοδεύουν, ὁσάκις ἐξήρχοντο. Διότι ἡ συνοδευομένη ἀπὸ περισσοτέρας ἐνομίζετο, ὅπως καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους, πλουσιωτέρα. Ἀλλ' ἡ μανία τῆς ἐπιδείξεως τὰς ὠθεῖ τόσον, ὥστε παραλαμβάνουν ἀκόμη καὶ τὰς ὑπηρετρίας τῶν γειτονισσῶν των, τῶν συγγενῶν των, τῶν οἰκείων των, διὰ νὰ συνοδεύωνται ἀπὸ πολλάς.

Εἰς δὲ τὸ Πέραν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου εἶναι αἱ πρεσβεῖαι τῶν ξένων κρατῶν, ὅπου καὶ οἱ Ἕλληνες κινοῦνται μὲ περισσοτέραν ἐλευθερίαν, αἱ Ἑλληνίδες φοροῦν, ὅταν ἐξέρχωνται, κοσμήματα πολλά. Εἰς τοὺς δακτύλους των ὅλους ἔχουν δακτυλίδια μέχρι τῶν ὀνύχων. Ἀπὸ τὸν λαιμόν των κρεμοῦν ἁλύσεις γνησίας, ἀλλὰ καὶ κιβδήλους, μὲ κοσμήματα. Τὴν μέσην των σφίγγουν μὲ πολλὰς ζώνας, μέχρι πέντε κἄποτε, μεταξίνους, ἐπιχρύσους, διακεκοσμημένας καὶ μὲ πολυτίμους λίθους, γνησίους καὶ τούτους ἢ καὶ κιβδήλους. Φοροῦν ἀκόμη μεταξωτὰ πολλά, ὅσα ἔχουν, κατὰ τὰς ἑορτάς. Διότι τότε ἀνοίγουν τὰ κιβώτιά των καὶ ὅλον τὸν ἐγκρυπτόμενον καλλωπιστικὸν πλοῦτον τὸν ἀποσύρουν διὰ νὰ τὸν φορτωθοῦν εἰς τοὺς ὤμους των, εἰς τὸν τράχηλόν των, εἰς τὴν κεφαλήν των, εἰς τοὺς δακτύλους των. Ἐννοεῖται δ' ὅτι δὲν λείπει καὶ τὸ ψιμμύθιον, τοῦ ὁποίου μάλιστα κάμνουν καὶ κατάχρησιν, καὶ τὸ ὁποῖον δὲν μεταχειρίζονται μόνον αἱ ἄσχημοι διὰ νὰ ἐξουδετερώσουν τὴν ἀσχημίαν των, ἀλλὰ καὶ αἱ ὡραῖαι διὰ νὰ ἀναδείξουν ἀκόμη περισσότερον τὴν καλλονήν των. Καὶ βάφουν τὰ φρύδια των, ὅπως αἱ

χανούμισαι, ἀκόμη δὲ καὶ τὰς τρίχας τῶν βλεφάρων, καὶ χρωματίζονται χυδαιότατα.

Ὅπου ὅμως οἱ Τοῦρκοι εἶναι ἄγριοι, αἱ γυναῖκες δὲν περιφέρονται εἰς τοὺς δρόμους μὲ κοσμήματα. Διότι φοβοῦνται μήπως τὰ ἁρπάσουν οἱ Τοῦρκοι ἢ μήπως ἐκθέσουν τοὺς συζύγους των εἰς τὰς πιέσεις καὶ εἰς τοὺς αὐθαιρέτους ἐκβιασμούς των. Καὶ τότε τὰ κοσμήματα φέρουν, κεκρυμμένα ἐννοεῖται, αἱ παρακολουθοῦσαι ὑπηρέτριαι. Τὰ φοροῦν δὲ μόλις εἰσέλθουν εἰς τὴν οἰκίαν, ὅπου πρόκειται νὰ κάμουν ἐπίσκεψιν, καὶ τὰ ἀφαιροῦν ἀφοῦ τελειώσῃ ἡ ἔπίσκεψις καὶ πρόκειται νὰ ἐπανέλθουν. Τὸ πρόσωπον ἔπίσης δὲν καλύπτουν, ὅπως αἱ χανούμισσαι. Τὰ καλύπτουν ὅμως εἰς τοὺς δρόμους, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὰς ὕβρεις τῶν Τούρκων, οἱ ὁποῖοι δὲν ἀνέχονται νὰ ἴδοῦν γυναῖκα νὰ περιφέρεται ἀκάλυπτος. Τὸ καλύπτουν δὲ κυρίως, ὅταν πρόκειται νὰ διέλθουν ἀπὸ τουρκικὰς συνοικίας διὰ νὰ μὴ γίνουν ἀντιληπταὶ εἰς τοὺς Τούρκους καὶ διὰ νὰ δείξουν ὅτι σέβονται τὸ τουρκικὸν τοῦτο ἔθιμον.

Ἀλλ' αἱ Ἑλληνίδες τῶν χρόνων ἐκείνων δὲν ἀρκοῦνται νὰ καλύπτωνται ὅταν ἐξέρχωνται, ἀπὸ πολυτίμους λίθους, ἀπὸ ζώνας, ἀπὸ περιδέραια, ἀπὸ βραχιόλια καὶ δακτυλίδια. Δὲν ἀρκοῦνται νὰ ἐπικοσμοῦν τότε καὶ τὴν κεφαλήν των μὲ ἄνθη τῆς ἐποχῆς, διότι καὶ τὸν στολισμὸν τοῦτον δὲν παραλείπουν, ἀλλὰ στολίζονται ἀκόμη καὶ ὅταν δὲν πρόκειται νὰ ἐξέλθουν, ὅταν ἑπομένως δὲν πρόκειται νὰ ἐπιδείξουν τὰ πολλὰ καὶ πολύτιμα κοσμήματά των. Στολίζονται καὶ μένουν ἐντὸς τῆς οἰκίας μόναι των καὶ μὲ τὰς ὑπηρετρίας των. Καὶ ἡ θέα καὶ ἡ ἐπίψαυσις τῶν κοσμημάτων των παρέχει εἰς αὐτὰς εὐχαρίστησιν καὶ διαθρύπτει αὐτὴ καὶ μόνη τὴν ματαιότητά των. Ἢ στολίζονται καὶ μένουν ἐντὸς τοῦ οἴκου διὰ νὰ ἀρέσουν εἰς τοὺς συζύγους των, διότι καὶ τοῦτον μόνον τὸν σκοπὸν ἔχει πολλάκις ὁ στολισμός των ἐντὸς τοῦ οἴκου.

Δὲν εἶναι δὲ ἀνάγκη νὰ προσθέσωμεν ὅτι περὶ ἀνωτέρας

λεπτοτέρας ἀναπτύξεως καὶ κοινωνικῆς μορφώσεως τῶν γυναικῶν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους κανεὶς λόγος δὲν δύναται νὰ γίνῃ. Αἱ προμήτορές μας ἐκεῖναι ἐστεροῦντο καὶ τὴν στοιχειώδη ἐν γένει μόρφωσιν. Αἱ μερικαὶ δέ, μεμονωμέναι, ἐξαιρέσεις δὲν ἀλλοιοῦσι τὸ σύνολον τῆς διαζωγραφηθείσης εἰκόνος. Ἐξαίρεσιν δηλαδὴ ἀποτελεῖ ἡ Ἀλεξάνδρα Μαυροκορδάτου, ἡ μήτηρ τοῦ Ἐξ ἀπορρήτων, τῆς ὁποίας τὴν μόρφωσιν ἀνωμολόγουν καὶ αὐτοὶ οἱ Εὐρωπαῖοι, ὅσοι τὴν ἐγνώρισαν. Ὅσοι περιηγηταί, ἐρχόμενοι ἀπὸ τὴν Εὐρώπην, συνωμιλοῦσαν μαζύ της, λέγει ὁ Δαπόντες, ἐθαύμαζαν τὴν σοφίαν της. Ὁ δὲ Ἰάκωβος ὁ Ἀργεῖος μᾶς βεβαιώνει μὲ κάποιαν βέβαια ὑπερβολὴν ὅτι ὡς φιλόσοφος. δὲν ὑπελείπετο ἀπὸ τὴν Ὑπατίαν. Ἐξαίρεσιν ἔπειτα ἀποτελοῦν καὶ αἱ φαναριώτισσαι, ἂν καὶ ὄχι ὅλαι, κατὰ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ἐνάτου, αἱ ὁποῖαι εἶχον μόρφωσιν τοιαύτην, ὥστε νὰ μὴ ὑπολείπωνται ἀπὸ τὰς γυναῖκας τῶν Εὐρωπαίων πρέσβεων τοῦ Πέραν, μὲ τὰς ὁποίας εἶχον ἐπικοινωνίαν. Ἀλλ' ἂς ἀναφέρωμεν καὶ μίαν ἀκόμη ἐξαίρεσιν. Τὴν ἀποτελεῖ ἡ Εὐανθία Καΐρη, ἡ ἀδελφὴ τοῦ Θεοφίλου, πρὸς τὴν ὁποίαν σώζεται μία ἐπιστολὴ τοῦ Κοραῆ, δηλωτικὴ τῆς ὑπερόχου διὰ τότε μορφώσεώς της.

Ἀλλ' ἐν τῷ συνόλῳ αἱ γυναῖκες ἦσαν ἀμόρφωτοι. Καὶ ἂν σήμερον κρίνεται ὡς ἀπαραίτητος εἰς τὴν γυναῖκα ἡ πνευματικὴ μόρφωσις καὶ ἡ γλωσσομάθεια καὶ ἡ μουσική, εἰς ἐκείνους τοὺς χρόνους ταῦτα ἦσαν πράγματα ἀνήκουστα. Παρθεναγωγεῖα τότε δὲν ἐλειτούργουν. Παιδαγωγοὺς ξένας αἱ πλούσιαι οἰκογένειαι δὲν προσελάμβανον. Ἡ γλωσσομάθεια δὲν ἐκαλλιεργεῖτο, οὐδὲ ἡ μουσικὴ ἢ τὸ θέατρον. Μυθιστορήματα καὶ συγγράμματα μορφωτικὰ δὲν ἀνεγινώσκοντο, διότι δὲν ὑπῆρχον βιβλιοπωλεῖα. Ταξείδια δὲν ἔκαμνον καὶ ἐκθέσεις δὲν ἐπεσκέπτοντο. Ζητήματα γενικωτέρου ἐνδιαφέροντος δὲν παρηκολούθουν, διότι κανεὶς δὲν τὰ παρηκολούθει εἰς τὴν Ἀνατολὴν τότε. Οἱ συρμοὶ τέλος δὲν μετεβάλλοντο εἰς κάθε ἐποχὴν τοῦ ἔτους καὶ αἱ ἐνδυμασίαι τῶν μητέρων ἐκληροδοτοῦντο αὐτούσιαι καὶ ἀτροποποίητοι εἰς τὰς θυγατέρας των.

Τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα ἀναφέρονται κυρίως εἰς τὰς Ἑλληνίδας τῶν πόλεων, εἰς τὰς Ἑλληνίδας τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Σμύρνης, τῶν Κυδωνιῶν ἔπειτα, τῆς Θεσσαλονίκης, τῶν Ἰωαννίνων, τῆς Πελοποννήσου, τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, χωρὶς καμμίαν ἔνδειξιν διαφορᾶς οὐσιώδους, χωρὶς δὲ νὰ φέρῃ σίανδήποτε μεταβολὴν ἡ πάροδος τοῦ χρόνου.

Εἰς τὴν Χίον ὅμως ἡ κατάστασις δὲν ἦτο ἡ ἰδία. Ἐδῶ αἱ γυναῖκες κινοῦνται μὲ ἐλευθερίαν, μὲ περισσοτέραν τοὐλάχιστον ἐλευθερίαν παρὰ εἰς ἄλλα μέρη, χωρὶς νὰ κάμνουν κατάχρησιν αὐτῆς. Κινοῦνται δὲ ἐλευθέρως ὄχι μόνον ἐντὸς τοῦ οἴκου. Διότι δὲν εἶναι ἡ οἰκία ἡ κυρία καὶ μόνη διαμονὴ τῶν γυναικῶν. Καθ' ὅλον τὸ ἔτος καὶ ὅταν ὁ καιρὸς τὸ ἐπιτρέπῃ — ἐπιτρέπει δὲ ὁ καιρὸς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὴν διαμονὴν εἰς τὸ ὕπαιθρον — συνάζονται πρὸ τῆς θύρας γυναῖκες τῆς γειτονιᾶς ὡς καὶ συγγενεῖς καὶ φίλαι καὶ κάθηνται εἰς λιθίνους ἕδρας, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἁπλώνονται τάπητες ἢ καὶ μαξιλάρια. Μεταφέρονται ὅμως ἀπὸ τὸν οἶκον καὶ ξύλινα, χαμηλά, διβάνια, ὅπου καὶ κάθηνται.

Ἐδῶ δὲ ἄλλαι μὲν κλώθουν, ἄλλαι ἀσχολοῦνται μὲ τὸ κέντημα ἢ τὸ ράψιμον, ἄλλαι δὲ ἀστεΐζονται καὶ χαριτολογοῦν, παίζουν καὶ τραγουδοῦν. Ἄλλαι πάλιν ἔχουν περιτριγυρίσει μίαν, ἡ ὁποία διηγεῖται εὔθυμα ἀνέκδοτα καὶ ἐπεισόδια.

Συγχρόνως ὅμως — τὸ παραδοξότερον! — σχολιάζουν καὶ τοὺς περαστικοὺς καὶ τοὺς πειράζουν καὶ τοὺς κρίνουν εὐθύμως πάντοτε καὶ ἐλαφρῶς, εἴτε τοὺς γνωρίζουν εἴτε ὄχι. Τὸ ἴδιον κάμνουν καὶ κατὰ τὴν ὥραν τοῦ περιπάτου εἰς τὸν «Ἀπάνω γιαλὸ», πέραν δηλαδὴ τοῦ φρουρίου, ὅπου ἐγίνετο ὁ δημόσιος περίπατος πρὸς τὸ ἑσπέρας.

Τὰ ξενίζοντα ταῦτα ἔθιμα τῶν γυναικῶν, ἢ ἄκρα ἐννοῶ ἐπικοινωνία μὲ τοὺς ἄνδρας, καὶ μάλιστα μὲ τοὺς νέους, ἡ τόλμη, ἡ χαριτολογία, ἡ ἀφέλεια, αὐτὰ ὅλα ἔκαμναν εἰς τοὺς ξένους ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν. Καὶ τὰ ἀναφέρουν λεπτομερῶς καὶ τὰ τονίζουν ἰδιαιτέρως.

Ἀλλὰ περὶ τῆς κοινωνικῆς καθόλου ἐμφανίσεως τῶν γυναικῶν τῆς Χίου, καθὼς καὶ περὶ τῆς προελεύσεώς της ἐδῶ

δὲν ὑπάρχει χῶρος ἀρκετὸς διὰ νὰ γίνῃ λόγος. Καὶ τὸν ἀναβάλλομεν ἐπὶ τοῦ παρόντος, μ' ὅλην τὴν περιέργειαν, τὴν ὁποίαν κινοῦν αἱ συνήθειαι τῶν γυναικῶν τῆς Χίου κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καὶ εἰς τοὺς περιηγητὰς καὶ εἰς ἡμᾶς ἀκόμη σήμερον.

Π. Μ. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ

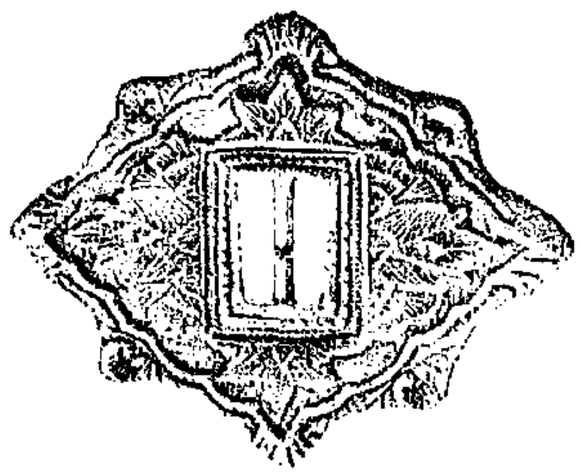

ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΤΡΕΛΟΥ

Στὸν Ἀριστομένη Προβελέγγιο

Καλοί μου ἄνθρωποι, ἀκοῦστε με, κακὸς δὲν εἶμαι· ἐλᾶτε,
σιγά· θὰ σᾶς τὰ πῶ.
Μιὰ μοῖρα μὲ κατάτρεξε· μὴ μὲ πετροβολᾶτε,
δὲν ἔφταιξα· πονῶ.

Στὸ σταυροδρόμι εἶχα σταθῆ, στὴν πέτρα εἶχα καθήσει
γιὰ νὰ ξεκουραστῶ·
μὲ τὰ ὀπαλλένια χέρια της ἔσπερνε γιούλια ἡ δύση
κατὰ τὸν Ὑμηττό.

Τὰ παλληκάρια, οἱ λυγερές, ἀδιάκοπα μπροστά μου
περάσματα. Γιορτή.
Καὶ τὸ βιολί μου φάνταζε παρατημένο χάμου,
σὰν ἄρρωστη ψυχή.

Κ' ἐγὼ εἶμουν ὁ παράξενος ὁ λαλητὴς ὁ πλάνος,
καὶ σὰν ἐμέ, κανείς.
Γι' αὐτούς εἶμουν ὁ τρελός, γιὰ κείνους ὁ ζητιάνος,
γιὰ σᾶς, ὁ ἀδικητής.

Κ' οἱ γνωριμιές μου ἀφρόντιστα κ' οἱ ἀγνώριστοι γυρίζαν,
κι ὅλοι ὅλοι βιαστικά.
Χαμογελοῦσαν οἱ ὄμορφες, ἐκεῖ ποὺ μ' ἀντικρύζαν,
καταφρονετικά.

Συρμένη ἀπὸ τὴ θύμηση τοῦ μουσικοῦ βιολιοῦ μου
κι ἂν κάποτε καμιὰ
γύρευε σάμπως νὰ σταθῇ, τἄγριου θολοῦ ματιοῦ μου
τὴν ἔδιωχνε ἡ φωτιά.

Κάτι ἔκρυβα στὸ λογισμό, στὴν ὄψη ἔδειχνα κάτι
πού μάκραινε γοργούς
τὸ νιὸ τὸν ἀνοιχτόκαρδο, τὴν κόρη τὴ δροσάτη,
καὶ ξένους καὶ δικούς.

Καὶ πέρασε. Μὲ πλεύρωσε καὶ σὰ σὲ δέηση στάθη
καὶ σὰ γονατιστή.
Κ' ἦρθε σὰ νἄθελε ἀπὸ μὲ νὰ μάθῃ καὶ νὰ πάθῃ,
καὶ σὰν ἀνατολή.

Ἔπαιζε μὲ τὸν πέπλο της φιλώντας τὸ κορμί της
τἀγέρι τοῦ βραδιοῦ·
τἀνάβλεμά της χάϊδεμα τῆς νιότης· ἡ φωνή της
ρυθμὸς τοῦ τραγουδιοῦ.

Καὶ ντροπαλὴ καὶ πρόσχαρη καὶ θαρεμένη· ἡ χάρη
τῆς κερασιᾶς ποῦ ἀνθεῖ,
τοῦ χωραφιοῦ στεφάνωμα καὶ τοῦ μαγιοῦ καμάρι,
πρωτοῦ νὰ τρυγηθῇ.

Σὰν ἦρθε, γιατί ἔφυγε; Καὶ ποιός θὰ σὲ χωρίσῃ,
τἀποσπερίτη φῶς
ἀπὸ τὸ βράδι ποῦ φωτᾷς;.. Κ' εἶχε τὰ ρόδα ἡ δύση,
τὰ γιούλια ὁ Ὑμηττός.

Ποιό χέρι μοῦ τὴν ἅρπαξε; Θεὸς τὴν ἔχει στείλει;
Δὲν ἔφταιξα.. Πονῶ.
Δίψα τὸ στόμα μου ἔκαιγε. Μοῦ δρόσισε τὰ χείλη
μιᾶς θείας πηγῆς νερό.

Τἀχνάρια ἀπὸ τὰ πόδια της φωτίσματα καινούρια.
Πίσω της τρέχω, ἐκεῖ
τρέχω, ὅλο τρέχω, ξέσκισα τὴ σάρκα στὰ παλιούρια
καὶ μάτωσα τὴ γῆ.

Πέστε μου, ποῦ εἶμαι; Στὸ βουνό; Στὴν Πολιτεία; Στὸν κάμπο;
Τρελὸς δὲν εἶμ' ἐγώ.
Καλοί μου ἄνθρωποι, ἀκοῦστέ με.. Σπίτι, ἄνοιξέ μου νἄμπω,
κῆπε, σὲ λαχταρῶ.

Τὸ ξέρω, νά τὸ σπίτι, νά! Μπῆκε, εἶν' ἐκεῖ, τὴν εἶδα,
μὰ ἡ πόρτα του κλειστή.
Τὄφερα γύρω ὁλονυχτὶς τὸ σπίτι· ψεύτρα ἐλπίδα·
καὶ μ' ηὗρ' ἐδῶ κ' ἡ αὐγή.

Σκυλιά, καὶ μὲ δαγκώσανε· γειτόνοι, καὶ μὲ πῆραν
γιὰ κλέφτη, γιὰ φονιά·
καὶ βάρδιες, καὶ ξυπνήσανε· καὶ δοῦλοι, καὶ μὲ δεῖραν.
Θεέ μου! Τί ἀπονιά!

Κλέφτης δὲν εἶμαι, οὔτε φονιᾶς. Καλοί μου ἄνθρωποι, ἐλᾶτε,
σιγά, νὰ σᾶς τὰ πῶ.
Μιὰ μοῖρα μὲ κατάτρεξε, μὴ μὲ πετροβολᾶτε,
τὸν ὀρφανό. Πονῶ.

Τὸ φράχτη σύντριψα, στὸν κῆπο μπῆκα, τὰ πουλιά της
τὰ ξάφνισα, κ' ἐκεῖ
φίλησα τἄνθια στὴ βραγιά, στὴ γῆ τὸ πάτημά της.
Κρῖμα εἶν' αὐτό, κριτή;

Ἤρθα νὰ ἰδῶ τὸν ἴσκιο της ἀπὸ τὸ παραθύρι
πρὶν σβύσῃ τὸ κερί,
τὸν ἴσκιο ἀπ' τὸ κεφάλι της τὴν ὥρα ποὺ θὰ γύρῃ
νὰ γλυκοκοιμηθῇ.

Πετροβολᾶτε με ἄνθρωποι, βασάνισέ με, Ἀράπη,
στὴ μαύρη φυλακή,
τὸ φῶς μου εἶν' ἀβασίλευτο, γνώρισα τὴν ἀγάπη.
Σ' ἔζησα πιά, ζωή!

1908 ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

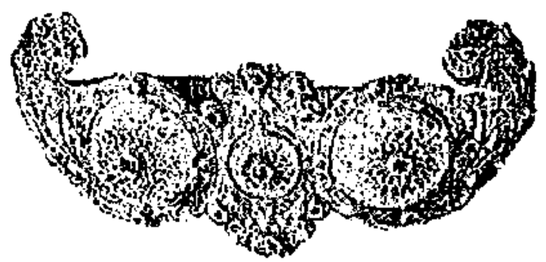

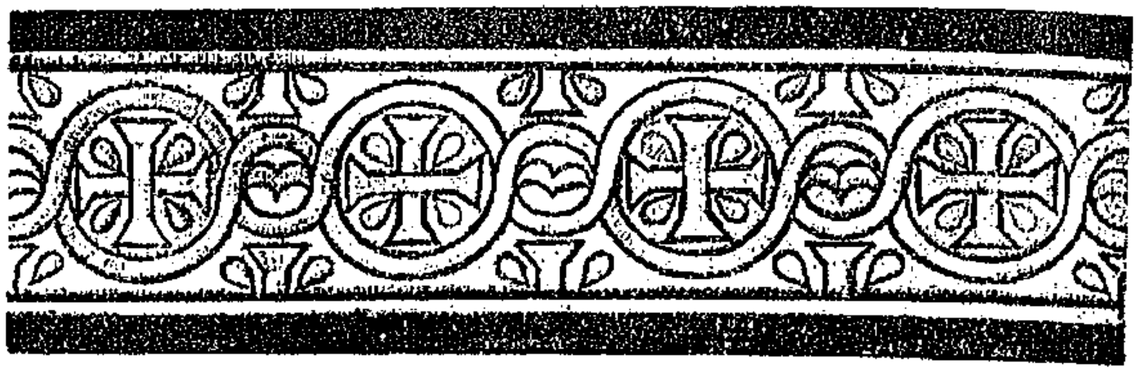

ΚΕΙΜΗΛΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ

Εἰς τὰς εἴκοσι Μονὰς τοῦ Ἁγίου Ὄρους, τῆς μικρᾶς δηλαδὴ ὀρεινῆς ἀλλὰ πλουσίας εἰς βλάστησιν καὶ πηγὰς χερσονήσου τῆς ἐκτεινομένης κατὰ τὴν ἀνατολικὴν ἄκραν τῆς Χαλκιδικῆς ἐν Μακεδονίᾳ καὶ διατεμνομένης κατὰ μῆκος ὑπὸ τοῦ περιφήμου ὄρους Ἄθω, διασῴζονται πολυτιμότατα ἐκκλησιαστικὰ ἀντικείμενα μεσαιωνικῆς ἐποχῆς, ἀξιολογώτερα ἐξ ὅλων, ὅσα φυλάσσονται εἰς μεσαιωνικὰ Μουσεῖα, Θησαυροφυλάκια καὶ ἰδιωτικὰς συλλογάς.

Τὴν ὕπαρξιν τῶν πολυτίμων τούτων κειμηλίων εἰς τὰς Μονὰς τοῦ Ἄθω ἐξηγεῖ ἡ μακρὰ ἱστορία των, ἡ λαβοῦσα τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῆς λαμπροτέρας ἐποχῆς τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, τῆς ἐποχῆς τῶν μεγάλων τῆς βυζαντινῆς ἐποποιΐας αὐτοκρατόρων: Νικηφόρου Φωκᾶ, Τσιμισκῆ καὶ Βουλγαροκτόνου καὶ συνδεομένη πρὸς τὰς τύχας τοῦ Γένους καὶ ἰδίως τοὺς χρόνους τῆς τουρκικῆς δουλείας, κατὰ τοὺς ὁποίους ἐχρησίμευον αἱ Μοναὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους ὡς τὸ ἄσυλον παντὸς λογίου μὴ θέλοντος ἢ μὴ δυναμένου νὰ ἐκπατρισθῇ καὶ ὡς τὸ καταφύγιον παντὸς Ὀρθοδόξου ἡγεμόνος, ἐκπτώτου Πατριάρχου ἢ Ἀρχιερέως, συναποκομίζοντος καὶ κληροδοτοῦντος τὰ τιμάλφῃ του ἀντικείμενα, ἄμφια καὶ ἄλλα εἰς τὰς Μονὰς τῆς ἀρεσκείας του. Τὴν διάσωσιν ἀφ' ἑτέρου τῶν κειμηλίων τούτων ἀπὸ τῶν ἀλλεπαλλήλων βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν ἑρμηνεύει τὸ ὀχυρὸν τῶν Μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους, αἵτινες εἶνε ἐκτισμέναι ἐντὸς τετραγώνου συνήθως περιβόλου μὲ ἰσχυρὰ τείχη, πολυορόφους τετραγωνικοὺς ἢ στρογγύλους θολωτοὺς πύργους καὶ διπλοῦς πυλῶνας, περικλείοντας εὐρύχωρον Αὐλήν, εἰς τὸ μέσον τῆς ὁποίας εὑρίσκεται τὸ Καθολικὸν καὶ ἡ Τράπεζα—ὁ κυριώτερος δηλ. Ναὸς ἑκάστης Μονῆς, ἤτις συνήθως ἔχει καὶ ἄλλα αὐτοτελῆ ἢ εἰς τὸ Καθολικὸν προσηρτημένα παρεκκλήσια, καὶ τὸ Ἑστιατόριον—κυκλοτερῶς δὲ τὰ ἐπὶ τῶν τειχῶν στηριζόμενα κελλία τῶν μοναχῶν εἰς δύο ἢ περισσοτέρους ὀρόφους διηρημένα καὶ φέροντα συνήθως στοὰς κατὰ τὴν πρόσοψιν τὴν βλέπουσαν πρὸς τὴν Αὐλήν.

Ἂν προσθέσῃ τις εἰς τ' ἀνωτέρω καὶ τὰ δῶρα τὰ προσφερόμενα ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων πρὸς τὰς ἁγιορειτικὰς Μονάς, τὰ θρησκευτικὰ ἀντικείμενα βυζαντινῶν ἀρχόντων, πολλοὶ τῶν ὁποίων ἀντήλλασσον, ὡς γνωστόν, συνηθέστατα τὸ ἀξίωμά των πρὸς τὸ ράσον τοῦ μοναχοῦ, συναποκομίζοντες τὰ οἰκογενειακά των κειμήλια, καὶ τέλος τὰς πλουσίας δωρεὰς τῶν ἡγεμόνων τῶν παραδουναβίων χωρῶν καὶ τῆς Ρωσσίας, δύναται νὰ σχηματίσῃ ἰδέαν τινὰ περὶ τοῦ πλούτου καὶ τῆς ἀξίας τῶν μοναστηριακῶν τούτων κειμηλίων.

*

Προτοῦ προβῶμεν ὅμως εἰς τὴν περιγραφὴν δειγμάτων τινῶν ἐκ τῶν κειμηλίων τούτων τοῦ Ἄθω, ὅσα ὁ ὡρισμένος χῶρος τοῦ Ἡμερολογίου ἐπιτρέπει, νομίζομεν ἀναγκαῖον νὰ ἑρμηνεύσωμεν τὸν ὅρον μοναστηριακὰ κειμήλια.

Κειμήλια μοναστηριακὰ ὀνομάζομεν συνήθως τὰ πολύτιμα ἀλλὰ καὶ καλλιτεχνικὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀντικείμενα τὰ φυλασσόμενα ἐντὸς τοῦ Καθολικοῦ ἢ ἐντὸς τῶν Θησαυροφυλακίων ἑκάστης Μονῆς, ἤτοι τῆς ***Βιβλιοθήκης*** — ἐν Ἁγίῳ Ὄρει συνήθως εὑρίσκεται αὕτη εἰς τὸν ὀχυρώτερον παρὰ τὰ τείχη πύργον τῶν Μονῶν — ἔνθα φυλάσσονται οἱ Κώδικες, χειρόγραφα πολύτιμα ἐπὶ μεμβράνης: Εὐαγγέλια, ψαλτήρια, ἁγιολογικὰ ἔργα κ. ἄ. κοσμούμενα πολλάκις διὰ μικρογραφιῶν (miniatures)—καὶ τοῦ ***Σκευοφυλακίου,*** ἰδιαιτέρου διαμερίσματος ἀσφαλοῦς καὶ ἀπροσίτου εἰς τοὺς πολλοὺς — συνήθως ἐν Ἄθῳ εἰς τὰ Ὑπερῷα τῶν

Καθολικῶν ἢ καὶ ἐντὸς τοῦ Ἱεροῦ Βήματος εὑρισκομένων —ἔνθα φυλάσσονται πολυτιμότατα χρυσόδετα μετ' ἀναγλύφων διακοσμήσεων Εὐαγγέλια, εἰκονίδια παλαιὰ μετ' ἐπιχρύσων ἐπενδύσεων ἢ ἐσθήτων, φοριταὶ ψηφιδωταὶ εἰκόνες, βαρύτιμα λειτουργικὰ σκεύη (δισκοπότηρα κ. ἄ.), ξυλόγλυπτοι Σταυροὶ ἐπενδεδυμένοι διὰ χρυσῶν ἢ ἐσμαλτωμένων περιβλημάτων καὶ πολυτίμων λίθων καὶ τέλος χρυσοποίκιλτα ἱερατικὰ ἄμφια παντὸς βαθμοῦ καὶ χρήσεως, ἤτοι ἀρχιερατικοὶ σάκκοι, ὠμοφόρια, μίτραι, ἐπιμάνικα, ἐπιγονάτια, ἐγκόλπια καὶ πατερίτσαι ἐξ ἐλεφαντοστοῦ, χρυσόδετοι ἢ ἐσμαλτωμέναι —ἱερατικὰ φαιλόνια καὶ ἐπιτραχήλια — στιχάρια καὶ ὡράρια τοῦ διακόνου—καλύμματα τῶν λειτουργικῶν σκευῶν καὶ Ἐπιτάφιοι, πολύτιμα δηλ. ὀρθογώνια μετὰ θυσάνων ὑφάσματα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔχει κεντηθῇ ὁ Ἐπιτάφιος Θρῆνος. Εἰς τὰ μοναστηριακὰ κειμήλια περιλαμβάνονται ἀκόμη καὶ αἱ τιμώμεναι ὡς θαυματουργοὶ εἰκόνες, περὶ τὰς ὁποίας κύκλος παραδόσεων ἔχει σχηματισθῇ καὶ αἱ λειψανοθῆκαι, ἤτοι διαφόρων σχημάτων χρυσᾶ, ἀργυρᾶ καὶ ἐσμαλτωμένα μετ' ἀναγλύφων ἢ ὀστρέϊνα (κοινῶς σεντέφια) κιβωτίδια, ἐντὸς τῶν ὁποίων φυλάσσονται τεμάχια λειψάνων ἁγίων. Τὰ τελευταῖα εἶνε ἐπόμενον οἱ μοναχοὶ νὰ θεωρῶσι καὶ ν' ἀνακηρύττωσιν ὡς τὰ κατ' ἐξοχὴν κειμήλια τοῦ Ἄθω.

*

Ἐκ τῶν κειμηλίων τούτων τοῦ Ἁγίου Ὄρους — φωτογραφικὴν σειρὰν τῶν ὁποίων κατήρτισα κατὰ τὴν τελευταίαν κατ' Αὔγουστον παρελθόντος ἔτους περιοδείαν μου—παραθέτω δείγματά τινα ἐνταῦθα, προτιμῶν τὰ μὴ δημοσιευθέντα εἰσέτι ἢ ἄγνωστα εἰς εὐρυτέρους κύκλους φορητὰ μωσαϊκά, εἰκονίδια μὲ ἐπιχρύσους ἐπενδύσεις, χρυσόδετα Εὐαγγέλια καὶ θαυματουργοὺς εἰκόνας καὶ ἀναβάλλων δι' ἄλλην εὐκαιρίαν τὴν περιγραφὴν τῶν πολυτίμων ἱστορημένων χειρογράφων, τῶν ἀμφίων καὶ τῶν ξυλογλυπτικῶν ἔργων.

Κατ' ἀρχὰς παρέχω δεῖγμα ἐκ τῶν θαυματουργῶν εἰκόνων τοῦ Ἁγίου Ὄρους τὴν περίφημον εἰκόνα τῆς Μονῆς Βατοπεδίου, τὴν τιμωμένην μεγάλως ἐν Ἄθῳ καὶ λεγομένην ***Θεοτόκον Παραμυθίαν*** (εἰκ. 1), πρὸς τιμὴν τῆς ὁποίας ἱδρύθη ἴδιον παρεκκλήσιον εἰς τὸ Ὑπερῷον τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς. Αἱ ἁγιορειτικαὶ παραδόσεις τὸ διὰ

Εἰκ. 1. Ἡ θαυματουργὸς εἰκὼν τῆς Παραμυθίας ἐν τῇ Μονῇ Βατοπεδίου.

τῆς εἰκόνος ταύτης τελεσθὲν θαῦμα, ὅπερ διηγούμεθα κατωτέρω, ἀνάγουν εἰς τὸν Θ' αἰῶνα (τὴν 21 Ἰανουαρίου τοῦ ἔτους 807) πιστεύουν δὲ ὅτι ἔχει μετασχηματισθῇ ἀφ' ἑαυτῆς ἕνεκα θαύματος ἡ εἰκὼν ἐκ τοῦ συνήθους τύπου τῆς ἐνθρόνου βρεφοκρατούσης Θεοτόκου εἰς τὴν σημερινήν της μορφήν. Κατὰ τὰς παραδόσεις ταύτας παλαιόθεν ἡ εἰκὼν

αὕτη τῆς Θεοτόκου ἦτο τοποθετημένη εἰς τὸν Νάρθηκα τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς ὅπου τελοῦνται ὡς γνωστόν, αἱ ἑωθιναὶ ἀκολουθίαι (Μεσονυκτικὸν - Ὄρθρος)· ἡμέραν τινά, μετὰ τὸ τέλος τοῦ Ὄρθρου, ὁ μὲν Ἡγούμενος παρέμεινε προσευχόμενος ἐν τῷ Ναῷ ἔμπροσθεν τῆς εἰκόνος τῆς Θεοτόκου, οἱ δὲ μοναχοὶ ἀπῆλθον εἰς τὰ κελλία των, ἡτοιμάζετο δὲ ὁ πορτάρης (θυρωρὸς) ν' ἀνοίξῃ τὰς πύλας τῆς Μονῆς· αἴφνης φωνὴ ἀκούεται ἐκ τῆς εἰκόνος πρὸς τὸν προσευχόμενον Ἡγούμενον ἀπευθυνομένη «Μὴ ἀνοίξετε σήμερον τὰς πύλας τῆς Μονῆς· ἀλλ' ἀναβάντες ἐπὶ τῶν τειχῶν ἀποδιώξατε τοὺς πειρατάς!»· ἐκπλαγεὶς ὁ Ἡγούμενος ἐνητένισε τὴν εἰκόνα καὶ βλέπει ἐκπληκτικώτατον θαῦμα· τὰ πρόσωπα τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Χριστοῦ τῷ ἐφάνησαν ζῶντα· ὁ Χριστὸς ἐκτείνει τὴν δεξιάν του ἐπικαλύπτων δι' αὐτῆς τὸ στόμα τῆς Μητρὸς καὶ βλοσυρῶς ἀτενίζων αὐτὴν λέγει: «Μή, Μῆτερ, εἴπῃς τοῦτο εἰς αὐτούς, ἀλλὰ τιμωρηθήτωσαν πρεπόντως!»· ἡ Θεοτόκος ὅμως ἐκκλίνουσα δεξιόθεν τὸ πρόσωπον ἐπαναλαμβάνει τρὶς τὴν προσταγὴν καὶ καταφιλοῦσα τὴν χεῖρα τοῦ Υἱοῦ ζητεῖ νὰ τὸν ἐξευμενίσῃ. Τότε ὁ Ἡγούμενος «φόβῳ παταχθεὶς διὰ τὸ θαῦμα» ἐξέρχεται ἐκ τοῦ Ναοῦ, συναθροίζει τὴν ἀδελφότητα, διηγεῖται τὰ συμβάντα καὶ ἀναβαίνει μετὰ τῶν ἐνόπλων ἤδη μοναχῶν εἰς τὰ τείχη, καθ' ἣν στιγμὴν Σαρακηνοὶ πειραταὶ ἐφώρμων καὶ ἐπρόκειτο νὰ εἰσπηδήσουν εἰς τὴν Μονήν. Ἡ ἔφοδος τῶν πειρατῶν ἀποκρούεται καὶ οἱ μοναχοὶ ἐπιστρέφουν εἰς τὸν Ναὸν ἵνα εὐχαριστήσωσι τὴν Θεοτόκον· πάντες ἐκπλήσσονται ἐπὶ τῇ θέᾳ τῆς εἰκόνος· ἡ εἰκὼν εἶχε μετασχηματισθῇ καὶ ἡ χεὶρ τοῦ Χριστοῦ ἔμενεν ἀκόμη εἰς τὰ χείλη τῆς Θεοτόκου· καὶ τὸ μὲν πρόσωπον τῆς Παναγίας ἐξέφραζε συμπάθειαν καὶ ἀγάπην, τὸ βλέμμα της ἐπιείκειαν, πραότητα καὶ εὐσπλαγχνίαν, ἐπὶ δὲ τῶν χειλέων της ἐπανεπαύετο μειδίαμα σεμνόν, προσφώνημα καὶ παρηγορία — τὸ δὲ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ ἦτο ἀκόμη ἀπειλητικόν, ὑπεδηλοῦτο ἡ κίνησις τῆς ὀργῆς καὶ τὸ βλέμμα του πλῆρες αὐστηρότητος καὶ ἀδυσωπήτου κρίσεως. Οἱ μοναχοί, εὐγνώμονες πρὸς «τὴν κοινὴν ἔφορον τοῦ Ἁγίου Ὄρους πανύμνητον Ὑπεραγίαν Παρθένον Θεοτόκον» ἐξακολουθοῦσι καὶ σήμερον ἔτι τιμῶντες τὴν θαυματουργὸν εἰκόνα. Οἱ ἀναγνῶσται τοῦ Ἡμερολογίου θὰ ἐπιτρέψουν εἰς τὸν γράφοντα νὰ παραιτηθῇ — κατόπιν τῆς διηγήσεως θαύματος — οἱασδήποτε τεχνικῆς ἀναλύσεως καὶ χρονολογίας τῆς εἰκόνος τῆς Παραμυθίας.

Ἑτέρου εἴδους ἁγιορειτικὰ κειμήλια, πολυτιμότατα ἕνεκα τῆς σπανιότητος αὐτῶν, εἶνε φορηταὶ μωσαϊκαὶ εἰκόνες, κατεσκευασμέναι μὲ λεπτοτάτας ψηφῖδας προσκεκολλημένας διὰ κηρομαστίχης ἐπὶ σανῖδος, καὶ προερχόμεναι πιθανώτατα ἐκ Προσκυνηταρίων βυζαντινῶν ἀρχόντων, ἴσως ἐκείνων, οἵτινες ἀφῆκαν τὸν Κόσμον, ἐμόνασαν καὶ ἀπέθανον εἰς τὸν Ἄθω. Ἡ εἰκὼν 2 παριστᾷ ψηφιδωτὸν εἰκονίδιον, φυλασσόμενον εἰς τὸ Σκευοφυλάκιον τῆς Μονῆς Βατοπεδίου, ἔνθα εἰκονίζεται ὁλόσωμος ἡ Ἁγία Ἄννα φέρουσα εἰς τὰς ἀγκάλας βρέφος ἔτι τὴν μονογενῆ θυγατέρα της (Θεοτόκον). Ἡ μεγαλοπρεπὴς ἀλλὰ καὶ σεμνὴ στάσις τῆς Μητρός, ἡ στοργὴ μεθ' ἧς προσβλέπει τὸ νήπιον, αἱ χειρονομίαι τῶν εἰκονιζομένων, τῆς Μητρὸς δεομένης εἰς τὸν Θεὸν ἵνα χαρίσῃ εἰς αὐτὴν τὴν μονογενῆ θυγατέρα της, τοῦ βρέφους δὲ ἁπλοῦντος τὴν δεξιὰν χεῖρα εἰς τὸ στῆθος τῆς Μητρός, συνδυαζόμενα πρὸς τὴν ἐπιτυχῆ πτύχωσιν τῶν ἐνδυμάτων καὶ τὴν πλαστικότητα ἐνθυμίζουν βυζαντινὴν ἡγεμονίδα, κρατοῦσαν τὸν πορφυρογέννητον αὐτῆς βλαστὸν καὶ προδίδουν τέχνην τοῦ ΙΔ΄ αἰῶνος, τὰ πρότυπα τῆς ὁποίας γνωρίζομεν ἐκ τῶν ὁμοίας τέχνης μωσαϊκῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μονῆς τῆς Χώρας (νῦν Καχριὲ-Τζαμί). Ὄπισθεν καὶ ἐπὶ τῆς σανίδος, ἐπὶ τῆς ὁποίας εὑρίσκεται ἡ εἰκών, ὑπάρχει σλαβωνικὴ ἐπιγραφή, ἀναγράφουσα ὅτι αὕτη εἶνε κτῆμα: ***τῆς Τσαρίνας καὶ μεγάλης πριγκηπίσσης Ἀναστασίας.*** Αὕτη ἦτο σύζυγος Ἰβὰν τοῦ Τρομεροῦ (1533-1536) ἄγνωστος δὲ εἶνε ἡ αἰτία, δι' ἣν περιῆλθε τὸ εἰκονίδιον εἰς τὴν κυριότητα αὐτῆς ἔπειτα δὲ καὶ εἰς τὴν κυριότητα τῆς Μονῆς Βατοπεδίου· ὁπωσδήποτε ἄνωθεν τῆς ξενικῆς ἐπιγραφῆς ὑπάρχει παλαιὸν μονόγραμμα τῆς Μονῆς, ἤτοι σταυρὸς εἰς τὰ ἄκρα τῶν κεραιῶν τοῦ ὁποίου εἶνε τὰ γράμματα: Β, Τ, Π, Ε (Βατοπέδιον).

Εἰκ. 2. Ψηφιδωτὸν εἰκονίδιον τῆς Ἁγίας Ἄννης.

(Ἐκ τοῦ Σκευοφυλακίου τῆς Μ. Βατοπεδίου).

Ἡ εἰκὼν 3 παριστᾷ ὁμοίως ψηφιδωτὴν φορητὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἀλλὰ πολὺ μεγαλυτέρων διαστάσεων ἀπὸ τῆς πρώτης — ἡ εἰκὼν 3 ἔχει ὕψος 1.20 μ. καὶ πλάτος 0.80 μ. ἐνῷ ἡ εἰκὼν 2 εἶνε 0.40×0.20 μ. — φυλασσομένην εἰς *προσκυνητάριον ἐστημένον ἀριστερὰ τοῦ κυρίως* Ναοῦ τοῦ νεωτέρου Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Ξενοφῶντος, τὸ πρῶτον ἐνταῦθα δημοσιευομένην. Ἐν αὐτῇ ὁ Ἅγιος Γεώργιος παρίσταται ὄρθιος εἰς στάσιν δεήσεως πρὸ τοῦ δεξιὰ καὶ ἄνωθεν τῆς εἰκόνος προφανῶς εὐλογοῦντος Χριστοῦ, οὗτινος ὅμως ἔχει καταστραφῇ ἡ δεξιὰ καὶ διασῴζεται ἡ κρατοῦσα τὸ εἰλιτάριον ἀριστερὰ χείρ. Ὁ ἅγιος εἰκονίζεται ἔφηβος, τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ στέφει οὖλη κόμη καὶ εἶνε ἐνδεδυμένος διὰ τῆς ἐπισήμου πολυτελοῦς χλαμύδος, κοσμουμένης διὰ γεωμετρικῶν διακοσμήσεων, ροδάκων, τριφύλλων σχηματοποιημένων καὶ ἄλλων, καὶ ἥτις φέρει πρὸ τοῦ στήθους ἐρραμμένον τὸ *ταβλίον*, τετράγωνον δηλαδὴ πολύτιμον ὑφασμάτιον — πορφυροῦν καὶ ἰόχρουν μετὰ καρδιοσχήμων διακοσμήσεων καὶ ἀραβουργημάτων — δηλωτικὸν τοῦ ὑπατικοῦ ἀξιώματος. Ἡ εὐγενὴς ἔκφρασις τοῦ εἰκονιζομένου, εἶδος αὐλικοῦ ἄρχοντος τοῦ Βυζαντίου, προδίδει ἐργαστήριον τῆς πρωτευούσης τοῦ Κράτους, τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἢ Κωνσταντινουπολίτην ψηφοθέτην καὶ ὁμοίαν πρὸς τὸ προηγούμενον εἰκονίδιον ἐποχήν. Εἰς τὴν αὐτὴν Μονὴν καὶ εἰς ἴδιον προσκυνητάριον, ἔναντι τοῦ μωσαϊκοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοποθετημένον, ὑπάρχει ἕτερον ὁμοίων διαστάσεων ψηφιδωτὸν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου εἰς ὁμοίαν στάσιν, μὲ ἀπαράλλακτον σχεδὸν ἔνδυμα καὶ ἐπίσης ἐφθαρμένον κατὰ τὰ κάτω μέρη (τὰ ἐν τῇ εἰκόνι 3 συμπληρώματα τῶν ποδῶν καὶ τοῦ κάτω μέρους τοῦ ἐνδύματος διὰ κηροῦ εἶνε μεταγενέστερα) δὲν εἶνε δὲ ἀπίθανον ὅτι τὰ μωσαϊκὰ ταῦτα εἶχον ποτὲ εἰς παραστάδα τινὰ παλαιοῦ Ναοῦ ἐντοιχισθῇ, ἐκεῖθεν δὲ ἀπετοιχίσθησαν ὑπὸ καλλιτέχνου μοναχοῦ καὶ ἐτοποθετήθησαν καταλλήλως ἐπὶ σανίδων, ἀποβάντα οὕτω φορητοὶ ψηφιδωταὶ εἰκόνες. Κατὰ τὰς διηγήσεις τῶν μοναχῶν τὰ μωσαϊκὰ ταῦτα περισυνέλεξεν ὁ ἀοίδιμος Πατριάρχης Ἰωακεὶμ ὁ Γ΄ ὅτε ἐμόναζεν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ἐν Μυλοπο-

Εἰκ. 3. Ψηφιδωτὴ φορητὴ εἰκὼν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου.

(Ἐν τῷ Καθολικῷ τῆς Μ. Ξενοφῶντος).

τάμῳ· δυστυχῶς ἕνεκα τῶν περικαλυμμάτων των δὲν ἠδυνήθημεν τὸ κάτωθεν τῶν ψηφίδων στρῶμα νὰ ἐξετάσωμεν.

Ἐκ τῶν εἰκονιδίων μετ' ἐπιχρύσων ἐπενδύσεων ἢ ἐσθήτων — ὡς λέγονται αὗται ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ γλώσσῃ — παρέχω ἐνταῦθα ***δίπτυχον*** — ἀναδιπλούμενον δηλαδὴ — εἰκονίδιον τοῦ Χριστοῦ — τύπου Παντοκράτορος, ἤτοι ἐνθρόνου Ἰησοῦ ἐν προτομῇ, κρατοῦντος διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἐπενδεδυμένον Εὐαγγέλιον καὶ εὐλογοῦντος διὰ τῆς δεξιᾶς — καὶ τῆς Θεοτόκου — τύπου Γλυκοφιλούσης Παναγίας, ἤτοι ἐνθρόνου ἐν προτομῇ δεξιοκρατούσης καὶ ἀσπαζομένης τὸ θεῖον βρέφος — ἐπενδεδυμένον διὰ χρυσῆς ἐσθῆτος, ἥτις σχηματίζεται ἐν εἴδει περιπλεκομένου σύρματος — διὸ καὶ συρματέϊνος ἐπένδυσις καλεῖται — καὶ πρὸς ἀσφάλειαν τῆς ὁποίας ἐτέθησαν εἰς μεταγενεστέρους χρόνους ἐξ ὁμοίας ὕλης πλαίσια, ἔχοντα κατὰ τὰς τέσσαρας γωνίας ἑκάστου εἰκονιδίου ἀγγέλους καὶ ἀστέρας (εἰκ. 4). Πλὴν τῶν συνήθων ἐπιγραφῶν ΙC-ΧC (Ἰησοῦς Χριστὸς) καὶ ΜΡ-ΘΥ (Μήτηρ Θεοῦ) ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ εἰκονιδίου τῆς Θεοτόκου ἡ ἐπιγραφή: Η ΕΛΠΙC ΤΩΝ ΑΠΕΛΠΙCΜΕΝΩΝ, ἄνωθεν δὲ τῆς κεφαλῆς, τῆς κοσμουμένης καὶ διὰ προσθέτου μεταγενεστέρων χρόνων στέμματος, καὶ ἑκατέρωθεν τοῦ εἰκονιδίου διακρίνεται ἡμικατεστραμμένον σήμερον ἔμμετρον ἐπίγραμμα, τὸ πλῆρες κείμενον ὅμως τοῦ ὁποίου συμπληροῦται τῇ βοηθείᾳ χειρογράφου Κώδικος τῆς Μονῆς (Νο 1037), ἔνθα διεσώθη ἀκριβὲς ἀντίγραφον αὐτοῦ, ἔχον οὕτω:

Βεβαία ἐλπὶς ἠπορημένων Κόρη
σκέπη γενοῦ μοι καὶ ψυχῆς σωτηρία,
οἶδά Σε γὰρ καὶ ὀρφανῶν τε καὶ ξένων
τὸν βόρβορον πλύνουσα τῶν ἁμαρτάδων.
[Ἡ Καντακουζηνὴ Παλαιολογίνα]
Φιλανθρωπηνὴ Ἄννα ταῦτά σοι κράζει.

Δέησις τῆς δούλης τοῦ Θεοῦ Ἄννης Παλαιολογίνας Καντακουζηνῆς· δῶρον τῆς Φιλανθρωπηνῆς.

Τὸ δίπτυχον τοῦτο καλεῖται ἐν Ἁγίῳ Ὄρει: ***τὰ νινία*** καὶ ἀνακηρύσσεται ὑπὸ τῶν μοναχῶν ὡς ἓν τῶν εἰκονιδίων

Εἰκ. 1. Λίτταιον ἐξωκκλήσιον μετὰ σφαιροειδοῦς τρούλλου ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ χοροῦ τοῦ ἐπιλεγομένου τὸ ξεκλήσι τῆς Χρυσῆς ἐκ τοῦ Σκευοφυλακίου τῆς Μ. Βατοπεδίου).

τῆς Αὐτοκρατείρας τοῦ Βυζαντίου Θεοδώρας, ἅτινα ἔκρυπτεν ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον αὐτῆς καὶ ἠσπάζετο κρυφίως διὰ τὸν φόβον τοῦ εἰκονομάχου συζύγου της Θεοφίλου (839-842), προκαλοῦσα τὰ σκώμματα τοῦ αὐλικοῦ γελωτοποιοῦ Δένδρι, τοῦ ὀνομάζοντος τὰ εἰκονίδια τῆς Θεοδώρας: *τὰ καλά της νινία*. Ἐκ *τῶν ἐπιγραφῶν ὅμως δηλοῦται* ὅτι τὸ δίπτυχον εἰκονίδιον πρέπει ν' ἀναχθῇ εἰς τὸν ΙΔ' αἰῶνα, καθόσον ἡ Ἄννα ἦτο πιθανώτατα κόρη ἑνὸς ἐκ τοῦ γνωστοῦ στρατιωτικοῦ οἴκου τῶν Φιλανθρωπηνῶν, συγγενοῦς τῶν οἴκων τῶν Καντακουζηνῶν καὶ Παλαιολόγων, νυμφευθεῖσα τῷ 1395 τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Τραπεζοῦντος Μανουὴλ Κομνηνόν· ἴσως ὅμως ἡ Ἄννα ἦτο καὶ γόνος τοῦ Πρωτοστράτορος (Σταυλάρχου) καὶ μετὰ ταῦτα Μεγάλου Δουκὸς Ἀλεξίου Δούκα Φιλανθρωπηνοῦ, περὶ τοῦ ὁποίου γνωρίζομεν ὅτι ὑπάνδρευσε μίαν ἐκ τῶν θυγατέρων του μὲ τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Παλαιολόγου. Ὡς πρὸς τὴν τέχνην τῶν εἰκονιδίων, αὕτη δύναται νὰ προβληθῇ ὡς ἓν τῶν ἀρίστων δειγμάτων τῆς λεγομένης Κρητικῆς τέχνης, τῆς ἀναφανείσης μὲν κατὰ τοὺς ἑσχάτους βυζαντινοὺς χρόνους, ὡς εἶνε αἱ τοιχογραφίαι τῆς Περιβλέπτου τοῦ Μιστρᾶ, ἀνελθούσης ὅμως εἰς μεγάλην ἀκμὴν εἰς μεταβυζαντινοὺς χρόνους, ἤτοι εἰς τὸν ΙϚ΄ καὶ ΙΖ΄ αἰῶνα, ὡς εἶνε αἱ τοιχογραφίαι τῆς Λαύρας καὶ ἄλλων ἁγιορειτικῶν Μονῶν καὶ αἱ πλεῖσται τῶν φορητῶν εἰκόνων. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ εἰκονίδιον τοῦ Βατοπεδίου ἔχει καταφανῆ ἴχνη νεωτέρων ἐπιδιορθώσεων, κυρίως εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ, αἱ ἐπιδιορθώσεις ὅμως αὗται δὲν ἐμποδίζουν νὰ λάβωμεν ἰδέαν τινὰ τῆς καλλιτεχνικῆς ζωῆς τῶν τελευταίων βυζαντινῶν χρόνων.

Ὡς *τελευταῖον δεῖγμα ἐκ τῶν κειμηλίων τοῦ Ἁγίου* Ὄρους παραθέτω πολύτιμον κάλυμμα Εὐαγγελίου ἐκ τοῦ Σκευοφυλακίου τῆς Μονῆς Ξηροποτάμου. Ἡ εἰκὼν ὁ παριστᾷ τὴν μίαν πλευρὰν ὁλοχρύσου καλύμματος χειρογράφου Εὐαγγελίου τοῦ ΙΒ΄-ΙΓ΄ αἰῶνος ἤτοι σταχώσεως, ὡς λέγεται τὸ δέσιμον τῶν χειρογράφων διὰ λεπτῆς σανίδος, ἐφ' ἧς εἶνε δι' ἥλων προσηρμοσμένη ἡ χρυσῆ ἢ ἀργυρᾶ

μετ' ἀναγλύφων πλάξ, πρὸς ἀσφάλειαν τῆς ὁποίας τίθεται κάτωθεν λινοῦν ὕφασμα.

Τὸ χρυσοῦν κάλυμμα τῆς εἰκόνος 5, τὸ πρῶτον ἐνταῦθα καὶ τοῦτο δημοσιευόμενον καὶ ἐντελῶς ἄγνωστον εἰς τοὺς βυζαντινολογικοὺς κύκλους, ἀποτελεῖται ἐκ τεσσάρων στενῶν μετὰ πλέγματος ταινιῶν, κοσμουμένων διὰ τεσσάρων κόμ-

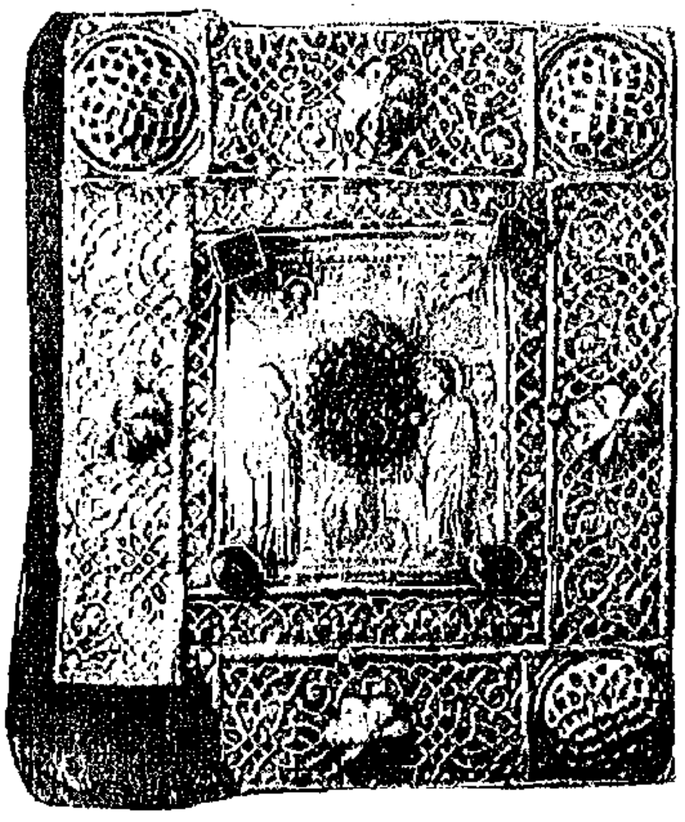

Εἰκ. 5. Ὁλόχρυσος στάχωσις χειρογράφου Εὐαγγελίου τοῦ ΙΒ'-ΙΓ' αἰῶνος.

(Ἐκ τοῦ Σκευοφυλακίου τῆς Μ. Ξηροποτάμου).

βων κατὰ τὰ ἄκρα — ἐξ ὧν ὁ εἷς κατὰ τὴν βάσιν ἀριστερὰ ἐξέλιπε — καὶ τεσσάρων ἀστέρων ἐν τῷ μέσῳ ἑκάστης ταινίας τοποθετημένων· αἱ τέσσαρες αὗται ταινίαι εἶνε προσηρμοσμέναι ἐν εἴδει πλαισίου περὶ τὴν κεντρικὴν πλάκα, ἐφ' ἧς παρίσταται ἀνάγλυφος ἡ Σταύρωσις τοῦ Χριστοῦ. Ἐπειδὴ ὁ Ἐσταυρωμένος εἶχε φθαρῇ ἀντεκατεστάθη διὰ πολυτίμου δακτυλιολίθου, ἔχοντος ἀγάγλυφον τὴν Σταύρωσιν, παρέμειναν δὲ ἐπὶ τῆς χρυσῆς πλακός, παραμορφωμέναι κατὰ τὸ πλεῖστον, αἱ παραστάσεις τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Θεολόγου καὶ οἱ ἑκατέρωθεν τοῦ σταυροῦ καλύπτοντες μετὰ φρίκης διὰ τὸ τελούμενον δρᾶμα τὰ πρόσωπα ἄγγελοι· τέσσαρες τέλος πολύτιμοι λίθοι κατὰ τὰ τέσσαρα ἄκρα τῆς κεντρικῆς πλακὸς συμπληροῦσι τὴν ὅλην διακόσμησιν τῆς πολυτίμου τῶν ἐσχάτων πιθανώτατα βυζαντινῶν χρόνων σταχώσεως ταύτης τοῦ χειρογράφου Εὐαγγελίου τῆς Μονῆς Ξηροποτάμου.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω γενομένης ἁπλῆς περιγραφῆς κειμηλίων τινῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους δύναται νὰ διακρίνῃ ὁ ἀναγνώστης τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν ταῦτα ἐνέχουν διὰ τὴν ἱστορίαν καθόλου τοῦ Γένους μας. Εἶνε κάτοπτρον ἀψευδὲς τῶν ἐκ βαθυτάτης πίστεως προερχομένων θρησκευτικῶν παραδόσεων, μὲ τὰς ὁποίας ἐτράφησαν καὶ ἐμεγαλούργησαν προγενέστεραι γενεαί, δεικνύουν εἰς ἡμᾶς τὴν αἴγλην τῆς Αὐλῆς καὶ τῆς ἀριστοκρατίας τοῦ Βυζαντίου καὶ τὰς διπλωματικὰς σχέσεις τοῦ Κράτους πρὸς γειτονικοὺς βαρβαρικοὺς λαούς, τοὺς ὁποίους καὶ διὰ τοιούτων καλλιτεχνικῶν δώρων ἐζήτει νὰ ἐκπολιτίσῃ, καὶ εἶνε ἅπτὰ δείγματα περασμένης καλλιτεχνικῆς ζωῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἥτις μεθ' ὅλας τὰς ἐλλείψεις τῆς ἐποχῆς εἶνε πλήρης ὑπερκοσμίου μεγαλείου ἀλλὰ καὶ πραγματικότητος κοσμικῆς, ἱκανῆς νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τοὺς νέους μας καλλιτέχνας ὡς τὸ πρότυπον γνησίας νεοελληνικῆς καλλιτεχνικῆς ζωῆς.

Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ
Ἔφορος τῶν βυζαντινῶν μνημείων

ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΤΟΥ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ ΣΚΟΥΦΟΥ

Ὁ Φραγκίσκος Σκοῦφος, κατὰ τὸν Σάθαν καὶ τὸν Θερειανόν, ἐγεννήθη ἐν Κυδωνίᾳ τῆς Κρήτης καὶ ἐξεπαιδεύθη ἐν Ἰταλίᾳ. Ὅποτε ἄλλο περὶ τοῦ βίου του δὲν εἶναι γνωστόν. Τῷ 1669 ἐχρημάτισε διδάσκαλος τοῦ ἐν Βενετίᾳ Ἑλληνικοῦ Σχολείου καὶ τῷ 1681 ἐξέδωκε τὴν Ρητορικήν του.

Τὸ βιβλίον τοῦτο εἰς σχῆμα μικροῦ 16ου ἐκ σελίδων κειμένου 472, πλὴν τοῦ προλόγου καὶ τῶν περιεχομένων, φέρει τὴν ἐπιγραφήν: «Τέχνη Ρητορικῆς Φραγκίσκου Ἱερέως τοῦ Σκοῦφο Κρητὸς τοῦ ἐκ Κυδωνίας Φιλοσοφίας καὶ Ἱερᾶς Θεολογίας Διδασκάλου τῇ Μητρὶ καὶ Παρθένῳ γονυπετῶς ἀφιερωθεῖσα». Ἐκτὸς τῆς Ρητορικῆς ἔγραψεν ὁ Σκοῦφος καὶ λόγον Πανηγυρικὸν εἰς τὰ Γενέθλιον τοῦ Προδρόμου, ἐκφωνηθέντα ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ του Ἰωάννου Μιθαλαούρα Ἰωαννίτου καὶ τυπωθέντα ἐν Βενετίᾳ τῷ 1670. Ἐκ τῶν ῥητορικῶν πρωτύπων, ἅτινα παραθέτει εἰς τὴν Ρητορικήν του, πολλὰ εἶναι ἀληθινὰ καλλιτεχνήματα ὕφους καὶ πλήρη ὑψηλῶν ἰδεῶν καὶ εὐγενῶν αἰσθημάτων, διακρίνεται δὲ μεταξὺ αὐτῶν ἡ περιλαμβανομένη εἰς ὅλα τὰ ἐγχειρίδια τῶν Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων τῶν σχολείων «Προσευχὴ πρὸς τὸν Χριστὸν ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος».

Αἱ κατωτέρω κατ' εὐμενῆ παραχώρησιν δημοσιευόμεναι δεκατέσσαρες ἐπιστολαί, ὅλως ἀνέκδοτοι, ἐλήφθησαν ἐκ χειρογράφου, περιέχοντος ἑξήκοντα ἐπιστολάς, φέροντος δὲ κάτωθι τῆς τελευταίας αὐτοῦ σελίδος τὰ στοιχεῖα Ε. Π. καὶ τὴν χρονολογίαν 1818. Πιθανῶς ὁ συλλέξας τὰς ἐπιστολὰς πρὸ ἑκατὸν εἰκοσιτεσσάρων ἐτῶν ἄγνωστος ἀντέγραψε ταύτας ἐκ τετραδίου, ὅπου αὐτὸς ὁ Σκοῦφος συνήθιζε νὰ κρατῇ ἀντίγραφα τῶν ἀποστελλομένων ἐπιστολῶν του. Καὶ διὰ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἐγράφησαν, καὶ διὰ τὴν ποικιλίαν τῶν θεμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται αἱ δημοσιευόμεναι ἐπιστολαί, καὶ διὰ τὴν χάριν τοῦ ὕφους καὶ διὰ τὴν γλωσσικὴν μορφήν, δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς πολύτιμα κειμήλια τοῦ λογοτεχνικοῦ ἡμῶν σκευοφυλακίου. Εἰς τὴν δημοσίευσιν ἐτηρήθη ἡ ὀρθογραφία τοῦ χειρογράφου.

Σ. τ. Δ.

Ἀνώνυμος

ΚΑΤΑΡΑΜΕΝΗ συνήθεια εἶναι τὸν καιρὸν τοῦτον εἰς ἐσᾶς τὰς γυναῖκας νὰ μὴν εὐγένετε ποτὲ τὸν πόδα ἔξω ἀπὸ τὴν ἰδίαν σας κατοικίαν, παρὰ ζωγραφισμέναις εἰς τὸ πρόσωπον, ὥστε ὅπου δὲν φαίνεστε πλέα γυναῖκες, ἀμὴ ζωγραφίαις· καὶ ποῖος σᾶς ἐρμήνευσε νὰ βάφετε μὲ κοκκινάδι τὰ μάγουλα, διὰ νὰ ἀνθίσουν ἐκεῖ τὰ ῥόδα; καὶ νὰ ἀλείφετε μὲ σολυμάτα τὰ στήθη διὰ νὰ φανοῦσι καὶ εἰς τὸ μέσον τοῦ χειμῶνος οἱ κρίνοι; καὶ μὲ σκόνην νὰ ῥαντίζετε τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς διὰ νὰ δένετε μὲ μυρισμένα δεσμὰ τὰς καρδίας; νὰ φαρμακεύετε μὲ βαφαῖς τὰ χείλη διὰ νὰ γενῇ μὲ τὰ φαρμάκια αὐτὰ πλέα γλυκὺ τὸ στόμα καὶ νὰ μαυρίζετε μὲ τέχνην τὸ ὀφρύδιον διὰ νὰ λάμπῃ περισσότερον ἀνάμεσα εἰς ἐκεῖνα τὰ σκότη τὸ γάλα τῆς ὄψεως; καὶ δὲν ἐντρέπεστε νὰ χαλᾶτε ἔτσι τὴν εὔμορφην ἐκείνην εἰκόνα, ὁποῦ ὁ ἀνθρωποπλάστης Θεὸς σᾶς ἐτύπωσεν εἰς τὸ πρόσωπον; δὲν φοβεῖσθε νὰ μὴν σᾶς εἰπῇ ἐν ὥρᾳ κρίσεως, οὐκ οἶδα ὑμᾶς; (Ματθ. κεφ. κε΄) δὲν σᾶς γνωρίζω διὰ πλάσματα ἐδικά μου, ἐπειδήπερ καὶ μὲ τόσαις μαγαρισίαις ἐσβύσατε ὁλότελα τὴν μορφήν, ὁποῦ καθ' ὁμοίωσιν ἐδικήν μου σᾶς ἐχάρισα· βέβαια ἡ στολὴ ὅλη τῆς γυναικὸς ἔπρεπε νὰ μὴν ἦτον ἄλλη παρὰ ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ ὅλη της εὐμορφία καὶ ὄψη ὄντως παρθενική. Ἔπρεπε νὰ μὴν κρατῇ καὶ ποτὲ ἄλλον καθρέπτην εἰς τὰς χεῖρας ἀπὸ τὴν σωτήριον πλευράν, νὰ στολίζῃ μόνον τὴν ἰδιάν της ψυχήν· λόγιασε, ὦ τιμιωτάτη μου κυρία, πῶς τὸ κορμὶ αὐτό, ὁποῦ τώρα καλωπεύεις εἶναι φύσει φθαρτὸν καὶ γλήγορα θέλει πέσῃ εἰς ἕνα τάφον βρῶσις σκωλήκων. Ὅθεν δὲν εἶναι ἄξιον νὰ τὸ πλύνῃς καθ' ὥραν μὲ ἀνθομυρισμένα νερὰ διὰ νὰ μυρίσῃ, ἀμὴ μὲ τὰ δάκρυα τῆς μετανοίας διὰ νὰ ἁγιάσῃ· εἶσαι φρόνιμη, ὅθεν ἐλπίζω πῶς θέλεις καταφρονέσῃ εἰς τὸ λοιπὸν κάθε στολὴν τοῦ κορμίου καὶ θέλεις ἀγαπήσῃ μόνον ἐκείνην τῆς ψυχῆς καὶ σὲ ἀσπάζομαι.

2

Πρὸς τὸν εὐλαβέστατον Ν.

Ὅποιος μὲ πνευματικὸν ὄμμα τῆς διανοίας βλέπει συχνὰ τὸν ἴδιόν του τάφον δὲν φοβᾶται ποτὲ τὰς ἐπιβουλὰς τῆς σαρκός· ἂς ῥίπτει ὅσαις θέλει πολλαῖς καὶ φαρμακεραῖς ταῖς σαΐταις ὁ ἔρωτας, διότι εἰς τὴν ἐντάφιον τούτην πέτραν ὅλαις συντρίβονται· δὲν ἔχει, πίστευσόν με, εὐλαβέστατέ μου, ἡ φαρμακοποιΐα ὅλη τοῦ οὐρανοῦ ἰατρείαν πλέα σωτήριον διὰ τὴν ἀσθένειαν τοῦ σαρκικοῦ πάθους, ὅσον εἶναι ὀλίγη σκόνη τοῦ τάφου εἰς δύο γυμνὰ καὶ ἄσαρκα κόκκαλα. Ἡ μελέτη καὶ ὁ λογισμὸς τοῦ θανάτου εἶναι τὸ σέλας ὁποῦ ὄχι μόνον φυλάττει μακρὰν ἀπὸ τὴν φθορὰν τῆς σαρκὸς τὰς ψυχάς, ἀμὴ καὶ τὰς σαπημένας διὰ τὴν καθημερινὴν ἁμαρτίαν μὲ θαυμάσιον τρόπον εἰς νέαν καὶ ἐνάρετον ζωὴν ἀναστένει· ἐνθυμοῦ λοιπὸν ὡς κάμνης, ὦ ἱερὰ κεφαλή, ὅσον δύνασαι συχνότατα τὸ κοινὸν τοῦτο χρέος καὶ τὴν κοινὴν τούτην καταστροφὴν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, διατὶ ἔτσι θέλεις πτύσῃ ταῖς τρυφαῖς ὅλαις τῆς σαρκὸς καὶ ἀγαπήσῃ μόνον ἐκείνας τῆς ψυχῆς καὶ ὑπογράφομαι.

3

Πρὸς τὸν εὐλαβέστατον ἱερέα Ἐμμανουὴλ Τζάνες, λεγόμενον Μπουνιαλὶ

εἰς Βενετίαν

Ἐπαίνεσα τὴν ἀρετήν σου, εὐλαβέστατέ μου, ἀμὴ τώρα εἰς τὴν εἰκόνα ὁποῦ μοῦ ἔστειλας τόσον τὴν ἐθαύμασα ὁποῦ ἔμεινα ἐκστατικὸς καὶ ὅλος ἔξω φρενῶν. Ἐσὺ βέβαια μὲ ταῖς ζωγραφίαις ἐνίκησας καὶ Ζεῦξιν καὶ Ἀπελλῆν καὶ ὅσους ἄλλους ζωγράφους ἐθαύμασαν οἱ αἰῶνες καὶ χωρὶς ὑπερβολαῖς τῶν ἥρπασες τὴν δόξαν καὶ τὸ πρωτεῖον, ὡσὰν ὁποῦ δὲν χρωματίζεις, ἀμὴ ἐμψυχώνεις κάθε σανίδιον καὶ δὲν χύνεις μόνον ἐπάνω εἰς τοῦτο βαφαῖς, ἀμὴ μὲ τούταις στάζεις καὶ τὴν ζωήν. Εἶδα τὴν Κοίμησιν τῆς Παρθένου καὶ εἶναι μὲ τόσαις χάριταις τῆς ζωγραφικῆς σου τέχνης ζωγραφισμένη ὁποῦ ἤθε ὀμόση νὰ μὴν ἐδοκίμασε ποτὲ

θανάτου τὸν ὕπνον, οὐδὲ φαίνεται ἡ Παρθένος νεκρά, ἀμὴ ζῶσα καὶ ἔμψυχος· ἐγὼ σοῦ τάσσω πῶς θέλει εἶσται ἀθάνατος εἰς τὸν κόσμον ἡ δόξα σου καὶ τὰ ὄμμαιά μου πάντα ἀκοίμητα διὰ νὰ ξετρέχω τρόπον νὰ σὲ δουλεύω καὶ νὰ σοῦ ἀνταμεύσω τὴν εὐεργεσίαν. Εἰς τόσον σὲ εὐχαριστῶ ὅσον δύνομαι καὶ σοῦ μένω αἰωνίως.

4

Πρὸς τὸν εὐγενῆ ἄνδρα Δημήτριον Φιλιππῆ

εἰς Βενετίαν

Ὡς καθὼς ἀπὸ τὴν αὐγὴν φαίνεται ἡ ἡμέρα, ἢ βροχερὴ καὶ ζοφώδης ἢ ἀνέφελος καὶ ἡλιοστάλακτος, ἔτσι καὶ ἀπὸ τὴν νεαρὰν ἡλικίαν γνωρίζεται ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ προκοπὴ ὁποῦ μέλλει νὰ κάμῃ εἰς τὴν ἀρετήν. Ἐγὼ βλέπω τὸν υἱόν σου ὀξύτατον εἰς τὴν διάνοιαν, θαυμαστὸν εἰς τὴν μνήμην, εἰς τὸ λέγειν χαριτόγλωσσον, σπουδαῖον φιλομαθῆ καὶ ταῦτα ὅλα εἰς τὰ ἄνθη τῆς ἡλικίας ὁποῦ εὑρίσκεται. Ὅθεν μὲ ἄπειρόν μου χαρὰν σοῦ προμηνῶ καὶ μαντεύω πῶς θέλει ζηλῶσῃ τοὺς πάλαι Ἕλληνας καὶ θέλει φανῇ εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ κόσμου τοῦ ἑλληνικοῦ γένους ἡ τιμὴ καὶ τὸ κλέος. Ἐσὺ μὴν τοῦ λείψῃς, εὐγενέστατέ μου, εἰς τὰ χρειαζόμενα ὡς πατὴρ φιλόστοργος, ὁποῦ τοῦ εἶσαι, ἀμὴ ἂς ἔχει βιβλία ὅσα ἐπιθυμᾷ καὶ διδασκάλους σοφοὺς καὶ ἐναρέτους, διατὶ μία μέλισσα ἂν δὲν εὐγάλῃ ἀπὸ ἕνα καὶ ἄλλο ἄνθος τὴν πρέπουσαν δρόσον, δὲν ἠμπορεῖ νὰ πλάσῃ τὸ μέλι· καὶ τὰ φυτὰ τότε εὐκολώτερα αὐξαίνουν ὅταν ὁ κηπουρὸς ὁποῦ τὰ κυβερνᾷ εἶναι ἔμπειρος καὶ τῆς τέχνης. Ὁ Θεὸς νὰ σοῦ δώσῃ χρόνους πολλοὺς διὰ νὰ χαρῇς εἰς ταῖς τιμαῖς καὶ δάφναις τοῦ υἱοῦ σου καὶ ὑπογράφομαι.

5

Πρὸς τὸν εὐγενῆ ἄνδρα Ν...

εἰς Κεφαλληνίαν

Ἠξεύρω καλὰ πῶς ὁ παμπόνηρος κόσμος θέλει εἰς τὰς ὕβρεις νὰ ἀστράψῃ εὐθὺς τῆς δίκης ἡ μάχαιρα, ἀμὴ ὁ Θεὸς

ὁποῦ μᾶς ἔπλασε θέλει καὶ προστάσσει τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἀγάπην μὲ τὸν ἐχθρόν. Ἀκαρτερῶ τώρα νὰ ἰδῶ ἂν ψηφᾷς πλέα, ὦ χριστιανικωτάτη ψυχή, τὸν ἀνόητον τοῦτον κόσμον, ἤγουν ὀλίγους πονηροὺς καὶ μιαιφόνους ἀνθρώπους, παρὰ τὸν πλάσαντά σε δεσπότην. Ὁ πρωτομάρτυρας Στέφανος ἀφοῦ ἐσυγχώρησεν ἐκεινῶν ὁποῦ μὲ σκληροκάρδιον καρδίαν τὸν ἐλιθοβολοῦσαν εὐθὺς εἶδεν, ὡς μαρτυρᾷ ἡ θεία γραφή, ἀνεωγμένους τοὺς οὐρανούς. Ὅθεν ὅποιος βάρβαρος καὶ σκληροκάρδιος δὲν θέλει νὰ συγχωρήσῃ, τί ἄλλο ἠμπορεῖ νὰ ἐλπίσῃ εἰς τὸν θάνατον παρὰ νὰ ἰδῇ ἀνεωγμένα τὰ κατα-χθόνια βάραθρα διὰ νὰ τὸν ῥουφήσουν· ἄλλαξε λοιπὸν γνώμην, ὦ φίλε, δὸς τὴν ἀγάπην, συγχώρησε μὲ ὅλην σου τὴν καρδίαν τῷ ὑβρίσαντί σε, διατὶ ἔτσι ὄχι μόνον θέλεις κάμει ἕνα ἔργον ὄντως ἡρωϊκὸν καὶ ἄξιον τοῦ εὐγενικοῦ σου προσώπου καὶ καταπατῶντας σαρκὸς τὰς θελήσεις, θέλεις ἀναγκάσῃ καὶ τὸν ἀθλοθέτην Θεὸν νὰ σοῦ δώσῃ εἰς ἀνταμοιβὴν τοὺς ἀστέρας· ἀναμένω σου τὴν χριστιανικὴν ἀπόφασιν καὶ σὲ ἀσπάζομαι.

6

Πρὸς τὸν εὐγενῆ καὶ φιλομαθῆ νέον Φραγκῖσκον Σπαθαφύραν

εἰς Ἀγκῶνα

Ἡ ἀρετὴ δὲν ἀποκτίζεται ἔτσι εὐθύς, ἀμὴ μὲ τὴν ὑπομονὴν καὶ μὲ πολὺν ἵδρωτα τοῦ προσώπου, ὡς καὶ ἡ φύσις δὲν πετάει ἓν τῷ ἅμα καὶ εἰς μίαν ῥοπὴν καιροῦ ἀπὸ τὰ σκότη εἰς τὸ πλέα καθαρὸν φῶς τῆς ἡμέρας, οὔτε ἕνα μάρμαρον ἔλαβε ποτὲ τὴν μορφὴν καὶ τὸ κάλλος ἀπὸ τὸν λιθοξόον τεχνίτην, εἰς τὴν πρώτην πληγὴν τοῦ σιδήρου. Ζεῦξις καὶ Ἀπελλῆς δὲν ἐφάνησαν διδάσκαλοι τῆς ζωγραφικῆς τέχνης παρὰ ὕστερα ὁποῦ ἔχυσαν πλέα ἵδρωτα ἐπάνω εἰς τὰς εἰκόνας παρὰ βαφαῖς· καὶ Δημοσθένης ἐκεῖνος ὁ κορυφαῖος καὶ στολὴ τῶν ῥητόρων πρὶν νὰ φθάσῃ εἰς τὸ ἄκρον ὁποῦ ἔφθασε τῆς εὐγλωττίας καὶ τῆς δόξης ἐχάλασε πλέα ἔλαιον εἰς τοὺς λύχνους διὰ τὴν σπουδήν, παρὰ οἶνον εἰς ταῖς τραπέζαις διὰ τὴν τρυφήν. Εἰς βραχυλογίαν κανεὶς δὲν γεννᾶται Ἀριστοτέλης φέρνοντας τὴν μάθησιν ἀπὸ τὴν κοιλιὰν τῆς ἴδιάς του μητρὸς οὔτε μὲ τὸ μητρικὸν γάλα ἐπιπήλισε κανεὶς τὴν σοφίαν, ἀμὴ εἶναι χρεία νὰ τὴν ἀποκτήσῃ μὲ πολλοὺς κόπους καὶ νὰ τὴν ἀγοράσῃ ὡς πολύτιμον θησαυρὸν μὲ τοὺς μαργαρίτας ὁποῦ στάζουν ἀπὸ τὸ μέτωπον. Λογιάζω νὰ μὲ ἐκατάλαβες, ὅθεν κάνοντας τέλος σὲ ἀσπάζομαι.

7

Πρὸς τὸν εὐγενῆ καὶ φιλομαθῆ νέον Ν...

εἰς Ῥώμην

Χαίρομαι νὰ εἶσαι φιλομαθὴς καὶ νὰ ξετρέχῃς μὲ τόσην προθυμίαν ταῖς σεμνόταταις σπουδαῖς τῆς μαθηματικῆς τέχνης, ἀμὴ δὲν ἤθελα διὰ τοῦτο νὰ ἀλησμονήσῃς τῆς ἴδιάς σου ψυχῆς καὶ τῶν πνευματικῶν σου ἀσκήσεων. Τί τὸ ὄφελος νὰ ἀστράπτῃς μὲ πολυποίκιλον ἀκτῖνα τῆς σοφίας καὶ νὰ εἶσαι ἀπέκει κάρβουνον ἐσβυμένον εἰς τὴν ἀγάπην τὴν πρὸς τὸν πλάστην σου καὶ δημιουργόν; Ὁ Θεὸς δὲν ἠξεύρω νὰ ἐζήτησε ποτὲ τοῦ ἀνθρώπου τὸν ὑψηλόν του νοῦν καὶ ἀγχίνοιαν. Ἠξεύρω ναὶ νὰ τοῦ ἐζήτησε τὴν καρδίαν μὲ τὰ γλυκύτατα ἐκεῖνα λόγια, δός μοι υἱὲ σὴν καρδίαν (παροιμ. κεφ. κγ΄) ποῖος σοφώτερος ἀπὸ τὸν τρισάθλιον ἑωσφόρον; ὅμως μὲ ὅλην του τὴν σοφίαν, ἄπτει τώρα καὶ βράζει ὅλος μέσα εἰς ταῖς σατανικαῖς φλόγαις μιᾶς ἀϊωνίου κολάσεως καὶ ἀπὸ τὸν ἁλιέα ἐκεῖνον Πέτρον ποῖος πλέα ἀγράμματος καὶ ἁπλοῦς εἰς τὴν μάθησιν; ὅμως μὲ ἔνδοξον πόδα πατεῖ τώρα τοὺς ἀστέρας καὶ κάθεται πρωτόθρονος ἀνάμεσα εἰς τὸν χορὸν ὅλων τῶν Ἀποστόλων. Βλέπου ὕστερον ἀπὸ τόσους κόπους καὶ ἵδρωτας ὁποῦ χύνεις ἐπάνω εἰς τὰ βιβλία νὰ μὴν εἰπῇς καὶ ἐσὺ δι' ὅλης τῆς νυκτός, κοπιάσαντες οὐδὲν ἐλάβομεν (Λουκ. κεφ. ε΄). Ὁ ἀδέκαστος κριτὴς εἰς τὴν φοβερὰν ἐκείνην ἡμέραν τῆς κρίσεως δὲν θέλει σὲ ἐρωτήσῃ πῶς ἐσπούδασας, ἀμὴ πῶς ἔζησας, οὐδὲ πῶς ἔγραψας, ἀμὴ ἔπραξας· δὲν θέλω διὰ τοῦτο νὰ ξορίσῃς ἀπὸ ἐσὲ ταῖς σπουδαῖς, ἀμὴ ἀνάμεσα εἰς τὰ ἄλλα βιβλία ἤθελα νὰ ἐσπούδαζες καὶ τὸν ἐσταυρωμένον Χριστὸν ὁποῦ εἶναι ἡ βίβλος τῆς ζωῆς διὰ νὰ μάθῃς μαθήματα σωτηρίας, καὶ σὲ ἀσπάζομαι.

8

Πρὸς τὸν λογιώτατον Γεώργιον τὸν Σκοῦφον

εἰς Ζάκυνθον

Ἐπαινῶ τὴν γνώμην σου, ἀδελφὲ ποθεινότατε, νὰ περιπατήσῃς τὸν κόσμον καὶ τὴν ἀπαράτηση ὁποῦ ἔκαμες νὰ πλεύσῃς μὲ τὰ ξύλα τοῦ γαληνοτάτου μας ἀρθέντου ἕως εἰς τὴν ἀθλίαν μας Πατρίδα, λέγω τὴν ἑκατόμπολιν Κρήτην, ἔπειτα εἰς τὴν Σμύρνην καὶ τέλος εἰς τὴν βασιλεύουσαν πόλιν. Ὁ Ὀδυσσεὺς ἐφρόνη τόσον φρόνιμος εἰς τὸν κόσμον, διατὶ εἶδε πολλὰ καὶ πολλὰ ἤκουσε. Πολλῶν ἀνθρώπων εἶδεν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω, ἔγραψεν ὁ σοφὸς Ὅμηρος· τὸ ὕδωρ ὅταν στέκει εἰς ἕνα τόπον ἀσάλευτον γίνεται βρωμερὸν καὶ γεμίζει ἀπὸ σκώληκας ἀμὴ ἀνίσως καὶ μὲ ταχύδρομον πόδα τρέχει εἰς ταῖς βρύσαις καὶ ποταμοὺς εἶναι καθαρὸν καὶ ἀπὸ κάθε κρύσταλλον φαεινότερον· μόνον ἡ χελώνη εἶναι ἐκείνη ὁποῦ συνδεδεμένη μὲ τὴν ἰδίαν της οἰκίαν δὲν ἠξεύρει νὰ εὔγῃ ποτὲ ἔξωθεν μὲ τὸ σῶμα. Τὰ δένδρα ὁποῦ ἀπὸ ἕνα εἰς ἄλλον τόπον μεταφυτεύονται πολλάκις γίνονται καὶ πλέα καρποφόρα ὡσὰν καὶ ὁ ἥλιος τρέχει ἀπὸ τὴν ἀνατολὴν ἕως εἰς τὴν δύσιν καὶ ἀπὸ ἕνα εἰς ἄλλο ζώδιον. Ὁ Θεὸς νὰ σοῦ δώσῃ εἰς τὸ ταξίδιον αὐτὸ κάθε εὐτυχίαν καὶ ὅσην σοῦ ἐπιθυμᾷ ἡ καρδιά μου, καὶ σὲ ἀσπάζομαι.

9

Πρὸς τὸν λογιώτατον ἄνδρα Ν...

εἰς τὴν αὐτοῦ οἰκίαν

Ἡ ὑπερηφανία εἶναι ὡς ὁ καπνὸς ὅπου ὅσον ἀναβαίνει εἰς τὰ ὕψη τόσον πλέα σκορπᾶται καὶ χάνεται. Τὸ ἠξεύρει ὁ παμπόνηρος Ἑωσφόρος, ὁποῦ θέλοντας νὰ ἀναβῇ ἐπάνω εἰς τὰ νέφη ἔπεσεν εὐθὺς εἰς τὰ βάθη. Μόνον ἡ ταπείνωσις εἶναι ἐκείνη ὁποῦ ὑψώνει τὸν ἄνθρωπον εἰς ταῖς ἀληθιναῖς τιμαῖς καὶ εἰς τὸ ἄκρον τῆς δόξης· δὲν εἶμαι ἄξιος, ἔλεγε πρὸς τὸν δεσπότην ὁ Πρόδρομος, νὰ σοῦ λύσω τὸν ἱμάντα

τῶν ὑποδημάτων σου, μὲ τὴν τόσην του ταπεινοφροσύνην ἠξιώθη ἀπέκει νὰ τοῦ ἐγγίξῃ ὄχι τοὺς πόδας, ἀμὴ ἐκεῖ εἰς τὸν Ἰορδάνην τὴν ἄχραντον κορυφήν. Καὶ ὁ οὐρανόφοιτος Παῦλος ὑψώθη ἕως τρίτου οὐρανοῦ καὶ ἐγίνη συνόμιλος τῶν ἀγγέλων, διατὶ ταπεινὸς ἔβρα, ἐγὼ εἰμὶ ὁ ἐλάχιστος τῶν Ἀποστόλων (πρὸς Κορ. κεφ. ιε΄) καὶ οὐκ εἰμὶ ἄξιος καλεῖσθαι Ἀπόστολος. Καὶ εἰς βραχυλογίαν ἕνας ἄνθρωπος χωρὶς ταπείνωσιν εἶναι ὡς ἕνα δένδρον χωρὶς ρίζαις καὶ ὡς μία οἰκοδομὴ χωρὶς θεμέλιον ὁποῦ τὴν ῥίπτει χαμαὶ κάθε ἄνεμος ἢ καὶ αὔρα ἀνέμου. Λογιάζω νὰ μὲ ἐκατάλαβες, ὦ φίλε, ὅθεν κάνω τέλος καὶ σὲ ἀσπάζομαι.

10

Πρὸς τὸν εὐγενῆ Ν...

εἰς Βενετίαν

Εἰς τοὺς καιροὺς τούτους ἔτσι κάνουν οἱ φίλοι, σὲ ἀγαποῦν ὥστε ὁποῦ ἐλπίζουν ἀπὸ σὲ κέρδος καὶ ὄφελος, ἀμὴ ἂν χάσουν τὴν ἐλπίδα, ἔχασαν εὐθὺς τὴν ἀγάπην καὶ ἐσβύσθη εὐθὺς ἡ φιλία· κάνουν καὶ τοῦτοι ὡς τὰ φυτά, τὰ ὁποῖα πρασινίζουν ὥστε ὁποῦ ὁ ἥλιος τὰ βλέπει μὲ ἱλαρὸν πρόσωπον· ἀνθοῦσιν ὥστε ὁποῦ φιλοδώρως τῶν χύνει ἐπάνω τοὺς θησαυροὺς τῶν ἰδίων του ἀκτίνων, ἀμὴ ἂν κρύψῃ δι' ὀλίγαις ἡμέραις τὴν ἀγαθοεργὸν λάμψιν, ἂν τῶς ἀρνηθῇ τὰς ἐπιροὰς τῶν ἀγαθῶν καὶ χρυσῶν του χαρίτων, μαραίνονται εὐθὺς καὶ ἀπομένουν ἄμορφα χωρὶς ὄψιν καὶ νεκρὰ χωρὶς κάλλος. Μὴν θαυμάσῃς λοιπόν, εὐγενέστατέ μου, ἀνίσως καὶ ὁ Ν. τώρα ὁποῦ ἡ τύχη σὲ ἔρριψεν εἰς πτωχείαν δὲν στρέφεται πλειὰ νὰ σὲ ἰδῇ ἢ νὰ σὲ χαιρετίσῃ. Ἡ Αἴγυπτος ἐπροσκύνα τὸν ἥλιον ὄχι ὅταν ἔτρεχε πρὸς τὴν δύσιν, ἀμὴ ὅταν ἀνατέλλων ἐσκόρπιζεν εἰς τὸν κόσμον φωτός του τὰ πλούτη, ὡς καὶ ἡ χελιδὼν σοῦ κελαδεῖ καὶ μὲ γλυκεῖαν μελῳδίαν σοῦ εὐρραίνει τὰ ὦτα, ὥστε ὁποῦ πνέει ἀνθομυρισμένος ἀέρας καὶ βλέπει γαληνόμορφον τὸν οὐρανόν, ἀμὴ ἂν φανοῦσιν ὀλίγον τὰ νέφη, ἂν δείξῃ τὸ βροχερὸν καὶ ζοφῶδες πρόσωπον ὁ χειμῶνας, ξαπλώνει εὐθὺς τὰς πτέρυγας καὶ

φεύγει μὴν πικρανθῇ διὰ τοῦτο· ἀμὴ ὡς φρόνιμος ὁποῦ εἶσαι ἄφες τοὺς ἀνθρώπους, γένος ἄστατον καὶ φιλάργυρον, καὶ βάλε ὅλην σου τὴν ἀγάπην εἰς τὸν Θεόν, ὁποῦ δὲν θέλει σὲ ἀφήσει εἰς καμμίαν σου χρείαν ποτέ, καὶ σὲ ἀσπάζομαι.

11

Πρὸς τὸν λογιώτατον Ἀλοΐσιον Γραδενῖγον

εἰς Βενετίαν

Εἰς τοὺς καιροὺς τούτους, λογιώτατέ μου, φθάνει νὰ εἶναι τινὰς πλούσιος διὰ νὰ εἶναι σοφὸς καὶ διὰ νὰ προσκυνᾷ ὁ κόσμος κάθε του λόγον ὡς τὰ ἐκ τρίποδος. Τὸ ἀργύριον ἐκεῖνο εἶναι ὁποῦ ἀγοράζει τώρα ταῖς τιμαῖς καὶ ἂν ἡ τύχη τὸ βρέξῃ εἰς τὸν κόλπον τοῦ ἀνθρώπου πολὺ ἂν ἦτον καὶ ἀναλφάβητος μαργίτης ἢ καὶ ζῶον τετράπουν φαίνεται εὐθὺς ἀνάμεσα εἰς τοὺς ἄλλους μὲ θαυμαστὴν μετεμψύχωσιν ἄλλος Ἀριστοτέλης καὶ νέος Πλάτων· ὁ Ν. κάμνει τὸν ἰατροφιλόσοφον καὶ δὲν ἠξεύρει οὔτε κἂν τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς ἰατρικῆς τέχνης· Γαληνὸν ἢ Ἱπποκράτην οὔτε ἐδιάβασε ποτὲ ἀλλ' οὔτε καὶ ἤκουσε τὰ ὀνόματα· ὅμως διατὶ εἶναι πλούσιος φαίνεται νὰ ἐκατέβη ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς κηρύττεται ἀπὸ τὸν λαὸν καὶ προσκυνᾶται ὡς ἕνας Ἀσκληπιὸς ἢ καὶ ἀπόστολος καὶ ὁ Ν. ὁποῦ ἐσπούδασε τόσους χρόνους εἰς τὸ περίφημον μουσεῖον τοῦ Παταβίου, ὁποῦ ἔχυσε τόσον ἵδρωτα εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν βιβλίων, ὁποῦ ἐφάνη εἰς ταῖς καθέδραις τῶν διδασκάλων στεφανωμένος μὲ δάφναις καὶ ὁποῦ τόσαις καὶ τόσαις φοραῖς ἰατρεύοντας ἔδιωξε μακρὰν τὸν θάνατον καὶ ἀνάστησε, διὰ νὰ εἴπω ἔτσι, τοὺς ἀνθρώπους, διατὶ πτωχός, δὲν ἔχει τιμὴν οὐδὲ ψῆφον· συγκλαίω του τὴν δυστυχίαν, ἀγκαλὰ καὶ νὰ τοῦ εἶναι κοινὴ εἰς ὅλους τοὺς ἐναρέτους· ἡ ἀρετὴ τώρα δὲν λάμπει ἂν δὲν δανεισθῇ ἀπὸ τὸ χρυσίον τὴν λάμψιν· καὶ ἕνας σοφὸς χωρὶς πλούτη εἶναι ὡς ἕνας ἥλιος χωρὶς ἀκτῖνες· ἂς στέκει ὅμως, λογιώτατέ μου, μὲ καλὴν καρδίαν, διατὶ «ἄγει πρὸς φῶς τὴν ἀλήθειαν χρόνος». Μὲ τὸν καιρὸν ἐκεῖνος θέλει φανῇ

ὅποιος εἶναι· ἤγουν, Μίδας ὄνου ὦτα, κατὰ τὴν παροιμίαν, καὶ τοῦτος ἥρωας θαυματουργός, ὡσὰν ὁποῦ χαρίζει εἰς τὰ νενεκρωμένα σώματα τὴν ζωήν, καὶ σὲ ἀσπάζομαι.

12

Πρὸς τὸν φιλομαθῆ νέον Ν.

εἰς Νεάπολιν

Εἶδα τὸ ἐπίγραμμα ὁποῦ ἐτύπωσες καὶ ἀγκαλὰ νὰ εἶναι εὔμορφον, ὅμως μὲ ὀλίγην περισσότερην ἐπιμέλειαν ἤθελε φανῇ πολλὰ ὡραιότερον καὶ ποιητικώτερον· εἰς τὸ λοιπὸν ξάνοιγε τὰ συγγράμματά σου μὲ τὸν λύχνον τοῦ Διογένη καὶ πρὶν νὰ τὰ βάλῃς εἰς τὸ φῶς κάμε νὰ τὰ ἐξετάσῃς μὲ Λυγκέως ὄμμα, διατὶ οὐδ' ὁ ἥλιος ἔχει τόσον καθαρὸν τὸ πρόσωπον, ὁποῦ ἂν τὸ ἰδῇς ἀκριβέστερον νὰ μὴν εὕρῃς ἀνάμεσα εἰς τὰ κάλλη καὶ κανένα μῶμον. Ἡ ἄρκτος, τὸ ζῶον, μὲ τὸν κόπον γλύφει μὲ τὴν γλῶσσαν τὰ ἴδιά της τέκνα, καὶ ἐκεῖνα ὁποῦ πρότερον ἐφαίνοντο θηρία χωρὶς μορφήν, τὰ βλέπεις ἀπέκει εἰς τὸ κορμὶ ὅλον ὡραιόμορφα· ὡς καὶ ὁ Θεὸς πλάστης καὶ δημιουργὸς φρονιμώτατος ἔπραξε τοιουτοτρόπως εἰς ἐδικήν μας μάθησιν καὶ ἑρμηνείαν, διατὶ ἀφ' οὗ ἔπλασε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ἐβάλθη ἀπέκει νὰ στολίσῃ ἐκεῖνον μὲ χρυσοφαεῖς ἀστέρας καὶ τούτην μὲ πολυποίκιλα ἄνθη· σοῦ γράφω ἁπλῶς χωρὶς τὴν γνώμην μου, διατὶ σὲ ἀγαπῶ καὶ ἐπιθυμῶ νὰ βλέπω εἰς τύπους τὸ ὄνομά σου στεφανωμένον μὲ κάθε τιμήν, ὅθεν ἐλπίζω πῶς θέλεις δεχθῇς μὲ γαληνὸν τὸ πρόσωπον ταῖς συμβουλαῖς μου, καὶ ὑπογράφομαι.

13

Πρὸς τὸν πανοσιώτατον καθηγούμενον Φιλόθεον τὸν Σκοῦφον

εἰς Βενετίαν

Γνωρίζω τὸν Ν., δέσποτά μου πανοσιώτατε, πῶς εἶναι πονηρὸς καὶ ὄντως ὑποκριτὴς Φαρισαῖος, ἠξεύρω πῶς εἰς

τὸ λέγειν ἔχει ἀπὸ μέλι τὴν γλῶσσαν καὶ εἰς τὸ πράττειν ἀπὸ φαρμάκι τὰ σπλάγχνα καὶ ἄλλος Ἰούδας φιλεῖ μὲ τὰ χείλη καὶ ἐπιβουλεύει μὲ τὴν καρδίαν. Εὐχαριστῶ ὅμως τὴν πανοσιότητά σου εἰς τὴν εἴδησιν διὰ νὰ φεύγω χερσί τε καὶ ποσί τε, κατὰ τὴν παροιμίαν, τοιοῦτον λύκον, τόσον πλέα βλαβερὸν καὶ ἐπιζήμιον, ὅσον εἰς τὴν ἔξωθεν θεωρίαν φαίνεται ἀρνίον πρᾶον καὶ ἥμερον, καὶ φιλῶ σου τὴν δεξιάν.

14

Πρὸς τὸν εὐγενῆ νέον Ν.

εἰς τὴν αὐτοῦ οἰκίαν

Ἤθελα νὰ ἦσαν ὅταν περιπατῇς πλέον σώφρων καὶ τακτικὸς εἰς τὰ ὄμματα καὶ νὰ μὴν τὰ στρέφῃς ἔτσι εὔκολα ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, διατὶ μὲ τὴν ἐλεύθερον αὐτὴν ὅρασιν τῶν πραγμάτων ἠμπορεῖς νὰ ζημιωθῇς πολλὰ εἰς τὴν ψυχήν. Ἡ Εὔα ἔπεσεν εἰς ταῖς δυστυχίαις ὁποῦ εἶξεύρει καὶ κλαίει ἕως τὴν σήμερον ὁ κόσμος διατὶ ἠθέλησε νὰ στρέφῃ συχνὰ τὰ ὄμματα εἰς τὸ δένδρον, ὁποῦ εἶχεν ἐντολὴν νὰ μὴν ἐγγίξῃ. Καὶ ὁ Δαυΐδ ἐφάνη ὄχι μόνον μοιχὸς ἀλλὰ καὶ μιαιφόνος, διατὶ δὲν ἠθέλησε καὶ ἐκεῖνος νὰ χαλινώσῃ, ἀλλὰ τὰ ἄφηκεν ἐλεύθερα νὰ ἰδοῦν ἕνα γύναιον, ὁποῦ ἐλοΐετο καὶ ὁποῦ ἔρριπτε καὶ μέσα ἀπὸ τὰ ὕδατα ταῖς φλόγαις τοῦ ἔρωτος. Ἡ γυναῖκες, ὦ φίλε, εἶναι τὰ ἄγγιστρα τοῦ διαβόλου καὶ ὅποιος ἀγαπᾷ νὰ ταῖς βλέπῃ πέφτει εἰς ὅλο τὸ ὕστερον εἰς ταῖς παγίδαις τοῦ διαβόλου καὶ ἀρχεκάκου ὄφεως. Δὲν εἶναι πρᾶγμα ὁποῦ νὰ ἐμπαίνῃ εὐκολώτερα ἀπὸ τὰ ὄμματα, ὡσὰν ἦ σπινθῆρες τῆς ἀγάπης, ἦ ὁποίαις ἀπέκει καταβαίνουσαι εἰς τὰ σπλάγχνα φλογίζουν ὅλον τὸν τρισάθλιον ἄνθρωπον. Ἐνθυμήσου τὴν κοινὴν παροιμίαν «ἐκ τοῦ ὁρᾶν τῷ ἐρᾶν» καὶ ὑπογράφομαι.

ΟΙ ΚΡΥΦΟΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ

Ἡ 15η Αὐγούστου 1461 εἶναι ἡμέρα ἀπαισία διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν τοῦ Πόντου ὅσον ἀπαισιωτέρα διὰ τὸν ὅλον Ἑλληνισμὸν εἶναι ἡ 29η Μαΐου 1453. Κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας Τραπεζοῦντος Δαβὶδ Κομνηνὸς βλέπων ματαίαν πᾶσαν ἀντίστασιν παρέδωσε τὰ κλειδιὰ τῆς πρωτευούσης του εἰς τὸν κατακτητὴν Μωάμεθ. Ἐν τούτοις ἡ κατὰ συνθήκην παράδοσις δὲν ἔσωσε τὸν πληθυσμὸν τῆς πόλεως. Τὸ πρὸ ὀκταετίας συμβὰν δρᾶμα τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπανελήφθη μὲ ὅλας τὰς φρικαλέας του σκηνὰς καὶ εἰς τὴν Τραπεζοῦντα, ὁ δὲ Δαβὶδ Κομνηνὸς μὴ προτιμήσας νὰ πέσῃ μαχόμενος ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τῆς πρωτευούσης μιμούμενος τὸ πρόσφατον παράδειγμα τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου ἀπήγετο εἰς αἰχμαλωσίαν ἵνα μετ' ὀλίγον χρόνον ἀποκεφαλισθῇ κατὰ διαταγὴν τοῦ Σουλτάνου, ἀφοῦ προηγουμένως εἶδε νὰ ἀσπαίρουν πρὸ τῶν ποδῶν του τὰ σώματα τῶν ἀποκεφαλισθέντων ἑπτὰ υἱῶν του.

Ἤδη ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τῆς Τραπεζοῦντος κυματίζει ἡ ἡμισέληνος. Ὁ σταυρὸς ἐκδιωχθεὶς δὲν ἐλιποψύχησεν ἀμέσως, ἀλλὰ συγκεντρώσας τὰς τελευταίας δυνάμεις του ἀπεφάσισε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν ἀντίστασιν ἀλλαχοῦ. Ἐκεῖ εἰς τὰς πρὸς μεσημβρίαν τῆς Τραπεζοῦντος ἐπαρχίας Ροδοπόλεως καὶ Χαλδίας, ἐκεῖ εἰς τὰς ὑψηλὰς κορυφὰς τῶν Ποντικῶν Ἄλπεων, εἰς τοὺς βαθυσκίους δρυμῶνας, τοὺς δασοσκεπεῖς αὐλῶνας καὶ τὰς δυσπροσίτους φάραγγας πνέει ἀκόμη ἂν καὶ ἀσθενὴς ἡ αὔρα τῆς ἐλευθερίας. Ἐκεῖ **δρά-**

κοι "Ελλενοι καὶ ***έλλενικὰ παλληκάρια*** ἐκπέμπουν ἀκόμη ***ἕλλενικὸν λαλίαν*** κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῆς συγχρόνου ἐθνικῆς μούσης ὡς ὑστάτην διαμαρτυρίαν κατὰ τῶν ἀπαισίων κατακτητῶν. Ἐκεῖ οἱ ***τραντέλλενοι*** ὡς ἀρέσκεται νὰ ὀνομάζῃ ἡ μοῦσα τοὺς ὑστάτους ὑπερμάχους τῆς ἐλευθερίας, ἐκεῖ οἱ ***τριάντα φορὲς "Ελληνες*** ζώνονται τὸ ***ἑλλενικὸν σπαθίτσιν*** καὶ ἁρπάζουν τὸ ***ἑλλενικὸν ποντάριν*** καὶ χώνονται μέχρι γονάτων εἰς τὸ αἷμα τῶν κατακτητῶν. Καὶ εἰς τὴν ἀντίστασιν αὐτὴν ἐνισχύει τρόπον τινὰ αὐτοὺς ἡ πεποίθησις ὅτι τὸ μαρανθὲν ἄνθος τῆς ἐλευθερίας θὰ ἀναζωογονηθῇ ἡμέραν τινὰ καὶ θὰ γεννήσῃ ἄλλο ἄνθος. Καὶ ἐνῷ

μοιρολογοῦν τὰ ἐγκλησίας, κλαίγ'νε τὰ μοναστήρια
κι ὅι Γιάννες ὁ Χρυσόστομον κλαίει, δερνοκοπειέται

διὰ τὴν συμφορὰν τῆς χριστιανωσύνης, διότι

ἡ Ρωμανία πέρασεν, ἡ Ρωμανία πάρθεν, (1)

αὐτοὶ ἀποκρίνονται μὲ ἡρωισμόν, τὸν ὁποῖον ἐμπνέει ἡ πεποίθησις,

μὴ κλαίς, μὴ κλαίς, ὦ Γιάννε μου, καὶ δερνοκοπισκᾶσαι, (2)
ἡ Ρωμανία κι ἂν πέρασεν, ἀνθεῖ καὶ φέρει ἄλλο.

Καὶ ὅταν μετὰ πάροδον ἐτῶν ἀπηλπίσθησαν περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς περαιτέρω ἀντιστάσεως εἰς ἄνισον ἀγῶνα καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποκύψουν τὰ ὀρεσίβεια ἐκεῖνα τέκνα τῆς ἐλευθερίας, ἐμπνεόμενα ὑπὸ προφητικοῦ πνεύματος περὶ τῆς μελλούσης διὰ θείας δυνάμεως ἀναστάσεως ἐκ τῆς δουλείας τοῦ ὅλου ἔθνους διὰ νὰ ἀποπερατωθῇ συνεχιζομένη ἡ διακοπεῖσα λειτουργία τῆς ἁγίας Σοφίας ἐκάθηντο ὑπὸ τὴν σκιὰν πλατυσκίου δένδρου ἢ ἀστερογείτονος βράχου καὶ ἀναμιμνησκόμενα τὴν παλαιὰν εὔκλειαν, ἀποβλέποντα εἰς τὴν παροῦσαν ἀθλιότητα καὶ διορῶντα τὴν ἐλευθερίαν τῶν μελλουσῶν γενεῶν ἔψαλλον περιπαθῶς

ἀπ' οὐρανοῦ κλειδὶν ἔρθεν (3) 'ς σ' ἁϊᾶς Σοφιᾶς τὴν πόρταν·
χρόνους ἔρθαν κ' ἐπέρασαν, καιροὶ ἔρθαν κ' ἐδέβαν, (4)

(1) ἐπάρθηκε, κατεκτήθη.
(2) δερνοκοπειέσαι.
(3) ἦρθε. (4) διέβησαν, παρῆλθον·

'νεσπάλθεν (1) τὸ κλειδίν ἀθες (2) κ' ἐπέμνεν κλειδωμένον,
θέλ' ἀπ' οὐρανοῦ μάστοραν κι ἀπὸ τὴν γῆν ἀργάτεν.

Ἀλλὰ μέχρις ὅτου φθάσῃ ὁ πολυπόθητος καιρός, καθ' ὃν μάστορης ἀπὸ τὸν οὐρανὸν κατερχόμενος θὰ ἄνοιγε τὴν θύραν τῆς ἁγίας Σοφίας, αἱ γενεαὶ ἐκεῖναι ἔμελλον νὰ ὑποφέρουν κακὰ τῆς ἀπεχθεστέρας τυραννίας, ὁποίαν οὐδὲν οὐδέποτε ἔθνος ὑπὸ τὸν ἥλιον ὑπέστη. Ὅλη ἡ χώρα τοῦ Πόντου, ἡ προσφιλὴς θυγάτηρ τῆς χαριτοβρύτου Ἰωνίας τῆς ἀρχαιότητος, ὑπὸ τὴν πτέρναν τοῦ αἱμοχαροῦς κατακτητοῦ. Ὅλη σκεπάζεται ὑπὸ νεκρικὸν σάββανον διαφανές. Ἐδῶ βλέπει κανεὶς σωροὺς ἀπὸ κόκκαλα, ἐκεῖ πτώματα ἐν ἀποσυνθέσει τροφὴν τῶν κοράκων καὶ γυπαετῶν, ἀλλοῦ σώματα χωριστὰ ἀπὸ τὰ κεφάλια, τὰ ὁποῖα σπαρταροῦν ἀκόμη εἰς τὸ ἀχνίζον αἷμα. Μεταξὺ αὐτῶν βλέπει κανεὶς καὶ σκελετώδη ὄντα, ζωντανὰ πτώματα, δειλὰ καὶ περίτρομα, μόλις κινούμενα ἐπὶ δύο ποδῶν. Εἶναι οἱ σωθέντες ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινον σφαγεῖον χωρὶς νὰ γνωρίζουν καὶ οἱ ἴδιοι τὸ πῶς. Ἴσως διότι ἐχάλασαν τὰ μαχαίρια τῶν σφαγέων ἀπὸ τὴν πολλὴν σφαγήν, ἴσως διότι τοὺς ἐπέτρεψαν νὰ ζοῦν διὰ νὰ τοὺς ζήσουν καὶ αὐτούς. Τὸ δεύτερον εἶναι ἀληθέστερον. Εἰς τὸ ἑξῆς ὁ τύραννος θὰ ζῇ ἀπὸ τὸν ἱδρῶτα καὶ τὸ αἷμα τοῦ ραγιᾶ. Καὶ ὅταν θέλῃ πάλιν τὸν σφάζει. Παίζει τὸ παιδὶ μὲ τὴν κούκλα του καὶ ὁ μουσουλμάνος μὲ τὴν ζωὴν τοῦ ραγιᾶ. Θέλει νὰ δοκιμάσῃ τὴν δύναμιν τοῦ ξίφους του; Ἕτοιμος ὁ τράχηλος τοῦ πρώτου παρατυχόντος ραγιᾶ. Καὶ ὅταν μὲ ἕνα πλῆγμα ἀποκόπτῃ τὴν κεφαλήν, γελᾷ ἡδονικῶς καὶ χαϊδεύει τὸ ξίφος βάλλων εἰς τὴν θήκην. Θέλει νὰ βεβαιωθῇ περὶ τῆς ἀγριότητος καὶ τῆς αἱμοδιψοῦς ὁρμῆς ἀγριοσκύλλων μολοσσῶν, τοὺς ὁποίους ἠγόρασεν ὡς φύλακας τῆς οἰκίας του; Τοὺς ἀπολύει κατὰ τοῦ πρώτου τυχόντος ραγιᾶ. Ἡ ἀγωνία τοῦ χριστιανοῦ, ὁ ὁποῖος χωρὶς πολλὰς ἐλπίδας ἀντιπαλαίει πρὸς τὰ θηρία, εὐχαριστεῖ θαυμάσια τὴν θηριώδη τοῦ τυράννου ψυχήν. Αἱ ἀπελπιστικαὶ

(1) ἐλησμονήθη. (2) τουδηλ. τὸ κλειδὶ τῆς πόρτας.

καὶ φρικιαστικαὶ κραυγαὶ τοῦ θύματος προκαλοῦν τὰς ἐπευφημίας του διὰ τὴν συντελουμένην νίκην. Καὶ ὅταν ὁ ραγιᾶς κατασπαραχθῇ, τότε πείθεται περὶ τῆς ἱκανότητος τῶν ἀγριοσκύλλων.

Ἐπερνοῦσαν τὰ χρόνια. Ὁ ραγιᾶς ***ἐτουρκοπαιδεύετο.*** (1) Λόξα αἰωνία εἰς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι κακουχούμενοι, θλιβόμενοι, ἐν ἐρημίαις καὶ σπηλαίοις καὶ ὀπαῖς τῆς γῆς πλανώμενοι, τουρκοπαιδευόμενοι καὶ τί κακὸν μὴ δοκιμάζοντες ἐνέμειναν ἀκλόνητοι καὶ καρτερικοὶ μάρτυρες παρὰ τὸν βωμὸν τοῦ ἐθνισμοῦ καὶ τῆς θρησκείας τῶν πατέρων των. Ἀλλ' ὅμως ἐὰν ἀνεδείχθησαν πολλοὶ ὑπεράνθρωποι, ὑπῆρξαν καὶ πολλοὶ ἄνθρωποι. Δὲν ὑπέμειναν τὰ ἀφάνταστα βάσανα. Ὑπέκυψαν εἰς τὴν βίαν. Ἀπηρνήθησαν τὸν σταυρὸν καὶ ἐπίστευσαν εἰς τὴν ἡμισέληνον. Εἰς τὴν θέσιν τοῦ Χριστοῦ ἔβαλαν τὸν Μωάμεθ καὶ ἀντὶ νὰ πηγαίνουν περίτρομοι εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐπροτίμησαν νὰ πηγαίνουν ἄφροβοι εἰς τὸ τζαμὶ ἢ εἰς ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ μεταβληθεῖσαν εἰς τέμενος τοῦ Ἀλλάχ. Εἰς τὰς καλυτέρας ἐκκλησίας ἤδη ἀπὸ πολὺν καιρὸν ἀντήχει ἀντὶ τῆς μελῳδίας τοῦ ψάλτου τοῦ χριστιανισμοῦ ἡ βρομερὰ φωνὴ τοῦ ἱμάμη. Ὁλόκληρα χωρία ἐτούρκεψαν. Καὶ ἂν ὑπάρχουν σήμερον μουσουλμάνοι ἐν Πόντῳ, εἰς τὰς φλέβας ὅμως τῶν πλείστων ρέει αἷμα ἑλληνικόν. Ἐὰν ἀνασκάψουν τοὺς τάφους των οἱ μουσουλμάνοι κάτω ἀπὸ τὰ κόκκαλα τοῦ Γιουσοὺφ καὶ Ἰπραχὶμ θὰ εὕρουν τὰ κόκκαλα τῶν προγόνων των Ἰωσὴφ καὶ Ἀβραάμ. Εἰς τὸ ἴδιον χωρίον πολλάκις συνοικοῦν χριστιανοὶ καὶ μουσουλμάνοι μισοῦντες ἀλλήλους μέχρι θανάτου. Καὶ ὅμως εἶναι ἀπόγονοι κοινοῦ γενάρχου ὄχι πολὺ ἀπομεμακρυσμένου. Ἀλλ' ὅμως ἐὰν οἱ ἐκ χριστιανῶν μουσουλμάνοι οὗτοι διὰ τῆς παρόδου γενεῶν ἀπεξενώθησαν τελείως τῶν ἀδελφῶν των Ἑλλήνων, ἐὰν γεννηθέντες καὶ ἀνατραφέντες ἐν τῷ φανατισμῷ τοῦ ἰσλαμισμοῦ πνέουν μένεα θανάτου κατ' αὐτῶν, ἐν τούτοις ὑπάρχουν τὰ ἔθιμα πολλῶν ἀκόμη ἑλληνικά, ὑπάρχουν συνήθειαι θρησκευτικαὶ φέρουσαι καταφανῆ τὴν χριστιανικὴν προέλευσιν, τὸ δὲ σπουδαιότατον, ὑπάρχει ἀκόμη εἰς πολλοὺς ἐξ αὐτῶν ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, μαρτύρια ἀναντίρρητα τῆς ἑλληνικῆς καταγωγῆς των. Αἱ μουσουλμανίδες τῶν περιφερειῶν Ὄφεως καὶ Τόνγιας ἀποθνήσκουν χωρὶς νὰ μάθουν μίαν λέξιν τουρκικήν. Καὶ κατοικοῦν μόνον εἰς τὰς περιφερείας αὐτὰς περὶ τὰς 100,000 ψυχῶν. Καὶ εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν μερῶν αὐτῶν ἐξισλαμίσθησαν ὁμαδικῶς περὶ τὰ μέσα τοῦ 17ου αἰῶνος. Πηγαίνετε εἰς τὸν Ὄφιν καὶ θὰ ἴδετε εἰς πολλὰς μουσουλμανικὰς οἰκογενείας ἀντικείμενα τῆς χριστιανικῆς λατρείας φυλαττόμενα παρ' αὐτῶν μὲ πολλὴν προσοχὴν ὡς ***κειμήλια προγονικά.***

Λοιπὸν δύο τάξεις Ἑλλήνων ἐν Πόντῳ, οἱ ὁποῖοι διάκεινται πρὸς ἀλλήλους ὡς φανατικοὶ ἐχθροί. Ἕλληνες ἐγκαρτερήσαντες ἐν τῇ φανερᾷ ὁμολογίᾳ τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ Ἕλληνες ἐξομόσαντες τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων των καὶ καυχώμενοι σήμερον ὅτι ἂν καὶ ἀπόγονοι χριστιανῶν ηὐτύχησαν νὰ γνωρίσουν τὸ φῶς τῆς μουσουλμανικῆς θρησκείας. Οἱ πρῶτοι ἀνέρχονται εἰς ἑκατοντάδας χιλιάδων καὶ οἱ δεύτεροι δὲν ὑπολείπονται.

Ἀλλ' ἐκτὸς αὐτῶν ὑπάρχει καὶ ἄλλη τάξις Ἑλλήνων χριστιανῶν ἐν τῷ κρυπτῷ, μουσουλμάνων ἐν τῷ φανερῷ. Εἶναι ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι οὔτε τὰ δεινὰ τῆς κτηνώδους δουλείας ἠμποροῦσαν νὰ ὑποφέρουν, ἀλλ' οὔτε καὶ τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων των ἤθελαν ν' ἀρνηθοῦν. Καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ ὥραν εὑρίσκοντο πρὸ τοῦ αὐτοῦ διλήμματος. Ἔπρεπε νὰ ἐκλέξουν ἓν ἐκ τῶν δύο, ἢ τὴν ἐλευθερίαν ἐν τῇ ἀρνήσει τῆς θρησκείας των ἢ τὴν πικρὰν μέχρι θανάτου δουλείαν ἐν τῇ ἐμμονῇ καὶ τῇ καρτερίᾳ εἰς τὰ πάτρια. Καὶ τὸ ἕνα κάκιστον καὶ τὸ ἄλλο χειρότερον τοῦ κακίστου. Ἐπὶ τέλους τὸ φοβερὸν πρόβλημα ἐλύθη. Οὔτε τὸ ἕνα οὔτε τὸ ἄλλο, ἀλλὰ καὶ τὰ δύο μαζί. Ἕνας συμβιβασμὸς τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως πρὸς τὴν σκληρὰν ἀνάγκην. Περίεργος συνδυασμὸς δύο ἄκρων ἀντιθέσεων! Φαντασθῆτε τὸν ἄγγελον καὶ τὸν διάβολον ἑνωμένους μαζί! Καὶ ὅμως αὐτὸ τὸ ἀδύνατον θεωρητικῶς ἐκεῖνοι τὸ ἐφήρμοσαν πρα-

(1) τουρκοπαιδεύω ἐν Πόντῳ σημ. βασανίζω σκληρῶς.

κτικῶς. Καὶ μὰ τὴν ἀλήθειαν τὸ σχέδιον ὅσον καὶ ἂν εἰς τὴν πλήρη ἐφαρμογήν του θὰ παρουσίαζε κατ' ἀνάγκην πολλὰς δυσκολίας, ὅσον καὶ ἂν πολλάκις ἀπὸ μίαν τρίχα θὰ ἐκρέματο ἡ ἐπιτυχία του, ὅσον καὶ ἂν ἐνίοτε ἔγινεν αἰτία ἀνυπολογίστων συμφορῶν εἰς τοὺς δυστυχεῖς ἐκείνους ἀποκαλυφθέντας καὶ αὐθωρεὶ θανατωθέντας, ἐν τούτοις εἰς τὸ σύνολόν του ἐπέτυχεν. Ἔμπρὸς λοιπόν. Δύο σύμβολα θρησκευτικά. Ἡ ἡμισέληνος διὰ τὸν τύπον ἐν τῷ φανερῷ καὶ ὁ σταυρὸς διὰ τὴν οὐσίαν ἐν τῷ κρυπτῷ. Ὁ μετὰ Χριστὸν προφήτης Μωάμεθ εἰς τὰ χείλη ἐν τῷ φανερῷ καὶ ὁ Χριστὸς εἰς τὴν καρδίαν ἐν τῷ κρυπτῷ. Ἐνώπιον τῶν μουσουλμάνων ὁ Μαχμοὺτ ἐκφωνεῖ τὸ σύμβολον τοῦ ἰσλαμισμοῦ ***λὰ ἰλ Ἀλλάχ, Μουχαμὲτ ρεσούλου λλὰχ*** (1) καὶ ἐνώπιον ἑαυτοῦ καὶ τῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ ὁ Μαχμοὺτ μεταμορφώνεται εἰς Πέτρον καὶ ψελλίζει μὲ ὑποτρέμουσαν φωνήν, διότι φοβεῖται μήπως τὸν ἀκούσουν οἱ τοῖχοι, ἢ ἀπαγγέλλει νοερῶς τὸ σύμβολον τῆς χριστιανικῆς πίστεως ***πιστεύω εἰς ἕνα Θεόν.***

Αὐτοὶ εἶναι οἱ κρυφοὶ χριστιανοὶ τοῦ Πόντου. Πρῶτον ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ὑπεκρίθησαν ὅτι ἀλλάζουν θρησκείαν διὰ νὰ σώσουν τὸ κεφάλι. Καὶ κατεδικάζοντο πολλάκις οἱ δυστυχεῖς χριστιανοὶ εἰς θάνατον διατί νομίζεις ἀναγνῶστά μου; Διότι ἐσυκοφαντοῦντο ὑπὸ μουσουλμάνων ὅτι ἐδήλωσαν ἀποδοχὴν τῆς μουσουλμανικῆς πίστεως καὶ ἔπρεπε νὰ πραγματοποιήσουν τὴν ὁμολογίαν των, ἄλλως νὰ θανατωθοῦν. Καὶ πρόθυμοι μὲν ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν οἱ μουσουλμάνοι μάρτυρες, οὐδεὶς δὲ ὁ ἀντιμαρτυρῶν, διότι τῶν χριστιανῶν ἡ μαρτυρία δὲν ἐγίνετο δεκτή. Ἢ διότι κατεδικάζοντο εἰς θάνατον διὰ ψύλλου πήδημα καὶ μόνον ἀλλαξοπιστοῦντες ἠμποροῦσαν νὰ σώσουν τὴν ζωήν. Καὶ δεύτερον ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἐγεννήθησαν μὲν ἐν τῷ ἰσλαμισμῷ ὄντες ἀπόγονοι πατέρων ἐξομοσάντων εἰς προγενεστέρους χρόνους, ἐπανήρχοντο ὅμως εἰς τοὺς κόλπους τοῦ χριστιανισμοῦ διὰ

(1) Μέγας ὁ Ἀλλὰχ καὶ ὁ ἀπεσταλμένος προφήτης τοῦ Ἀλλάχ Μωάμεθ.

καταλλήλου προσηλυτισμοῦ γινομένου ὑπὸ τῶν μοναστηρίων. Ἂς μὴ φανῇ δὲ τοῦτο παράδοξον, διότι ἐπροσηλυτίζοντο συνήθως ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι δὲν ἦσαν πολὺ ἀπομεμακρυσμένοι ἀπόγονοι τῶν ἐξομοτῶν, ἀλλ' ἢ τέκνα ἢ ἔγγονοι αὐτῶν καὶ μετανοοῦντες αὐτοὶ διὰ τὸ ἁμάρτημα τῶν πατέρων ἢ πάππων ἐδείκνυον διαθέσεις ἐπιστροφῆς. Καὶ ἐκ τούτων ὅσοι ἐπανήρχοντο εἰς τὸν χριστιανισμὸν ἤρκοῦντο νὰ τὸν πρεσβεύουν ἐν τῷ κρυπτῷ. Ἡ φανερὰ ὁμολογία θὰ ἐπέφερεν ἀναποφεύκτως τὸν θάνατον. Εἰς τοὺς δευτέρους καταλέγομεν καὶ τὰς γυναῖκας, τὰς ὁποίας οἱ ἐν τῷ φανερῷ μουσουλμάνοι νυμφευόμενοι ἐκ μουσουλμάνων κατώρθωναν νὰ προσελκύσουν ἐν τῷ κρυπτῷ εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν. Κανεὶς κρυφὸς χριστιανὸς δὲν ἤρχετο εἰς σχέσεις πρὸς τὴν μουσουλμανίδα γυναῖκά του, ἐὰν προηγουμένως δὲν ἤθελε κατηχήσει καὶ βαπτίσει αὐτήν. Ἐὰν ἔκαμνε τὸ ἀντίθετον, θὰ ἐθεωρεῖτο μολυσμένος. Καὶ πάντοτε τὸ κατώρθωναν μὲ χίλια δύο τεχνάσματα. Καὶ πάντοτε αἱ προσηλυτιζόμεναι γυναῖκες ἔμεναν πισταὶ εἰς τὴν νέαν θρησκείαν. Ἀξιοθαύμαστος τόλμη! Θαυμάσιος τῇ ἀληθείᾳ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ἐξεδικοῦντο τοὺς ἄλλοτε δημίους καὶ τώρα τυράννους τῆς συνειδήσεώς των. Αὐτοὶ οὐδέποτε ἔδιδαν τὰς θυγατέρας των εἰς μουσουλμάνους, ἀλλὰ μόνον εἰς ὁμοίους των.

Οἱ κρυφοὶ οὗτοι χριστιανοὶ ὠνομάζοντο ἀπὸ τοὺς φανεροὺς χριστιανοὺς ***κλωστοὶ*** ἢ ***γυριστοί,*** δηλαδὴ χριστιανοὶ ἐξ ἐπιστροφῆς. Ἡ ὀνομασία βέβαια δὲν ἁρμόζει εἰς τοὺς ἀνέκαθεν χριστιανούς, ὑποκριθέντας δὲ ἁπλῶς ὅτι ἐξομοτοῦν, ἀλλὰ μόνον εἰς τοὺς ἐκ μουσουλμάνων χριστιανούς. Ἐν τούτοις ὁ λαὸς ὠνόμασεν ὅλους διὰ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος ὡς ἐὰν ἦσαν ὅλοι χριστιανοὶ ἐξ ἐπιστροφῆς. Καὶ ὅσοι μὲν κατοικοῦσαν εἰς χωρία ἢ ἀμιγῆ ἢ ἀνάμικτα μετὰ φανερῶν χριστιανῶν μακρὰν ὁπωσδήποτε τῶν πόλεων ἐγνωρίζοντο ἀπὸ τοὺς συνοίκους ἢ περιοίκους χριστιανούς. Κανείς ποτε δὲν διέτρεχε τὸν κίνδυνον προδοσίας ἕνεκα ἔχθρας. Ἀλλ' ὅσοι διέμεναν εἰς πόλεις ἦσαν τελείως ἄγνωστοι καὶ εἰς τοὺς χριστιανούς. Μόνον ὁ ἀρχιερεὺς τοὺς ἐγνώριζε καὶ διὰ τοῦ ἀρχιερέως μερικοὶ ἐμπιστευτικοὶ ἱερεῖς, διὰ τῶν

ὁποίων ἐτέλουν ἐν κρυπτῷ καὶ παραβύστῳ τὰ χριστιανικὰ αὐτῶν καθήκοντα.

Καὶ ἔζων οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι διαρκῶς μὲν ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῆς συνειδήσεως, διαρκῶς δὲ ὑπὸ τὸν φόβον τῆς ἀποκαλύψεως καὶ τῆς ἀναποφεύκτου ἐντεῦθεν θανατικῆς ποινῆς. Ἐλυποῦντο διὰ τὴν ὑπόκρισιν καὶ ἔτρεμαν διὰ τὰ ἀποτελέσματα τῆς δημοσίᾳ ὁμολογίας τῆς πίστεως. Ποσάκις ἀράγε δὲν διηρωτῶντο μόνοι των ἐὰν μέλλῃ νὰ ἐφαρμοσθῇ καὶ εἰς αὐτοὺς τὸ ρητὸν τοῦ Εὐαγγελίου «ὅστις ἂν ἀρνήσηταί με ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων ἀρνήσομαι αὐτὸν κἀγὼ ἔμπροσθεν τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς» καὶ ποσάκις τὴν ἐρώτησιν αὐτὴν δὲν ἀπέτειναν καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς χριστιανοὺς διὰ νὰ ἀκούσουν λόγους παρηγορίας! Ποσάκις ἐπιστρέφοντες ἀπὸ τὸ τουρκικὸν τζαμὶ ὅπου ἐπροσευχήθησαν μαζὶ μὲ τοὺς μουσουλμάνους αὐτοὶ τὸν νοῦν εἰς τὸν Θεὸν τῶν χριστιανῶν ἀνυψώνοντες καὶ μυστικὰ χριστιανικὰς ἐκφέροντες εὐχὰς δὲν ἀντίκρυζαν εἰς τὰ ἄδυτα τῆς οἰκίας των τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ὀργίλου φαινομένου εἰς τὴν τεταραγμένην συνείδησίν των μὲ τελείαν συντριβὴν τῆς ψυχῆς καὶ δὲν ἔπιπταν ἀμέσως ἐπὶ πρόσωπον καὶ δὲν ἔβρεχαν τὴν γῆν μὲ θερμὰ δάκρυα μὴ τολμῶντες μηδὲ ἐπιείκειαν νὰ ζητήσουν διὰ τὴν δειλίαν καὶ ἀτολμίαν των!

Καὶ ἕως ἐδῶ μὲν τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο καὶ πολὺ δύσκολον. Τὸ νὰ πηγαίνουν μὲν εἰς τὸ τζαμὶ τῶν μουσουλμάνων, ἀλλὰ νὰ προσεύχωνται χριστιανικῶς ἀδιάφορον ἐὰν ἦσαν ἐστραμμένοι πρὸς μεσημβρίαν καὶ ὄχι πρὸς ἀνατολὰς καὶ τὸ νὰ φέρουν δύο ὀνόματα, ἕνα τουρκικὸν εἰς ὅλας αὐτῶν τὰς σχέσεις καὶ πρὸς τοὺς μουσουλμάνους καὶ τοὺς χριστιανοὺς καὶ ἕνα χριστιανικόν, τοῦ ὁποίου ἔκαμναν χρῆσιν μόνον κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν θρησκευτικῶν καθηκόντων, ἦτο εὔκολον. Ἀλλὰ τί ἔκαμναν ὅταν ἐπρόκειτο νὰ τελεσθῇ ἢ βάπτισμα ἢ στεφάνωμα ἢ κηδεία; Ἄ, ἐδῶ ἐχρειάζετο φρόνησις μεγάλη! Ἐδῶ ἔπρεπε νὰ ἐπινοοῦν μύρια τεχνάσματα διὰ νὰ ἀπατήσουν τοὺς μουσουλμάνους καὶ νὰ λάβουν μυρίας προφυλάξεις διὰ νὰ μὴ δώσουν τὴν ἐλαχίστην ὑπόνοιαν. Εὑρισκόμεθα εἰς ἕνα χωρίον, τοῦ ὁποίου οἱ κάτοικοι εἶναι ὅλοι

ΕΠ. ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΝΘΗ ΣΤΑ ΧΙΟΝΙΑ

κλωστοί. Ἔχουν καὶ τὸν ἱερέα των ***σαρικοφόρον***. Ἕνας μουσουλμάνος εὑρίσκεται μεταξύ των ἐπὶ ὡρισμένον διάστημα τοῦ ἔτους. Εἶναι ὁ χότζας μεταβαίνων ἐκεῖ κατὰ τὸν μῆνα τοῦ θρησκευτικοῦ ***ραμαζὰν*** διὰ νὰ ἐκτελέσουν καὶ οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ τὰ θρησκευτικά των καθήκοντα ὡς μουσουλμάνοι. Ἀλλ' ἐὰν κατὰ κακὴν σύμπτωσιν συνέβαινε ν' ἀποθάνῃ κανεὶς τὸν μῆνα αὐτόν, πῶς θὰ ἐγίνετο ἡ κηδεία του; Λοιπὸν ἀμέσως ἐτίθεντο εἰς ἐνέργειαν τεχνάσματα, διὰ τῶν ὁποίων ὁ χότζας ἀπεμακρύνετο προσωρινῶς ἀπὸ τὸ χωρίον καὶ οἱ χριστιανοὶ ἔκαμναν ἐν τῷ μεταξὺ τὴν κηδείαν. Καὶ τοιουτοτρόπως συνέβη ὥστε ἀγαθὸς χότζας νὰ συνιστᾷ τὸ κλίμα χωρίου τινὸς ὡς ὑγιεινότατον, διότι ἐπὶ εἴκοσι ἔτη κατὰ συνέχειαν ἱερατεύσας ἐν αὐτῷ κατὰ τὸ ραμαζὰν δὲν εἶδεν ἄνθρωπον ἀποθνήσκοντα. Ἂς μεταβοῦμεν εἰς ἄλλο χωρίον, ὅπου κατοικοῦν χριστιανοὶ καὶ μουσουλμάνοι μαζί. Ἐδῶ τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀκόμη δυσκολώτερον. Ἀπέθανε κανείς; Ἐνῷ ὁ νεκρὸς μετεφέρετο εἰς τὸ μουσουλμανικὸν νεκροταφεῖον ὁ σαρικοφόρος ἱερεὺς ἐμπιθύριζεν εἰς τὸ ἄδυτον ἀπομεμακρυσμένης οἰκίας τὴν χριστιανικὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν. Καὶ ἐὰν δὲν ὑπῆρχε τοιοῦτος, εἰδοποιεῖτο ἱερεὺς τοῦ πλησιεστέρου χριστιανικοῦ χωρίου νὰ ἐκτελέσῃ τὸ καθῆκον τοῦτο. Καὶ ἠὔχετο ὁ ἱερεὺς διὰ τὴν ψυχὴν τοῦ χριστιανοῦ Παύλου καθ' ἣν στιγμὴν οἱ μουσουλμάνοι προέπεμπον τὴν ψυχὴν τοῦ Χελὶμ ἀγᾶ εἰς τὸν παράδεισον τοῦ Μωάμεθ νὰ ὑπηρετῆται ἀπὸ ἑβδομῆντα καλλιπάρεια οὐρί, νὰ τρώγῃ πιλάφι ἀπὸ ἀτελείωτο βουνὸ καὶ νὰ πίνῃ σερπέτι, δηλαδὴ γλυκὺ νέκταρ, ἀπὸ ἀτελείωτο ποτάμι. Ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ βάπτισμα καὶ δὲν ὑπῆρχεν ἐντόπιος ἱερεύς; Ἔπρεπε νὰ πηγαίνουν μεσάνυχτα εἰς τὸ πλησιέστερον χριστιανικὸν χωρίον, νὰ κάμνουν τὸ μυστήριον καὶ νὰ ἐπιστρέψουν πρὶν ἐξημερώσῃ. Ἐπρόκειτο νὰ κοινωνήσουν τῶν ἀχράντων μυστηρίων; Κατέφευγον εἰς ἐρημικὸν παρεκκλήσιον, ὅπου ἐτελεῖτο ἡ λειτουργία ὑπὸ ἱερέως κρυφίως μεταλουμένου. Καὶ ἄλλαι τελεταὶ πολλάκις ἐτελοῦντο εἰς τὰ ἐρημικὰ παρεκκλήσια.

Ὅταν διέρχεται κανεὶς τὴν πρὸς μεσημβρίαν τῆς Τραπεζοῦντος χώραν καὶ μάλιστα τὴν ἐπαρχίαν τῆς Ματσούκας

μένει ἔκπληκτος πρὸ τοῦ θεάματος πολυαρίθμων λευκῶν οἰκίστων ἀκεραίων ἢ ἐτοιμορρόπων κτισμένων εἰς τὰς κορυφὰς λόφων, εἰς τὰς πλευρὰς ὀρέων ἢ εἰς τὰς λόχμας δασοσκεπῶν φαράγγων. Εἶναι παρεκκλήσια, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλα μὲν φέρουν ἀκόμη καταφανῆ τὰ ἴχνη τῆς βυζαντινῆς τεχνοτροπίας εἰς τὰς τοιχογραφίας, ἄλλα δὲ εἶναι μεταγενέστερα τῶν χρόνων τῆς ἁλώσεως. Κάθε ἕνα ἀπὸ τὰ ἐρημοκκλήσια αὐτὰ περικλείει ὁλόκληρον ἱστορίαν δυστυχῶν γενεῶν. Κάθε ἕνα ἀπὸ αὐτὰ μὲ τὴν μελαγχολικὴν σιωπήν του βοᾷ πρὸς τὸν διαβάτην. *Ἔχει τὴν ἄγραφον ἐπιγραφήν του.*

«Ἐδῶ ἔχυσαν πικρὰ δάκρυα χριστιανοὶ ἰδόντες τὰς εἰκόνας μου βεβηλωμένας ὑπὸ χειρῶν ἀπίστων».

«Ἐδῶ τὰ μεσάνυχτα ἐτελέσθη τὸ βάπτισμα μουσουλμανίδος συζύγου χριστιανοῦ καὶ εὐθὺς κατόπιν συνήφθη ὁ ἀληθινὸς ὑμέναιος κατὰ τὰς διατάξεις τῆς χριστιανικῆς πίστεως».

«Ἐδῶ ἱερεὺς τελῶν λειτουργίαν τὰ μεσάνυχτα ὑπὸ τὸ τρεμοσβῆνον φῶς μιᾶς κανδήλας καὶ μόλις ψιθυρίζων τὰς εὐχὰς ἐκ φόβου μήπως τὸ ρεῦμα τοῦ ἀέρος μεταφέρῃ ἀνάρθρους φθόγγους εἰς τὰς ἀκοὰς τῶν Ἀγαρηνῶν ἀνέμιξεν εἰς τὸ ποτήριον τῆς εὐχαριστίας ἀντὶ ὕδατος δάκρυα τῆς δουλείας».

«Ἐδῶ ἐνῷ ἐτέλουν στέψιν μετημφιεσμένοι χριστιανοί, εἰσώρμησαν Ἀγαρηνοὶ κατόπιν προδοσίας πάλλοντες ἀπαίσια ξίφη καὶ εἰς ὀλίγα λεπτὰ τῆς ὥρας μετεβλήθην εἰς σφαγεῖον. Ἰδοὺ τὰ αἵματα. Διακρίνονται ἀκόμη ἐπὶ τοῦ ἐδάφους *μου καὶ ἐπὶ τῶν τοίχων μου*».

«Ἐδῶ ἔγινεν αὐτό, ἐδῶ ἔγινεν ἐκεῖνο». Καὶ τί δὲν λέγουν τὰ ἐρημοκλήσια ἐκεῖνα; Μάρτυρες στιγμῶν ὑπερτάτης ἀγωνίας ὑπὸ τὸ Δαμόκλειον ξίφος θηριώδους τυραννίας.

Ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις ἔζουν οἱ κρυφοὶ ἐκεῖνοι χριστιανοί. Ἡ ὑποψία καὶ ὁ τρόμος ἦσαν ἀχώριστοι σύντροφοί των. Εἶναι ἄξιοι μομφῆς διὰ τὴν δειλίαν των, ἄξιοι αὐστηρᾶς κατακρίσεως διὰ τὴν ἔλλειψιν τόλμης νὰ ὁμολογήσουν δημοσίᾳ τὸν Θεὸν τῶν πατέρων των ἐνώπιον τυράννων θυσιάζοντες μὲ αὐταπάρνησιν τὴν ζωήν; Ἢ θὰ τοὺς κρίνωμεν ἐπιεικῶς ἐρμηνεύοντες εἰς αὐτοὺς ὑπὸ ἔννοιαν κάπως διαφορετικὴν τὴν ῥῆσιν τοῦ Εὐαγγελίου «γίνεσθε

φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραί;» Διότι ἀληθῶς διὰ τῆς ἐπινοήσεως αὐτῆς τοῦ νὰ ὑποδυθοῦν πρόσωπον Πρωτέως τῆς θρησκείας, διὰ τῆς ὑποκρίσεως καὶ διπλοπροσωπίας, συνετέλεσαν τὸ καθ' ἑαυτοὺς εἰς τὸ νὰ μὴ ἀποδεκατισθῇ ἀκόμη περισσότερον ὁ χριστιανικὸς πληθυσμός.

Ὁπωσδήποτε ἐγὼ τοὐλάχιστον ὁμολογῶ ὅτι τὸ ζήτημα εἶναι ἀρκετὰ λεπτὸν καὶ ἀκανθῶδες. Εἶναι ὅμως γεγονὸς ὅτι οἱ κρυφοὶ ἐκεῖνοι χριστιανοί, οἱ ὁποῖοι ἐπὶ ἑκατοντάδας ἐτῶν ὠνειροπόλουν τὴν ἐλευθέραν ἐκδήλωσιν τῶν πραγματικῶν φρονημάτων των, μόλις ἐπαρουσιάσθη ἡ κατάλληλος περίστασις ἀπετίναξαν ἀμέσως τὸν ἀφόρητον τῆς συνειδήσεως ἐφιάλτην. Τὸ ἔτος 1857 εἶναι ἀξιοσημείωτον εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ὑποδούλου ἑλληνισμοῦ τοῦ Πόντου. Πρὸ ἑνὸς ἔτους ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις πιεζομένη ἰσχυρῶς ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης ἠναγκάσθη νὰ καθιερώσῃ διὰ νόμου τὴν ἐλευθερίαν τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως δι' ὅλους τοὺς ὑπηκόους της. Μετ' ὀλίγον δὲ χρόνον περὶ τὰς τέσσαρας χιλιάδας οἰκογενειῶν, ὅπου προπάντων ἀπετέλουν συμπαγεῖς πληθυσμοὺς ὡς εἰς τὰ περὶ τὴν Κρώμνην καὶ Ματσούκαν χωρία, ἀνύψωσαν τὴν σημαίαν τῆς θρησκευτικῆς *ἐπαναστάσεως καὶ ἐζήτησαν τὴν ἀντικατάστασιν τῶν μου*σουλμανικῶν ὀνομάτων διὰ τῶν χριστιανικῶν. Ὁ Μουσταφᾶ Γετίμογλου ἀπαιτεῖ νὰ μεταγραφῇ Νικόλαος Ξενίδης, ὁ Πεχλὶλ Ντεμιρτζόγλου Πέτρος Σιδηρόπουλος καὶ ὁ Ρετζὲπ Ἀτζάμογλου Γεώργιος Περσόπουλος. Αὐτὰ ἦσαν τὰ πραγματικὰ ὀνόματα. Ἐκπλήσσονται οἱ μουσουλμάνοι διὰ τὸ ἀπρόοπτον γεγονὸς καὶ τρίβουν τὰ μάτια καὶ τρίζουν τὰ δόντια διὰ τὴν ὕβριν τῆς θρησκείας των καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ κάμουν χρῆσιν τοῦ ξίφους καταφεύγουν εἰς κολακείας καὶ προσπαθοῦν νὰ τοὺς πείσουν νὰ ἐξακολουθοῦν ἐν τῷ κρυπτῷ ἀφόβως πρεσβεύοντες τὸν χριστιανισμὸν ἀνακαλοῦντες τὰς δηλώσεις των, ἀλλὰ τὰ πάντα ἀπέβησαν εἰς μάτην. Οἱ μουσουλμάνοι δέχονται κατ' ἀνάγκην τὸ γεγονὸς ὡς τετελεσμένον καὶ ἀναγράφουν αὐτοὺς εἰς τὰ ληξιαρχικὰ βιβλία ὡς χριστιανούς. Ἐπηκολούθησαν κατόπιν ἐκδικήσεις καὶ καταβλίψεις ἀφόρητοι, ἀλλ' οὐδὲν ἴσχυσε νὰ μεταβάλῃ τὸ

ἀδάμαστον φρόνημα. Τὸ ἀποκτηθὲν ἀγαθὸν ἦτο μέγα καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀπολεσθῇ.

Ἡ πρώτη ἐπιτυχία εἶχε καὶ ἄλλας ἐν τῷ μέλλοντι ἀποκαλύψεις. Ὅσοι τὴν πρώτην φορὰν φρυάσσοντες κρυφίας ἐκδικήσεις τῶν συνοίκων μουσουλμάνων δὲν ἐτόλμησαν ν' ἀποκαλυφθοῦν, ἤρχισαν βραδύτερον νὰ ἐκτελοῦν τὰ θρησκευτικὰ καθήκοντα ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐλευθερώτερον καὶ εἰς τοὺς μουσουλμάνους νὰ παρουσιάζωνται ὡς χριστιανοί. Ἡ κυβέρνησις τοὺς ἠνέχθη καὶ τούτους. Εἶχαν ὅμως παρέλθει ἀρκετὰ ἔτη ἀπὸ τὸ 1856 καὶ κατὰ τὴν συνήθειάν της ἤρχισε νὰ δεικνύῃ ἀπροθυμίαν εἰς τὴν πλήρη ἐφαρμογὴν τοῦ περὶ ἀνεξιθρησκείας νόμου. Διὰ τοῦτο τοὺς ἠνείχετο μὲν ὡς χριστιανούς, ἀλλ' ἤρνεῖτο νὰ ἀναγράψῃ αὐτοὺς μόνον μὲ χριστιανικὰ ὀνόματα εἰς τὰ ληξιαρχεῖα καὶ νὰ τοὺς ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Ἐπενόησε λοιπὸν ἕνα σύστημα μεικτόν. Τοὺς ἀνέγραφε μὲ δύο ὀνόματα, ἕνα τουρκικὸν καὶ ἕνα χριστιανικόν, Ἰσμαὶλ Νικόλας, Χαλὶλ Πέτρος, Σουλεϊμὰν Παῦλος. Αὐτοὶ εἶναι οἱ λεγόμενοι ὑπὸ τῶν μουσουλμάνων *τενεσούρ*, δηλαδὴ Ναζωραῖοι, ἀρνησίθρησκοι μουσουλμάνοι, ἀνερχόμενοι εἰς ἑκατοντάδας οἰκογενειῶν καὶ σποραδικῶς κατοικοῦντες, προπάντων εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ματσούκας. Μέχρι τοῦ 1908, ὅτε ἐκηρύχθη τὸ περίφημον σύνταγμα τῆς Τουρκίας, ἡ μόνη ὑποχρέωσις αὐτῶν πρὸς τὸν μουσουλμανισμὸν ἦτο τὸ διπλοῦν ὄνομα καὶ ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία. Ἔκτοτε ἐξέλιπεν ὁ δεύτερος χαρακτηρισμός, διότι *δυνάμει* τῆς συνταγματικῆς ἐξισώσεως ὑπεβλήθησαν εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑποχρέωσιν γενικῶς ὅλοι οἱ χριστιανοὶ τοῦ κράτους.

Ὑπολείπονται καὶ ἄλλοι ἀκόμη κρυφοὶ χριστιανοὶ διεσπαρμένοι ἐδῶ κ' ἐκεῖ. Πόσοι εἶναι, δύσκολον νὰ ὁρισθῇ. Δὲν ἐτόλμησαν νὰ φανερωθοῦν οἱ περισσότεροι μὲν βέβαια ἐκ φόβου πρὸς τὸν μουσουλμανικὸν φανατισμὸν τῶν πολυπληθῶν Τούρκων, μετὰ τῶν ὁποίων συνοικοῦν εἴτε εἰς πόλεις εἴτε εἰς χωρία, ἐλάχιστοι δὲ ἴσως καὶ διὰ λόγους ἄλλους. Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι θὰ ἔλθῃ χρόνος, καθ' ὃν καὶ αὐτοὶ θὰ συγκαταλεχθοῦν μαζὶ μὲ τοὺς φανεροὺς χριστιανούς.

Α. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ
Συντάκτης τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ

ΤΑ ΠΥΡΠΟΛΙΚΑ, ΤΑ ΛΥΟΜΕΝΑ ΠΛΟΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΥΠΟΒΡΥΧΙΑ ΕΙΝΑΙ ΕΦΕΥΡΕΣΕΙΣ ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΧΡΟΝΩΝ;

Α'

Τὰ πυρπολικά, τὰ θαυματουργὰ αὐτὰ πολεμικὰ ὄργανα, τῇ βοηθείᾳ τῶν ὁποίων οἱ μικροί, ἀλλὰ μὲ θαρραλέα πληρώματα Ἕλληνικοὶ στόλοι οὐ μόνον ἀπέκρουσαν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν ἀγῶνος, ἀλλὰ πολλάκις καὶ κατενίκησαν πολὺ ὑπερτέρας ναυτικὰς δυνάμεις τῶν Τούρκων, τὰ πυρπολικά, τὰ ὁποῖα ἀπέβησαν μία δόξα τοῦ νεωτέρου ἡμῶν ναυτικοῦ, ὑπὸ πολλῶν πιστεύεται ὅτι κατεσκευάσθησαν τὸ πρῶτον ἐν Γαλλίᾳ ἐπὶ Μεγάλου Ναπολέοντος καὶ ἐκεῖθεν ἐγένοντο ἡμῖν γνωστὰ διὰ τοῦ Παργίου διδασκάλου τῆς πρακτικῆς ναυτικῆς Γιάννη Πατατούκου. Σύντομος ἐν τούτοις παρακολούθησις τῆς ἱστορίας τῶν πλοίων τούτων ἄλλην θὰ δείξῃ τὴν προέλευσιν αὐτῶν.

Πρὶν ἢ τὴν πρώτην μνείαν τῶν πυρπολικῶν ζητήσωμεν, σκόπιμον κρίνομεν, χάριν ἀκριβεστέρας τῶν ρηθησομένων κατανοήσεως, νὰ εἴπωμεν ἐν γενικωτάταις γραμμαῖς πῶς παρεσκευάζετο ἓν πυρπολικόν.

Κατὰ τὸν πυρπολητὴν Κωνσταντῖνον Νικόδημον, τὸ σκάφος τὸ μέλλον νὰ χρησιμοποιηθῇ ὡς πυρπολικὸν διῃρεῖτο εἰς δύο πατώματα· εἰς τὸ ἄνω, κατὰ διαστήματα, ἐτοποθετοῦντο ἀσκοὶ πλήρεις πίσσης καὶ ρητίνης, καὶ ἀγγεῖα πλήρη οἰνοπνεύματος ἢ νάφθης, εἰς δὲ τὸ κάτω ἐτίθεντο ὕλαι ἐμπρηστικαὶ καὶ δὴ πυρῖτις ἐντὸς πίθων, δᾷδες, ἀχινοπόδια καὶ σφαῖραι ἐξ εὐφλέκτων ὑλῶν. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κάτω πατώματος ἠλείφετο διὰ νάφθης, ρητίνης, πίσσης, θείου

καὶ οἰνοπνεύματος, ἵνα δ' εὐκόλως μεταδίδηται τὸ πῦρ ἠνοίγοντο ὀπαὶ μεταξὺ τῶν δύο πατωμάτων.

Τέλος κατὰ τὴν πρύμνην, μεταξὺ σπειρῶν σχοινίων, διὰ νὰ προφυλάσσεται, ἔμενεν ὁ πηδαλιοῦχος, ὁ ὁποῖος, μετὰ τὴν προσκόλλησιν τοῦ πυρπολικοῦ ἐπὶ τοῦ ἐχθρικοῦ πλοίου καὶ τὴν μετάδοσιν τοῦ πυρὸς εἰς τὸ κάτω πάτωμα, ἐπέβαινε μετὰ τῶν συντρόφων λέμβου ὑπὸ τοῦ πυρπολικοῦ συρομένης καὶ ἀπεμακρύνετο.

Πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ παρατόλμου ἐπιχειρήματος ἀπῃτοῦντο δύο τινὰ κυρίως, κατάλληλος δῆλα δὴ ἄνεμος καὶ ψυχραιμία τῶν πυρπολητῶν.

Πυρπολικὰ μετεχειρίσθησαν οἱ Ἕλληνες ναῦται καὶ πρὸ

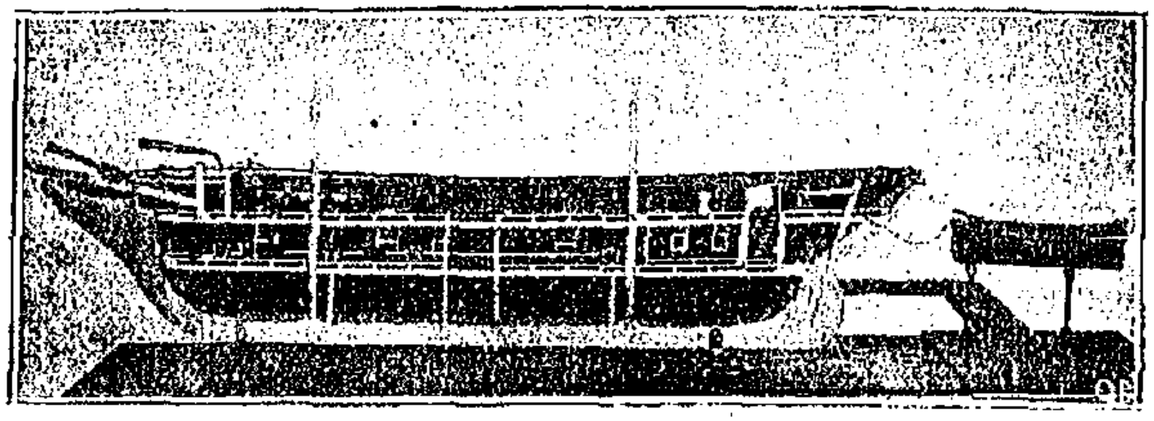

Τομὴ κατὰ μῆκος πυρπολικοῦ. (Κατὰ σχέδιον Κ. Ράδου).

τῆς Ναπολεοντείου ἐποχῆς, ἤτοι κατὰ τὴν γνωστὴν ἐκείνην μεταξὺ Ρώσσων καὶ Τούρκων ναυμαχίαν τοῦ Τσεσμὲ τὴν συγκροτηθεῖσαν τῇ 7ῃ Ἰουλίου 1770· καὶ πρότερον ὅμως κατὰ τὸ 1565 ἐγένετο ἐν τῇ Δύσει χρῆσις αὐτῶν κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Leyde.

Ἂς προχωρήσωμεν ὅμως καὶ εἰς παλαιοτέρους χρόνους.

Οἱ ναυτικοὶ ἡμῶν τὸ πυρπολικὸν ὠνόμαζον μὲ τὴν Βενετικὴν λέξιν *μπουρλότο*. Τοῦτο, κατ' ἐμέ, ἀποδεικνύει ὅτι παρὰ τοῦ Βενετικοῦ ναυστάθμου ἐλάβομεν τὸ ὄνομα καὶ ὅτι πολὺ πρὸ τοῦ 1565 εἶχε μεταχειρισθῇ τὸ ναυτικὸν τοῦτο ὅπλον ἡ Βενετικὴ δημοκρατία, ἡ ὁποία τόσην ναυτικὴν ἰσχὺν εἶχεν ἀναπτύξει, ἤδη ἀπὸ τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων.

Πυρπολικὰ δὲν πρέπει τις νὰ ζητήσῃ παρ' ἡμῖν μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διότι ταῦτα προϋποθέτουσι τὴν ὕπαρξιν πολεμικοῦ στόλου, τοιοῦτον δέ, μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχωμεν. Εἰς ἐποχὴν λοιπὸν προγενεστέραν τῶν μέσων τοῦ ΙΕ' αἰῶνος θὰ ἠδυνάμεθα νὰ τὰ ἀναζητήσωμεν.

Τοιαῦτα ὄντως εἶναι τὰ ἀπὸ τοῦ Ζ' αἰῶνος ὑπερμεσοῦντος ἐν τῷ Βυζαντινῷ στόλῳ χρησιμοποιούμενα «πυρφόρα πλοῖα», τὰ δρομώνια, τὰ ἐκσφενδονίζοντα διὰ σιφωνίων τὸ πολυθρύλητον ὑγρὸν πῦρ. Τὰ πλοῖα ταῦτα δέον νὰ ἐκλάβωμεν ὡς τελειοποίησιν παλαιοτέρου τύπου πυρπολικοῦ, ὅστις, ὡς κατωτέρω θὰ ἴδωμεν, ἦτο ὁ αὐτὸς μὲ τὸν χρησιμοποιηθέντα κατὰ τὸν ἡμέτερον ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα· ἐν ᾧ δῆλα δὴ κατὰ τὰς παλαιοτέρας καὶ μεταγενεστέρας μελόδους τὸ πυρπολικὸν μὲ ποικίλας εὐφλέκτους ὕλας ἐφωδιασμένον ἔπρεπε νὰ πλησιάσῃ καὶ νὰ προσκολληθῇ εἰς τὸ ἐχθρικὸν πλοῖον, ἵνα μεταδώσῃ τὸ πῦρ, πρὸς μέγαν ἐννοεῖται τῶν ἐπιβατῶν αὐτοῦ κίνδυνον, οἱ σιφωνάριοι τοῦ Βυζαντινοῦ πυρφόρου πλοίου ἀπὸ ἀποστάσεως κατέβρεχον πρῶτον τὸ ἐχθρικὸν πλοῖον μὲ πετρέλαιον διὰ τῶν σιφώνων καὶ εἶτα τὸ ἀνέφλεγον διὰ τοῦ δι' εἰδικοῦ σιφωνίου ἐκσφενδονιζομένου ἀνημμένου πλέον πετρελαίου. Ὁ ἄνεμος καὶ ἡ εὐψυχία τῶν ναυτῶν δὲν εἶχον πλέον ἐξαιρετικὴν σημασίαν. Ἀλλ' ἂς ἀφήσωμεν τὰ πυρφόρα πλοῖα, τῶν ὁποίων τελευταίαν μνείαν κάμνει ὁ Γ. Φραντζῆς (Χρονικ. σ. 257) περιγράφων τὴν ἐπίθεσιν τριῶν ἐξ αὐτῶν κατὰ τὴν ἅλωσιν ἐναντίον τοῦ ἐν Γαλατᾷ Τουρκικοῦ στόλου, καὶ ἂς χωρήσωμεν ἔτι περαιτέρω.

Κατὰ τὸν Ε' μ. Χ. αἰῶνα ὑπερμεσοῦντα εὑρίσκομεν πάλιν τὰ *πυρπολικὰ οὕτω κατασκευαζόμενα* καὶ δρῶντα, ὡς μᾶς τὰ περιέγραψεν ὁ Νικόδημος. Βασιλεύοντος δῆλα δὴ ἐν Βυζαντίῳ Λέοντος τοῦ Μακέλλη (465 μ. Χ.) τὰ πλοῖα τῶν *Βανδίλων ὑπὸ τὸν Γιζέριχον συναντῶνται* μὲ τὸν Βυζαντινὸν στόλον παρὰ τὴν ἄκραν τῆς Καρχηδόνος Ἑρμαῖον: «Τότε Γιζέριχος τεχνασάμενος σκάφη τῶν πολεμίων τινὸς ὕλης ἐμπλήσας καυστικῆς, νυκτὸς ἐπιστὰς καὶ τῶν Ρωμαίων

ἀφυλάκτως ὑπνούντων, ταύτας ἐπαφῆκεν ἀπὸ τῆς χέρσου μετὰ πνεύματος ἀπογείου κατὰ τοῦ Ρωμαϊκοῦ στόλου· καὶ καταφλέγουσι μὲν πολλὰ τῶν σκαφῶν, τὰ δὲ ἄλλα τὸν κίνδυνον φεύγοντα εἰς Σικελίαν ἐπανῆλθον». (Θοφάν. Χρονογρ. 180. 5).

Τὴν φορὰν ταύτην ἀληθὲς εἶναι ὅτι πρόκειται περὶ βαρβαρικοῦ στόλου, τὴν μέθοδον ὅμως ταύτην ἀσφαλῶς θὰ εἶχον παραλάβει οἱ βάρβαροι παρὰ τῶν ναυτικῶν ἡμῶν προγόνων, οἵτινες πολὺ πρὸ αὐτῶν τὴν μετεχειρίσθησαν.

Ἤδη κατὰ τὸ 304 π. Χ. ὅτε Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς ἐπολιόρκει τὴν Ρόδον, οἱ Ρόδιοι ἐπεχείρησαν, ἄνευ ὅμως ἀποτελέσματος, νὰ καύσωσι τὰς πολιορκητικὰς αὐτοῦ μηχανάς. Κατὰ Διόδωρον τὸν Σικελιώτην (20. 86): «Τῆς δὲ νυκτὸς ἤδη καταλαμβανούσης, ὁ μὲν Δημήτριος ταῖς ρυμουλκούσαις ναυσὶν ἀπήγαγε τὰς μηχανὰς πάλιν ἔξω βέλους· οἱ δὲ Ρόδιοι ξηρᾶς ὕλης καὶ δᾳδὸς ἀκάτια πληρώσαντες καὶ πῦρ ἐνθέμενοι, τὸ μὲν πρῶτον ἐπιδιώξαντες προσέπλεον ταῖς μηχαναῖς ταῖς τῶν πολεμίων καὶ τὴν ὕλην ὑφῆψαν, μετὰ δε ταῦτα τῷ πλωτῷ χάρακι καὶ τοῖς βέλεσιν ἀνειρχθέντες, συνηναγκάσθησαν χωρεῖν εἰς τοὐπίσω. Τῆς δὲ φλογὸς ἐπισχούσης, ὀλίγοι μὲν κατασβέσαντες ἐπανῆλθον σὺν τοῖς σκάφεσιν, οἱ πλεῖστοι δέ, καιομένων τῶν ἀκατίων, ἐξεκολύμβησαν».

Κατὰ τὴν περίστασιν αὐτὴν οἱ νησιῶται ἐφήρμοσαν μέθοδον, ἣν οὐχὶ πρὸ πολλῶν ἐτῶν, ἤτοι κατὰ τὸ 332, εἶχον μεταχειρισθῆ οἱ Τύριοι πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ὑπὸ τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον δυνάμεων.

Ἡ ἀνάγνωσις τοῦ σχετικοῦ χωρίου τοῦ Ἀρριανοῦ θὰ πείσῃ τὸν ἀναγνώστην ὅτι οἱ Τύριοι ἐχρησιμοποίησαν τότε πυρπολικά.

Οἱ Μακεδόνες καταχωννύουσι τὸ μεταξὺ τῆς ἠπείρου καὶ Τύρου τεναγῶδες μέρος καὶ ἐφιστῶσιν ἐπ' αὐτοῦ πύργους: «Οἱ δὲ Τύριοι πρὸς ταῦτα ἀντιμηχανῶνται τοιόνδε· ναῦν ἵππαγωγὸν κλημάτων τε ξηρῶν καὶ ἄλλης ὕλης εὐφλέκτου ἐμπλήσαντες δύο ἱστοὺς ἐν τῇ πρῴρᾳ καταπηγνύουσι καὶ ἐν κύκλῳ περιφράσσουσιν ἐς ὅσον μακρότατον, ὡς φορυτόν τε ταύτῃ καὶ δᾷδας ὅσας πλείστας δέξασθαι· πρὸς δὲ πίσσαν τε καὶ θεῖον καὶ ὅσα ἄλλα ἐς τὸ παρακαλέσαι μεγάλην φλόγα ἐπὶ ταύτῃ ἐπεφόρησαν. Παρέτειναν δὲ καὶ κεραίαν διπλῆν ἐπὶ τοῖς ἱστοῖς ἀμφοτέροις καὶ ἀπὸ ταύτης ἐξήρτησαν ἐν λέβησιν ὅσα ἐπιχυθέντα ἢ ἐπιβληθέντα ἐπὶ μέγα τὴν φλόγα ἐξάψειν ἔμελλεν. Ἔρματά τε εἰς τὴν πρύμναν ἀνέθεσαν, τοῦ ἐξᾶραι εἰς ὕψος τὴν πρῷραν, πιεζομένης κατὰ πρύμναν τῆς νεώς. Ἔπειτα ἄνεμον τηρήσαντες ὡς ἐπὶ τὸ χῶμα ἐπιφέροντα ἐξάψαντες τριήρεσι τὴν ναῦν κατ' οὐρὰν εἵλκον. Ὡς δὲ ἐπέλαζον ἤδη τῷ τε χώματι καὶ τοῖς πύργοις, πῦρ ἐμβαλόντες εἰς τὴν ὕλην καὶ ὡς βιαιότατα ἅμα ταῖς τριήρεσιν ἐπανελκύσαντες τὴν ναῦν ἐνσείουσιν ἄκρῳ τῷ χώματι· αὐτοὶ δὲ οἱ ἐν τῇ νηῒ καιομένῃ ἤδη ἐξενήξαντο οὐ χαλεπῶς. Καὶ ἐν τούτῳ ἥ τε φλὸξ πολλὴ ἐνέπιπτε τοῖς πύργοις καὶ αἱ κεραῖαι περικλασθεῖσαι ἐξέχεαν εἰς τὸ πῦρ ὅσα ἐς ἔξαψιν τῆς φλογὸς παρεσκευασμένα ἦν. Οἱ δὲ ἀπὸ τῶν τριηρῶν πλησίον τοῦ χώματος ἀνακωχεύοντες ἐτόξευον εἰς τοὺς πύργους, ὡς μὴ ἀσφαλὲς εἶναι πελάσαι ὅσοι σβεστήριόν τι τῇ φλογὶ ἐπέφερον».

Εὑρισκόμεθα εἰς τὸ ἔτος 413 π. Χ., καθ' ὃ οἱ Ἀθηναῖοι, ἐπιχειρήσαντες τὴν ὑπερπόντιον εἰς Σικελίαν ἐκστρατείαν, ἠγκυροβόλουν πρὸ τοῦ λιμένος τῶν Συρακουσῶν. Τότε οἱ Συρακούσιοι καὶ οἱ σύμμαχοι κατὰ τὸν Θουκυδίδην (7.53), ἀφ' οὗ συνέλαβον δέκα ὀκτὼ Ἀθηναϊκὰς νῆας «ἐπὶ τὰς λοιπάς, ἐμπρῆσαι βουλόμενοι, ὁλκάδα παλαιὰν κληματίδων καὶ δᾳδὸς γεμίσαντες (ἦν γὰρ ἐπὶ τοὺς Ἀθηναίους ὁ ἄνεμος οὔριος) ἀφεῖσαν, πῦρ ἐμβαλόντες. Καὶ οἱ Ἀθηναῖοι δείσαντες περὶ ταῖς ναυσὶν ἀντεμηχανήσαντό τε σβεστήρια κωλύματα καὶ παύσαντες τὴν φλόγα καὶ τὸ μὴ προσελθεῖν ἐγγὺς τὴν ὁλκάδα τοῦ κινδύνου ἀπηλλάγησαν».

Τί ἄλλο δεικνύουσι ταῦτα ἢ ὅτι τὰ τῶν Τουρκομάχων πυρπολικὰ κατεσκεύασαν καὶ μετεχειρίσθησαν Ἕλληνες ἤδη κατὰ τὸ 413 π. Χ.;

Συγκεφαλαιώνων τὰ ἀνωτέρω, λέγω ὅτι πρῶτοι Ἕλληνες λήγοντος τοῦ Ε΄ π. Χ. αἰῶνος κατεσκεύασαν πυρπολικά· ταῦτα, τελειοποιηθέντα κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Μεγάλου Ἀλε-

ξάνδρου (ἐν τῇ ἁλώσει τῆς Τύρου, ὡς εἴδομεν, δὲν ἀφίνονται ἀκυβέρνητα καὶ εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἀνέμου, ἀλλὰ διευθύνονται μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς ὑπὸ τῶν ἐπιβαινόντων) τελειοποιηθέντα, λέγω, ἦσαν ἐν χρήσει καὶ ἐν τῷ Βυζαντινῷ στόλῳ μέχρι τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν προῆλθεν εἰς τὸ μέσον ἡ ἐφεύρεσις τοῦ Καλλινίκου, ἥτις σημαντικῶς τὰ ἐτελειοποίησεν. Ἔκτοτε φυσικὸν εἶναι νὰ δεχθῶμεν ὅτι κατηργήθη παρ' ἡμῖν ἡ χρῆσις τῶν παλαιοτέρου τύπου πυρπολικῶν μέχρι τῆς ἁλώσεως, ὁπότε, διαλυθέντος τοῦ κράτους, συνεξηφανίσθη καὶ τὸ μυστικὸν τῆς κατασκευῆς τοῦ ὑγροῦ πυρός. Διὰ τοὺς ξένους τὰ πράγματα εἶχον ἄλλως. Οὗτοι, μηδέποτε μαθόντες τὸν τρόπον τῆς κατασκευῆς τοῦ ὑγροῦ πυρός, ἐξηκολούθουν νὰ ἐφαρμόζωσι τὰς παρὰ τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων διδαχθείσας μεθόδους μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ταύτας δὲ ὡς ἰδίας δῆθεν ἐφευρέσεις μετέδωκαν καὶ εἰς ἡμᾶς.

Β'

Ὅταν κατὰ τὸν τελευταῖον διεθνῆ πόλεμον ἠκούσθη ὅτι οἱ Γερμανοί, διαλύσαντες εἰς τεμάχια, μετεκόμισαν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐκεῖ πάλιν συνέδεσαν ὑποβρύχια, ἅτινα καὶ μετεχειρίσθησαν ἐν Ἑλλησπόντῳ κατὰ τῶν συμμάχων, τὸ πρᾶγμα ἐπροξένησεν ἔκπληξιν. Εἰς τὰς Κεντρικὰς Δυνάμεις, κατὰ τοὺς πολλούς, ὠφείλετο σημαντικὴ ἐφεύρεσις. Ἂς ἴδωμεν ὅμως ἂν εἶναι καὶ αὕτη ξένων λαῶν καὶ νεωτέρων χρόνων ἐπινόημα.

Δὲν θὰ ὁμιλήσω ἐνταῦθα περὶ ὑπερνεωλκήσεων πλοίων, αἵτινες καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι κατὰ τὸν Ἰσθμὸν ἐγίνοντο καὶ κατὰ τὸν μεσαίωνα ὑπὸ Ἄννης τῆς Κομνηνῆς ἀναφέρονται (Ἀλεξ. 6. 1. σελ. 270. 7) καὶ κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐφηρμόσθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων, οὐδὲ θὰ κάμω ἰδιαίτερον λόγον περὶ τῆς μεταφορᾶς στολίσκου ὁλοκλήρου Γαλλικοῦ ἐκ πέντε πλωτῶν πυροβολείων, ὀκτὼ κανονιοφόρων καὶ δώδεκα ἀτμακάτων ἐκ Τουλῶνος εἰς τὸν Σηκουάναν κατὰ τὸ 1870. Κατὰ τὰς περιστάσεις

ταύτας πρόκειται ἁπλῶς περὶ μεταφορᾶς καὶ οὐχὶ περὶ διαλύσεως καὶ ἐκ νέου συμπήξεως πλοίων.

Παλαιοτέρα μνεία διὰ στρατιωτικοὺς λόγους λυομένων πλοίων γίνεται κατὰ τὸ 1508, ὅτε οἱ Βενετοί, πολεμοῦντες πρὸς τοὺς Πορτογάλλους, διέλυσαν πολεμικὰ πλοῖά των ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐπὶ καμήλων, τῇ βοηθείᾳ Μαμελούκων, τὰ μετέφεραν εἰς τὰς πρὸς τὸν Ἰνδικὸν ὠκεανὸν Ἀφρικανικὰς ἀκτάς.

Ὅτι οἱ ἀρχαῖοι μετεχειρίζοντο πλοῖα λυόμενα, μάλιστα ποτάμια, γνωρίζομεν ἐκ τῆς ὀνομασίας καὶ περιγραφῆς τοῦ πάκτωνος, ὅστις ἐκ τοῦ ἀρχαίου πακτοῦν ἤτοι στερεῶς προσαρμόζειν παραγόμενος, ἐδήλου πλοῖον διαλυόμενον, ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν, καὶ πάλιν συμπηγνύμενον. Διόδωρος ὁ Σικελιώτης (20. 2. 16) σαφῶς περὶ τούτου μαρτυρεῖ γράφων: «Πάκτωνες πλοῖα ποτάμια διαιρετά, διὰ τὴν μετακόμισιν διακεκομμένα καὶ πάλιν ἁρμοζόμενα». Ἡ διάλυσις ἐννοεῖται αὕτη οὐδαμῶς ἐγίνετο διὰ στρατιωτικοὺς λόγους· τοῦτο ἀπέκλειε καὶ ὁ τρόπος τῆς κατασκευῆς τοῦ πάκτωνος, ὅστις κατὰ τὸν γεωγράφον Στράβωνα (17, σ. 353) ἦτο «διὰ σκυταλίδων πεπηγὸς σκαφίον».

Ἡ παλαιοτάτη μνεία διὰ στρατιωτικοὺς λόγους λυομένων πλοίων πρέπει ν' ἀναζητηθῇ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, καθ' οὓς Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας ἦγαγε τὰ Ἑλληνικὰ ὅπλα καὶ τὴν Ἑλληνικὴν δόξαν εἰς τὰ βάθη τῆς Ἀσίας. Τότε ὁ καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις στρατιωτικοῖς πράγμασι νεωτερίσας μεγαλοφυὴς στρατηγὸς ἐφήρμοσε τὴν μέθοδον τῆς μεταφορᾶς λυομένων πλοίων. Κατὰ τὸν Ἀρριανὸν (5. 8. 5) ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, μαθὼν κατὰ τὸ 326 π. Χ. ὅτι ὁ Πῶρος ἡτοιμάζετο νὰ τὸν ἐμποδίσῃ μέλλοντα νὰ διαβῇ τὸν Ὑδάσπην ποταμὸν «Κοῖνον μὲν τὸν Πολεμοκράτους πέμψας ὀπίσω ἐπὶ τὸν Ἰνδὸν ποταμὸν τὰ πλοῖα ὅσα παρεσκεύαστο αὐτῷ ἐπὶ τοῦ πόρου τοῦ Ἰνδοῦ ξυντεμόντα κελεύει φέρειν ὡς ἐπὶ τὸν Ὑδάσπην ποταμόν. Καὶ ξυνετμήθη τε τὰ πλοῖα καὶ ἐκομίσθη αὐτῷ, ὅσα μὲν βραχύτερα διχῇ διατμηθέντα, αἱ τριακόντοροι δὲ τριχῇ ἐτμήθησαν, καὶ τὰ τμήματα ἐπὶ ζευγῶν διεκομίσθη ἔστε ἐπὶ τὴν ὄχθην τοῦ Ὑδάσπου».

Μεταφορὰν διαλυθέντων πλοίων κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἀναφέρει καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ ἔργου του ὁ Ἀρριανὸς (5. 12. 4; 7. 19. 3) π. χ. «καὶ τῶν πλοίων δὲ τὰ πολλὰ ξυντετμημένα παρακεκόμιστο εἰς τὸν χῶρον τοῦτον καὶ ἀφανῶς αὖθις ξυμπεπηγμένα ἐν τῇ ὕλῃ ἐκρύπτετο, τά τε ἄλλα καὶ αἱ τριακόντοροι», «πεντήρεις μὲν δύο τῶν ἐκ Φοινίκων, τετρήρεις δὲ τρεῖς, τριήρεις δὲ δώδεκα, τριακοντόρους δὲ εἰς τριάκοντα· ταύτας ξυντμηθείσας κομισθῆναι ἐπὶ τὸν Εὐφράτην ποταμὸν ἐκ Φοινίκης εἰς Θάψακον πόλιν, ἔκεῖ δὲ ξυμπηχθείσας αὖθις καταπλεῦσαι εἰς Βαβυλῶνα».

Ἐννοεῖται ὅτι, διὰ νὰ κατατμηθῶσι καὶ πάλιν συμπηχθῶσι τεσσαράκοντα καὶ ἑπτὰ ἐν ὅλῳ πλοῖα, ἡ τε διάλυσις καὶ σύμπηξις θὰ ἐγίνετο οὐχὶ εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχεν, ἀλλὰ κατὰ σχέδιον καὶ συμφώνως πρὸς μηχανικοὺς κανόνας.

Κατὰ ταῦτα ἡ δόξα καὶ τῆς ἐφευρέσεως ταύτης ἀνήκει ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τοὺς Ἕλληνας.

Γ'

Ἐν τῶν προβερωτέρων ὅπλων κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον ἀπεδείχθη καὶ τὸ ὑποβρύχιον. Ὡς γνωστόν, βύθισις πλοίου ὑπὸ ὑποβρυχίου ἐγένετο τὸ πρῶτον κατὰ τὸ 1864, ὅτε ἐπολεμεῖτο ὁ μεταξὺ βορείων καὶ νοτίων Ἀμερικανῶν πόλεμος, ὑποβρύχια ὅμως ὑπῆρχον ἤδη κατὰ τὸ 1772 ἐν Ἀμερικῇ καὶ πρέπει νὰ ἀνέλθωμεν μέχρι τοῦ 1624, διὰ νὰ συναντήσωμεν τὸ πρῶτον ἀτελέστατον κωπήλατον πλοῖον, τὸ τόσον ἐπὶ τῶν χρόνων ἡμῶν τελειοποιηθέν.

Αἱ παλαιότεραι γενεαὶ ἆρά γε δὲν ἐγνώρισαν τοιαύτας ὑποβρυχίους Ἐριννῦς ἢ τοὐλάχιστον δὲν ἐσκέφθησαν καὶ δὲν ἔθηκαν εἰς ἐφαρμογὴν μέσα, δι' ὧν θὰ ἠδύναντο νὰ βλάψωσιν ὑποβρυχίως τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα;

Κατὰ τὰς ἀρχαίας ναυμαχίας ἡ καταβύθισις τῶν πλοίων ἐπήρχετο κυρίως διὰ τῆς εἰσωθήσεως εἰς τὰ πλευρὰ ἢ ἄλλα μέρη αὐτῶν τοῦ ἐμβόλου τῆς ἀντιπάλου νεώς, τὸ ὁποῖον ἔκειτο ἢ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης ἢ καὶ μικρὸν ὑπ' αὐτήν. Πλὴν τούτου ὅμως εἰς πολλὰς περιστάσεις μετεχειρίζοντο οἱ Ἕλληνες διάφορα μέσα, δι' ὧν ἐπέφερον καὶ ὑποβρυχίως βλάβας εἰς τοὺς ἀντιπάλους. Τὰ μέσα ταῦτα ἦσαν οἱ δύται.

Ἡ Ἑλλὰς περιβαλλομένη ὑπὸ θαλάσσης, ἀείποτε εἶχεν ἄνδρας μεγάλην ἐξοικείωσιν ἔχοντας πρὸς τὸ ὑγρὸν στοιχεῖον καὶ δὴ καὶ καλοὺς κολυμβητάς. Οὗτοι οὐ μόνον ἐλευθέρως καὶ εἰς μεγάλην ἀπόστασιν ἠδύναντο νὰ κολυμβῶσιν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, ἀλλὰ καὶ βυθιζόμενοι νὰ παραμένωσιν ἐπ' ἀρκετὸν ὑπὸ τὸ ὕδωρ. Παραδείγματα ἐξαιρετικῆς ἀντοχῆς ὑποβρυχίως πλέοντος ἔχομεν καὶ ἄλλα καὶ τὸ τοῦ Σκυλλίου κατὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους, περὶ τοῦ ὁποίου τὰ ἑξῆς ἐσημείωσεν ὁ Ἡρόδοτος (8. 8): «Σκυλλίης, δύτης τῶν τότε ἀνθρώπων ἄριστος..... θωυμάζω δὲ εἰ τὰ λεγόμενά ἐστι ἀληθέα. Λέγεται γὰρ ὡς ἐξ Ἀφετέων δὺς ἐς τὴν θάλασσαν οὐ πρότερον ἀνέσχε πρὶν ἢ ἀπίκετο ἐπὶ τὸ Ἀρτεμίσιον, σταδίους μάλιστά κῃ τούτους ἐς ὀγδώκοντα διὰ τῆς θαλάσσης διεξελθών».

Καὶ εἶναι μὲν ἐντελῶς ἀπίστευτον ὅτι δύτης ἠδύνατο νὰ διαπλεύσῃ ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης δέκα καὶ πέντε περίπου σημερινὰ χιλιόμετρα, ἀφ' οὗ ἔχει ἐπιστημονικῶς ἐξακριβωθῇ ὅτι δὲν δύναται νὰ παραμείνῃ τις ὑπὸ τὸ ὕδωρ πλέον τῶν δύο πρώτων λεπτῶν, πάντως ὅμως πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς κόσμος ἐγνώρισε δύτας δυναμένους ἐπ' ἀρκετὸν νὰ παραμένωσιν ὑπὸ τὸ ὕδωρ. Τοιούτους λοιπὸν δύτας πολλαχῶς ἔχομεν μνημονευομένους κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὡς προξενοῦντας βλάβας εἰς τοὺς ἐχθροὺς ἐν καιρῷ ναυτικῶν ἐπιχειρήσεων. Ὁ Ἀρριανὸς ἐν τῇ Ἀλεξάνδρου Ἀναβάσει (2. 21. 6) μᾶς ἀναφέρει ὅτι οἱ Τύριοι, θέλοντες νὰ καταστήσωσιν ἄπορον τὴν προσόρμισιν τῶν νεῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐξέλεξαν ἄνδρας, οἵτινες «ὕφαλοι κολυμβηταὶ τὰς σχοίνους τῶν τριακοντόρων ὑπέτεμνον», ἀπέκοπτον δῆλα δὴ τὰ σχοινία τῶν ἀγκυρῶν καὶ οὕτω ἔκαμνον τὰ πλοῖα νὰ σαλεύωσι. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θουκυδίδου (7. 25) δύτας εὑρίσκομεν καὶ κατὰ τὴν εἰς Σικελίαν ἐκστρατείαν πρὸ τοῦ λιμένος τῶν Συρακουσῶν ὑποβρυχίως ἐκπρίοντας τοὺς σταυροὺς οἷς εἶχον ἐν τῷ λιμένι

οἱ Συρακούσιοι «ὅπως αὐτοῖς αἱ νῆες ἐντὸς ὁρμοῖεν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐπιπλέοντες μὴ βλάπτοιεν ἐμβάλλοντες».

Τὰ ἀρχαῖα πλοῖα δὲν συνεπήγνυντο ὡς τὰ σημερινά, διὰ νὰ συγκρατηθῶσι δ' αἱ ἁρμονίαι των ἐγίνετο ἀνάγκη νὰ χρησιμοποιηθῶσι μέσα, τὰ ὁποῖα σήμερον φαίνονται αὐτόχρημα γελοῖα. Ἓν τῶν μέσων τούτων ἦσαν καὶ τὰ ὑποζώματα, σχοινία δῆλα δὴ ἀπὸ τῆς πρῴρας εἰς τὴν πρύμνην διήκοντα καὶ συγκρατοῦντα καὶ προστατεύοντα ἀπὸ διαλύσεως τὴν γάστραν τοῦ πλοίου. Καὶ τὰ ὑποζώματα λοιπὸν ταῦτα ἐν καιρῷ ναυμαχίας βυθιζόμενοι ἐπιτήδειοι ἦκ τοῦ ἀντιπάλου στόλου ναῦται ἔκοπτον διὰ μαχαιρῶν, εὐδιάλυτον οὕτω τὸ ἐχθρικὸν πλοῖον καθιστῶντες.

Ὡς ἀντιλαμβάνονται οἱ ἀναγνῶσται, κατὰ τὴν ἀρχαίαν καὶ Βυζαντινὴν περίοδον δὲν μετεχειρίσθησαν μὲν ὑποβρύχια οἱ πρόγονοι ἡμῶν, ἐχρησιμοποίησαν ἐν τούτοις διάφορα μέσα, δι' ὧν ὑποβρυχίως ἐπέφερον βλάβας εἰς τὸν ἐχθρικὸν στόλον.

Τοιαῦτά τινα ἔχων ὑπ' ὄψιν συγγραφεὺς τοῦ ΙΒ΄ αἰῶνος, Θεόδωρος ὁ Πρόδρομος, ὁ κοινῶς Πτωχοπρόδρομος καλούμενος, ἐπρότεινε νέον τρόπον ὑποβρυχίου βλάβης τῶν ἐχθρικῶν πλοίων ἐν τῷ μυθιστορήματι αὐτοῦ τῷ ἐπιγραφομένῳ «Τὰ κατὰ Ροδάνθην καὶ Δοσικλέα» (6. 7 ἑξ.). Ἀντὶ πάσης ἄλλης περιγραφῆς τῆς μεθόδου, παραθέτω τοὺς στίχους τοῦ συγγραφέως τοὺς περιγράφοντας μέλλουσαν νὰ συγκροτηθῇ ναυμαχίαν μεταξὺ τῶν πλοίων τοῦ Βρυάξου καὶ τοῦ Μιστύλου.

Ὁ Βρυάξης:

> Εὐξάμενος δὲ πρὸς μάχης χωρεῖ στόμα
> καὶ τοὺς κυβιστῆρας, ἄνδρας γεννάδας,
> οὓς εὖ κυβιστᾶν εἶχεν ἐξησκημένους
> λαβεῖν σιδηρᾶς ἐν χεροῖν λέγει σφύρας
> (μικρᾶς γε μὴν μάλιστα, μή που τῷ βάρει
> καὶ σφᾶς ἐκείνους συγκατασπᾷεν κάτω)
> καὶ δύντας εἰς θάλασσαν ἐν λαθριδίῳ,
> ὡς ἀφανὲς τὸ σκέμμα τοῖς ἐχθροῖς μένοι,
> ὑποδραμεῖν μὲν τὰς τριήρεις Μιστύλου,
> τὰ γεῖσα δὲ σφῶν κρυπτάδην διασπάσαι,
> ὡς ἂν χεθέντων ἔνδοθεν τῶν ὑδάτων
> ἐκ τῶν ἐκεῖθεν σχισμάτων καὶ σπασμάτων
> τοῖς ἔνδον ὑγρὸς εὐτρεπισθείη τάφος.

Καὶ μετὰ ταῦτα ἔρωτῶ· ἄνδρες ἐκκινοῦντες κρυφίως ἐκ τοῦ πλοίου των καὶ εἰσπνέοντες πρὸ τῆς βυθίσεως ἀέρα, διαλύοντες δὲ διὰ σφυρῶν ὑποβρυχίως ναυμαχοῦσαν ἐχθρικὴν τριήρη διὰ τῆς εἰσροῆς τῶν ὑδάτων βυθιζομένην, κατὰ τί διαφέρουσιν ἑνὸς σημερινοῦ ὑποβρυχίου, ὅπερ ἐπ' ἴσης ἐκκινεῖ ἀπὸ ὡρισμένης βάσεως, ἀποταμιεύει ἐπ' ἴσης πρὸ τῆς βυθίσεως ἀέρα, βυθίζεται καὶ αὐτὸ καὶ ὁμοίως ὑποβρυχίως διανοίγει εἰς τὸ ἐχθρικὸν πλοῖον ὀπάς; Ὡς ἐννοεῖ ὁ ἀναγνώστης, σήμερον μόναν τὰ μέσα τῆς ἐφαρμογῆς διαδιαφέρουσι· τὸ σχέδιον, τὸ ὁποῖον εἰς τὰς ἐφευρέσεις εἶναι τὸ ἥμισυ τοῦ παντός, παρέμεινε τὸ αὐτὸ ὡς τὸ ἐφαντάσθη Θεόδωρος ὁ Πρόδρομος, τελειοποιῶν καὶ αὐτὸς καὶ συναρμολογῶν στοιχεῖα γνωστὰ εἰς τὸν Βυζαντινὸν καὶ ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν κόσμον.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω σαφῶς ἐξάγεται ὅτι τὰ πυρπολικὰ καὶ τὰ λυόμενα πλοῖα ἐφεῦρον καὶ ἐχρησιμοποίησαν κατὰ τοὺς πρὸ Χριστοῦ αἰῶνας οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι, οἱ ὁποῖοι κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐφαντάσθησαν καὶ μεθόδους βλάβης τῶν ἐχθρικῶν πλοίων ἀμέσως ἀγούσας εἰς τὴν ἐφεύρεσιν τοῦ ὑποβρυχίου.

Οὕτως ἅπαξ ἔτι ἀποδεικνύεται ἀληθὲς τὸ τοῦ Sir Henri Summer Maine, εἰπόντος ὅτι «ἐξαιρέσει τῶν τυφλῶν νόμων τῆς φύσεως, πᾶν ὅ,τι ἐν τῷ κόσμῳ κινεῖται ἔχει Ἑλληνικὴν τὴν προέλευσιν».

ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΤΡΙΠΤΥΧΑ

ΜΑΥΡΙΚΙΟΣ

Τ ΗΣ φυλακῆς σου ἡ θύρα ἀνοίγοντας
δείχνει δυὸ μάτια ξαναμμένα:
—Ὁ βασιλιᾶς προστάζει θάνατο
γιὰ τὰ παιδιά σου καὶ γιὰ σένα.»

Δὲν ἀνατρίχιασες, δὲ ρώτησες,
ὦ βασιλιᾶ ξεθρονισμένε:
ἂν δ' ὁ πατέρας των σᾶς ἔφταιξε,
τ' ἀθῶα παιδιά του τί σᾶς φταῖνε·

μόνο γονάτισες καὶ στιμύρωσες
τὰ χέρια μὲ ταπεινοσύνη
κι' ἄτρομος κι' ἄφοβος ψιθύρισες:
«Θεέ μου, τὸ θέλημά σου ἂς γείνῃ!»

Καὶ λάμπει κι' ἀναλάμπει ἡ ὄψη σου
καὶ δένεται σφιχτὰ ἡ καρδιά σου·
καὶ ξανανοίγ' ἡ θύρα τρίζοντας
καὶ νὰ τὰ τέσσερα παιδιά σου·

Τὰ τέσσερα; ὄχι· τὸ μικρότερο
δὲν τὸ γνωρίζεις· εἶνε ξένο.
—Τί γίνηκε τὸ στερνοπαῖδί μου,
τὸ πλέον ἀπ' ὅλα ἀγαπημένο;

Δειλὰ ἡ φωνὴ τῆς παραμάννας του
σοῦ ψιθυρίζει: Βασιλιᾶ μου,
τ' ἀγαπημένο στερνοπαῖδί σου
τὤκρυψα ἐγὼ στὴν ἀγκαλιά μου,

καὶ τὸ παιδί μου τὸ μονάκριβο,
τὸ γέννημά μου καὶ τὸ θρέμμα,
τῶφερα, τῶβαλα στὴ θέσι του,
νὰ χύσῃ τὸ δικό του τὸ αἷμα.»

Ἐσὺ τὸ ἀπόδιωξες καὶ πρόσταξες
νὰ φέρῃ τὸ δικό σου ἐκείνη·
κ' ἦρθε, κι' ἀδάκρυτος ψιθύρισες:
—Θεέ μου, τὸ θέλημά σου ἂς γείνῃ!....

Ἄψυχοι τοῖχοι, ἂν ἴσως ἔχετε
μάτια, σφαλίστε τα. Φρίκη!
Ἀστραφτερό, βαρύ, ἀνυπόμονο
προβάλλει τὸ σπαθὶ ἀπ' τὴ θήκη!...

*

Στὸ μοναστῆρι τοῦ Ἁγίου Μάμαντος
εἶν' ἕνα μνῆμα, ἔρημο μνῆμα.
Στάσου, διαβάτη, σκῦψε, διάβασε
στὴν πλάκα του γραφτὸ τὸ κρῖμα:

«Ἂν ὁ πατέρας των σᾶς ἔφταιξε,
τ' ἀθῶα παιδιά του τί σᾶς φταῖνε;»
Στὸ μοναστῆρι τοῦ Ἁγίου Μάμαντος
κ' οἱ πέτρες κλαῖνε.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΟΛΕΜΗΣ

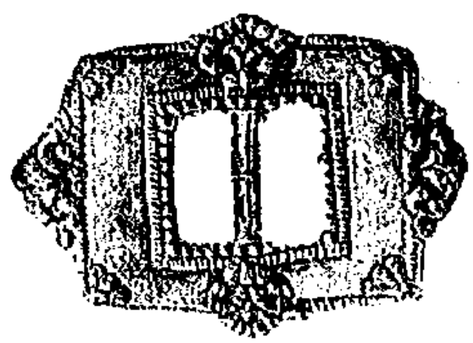

ΤΑ ΦΥΣΙΚΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΣΧΟΛΩΝ ΤΗΣ ΠΡΟΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἡ ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως γεννηθεῖσα Νέα Ἑλλὰς ἀνεπτύχθη καὶ ἔλαβε συνείδησιν τῆς ἐθνικῆς της ἀτομικότητος ἐν μέσῳ περιβάλλοντος ἀμιμήτου δουλείας. Λικνιζομένη ἡ φυλὴ τῆς Ῥωμιοσύνης εἰς τὸ κρησφύγετον τῆς οἰκογενειακῆς ἑστίας μὲ τὰ τραγούδια τῆς Ἁγιᾶ-Σοφιᾶς καὶ γαλουχουμένη μὲ τὸ μίσος κατὰ τῶν τυράννων, ἔκρυψεν ἐπὶ αἰῶνας ὑπὸ τὸ ἀδιαπέρατον ἔνδυμα τοῦ ῥαγιᾶ τὰς ὁρμὰς αὐτῆς καὶ τοὺς πόθους. Ἐπονηρεύθη καὶ ὑπεκρίθη, ἐκολάκευσε καὶ ἠπάτησε, ἐκοίμισε καὶ ὑπενόμευσε τὸν κατακτητὴν μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν αἰσθανθεῖσα ἡ ἀδάμαστος φυλὴ τὸν ἑαυτόν της ἰσχυρόν, ἐφανερώθη ἐκδικήτρια φοβερὰ καὶ μεγάλη, παρουσιάσασα πρὸ τῶν ἐκπλήκτων ὀμμάτων τοῦ κόσμου ἔθνος αἴφνης ἐγερθὲν ἐκ τῶν νεκρῶν καὶ διεκδικοῦν τῆς ζωῆς τὰ δικαιώματα μετὰ τόλμης ἀρχαίας ἑλληνικῆς καὶ μετὰ βυζαντιακῆς πίστεως. Ἀληθῶς μοναδικὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ παράδειγμα τῆς ὑπὸ ζυγὸν διαμορφώσεως ἔθνους ζωντανοῦ καὶ φιλελευθέρου, καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην πρέπει ἀναμφιβόλως νὰ ἐξετάζεται ὁ νέος ἑλληνισμὸς διὰ νὰ ἐννοηθῶσι πολλὰ σημεῖα τῆς ἱστορίας του, ὁ ἀστικὸς αὐτοῦ καὶ ὁ ἄλλος ἐθνικὸς βίος καὶ ἡ ψυχολογία τοῦ νεοελληνικοῦ χαρακτῆρος. Ἐντεῦθεν δὲ ἡ ἔρευνα τῆς ὅλης ἐκφάνσεως τῆς ζωῆς τοῦ Γένους ἡμῶν κατὰ τὰ μακρὰ ἔτη τῆς δουλείας, ἰδίως δὲ ἡ λεπτομερὴς ἱστορία τῆς προπαρασκευῆς τῆς Ἐπαναστάσεως, εἶναι οὐχὶ μόνον πολιτικοῦ, ἀλλὰ καὶ γενικωτέρου ἐνδιαφέροντος. (1)

(1) Εὐχῆς δ' ἔργον θὰ ἦτο, νομίζω, καὶ ἵδρυσις Συλλόγου εἰδικοῦ, μὲ τὸν ἀποκλειστικὸν σκοπὸν τὴν ἔρευναν καὶ διαφώτισιν τῆς κοινωνικῆς καὶ πνευματικῆς ἐν γένει κινήσεως ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοὺς προεπαναστατικοὺς χρόνους.

Τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ταύτης κινήσεως ἠθέλησα ν' ἀποκαλύψω τὴν ἐν ταῖς φυσικαῖς ἐπιστήμαις εἰδικωτέραν ἐκδήλωσιν, ἥτις ὄχι μόνον οὐδέποτε εἶχεν εἰδικῶς ἐρευνηθῇ, ἀλλὰ καὶ ἠδύνατο ἴσως ἐκ πρώτης ὄψεως νὰ θεωρηθῇ στερουμένη τοῦ ἐνδιαφέροντος τῆς ἰδιαιτέρας προσοχῆς καὶ ἐρεύνης. Προϊὸν τῶν μελετῶν μου τούτων ἦσαν δύο μου πραγματεῖαι, δημοσιευθεῖσαι ἐν τῇ Τεργεσταίᾳ «Νέᾳ Ἡμέρᾳ»: ***Βενιαμὶν ὁ Λέσβιος ὡς ἐπιστήμων*** (1904, ἀρ. 1552-1556), ὅπου ἀνέλυσα ἀνέκδοτον Φυσικὴν τοῦ Λεσβίου διδασκάλου καὶ κατέστησα ἐκ ταύτης γνωστὸν τὸν χαρακτῆρα τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ καὶ γενικῶς τῶν φυσικῶν μαθημάτων εἰς τὰς ἀνωτέρας ἑλληνικὰς σχολὰς τῶν χρόνων ἐκείνων, καί: ***Ἡ πρώτη ἑλληνικὴ χυμικὴ ὀνοματολογία*** (1908, ἀριθ. 1749-50) τ. ἔ. περὶ τῆς ἑλλ. χυμ. ὀνοματολογίας, τῆς καταρτισθείσης ὑπὸ τῶν προεπαναστατικῶν διδασκάλων, τῶν πρώτων εἰσηγητῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα τῆς νέας ἐπιστήμης τοῦ Λαβουαζιέ. Συνεχίζων τὰς μελέτας μου ταύτας, ἔδωσα τῷ 1916 ἐν διαλέξει μου ἐν τῷ «Παρνασσῷ» γενικήν τινα εἰκόνα τῶν ***Φυσικῶν Ἐπιστημῶν ἐν Ἑλλάδι πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως***, τῆς ὁποίας μικρὰ περίληψις ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ «Πολιτικῇ Ἐπιθεωρήσει» (1916, ἀριθ. 37). Τῆς περιλήψεως δ' ἐκείνης σύντομον συμπλήρωμα εἶναι τὸ παρόν μου ἄρθρον περὶ τῶν φυσικῶν ἐν γένει μαθημάτων εἰς τὰ σχολεῖα τῆς προεπαναστατικῆς Ἑλλάδος.

*

Ἡ ἀκαδημαϊκὴ διδασκαλία τῶν ***Φυσικῶν*** εἰς τὰς πρώτας ἀπὸ τῆς ἁλώσεως ἑλληνικὰς σχολάς, ἡνωμένων πάντοτε μετὰ τῶν Μαθηματικῶν καὶ τῶν ἄλλων φιλοσοφικῶν μαθημάτων, διετήρει τὴν παλαιὰν παράδοσιν τῆς φιλοσοφικῆς μαθήσεως τῶν βυζαντιακῶν πανεπιστημίων, τὴν μηδέποτε διακοπεῖσαν ὑπὸ τῆς βαρβάρου κατακτήσεως. Ἡ πρὸς τοὺς ὑπηκόους των ἐν πολλοῖς ἐπιείκεια τῶν Τούρκων, ἀπαύγασμα τῆς πρωτογόνου ἀγαθότητος, καὶ ὁ σεβασμὸς αὐτῶν (ἐκ τῆς ἀναστροφῆς μετὰ τῶν Ἀράβων καὶ τῶν Σαρακηνῶν) πρὸς τὴν Ἰατρικὴν καὶ τὰς ἀποκρύφους ἐπιστήμας, τὴν Ἀστρολο-

γίαν καὶ τὴν Ἀλχυμείαν, τὰς εὑρισκομένας ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς τὴν θρησκευτικὴν μουσουλμανικὴν διανόησιν, ἐνέπνευσαν εἰς αὐτοὺς ἀνέκαθεν εὔνοιάν τινα πρὸς τὰς μαθήσεις τῶν ἐπιστημῶν. Διὰ ταῦτα δ' ἐπιστήμων ἰατρός, ὁ Παναγ. Νικούσιος (1630), γίνεται ὁ πρῶτος Μέγας Διερμηνεὺς τῆς Πύλης, ἐγκαινίζων οὕτω τὴν ἠθικὴν ἐπίδρασιν τῶν Ἑλλήνων λογίων ἐπὶ τῶν Τούρκων δυναστῶν, καὶ τὸν Νικούσιον τοῦτον διαδέχεται ἐπιστήμων καὶ πάλιν ἰατρός, ὁ Ἀλέξ. Μαυροκορδάτος, ὅστις πρῶτος ἐν Κων/πόλει γνωρίσας τὴν διὰ σφυγμοῦ διάγνωσιν, ἐθεωρήθη μάγος καὶ κατέστη ἰδιαίτερος Σουλτανικὸς μυστικοσύμβουλος. Οὕτω δ' ἐπιστημονικά, καὶ εἰδικώτερον ἰατρικά, μαθήματα διδάσκονται ἐν τῇ σχολῇ τῆς Χίου, ἐπὶ παραδ., ἤδη ἀπὸ τῆς 16ης ἑκατοντ. Ἡ δὲ ἀπὸ τῶν πατριαρχῶν Ἰωάσαφ (1150) καὶ Ἱερεμίου Β΄ (1536 - 1594) παρατηρουμένη ἀναζωογόνησις τῆς παιδείας ἐκδηλοῦται ζωηρότερον ἐπὶ Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως (1572 - 1638), ὅστις καὶ ἰδιαιτέραν φιλοσοφικὴν ἕδραν προσθέτει ἐν τῇ Πατριαρχικῇ Σχολῇ, ἀπὸ τῆς ὁποίας διδάσκει ὁ Θεόφιλος Κορυδαλεὺς (1626), ὁ μετὰ ταῦτα ἱδρυτὴς τῆς ἐν Ἀθήναις φιλοσοφικῆς ἀκαδημίας καὶ συγγραφεὺς τῆς « Εἰσόδου φυσικῆς ἀκροάσεως κατ' Ἀριστοτέλην (Βενετ. 1779 - 80)». Ἀλλὰ καὶ ὁ Σουγδούρης τῷ 1683 παραδίδει νεωτερίζων τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα τοῦ Μαλαβραγγίου καὶ τοῦ Καρτεσίου.

Ἀλλ' ἡ μὲν ἀνωτάτη παίδευσις ἐθεωρεῖτο τότε κτῆμα ἴδιον τῶν εὐγενῶν, καθὼς τὸ πάλαι οἱ ἰδιαίτεροι τοῦ Ἀριστοτέλους μαθηταὶ ἔλεγον ἑαυτοὺς διαφέροντας τῶν ἄλλων « καθ' οὓς ἐπαιδεύθησαν φυσικοὺς λόγους », τὰ δὲ φυσικὰ μαθήματα ἀπετέλουν μέρος ἀναπόσπαστον τῆς φιλοσοφικῆς σειρᾶς, ὡς γνώσεις ἐκ τῆς διαλεκτικῆς καὶ τῶν βιβλίων ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀναφορᾶς καὶ πρὸς τὴν Φύσιν. Διαταγὴ (1778) τοῦ αὐθέντου τῆς Βλαχίας Ἀλεξ. Ὑψηλάντου ἐντέλλεται: « Τὸν μὲν τῶν φυσικῶν (διδάσκαλον) διδάσκειν ἑλληνιστί, παρακολουθοῦντα τῷ Ἀριστοτέλει καὶ τοῖς ὑπομνηματισταῖς αὐτοῦ », σύνηθες δ' ἐν τοῖς σχολείοις διδακτικὸν ἐγχειρίδιον ἦτο ἡ ***Φυσικὴ*** τοῦ Βλεμμύδου, ἁπλῆ τις ἑρμηνεία τῆς ***Φυσικῆς ἀκροάσεως*** τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἡ πρὸς τὴν ἀρχαίαν δ' ἐπιστήμην

ἀδράνεια αὕτη ἐξακολουθεῖ ἐνιαχοῦ καὶ κατὰ τὴν ἀμέσως ***προεπαναστατικὴν*** περίοδον. Τῷ 1792 ἐπὶ παραδείγματι ὁ Λάμπρος Φωτιάδης διδάσκει ἐν Βουκουρεστίῳ τοῦ Βλεμμύδου τὰ φυσικὰ μαθήματα, τῷ δὲ 1816 ὁ Σέργιος Μακραῖος γράφει ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ « Ἐπιτομὴν φυσικῆς ἀκροάσεως » (1816) κατὰ τὸ ἀριστοτελικὸν ὡσαύτως πρότυπον, καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους δ' ἀκόμη χρόνους (τῷ 1834) Νεόφυτος ὁ Δούκας ἐκδίδει ἐν Αἰγίνῃ σειρὰν Μαθηματικῶν, περιλαμβάνουσαν Λογικήν, Ἠθικήν, ***Φυσικὴν*** καὶ Μεταφυσικήν. Ἀλλὰ τὸ παλαιότερον τοῦτο σύστημα σῴζεται τότε καὶ ἐν Εὐρώπῃ πολλαχοῦ, γνωστὸν δὲ εἶναι τὸ σύγγραμμα τοῦ Duhamel, τὸ περιλαμβάνον Φυσικὴν μετὰ Λογικῆς καὶ Μεταφυσικῆς.

Εἰς τοὺς λογίους τῆς ***παλαιοτέρας*** ταύτης ἐπιστημονικῆς παιδεύσεως, διδασκάλους τῶν Φυσικῶν ἢ συγγραφεῖς σχετικῶν πραγματειῶν, δυνάμεθα, νομίζω, νὰ κατατάξωμεν: Δημήτριον τὸν Μόσχον (1470), συγγραφέα ὑπομνημάτων εἰς τὸ περὶ λίθων Ὀρφικὸν ποίημα, Μελέτιον τὸν ἐξ Ἰωαννίνων, γράψαντα περὶ ἀστρονομίας, Ἰωαννίκιον τὸν Μαρκορᾶν (« Πραγματεία περὶ μετάλλων » 1740, ἀνέκδ.), τὸν ἀνωτέρω μνημονευθέντα Παναγ. Νικούσιον τὸν Μαμωνᾶν (1640) φημιζόμενον ὡς ἀστρονομικὸν καὶ μάγον (καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀλχυμιστήν), τὸν Γεράσιμον Βλάχον (« Ἁρμονία ὁριστικὴ τῶν ὄντων κατὰ τοὺς Ἑλλήνων σοφοὺς » 1661), Σεβαστὸν τὸν Κυμηνίτην, διδάσκαλον τῶν ἐπιστημῶν (1691) ἐν τῇ σχολῇ Μανωλάκη τοῦ Φαναρίου, τὸν ἀστρονόμον Χρύσανθον τὸν Νοταρᾶν (1710) καὶ τὸν φυτολόγον Δημήτριον τὸν Ἀργυράμμον (ἀρχὰς 18ης ἑκατ.) ἱδρυτὴν βοτανικοῦ κήπου ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ συγγραφέα ἐξαγλώσσου λεξικοῦ βοτανικοῦ (ἀνέκδ.) — ἀμφοτέρους διδασκάλους τῆς περιπατητικῆς Πατριαρχ. Σχολῆς, Βικέντιον τὸν Δαμωδὸν (μετὰ τὸ 1679) συγγραφέα Φυσικῆς καὶ « Φυτολογίας αἰτιολογικῆς εἰς τὴν κοινὴν διάλεκτον » ἕνα τῶν πρώτων εἰσηγητῶν ἐν Ἑλλάδι ξένων φιλοσοφιῶν, Μεθόδιον τὸν Ἀνθρακίτην (μετὰ 1715) μεταφραστὴν τοῦ Καρτεσίου καὶ συγγραφέα « Ὁδοῦ μαθηματικῆς », Ἀναστάσιον τὸν Γόρ-

διον (ἀρχ. 18ης ἑκ.) συγγραφέα τῆς «Ὀνομασίας τῶν τετραπόδων ζωϋφίων, πτηνῶν, ἰχθύων, δένδρων, ὀπωρῶν τε καὶ βοτανῶν, μὲ σημείωμα τῆς ἑλλ. λέξεως καὶ τῆς ἁπλῆς καὶ κοινῆς ἀντικρύς», τὸν Μιχ. Περδικάρην (1719) ἰατροφιλόσοφον, συγγραφέα τῆς «Βίβλου χημικῆς τῆς Φαρμακοποΐας ἁπλῇ τῇ φράσει», τὸν Δαμασκηνὸν Στουδίτην («Μερικὴ διάγνωσις ἐκ τῶν παλαιῶν περὶ φύσεων καὶ ἰδιωμ. τῶν ζῴων» 1743), τὸν Κορυδαλέα καὶ τὸν Σουγδούρην καὶ τὸν Μπαλᾶνον Βασιλόπουλον, δόκιμον μαθηματικόν, διάδοχον τοῦ Ἀνθρακίτου ἐν τῇ σχολῇ τῶν Ἰωαννίνων (1720-1760), κλπ.

*

Εἶναι μοναδικὸν φαινόμενον τοῦ σκλαβωμένου μας ἐθνικοῦ βίου, ὅτι μόλις που παρουσιάζεται χαλάρωσις τῆς ἐπὶ τὸν Ἑλληνισμὸν ἐπικαθημένης δουλείας καὶ τὸ παραμονεῦον ἑλληνικὸν πῦρ ἀναδύει σπεῦδον ὅπως ὑπερβῇ καὶ καταβάλῃ τὸν δεσποτισμόν. Ἡ ἐθνικὴ δ' αὐτὴ ἡφαιστειότης τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν ἐκδηλοῦται μεγαλειτέρα ἐπὶ τῆς ἠπιωτέρας κυβερνήσεως τοῦ σουλτάνου Σελὶμ τοῦ Γ΄ καὶ ἐπὶ τῆς φιλελληνικῆς σχεδὸν διοικήσεως τοῦ Καρᾶ-Ὀσμάνογλου καὶ τοῦ Πασβάντογλου καὶ τοῦ Ἐλὲζ-ἀγᾶ ἐν Μικρασίᾳ. Ἡ δὲ ἀπὸ τῆς συνθήκης ἰδίως τοῦ Κιουτζοὺκ-Καϊναρτζῆ (1774) ἐπίδοσις τῆς ὑπὸ ῥωσικὴν σημαίαν ἑλλ. ναυτιλίας καὶ τοῦ ἑλλ. ἐμπορίου προήγαγε σημαντικῶς τὴν οἰκονομικὴν τῶν Ἑλλήνων εὐρωστίαν, τροφοδοτοῦσαν οὕτως ἐπαρκέστερον τὰ σχολικὰ καθιδρύματα καὶ διευκολύνουσαν τὴν ἐν Εὐρώπῃ ἐκπαίδευσιν τῶν Ἑλλήνων σπουδαστῶν. Οἱ ἐν Εὐρώπῃ δ' ἀφ' ἑτέρου (ἰδίως ἐν Βιέννῃ καὶ Λειψίᾳ) ἐμπορευόμενοι Ἕλληνες ἠδύναντο τώρα ἐλευθεριώτερον νὰ ἐπικοινωνοῦν μετὰ τῶν δούλων ἀδελφῶν καὶ εὐεργετικῶς νὰ ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τοῦ λαοῦ, ἐκθύμως ὑποστηρίζοντος τὴν ἐγκαθίδρυσιν εἰς τὰς πατρίδας τῶν περισσοτέρων σχολῶν καὶ νέων μαθημάτων. Εὐρωπαῖοι δὲ πολλοὶ (Γάλλοι πρὸ παντὸς καὶ Ἄγγλοι), ἐκ τοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς κινούμενοι πρὸς τὰς ἐν ὑπαίθρῳ μελέτας καὶ ἐκ τῆς ἐπιθυμίας νὰ γνωρίσωσι

τὴν Ἑλλάδα, οὐχὶ τότε μικρᾶς πολιτικῆς σημασίας, περιηγοῦντο τὰς ἑλλ. χώρας, ἐρχόμενοι εἰς ἐπικοινωνίαν ἄμεσον μετὰ τοῦ ἑλλ. λαοῦ, αἰσθανομένου ἐντεῦθεν ζωντανὴν τὴν ἀντίθεσιν τοῦ τουρκικοῦ πρὸς τὸν εὐρωπαϊκὸν κόσμον. Ἐκ τῆς κινήσεως δ' ἀκριβῶς ταύτης τῶν ξένων περιηγητῶν ἀνεπτύχθησαν κατὰ τοὺς *προεπαναστατικοὺς* χρόνους αἱ Ἀθῆναι εἰς κέντρον ἀξιοσημείωτον πνευματικῆς ζωῆς. Πάντα δὲ ταῦτα ἐξύπνουν τὸ πρακτικὸν ἔνστικτον τῆς ἑλλ. ψυχῆς καὶ παρώρμουν ἔτι μᾶλλον «τοὺς σοφωτέρους καὶ φρονιμωτέρους ἄνδρας τοῦ γένους καὶ πολλοὺς τῶν εὐγενεστέρων καὶ προκρίτων» (ὡς ἔλεγεν ὁ Κούμας) πρός τινα πρακτικωτέραν καὶ χρησιμωτέραν πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς πατρίδος των ἐκπαίδευσιν.

Πρώτη τις ἰδιαιτέρα προσοχὴ εἰς τὰ φυσικὰ μαθήματα δίδεται ἐν Κωνσταντινουπόλει ἤδη ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαυροκορδάτου (υἱοῦ τοῦ Νικολάου), διευθυντοῦ τῆς Σχολῆς τοῦ Ἁγιοταφικοῦ Μετοχίου (1665-1672), σπουδάσαντος δ' ἐν Ἰταλίᾳ εἰδικώτερον τὰς Φυσικὰς Ἐπιστήμας. Τούτου δέ, ἀλλὰ καὶ τοῦ Κορυδαλέως, οἱ μαθηταὶ εἰσήγαγον καὶ εἰς τὰ σχολεῖα τῶν ἐπαρχιῶν νεωτερίζοντά τινα φιλοσοφικὰ συστήματα καὶ παιδαγωγικὰς μεθόδους. Διεκρίθησαν δ' ἐκ τούτων, καὶ ὡς συγγραφεῖς καὶ ὡς διδάσκαλοι, ὁ πατριάρχης Σαμουὴλ (1763), Δωρόθεος ὁ Μυτιληναῖος καὶ Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις (1716-1808) ὀπαδὸς τοῦ Οὐελφίου, διδάξας εἰς τὸ νεωτερικὸν Μαρούτσιον σχολεῖον τῶν Ἰωαννίνων (1742) καὶ εἰς τὰς σχολὰς τοῦ Ἄθω καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Λεϊβνιτίου καὶ τοῦ Λόκκε, ἴδιον δὲ σύστημα Φυσικῆς. Ἀλλ' ὁ σύνδεσμος τῶν παλαιοτέρων ἐπιστημόνων λογίων μετὰ τῶν ἰδίως *προεπαναστατικῶν* διδασκάλων τῶν νέων φυσικῶν ἐπιστημῶν εἶναι βεβαίως ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης (ἐγ. 1736), σπουδάσας εἰδικῶς ἐν Ἰταλίᾳ τὰς Φυσικὰς Ἐπιστήμας, συγγραφεὺς δ' ἐγχειριδίου *Φυσικῆς*, τοῦ συνήθους τότε διδακτικοῦ βιβλίου τῶν ἑλλην. σχολῶν. Ὁ Θεοτόκης (μετὰ τοῦ Βουλγάρεως) εἶναι ὁ παλαιότερος ὑποστηρικτὴς τῆς νέας ἐπιστημονικῆς παιδεύσεως, ὁ ἀναγράψας ἐν τῷ ἐκπαιδευτικῷ προ-

γράμματι τῶν ἑλληνικῶν σχολείων ὡς πρωτεύοντα τὰ φυσικὰ μαθήματα.

Κυριωτέρα δ' αἰτία, (ἣν πρῶτος ὑπέδειξα,) τῆς θαυμασίας πνευματικῆς μεταρρυθμίσεως ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὴν ***προεπαναστατικὴν*** ταύτην περίοδον, εἶναι ἀναμφιβόλως τὸ ἐκ Γαλλίας μέγα ὑπὲρ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ὑπὲρ τῆς ἐλευθέρας καὶ κατὰ φύσιν ἐπιστήμης, κήρυγμα τῆς 18ης ἑκατοντ., στενῶς συνδεόμενον μετὰ τῆς ἄλλης ἐπαναστάσεως κατὰ τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν τυραννιῶν. Οἱ τότε εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἀκαδημίας σπουδασταὶ ἐκ τῆς δούλης ἑλληνικῆς πατρίδος ἐνθουσιωδῶς, ὡς ἐπόμενον, ὑπεδέχοντο τῆς ἐλευθερίας ταύτης τὰ κηρύγματα καὶ ἐμεγάλυνεν ὁ πόθος των διὰ μίαν Ἑλλάδα ἐλευθέραν, μέλος τῆς εὐρωπαϊκῆς οἰκογενείας καὶ ἑστίαν τοῦ νέου θαυμαστοῦ πολιτισμοῦ. Ἐντεῦθεν δ' ἕπεται ὅτι ἡ ἑλληνικὴ αὕτη ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμισις ἀνάγκη νὰ ἐξετάζηται ἐν σχέσει πρὸς τὴν εὐρωπαϊκὴν ἐπιστημονικὴν κίνησιν τῆς 18ης ἑκατονταετηρίδος, τῆς ὁποίας δ' ἀφ' ἑτέρου ἡ γενικὴ ἱστορία θὰ ἔπρεπεν ἀναμφιβόλως νὰ σημειώνῃ καὶ τὴν ἐν Ἑλλάδι χαρακτηριστικὴν ἐκδήλωσιν τῆς μεγάλης ἐκείνης πνευματικῆς κινήσεως. (1)

Οἱ ἀπὸ τῶν Πανεπιστημίων τῶν Παρισίων καὶ Τεργέστης καὶ Λιβόρνου, τῆς Λειψίας καὶ Βιέννης καὶ Μονάχου κατερχόμενοι τότε νέοι κήρυκες τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν, ῥασοφόροι ἢ πολῖται, σπεύδουσι πανταχοῦ, ἔνθα ὑπάρχει φωτὸς ἀνάγκη, μεταλαμπαδεύοντες τὴν νέαν γνῶσιν, καταλύοντες τὰ παλαιὰ καὶ προσηλυτίζοντες εἰς τὰς καινὰς ἰδέας. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἐν τῇ ἐπαναστατικῇ αὐτῶν ὁρμῇ παρουσιάζουσι πολλάκις ματαίας ἐπιδείξεις σοφίας καὶ διδασκαλίαν ἀχρήστου ἐπιστήμης, πολλὰ δὲ τῶν γραφομένων τότε ἢ μεταφραζομένων ἔργων εἶναι ἀνώτερα τῆς πραγματικῆς τοῦ ἔθνους καταστάσεως, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀκαταλήπτου ταύτης σοφίας δὲν δυνάμεθα βεβαίως ν' ἀρνηθῶμεν τὴν διαισθητικὴν ἐπὶ τοῦ λαοῦ ἐπίδρασιν. Καὶ ὅμως μετὰ πολλῆς εὐφυΐας

(1) Ἴδε τὴν πραγματείαν μου: ***Περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς χρησιμότητος τῆς Ἱστορίας τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν***, σελ. 11.

καὶ πρακτικοῦ νοῦ ἐφρόντισαν διὰ τὰς φυσ. ἐπιστήμας τῆς ἀνωτέρας (γυμνασιακῆς) παιδεύσεως «ὥστε οἱ ἀπὸ τοιοῦτον σχολεῖον εἰς διάστημα τριῶν ἐνιαυτῶν ἐξερχόμενοι μαθηταί, ὅταν ἔρχωνται εἰς τὴν Εὐρώπην διὰ νὰ τελειοποιηθῶσιν εἰς τὰς γνώσεις, δὲν θέλουσι δαπανᾷ τὸ πολύτιμον ἀνάλωμα, τὸν χρόνον, εἰς ταῦτα τὰ μαθήματα» (ὡς ἔγραφεν ὁ Κούμας)· Ἡ ***Φυσική***, περιλαμβάνουσα συνήθως τὴν Γενικὴν Φυσικήν, τὴν ***Φυσικοχημείαν***, ὡς ἔλεγον, καί τινα κεφάλαια σχετικὰ τῆς Φυσικῆς Ἱστορίας καὶ Ἀστρονομίας, ἀποχωρίζεται τῶν φιλοσοφικῶν κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ σχολῆς, ἐν τῇ ὁποίᾳ (1778) εἰς τὴν ἀνωτάτην τάξιν ἐδιδάσκοντο μόνα τὰ ***Φυσικὰ*** μετὰ τῶν ***Ἀστρονομικῶν***. Ὁ δὲ Κούμας συμβουλεύει τὸν χωρισμὸν τῆς ***Φυσικῆς*** οὐ μόνον ἀπὸ τῶν μαθηματικῶν καὶ τῶν φιλοσόφικῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ***Φυσικῆς Ἱστορίας*** καὶ τῆς ***Χυμείας***—τῆς ὁποίας δύο εἶχον ἐκδοθῇ εἰδικὰ βιβλία, μεταφράσεις ἐκ τοῦ γαλλικοῦ τῆς «Χημικῆς Φιλοσοφίας» τοῦ Φουρκρουᾶ (ὑπὸ Μανασσῆ Ἠλιάδου) καὶ τῆς «Χημείας Ἐπιτομῆς» τοῦ Ἀδήτου (ὑπὸ Κούμα)— ἡ δὲ τούτων διδασκαλία ν' ἀνατίθηται εἰς διδασκάλους εἰδικοὺς καὶ νὰ βοηθῆται ὑπὸ πειραμάτων διὰ τῶν ἀπαραιτήτων ὀργάνων καὶ διὰ μικρῶν «ἀποθηκῶν» (συλλογῶν) ὀρυκτολογικῶν. Ἐκεῖ δ' ἔνθα ἐλλείπουσι τὰ μέσα νὰ καταφεύγωσιν εἰς τοὺς ἐπιστήμονας ἰατρούς, «τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς πληθύνεται ἡμέραν ἐξ ἡμέρας κατ' ἀγαθὴν τύχην εἰς τὴν Ἑλλάδα», παρὰ τῶν ὁποίων δὲ καὶ συμβουλὰς νὰ λαμβάνωσι καὶ χυμικὰς οὐσίας νὰ προμηθεύωνται ἢ τὰ ἁπλούστατα τῶν φυσικῶν ὀργάνων.

Ἐτιμῶντο δὲ τὰ φυσικομαθηματικὰ ὡς κύρια μαθήματα, ὑπὸ πολλῶν δὲ μάλιστα ὡς μέσον ἐκπαιδεύσεως μοναδικόν, καὶ ὑπερεῖχεν ἐν τῇ φυσιογνωστικῇ παιδεύσει (κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς 19ης ἑκατ.) καὶ ὑπὲρ τὸ γυμνάσιον τῆς Χίου ἡ φιλοσοφικὴ ἀκαδημία τῶν Κυδωνιῶν, καὶ ἡ τῶν ἰδίως φυσικῶν μαθημάτων διδασκαλία διήρκει ἐν μὲν ταῖς Κυδωνίαις (ἐπὶ Βενιαμὶν) τετραετίαν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἐν δὲ Βουκουρεστίῳ ***ὅλον*** τὸ πέμπτον ἔτος τῶν σπουδῶν, τὸ ἀφιερωμένον μόνον εἰς τὰ φυσικὰ καὶ τὴν ἀστρονομίαν. Ὁ

Κούμας νομίζει τριετίαν ἐπαρκῆ ὅπως τελειωθῶσιν οἱ μαθηταὶ εἰς τὰς στοιχειώδεις γνώσεις τῶν φυσικῶν, ὁ δ' ἐν Τυρνάβῳ Ἰωάννης Πέζαρος (1782) διήρει τὴν σχολὴν αὐτοῦ εἰς τάξεις ἕξ, τὴν ἕκτην δὲ τῶν φιλοσοφικῶν καὶ μαθηματικῶν ἐδίχαζεν ἐνίοτε εἰς δύο. Καὶ ἦσαν μὲν συνήθη ἐγχειρίδια διδακτικὰ τὰ ***Στοιχεῖα Φυσικῆς*** τοῦ Θεοτόκη (τόμοι δύο 1768-69, καθαρῶς θεμάτων φυσικῶν), ἔπειτα δὲ ἡ «***Φυσικὴ*** πειραματική, περιεκτικὴ τῶν νεωτέρων ἐφευρέσεων» (1812) τοῦ Βαρδαλάχου (πλουσιωτέρα τῶν ἄλλων εἰς τὰ χυμικὰ) καὶ αἱ συντομώτεραι τοῦ Κούμα (Σειρᾶς στοιχειώδους τῶν μαθηματ. καὶ φυσ. ἐπιστ. τ. ὄγδ. περιέχων σύνοψ. φυσ. καὶ χυμ. 1807), ἀλλ' εἰς τὰς διασημοτέρας σχολὰς ἐδίδασκον οἱ εἰδικοὶ καθηγηταὶ ἀπὸ ἰδίων χειρογράφων, κατὰ γερμανικὰ ἢ γαλλικὰ συστήματα καὶ κατ' ἰδιαιτέρας αὐτῶν πολλαχοῦ μεθόδους, μυοῦντες τοὺς μαθητὰς εἰς τὰ διδάγματα τῆς νέας Ἐπιστήμης καὶ ἀναπτύσσοντες τὴν αὐτενέργειαν αὐτῶν πρὸς ἐργασίαν δημιουργικήν. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὰ φυσικὰ μαθήματα, ἰδίως δὲ τὰ περὶ γενικῶν ἀρχῶν τῆς Φυσικῆς, εἶχον πολλάκις χαρακτῆρα διαλέξεων πανεπιστημιακῶν, ἀπαιτοῦντα γνώσεις τῶν ἀνωτέρων μαθηματικῶν, τῆς Ἀλγέβρας καὶ τῆς θεωρίας τῶν κωνικῶν τομῶν τῆς ἀναλυτικῆς Γεωμετρίας, εἰδικῶς καὶ τούτων διδασκομένων κατὰ τὸ σύστημα Γεσνέρου, τοῦ ὁποίου ἡ μαθηματικὴ σειρὰ μετὰ τῆς ***Φυσικῆς*** τοῦ Θεοτόκη καὶ τῆς ***Λογικῆς*** τοῦ Βουλγάρεως ἀπετέλουν τὰ πανελλήνια διδακτικὰ βιβλία.

Ἀλλ' ὅτι κυρίως χαρακτηρίζει τὴν προεπαναστατικὴν ταύτην ἀναμόρφωσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως εἶναι ἡ ἐν τῇ δημοτικῇ σχολῇ διδασκαλία τῆς Φυσιογνωσίας, ἔχουσα σκοπὸν τὴν ἐκλαΐκευσιν τῶν φυσ. ἐπιστημῶν καὶ τῶν πρακτικῶν ἐν γένει γνώσεων, κατὰ τὸ πρῶτον ἰδίως παράδειγμα τοῦ Ῥήγα, οὗτινος ἡ δημώδης ***Φυσικὴ*** ὑπεδείκνυε τὴν ὁδόν, τὴν ὁποίαν ὤφειλε σύναμα ν' ἀκολουθήσῃ ἡ ἀπὸ τῆς Ἑσπερίας ἐκπαιδευτικὴ μεταπολίτευσις. Οὕτως δέ, μετὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ πρωτομάρτυρος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως εἶναι συνδεδεμένη ἡ ἐνώπιον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ πρώτη ἀποκάλυψις τῶν νέων ἰδεῶν πρὸς ἐνσυνείδη-

τον ἐπιδίωξιν τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ἀπελευθερώσεως. Ὁ Ῥήγας ὁ Φερραῖος (1755-1798), ὁ ἱδρυτὴς τῆς «Ἑταιρείας», εἶναι τὸ σύμβολον τῆς συναδελφώσεως Ἐλευθερίας καὶ Ἐπιστήμης, ὁ τῆς Ἑλλάδος Φραγκλῖνος, οὗτινος τὸ μέγα σάλπισμα, φωνὴ ἀγαπητὴ καὶ γνώριμος εἰς ἀμαθεῖς καὶ εἰς λογίους, κατέρριψε τὰ μεταξὺ «λογιωτάτων» καὶ Ἑλληνικοῦ λαοῦ τείχη, καὶ ἔθεσεν εἰς ἐπικοινωνίαν ἄμεσον τὰς ψυχὰς ὅλων τῶν τάξεων, ἀπὸ τοῦ κλήρου καὶ τῶν Φαναριωτῶν μέχρι τῶν τελευταίων ἐργατῶν τῆς ἀγορᾶς καὶ τῆς θαλάσσης. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὸ κήρυγμα τοῦ Ῥήγα πρέπει, νομίζω, νὰ θεωρήσωμεν ὡς τινα πρώτην ἀφετηρίαν τῆς ἰδίως ***προεπαναστατικῆς*** κινήσεως ἐν ταῖς Φυσικαῖς Ἐπιστήμαις.

Πρὸς χρῆσιν δὲ τῶν δημοτικῶν σχολείων ἢ τὴν ἐκλαΐκευσιν ἐν γένει τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν, ἐξεδόθη ἐν Βιέννῃ (ἀπὸ τοῦ 1785-1829) ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν Δαρβάρεων σειρὰ στοιχειώδης πρακτικῶν ἐγχειριδίων θεμάτων φυσιογνωστικῶν («Οἰκιακὴ διδασκαλία τῆς Φυσικῆς 1810») καὶ ἄλλης χρησίμου ὕλης. Ἐπίσης οἱ Μαν. καὶ Κυρ. Καπετανάκης ἐξέδοσαν (εἰς τόμ. 10 ἐν Βιέννῃ 1810-12) τὴν «Εἰκονολογίαν παιδικήν, περιέχουσαν ἄθροισμα φυτῶν, ἀνθέων, καρπῶν, ὀρυκτῶν, κλπ.» (συλλογὴν ἐκ τῆς γερμαν. Φυσικῆς Ἱστορίας τοῦ Βερτούχ), ὁ Βλαντῆς «Φυσικὴν δημώδη πρὸς παῦσιν τῆς δεισιδαιμονίας» (1880), ὁ Θ. Ῥάκκος «Σύνοψιν τῶν ἐπιστημῶν εἰς χρῆσιν τῶν παίδων» (ἐκ τοῦ γαλλ. 1815) καὶ ὁ Μ. Γεωργίου τῷ 1808 τὴν «Ἀποθήκην τῶν παίδων» ὅπως μὴ παπαγαλίζωσι οἱ μαθηταὶ μόνον τὴν Γραμματικὴν τοῦ Λασκάρεως καὶ τὴν Ὀκτώηχον μετὰ τοῦ Ψαλτηρίου. Ὁ Ψαλλίδας δ' ἀφ' ἑτέρου (διευθυντὴς τῆς ἱδρυθείσης τῷ 1795 Καπλανείου σχολῆς) ἐδίδασκεν ἐν Ἰωαννίνοις δημοσίᾳ τὸν λαὸν Φυσικὴν μετὰ πειραμάτων, ὁ δὲ Κούμας ἐξέδωκε ***Σύνοψιν Φυσικῆς*** (1812) διὰ τοὺς νέους, οἵτινες «μόλις φθάσωσι τὰ μέσα τῶν γραμματικῶν μαθημάτων... δίδονται εἰς τὴν πραγματείαν ἢ τὰς τέχνας» καὶ τὰ σαββατιαῖά του μαθήματα Φυσικῆς ἐν τῇ σχολῇ τῆς Σμύρνης ἐδίδασκε (τῷ 1811) ἐνώπιον ποικίλου ἀκροατηρίου. «Ὁ ἀγνοῶν (λέγει) φυσικὰ δὲν εἶναι μικρὰ ἡ ζημία, τὴν ὁποίαν ὑποφέρει εἰς τὸ

ἐπιτήδευμα τῆς τέχνης του ἢ καὶ τοῦ ἐμπορίου». «Ὄχι μόνον τῶν παιδιῶν ἡ προθυμία εἶναι τοιαύτη ν' ἀκούωσι τὰς τῆς Φυσικῆς ἀληθείας, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ μεγάλοι τὴν ἡλικίαν, καὶ γέροντες ἤδη συντρέχουσι μὲ ζῆλον διακαῆ εἰς τοῦ Σαββάτου τὸ μάθημα. Πολλοὶ ἐμπόρων γραμματεῖς, πολλοὶ τεχνῖται, μ' ὅλον ὅτι ἀμέτοχοι ἀπὸ πᾶσαν ἄλλην ἐπιστημονικὴν γνῶσιν συρρέουσι καὶ ἑνώνονται μετὰ τῶν παιδίων καὶ γίνονται συνακροαταί των, ὥστε πολλάκις τὸ ἀκροατήριον στενοχωρεῖται ἀπὸ τὴν συναθροιζομένην πληθύν».

Τῶν λαϊκῶν δὲ τούτων βιβλιαρίων ἡ γλῶσσα ἦτο ἡ τότε καθωμιλημένη. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ ἀνώτερα σχολικὰ φυσιογνωστικὰ βιβλία συνιστᾶτο πανταχόθεν σχεδὸν ἡ χρῆσις τῆς ἁπλοποιημένης γλώσσης τοῦ Κοραῆ, τοῦ ὁποίου ὀπαδοὶ ἐκ τῶν πρώτων ἐκηρύχθησαν οἱ τῶν νέων διδακτικῶν μεθόδων ἐνθουσιώδεις ζηλωταί, ὁ Γαζῆς, ὁ Κούμας, ὁ Στέφ. Οἰκονόμος, ὁ Βάμβας, ὁ Φαρμακίδης, ὁ Κοκκινάκης, ὁ Βαρδαλάχος, ὁ Βενιαμίν. Ὁ δὲ Ψαλλίδας συμβουλεύει τὴν χρῆσιν τῆς ***νεοελληνικῆς*** εἰς ὅλα τὰ σχολικὰ μαθήματα. «Διὰ νὰ γείνῃ τὸ καλὸν κοινότερον (λέγει ὁ Κούμας ἐν τῷ προλόγῳ Συνόψεως Φυσικῆς) καὶ νὰ μεταδοθῇ ἀληθῶς ἡ μάθησις τῶν φυσικῶν ἀκροαμάτων καὶ εἰς τοὺς ὅσοι παρὰ τοὺς μαθητάς, τὰ ἐπιθυμοῦσι φιλομαθεῖς.... ἀνάγκη ἦτο νὰ γραφῇ εἰς γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν λαλεῖ καὶ καταλαμβάνει τὸ ἔθνος ὅλον». Καὶ αὐτὸς δ' ὁ Θεοτόκης ἁπλουστεύει ἐν τῇ ***Φυσικῇ*** αὐτοῦ τὴν φράσιν: «Συνεθέμην δὲ (λέγει ἐν τῷ προλόγῳ) τὸ κατ' ἐπιτομὴν τουτοῖ πονημάτιον λέξει συνήθει τε καὶ πεζῇ καὶ μὴν καὶ συνθήκῃ τῶν ὀνομάτων ἀτέχνῳ καὶ πάσης δεινότητος ἀμοιρούσῃ, τὸ σαφὲς καὶ εὔληπτον καὶ οὐδὲν ἕτερον σκοπούμενος» κατὰ τὸ παράδειγμα (προσθέτει) τῶν ἐν τῇ Δύσει, οἵτινες «καί τινας τῶν ἐπιστημῶν τῇ ἐγχωρίῳ αὐτῶν διαλέκτῳ συνέγραψαν».

Εἰς τοὺς (ἰδίως) ***προεπαναστατικοὺς*** διδασκάλους ἢ συγγραφεῖς τῶν Φυσικῶν ἐπιστημῶν τάσσομεν, μετὰ τοῦ Θεοτόκη καὶ Βουλγάρεως, Ρήγαν τὸν Φερραῖον («Ἀπάνθισμα Φυσικῆς» 1790), τὸν Φιλιππίδην (σπουδάσαντα φυσικὰς ἐπιστήμας ἐν Γαλλίᾳ), τὸν Μανασσῆν Ἠλιάδην (διδάξ. 1780 ἐν Βουκουρεστίῳ φυσικὴν καὶ χυμείαν μετὰ πειραμάτων, μεταφραστὴν δὲ τῆς «Χημικῆς Φιλοσοφίας» τοῦ Φουρκρουᾶ (1802), τὸν Κωνσταντᾶν (διδ. ἐν τῇ σχολῇ τῶν Ἀμπελακίων 1796 τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Σουαβίου), τὸν Ψαλλίδαν (τῆς Μαρουτσείου καὶ τῆς Καπλανείου σχολῆς τῶν Ἰωαννίνων, διδ. φυσικομαθηματικὰ κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Μετσβουργείου καὶ φιλοσοφίαν τῶν Γάλλων ὑλιστῶν), Βενιαμὶν τὸν Λέσβιον (τῆς ἀκαδημίας τῶν Κυδωνιῶν 1800-1805, «Φυσικὴν» ἀνέκδ.), τὸν Βαρδαλάχον (διδ. φυσικομαθ. ἐν Βουκουρεστίῳ καὶ Χίῳ καὶ Ὀδησσῷ, συγγρ. «Φυσικῆς πειραματικῆς» 1812 καὶ «Μαθημάτων διὰ τοὺς παῖδας» 1830), τὸν Καΐρην (διδ. φυσικομαθ. ἐν Κουρούτσεσμε καὶ Κυδωνίαις), τὸν Στέφ. Δόγγαν (διδ. τὰς ἐπιστήμας ἐν Ἰασίῳ 1813, μαθητὴν τοῦ Scheling, συγγρ. πραγμ. περὶ κενοῦ), τὸν φυτολόγον Γ. Ζαβήραν («Ὀνοματολογία βοτανικὴ» τετράγλωσσος 1787 καὶ μετάφρ. «Θεολογίας ἀστρονομικῆς» ἀνεκδ.), Στέφανον τὸν Οἰκονόμου (ἰατρόν, διδ. φυσικὴν καὶ χυμείαν ἐν Σμύρνῃ 1809-1818), τὸν Νεόφυτον Δούκαν (διδ. ἐν Βιέννῃ 1803-1815, συγγρ. τῶν πραγμ. «Ἀργὼ ἢ ἐπιστασίαι τινὲς κριτικαὶ εἴς τινα τῶν νεωστὶ ἐκδοθέντων βιβλίων» 1813 καὶ «Ξυνωρὶς ἤτοι φυσικὴ καὶ μεταφυσικὴ» 1834), τὸν Γ. Βεντότην («Περιγραφὴ τοῦ παντὸς» 1782), τὸν Δημ. Δάρβαριν («Οἰκιακὴ διδασκ. Φυσικῆς» 1810), τὸν Πρώϊον (διδ. φυσικὴν ἐν Κουρούτσεσμε), τὸν Κούμαν (ἐν Σμύρνῃ 1777-1836, διδ. τὸ ἀτομολογικὸν σύστημα τοῦ Φονταίνου, εἶτα δὲ τὸ δυναμικὸν τοῦ Καντίου καὶ συγγρ. «Σειρᾶς Στοιχειώδους τῶν μαθημ. καὶ φυσ. πραγματειῶν» 1807 καὶ «Συνόψεως Φυσικῆς» 1812 καὶ μεταφρ. «Χημείας ἐπιτομῆς» τοῦ Ἀδήτου 1808), τὸν Βάμβαν (διδ. φυσικὰ ἐν Χίῳ), τὸν Ἀθ. Ἰωάννου (διδ. ἐν Βουκουρεστίῳ φυσικὴν ἱστορίαν 1815), τὸν Στέφ. Κανέλον (διδ. ἐν Βουκουρεστίῳ φυσ. ἱστορίαν 1820), τὸν Σέργιον Μακραῖον (τὸν συγγραφέα τοῦ «Τροπαίου» 1797 καὶ «Ἐπιτομῆς Φυσικῆς ἀκροάσεως» 1816), τὸν Πάριον (τὸν συγγραφ. τῆς «Ἀντιφωνήσεως»), τὸν Νικ. Ζερτζούλην (μεταφρ. ἐκ τοῦ λατ. τῆς Φυσικῆς τοῦ Μοσχεμ-

βαὶμ καὶ «Μέρους τῶν κατὰ Νεύτωνα στοιχείων»), τὸν Γεράσιμον Γρηγορίου («Λύσεως φυσικῆς καὶ φιλοσοφίας μαθημάτων»), τὸν Ἀναστ. Μουσπινιώτην (σπουδ. ἐπιστήμας, προϊστάμ. τῆς ἐν Μυτιλήνῃ σχολῆς), τὸν Σπ. Βλαντῆν («Φυσικὴ δημιώδης» 1810), τὸν Σπ. Ἀσάνην, τὸν Τυπάλδον, τὸν Ἰατρόπουλον, Χριστόδουλον τὸν Ἀκαρνᾶνα, τὸν Μανδακάσην, τὸν Παναγ. Κοδρικᾶν, Κηρύκον Χαιρέτην, Ἄνθιμον Γαζῆν, κλπ.

*

Ἀπὸ τοῦ 1795 ἄρχεται καὶ ἡ τοῦ Κοραῆ δρᾶσις ἐν Παρισίοις. Ἰατρὸς ἐπιστήμων καὶ φιλόλογος ὑπέροχος ἔγραιρε σημειώσεις φυσιογνωστικὰς εἰς Ἕλληνας ἰατρούς, τὸν Ἱπποκράτην, τὸν Ξενοκράτην καὶ τὸν Γαληνόν, χωρὶς καὶ ν' ἀνήκῃ βεβαίως καὶ εἰς τοὺς εἰδικοὺς ἐργάτας καὶ διδασκάλους τῶν ἐπιστημῶν ἐν Ἑλλάδι, τῶν ὁποίων δ' ἴσως οὐδ' εἶχε πλέον ἡ Ἑλλὰς ἀνάγκην περισσοτέρων. Τῶν Ἑλλήνων ἐπιστημόνων τὸ ἐθνικὸν ἔργον, ἡ ὑπὲρ τῶν νέων ἰδεῶν καὶ τῶν νέων μαθημάτων ἐπανάστασις, εἶχεν ὁπωσδήποτε συντελεσθῇ. Τὴν ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως δὲ ταύτης ἀκαταστασίαν ἐν τῇ πνευματικῇ κινήσει τοῦ Γένους, αὐτὴν ἀνέλαβεν ὁ Κοραῆς νὰ διαρρυθμίσῃ καὶ νὰ καταστήσῃ νόμους καὶ ἀρχάς, διαμορφώνων πρὸ παντὸς γλῶσσαν ***ἐνιαίαν*** καὶ ἁπλῆν, καὶ στρέφων τὴν προσοχὴν τῶν διδασκάλων εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν ἐθνικὴν διαπαιδαγώγησιν τῆς νέας γενεᾶς. Μεθ' ὅλην δ' ὅμως ταύτην τὴν συντηρητικότητα τοῦ Κοραῆ ἐν τῇ ἐπιστημ. παιδεύσει, αὐτὸς οὐχ ἧττον, διὰ τὰς γλωσσικάς του κυρίως ἰδέας, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐπαινέτης πρόθυμος τῶν ἐπιστημόνων ἐκείνων «ὅσοι ἐπροθυμοποιοῦντο νὰ σύρωσι τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν (βιζαντιακὴν) ἀναισθησίαν», ἐνομίζετο ὑπὸ τῶν ἀντιδραστικῶν, τῶν ὀρθοδόξων ὑπερασπιστῶν τῶν πατρίων, ὁ πρωτεύων ***ἔνοχος*** διὰ τοὺς νεωτερισμοὺς τῶν «ἐκ τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας ὁρμωμένων», ὡς ἔλεγεν εἰρωνικῶς ὁ Δούκας. Διὰ τοῦτο δέ, ὅταν εἰς τοὺς ***Αὐτοσχεδίους στοχασμοὺς*** (προλόγ. ἐκδόσ.) ὁ Κοραῆς, συνιστῶν τὴν φιλολογικὴν μόρφωσιν τῶν διδασκάλων τῶν ἐπιστημῶν,

ἔγραφεν ὅτι ὁ πρὸς τὴν παιδείαν ζῆλος ἐμφυτεύεται εἰς τὰς ψυχὰς τῶν μαθητῶν οὐχὶ μόνον μὲ τὴν ἄλγεβραν ἢ τὰ πειράματα τῆς Φυσικῆς, τοῦτο ἐθεωρήθη ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων μεταμέλεια καὶ ἀποκήρυξις τῶν παλαιῶν αὐτοῦ ἀρχῶν. «Ἀργοπόρησεν ὁ Κοραῆς (ἀναφωνεῖ ὁ Δούκας) νὰ κηρύξῃ τὴν ἐσχάτην ταύτην ἀλήθειαν, πλὴν περισσοτέρους θέλει ὠφελήσῃ ἢ ὅσους ἐπλάνησε πρότερον», καὶ παραβάλλει τώρα χαριζόμενος ὁ Δούκας τὸν παλινῳδοῦντα, ὡς ἔλεγε, σοφὸν πρὸς τὸν Σωκράτην, ὅστις, κατὰ τὸν Ξενοφῶντα «Λεκτικοὺς δὲ καὶ πρακτικοὺς καὶ μηχανικοὺς γίγνεσθαι τοὺς συνόντας οὐκ ἔσπευδεν, ἀλλὰ πρότερον τούτων ᾤετο χρῆναι σωφροσύνην αὐτοῖς ἐγγενέσθαι». Ἀλλὰ τοὺς λόγους τούτους ἀκριβῶς προτάσσει καὶ ὁ Κούμας τῆς μεταφράσεως τῆς ***Χημείας*** τοῦ Ἀδήτου, ὡς ἀπάντησιν ἀναμφιβόλως πρὸς τὸν Δούκαν, σκοπὸν ἔχουσαν ν' ἀποκλείσῃ τὴν μονομερῆ ἑρμηνείαν τῶν ἀνωτέρω λόγων καὶ νὰ ὑπερασπίσῃ τὸν ἀνθρωπιστικὸν ὡσαύτως χαρακτῆρα τῆς νέας διὰ τῶν ἐπιστημῶν παιδεύσεως. «Καὶ οὗτος (γράφει) ἦτο ὁ σκοπὸς τοῦ δαιμονίου Σωκράτους, νὰ παρακινῇ τοὺς νέους εἰς μάθησιν ὅλων ἐκείνων τῶν ἐπιστημῶν, ὅσαι πρέπουσιν εἰς ἄνδρα καλὸν κἀγαθόν».

ΜΙΧΑΗΛ Κ. ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ

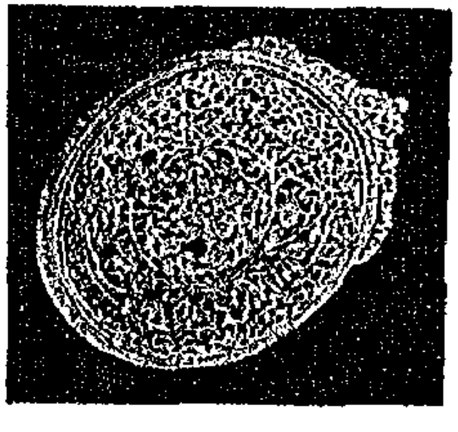

ΤΡΕΙΣ ΩΡΕΣ ΑΠ' ΤΗ ΧΩΡΑ

Διήγημα

Ἄλλο δὲν ἔβλεπα κάθε μέρα, παρὰ τὸ θεῖο μου, ἕνα γέρο χοντρὸ καὶ κοντό, τὴ θεία μου, ποὺ τοὔμοιαζε ὑπερβολικὰ σὰ νἄταν ἀδέλφια δίδυμα, καὶ μιὰ ἀσχημομούρα ὑπηρέτρια. Μετὰ ἀπ' αὐτούς, ἕνα φύλακα σιωπηλό, στρυφνό, μὲ στριμμένο μαῦρο, μικρὸ μουστάκι, κ' ἕναν ἄλλον ψευδό, μὲ κομμένα τὰ δυὸ δάχτυλα τοῦ ἀριστεροῦ του χεριοῦ, μὲ μαῦρα γένεια καὶ ξεσκούφωτον πάντα, ποὺ ἔτρεχε πρόθυμος σὲ κάθε φωνή, σέρνοντας στὰ πόδια του δυὸ παλιοτσάρουχα...

Βώδια πολλά, πλῆθος, ποὺ κάθε τόσο περνοῦσαν ἀπ' τὸ σπίτι μας, σὰ νὰ μᾶς ἔκαναν διαδήλωση, καὶ ἄλογα, γαϊδούρια, καὶ κάπου κάπου κανέναν ἄνθρωπο τῶν χτημάτων τοῦ θείου μου. Γυναίκα σπάνια, πολὺ σπάνια νὰ δῶ, καὶ ὅταν παρουσιαζότανε θἄτανε σχεδὸν μαύρη ἀπ' τὸν ἥλιο, καὶ ξερὴ σὰν ἄντρας πολὺ δουλευτής, ἀδύνατος, ἄτριχος, μὲ γυναικεῖα ροῦχα.

Τὰ τζιτζίκια τραγουδοῦσαν πέρα λίγο, στὰ ψηλὰ πυκνόφυλλα δέντρα, κοντὰ στὴ χαμηλὴ μάντρα, πολὺ χαμηλή, τοῦ σπιτιοῦ τοῦ θείου μου, καὶ γαυγίσματα βραχνὰ σκυλιῶν κάθε τόσο ἀκουγόντουσαν. Ἀλλὰ νά, τώρα, ποὺ θυμήθηκα κ' ἕνα ἄλλο πρᾶμα ζωντανό, ποὺ ἔβλεπα συχνά. Αὐτὸ ἦταν ἕνα σκυλὶ ἄσπρο καὶ μαῦρο μὲ κομμένη τὴν οὐρά, μεγαλόσωμο, ποὺ ὁ θεῖος μου ἐπέμενε νὰ τὸ λέῃ γιὰ σκυλὶ σπάνιο τοῦ κυνηγιοῦ, ράτσα πρώτης!...

Ἴσως νἄχε δίκαιο ὁ θεῖός μου, γιατὶ ἦταν παλιὸς κυνηγός. Ἀλλ' ἐγὼ ἔβλεπα πὼς αὐτὸ τὸ σκυλὶ ἐκεῖ ἄλλο δὲν ἀγαποῦσε νὰ κυνηγᾷ παρὰ παπούτσια! Νὰ μὴ μυριστῇ παποῦτσι! Τὸ μυρίστηκε; Θὰ τἄρπαζε καὶ θἄφευγε μακρυά, ἢ θὰ κρυβόταν, καὶ κεῖ παίζοντας, τραβῶντας θὰ τὄκανε κομμάτια.

Τὶς πρῶτες μέρες ποὺ πῆγα, εἶχε ξεσχίσει μιὰ παντούφλα τῆς θείας μου, ποὖχε λησμονήσει νὰ τὶς κρεμάσῃ ψηλά, ὅταν τὶς ἔβγαλε. Σ' αὐτὸ τὸ σπίτι ἐξ αἰτίας τοῦ σκυλιοῦ αὐτουνοῦ ἔβλεπες κάτι ἀνάποδο. Παπούτσια στὶς κρεμάστρες καὶ καπέλα πεταμένα δῶ καὶ κεῖ. Εἶχε ξεσχίσει λοιπὸν τὴ μιὰ παντούφλα τῆς θείας μου, κάτι παλιοπάπουτσα τοῦ θείου μου καὶ εἶχε καὶ τοῦ ψευδοῦ, ποὺ λεγότανε Σπύρος, τὸ παλιοτσάρουχο ἁρπάξει, κ' ἔτρεχε αὐτὸς ἐπὶ ἕνα τέταρτο γιὰ νὰ τοῦ τὸ πάρῃ. Εἶχε κάνει ἀπόπειρα καὶ στὰ δικά μου ἕνα ἀπόγεμα ποὺ μπῆκε στὸ δωμάτιό μου, ἀλλ' ἐγὼ τοῦ πέταξα στὸ κεφάλι ἕνα τασάκι τσιγάρων μαντεμένιο καὶ τἄφησε. Αὐτὸς ὁ σκύλος μὲ τὸ Σπύρο κάνανε τὸ μεγαλήτερο θόρυβο ἐκεῖ.

Ὁ θεῖος μου γι' αὐτόν, ὄχι γιὰ τὸ σκύλο, ἀλλὰ γιὰ τὸν ἄνθρωπο, τὸ Σπύρο, μιλοῦσε περιφρονητικὰ πάντα:

— Αὐτός, ἔλεγε, μόνο γιὰ παπᾶς ἔκανε. Δὲ βλέπεις καὶ τί δουλειὰ δὲν ἔχει κάνει! Χτίστης, μαραγκός, γύφτος, κ' ἔκοψε καὶ τὰ δάχτυλά του, πὼς δὲν ἔκοψε τὸ ξερό του! Εἶτανε μανάβης, στὴν Ἀθήνα, γυρολόγος, κουλουρτζῆς! καὶ τί ἄλλο, ποιὸς ξέρει, ποὺ δὲ μᾶς τὸ λέει, τὄχει κρυφό! Μόνο γιὰ παπᾶς! Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι, ποὺ δὲν κάνουνε γιὰ τίποτα, κάνουν γιὰ παπάδες. Ἄσε πούναι καὶ παπαδοπαίδι! Καὶ δὲν τὸν βλέπεις καὶ πῶς νηστεύει!

Κι' ἀλήθεια, ὁ Σπύρος νήστευε τὴν Τετάρτη καὶ τὴν Παρασκευὴ καὶ θεωροῦσε ἁμάρτημα μεγάλο νὰ φάῃ λάδι. Ἕνα πρᾶγμα ὅμως δὲ νήστευε ποτέ του: τὸ κρασί!

Ἡ ἀποθήκη τοῦ θείου μου εἶχε βαρέλια μεγάλα, γεμᾶτα κρασί, καὶ ὁ Σπύρος, συχνά, πολὺ συχνά, χανότανε μέσα σ' αὐτή. Ἡ γλῶσσα του, ὅταν ἔβγαινε, μπερδευόταν περισσότερο καὶ τοῦ ἐρχότων νὰ κάνῃ κάτι, γιὰ νὰ δείξῃ πόσο μᾶς ἀγαπᾷ, νὰ θυσιαστῇ γιὰ τὸ θεῖο μου. Ἀλλ' ὁ θεῖος μου ἔλεγε καὶ γι' αὐτό, γιὰ τὴν ἀγάπη του στὸ κρασί:

—Καὶ μπεκρής! σωστὸς καλόγερος!

Τὸ δωμάτιό του ὁ Σπύρος τὄχε μεταβάλει σὲ ἐκκλησίτσα. Εἰκόνες, εἰκονάκια καὶ καντίλια ἀναμμένα. Τὶς εἶχε κουβαλήσει μαζὶ μὲ τὸ μπόγο του. Καὶ τὸν εἶχα δεῖ ὄχι μιὰ φορά,

νὰ στέκεται μπρὸς καὶ νὰ κάνῃ ἀτελείωτες μετάνοιες καὶ σταυροὺς.

Καὶ ὁ θεῖος μου γι' αὐτό, γιὰ τὶς μετάνοιες καὶ τοὺς σταυροὺς ἔλεγε:

— Ποιὸς ξέρει τί ἁμαρτίες ἔχει κάνει, γιὰ νὰ κάνῃ αὐτοὺς τοὺς σταυροὺς καὶ τὶς μετάνοιες!

Ὁ θεῖος μου ἀγαποῦσε τὸν ἄλλο, τὸ σιωπηλό, τὸ στρυφνὸ φύλακα. Εἶχα ἀκούσει πῶς αὐτὸς εἶχε κάνει φόνο στὴν πατρίδα του. Εἶταν ἀπὸ τούρκικα μέρη.

Ἐγὼ τὸν ἀντιπαθοῦσα, γιατὶ κρατοῦσε ἕνα ὕφος ὑπερήφανο καὶ δὲν μιλοῦσε σχεδὸν διόλου. Καὶ πάντα ἔσερνε ἕνα περίστροφο κ' ἕνα μαχαίρι στὸ σελάχι του.

Κατοικοῦσαν καὶ οἱ δυὸ σὲ κάτι δωμάτια, ποὺ εἶταν πέρα λίγο ἀπ' τὸ σπίτι, μιζὶ μὲ τοὺς σταύλους τῶν ἁλόγων καὶ τὸ φοῦρνο. Ἀπ' ἔξω ἄσπριζε ὅλο τὸ μέρος ἀπ' τὴ στάχτη.

*

Ὁ θεῖος μου εἶταν ἄνθρωπος τοῦ καλοῦ φαγητοῦ καὶ τοῦ ὕπνου. Δὲν εἶχα δεῖ ἴσα με τότε, πιὸ ὑπναρὰ ἄνθρωπο. Ἔπεφτε μὲ τὶς ὄρνιθες καὶ ξυπνοῦσε κατὰ τὸ μεσημέρι. Κ' ἔπρεπε νὰ τὸν ξυπνήσουν, γιατὶ ἂν τὸν ἄφηναν σίγουρα θὰ κοιμώτανε ἴσα με τὸ βράδυ. Ἀλλὰ πάλι ἡ κοιλιά του θὰ τὸν ἄφηνε, ποὺ εἶτανε φαγᾶς;

Εἶχε καὶ μιὰ μανία ὁ θεῖος μου. Δὲν ἤθελε νὰ βλέπῃ μύγα στὸ σπίτι. Καὶ τὶς κυνηγοῦσε, ἔκλεινε τὰ παράθυρα προτιμῶντας νὰ βράζῃ ἀπὸ τὴ ζέστη, παρὰ μαζὶ μὲ τὴ δροσερὴ πνοή, ποὺ θὰ ἐρχότανε, νὰ ἔβλεπε καὶ μύγες. Στὴν κάμαρά του εἶχε μιὰ πετσέτα βρεμμένη, γιὰ νὰ τὶς κυνηγᾷ καὶ νὰ τὶς σκοτώνῃ, ὅταν τολμούσανε καὶ μπαίνανε μέσα. Σ' ἕνα ἀπόγεμα κυνηγῶντας μὲ τὴν πετσέτα τὴ βρεμμένη μιὰ μύγα, ἔσπασε ἕνα τζάμι.

Δὲν εἶμουνα εὐχαριστημένος διόλου ἀπ' τὴν ἔξοχὴ αὐτή. Εἶχα στενοχωρηθῆ πολύ, καὶ θἄφευγα, ἂν δὲν ντρεπόμουνα. Μὰ καὶ μποροῦσα νὰ μὴ στενοχωρηθῶ, ἀφοῦ κοιμώμουνα ὅταν κούρνιαζαν οἱ ὄρνιθες καὶ τὰ πουλιά, κ' ἔβλεπα ὅλο τὰ ἴδια, τὰ ἴδια πρόσωπα; Καὶ κανένα προσωπάκι, κανένα!

*

Οἱ μέρες περνοῦσαν ἔτσι μονότονα. Στὸ τέλος γιὰ ν' ἀποφύγω αὐτὴ τὴ μονοτονία τὄρριξα στὸ κυνῆγι, χωρὶς νὰ τἀγαπῶ. Ἔπαιρνα ἕνα τουφέκι, τὸ σκύλο τὸν Κάργα καὶ γύριζα. Ποῦ ὅμως νὰ σκοτώσω πουλί! Ἂν κι' ὅλο τὸ μέρος ἀντιλαλοῦσε ἀπ' τὶς τουφεκές μου καὶ ὁ Κάργας ἔτρεχε ψάχνοντας χάμω νὰ βρῇ τὰ σκοτωμένα πουλιά, αὐτὰ βρισκόντουσαν ψηλὰ στὸν ἀέρα.

Ἕνα πρωῒ εἶχα βγεῖ ἔτσι νὰ κυνηγήσω. Ἀλλ' ὅταν ὁ ἥλιος ὑψώθηκε, ἔγινε τέτοια ζέστη, τόσο ἔκαιε αὐτός, ποὺ μοῦ εἶτανε ἀδύνατο νὰ μείνω ἐκεῖ, νὰ γυρίζω ἔξω, καὶ πῆρα δρόμο γιὰ τὸ σπίτι.

Ὅταν ἔφτανα γεμᾶτος ἱδρῶτα, ζαλισμένος, σχεδὸν χωρὶς νὰ βλέπω καὶ πίσω ὁ σκύλος, ὁ ἀσπρόμαυρος μὲ τὴ γλωσσάρα του νὰ κρέμεται, εἶδα μιὰ μεγάλη γραμμὴ βωδιῶν νὰ περνᾷ ἀπ' τὸ σπίτι καὶ νὰ διευθύνεται πρὸς τὸ ποτάμι. Εἶταν ἡ ταχτικὴ διαδήλωση ποὺ μᾶς ἔκαναν τὰ βώδια τοῦ θείου μου.

Ἀνέβηκα πάνω. Στὴ γαλαρία εἶδα τὴ θεία μου νὰ βγαίνῃ βιαστικὰ ἀπ' τὴν τραπεζαρία.

— Τί ὥρα εἶνε; μὲ ρώτησε. Τὸ ρολόϊ σταμάτησε καὶ θέλω νὰ ξυπνήσω τὸ θεῖο σου;

— Μὰ εἶνε νωρὶς ἀκόμα!

— Τί νωρίς! γιὰ πές μου, γιατὶ θέλει νὰ πάῃ μέσα!

— Ἐννιά!

— Ἐννιά! πώ, πώ! ἔκανε. Κι' αὐτὸς ὁ χριστιανὸς πῶς ἀγαπᾷ τὸν ὕπνο!

Κ' ἔφυγε γρήγορα.

Μπῆκα στὸ δωμάτιό μου, ἔβαλα τὸ ὅπλο καὶ βγῆκα πάλι στὴ γαλαρία, ποὖκανε κάποια δροσιά. Κάτω στὴν αὐλὴ ἄκουσα κάτι χτύπους καὶ καθὼς ἔσκυψα εἶδα τὸ Σπύρο νὰ κόβῃ ξύλα μ' ἕνα τσεκούρι.

Φοροῦσε τώρα στὸ μαλλιαρό του κεφάλι ἕνα μεταξωτὸ σκουφάκι μὲ χρυσὸ σειρίτι. Τοῦ τὄχε χαρίσει ὁ θεῖος μου γιὰ νὰ μὴν τρέχῃ ξεσκούφωτος. Καὶ ὁ Σπύρος τὸ φοροῦσε στραβὰ καὶ καμάρωνε γι' αὐτό.

Κάθισα σὲ μιὰ καρέκλα κι' ἄναψα ἕνα τσιγάρο.

Θὰ τὄχα πάει στὴ μέση, ὅταν ἀκούω τὴ φωνὴ τῆς θείας μου νὰ μὲ φωνάζῃ:

— Γιῶργο.

Πέταξα τὸ τσιγάρο κάτω στὴν αὐλή, καὶ πῆγα. Ἡ πόρτα τοῦ θείου μου εἶταν κλειστὴ καὶ χτύπησα.

—"Ανοιξε! ἄκουσα τὴ φωνή του νὰ μοῦ λέῃ.

Τὸν βρῆκα καθισμένο στὸ κρεβάτι, σχεδὸν ντυμένο, χωρὶς κολλάρο ὅμως, καὶ χωρὶς νἄχῃ φορέσει τὰ παπούτσια του.

Καὶ εἶταν ὑποσκότεινα μέσα κεῖ.

— Ν' ἀνοίξω τὸ παράθυρο; τὸν ρώτησε ἡ θεία μου, ποὺ κοντὰ στὸ κομὸ προσπαθοῦσε νὰ περάσῃ στὸ κολλάρο του ἕνα λαιμοδέτη.

— Καλὰ εἶναι κ' ἔτσι, τῆς ἀπάντησε.

Ὕστερα σὲ μένα:

— Πῶς πῆγε τὸ κυνῆγι; μὲ ρώτησε. Σκότωσες τίποτα; Μπᾶ! Μὰ πρέπει νὰ χρυσωθῇ τὸ τουφέκι πρῶτα!

— Μὰ μὴν τὸ κάνω γὼ γιὰ νὰ γίνω κυνηγός, ἔτσι γιὰ νὰ σκοτώνω τὴν ὥρα!

— Τὴν ὥρα; Καὶ μὲ τὴν ὥρα ποὺ σκοτώνεις, σκοτώνεις σιγὰ σιγὰ τὸν ἑαυτό σου!

— Χριστὸς καὶ Παναγιά! ἔκανε ἡ θεία μου.

— Τί Χριστὸς καὶ Παναγιά; τί λὲς ἐσύ;

— Τί λέω; Νὰ πῇς ὅτι σκοτώνει τὸν ἑαυτό του...

— Οὔ, οὔ! Μακρυὰ εἶσαι σύ!

— Φιλοσόφησε, θεία, ὁ θεῖος.

—"Ακου δῶ, μοῦ εἶπε αὐτός· ἐγὼ θὰ πάω μέσα, πρέπει νὰ πάω γιὰ νὰ πάρω κάτι λεφτά! Μοῦ τὸ παράγγειλαν χτὲς μὲ τὸν παλιο-Σπύρο! "Εχε τὸ νοῦ σου δῶ, μὴν ἔρθῃ κανείς, μὴ θέλουνε τίποτα. Ἐγὼ θἄρθω τὸ βραδάκι.

— Μὰ δὲ φοβᾶσαι βράδυ νἄρθῃς; Καὶ θὰ πᾶς μόνος;

— Μόνος, γιατί; Καὶ τί νὰ φοβηθῶ;.. "Α, μὴ σὲ νοιάζῃ, θὰ πάρω καὶ τὰ ἐργαλεῖα μαζί.

"Εσκυψε καὶ πῆρε τὄνα του παπούτσι καὶ τὸ φόρεσε, ὕστερα ζήτησε καὶ τἄλλο, ἀλλὰ δὲν τὸ βρῆκε.

— Μὰ πούναι τὸ παποῦτσι! ἔκανε. Βρὲ μὴν τὸ πῆρε τὸ σκυλί;

— Μὰ πῶς θὰ τὸ πῆρε τὸ σκυλί; τοῦ εἶπε ἡ γυναῖκα του, ἀφοῦ ἡ πόρτα εἶταν κλειστή!

— Τί τσαμπουνᾶς κλειστὴ καὶ κλειστή! "Οταν ἤρθες νὰ μὲ ξυπνήσῃς σὰ νὰ τὸ πῆρε τὸ μάτι μου.

— Δὲν τὸ πιστεύω.

— Ὁρίστε τη! Μὰ ποῦναι το τότε, ποῦν το!

— Μὰ στάσου ν' ἀνοίξω τὸ παράθυρο, χριστιανέ μου, στὰ σκοτεινὰ πῶς θέλεις νὰ τὸ βρῇς!

Ἐγώ, ποὺ μὲ δυσκολία κρατοῦσα τὰ γέλοια, προχώρησα κι' ἄνοιξα τὸ παράθυρο.

— Κλεῖσε τὰ τζάμια! μοῦπε ὁ θεῖος μου.

Πέρα, καθὼς δίπλωνα τὰ ἐξώφυλλα, εἶδα μακρυά, μακρυὰ τὰ βώδια νὰ πηγαίνουν.

— Εἶναι; Ποῦ εἶναι; ἔλεγε ὁ θεῖος μου, πάει τὸ παποῦτσι! Τί ψάχνεις, μὴν κρύφτηκε; Δὲν τρέχεις καλήτερα, μὴν τὸ καταφάῃ!

Ἡ θεία μου κινήθηκε γρήγορα, ἐνῶ ἐγὼ δὲν μπόρεσα νὰ κρατήσω τὰ γέλοια.

— Γέλα, γέλα, μοῦ εἶπε αὐτὸς μ' ἕνα πλατὺ χαμόγελο στὸ κόκκινο πρόσωπό του, καὶ κουνῶντας ὅλο του τὸ σῶμα, καθὼς καθότανε στὸ κρεβάτι μ' ἕνα παποῦτσι στἄνα πόδι του.

"Ακουσα τὴ θεία μου νὰ φωνάζῃ:

— Σπύρο! Βαγγέλω!

— "Ἐχει γοῦστο νὰ μοῦ τὸ ξέσχισε! εἶπε ὁ θεῖος μου. Γιά, γιὰ τον ξεράθηκε ἀπ' τὰ γέλοια! Μωρὲ ἔχω δουλειὰ ἐγὼ καὶ πρέπει νὰ πάω μέσα. "Εχω κι' ἄλλες δουλειές! Κἔπρεπε μάλιστα νἄμαι καὶ τώρα! Ἀλλὰ φταίει ἡ θεία σου ποὺ δὲ μὲ ξύπνησε!

Κάτι πῆγα νὰ πῶ, ἀλλὰ δὲ μπόρεσα ἀπ' τὰ γέλοια.

—Ἐσὺ πῆρες δρόμο τώρα! ἔκανε αὐτὸς γυρίζοντας δεξιὰ κι' ἀριστερὰ καὶ κουνῶντας τὸ κεφάλι του. Ὕστερα ὑψώνοντάς το καὶ στρέφοντας πρὸς τὴν πόρτα:

— Ἀκόμα! ἐφώναξε δυνατά.

— Σίγουρα θὰ τὸ ξέσχισε! "Ατιμο σκυλί! εἶπε χωρὶς νὰ μὲ κοιτάζῃ.

Ἐγὼ εἶχα κατωρθώσει νὰ πνίξω τὰ γέλοια καὶ βγῆκα

ἔξω. Ἀλλὰ καθὼς ἔφτανα στὴ σκάλα, εἶδα τὴ θεία μου ν᾽ ἀνεβαίνῃ.

— Τὸ παλιόσκυλο, ἔλεγε, γιά, γιὰ χάλια τὄκανε!

Καὶ ὅταν μὲ εἶδε δείχνοντας τὸ παποῦτσι στάθηκε στὴ σκάλα:

— Χάλια τὄκανε, παιδί μου, δὲν εἶναι πιὰ νὰ φορεθῇ! πέταμα θέλει!

Καὶ ἀνέβηκε κρατῶντας τὰ κάγκελα μὲ τὄνα χέρι καὶ μὲ τἄλλο τὸ σχισμένο παποῦτσι.

Τὸ πήγαμε μέσα καὶ οἱ δυό.

— Μήπως τὄσχισε;

— Τὄσχισε λέει; Κομμάτια τὄκανε!

Ὁ θεῖος μου ἀγρίεψε, ἔβρισε, ἀλλὰ γρήγορα ἡσύχασε. Εἶπε πὼς θἄστελνε τὸ Χρῆστο τὸ φύλακα, γιὰ τὰ λεπτὰ καὶ τὸν ζήτησε. Ὁ Σπύρος ὅμως ποὺ ἦρθε τοῦ εἶπε, πὼς ὁ Χρῆστος εἶχε πάει μὲ τοὺς γελαδαραίους.

— Νὰ πᾶς νὰ τοῦ πῇς, πὼς τὸν θέλω καὶ νἄρθῃ γρήγορα! τὸν διέταξε ὁ θεῖος μου.

Τὸν ρώτησα τότε ἐγώ, γιατί δὲν ἔστελνε τὸ Σπύρο.

— Αὐτὸς εἶνε φαφλατᾶς καὶ φοβιτσιάρης, μοῦ ἀπάντησε. Ἂν ἀργήσῃ, ποὺ θἀργήσῃ, γιατὶ θὰ πάῃ καὶ ἀλλοῦ, γιὰ ἄλλες δουλειές, ἂν τοῦ παρουσιαστῇ τίποτα, θὰ πάῃ ἀπὸ φόβο! Κ᾽ ἔπειτα τὸ Χρῆστο τὸν ἔχω χρόνια, ἐνῶ αὐτὸν δὲν τὸν ξέρω καλά. Νά, τώρα λίγον καιρὸ πρὶν ἔρθῃς, τὸν πῆρα.

*

Τὸ μεσημέρι ὁ θεῖος μου τἄχε λησμονήσει ὅλα καὶ εἶχε ὄρεξη. Καὶ τἄχε μὲ τὸν καϋμένο τὸ Σπύρο.

— Μὰ ἔχετε δεῖ, ἔλεγε, ὅτι αὐτὸς ἔχει πάντα τὴ μύτη του μουτζουρωμένη; Ἀπὸ τότε, φαίνεται, ποὺ εἴτανε γύφτος δὲ θὰ πλύθηκε!

— Ἔ, *καλά, τὸ παράκανες, τοῦ ἀπάντησεν ἡ θεία μου.* Ἂν εἴτανε μουτζουρωμένη, εἴτανε ἀπ᾽ τὰ ξύλα τῆς πυρκαϊᾶς ποὺ ἔκοβε.

*

Κοιμηθήκαμε πάλι, ὅπως συνηθίζαμε, τὴν ὥρα ποὺ κουρνιάζουν οἱ ὄρνιθες καὶ τὰ πουλιά.

Καὶ φυσοῦσε αὐτὴ τὴ βραδυὰ ἕνας ἄνεμος ποὺ τάραζε τὸ σπίτι, τὄκανε νὰ τρέμῃ σὲ κάθε φύσημά του.

Δὲν μπόρεσα γρήγορα νὰ κοιμηθῶ, ἄργησα. Αὐτὴ τὴ βραδυά, περισσότερο ἀπ᾽ ἄλλοτε, ἐπιθύμησα τὴ ζωὴ τῶν πόλεων, τὴν κίνηση, τὸ θόρυβο.

Ἐπὶ τέλους μὲ πῆρε ὁ ὕπνος. Δὲν ξέρω ὅμως πόσο εἶχα κοιμηθῇ, λίγο, πολύ, καὶ ξύπνησα ἀπ᾽ ἕνα ὄνειρο. Εἶχα δεῖ, ὅτι κάποιος εἶχε φέρει κάτι πῆχες κοντὲς καὶ ζητοῦσε μ᾽ αὐτὲς νὰ κάνῃ ἕνα φέρετρο. Ἀλλ᾽ ἐπειδὴ εἶταν κοντὲς θἄβαζε ἕνα μαξηλάρι..

Ὁ ἄνεμος βούϊζε δυνατά, ἔσειε τὸ σπίτι. Ἀπ᾽ τὸ παράθυρο, ποὺ ἄφηνα τὰ ἐξώφυλλα ἀνοιχτά, εἶδα τὴ σελήνη, μιὰ ξαναμμένη σελήνη.

*

Τὸ πρωΐ, ἐπειδὴ δὲν εἶχα κοιμηθῇ καλά, ζητοῦσα ἀκόμη νὰ πάρω ἕναν ὕπνο, ἀλλ᾽ οἱ μύγες, ἄπειρες μύγες, ποὺ εἴχανε μαζευτῇ στὸ δωμάτιό μου, σὰ νἄχανε βρεῖ ἐκεῖ καταφύγιο ἀπ᾽ τὸ κυνηγητὸ τοῦ θείου μου, δὲ μἄφηναν. Καὶ γιὰ μιὰ στιγμὴ κόντευα νὰ πάθω κ᾽ ἐγὼ ἀπ᾽ τὴ μανία τοῦ θείου μου καὶ ν᾽ ἁρπάξω μιὰ πετσέτα καὶ ν᾽ ἀρχίσω νὰ τὶς κυνηγῶ.

Πάνω στὴν τυραννία μου αὐτή, χτύπησε ἡ πόρτα τοῦ δωματίου κι᾽ ἄκουσα τὴ φωνὴ τῆς θείας μου:

— Γιῶργο! μέσα εἶσαι;

— Ναί, ναί! τῆς ἀπάντησα, θέλεις τίποτα;

— Γιὰ σήκω!

Πετάχτηκα καὶ φόρεσα ἕνα ροῦχο κι᾽ ἄνοιξα.

— Βρὲ παιδί μου, δὲ σηκώνεσαι νὰ δῇς τί γίνεται! μοῦ ἔκανε ἡ θεία μου, μόλις παρουσιάσθηκα, ἀνοίγοντας τὰ χέρια της.

— Τί τρέχει;

— Τί τρέχει; Νὰ κεῖνος, ποὺ πῆγε γιὰ τὰ λεφτά, δὲν ἦρθε. ἦρθε μόνο τ᾽ ἄλογο! Τὸ βρῆκε πρωΐ πρωΐ ὁ Σπύρος στὸ σταῦλο!

—Ἔ, διάβολε!

—Μάλιστα! Τώρα πάει ὁ θεῖος σου μὲ τὸ Σπύρο καὶ δυὸ γελαδαριάους νὰ δοῦνε, νὰ ψάξουνε μήπως τοῦ συνέβηκε κανένα κακὸ στὸ δρόμο.

Ντύθηκα γρήγορα. Δὲν ξέρω γιατί τ' ὄνειρο, πούχα δεῖ, εἶταν ὅλο μπροστά μου.

Πῆγα μέσα στὴν τραπεζαρία ποὺ ἦταν ἡ θεία μου καὶ ἡ Βαγγελιώ.

Ἡ θεία μου τἄχε μὲ τὸν ἄντρα της. Ὅλο ἔτσι τὴν παθαίνει, ἔλεγε, ὅλο τοὺς ἐμπιστεύεται καὶ τὸν γδύνουν! Εἶναι παλληκάρι ὁ Χρῆστος, εἶναι ἄντρας σωστός! Νά τὸ παλληκάρι, νά ὁ ἄντρας! Πάνε οἱ δυὸ χιλιαδοῦλες, πέταξαν!

—Θυμᾶταν ὅμως καὶ πῶς μποροῦσε νὰ τοῦ συνέβαινε τίποτε κακό, κ' ἔλεγε καὶ γι' αὐτό:

—Τώρα μπορεῖ νἄναι κι' ἀλλοιῶς, κάτι νἄπαθε! Καλήτερα ὅμως ἔχω νὰ τὰ πῆρε καὶ νἄφυγε, καλήτερα! Ὁ Θεὸς νὰ δώσει νἄναι ἔτσι!

Ὁ θεῖος μου καὶ οἱ ἄλλοι ἤρθαν κατὰ τὸ μεσημέρι. Ὁ θεῖος μου εἶχε ἕνα πρόσωπο τόσο κόκκινο, ποὺ ἀποροῦσες, πὼς δὲν ἔβγαζε αἷμα, ἀλλ' ἔτρεχε ἱδρῶτας.

Ὁ Σπύρος, κίτρινος, κίτρινος σὰ νἄταν πεθαμένος καὶ σηκώθηκε, ξεσκούφωτος, μ' ἕνα πουκάμισο μόνο, σχισμένο, ποὺ φαινόντιαν οἱ σάρκες του.

Τίποτα δὲν εἴχανε βρεῖ, ὁ Χρῆστος εἶχε γίνει ἄφαντος!

—Ποτὲ δὲν τὸ πίστευα ἀπ' αὐτόνα! ἔλεγε ὁ θεῖος μου. Ἕνα παλληκάρι νὰ καταχραστῇ λεφτὰ ἑνὸς ἀνθρώπου, ποὺ τὸν ὑποστήριζε! Πάλι ὅμως, δὲν ξέρουμε καὶ γιατί τὸ ἔκανε!

Ἡ θεία μου μὲ κοίταξε κουνῶντας τὸ κεφάλι της.

*

Μετὰ δυὸ μέρες ὁ θεῖος μου ἔφερε ἄλλον στὴ θέση τοῦ Χρήστου. Ἀλλ' ὁ Σπύρος, σὰ νὰ δυσαρεστήθηκε, ζήτησε νὰ φύγῃ. Ὁ θεῖος μου χωρὶς νὰ τοῦ πῇ διόλου γιατί θέλει νὰ φύγῃ, τὸν πλήρωσε καὶ τὸν ἄφησε. Κ' ἔφυγε αὐτὸς παίρνοντας τὶς εἰκόνες του καὶ τὰ καντίλια του μαζί.

Τὸν λυπήθηκα πολύ· ὅμοια καὶ ἡ θεία μου. Ὁ θεῖος μου

ὅμως, διόλου. Ἤθελε μάλιστα, ὅπως μᾶς εἶπε, νὰ φύγῃ.

Τὸ δωμάτιό του ἔμεινε ἔρημο, ἀνοιχτό, μὲ τὴ γωνιὰ ποὺ ἔκαιαν τὰ καντήλια ὅλο ἀράχνες. Ὁ σκύλος, ὁ Κάργας, γλέντησε πολύ, τραβῶντας τὰ παλιοτσάρουχά του, ποῦ τὰ βρῆκε μέσα. Ὥρες πάλευε μ αὐτά. Εἶταν τὸ μόνο πρᾶγμα, ποὺ μᾶς ἄφησε γιὰ ἐνθύμηση....

*

Μετὰ λίγες μέρες ἔφυγα κ' ἐγώ. Ὁ Σεπτέμβρης πλησίαζε κ' ἔπρεπε νὰ φύγω.

Στὴν πολυθόρυβη πόλη, ποὺ πῆγα, σὲ λίγο ἐπιθύμησα τὴν ἡσυχία τῆς ἐξοχῆς, τὴ μονοτονία της, ποὺ δὲ μοῦ εἶχε ἀρέσει, ὅταν βρισκόμουνα ἐκεῖ. Πάλι θέλησα νὰ δῶ τὴν ἔρημη πεδιάδα, τὰ φλύαρα μεγάλα δέντρα, ποὺ εἶταν ἀπ' ἔξω ἀπ' τὴ χαμηλὴ μάντρα, καὶ τὴ διαδήλωση, ὅπως τὴν ἔλεγα, τῶν βωδιῶν, ποῦ βραδυκίνητα καὶ μὲ κουνητὸ κεφάλι, περνοῦσαν ἀπ' τὸ σπίτι τοῦ θείου μου.

Εἶχα δυὸ μῆνες πούχα φύγει καὶ γράμμα ἀπ' τὸ θεῖο μου δὲν εἶχα λάβει. Ἐγὼ τοὔχα στείλει τρία ἢ τέσσερα. Ἀλλὰ νά, μιὰ μέρα, λαμβάνω ἕνα γράμμα του. Καὶ τί νομίζετε μοῦ ἔγραφε; Πὼς τὸ Χρῆστο, ποὺ τὸν νομίζαμε ὅτι εἶχε φύγει μὲ τὰ λεφτά, τὸν βρήκανε σκοταμένο σ' ἕνα βαθὺ ξεροπήγαδο μέσα! Καὶ τί ἄλλο; Ὅτι μαζὶ μὲ τὸ Χρῆστο βρήκανε καὶ τὸ σκουράκι τὸ μεταξωτὸ πούχε χαρίσει ὁ θεῖος μου στὸ Σπύρο! Ὑπῆρχε καὶ τὸ καπέλο τοῦ Χρήστου μέσα, ἕνα ψάθινο. Καὶ τελείωνε ἔτσι ὁ θεῖος μου:

«Ἀμ' καλὰ ἔλεγα γώ! Ὅταν βλέπῃς ἄνθρωπο νὰ τὸ παρακάνῃ μὲ τοὺς σταυροὺς καὶ τὶς μετάνοιες κάτι κακὸ θἄχῃ σκαρώσει καὶ γι' αὐτὸ τὰ κάνει ὅλα αὐτά! Τώρα, κεῖ ποῦ θἄναι, θὰ κάνῃ περισσότερους σταυροὺς καὶ μετάνοιες γιὰ νὰ τοῦ συχωρεθῇ κι' αὐτὸ τὸ κακὸ ποῦ ἔκανε».

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ Ν ΒΟΥΤΥΡΑΣ

ΠΩΣ ΑΝΕΠΤΥΧΘΗ Η ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΜΑΣ ΓΛΩΣΣΑ

ΟΤΑΝ μεταβῇ κανεὶς ἀπὸ τὰς Ἀθήνας εἰς ὁποιανδήποτε ἐπαρχίαν τῆς Ἑλλάδος εὔκολα θὰ διακρίνῃ τὴν διαφορὰν τῆς ὁμιλουμένης γλώσσης τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν ἐπαρχιωτῶν. Εἰς μὲν τὰς Ἀθήνας ὁμιλοῦν τὴν νέαν ***κοινὴν*** ἢ δημοτικὴν γλῶσσαν, εἰς δὲ τὰς ἐπαρχίας ὁμιλοῦν τὰ πατροπαράδοτα ἀπὸ τοῦ μεσαιῶνος ***ἰδιώματα*** ἢ ***διαλέκτους.*** Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι τὰ ὅρια μεταξὺ ***διαλέκτων*** καὶ ***κοινῆς*** εὔκολα μετατοπίζονται, διότι ἡ ἐπίδρασις τῆς νέας κοινῆς ἐπὶ τῶν διαλέκτων εἶναι πολὺ μεγάλη, ἕνεκα τῆς ἀνεπτυγμένης ἐπικοινωνίας τῶν ἐπαρχιῶν πρὸς τὴν πρωτεύουσαν καὶ τῶν ποικίλων πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν σχέσεων μετὰ τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλὰ καὶ ἀντιστρόφως ἡ νέα ***κοινὴ*** νὰ μὴ νομίσωμεν ὅτι δὲν δέχεται τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἐπαρχιακῶν ***ἰδιωμάτων.*** Ἂς προστεθῇ εἰς ταῦτα ὅτι καὶ τὰς δύο αὐτὰς γλωσσικὰς μορφὰς διαρκῶς ἐπηρεάζει ἡ ἐπίσημος ἡμῶν γραφομένη γλῶσσα, ἡ ***καθαρεύουσα.*** Πρόχειρον δὲ παράδειγμα τῶν τριῶν τούτων γλωσσικῶν μορφῶν τῆς νέας ἑλληνικῆς ἂς εἶναι τὸ ἑξῆς:

Διάλ. Ἀπάνω Σύρας	***Καθαρεύουσα***
Τὸ κατασπάσασι τὸ μάρμαρο!	Κατέθραυσαν τὸ μάρμαρον!

Κοινὴ
Τὸ κατάσπασαν τὸ μάρμαρο!

Πῶς καὶ πότε ἀνεπτύχθη ἐκ τῶν μεσαιωνικῶν ἑλληνικῶν διαλέκτων ἡ νέα ***κοινὴ*** ἀφορμὴν ἔλαβα νὰ ἐξετάσω πρὸ διετίας ὅταν ἐπῆγα εἰς Σῦραν διὰ νὰ μελετήσω τὴν διάλεκτον τῆς Ἀπάνω Σύρας. Ἐκεῖ εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς νήσου, τὴν Ἑρμούπολιν, εὑρέθην πρὸ μιᾶς ὁμιλουμένης ἡ ὁποία παρουσίαζε ταύτην ἐξαιρετικῶς τὴν διαφορὰν ἀπὸ τὴν ὁμιλουμένην ἄλλων ἐπαρχιακῶν πόλεων ἢ κωμοπόλεων. Ὅτι δηλαδὴ εἰς ἄλλας ἐπαρχιακὰς πόλεις μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ γλωσσικοῦ στρώματος τὸ ὁποῖον προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς νέας κοινῆς τῶν Ἀθηνῶν, διακρίνομεν τὸν πυρῆνα τῆς ὁμιλουμένης τῆς πόλεως ὅτι δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἐπαρχιακὴ διάλεκτος ἢ ἰδίωμα. Εἰς τὰς ἐπαρχιακὰς κωμοπόλεις καὶ χωρία ὁ πυρὴν αὐτὸς τῆς διαλέκτου ἢ ἰδιώματος ἀντέχει πολὺ περισσότερον εἰς τὴν εἰσβολὴν τῆς νέας κοινῆς· διὰ τοῦτο κατὰ τὴν μελέτην μου τῶν ἐπαρχιακῶν ἰδιωμάτων, τοὺς πληθυσμοὺς τῶν κωμοπόλεων καὶ χωρίων διῄρεσα εἰς τρεῖς γλωσσικὰς τάξεις, πρώτην τῶν ***ἀρχαϊκῶν,*** ὅσοι διασώζουν εἰς τὴν διάλεκτόν των φωνητικήν, τυπικὸν καὶ λεξιλόγιον ἰδιωματικά, δευτέραν τῶν ***ἀρχαϊζόντων,*** ὅσων ἡ φωνητικὴ καὶ τὸ τυπικὸν εἶναι ἀλλοιωμένα ἐν μέρει ὑπὸ τῆς νέας κοινῆς, τὸ δὲ λεξιλόγιον διατηρεῖται ἰδιωματικὸν καὶ τρίτην τῶν ***νεωτεριζόντων,*** οἱ ὁποῖοι εἰσάγουν τὴν φωνητικὴν καὶ τὸ τυπικὸν τῆς νέας κοινῆς, διατηροῦν ὅμως ἐν μέρει τοὐλάχιστον τὸ ἰδιωματικὸν λεξιλόγιον. Ἀλλ' εἰς τὴν Ἑρμούπολιν ὁ πυρὴν τῆς ὁμιλουμένης εἶναι αὐτὴ ἡ νέα ***κοινὴ*** ἢ δημοτική. Παρετήρησα δηλ. ὅτι τῶν μὲν δημοσίων ἢ δημοτικῶν ἐντοπίων ὑπαλλήλων, τῶν δικηγόρων, τῶν ἐμπόρων τῆς ἀγορᾶς τῆς Ἑρμουπόλεως κ.τ.τ. ἡ ὁμιλουμένη εἶναι ἀνάμικτος κατὰ τὴν φωνητικήν, τὸ τυπικὸν καὶ τὸ λεξιλόγιον ἐκ στοιχείων τῆς νέας κοινῆς καὶ τῆς καθαρευούσης, περισσοτέρων ἢ ὀλιγωτέρων ἀναλόγως τῆς παιδεύσεως καὶ τοῦ θέματος τὸ ὁποῖον ἔχουν οἱ ὁμιλοῦντες. Τῶν ἀνθρώπων ὅμως τοῦ λιμένος, τῶν λεμβούχων, τῶν τεχνιτῶν, τῶν ἐργατῶν τῶν ἐντοπίων ἡ γλῶσσα φωνητικῶς καὶ τυπικῶς εἶναι καθαρὰ ἡ νέα κοινή, ἐν μέρει δὲ μόνον δύναται νὰ εἰσάγῃ καὶ λέξεις τῆς καθαρευούσης. Τοιουτοτρόπως εἰς τὸ βυρσοδεψικὸν κατάστημα τῶν υἱῶν Κ. Τσιροπινᾶ, οἱ γέροντες ἐργάται, γεννηθέντες ἐν Ἑρμουπόλει, ἀγράμματοι ὅλως διόλου καὶ ἀναποδήμητοι, μαθητεύσαντες καὶ ἐργαζόμενοι εἰς τὸ αὐτὸ ἐργοστάσιον ὡμίλουν τοιαύτην γλῶσσαν:

Ὁ μπάρμπα Μᾶρκος συτζακίζει τὸ πετσὶ γιατ' εἶναι ξυλιά-

ρικο· τὸ περνᾷ τώρα τρίτο χέρι γιὰ νὰ δώσῃ ὁλάδα τοῦ προσώπου. Τὶ λαγαρὰ εἶναι, βλέπεις, πιὸ ἀπὰ καὶ τὰ ξεραίνομε 'ς τὸν ἀγέρα. Ἄϊδε μου τὸ σίδερο τοῦ ξεμαλλισμάτου!

Καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὰς φράσεις αὐτὰς τῶν βυρσοδεψῶν ἡ γλῶσσα τῆς Ἑρμουπόλεως συμπίπτει καθόλου πρὸς τὴν νέαν κοινὴν τῶν Ἀθηνῶν, ἀσχέτως πρὸς τὴν ὁποίαν ἀνεπτύχθη. Διὰ τοῦτο γεννᾶται τώρα τὸ ζήτημα πῶς ἐδημιουργήθη εἰς τὴν Ἑρμούπολιν ἡ νέα κοινὴ ὁμιλουμένη. Ἀλλὰ πρὸ τούτου ἀνάγκη εἶναι νὰ ἐξετάσωμεν ποία ἦτο ἡ καθόλου πολιτικὴ ἡμῶν κατάστασις κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, κατὰ τοὺς ὁποίους ἤρχισεν ἡ δημιουργία τῆς νέας κοινῆς, δηλ. ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ μεγάλου ἀγῶνος. (1)

Κατὰ τὴν 1 Ἰανουαρίου 1822 ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ Α' Ἐθνικὴ Συνέλευσις εἶχε κηρύξει τὸ πολλαχῶς ἀξιομνημόνευτον ἐκεῖνο κήρυγμα, κατὰ τὸ ὁποῖον «τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὑπὸ τὴν φρικώδη ὀθωμανικὴν δυναστείαν μὴ δυνάμενον νὰ φέρῃ τὸν βαρύτατον καὶ ἀπαραδειγμάτιστον ζυγὸν τῆς τυραννίας καὶ ἀποσεῖσαν αὐτὸν μὲ μεγάλας θυσίας, κηρύττει σήμερον διὰ τῶν νομίμων παραστατῶν του εἰς ἐθνικὴν συνηγμένων συνέλευσιν ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ὕπαρξιν καὶ ἀνεξαρτησίαν». Ἐκ τούτου ἐννοοῦμεν ὅτι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶχεν ἀρχίσει παρ' ἡμῖν κάποια ἐλευθερωτέρα πνευματικὴ καὶ πολιτικὴ ἐπικοινωνία, τῆς ὁποίας προϊὸν εἶναι ἡ στενοτέρα προσέγγισις τῶν κατὰ τόπους κοινοτήτων, ἐκ τῆς ὁποίας ἐκθλίβεται ἡ κοινὴ γλῶσσα.

«Μεταξὺ τῶν παραγόντων, γράφει ὁ Hermann Paul εἰς τὸ βιβλίον του περὶ τῶν γενικῶν ἀρχῶν τῆς γλωσσικῆς (γ' σ. 392 ἑ.), οἱ ὁποῖοι συντελοῦν εἰς δημιουργίαν κοινῆς γλώσσης, δέον νὰ ἐξαρθῇ κατὰ πρῶτον λόγον ἡ **ἀνάγκη**. Τοιαύτη **ἀνάγκη** παρουσιάζεται τότε πρῶτον ὅταν αἱ διαλεκτικαὶ διαφοραὶ ἔχουν τόσον πολὺ προχωρήσει ὥστε ὅλοι οἱ ὁμόγλωσσοι δὲν εἰμποροῦν νὰ συνεννοοῦνται ἀναμεταξύ των... Διὰ νὰ ὑπάρχῃ δὲ ἡ **ἀνάγκη** κοινῆς γλώσσης χρειάζεται νὰ ἔχῃ προηγουμένως ἀναπτυχθῇ ἀρκετὰ ἡ ἐπικοινωνία τῶν διαφόρων καὶ αὐτῶν τῶν ἀπωτάτων χωρῶν καὶ νὰ

ὑπάρχουν πολλαὶ ἐμπορικαί, πολιτικαὶ ἢ φιλολογικαὶ σχέσεις. Παντοῦ, ὡς κανὼν κοινῆς γλώσσης χρησιμεύει κατ' ἀρχὰς ὄχι νέα ἀλλὰ μία ἀπὸ τὰς ὑπαρχούσας διαλέκτους. Καὶ πάλιν δὲν ἐκλέγεται ἐκ τούτων μία κατά τινα συνθήκην, ἀλλὰ πρέπει ἡ μέλλουσα νὰ ἐκλεχθῇ ὡς κανὼν νὰ ὑπερέχῃ κατά τι εἴτε εἰς τὸ ἐμπόριον εἴτε εἰς τὴν πολιτικὴν εἴτε εἰς τὴν φιλολογίαν εἴτε συγχρόνως εἴς τινα ἐκ τούτων.»

Ἐκ τῶν προτέρων λοιπὸν φαίνεται φυσικὸν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ν' ἀρχίσῃ ἐπικρατοῦσα μεταξὺ τῶν κατὰ τόπους ὁμιλουμένων διαλέκτων τῆς Ἑλλάδος, ἐκείνης τῆς χώρας ἢ πόλεως ἡ διάλεκτος ἢ τὸ ἰδίωμα, ἡ ὁποία συνεκέντρωνε τὴν μεγαλυτέραν καὶ ἐπισημοτέραν πολιτικὴν δύναμιν, ἡ ὁποία ἐξήσκει τὴν μεγαλυτέραν ἠθικὴν ἐπιβολὴν καὶ πρὸς τὴν ὁποίαν ἐστρέφοντο τὰ βλέμματα ὅλων τῶν διὰ τὴν ἐλευθερίαν ἀγωνιζομένων Ἑλλήνων. Καὶ ἂν ἀναζητήσωμεν, δὲν θὰ δυσκολευθῶμεν νὰ εὕρωμεν ποία ἦτο τότε ἡ χώρα ἢ πόλις αὕτη τῆς Ἑλλάδος.

«Δύναμις μεγάλη καὶ στήριγμα καὶ ἀμυντήριον τοῦ ἀγῶνος ἦτο ἡ Πελοπόννησος, ἡ ἐκ τῆς φύσεως προωρισμένη καὶ ἐκ τῆς ἱστορίας ἀποδεδειγμένη αὕτη ἀκρόπολις τῆς Ἑλλάδος. Ἡ γεωγραφικὴ διάπλασις τῆς χώρας, τὸ συμπαγὲς τοῦ ἐνταῦθα ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, τὸ σχετικῶς ὀλιγάριθμον τῶν Τούρκων καὶ ἡ ἄλλη στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ δύναμις καὶ ἀριστοκρατία τοῦ ἐνταῦθα ἑλληνισμοῦ.... διηυκόλυναν ἐνταῦθα σπουδαίως τὴν ἐξέγερσιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ». (2) Βεβαίως δὲν ἔλειπαν οὐδὲ ἐκ τῶν ἄλλων τῆς ἠπειρωτικῆς καὶ νησιωτικῆς Ἑλλάδος μερῶν οἱ στρατιωτικοί, ναυτικοὶ καὶ πολιτικοὶ ἀριστεῖς, ἀλλὰ καὶ τούτων ὅλων, αἱ πρὸς τὴν Πελοπόννησον σχέσεις εἶναι γνωσταὶ ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν χρόνων τούτων. (3) Εἰς Πελοπόννησον ἀπεβιβάσθη ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης γενικὸς πληρεξούσιος τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου. Εἰς τὴν Ἐπίδαυρον συνῆλθεν ἡ πρώτη Ἐθνικὴ Συνέλευσις, ἥτις ἐψήφισε τὸ πρῶτον προσωρινὸν πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὸ Ἄστρος συνῆλθεν ἡ δευτέρα Ἐθνικὴ Συνέλευσις, ἡ τροπολογήσασα τῷ 1823 τὸ πρῶτον πολίτευμα. Εἰς Τροιζῆνα τῷ 1827 συνῆλθεν ἡ τρίτη

Ἐθνικὴ Συνέλευσις, ἥτις ἐψήφισε τὸ πολίτευμα, κατὰ τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ κυβερνηθῇ ἡ Ἑλλὰς ὑπὸ τοῦ Καποδιστρίου. Καὶ ἀπὸ τοῦ Καποδιστρίου καὶ ἑξῆς μέχρι τῆς μεταθέσεως εἰς Ἀθήνας τῆς πρωτευούσης αἱ συγκληθεῖσαι Ἐθνικαὶ Συνελεύσεις ὅλαι συνῆλθαν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Αἱ δὲ κυβερνήσεις ἑκάστοτε τοῦ ἀγωνιζομένου ἔθνους σχεδὸν δὲν ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον. Διὰ ταῦτα βλέπομεν τὰς συμμάχους Δυνάμεις τῷ 1828 νὰ κηρύξουν τὴν Πελοπόννησον μετὰ τῶν παρακειμένων νήσων ὑπὸ τὴν προσωρινὴν αὐτῶν ἐγγύησιν μέχρις ὅτου ὁριστικῶς ἀποφασισθῇ ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος.

Οἱ ὅροι λοιπόν, οἱ ὁποῖοι προαπαιτοῦνται, κατὰ τὸν Hermann Paul, διὰ τὴν δημιουργίαν κοινῆς γλώσσης, ἰδοὺ ὅτι ὑπῆρχαν τότε παρ' ἡμῖν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος. Ἡ μεγάλη ἐθνικὴ κοινοπραγία ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος, ἔφερεν εἰς στενοτάτας πολιτικὰς σχέσεις μετὰ τῆς Πελοποννήσου τὰ καθ' ἕκαστον τμήματα τῆς ἕως τότε ὑποδούλου πατρίδος. Τί λοιπὸν παράδοξον ἂν τῶν Πελοποννησίων τούτων τὴν διάλεκτον ἤρχισαν τότε νὰ μιμοῦνται καὶ νὰ λαλῶσιν οἱ ἄλλοι Ἕλληνες, θεωροῦντες τὰς ἰδικάς των διαλέκτους καὶ ἰδιώματα ὡς τεκμήρια ἀπαιδευσίας καὶ ἀγροικίας; Ποία δὲ ἦτο ἡ Πελοποννησιακὴ αὐτὴ διάλεκτος; Ἐκ τῶν σημερινῶν διαλεκτικῶν μελετῶν γνωρίζομεν ὅτι ἡ Πελοπόννησος, πλὴν τῆς Μάνης καὶ τῆς Τσακωνιᾶς, ἀνήκει εἰς ἰδιαίτερον διαλεκτικὸν σύστημα, τοῦ ὁποίου γνώρισμα εἶναι ἡ καθαρὰ προφορὰ τῶν φωνηέντων καὶ τῶν συμφώνων, καθόλου δὲ οἱ χαρακτῆρες ἐκεῖνοι τῆς νέας Ἑλληνικῆς, τοὺς ὁποίους εὐκρινῶς περιγράφει ὁ Γ. Χατζιδάκις εἰς τὸ βιβλίον του «Σύντομος ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης» σ. 90-111 καὶ ὁ A. Thumb εἰς τὸ Handbuch der Neugr. Volkssprache. Ὡς δεῖγμα ταύτης λαμβάνομεν περικοπὴν ἐκ γλωσσικοῦ μνημείου τῆς διαλέκτου τῆς Ἀδριτσαίνης.

«Ἕνας ἤτανε φτωχὸς καὶ πάγαινε ναΰρῃ τὴν τύχην του. »Ἀποφάσιπε νὰ πάῃ καὶ κίνησε. Πρῶτα ἀπαντάει ἕνα »ποτάμι καὶ πάγαινε θελὸ καὶ τόνε ῥώτησε· ποῦ πάς; Πά

»ναΰρω τὴν τύχη μου, τοῦ εἶπε. Νὰ ῥωτήσῃς καὶ γιὰ μένα »ποῦ δὲν ξαστερώνω ποτέ, τοῦ λέει». (Γ. Χατζιδάκι, Σύντ. Ἱστ. Ἑλλ. Γλ. σ. 139).

Θὰ ἐρωτήσετε τώρα ἂν ἡ διάλεκτος αὐτὴ τῆς Πελοποννήσου ταυτίζεται πρὸς τὴν νέαν κοινὴν τῆς Ἑρμουπόλεως καὶ τῶν Ἀθηνῶν. Βεβαίως δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ἡ Πελοποννησιακὴ διάλεκτος εἶναι ὁ μέγας πυρὴν τῆς σημερινῆς δημοτικῆς(4), ἀφοῦ ὅμως ἐν τῷ μεταξὺ ὑπέστη ἀναγκαίως καὶ μεταβολάς τινας, ἐφ' ὅσον προήγετο εἰς νέαν κοινήν(5). Ἕνα παράδειγμα ἴδιον μᾶς ἦτο χρήσιμον, τὸ λαμβάνομεν δὲ ἀπὸ τὴν παλαιοτέραν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

Κατὰ τὸν τέταρτον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα ἡ ἀρχαία ἀττικὴ διάλεκτος, διὰ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων του, ἤρχισε νὰ ἐξαπλώνεται καὶ νὰ διαδίδεται εἰς τοὺς Ἕλληνας τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, ὅπου σπουδαιότατα ἐμπορικά, πολιτικὰ καὶ πνευματικὰ κέντρα ἀνεδείχθησαν, ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Πέργαμος κ.λ. Ἐκεῖ ἡ ἀττικὴ διάλεκτος ἤρχισε νὰ προάγεται εἰς κοινὴν γλῶσσαν, ὥστε μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἀφοῦ ἐξέβαλε τὰς ἄλλας ἀρχαίας ἑλληνικὰς διαλέκτους νὰ κατισχύσῃ ὡς ἐθνικὴ γλῶσσα τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλ' οἱ εἰς τὰ κέντρα ἐκεῖνα συμμιγεῖς Ἕλληνες, πρόσθεσε ἀκόμη καὶ ἄλλοι ἀλλόγλωσσοι — ἦσαν ἱκανοὶ νὰ προφέρουν τοὺς φθόγγους τῆς ἀττικῆς διαλέκτου, τὴν ὁποίαν ἐμάνθαναν καὶ νὰ μεταχειρίζωνται ὅλα τὰ γλωσσικὰ αὐτῆς στοιχεῖα ἀπαράλλακτα ὅπως οἱ καθαυτὸ Ἀθηναῖοι; Εἶναι γνωστὸν ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν γλωσσῶν ὅτι ὅσοι μανθάνουν καὶ μεταχειρίζονται ἄλλην διάλεκτον, δὲν λαμβάνουν μόνον, ἀλλὰ καὶ δίδουν εἰς αὐτὴν ἐκ τῆς προτέρας αὐτῶν διαλέκτου, ποικίλα γλωσσικὰ στοιχεῖα· διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἀρχαία ἀττικὴ διάλεκτος ἕως ὅτου γείνῃ κοινὴ ὑπέστη πολλὰς ἀλλοιώσεις.

Σύμφωνα μὲ αὐτά, πρέπει νὰ διακρίνωμεν εἰς ποῖα κέντρα τοῦ ἔθνους, πολιτικὰ ἢ ἐμπορικά, ἔγινεν ἡ κατεργασία τῆς Πελοποννησιακῆς διαλέκτου εἰς νέαν κοινὴν ὁμιλουμένην, ἀφ' ὅτου οἱ πατέρες μας πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν ἤρχισαν νὰ μιμοῦνται τὴν Πελοποννησιακὴν διάλεκτον. Καὶ ὡς τοιαῦτα

ἀναγνωρίζω τὸ Ναύπλιον, τοῦ ὁποίου διάδοχος ἀπὸ τοῦ 1834 εἶναι αἱ Ἀθῆναι καὶ τὴν Σῦραν.

Τὸ μὲν Ναύπλιον, ἀπὸ τοῦ 1823 πρωτεύουσα τοῦ νέου κράτους, κατεκλύζετο ἀπὸ πρόσφυγας ἐκ πάσης ἑλληνικῆς γῆς, φεύγοντας τὴν καταδίωξιν τῶν Τούρκων, οὕτως ὥστε καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἀγῶνος δὲν εἶχεν ὀλιγωτέρους τῶν 30,000 κατοίκων. Εἰς δὲ τὴν Σῦραν ἀπὸ τοῦ 1821, ἰδίᾳ δὲ ἀπὸ τοῦ 1823-28 ἑλληνικαὶ οἰκογένειαι ἐκ Κυδωνιῶν, Χίου, Σμύρνης, Κρήτης, Θεσσαλίας, Μακεδονίας, Ρόδου, Ψαρῶν κατέφευγον πρὸς σωτηρίαν, διότι ἐθεωρεῖτο ὡς οὐδέτερον ἔδαφος. Κατ' ἀρχὰς ἐφ' ὅσον δὲν ἦσαν πολλοὶ οἱ πρόσφυγες οὗτοι παρέμειναν ἐν Ἀπάνω Σύρᾳ, ἡ ὁποία ἦτον ἡ μοναδικὴ πόλις τῆς νήσου, τοὐλάχιστον ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῶν τελευταίων Βυζαντινῶν χρόνων· ἀφότου δὲ ἐπολλαπλασιάσθησαν, ἔφθασαν δὲ εἰς 40,000, ἤρχισαν νὰ καταλαμβάνουν τὴν παραλίαν τὴν ἐκτεινομένην ΝΑ τῆς Ἀπάνω Σύρας, ὅπου ἐκτίσθη ἡ νέα πόλις, Ἑρμούπολις ἀπὸ τοῦ 1824 κληθεῖσα, ἡ ὁποία ἔλαβε σὺν τῷ χρόνῳ μεγίστην ἐμπορικὴν καὶ κοινωνικὴν ἀνάπτυξιν. Ἀπὸ τοῦ 1828 ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς ἤρχισε νὰ μονιμοποιῆται. Γενομένης τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἀπογραφῆς οἱ Ἑρμουπολῖται εὑρέθησαν 15,000, ἐκ τῶν ὁποίων χίλιοι ἦσαν Πελοποννήσιοι. (6)

Τὸ αὐτὸ ἔγεινε καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου τῷ 1834 μετετέθη ἡ πρωτεύουσα τοῦ Κράτους μετὰ πάσης τῆς ὑπαλληλικῆς τάξεως. Μέγα μέρος τῆς συνοικιζομένης πόλεως κατέλαβαν οἱ Πελοποννήσιοι κοινωνικῶς καὶ πολιτικῶς ἐπιβαλλόμενοι εἰς τὴν νέαν πόλιν. (7)

Ἅμα εἰς τὰς Ἀθήνας ἐμορφώθη ἡ Πελοποννησιακὴ διάλεκτος εἰς *κοινὴν* ἢ δημοτικὴν γλῶσσαν, ἤρχισε νὰ μεταδίδεται εἰς ὅλην τὴν ἄλλην Ἑλλάδα διὰ τῶν ποικίλων κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν σχέσεων, τὰς ὁποίας ἀνέπτυξεν ἡ πρωτεύουσα μετὰ τῶν ἐπαρχιῶν, ὅπως εἴπαμεν ἐν ἀρχῇ. Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι ὁ ἀγὼν τῆς ἐπικρατήσεως τῆς νέας ταύτης κοινῆς ὁμιλουμένης δὲν ἐτελείωσεν, ἐξακολουθεῖ καὶ θὰ ἐξακολουθῇ νὰ παλαίῃ αὕτη πρὸς τὰς κατὰ τόπους ἐπαρχιακὰς διαλέκτους μέχρι τελείας ἐξαφανίσεως αὐτῶν.

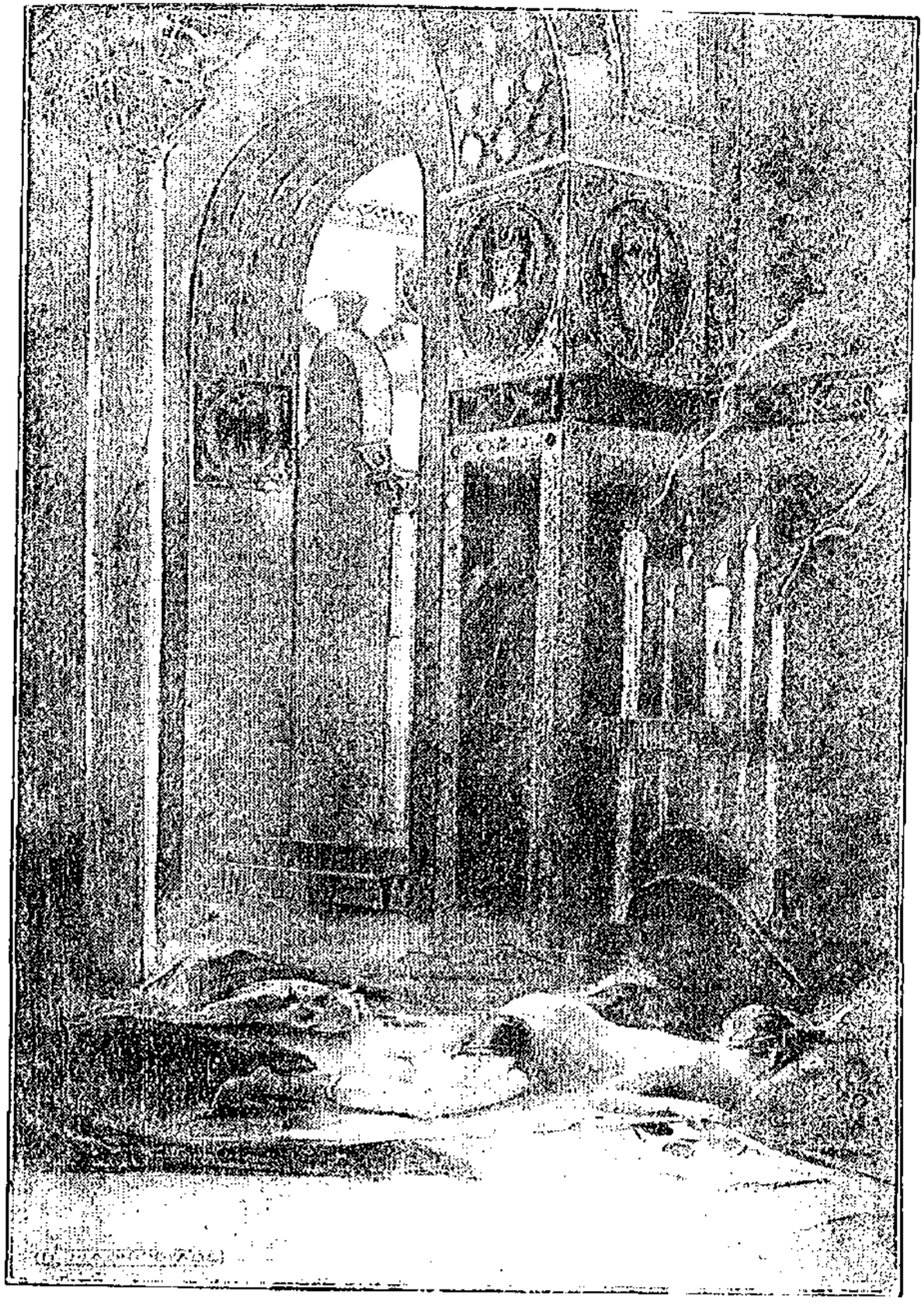

Π. ΜΑΘΙΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΒΕΘΛΕΕΜΙΤΙΣ
(Βυζάντιον 1463)

Πόσον χρόνον θὰ διαρκέσῃ ἡ πάλη αὕτη ἐκ τῶν προτέρων δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν, διότι ἐξαρτᾶται τοῦτο ἐκ ποικίλων ὅρων. Δυνάμεθα μόνον νὰ βεβαιώσωμεν σήμερον, μετὰ τοὺς τελευταίους ἐνδόξους πολέμους ὑπὲρ τῆς ὁλικῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὅτι ἡ δημοτικὴ μᾶς γλῶσσα ἀρχίζει ἤδη τὸν ἀγῶνα τῆς διεισδύσεως εἰς τὰς νέας ἑλληνικὰς ἐπαρχίας, τὴν Β. Ἤπειρον, τὴν Θράκην καὶ τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ὅτι, ὅπως κατὰ τοὺς μέσους χρόνους, τῆς μεσαιωνικῆς δημοτικῆς μας γλώσσης, ἡ ὁποία ἦτο δημιούργημα τῆς μεγάλης πρωτευούσης τοῦ ἔθνους, τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀφ' ὅτου ἡ πολιτικὴ αὐτῆς δύναμις διεσείσθη, ἀπὸ τὸ 1204 κ. ἐ., (8) ἡ πρὸς διάλυσιν καὶ διάσπασιν εἰς διαλέκτους κίνησις κατηυθύνετο ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὰς ἐπαρχίας, οὕτω, δηλ. ἀντιστρόφως σήμερον ἡ ἑνωτικὴ κίνησις πρὸς ἀπαρτισμὸν μιᾶς κοινῆς ἐθνικῆς ὁμιλουμένης γλώσσης τῶν Ἑλλήνων κατευθύνεται ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

8 Μαρτίου 1921.

Ι. Κ. ΒΟΓΙΑΤΖΙΔΗΣ

Σημειώσεις: (1) Κ. Κρουμβάχερ, Τὸ πρόβλημα τῆς νεωτέρας γραφομένης (Ἀπάντησις Γ. Ν. Χατζιδάκι) σ. 491. (2) Π. Καρολίδου, Ἱστορία ΙΘ' αἰῶνος 2,236. Ἐν ἀρχῇ τοῦ ἀγῶνος ἡ Πελοπόννησος εἶχε πληθυσμὸν πεντακοσίων περίπου χιλιάδων· κατὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ βασιλέως Ὄθωνος ὅλον τὸ κράτος εἶχε πληθυσμὸν ἑξακοσίων χιλιάδων, ἡ δὲ Πελοπόννησος τριακοσίων χιλιάδων (Ἐπ. Κυριακίδου, Ἱστορία τοῦ συγχρόνου ἑλληνισμοῦ 1,223). (3) Ἐπ. Κυριακίδου αὐτόθ. 1,504. (4) Τοῦτο ἀνεγράφη ὡς γνώμη τοῦ καθηγητοῦ Ν. Γ. Πολίτου ἐν Κ. Κρουμβάχερ, αὐτόθ. σ. 151. (5) Α. Σκιᾶ, Ὁ ἀληθὴς χαρακτὴρ τοῦ λεγομένου γλωσσικοῦ ζητήματος σ. 42 ὅπου ἀποκρούεται ὁ ταυτισμὸς τῆς Πελοποννησιακῆς διαλέκτου πρὸς τὴν νέαν κοινήν. (6) Τ. Ἀμπελᾶ, Ἱστορία τῆς νήσου Σύρου σ. 601. Ἀκόμη μέχρι σήμερον διακρίνεται ἡ ἐπικράτησις ἐν Ἑρμουπόλει τῆς Πελοποννησιακῆς διαλέκτου ἐκ τῆς χρήσεως τῶν εἰς -άω παρεκτεταμένων ρηματικῶν τύπων. (7) Τοῦτο ἀπηχεῖ μέχρι σήμερον ἡ παράδοσις, ἰδὲ κ. Ἐπ. Κυριακίδου, αὐτόθ. 1,488,504. (8) Aug. Heisenberg, Dialekte und Umgangssprache im Neugr., München 1918 σ. 16, 20, 56.

ΜΙΑ ΕΞΑΦΑΝΙΣΘΕΙΣΑ ΠΟΛΙΣ

Η ΜΟΣΧΟΠΟΛΙΣ ΤΗΣ Β. ΗΠΕΙΡΟΥ

Α΄

Πρὸς βορρᾶν τῆς Μοσχοπόλεως κατηυλίζοντο, ὅταν μετέβην ἐκεῖ, συντάγματά τινα τοῦ Γαλλικοῦ στρατοῦ. Παρέκειτο ἦσαν τὰ ἐρείπια τῆς Μοσχοπόλεως, διότι σήμερον οὐδὲν ὑφίσταται ἐκ τῆς πλουσίας καὶ εὐδαίμονος ἄλλοτε πόλεως. Ὁ Σαλῆ-Μπούτκας, Ἀλβανὸς ἀρχιληστής, ἡγούμενος συμμοριῶν Γκέκηδων ἐπυρπόλησε ταύτην, ἐφόνευσε πλείστους ἐκ τῶν κατοίκων της, καὶ ἀπῆλθεν. Οἱ ἐπιζήσαντες Μοσχοπολῖται κατέφυγαν εἰς τὴν Κοριτσᾶν καὶ εἰς ἄλλας πόλεις τῆς Μακεδονίας, πλεῖστοι δ' ἐξ αὐτῶν ἐκ τῶν κακουχιῶν καὶ τῶν στερήσεων ἐχάθησαν. Οὕτω τὰ ἄγρια Ἀλβανικὰ φῦλα κατέστρεψαν καὶ διήρπασαν τὴν Μοσχόπολιν καὶ ἐκ δευτέρου, διότι τὴν εἶχαν διαρπάσει καὶ ἄλλοτε.

Ἡ Μοσχόπολις εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης πρὸς δυσμὰς ἐκ Κοριτσᾶς πρὸς τὸ Βεράτιον, καὶ εἰς ἀπόστασιν εἴκοσι πέντε περίπου χιλιομέτρων ἀπ' αὐτῆς. Ὁ δρόμος ὁ ἄγων πρὸς τὰ ἐκεῖ δὲν ἔχει πολλὰ θέλγητρα. Ἀλλ' ἡ ἐξαφανισθεῖσα πόλις, παρ' ὅλα τὰ πρόσφατα τρομερὰ σημεῖα τῆς καταστροφῆς, ἀποζημιοῖ τὸν ἐπισκεπτόμενον αὐτήν. Τὸ μόνον ὅπερ δὲν ἔθιξαν οἱ ἅρπαγες εἶναι ἡ Ἱερὰ Μονὴ τοῦ Προδρόμου. Εὑρίσκεται αὕτη εἰς δύο ἢ τριῶν χιλιομέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν ἐρειπίων. Ἐγείρεται δὲ εἰς μαγευτικωτάτην τοποθεσίαν ἐν μέσῳ πυκνοτάτου δάσους. Τὸ θέαμα ἀπὸ τῶν ἀνδήρων τῆς Μονῆς εἶναι ἀπαράμιλλον εἰς πλοῦτον βλαστήσεως, εἰς κάλλος καὶ ποικιλίαν σκηνογραφιῶν. Τὴν ἐντύπωσιν ὅμως ἐκ τῆς διαγελώσης φύσεως διηλητηριάζει ἡ θέα τῆς καταστροφῆς, τὰ πολυάριθμα ἐρείπια καὶ ἡ μελαγχολία, ἡ ἐπιχυνομένη εἰς τὴν ψυχὴν ἐπὶ τῇ ἀναμετρήσει τῶν δεινῶν, ὅσα ἐπέφερεν εἰς τὴν ταλαίπωρον πόλιν ἡ βαρβαρότης τῶν συγχρόνων ἐπιδρομέων.

Ἀλλά, παρ' ὅλην τὴν ἀναδιδομένην θλῖψιν ἐκ τῶν ἐρειπίων, ἡ φύσις, ἡ ἀσυγκίνητος ἐκ τῆς καταστροφῆς, δὲν ἀπέβαλεν οὐδὲν ἐκ τοῦ κάλλους καὶ τῶν θελγήτρων της. Τὰ διαυγῆ ποτάμια διαυλακώνουν τὴν ἐρειπωμένην πόλιν. Ἐκκλησίαι τινὲς διαρπαγεῖσαι καὶ βεβηλωθεῖσαι διασώζονται ἔτι ὡς σκελετοί, οἱ δὲ πρὸ αὐτῶν κατάφυτοι λόφοι φαίνονται ἐξ ἀποστάσεως ὡς κρεμαστοὶ κῆποι, ἐνῷ αἱ σύσκιοι χαράδραι προσθέτουν νέον κάλλος εἰς τὴν μεγαλοπρεπῆ εἰκόνα. Εἰς τὴν ἀκατάσχετον αὐτὴν βλάστησιν ζοῦν ἀμερί-

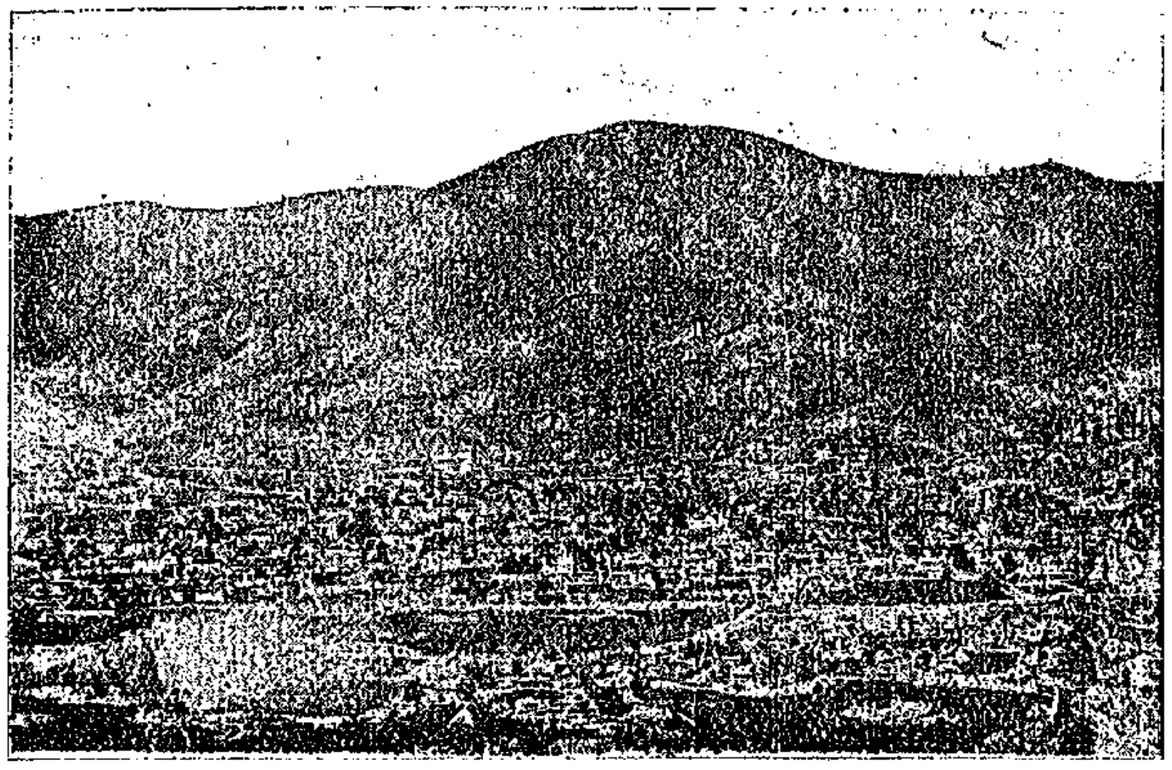

Ἡ Μοσχόπολις πρὸ τῆς καταστροφῆς.

μνως μυριάδες πτηνῶν, λαοὶ ὁλόκληροι «πτερωμένων κελαδιστῶν», *κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ ποιητοῦ*. Ἄλλοτε ἔζων ἐπίσης μυριάδες ποιμνίων, τὰ ὁποῖα περιέτρεχον τοὺς λόφους κατὰ τὸ θέρος, αἱ δὲ φλογέραι τῶν Ἠπειρωτῶν βοσκῶν ἀνεμίγνυαν τοὺς ἤχους των μὲ τὰ κελαδήματα τῶν πτηνῶν.

Ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης φαίνονται αἱ γλαυκαὶ κορυφαὶ τῶν ὀρέων. Εἶναι ἡ Λένια, ἡ ὀνομαστὴ διὰ τὴν ξυλείαν της, ἡ Ὀστροβίτσα, ὅπου κατὰ τὸ θέρος καταφεύγουν οἱ ποιμένες, καὶ πέραν ὁ μεγαλοπρεπὴς Ἰλλυρικὸς Τόμαρος, τοῦ ὁποίου αἱ κορυφαὶ καλύπτονται ἀπὸ αἰωνίας χιόνας. Ἐν μέσῳ τοιαύτης φύσεως ὑψοῦται ἡ Ἱερὰ Μονὴ τοῦ Προδρόμου, ἡ μόνη, ὡς εἶπον, διασωθεῖσα ἐκ τῆς γενικῆς καταστροφῆς.

Ὑδρύθη αὕτη κατὰ τὸ 1634, ὡς φαίνεται ἔκ τινος διασωζομένου κώδικος ἔχοντος ὡς ἑξῆς: «Ἐπὶ ἔτους αχλδ' ἐθεμελιώθη ὁ ναὸς τοῦ Τιμίου ἐνδόξου προφήτου Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου, ἐν μηνὶ Ἰουλίῳ 14', ἐν ἡμέρᾳ Παρασκευῇ, καὶ πρῶτος κτήτωρ καθηγούμενος κὺρ Ἀντώνιος Ἱερομονάχου». Ἡ οἰκοδόμησις τοῦ ναοῦ ἐξηκολούθησεν ἐπὶ εἴκοσιν ἑπτὰ ἔτη, ὡς φαίνεται εἰς τὴν πλευρὰν τῆς ἐσωτερικῆς θύρας τοῦ ναοῦ, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ἐπερατώθη οὗτος ἐν ἔτει 1659.

Ἡ Μονὴ τοῦ Προδρόμου συνείχετο ἄλλοτε μετὰ τῆς πόλεως διὰ λιθοστρώτου, διασωζομένου ἀκόμη εἷς τινα σημεῖα. Τὸ φθαρὲν τοῦτο λιθόστρωτον ἠκολουθήσαμεν ἵνα εἰσέλθωμεν εἰς τὴν καταστραφεῖσαν πόλιν. Τὸ θέαμα εἶναι σπαραξικάρδιον. Οἱ Τουρκαλβανοὶ ἐπιπεσόντες τὴν ἐνέπρησαν καὶ τὴν ἐλεηλάτησαν. Αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδία ἐτράπησαν ἔξω τῆς πόλεως διὰ νὰ σωθοῦν. Οἱ ἄνδρες παραμείναντες ἐκεῖ νὰ ὑπερασπίσουν τὰς ἑστίας των ἐσφάγησαν καὶ ἐκάησαν οἱ πλεῖστοι, διότι πῦρ τεθὲν συνεπλήρωσε τὴν καταστροφήν. Οὕτως ἡ ὡραία πόλις κατεστράφη ἐξ ὁλοκλήρου, προτοῦ δὲ ἀποκατασταθῇ νέα τάξις πραγμάτων, οὐδὲ σκέψις δύναται νὰ γίνῃ περὶ ἐπανόδου τῶν προσφύγων εἰς τὴν πατρίδα των.

Ἡ Μοσχόπολις κατῳκεῖτο ὑπὸ 5,000 περίπου, Ἑλλήνων πάντων καὶ ἀσχολουμένων εἰς τὴν ἐμπορίαν. Πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἦσαν ἐκ τῶν κυριωτέρων ἐμπορικῶν παραγόντων αὐτῆς τῆς Κορυτσᾶς. Ἐθαλλεν ἐκεῖ μέχρις ἐσχάτων μία λαμπρὰ ἀστικὴ σχολή, εἰς τὴν ὁποίαν ἐδιδάσκοντο μαθηταὶ καὶ μαθήτριαι περὶ τοὺς 240, ἓν παρθεναγωγεῖον, ὅπου ἐξεπαιδεύοντο 160 μαθήτριαι, καὶ ἓν νηπιαγωγεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐφοίτων 170 νήπια. Κατὰ τὰς στατιστικὰς πληροφορίας ἡ Μοσχόπολις εἶναι ἐκπαιδευτικὴ περιφέρεια, ὅπου ὑπῆρχεν ὁ ὀλιγώτερος ἀριθμὸς τῶν ἀγνοούντων γραφὴν καὶ ἀνάγνωσιν, καί, κατ' ἀναλογίαν μὲ τὸν πληθυσμόν της, ὑπῆρχαν οἱ περισσότεροι φοιτῶντες εἰς σχολεῖα μαθηταὶ ἀμφοτέρων τῶν φύλων. Τοιουτοτρόπως καὶ ἐν τῇ παρακμῇ της ἀκόμη ἡ ἑλληνικὴ Μοσχόπολις διετήρει κάτι ἐκ τοῦ παλαιοῦ αὐτῆς μεγαλείου.

Φαίνεται ὅτι ἡ Μοσχόπολις συνῳκίσθη περὶ τὸ ἔτος 1330 μ. Χ. Ἡ πρὸ τοῦ ἔτους τούτου ἱστορία της εἶναι πολὺ σκοτεινή. Εἰς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς οὐδεμία μνεία γίνεται περὶ τῆς Μοσχοπόλεως. Ὁ Πουκεβὶλ εἰς τὸ Ὁδοιπορικόν του ἀναφέρει ὅτι ὁ Κουΐντος Μάξιμος ἀνήγειρε τὴν Μοσχόπολιν περὶ τὸν Α΄ αἰῶνα ἐπὶ τῆς ἀρχαίας πόλεως τῶν Μόσχων, βαθμηδὸν δὲ καὶ κατ' ὀλίγον, ἀπὸ ἁπλῶν ποιμενικῶν σκηνωμάτων ἀπέβη ἡ μητρόπολις τοῦ ἐμπορίου τῆς Ἠπείρου καὶ μέγα κέντρον ἑλληνικῆς παιδεύσεως. Ἡ γνώμη ὅμως αὕτη τοῦ Πουκεβὶλ ἐλέγχεται πεπλανημένη, διότι ἄλλη ἦτο ἡ Μοσχικὴ τοῦ Στράβωνος, κειμένη κατὰ τὴν Κολχικήν. Κατὰ τὰ μέσα τῆς προπαρελθούσης ἑκατονταετηρίδος, οἱ κάτοικοί της ἀνήρχοντο εἰς 40,000. Κατὰ δὲ τὸ ἔτος τῆς πρώτης καταστροφῆς ὁ πληθυσμός της εἶχεν ὑπερβῆ τὰς 65,000.

Κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο, τὸ 1788, εὑρίσκετο ἡ πόλις εἰς ὅλην τὴν ἀκμήν της. Ὁ πολιτισμὸς καὶ ὁ πλοῦτός της ἦσαν ἐξαιρετικοὶ μεταξὺ τῶν ἄλλων πόλεων τῆς περιφερείας ἐκείνης. Τὰ σχολεῖα εὑρίσκοντο εἰς πλήρη ἄνθισιν καὶ τὸ ἐμπόριόν της ἦτο μέγα. Ταῦτα ἐξέγειραν τὴν ὄρεξιν τῆς ἁρπαγῆς εἰς τοὺς πέραν τῶν ὀρέων ἀλβανικοὺς πληθυσμούς.

Αἱ οἰκίαι της κτισμέναι ἐκ πελεκητῶν καὶ συμμέτρων

λίθων ἀνήρχοντο εἰς 12,000, καὶ σήμερον δὲ τὰ πλούσια ἐρείπια αὐτῶν μαρτυροῦν τὴν οἰκονομικὴν εὐρωστίαν τῆς πόλεως, τὴν ὁποίαν ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν ἠρήμωσαν αἱ Τουρκαλβανικαὶ ὁρδαί. Ἡ ἐγκατάλειψις καὶ ὁ χρόνος συνεπλήρωσαν τὸ ἔργον τοῦ ὀλέθρου. Ὅ,τι εἶχεν ἀπομείνει τὸ κατέστρεψε τελευταίως ὁ Σαλῆ-Μπούτκας, ὅστις ἐμάχετο μετὰ τῶν Αὐστρογερμανῶν. Περὶ τοῦ παλαιοῦ μεγαλείου τῆς Μοσχοπόλεως μαρτυροῦν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ οἱ διασωθέντες μέχρις ἐσχάτων ναοί, οἵτινες ἀνήρχοντο εἰς εἴκοσι τρεῖς. Οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἦσαν μεγαλοπρεπεῖς καὶ αὐστηροῦ Βυζαντινοῦ ῥυθμοῦ. Αἱ πολυάριθμοι οἰκίαι ἠγείροντο ἐπὶ ἑπτὰ λοφίσκων. Αἱ ὁδοί της κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν μεσαιωνικῶν πόλεων ἦσαν στεναί, ὡς φαίνεται ἀπὸ τὰς ἀνασκαφείσας οἰκίας καὶ τοὺς διανοιχθέντας δρόμους τῆς πόλεως. Ὅλαι αἱ οἰκίαι εἶχον ἐξώστας καὶ ἦσαν ὑψηλαί, ὡς ἐκ τούτου σπανίως αἱ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου εἰσέδυον ἐντὸς αὐτῶν. Ἀντιθέτως πρὸς τὴν σημερινὴν Κορυτσᾶν, τὴν κοσμουμένην ὑπὸ πολυαρίθμων κήπων, ἡ Μοσχόπολις δὲν ἐκαλλιέργει κήπους.

Ὁ ἀρχαῖος κῶδιξ τῆς πόλεως ἐξηφανίσθη, οἱ δὲ μεταγενέστεροι δὲν παρέχουν πολλὰς πληροφορίας περὶ τῆς ὀργανώσεως καὶ τῆς διοικήσεως αὐτῆς. Ἐν τούτοις εἶναι βεβαιωμένον ὅτι διηρεῖτο ἡ πόλις εἰς δώδεκα διαμερίσματα, συνοικίας, ὡς τὰς ἐκάλουν τότε. Ἑκάστου τούτου προΐστατο Κοτζάμπασης.

Ἡ ἀκμὴ τῆς Μοσχοπόλεως πηγὴν εἶχε τὸ ἀνεπτυγμένον ἐμπόριον, τὸ ὁποῖον διεξῆγε μετὰ τῆς Αὐστρίας, τῆς Οὐγγαρίας καὶ τῆς Γερμανίας. Τὰ κέρδη ἐκ τοῦ ἐμπορίου ἦσαν μεγάλα, ἕνεκα τούτου δὲ καὶ οἱ πέριξ τῆς πόλεως ἀγροὶ καὶ λειμῶνες ἀπέμειναν ἀκαλλιέργητοι. Οἱ Μοσχοπολῖται, ἔμποροι ἐκ φύσεως, κατώρθωναν νὰ συσσωρεύουν ἄφθονον χρυσίον εἰς ἐποχήν, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ μεγάλα ἐμπορικὰ κέρδη δὲν ἦσαν συνήθη παρὰ τῷ ἐμπορικῷ κόσμῳ. Εἰς τὴν Βουδαπέστην, εἰς τὴν Βιέννην, εἰς τὴν Λειψίαν, εἰς τὴν Φραγκφούρτην καὶ εἰς τὸ Βελιγράδιον εἶχαν σχηματισθῆ Μοσχοπολιτικαὶ παροικίαι, εἰς τὰς ὁποίας πλεῖστοι,

ὄχι μόνον ἔγιναν ὑπέρπλουτοι, ἀλλὰ καὶ κατέλαβαν μεγάλα ἀξιώματα ἐν μέσῳ τῶν παλαιῶν καὶ προηγμένων εἰς τὸν πολιτισμὸν κοινωνιῶν.

Β'

Ἡ ἐκ τῆς ἐμπορίας εὐπορία καὶ ἡ φυσικὴ τάσις τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὰ γράμματα ἤγαγον τοὺς Μοσχοπολίτας νὰ καταστήσουν τὴν πατρίδα των ἑστίαν φώτων καὶ πολιτισμοῦ. Ἓν ἐκ τῶν πρώτων μελημάτων ἦτο ἡ ἵδρυσις ἑλληνικοῦ τυπογραφείου. Συνεστήθη κατὰ τὸ ἔτος 1720 ἐν τῷ κέντρῳ τῆς πόλεως παρὰ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ὡς καταφαίνεται ἐκ τῶν σωζομένων ἀκόμη ἐρειπίων. Τὸ τυπογραφεῖον τοῦτο ἦτο τὸ δεύτερον ἱδρυθὲν ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τὰς ἐφευρέσεως τῆς τυπογραφίας. Ἡ εἰσαγωγὴ τῆς τυπογραφίας εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔγινε χάρις εἰς τὰς προσπαθείας τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως, ὅστις κατὰ τὸ 1627 συνέστησεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ πρῶτον τυπογραφεῖον. Εἶναι ἄγνωστον πότε ἔπαυσε νὰ λειτουργῇ τὸ τυπογραφεῖον τῆς Μοσχοπόλεως. Ἐκ τῶν σωζομένων ὅμως ἐκδόσεών του φαίνεται ὅτι ἐξηκολούθησεν ἐργαζόμενον ἐπὶ μακρὰ ἔτη.

Πλησίον τοῦ τυπογραφείου τούτου φαίνονται ἐπίσης τὰ ἐρείπια ἑνὸς ἄλλου ἱδρύματος, τῆς μεγάλης ἑλληνικῆς σχολῆς, τῆς γνωστῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ἑλληνικὸν Φροντιστήριον». Ἡ σχολὴ αὕτη ἱδρύθη ἐν ἔτει 1730. Δεκατέσσαρα ἔτη μετὰ τὴν ἵδρυσίν της ὠνομάζετο «Νέα Ἀκαδημία» καὶ διεφιλονίκει τὰ πρωτεῖα μεταξὺ τῶν ἐν Τουρκίᾳ ἑλληνικῶν σχολῶν. Ὑπῆρξε δὲ ἀληθὴς ἀκαδημία, διασκορπίζουσα τὰ φῶτα αὐτῆς, ὄχι μόνον καθ' ὅλην τὴν Ἤπειρον καὶ τὴν Μακεδονίαν ἀλλὰ καὶ πέραν αὐτῶν. Ἡ ἀκαδημία ἐκείνη δὲν ἐλειτούργει κρυφίως, ὡς συνέβαινε τότε ἐν Τουρκίᾳ, ἀλλ' ἐστεγάζετο εἰς μεγαλοπρεπὲς ἵδρυμα, τοῦ ὁποίου τὴν οἰκοδόμησιν ἀνέλαβον οἱ Μοσχοπολῖται τῇ παροτρύνσει τοῦ Πατριάρχου Ἀχριδῶν Ἰωάσαφ τοῦ Μοσχοπολίτου. Τὸ ἀπαιτηθὲν χρῆμα συνέλεξεν ὁ Πατριάρχης οὗτος ἐντὸς μιᾶς μόνον ἡμέρας, ἐκφωνήσας θαυμάσιον λόγον,

ὅστις προεκάλεσε τόσον ἐνθουσιασμόν, ὥστε ἔσπευδαν τὰ σωματεῖα τῆς πόλεως καὶ οἱ πολῖται αὐτῆς νὰ συνεισφέρουν ὅσον τὸ δυνατὸν μεγαλύτερα ποσὰ πρὸς τὸν εὐγενῆ τοῦτον σκοπόν. Τὰ «ἰσνάφια» μάλιστα, τὰ πολυάριθμα, τὰ πλούσια καὶ ἔνδοξα ἐργατικὰ ταῦτα σωματεῖα τῆς Μοσχοπόλεως, προέβησαν εἰς πρᾶξιν δεικνύουσαν πόσον εἰς τὰς ψυχὰς τῶν κατοίκων τῆς πόλεως ταύτης ἐνυπῆρχον τὰ εὐγενῆ συναισθήματα, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀπόρροια πολιτισμοῦ καὶ ἐξημερώσεως ὑπερτέρας τῶν χρόνων ἐκείνων. Αἱ συντεχνίαι ἀνέλαβαν ἐπίσης τὴν δαπάνην τῆς ἐκπαιδεύσεως διαφόρων φιλοτίμων νέων εἰς τὰ Ἑλληνικά, τὰ Λατινικά, τὰ Φιλοσοφικά, τὰ Θεολογικὰ καὶ τὰ Μαθηματικά. Οἱ καθηγηταὶ τῆς Σχολῆς ἦσαν ἄνδρες εὐρυτέρας ἐπιστημονικῆς μορφώσεως, κάτοχοι δὲ τῶν ἀρχαίων φιλολογιῶν, ὅσον ὀλίγοι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐν τῇ Δυτικῇ καὶ τῇ Κεντρικῇ Εὐρώπῃ. Εὑρίσκοντο εἰς ἐπικοινωνίαν μετὰ τῶν διαπρεπῶν καθηγητῶν τῶν Εὐρωπαϊκῶν Πανεπιστημίων καὶ συνεζήτουν μετ' αὐτῶν ποικίλα φιλολογικὰ καὶ φιλοσοφικὰ θέματα.

Οἱ γράψαντες Δυτικοί, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκικῆς κυριαρχίας εἶχεν ἐκλείψει ἐν Ἑλλάδι πᾶσα ἐκδήλωσις πνευματικῆς ζωῆς, πλανῶνται μεγάλως. Καὶ μόνη ἡ ὕπαρξις τῶν μεγάλων ἐκείνων σχολῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων διεκρίνοντο αἱ τῆς Μοσχοπόλεως καὶ τῶν Ἰωαννίνων, καὶ μόνον τὸ πλῆθος τῶν συγγραφέων καὶ φιλοσόφων τῶν ἀναδειχθέντων κατὰ τὸν ΙΞ΄, ΙΖ΄ καὶ ΙΗ΄ αἰῶνα, μαρτυροῦσιν ὁποῖος κρύφιος πνευματικὸς ὀργασμὸς κατεῖχε τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ ὁποία ἐπὶ τέσσαρας ὁλοκλήρους αἰῶνας παρασκευὴ ἐτελεῖτο, ὅπως ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ ἀποσείσῃ τὴν δουλείαν καὶ ἀνοίξῃ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ὅλων τῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς. Οἱ διδάσκαλοι ἐκεῖνοι δὲν ἦσαν ἁπλῶς φιλόσοφοι καὶ γραμματικοί. Ἦσαν ταὐτοχρόνως ἀπόστολοι τῆς ἐλευθερίας, μετοχετεύοντες εἰς τοὺς μαθητάς των μετὰ τῶν γραμματικῶν γνώσεων καὶ τὰς ἰδέας τῆς ἀναδημιουργίας τῆς Ἑλλάδος εἰς πολιτείαν ἐλευθέραν καὶ εὐνομουμένην. Ἀπὸ τὰς τάξεις τῶν διδασκάλων αὐτῶν ἐξῆλθον οἱ τολμηροὶ συνωμόται, οἱ περιτρέχοντες

τὴν Εὐρώπην καὶ ζητοῦντες ἐπικουρίαν πρὸς ἀνατροπὴν τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ἀπὸ τοὺς διδασκάλους αὐτοὺς προῆλθον οἱ ποιηταί, οἱ ἀναρλέξαντες τὸ πολεμικὸν μένος τῶν ὑποδούλων, καὶ αὐτοὶ ὑπῆρξαν οἱ κήρυκες τῶν ἰδεῶν τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως μεταξὺ τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς. Εἰς τὴν διάνοιαν ἑνὸς ἐκ τῶν διδασκάλων τούτων, τοῦ Ρήγα Φεραίου, ἐγεννήθη ἡ ἰδέα τῆς Βαλκανικῆς ὁμοσπονδίας καὶ ἐχαράχθη ὁ περίφημος χάρτης αὐτῆς. Οἱ διδάσκαλοι λοιπὸν οὗτοι δὲν ἀνήκουν μόνον εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν γραμμάτων, ἀνήκουν κυρίως εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀναβιώσεως τῶν λαῶν τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου, καὶ εἶναι οἱ ἀφανεῖς ἐργάται τοῦ μεγαλουργήματος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, ἥτις ἀνεγνώριζε πολίτας τῆς νέας ταύτης δημοκρατίας πάντας τοὺς ἀποβλέποντας εἰς τὴν ἐλευθερίαν, τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἰσότητα.

Χώρα τοιούτους γεννήσασα πολίτας δὲν εἶχε στερηθῆ ποτὲ τοῦ πολιτισμοῦ της, οὔτε ἀποβάλει τὴν ἰδέαν τῆς ἐλευθερίας της. Δοῦλος κατ' οὐσίαν δὲν εἶναι παρὰ ἐκεῖνος, ὅστις θέλει νὰ εἶναι δοῦλος. Ἀλλ' ὁ ὑπὸ τὸν ζυγὸν καταβάλλων πᾶσαν προσπάθειαν διὰ ν' ἀπαλλαγῇ αὐτοῦ, αὐτὸς εἶναι ἐπίσης ἐλεύθερος, ὅπως πᾶς ἄλλος ζῶν ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν φιλελευθέρων θεσμῶν. Ἐκ τῶν τοιούτων φιλελευθέρων τάσεων δύνανται νὰ ἐξηγηθοῦν πλεῖστα φαινόμενα προηγμένου πολιτισμοῦ, τὰ ὁποῖα παρουσίαζαν ἑλληνικά τινα κέντρα κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τρομερωτέρας δουλείας, τὴν ὁποίαν ἐγνώρισάν ποτε λαοί.

Ἡ θαλερότης τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Μοσχοπόλεως δὲν ἦτο μονομερὲς φαινόμενον ἐν μέσῳ τῶν ἀγρίων ὀρέων. Ἦτο ἡ ζωηροτέρα ἐκδήλωσις γενικωτέρου τινὸς πολιτισμοῦ, ὑφισταμένου ἐν τῇ ὑποδούλῳ Ἑλλάδι καὶ τὸν ὁποῖον δὲν ἠδυνήθη νὰ συντρίψῃ ἡ ἀγριότης τῶν κατακτητῶν.

Ἀλλὰ τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν ἀκμὴν τῆς ὡραιοτάτης πόλεως ἐμαρτύρουν ὄχι μόνον ἡ ὕπαρξις τῆς ἀνωτέρας ταύτης σχολῆς, ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἱδρύματα μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸ Ὀρφανοτροφεῖον, τὸ ὁποῖον οἱ Μοσχοπολῖται ἀπεκάλουν Ὀρφανοδιοικητήριον, συντηρούμενον ἐξ ἰδιαιτέρου ταμείου

καὶ τὸ ὁποῖον κατὰ τὸν περὶ αὐτοῦ κώδικα ἦτο οὐχὶ ἁπλῶς ὀρφανοτροφεῖον, ἀλλὰ καὶ τῶν πτωχῶν τὸ καταφύγιον καὶ τῶν κακῶς ἐχόντων, καὶ τὸ πλήρωμα πασῶν τῶν ἀρετῶν. Διετήρουν οἱ Μοσχοπολῖται ἐπίσης θαυμασίαν βιβλιοθήκην, τῆς ὁποίας τὰ τελευταῖα λείψανα, ἀνερχόμενα εἰς χιλίους ἑπτακοσίους τόμους, ἐσώζοντο μέχρι τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1916, ὅτε κατεστράφησαν ἢ διηρπάγησαν ὑπὸ τῶν λεηλατησάντων τὴν πόλιν ἀλβανικῶν στιφῶν.

Ἡ βιβλιοθήκη περιεῖχεν ὄχι μόνον πολύτιμα χειρόγραφα, ἀλλὰ καὶ λαμπρὰς ἐκδόσεις τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων τῶν πρώτων χρόνων τῆς τυπογραφίας. Περιείχοντο καὶ ἐκδόσεις τοῦ Τυπογραφείου τῆς Μοσχοπόλεως, αἱ ὁποῖαι διὰ τὴν ἀκρίβειαν τοῦ κειμένου ἁμιλλῶνται πρὸς τὰς ἐκδόσεις τῶν κλασικῶν συγγραφέων τῶν Ἀλδων. Οἱ Τουρκαλβανοὶ ἐπιδρομεῖς ἠγνόουν τὴν φιλολογικὴν καὶ τὴν καλλιτεχνικὴν ἀξίαν τῶν βιβλίων, τὰ ὁποῖα τόσον ἀστόργως κατεξέσχιζαν. Ἐν μέσῳ τῆς τοιαύτης καταστροφῆς ἀπωλέσθη καὶ τὸ πεφημισμένον Εὐαγγέλιον τοῦ Θ΄. αἰῶνος, θαυμασίως καλλιγραφημένον καὶ κοσμούμενον μὲ μικρογραφίας τῶν Εὐαγγελιστῶν, ἀληθὲς καλλιτεχνικὸν κειμήλιον.

Ἡ βιβλιοθήκη αὕτη εἶχε καταρτισθῆ ἐκ δωρεῶν τῶν πλουσίων τέκνων τῆς Μοσχοπόλεως, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀναφέρεται καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Παπᾶ-Σίνα, ἀρχηγοῦ τῆς κατόπιν διαπρεψάσης ἐν Βιέννῃ οἰκογενείας τῶν Σίνα, ἱδρυσάσης ἕνα ἐκ τῶν εὐρωστοτάτων τραπεζιτικῶν οἴκων τῆς Εὐρώπης τοῦ ΙΘ΄. αἰῶνος.

Γ΄

Ταῦτα πάντα δεικνύουν τὴν ἀκμὴν ἀξιοθαυμάστου πολιτισμοῦ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ πρόοδος ἑνὸς τόπου δὲν εἶναι ποτὲ μονομερής, ἀλλὰ διακλαδίζεται εἰς ὅλα ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὸν πολιτισμόν του, ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐμπορίου τῆς Μοσχοπόλεως ὑπῆρξε τεραστία, ἐκ τούτου δὲ προῆλθεν ὁ πλοῦτος, ὁ γενόμενος ἀφορμὴ νὰ καλλιεργηθοῦν τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι ἐν αὐτῇ.

Καὶ ἁπτὰ μὲν σημεῖα τῆς καλλιεργείας τῶν γραμμάτων ἔχομεν τὴν Ἀκαδημίαν, τὸ Τυπογραφεῖον, καὶ τὴν πληθώραν τῶν συγγραφέων καὶ τῶν λογίων ἀνδρῶν, τῶν προελθόντων ἐκ τῆς πόλεως ταύτης. Τῶν δὲ τεχνῶν δεῖγμα τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῶν λαμπρῶν μεγάρων της καὶ ἰδίως τῶν πολυαρίθμων ναῶν, τῶν κοσμουμένων ὑπὸ λαμπρῶν εἰκόνων καὶ θαυμαστῶν ἐπιχρύσων τεμπλῶν, ἐφ' ὧν ἀνεδεικνύετο εἷς τῶν ὡραιοτέρων κλάδων τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς τέχνης. Εἶναι ἡ ξυλογλυπτικὴ αὕτη συμμετοχὴ εἰς τὴν ἄνθισιν τῆς ἀναγεννήσεως. Οἱ περίφημοι ναοὶ τῆς Μοσχοπόλεως ἐσώζοντο ἀκέραιοι ὅλοι, θαύματα τέχνης ἀναβλύζοντα ἀπὸ μέσου τῶν ἐρειπίων. Ὁ ναὸς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ἐγερθεὶς κατὰ τὸ 1715, ὁ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τῷ 1721, ὁ τῶν Ταξιαρχῶν τῷ 1724, ὁ τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῳ 1750, ὁ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, παρὰ τὸν ὁποῖον εὑρίσκονται τὰ ἐρείπια τῆς Νέας Ἀκαδημίας καὶ τοῦ Τυπογραφείου, ὁ τοῦ Προφήτου Ἠλίου καὶ ὁ τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων, κτισθεὶς δαπάνῃ τῆς συντεχνίας τῶν χαλκέων, ὡς ἀναφέρει ἡ ἐπὶ τῆς θύρας τοῦ ναοῦ ἐπιγραφή.

Παρ' ἑκάστῳ τῶν μεγάλων τούτων ναῶν ὑπῆρχον ἓν ἢ δύο παρεκκλήσια. Τοιουτοτρόπως ὁ ἀρκετὰ μεγάλος ἀριθμὸς τῶν ἐκκλησιῶν ἐπολλαπλασιάζετο διὰ τῶν παρεκκλησίων. Διὰ τὴν ἔγερσιν τῶν ναῶν τούτων καὶ διὰ τὴν κόσμησιν δὲν ἐφείδοντο οἱ Μοσχοπολῖται οὐδεμιᾶς δαπάνης. Δὲν εἶναι γνωστοὶ οἱ ἀρχιτέκτονες, τῶν ὁποίων ἡ τέχνη καταδεικνύει προηγμένην καὶ τὴν τέχνην καὶ τὸ αἴσθημα τοῦ καλοῦ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως, ἀλλ' εἶναι γνωστὸν ὅτι μετεκαλοῦντο πανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος οἱ διαπρέποντες ζωγράφοι, οἱ συνεχίζοντες τὰς παραδόσεις τῆς Βυζαντινῆς Σχολῆς, διὰ νὰ κοσμήσωσι τοὺς ναοὺς μὲ πλουσίας τοιχογραφίας καὶ πολυσυνθέτους εἰκόνας τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἢ τοῦ βίου τῶν ἁγίων καὶ τῶν μαρτύρων τῆς ἐκκλησίας. Ἀλλὰ τὸν θαυμασμὸν καὶ τὴν κατάπληξιν ἐπροκάλουν ἰδίως τὰ ἐπίχρυσα ἐκεῖνα τέμπλα, τὰ θαυμάσια λεπτουργημένα ἐπάνω εἰς ξύλον καρυᾶς, οἱ ξυλόγλυπτοι ἄμβωνες, οἱ θρόνοι τῶν ἀρχιερέων, τὰ διαμερίσματα τῶν ψαλτῶν καὶ τὰ στασίδια τῶν προὐχόντων. Ἡ

ξυλογλυπτική, ἥτις ἤρχισε ν' ἀκμάζῃ εἰς τὴν Ἑπτάνησον καὶ κατόπιν εἰς τὴν Ἤπειρον καὶ τὴν Μακεδονίαν ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰῶνος, ἔφθασε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ὀγδόου εἰς τὸ κατακόρυφον αὐτῆς σημεῖον καὶ ἐφιλοτέχνησεν εἰς μικροὺς καὶ μεγάλους ναοὺς τέμπλα εὐγενεστάτης μορφῆς.

Καὶ ἡ ξυλογλυπτικὴ δὲν περιωρίζετο ἐντὸς τῶν ναῶν. Δὲν ἐθαυματούργει μόνον εἰς τὰ τέμπλα, εἰς τὸν ἄμβωνα καὶ εἰς εἰς τοὺς ἐπισκοπικοὺς θρόνους. Εἰσήρχετο καὶ εἰς τοὺς οἴκους τῶν πλουσίων.

Τὴν καλλιτεχνίαν, φυσικά, παρηκολούθει ἡ βιοτεχνία, μία δὲ μεγάλη βιομηχανία ἤκμαζεν εἰς τὴν εὐδαίμονα πόλιν. Εἶχεν ἀναπτυχθῆ ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων εἶδος ταπητουργίας προσομοιαζούσης τὴν ταπητουργίαν τῆς Μ. Ἀσίας, ἡ ὁποία ὅμως εἰς τὰ σχέδιά της διετήρησε τὰς ἀρχὰς τῆς Βυζαντινῆς κοσμητικῆς. Ἐκ τῶν προϊόντων τῆς λαμπρᾶς ταύτης βιομηχανίας ὑπάρχουν πολλὰ εἰς τὰς πόλεις τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας. Ἂν δὲν ἀπατῶμαι δέ, μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως, φυγάδες Μοσχοπολῖται ἔμπειροι ταπητουργοὶ μετέφεραν εἰς ἄλλας πόλεις τῆς Μακεδονίας τὴν τέχνην των καὶ διέδωκαν αὐτήν, οἱ δὲ ὡραῖοι τάπητες τῆς Κοζάνης, δὲν εἶναι εἰμὴ ἡ συνέχισις τῆς μεγάλης ἐκείνης βιομηχανίας τοῦ καταστραφέντος ἐκπολιτιστικοῦ κέντρου τῆς Βορείου Ἠπείρου. Ἐκτὸς τῆς ταπητουργίας ὑπῆρχον καὶ αἱ λαμπραὶ συντεχνίαι, βιομηχανικὰ σωματεῖα, ἔχοντα πλήρη ὀργάνωσιν. Ἐκεῖ ἐγίνετο ἡ κατεργασία τοῦ ἀργύρου, τοῦ χαλκοῦ, τοῦ σιδήρου, τοῦ κασσιτέρου καὶ ἤκμαζεν ἡ ὑφαντουργία. Ἕνεκα τῆς πλουσίας ταύτης βιομηχανίας καὶ τοῦ μεγάλου ἐμπορίου τῆς πόλεως, ζωηρὰ ἐπεκράτει κίνησις, ἀνάμικτον δὲ πλῆθος ἐντοπίων καὶ ξένων ἐπλήρου τὰς ἀγυιάς της. Ἡ ἀγορά της ἔβριθε πάντοτε ἀνθρώπων συναλλαττομένων. Ἐκ τούτου ἡ εὐπορία τῆς πόλεως ἦτο μεγάλη. Οἱ κάτοικοί της εἶχαν θησαυροὺς χρυσοῦ, ἀργύρου καὶ πολυτίμων λίθων, τὰ δὲ μετάξινα ὑφάσματα ἦσαν τόσον συνήθη, ὅσον ἀλλοῦ τὰ μάλλινα.

Δ'

Ἡ βιομηχανικὴ καὶ ἐμπορικὴ κίνησις τῆς πόλεως, ὡς ἦτο ἐπόμενον, προσείλκυε πολλοὺς ἐξ Ἠπείρου, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν διωγμῶν, μετοικοῦντες εἰς τὴν μεγάλην ταύτην πόλιν, εἶχαν συστήσει ἰδιαιτέρας συνοικίας μὲ τὰ ὀνόματα τῶν τόπων τῆς προελεύσεώς των. Τοιαῦται συνοικίαι μεταξὺ ἄλλων ἦσαν ἡ τοῦ Μετσόβου καὶ ἡ τοῦ Σκαμνελίου, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι καταδιωκόμενοι ὑπὸ τῶν Τουρκαλβανῶν κατέφευγαν εἰς τὴν Μοσχόπολιν. Ἀπὸ τοὺς φυγάδας τούτους κατήγετο ἡ οἰκογένεια Σίνα.

Ἦτο ἀληθῶς κάτι παράχορδον καὶ ἀντίθετον πρὸς τὴν βαρβαρότητα τῆς τουρκικῆς διοικήσεως ἡ ὕπαρξις μιᾶς τοιαύτης ἐξηυγενισμένης πόλεως. Τὰ ληστρικὰ τουρκαλβανικὰ φῦλα δὲν ἤργησαν νὰ ἐπιβουλευθοῦν τὴν εὐτυχίαν αὐτῆς. Ἤρχισαν λοιπὸν αἱ ἐπιδρομαὶ ἐναντίον της κατὰ τὸ 1769. Τὴν ἐλεηλάτησαν ἐπὶ μίαν ἑβδομάδα, τὴν ἐπυρπόλησαν καὶ τὴν μετέβαλαν εἰς ἄμορφον σωρὸν ἐρειπίων. Τὸ τραγικὸν συμβὰν διεκτραγωδεῖ ὁ ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Προδρόμου σωζόμενος νεώτερος κῶδιξ διὰ τῶν ἑξῆς:

> Ὦ Μοσχόπολες, Μοσχόπολις, ποῦ τὸ κάλλος σου, ποῦ ἡ μορφή σου, ἣν περὶ τὸν ΙΖ' αἰῶνα εἶχες;
> Ἔχθιστοι μερόπων προὔξένησάν μοι τὸν ὄλεθρον! Δόη μοι Κύριος τὴν προτέραν μου μορφήν, πρεσβείαις τοῦ τιμίου Προδρόμου».

Οἱ διαφυγόντες τὸν σίδηρον Μοσχοπολῖται ἐξεπατρίσθησαν καὶ ἐδημιούργησαν ἀποικίας εἰς πολλὰ μέρη τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀνατολῆς, εἰς τὴν Βιέννην, εἰς τὴν Βουδαπέστην, εἰς τὴν Ἀχρίδα, εἰς τὸ Μοναστήριον, εἰς τὰς Σέρρας, εἰς τὴν Κορυτσᾶν, εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ κατόπιν εἰς τὰς Ἀθήνας. Αἱ ἀποικίαι αὗται ἐγένοντο κέντρα ἐκπολιτιστικά, τὰ ὁποῖα φέρουν τὴν σφραγῖδα τῆς εὐγενικῆς των πατρίδος.

Ἡ Μοσχόπολις μέχρι τοῦ 1916 ἠρίθμει περὶ τοὺς τετρακισχιλίους κατοίκους, πιστεύοντας εἰς τὴν ἀναδημιουργίαν τῆς ἄλλοτε εὐκλεοῦς πατρίδος των. Ἀλλ' ἡ εἱμαρμένη ἐπεφύλαττε κατὰ τὰς ἡμέρας μας τὴν τελευταίαν καταστροφήν

της. Τὴν 8ην Ὀκτωβρίου 1916 οἱ ἑλληνικοὶ λόχοι, οἱ φρουροῦντες τὴν Μοσχόπολιν, διετάχθησαν ἐξ Ἀθηνῶν ν' ἀπέλθουν ἐντὸς εἴκοσι τεσσάρων ὡρῶν. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐκυκλοφόρησαν φῆμαι ὅτι Ἀλβανικαὶ συμμορίαι ἤρχοντο πρὸς κατάληψιν τῶν ἐγκαταλειπομένων μερῶν. Εἰς μάτην οἱ κάτοικοι τῆς Μοσχοπόλεως παρεκάλουν τοὺς διοικητὰς τῶν ἑλληνικῶν λόχων νὰ παραμείνουν, διὰ ν' ἀποτρέψουν τὸν κίνδυνον. Οὗτοι, ἐκτελοῦντες διαταγάς, ἀφῆκαν τὴν Μοσχόπολιν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἀρχιληστοῦ Σαλῆ-Μπούτκα, ὅστις κατήρχετο δρομαῖος. Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχαν συρρεύσῃ ἐκεῖ οἱ πρόσφυγες τῶν πέριξ καταστραφέντων χωρίων, οἱ ὁποῖοι προέτρεπαν τοὺς Μοσχοπολίτας νὰ ἀπέλθουν εἰς τὴν Κορυτσᾶν. Ἡ ἀναχώρησις δὲν κατωρθώθη. Ἐπεκράτησεν ἡ γνώμη νὰ μείνουν καὶ νὰ ὑπερασπισθοῦν μέχρι θανάτου τὴν πατρίδα των. Ὁ Σαλῆ-Μπούτκας σύρων ὄπισθέν του τὰ πλήθη τῶν ὀθωμανικῶν χωρίων, κατέλαβε τὰ ἐπίκαιρα σημεῖα, τὰ δεσπόζοντα τῆς πόλεως. Ἀλλ' ἂς ἀφήσωμεν νὰ διηγηθῇ αὐτόπτης μάρτυς τὰ συμβάντα ἐκεῖνα.

Οἱ πολῖται ἐξῆλθαν πρὸς ἀντιμετώπισιν τοῦ ἐχθροῦ. Ὁ ἀγὼν ὑπῆρξε λυσσώδης ἐπὶ ὥρας ὁλοκλήρους. Εὑρεθέντες ὅμως πρὸ ἀσυγκρίτως ὑπερτέρων δυνάμεων, ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσουν, ὁπότε οἱ Ἀλβανοὶ εἰσελθόντες εἰς τὴν πόλιν ἐπεδόθησαν ἀγρίως εἰς τὴν λεηλασίαν καὶ τὸν ἐμπρησμὸν αὐτῆς. Εἶχαν προστρέξει διὰ τὴν λεηλασίαν ἀπὸ τὸ Βεράτιον καὶ τὸ Ἐλβασὰν στίφη ἄτακτα καὶ ἀπήρχοντο συναποκομίζοντα τὸν πλοῦτον αὐτῆς. Ἡ λεηλασία ὑπῆρξε τελεία καὶ ἡ καταστροφὴ ἀνεπανόρθωτος. Αἱ οἰκίαι των κατεστράφησαν. Οἱ περικαλλεῖς ναοὶ ἔγιναν παρανάλωμα τοῦ πυρός, ἀφοῦ προηγουμένως ἐσυλήθησαν. Ἡ κεντρικὴ ἐκκλησία, ἡ τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ὅπου ἐσώζετο καὶ τὸ κτίριον τῆς ἱερᾶς Μητροπόλεως, ἀνηρπάγη ὑπὸ τῶν φλογῶν. Τὰ ἐν αὐτῇ σωζόμενα κειμήλια ἔγιναν λεία τῶν ἀγρίων ἐπιδρομέων. Εἰς τὸν ναὸν τοῦτον ὑπῆρχον τριάκοντα πολύτιμοι σταυροί, λείψανα ἁγίων, θυμιατήρια, δισκοπότηρα χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ καὶ πολύτιμα ἄμφια, ὅλα ἔργα τοῦ ΙΖ΄ αἰῶνος. Ὁμοίαν τύχην ὑπέστησαν καὶ αἱ λοιπαὶ ἐκκλησίαι. Οἱ δυστυχεῖς κάτοικοι, περικλεισθέντες πανταχόθεν καὶ μὴ ἐλπίζοντες οὐδεμίαν σωτηρίαν, ἐτράπησαν εἰς διαφόρους διευθύνσεις. Πολλοὶ τούτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐπλεόναζαν αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδία, κατέφυγον διὰ νὰ εὕρουν σωτηρίαν εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Προδρόμου, ὅπου ἐνόμιζαν ὅτι θὰ ἦσαν ἐν ἀσφαλείᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ εἰσελθόντες οἱ συμμορῖται συνέλαβαν πάντας τοὺς ἄγοντας ἡλικίαν ἄνω τῶν δέκα πέντε ἐτῶν καί, σύραντες αὐτοὺς δεμένους εἰς τὸ πλησίον δάσος, ἐτουφέκισαν τριάκοντα πέντε καὶ τὰ πτώματά των ἄφησαν ἄταφα πρὸς βορὰν τῶν ὀρνέων. Δὲν δύναμαι νὰ παραστήσω τὸν θρῆνον τῆς φρικτῆς ἐκείνης ἡμέρας, καθ' ἣν ἔβλεπέ τις νὰ ἀποσπῶνται ἀπὸ τὰς ἀγκάλας τῶν γονέων ποθητὰ τέκνα καὶ νὰ τουφεκίζωνται κατόπιν βασάνων ἐνώπιόν των. Ἄλλοι ἑξήκοντα Μοσχοπολῖται εὗρον τὸν θάνατον ἐντὸς τῆς πόλεως, μαχόμενοι ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἀπὸ τὰς οἰκίας των, καὶ πεντήκοντα ἄλλοι ἀπέθαναν ἀπανθρακωθέντες ὑπὸ τοῦ πυρός, τὸ ὁποῖον κατέφαγεν ὁλόκληρον τὴν πόλιν.

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τῆς ἐνδόξου Μοσχοπόλεως, ἡ ὁποία ἐπὶ δύο αἰῶνας διὰ τῶν γραμμάτων καὶ διὰ τοῦ πλούτου της ἐθέρμανε τὰς ἑλληνικὰς ἰδέας καὶ ὑπῆρξε σέμνωμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Σήμερον δὲν ἀπομένει τίποτε ἄλλο εἰμὴ ἄμορφος σωρὸς ἐρειπίων. Τὸν θόρυβον τῶν ἀγορῶν καὶ τὴν κίνησιν τῶν ὁδῶν της διεδέχθη νεκρικὴ σιγή. Εἰς τὴν μεγάλην τραγῳδίαν τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς προσετέθη ἀκόμη μία αἱματηρὰ σκηνή, ἐκ τῆς ὁποίας, ἂν ἀναδίδεται ἡ θλῖψις καὶ τὸ πένθος, ἀλλ' ἀναβλύζει ταὐτοχρόνως καὶ ἡ ἀκτινοβολία τοῦ ρωτὸς τῆς ἐλευθερίας, ὑπὲρ τῆς ὁποίας ἐθυσιάσθη ἡ ὡραία πόλις καὶ εἶδε τοὺς ἀπομείναντας τῶν κατοίκων της νὰ διασπαροῦν γυμνοὶ καὶ πένητες καθ' ὅλην τὴν Μακεδονίαν, πρόθυμοι ὅμως ν' ἀναλάβουν ἐκ νέου τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς των ἀποκαταστάσεως.

ΘΕΟΔ. Α. ΒΕΛΛΙΑΝΙΤΗΣ

ΙΝΤΕΡΜΕΔΙΑ

Μια λύπη 'ναι στὴ θάλασσ' ἁπλωμένη
καὶ μιὰ στὸν οὐρανό·
κι ἀνάμεσά τους — σιέκει, ἢ πηγαίνει
τὸ καράβι, ἀργά, τὸ σκοτεινό;

Ἄσπρος ὁ ἥλιος κ' εἶναι μαύρ' ἡ μέρα·
στὸ κῦμα ἡ καταχνιὰ
ψηλώνει, χαμηλώνει, ἁπλώνει πέρα
καὶ χωνεύει μὲς στ' ἄδεια του πανιά.

Κλιτή, θλιφτὴ στοῦ καραβιοῦ τὴν πλώρα
ἡ Γοργόνα ἀναμετρᾷ
τῆς ἄβυσσος τὰ μάκρη: — Ποῦθε ἡ μπόρα
θὰ ξεσπάσῃ, ποὺ ἡ καρδιά μου λαχταρᾷ;

*

Σὲ μιὰ γωνιὰ παραρριχτὸς
μὲ μιὰ πέτρα προσκέφαλο καὶ πτῶμα
μὲς στὴν ἀγκάλη τῆς νυχτός,
ψυχὴ καὶ σῶμα
κοιμήσου νὰ χαρῇς τὸν ὕπνο.

Ἥσκιοι βαριοὶ — τὰ κρίματα;
καὶ μαύρ' ἡ νύχτα. βουβ' ἡ νύχτα
χωνεύει τὰ σβυσμένα βήματα
ποὺ φεύγανε· κ' ἡ σκύλλα ἡ ἔγνοια δὲν ἀλύχτα
γιὰ νὰ χαρῇς τὸν ὕπνο.

Κοιμήσου νὰ χαρῇς τὸν ὕπνο
κοιμήσου, ὅσο ποὺ ζῇς·
θυμήσου, θὰ πεθάνῃς
καὶ πιὰ δὲ θὰ χαρῇς
τὸν ὕπνο — οὐδὲ τὸν ξύπνο.

Ι. Ν. ΓΡΥΠΑΡΗΣ

ΘΡΑΚΙΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ

Εἶναι γνωστὸν ὅτι αἱ παραδόσεις εἶναι τὰ ποιητικώτατα καὶ κατ' ἐξοχὴν ἐθνικὰ λαϊκὰ δημιουργήματα. Προϊὸν τῆς μυθοπλαστικῆς τοῦ λαοῦ φαντασίας, ἡ ὁποία γνωρίζει νὰ ἐμφυσᾷ ψυχὴν εἰς τὰ ἄψυχα καὶ ἐκ τῶν ἀδρανῶν ὄγκων νὰ πλάττῃ ὄντα προσωπικὰ πλήρη ζωῆς καὶ κινήσεως, δίδουν ζωὴν καὶ ποίησιν εἰς τὸν περιβάλλοντα αὐτὸν κόσμον. Δι' αὐτῶν τὰ νερά, ποταμοί, ρύακες, λίμναι καὶ θάλασσαι, ἀποκτοῦν *πεντάμορφες νεράϊδες*, τὰ δένδρα τὰ θεώρατα καὶ παλαιὰ *στοιχειώνουν*, καὶ τὰ ἐρείπια τὰ ρημαγμένα καὶ πανάρχαια ζωντανεύουν μὲ ὅραντάσματα, μὲ βασιλιάδες καὶ ρηγόπουλα, *ποῦ τά κτισαν καμμιὰ φορὰ κ' ἔπειτα τά χασαν. Τὰ πῆρε ὁ Τοῦρκος καὶ τὰ ρήμαξε.* Καὶ αὐταὶ αἱ ἐλπίδες καὶ τὰ ὄνειρα τῆς μακρινῆς ἐλευθερίας, τὰ ὁποῖα ἐθέρμαινον τὴν καρδίαν τοῦ ἔθνους καὶ διετήρησαν ἀκμαῖον καὶ ζωντανὸν τὸ φρόνημα καθ' ὅλην τὴν μακραίωνα δουλείαν, ἐνσωματοῦνται, λαμβάνουν σάρκα καὶ ὀστᾶ πότε εἰς δένδρα, πότε εἰς λίθους καὶ πότε *'ς τὸ μαρμαρωμένο βασιλιᾶ.*

Τοιαύτας παραδόσεις ἀξιολογωτάτας, μαρτύρια ἀψευδῆ τῆς ψυχικῆς καὶ ἐθνικῆς ἑνότητος τοῦ θρακικοῦ λαοῦ πρὸς τὸν ὅλον ἑλληνισμόν, συνδεδεμένας δὲ μὲ τὰ ἐρείπια πόλεων παλαιῶν καὶ κάστρων, ἐλεεινὰ λείψανα παλαιᾶς ἀκμῆς καὶ εὐημερίας καὶ μνημεῖα ἅπτὰ τῆς ἀγριότητος βαρβάρων ἐπιδρομέων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι ἐσπαρμένη ἡ Θράκη, εἶχα τὸ εὐτύχημα νὰ σημειώσω, ὅσας ἠδυνήθην, κατὰ τὸ περυσινὸν εἰς Θράκην ταξίδιόν μου καὶ ἐκ τούτων θὰ παραθέσω μερικάς.

Εἶναι γνωσταὶ ἐκ τῆς ἐργασίας τοῦ πατρὸς τῆς ἑλληνικῆς λαογραφίας Ν. Γ. Πολίτου «Δημώδεις δοξασίαι περὶ ἀπο-

καταστάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους», αἱ παραδόσεις, ὅσας ἐνέπνευσεν ἡ ἀκλόνητος ἐλπὶς καὶ πίστις, τὴν ὁποίαν εὐθὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν ἐσχημάτισεν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς περὶ τῆς μελλούσης αὐτοῦ ἀπελευθερώσεως ἀπὸ τοῦ Τούρκου καὶ τῆς πολιτικῆς του ἀποκαταστάσεως. Εἰς ταύτας ἂς προστεθῇ μία ἀκόμη ἐκ τῆς χώρας τῆς πολυπαθοῦς Θράκης. Ἔξω τῆς Γκιουμουλτζίνας, τῶν βυζαντινῶν Κουμουτζηνῶν, καὶ εἰς *δέκα περίπου λεπτῶν ἀπόστασιν* ΒΔ αὐτῆς εἰς τὴν *μερεάν*, ὅπως καλεῖται ὁ χλοερὸς ἀπέραντος λειμών, ὁ ὁποῖος ἐκτείνεται πρὸς τὴν διεύθυνσιν ταύτην, ἀριστερὰ τῆς παλαιᾶς Ρωμαϊκῆς ὁδοῦ, εὑρίσκεται λίθος κιονοειδὴς εἰς τὸ ὕψος περίπου τοῦ ἀναστήματος ἀνθρώπου (1,55, διάμετρος 0,33) φέρων σταυρὸν γεγλυμμένον καὶ νοτίως αὐτοῦ εἰς ἀπόστασιν διακοσίων περίπου μέτρων νέος λίθος παρόμοιος τῶν αὐτῶν διαστάσεων ἀλλ' ἄνευ σταυροῦ καὶ ἔτι νοτιώτερον εἰς ἀπόστασιν κάπως μεγαλυτέραν, ἐντὸς ἀμπέλου ἐκριζωθείσης, ἄλλος λίθος ὀρθογώνιος αὐτὸς πεπλατυσμένος τῶν αὐτῶν περίπου διαστάσεων (1×0,40×0,30) πλαγίως εἰς τὴν γῆν ἐμπεπηγμένος. Οἱ λίθοι εἶναι πιθανῶς ἐπιτύμβιοι. Διὰ τὴν παράδοσιν εἶναι οἱ τρεῖς λίθοι, τοὺς ὁποίους ἔρριψαν ὁ Κωνσταντῖνος, ἡ Ἑλένη καὶ ὁ Ἀράπης ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῆς Ροδόπης ἀγωνιζόμενοι πρὸς ἀλλήλους.

«Ἕναν καιρὸ ὁ ἅγιος Κωνσταντῖνος κ ἡ ἁγία Ἑλένη, εἶχαν πόλεμο μὲ τὸν Ἀράπη καὶ εἶπαν νὰ ρήξουν πέτρα· ὅποιος θὰ ρήξῃ πιὸ μακρυὰ ἐκεῖνος θὰ κερδήσῃ. Ἔρρηξε ἡ ἁγία Ἑλένη καὶ ἡ πέτρα μπῆχτηκε 'ς τοῦ Μουλαϊμέρ, ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸν πλάτανο. Ἔρρηξε ὁ ἅγιος Κωνσταντῖνος καὶ ἔπεσε 'ς τὸ κεραμιδαρειὸ κοντά. Ἔρρηξε καὶ ὁ Ἀράπης καὶ πῆγε ὡς τὸ σταθμό. Καὶ κέρδησε ὁ Ἀράπης. Τὴν πέτρα τὴν ἔρρηχναν ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὸ Κάρλικ.»

Τὴν παράδοσιν ταύτην συμπληρώνει ἡ ἀκόλουθος·

«Αὐτὴ ἡ πέτρα ποῦ εἶνε στὸ Κιόσκι βγαίνει ἀπὸ τὴ γῆ σιγὰ σιγά, καὶ ἔχει σταυρὸ καὶ λένε πῶς ὅταν τὸ μέρος θὰ γίνῃ ἑλληνικὸ θὰ βγῇ ὅλη ἡ πέτρα ἔξω. Στοῦ πατέρα μου τὰ χρόνια ἦταν τόσο ἔξω ἀπὸ τὴ γῆ, 'ς τὰ δικά μου, κορίτσι ἤμουν, εἶχε βγῇ τόσο, καὶ τώρα, ποιὸς ξέρει. Δὲν πῆγα νὰ δῶ, θὰ βγῆκε ὅλη. Ὁ τόπος ἔγινε πιὰ ἑλληνικός. Καὶ παρὰ κάτω εἶναι μιὰ πέτρα, ἐκεῖ λὲν ἔδενε ὁ βασιλιᾶς τὸ ἄλογό του.»

Οἱ λίθοι οὗτοι δὲν εἶναι λίθοι κοινοί, ἄψυχοι, ἀκίνητοι, ἔχουν ζωὴν καὶ δύναμιν, ἔχουν ὀντότητα, καὶ εἶναι ἐπικίνδυνοι εἰς τοὺς θέλοντας νὰ βλάψουν ἢ νὰ μετακινήσουν αὐτούς.

« Αὐτὴ ἡ πέτρα ποῦ εἶναι 'ς τοῦ Ποσπός, Τοῦρκοι βλέπεις, θέλησαν νὰ τὴν βγάλουν. Τὴν ἔβγαλαν, τὴν φόρτωσαν 'ς τὸν ἁραμπᾶ, τὴν πῆγαν ὡς ἕνα μέρος. Ὕστερα ἀναγκάστηκαν νὰ τὴν γυρίσουν πίσω,

Ἡ πέτρα τοῦ Κωνσταντίνου.

γιατὶ φανερώθηκε 'ς τὸν ὕπνο τους καὶ τοὺς φοβέριξε. Καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος τὴν εἶδα μιὰ μέρα βγαλμένη καὶ τὴν ἄλλη τὴν εἶδα στὸν τόπο της. Ἀλλὰ δὲν μπῆκε καλά. Γιατὶ ὁ σταυρὸς ἄλλοτε ἦταν κατὰ 'ς τὴν ἀνατολὴ καὶ τώρα εἶναι 'ς τὸν βοριᾶ γυρισμένος».

Ἐκ τῶν τριῶν ταύτων παραδόσεων ἡ πρώτη ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτῆς εἰς τὴν πανελλήνιον πίστιν ὅτι λίθοι μεγάλοι

καὶ κίονες καὶ οἰκοδομήματα ἀρχαῖα δὲν εἶναι ἔργα ἀνθρώπων κοινῶν, ἀλλὰ μνημεῖα τῆς τεραστίας δυνάμεως τῶν παλαιοτέρων, τῶν γιγάντων, τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἀνδρειωμένων, εἰς τὰς στιβαρὰς χεῖρας τῶν ὁποίων οἱ ὄγκοι εἶναι παιγνίδια. Διὰ τεραστίων βράχων ἀγωνίζονται οὗτοι πρὸς ἀλλήλους, οἱ δὲ κίονες εἶναι αἱ ἄτρακτοι ἢ αἱ βελόναι τῶν γιγαντισσῶν ἢ τὰ *λιγγριὰ* τοῦ Διγενῆ. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην τοὺς Ἕλληνας ἀντικαθιστᾷ ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ἡ Ἑλένη καὶ εἷς Ἄραπης, τοῦ ὁποίου ἡ μορφὴ μᾶς ὑπομιμνήσκει χρόνους ἀκριτικούς.

Ἡ δευτέρα ἔχουσα ὡς ἀφετηρίαν τὸν ἐπὶ τοῦ πρώτου λίθου ἐγκεχαραγμένον σταυρὸν ἐνσωματώνει τὴν πίστιν τοῦ λαοῦ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Γένους καὶ ἡ τρίτη τέλος ἐκπηγάζει ἐκ τοῦ φόβου καὶ τῆς εὐλαβείας, τὴν ὁποίαν γεννοῦν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα, τὰ ὁποῖα αἰσθάνεται ὡς ἔμψυχα καὶ ἐνεργά, δίδων εἰς αὐτὰ δυνάμεις καὶ ἐνεργείας μυστηριώδεις.

Μακρότερον, Δ τῆς Γκιουμουλτζίνας, εὑρίσκονται τὰ ἐκτεταμένα ἐρείπια τῆς Μοσυνουπόλεως, τοῦ ὀχυροῦ καὶ περιφανοῦς κάστρου, τὸ ὁποῖον ἔσχεν ὡς ὁρμητήριον ὁ Βουλγαροκτόνος κατὰ τοὺς τραχεῖς αὐτοῦ πρὸς τοὺς Βουλγάρους πολέμους. Ὁ βούλγαρος τσάρος Σκυλογιάννης ἐκδικούμενος, καθ' ἣν στιγμὴν τὸ ἑλληνικὸν Βυζάντιον ἐσφάδαζεν ὑπὸ τὴν πτέρναν τῶν Φράγκων κατακτητῶν, κατέσκαψε τὴν πόλιν, ἀνέτρεψε τὰ ἰσχυρὰ τείχη. Ἔκτοτε κεῖνται εἰς σωροὺς ἀμόρφους, ἀνεστραμμένα, μαρτυροῦντα τὴν λύσσαν τῶν ἐπιδρομέων. Ὀλίγον ὕστερον μνημονεύεται καὶ πάλιν ἡ Μοσυνούπολις, ἀλλ' ἤδη εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Καντακουζηνοῦ ἡ πόλις ἦτο ἐντελῶς ἐρήμη· «Καὶ προῆλθε, λέγει ὁ Καντακουζηνός, ἄχρι πόλεως Μεσήνης παλαιᾶς ἐκ πολλῶν ἐτῶν κατεσκαμμένης». Πρὸς Ν τοῦ ἐρείπιῶνος διακρίνεται ὁ παλαιὸς ὑψηλὸς θρακικὸς τύμβος τοῦ Kilisse Tepesi (λόφος τῆς ἐκκλησίας), ὅστις τίς οἶδε τίνος ἱππότου μεγιστᾶνος θρακὸς καλύπτει τὸν τάφον. Ἡ παράδοσις ἔσχε τὴν ἔμπνευσιν νὰ συνδέσῃ τὰ δύο μνημεῖα.

«Ἐκεῖ 'ς τὴ ντοῦμπα ἦρθε ὁ τοῦρκος καὶ ἐδῶ 'ς τὸ κάστρο ἦταν ὁ Ἰρὶμ Παπᾶς. Αὐτὸς ἦταν πολὺ πλούσιος. Εἶχε χιλιάδες γίδια 'ς τὸ βουνό. Κ' ἦταν τόσο τὸ γάλα, ποῦ γιὰ νὰ μὴ τὸ κουβαλοῦν, γιατ' ἦταν δύσκολο, ἔκτισαν ἕνα αὐλάκι κ' ἔχυναν τὸ γάλα ἀπὸ πάνω ἀπ' τὸ βουνὸ καὶ ἔβγαινε 'ς τὸν καλέ. Μ' αὐτὸ τὸ γάλα ἔκανε τὸν ἀσβέστη κ' ἔκτισαν τὸ κάστρο καὶ γι' αὐτὸ εἶναι ἔτσι γερὸς ὁ ἀσβέστης. Πρέπει νὰ κοπιάσῃς πολὺ γιὰ νὰ βγάλῃς μιὰ πέτρα. Τώρα ἀπ' αὐτὸ τὸ αὐλάκι βγαίνει νερὸ ἀπ' τὴ γῆ. Κι' ὅταν αὐτὸς ὁ Ἰρὶμ Παπᾶς ἔμαθε πῶς πάρτηκε ἡ Πόλι κ' ἔβλεπε πῶς δὲν θὰ μπορέσῃ νὰ τὰ βγάλῃ πέρα συμφώνησε μὲ τὸν Τοῦρκο νὰ φύγῃ ἅμα λαλήσουν οἱ πετεινοί. Ποιὸς ξέρει τί βιὸ θὰ εἶχε γιὰ νὰ κρύψῃ. Τότε ὁ Τοῦρκος μὲ τὴ σάλπιγγα γέλασε τὰ πετεινάρια, κ' ἔτσι ἀναγκάστηκε νὰ φύγῃ πιὸ νωρίς. Κι' ἀπὸ τότε τὰ πετεινάρια 'ς τὴν Γκιουμουλτζίνα φωνάζουν πρὶν ἀπ' τὰ μεσάνυχτα, ἀπὸ ἡ ὥρα δυό. Καὶ φεύγοντας τὸ καταράστηκε τὸ κάστρο νὰ ἔρτῃ τὸ ἀπάνω κάτω καὶ γι' αὐτὸ τώρα εἶναι ἔτσι ὅπως βλέπεις ἀναποδογυρισμένο. Κι' αὐτὸς ἐκεῖ ποῦ πῆγε, ποιὸς ξέρει πιὰ ποῦ, θέλουν νὰ ποῦν πῶς ζῇ καὶ κοιμᾶται καὶ κάθε χρόνο σηκώνεται μιὰ φορὰ καὶ ρωτᾷ ἂν 'ς τὸ Κάρλικ ἔγιναν δέντρα ἴσαμε σοῦβλες καὶ 'ς τὴ Γκιουμουλτζίνα ἂν τρῶν μὲ χρυσᾶ χουλιάρια κι' ἂν καλλιβώνουν μ' ἀσημένια πέταλα. Κι' ὅταν τοῦ λὲν πῶς ὄχι, λέει· «Ἀκόμα δὲ βρῆκαν τὸ θησαυρό μου». Γιατὶ ἔχει πολὺ χρῆμα κρυμμένο 'ς τὸ κάστρο, ἀλλὰ δὲ ξέρει κανένας οὔτε ποῦ εἶναι οὔτε σὲ ποιὸ βάθος εἶναι. Γι' αὐτὸ δὲ βρίσκεται. Δὲν ἦρτε ἀκόμα ἡ ὥρα. Βρῆκαν ὅμως πολλοὶ χρήματα 'ς αὐτὰ τὰ μέρη».

Καὶ τῆς παραδόσεως ταύτης εἶναι εὐδιάκριτα τὰ ἐλατήρια, ἐξ ὧν ἐκινήθη ἡ μυθοπλαστία, ὡς καὶ τὰ στοιχεῖα, ἐξ ὧν ἡ παράδοσις ἀπετελέσθη. Διὰ τὸν ἐπισκεπτόμενον τὸν ἐκτεταμένον ἐρειπιῶνα τῆς Μοσυνουπόλεως καὶ βλέποντα τοὺς ἀνεστραμμένους σωροὺς τῶν τειχῶν δὲν ἤθελε φανῇ διόλου παράδοξος ἡ λαϊκὴ μυθοπλαστία περὶ τῆς ἀνατροπῆς τῶν τειχῶν οὐχὶ ὑπὸ χειρῶν ἀνθρώπων ἀλλ' ὑπὸ ὑπερτέρας δυνάμεως ἀκαταβλήτου, τὴν ὁποίαν ἐκπροσωπεῖ ἐνταῦθα ἡ κατάρα, εἰς τὴν δύναμιν τῆς ὁποίας ἔχουν ἀπόλυτον πίστιν οἱ λαοί. Τὸ βιβλικὸν «κατάρα δὲ μητρὸς ἐκριζοῖ θεμέλια», ὅσον καὶ ἂν εἶναι μεταφορικόν, μᾶς δίδει πραγματικὴν εἰκόνα τῆς ἀποδιδομένης εἰς τὴν κατάραν δυνάμεως. Πλὴν ὅμως τούτων καὶ τὰ λοιπὰ τῆς παραδόσεως δύνανται νὰ ἑρμηνευθοῦν. Ὅτι τίθεται εἰς συσχέτισιν ὁ καλὲς πρὸς τὸν τύμβον δὲν εἶναι καθόλου παράδοξον, διότι καὶ εἰς τὸ Σουσούρκιοϊ καὶ εἰς Κιουτσιούκιοϊ καὶ εἰς τὸ παρὰ τὴν Ξάνθην

Κουγιούνκιοϊ ἤκουσα περὶ τῶν τύμβων τὴν παράδοσιν, ὅτι κατεσκευάζοντο «ὅταν κάθε χωριὸ ἦταν βασίλειο γιὰ ν' ἀνεβαίνουν καὶ νὰ πολεμοῦν», ἡ ὁποία δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ διασώζῃ καὶ ἀμυδράν τινα ἱστορικὴν μνήμην τῆς χρησιμοποιήσεως τοιούτων *τύμβων ὡς σκοπιῶν στρατιωτικῶν* καὶ σταθμῶν κατὰ τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους, παρὰ τὰς μεγάλας στρατιωτικὰς ὁδούς. Ὅτι ὁ *κύριος* τοῦ κάστρου δὲν φονεύεται, ἀλλὰ φεύγει καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ ζῇ, εἶναι κοινὸν πρὸς τὴν περὶ Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου πανελλήνιον παράδοσιν, ἔχει δὲ τὴν ἀρχὴν αὐτῆς εἰς τὰ βάθη τῆς λαϊκῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία ἄνδρας μεγάλους καὶ δράσαντας ἀδυνατεῖ νὰ φαντασθῇ ὡς ἀποθνήσκοντας. Περιεργότατα εἶναι τὰ περὶ τοῦ ἐξ αἰγῶν πλούτου τοῦ ἄρχοντος καὶ τὰ περὶ τοῦ ὀχετοῦ, δι' οὗ διεβιβάζετο τὸ γάλα, καὶ ἐκ τοῦ ὁποίου τώρα ἀναβρύει ὕδωρ. Πράγματι ἡ πηγὴ ὑπάρχει, ἀλλὰ βεβαίως αὕτη δὲν ἦτο ἀρκετὴ διὰ νὰ δώσῃ ἀφορμὴν εἰς τοιαύτην μυθοπλασίαν. Τὸ πρᾶγμα ἀνεξήγητον κατ' ἀρχὰς μοῦ κατέστη σαφές, ὅταν ἐπληροφορήθην ὅτι τὸ αὐτὸ λέγεται καὶ περὶ τοῦ κάστρου τῆς Μπουροῦς. Πραγματικῶς ἐκεῖ ἔχει *τὴν θέσιν της τοιαύτη μυθοπλαστία. Διότι τὸ κάστρο* τῆς Μπουροῦς, κείμενον παρὰ τὰς βορείας ὄχθας τῆς Βιστονίδος καὶ εἰς τὸ στενώτερον μέρος τὸ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῶν ὑπωρειῶν τῆς Ροδόπης, ὑπῆρξεν ἡ βάσις, ἐφ' ἧς ἐστήριξαν οἱ Βυζαντινοὶ τεῖχος ἐγκάρσιον, τέμνον τὴν χώραν καὶ φθάνον μέχρι τῶν ὑπωρειῶν. Διὰ τοῦ τείχους τούτου, τοῦ ὁποίου τὰ ἐρείπια σῴζονται, ἐκλείετο ἡ δίοδος εἰς τοὺς βαρβάρους. Ὁ γεωγράφος Μελέτιος τρία τοιαῦτα τείχη μνημονεύει, ἓν τὸ τῆς Μπουροῦς, ἄλλο τῆς Καβάλλας καὶ ἄλλο τῆς Θεσσαλονίκης. Ἐκ τούτων ἱστορικῶς ἐξηκριβωμένη εἶναι ἡ οἰκοδομὴ τοῦ κάστρου τῆς Καβάλλας, τῆς βυζαντινῆς Χριστουπόπόλεως, τὸ ὁποῖον ᾠκοδομήθη ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Β', ὅπως ἐμποδίσῃ τὴν ἐπάνοδον τῆς Καταλανικῆς συμμορίας πρὸς τὴν Θράκην. Τὸ πρᾶγμα μνημονεύει ὁ Γρηγορᾶς (σ. 246 ἔκδ. Βόννης). Βραδύτερον συχνότατα μνημονεύεται *τὸ τεῖχος τοῦτο ὑπὸ τοῦ Καντακουζηνοῦ. Τὰ ἐρείπια λοιπὸν* τοῦ τείχους τούτου τῆς Μπουροῦς ἐξελήφθησαν ὡς λείψανα

τοῦ ὀχετοῦ καὶ ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τὴν περίεργον ταύτην μυθοπλαστίαν, ἡ ὁποία κατόπιν μετεφέρθη καὶ εἰς τὸ γειτονικὸν κάστρον τῆς Μοσυνουπόλεως. Ὅτι ἡ ἄσβεστος κατεσκευάσθη διὰ τῆς ἀναμίξεως γάλακτος ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ εἰς τὸν *θαυμασμὸν τοῦ λαοῦ διὰ τὴν ἀντοχὴν καὶ δύναμιν* αὐτῆς. Ἐν Σέρραις ἤκουσα περὶ τῆς ἀσβέστου τῶν ἐκεῖ τειχῶν *ὅτι τὴν ἔκαναν μὲ αὐγὰ γι' αὐτὸ εἶναι τόσο γερή*. Τὰ περὶ προώρου φωνήσεως τῶν πετεινῶν φαίνονται ὡς αἰτιολογικὴ παράδοσις συναφθεῖσα πρὸς τὴν ὅλην παράδοσιν, τὰ δὲ περὶ τῆς εὑρέσεως τοῦ θησαυροῦ ἔχουν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν εἰς τὴν ἀφελῆ πίστιν περὶ τῆς τεραστίας ποσότητος τοιούτου. Παρομοία παράδοσις λέγεται καὶ ἐν Κύπρῳ, ὅπου γραῖά τις ἐρωτᾷ *ἂν οἱ σκάφες καὶ οἱ πινακωτὲς εἶναι ξύλινες ἢ χρυσές*.

Ἔτι δυτικώτερον παρὰ τὰς ὄχθας τῆς Μπουροῦς καὶ ἐπὶ τῆς παλαιᾶς ρωμαϊκῆς ὁδοῦ κεῖνται τὰ ἐρείπια τῆς βυζαντινῆς Πορoῦς, κεκαλυμμένα νῦν ὑπὸ ἀφθόνου βλαστήσεως. Ὅπου ἄλλοτε ἤνθει ἡ πόλις, φωλεύουν σήμερον εἰς ἀδιαπεράστους λόχμας θῶες καὶ λύκοι καὶ ἀγριόχοιροι. Μεταξὺ *τῶν δένδρων καὶ τῶν ὑψηλῶν χόρτων διακρίνεται πρὸς τὴν* ἀνατολικὴν πλευρὰν ὑπερήφανος πύργος, ὅστις ἀποσπασθεὶς τῶν θεμελίων του μένει νῦν κεκλιμένος ὡς βράχος. Περαιτέρω ὑψοῦνται ὑψηλαὶ καὶ μεγαλοπρεπεῖς αἱ ἰσχυραὶ τοῦ κάστρου πύλαι μὲ τὰ βυζαντινά των μονογράμματα. Πρὸ αὐτῶν ὑψοῦνται δύο μεγαλοπρεπεῖς πλάτανοι καὶ ἔνδοθεν, ἐντὸς τοῦ κάστρου, ὀπωροφόρα δένδρα, ἀπιδέαι καὶ κυδωνέαι.

«Αὐτὰ τὰ δύο πλατάνια, ποῦ εἶναι μπροστὰ 'ς τὴν πόρτα, ἦταν δυὸ ξύλινα παλούκια, ποῦ ἔδενε ὁ βασιλιᾶς τοῦ κάστρου τ' ἄλογά του. Δὲν ἤθελε νὰ τὰ πειράξῃ κανένας καὶ γι' αὐτὸ εἶπε κ' ἐρρίζωσαν κ' ἔγιναν δέντρα θεώρατα. Κ' ἐκεῖ ποῦ εἶναι οἱ κυδωνιὲς ἦταν τοῦ βασιλιᾶ ὁ κῆπος».

Ἡ παράδοσις, ὅπως πολλὰς φορὰς ἀρέσκεται νὰ κάμνῃ, συνέδεσε τὸ κάστρο τοῦτο μὲ τὸ ἄλλο κάστρο, τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται εἰς *τὴν εἴσοδον τῆς λιμνοθαλάσσης* εἰς τὸ Πορτολάγο, καθὼς καὶ μὲ τὴν λιμνοθάλασσαν.

«Ἐκεῖ κάτω εἶναι ἕνας καλές, Μπουροῦ καλεσί, καὶ 'ς τὸ Λάγος ἄλλος καλές, καὶ θέλουν νὰ ποῦν πῶς ἦταν ἕνας βασιλιᾶς 'ς τὸν ἕναν τὸν καλὲ καὶ ἄλλος 'ς τὸν ἄλλον. Καὶ αὐτὸς ποῦ ἦταν 'ς τὸ Μπουροῦ καλεσὶ εἶχε μιὰ θυγατέρα καὶ τὴν γύρεψε ὁ βασιλιᾶς ποῦ ἦταν 'ς τὸ Λάγος. Καὶ κεῖνος πάλι εἶπε «Τότε θὰ σὲ δώσω τὴ θυγατέρα μου, ἅμα ἔρτῃς μὲ βάρκα ὡς ἐδῶ». Καὶ τότε ἐκεῖνος καταράστηκε, τί ἔκανε πιὰ δὲ ξέρω, καὶ ἔγινε αὐτὴ ἡ λίμνη καὶ πῆγε μὲ τὴ βάρκα».

Κατ' ἄλλους

«Ἡ Μπουροῦ ἦταν ἐφτὰ βοσκὲς τόπος. Ἀκόμα τώρα ἐκεῖ κοντὰ

Ἡ πύλη τοῦ κάστρου τῆς Πορουῦς.

'ς τὸ Μπουροῦ καλὲ φαίνονται κάτω ἀπ' τὸ νερὸ σὰν δρόμος, σὰν θεμέλια, τέτοια πράματα. Καὶ θέλουν νὰ ποῦν πῶς ἦταν ἕνας βασιλιᾶς 'ς τὸ ἕνα κάστρο τῆς Μπουροῦς κ' ἕνας 'ς τὸ Καραγάτς. Καὶ εἶχε ὁ βασιλιᾶς τοῦ Μπουροῦ καλεσὶ μιὰ θυγατέρα καὶ τὴν ζήτησε αὐτὸς ἀπ' τὸ Καραγάτς, καὶ αὐτὸς εἶπε νὰ πηγαίνῃ μὲ τὴ βάρκα κ' ἔτσι θὰ τοῦ δώσῃ τὴ θυγατέρα του. Καὶ τότε ἐκεῖνος ἀνοίγει ἕνα αὐλάκι καὶ χύθηκε ἡ θάλασσα καὶ ἔγινε ἡ Μπουροῦ».

Ἐν τῇ παραδόσει ταύτῃ ἀφορμὴ εἰς τὴν μυθοπλαστίαν

εἶναι ἡ λίμνη, τῆς ὁποίας ζητεῖται νὰ ἑρμηνευθῇ ἡ ὕπαρξις. Ἀνήκει δηλ. ἡ παράδοσις εἰς τὸν κύκλον ἐκείνων, τὰς ὁποίας ὁ Πολίτης περιλαμβάνει ὑπὸ τὸν τίτλον «Βουλιαγμένοι τόποι καὶ Πολιτείαις». Αἱ παραδόσεις ἦσαν κοιναὶ καὶ εἰς τοὺς παλαιούς, ἔχουν δὲ τὴν ἀρχὴν των πιθανώτατα καὶ εἰς παρατηρήσεις τοιούτων καθιζήσεων καὶ καταποντίσεων ἐδαφῶν, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶναι σπάνιαι εἰς τὸν φλοιὸν τῆς γῆς. Τὸ δὲ στοιχεῖον τοῦ γαμηλίου ἄθλου εἶναί τι σύνηθες εἰς τὰς παραδόσεις.

Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶναι ὅτι περὶ τῆς Βιστονίδος ταύτης ἀνάλογον παράδοσιν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος μᾶς περιέσωσεν ὁ Στράβων, ἡ ὁποία ὡς καὶ ἡ νεοελληνική, ὁμιλοῦσα περὶ ἵππων τοῦ Διομήδους συνδέει τὴν λίμνην πρὸς τὴν καρτερὰν κώμην τοῦ Θρᾳκὸς βασιλέως. «Εἶτα Δίκαια, λέγει, πόλις ἐν κόλπῳ κειμένη καὶ λιμήν. Ὑπέρκειται δὲ τούτων ἡ Βιστονὶς λίμνη κύκλον ἔχουσα ὅσον διακοσίων σταδίων. Φασὶ δὲ τοῦ πεδίου κοίλου παντάπασιν ὄντος καὶ ταπεινοτέρου τῆς θαλάσσης, ἱπποκρατούμενον τὸν Ἡρακλέα, ἡνίκα ἦλθεν ἐπὶ τὰς τοῦ Διομήδου ἵππους, διορύξαι τὴν ἠϊόνα καὶ τὴν θάλατταν ἐπαφέντα τῷ πεδίῳ κρατῆσαι τῶν ἐναντίων. Δείκνυται δὲ καὶ τὸ βασίλειον Διομήδους ἀπὸ συμβεβηκότος καλούμενον Καρτερὰ κώμη διὰ τὴν ἐρυμνότητα».

Δυτικώτερον καὶ παρὰ τὴν θάλασσαν εἶναι τὸ κάστρον τῶν παλαιῶν Ἀβδήρων, τὰ ὁποῖα ἀντικατέστησε τὸ βυζαντινὸν Πολύστυλον, ἡ σημερινὴ Μπουλούστρα. Τὸ κάστρον εἶναι παράλιον, ἐνῷ ἡ σημερινὴ κωμόπολις κεῖται βορείως αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ὀφρύος χαμηλῶν λόφων εἰς ἀπόστασιν ἑπτὰ περίπου ἀπὸ τῆς θαλάσσης χιλιομέτρων.

«Γῦρο 'ς τὴ Μπουλούστρα, λέγει ἡ παράδοσις, εἶναι τρεῖς ντοῦμπες. Ἡ μιὰ λέγεται Ξαθιόντουμπα, ἡ ἄλλη Πολίταινα καὶ ἡ ἄλλη εἶναι πέρα ἀπὸ τὸ χωριὸ κατὰ τὴ θάλασσα, τὴν λὲν Γουρνόντουμπα οἱ Χριστιανοί, οἱ Τοῦρκοι πάλι Κιζλὰρ τεπέ. Καὶ θέλουν νὰ ποῦν πῶς, ὅταν πάρτηκε αὐτὸς ὁ καλές, τότε οἱ τρεῖς θυγατέρες τοῦ βασιλιᾶ, ποῦ εἶχε τὸν καλέ, πέτασαν καὶ ἤρταν κ' ἔκατσαν αὐτοῦ ποῦ εἶναι οἱ ντοῦμπες, κ' ἔγιναν ντοῦμπες. Καὶ τὴ βασίλισσα τὴν ἔπιασαν σκλάβα, καὶ ὁ Τοῦρκος ἤθελε νὰ τὴν πάρῃ γυναῖκά του. Κι' αὐτὴ

τοῦ εἶπε πῶς μόνον ἂν δώσῃ χαρτὶ πῶς δὲν θὰ παίρνῃ τοὺς Χριστιανοὺς στρατιῶτες τότε θὰ γίνῃ γυναῖκά του. Καὶ ἔδωκε αὐτὸς τὸ χαρτὶ καὶ πάλι ἐκείνη δὲν τὸν πῆρε καὶ πῆρε φαρμάκι καὶ φαρμακώθηκε. Ἄλλοι πάλι θέλουν νὰ ποῦν πῶς ὁ βασιλιᾶς λέγονταν Ἀλέξανδρος καὶ πῶς πήδηξε 'ς τὴ θάλασσα καὶ πνίγηκε. Καὶ παρακάτω 'ς τοῦ Μαντρατσίκογλου τὸ τσιφλίκι ἔχει καὶ κεῖ κάτι σχέδια καὶ εἶναι καὶ σταυροί. Θὰ ἦταν μνήματα. Καὶ παρακάτω 'ς τὸ δρόμο εἶναι μιὰ πέτρα καὶ φαίνεται ποῦ πάτησε τὸ ἄλογο τοῦ Ἀλέξανδρου».

Ἡ παράδοσις εἶναι ἀξιοσημείωτος διὰ τὸ πατριωτικὸν αἴσθημα, τὸ ὁποῖον τὴν ἐμπνέει. Ὁ βασιλεὺς πηδᾷ εἰς τὴν θάλασσαν διὰ νὰ μὴ πέσῃ εἰς χεῖρας τῶν κατακτητῶν, αἱ κόραι του ὡς πτηνὰ διαφεύγουν καὶ μεταμορφοῦνται εἰς σωροὺς χώματος, ὡς ἡ γυνὴ τοῦ Λὼτ εἰς στήλην ἅλατος, καὶ ἡ βασίλισσα, ἀφ' οὗ ὠφέλησε τοὺς συμπατριώτας της ὅσον ἠδύνατο, αὐτοκτονεῖ καὶ αὐτὴ διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν μισητὴν κλίνην τοῦ ἀλλοφύλου κατακτητοῦ. Τὸ μέρος τοῦτο τῆς παραδόσεως προδήλως εἶναι δικαιολογητικὴ παράδοσις τῆς μὴ στρατεύσεως τῶν χριστιανῶν ὑπὸ τοὺς Τούρκους. Ἀξία παρατηρήσεως εἶναι καὶ ἡ ἐμφάνισις εἰς τὴν παράδοσιν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὁ ὁποῖος κατὰ περίεργον σύμπτωσιν σπανιώτατα μνημονεύεται καὶ εἰς τὰς παραδόσεις, μολονότι εἶναι τὸ ἱστορικὸν πρόσωπον, τὸ ὁποῖον ἤδη παλαιόθεν εἶχε καταστῇ μυθικόν.

Περὶ τοῦ κάστρου τούτου ἤκουσα καὶ ἄλλην παράδοσιν οὐχὶ τόσον μυθικήν·

«Αὐτοῦ 'ς τὸν καλὲ θέλουν νὰ ποῦν πῶς ἔγινε μεγάλος πόλεμος, μεγάλος σκοτωμός. Κ' ἔμειναν μόνον ἑξῆντα κι αὐτοὶ ζήτησαν νὰ τοὺς ἀφήσῃ, καὶ τοὺς ἀφῆκε. Ἄλλοι λὲν πῶς ἦταν ἑφτά. Κι αὐτοὶ ἔκτισαν τὸ χωριὸ 'ς τὴν Παλαιὰ Χώρα κι ἀπὸ κεῖ ὕστερα, ἐπειδὴ ἀπὸ τὴ θάλασσα τοὺς πείραξαν οἱ κλέφτες, τραυήχτηκαν κατὰ δῶ».

Πραγματικῶς σήμερον δείκνυται τοπωνυμία Παλαιὰ Χώρα, αἱ δὲ παραδόσεις περὶ ἀνοικισμῶν τῶν πάλαι παραλίων πόλεων ἕνεκα τῶν πειρατῶν στηρίζονται εἰς πραγματικὴν ἱστορικὴν ἀνάμνησιν.

Μίαν ἀκόμη παράδοσιν θὰ μνημονεύσω περὶ τοῦ Κάστρου τοῦ Γριτζὰν Ἀσάρ, τὸ ὁποῖον πιθανῶς εἶναι ἡ Γρατιανούπολις, τὰ Γρατζιανὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ. Τὸ χωρίον κεῖται εἰς ἀπόστασιν $2\,^1/_2$ ὡρῶν ΒΑ τῆς Γκιουμουλτζίνας, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου, ἐπὶ τῆς ὀχυρᾶς κορυφῆς τοῦ ὁποίου εὑρίσκονται τὰ ἐρείπια τοῦ παλαιοῦ κάστρου. Ἰδοὺ τί λέγει ἡ παράδοσις.

«Στὸν καλὲ κάθονταν ἕνας βασιλιᾶς Κωσταντῖνος, ποιὸς ξέρει πιὰ ποιός, αὐτὸς ὁ ἴδιος ἢ κανένας ἀπὸ τὴ γενεά του. Καὶ ἦρθε ὁ Τοῦρκος καὶ γιὰ νὰ τὸν γελάσῃ ἔμασε κατσίκια καὶ κόλλησε 'ς τὰ κέρατά τους λαμπάδες. Καὶ τὰ εἶδε τὸ κορίτσι τοῦ Κωσταντίνου καὶ τὸν φώναξε. — Ἔλα, λέγει, νὰ δῇς κατσικάκια μὲ λαμπάδες. — Καὶ πῆγε ἐκεῖνος νὰ δῇ. Καὶ μαζεύθηκαν ὅλοι ἀπὸ κεῖνο τὸ μέρος καὶ ξεχάστηκαν καὶ ἀφῆκαν ἀνοιχτὴ τὴν ἄλλη θύρα καὶ μπῆκε ὁ Τοῦρκος. Καὶ ἡ μάννα του πάλι τηγάνιζε ψάρια καὶ τῆς λὲν—Πάρτηκε ὁ καλές.—Καὶ κείνη λέγει.—Ἂν πάρτηκε νὰ πετάξῃ τὸ ψάρι ἀπὸ τὸ τηγάνι—καὶ πέταξε. Καὶ πάλι δὲν θὰ παίρνονταν. Ἀλλὰ ὁ Κωσταντῖνος ἔκαμε λάθος καὶ δὲν πῆρε τὸ ξυλένιο σπαθὶ ποῦ τὸν ἔδωνε ἡ μάννα του, ἀλλὰ τὸ σιδερένιο. Καὶ ὁ Τοῦρκος βρέθηκε ἔξυπνος καὶ τὸ ἅρπαξε καὶ χαλάστηκε πολὺς κόσμος τοῦ Κωσταντίνου. Κ' ἔτσι πάρτηκε ὁ καλές».

Ἡ παράδοσις ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο ἢ τρία μᾶλλον ἐπεισόδια. Τὸ πρῶτον εἶναι ἡ ἀπάτη τῶν Τούρκων διὰ λαμπάδων, τὸ δεύτερον, τὸ ἐπεισόδιον τοῦ τηγανίσματος ἰχθύων καὶ τὸ τρίτον, τὸ τῆς ξυλίνης σπάθης. Ἐκ τούτων τὸ πρῶτον εὑρίσκομεν καὶ εἰς παράδοσιν ἐκ Νικομηδείας διὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ ἐκεῖ κάστρου (παρὰ *Πολίτῃ*. Παραδόσεις ἀρ. 18) καὶ εἰς ἄλλην παράδοσιν ἐκ Μακεδονίας (Λαογραφία Δ΄ 309), ἔχει δὲ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ φαίνεται εἰς ἀρκετὰ διαδεδομένην διήγησιν στρατηγικοῦ τεχνάσματος, τοῦ ὁποίου παλαιοτάτην μνείαν εὑρίσκομεν εἰς τὸν κατὰ τῶν Ρωμαίων ἐν Ἰταλίᾳ πόλεμον τοῦ Καρχηδονίου Ἀννίβα. Ἀνάλογον εἶναι καὶ τὸ ἐν τῇ βίβλῳ στρατήγημα τοῦ Γεδεὼν (Κριτ. ζ΄ 19). Τὸ δεύτερον εὑρίσκομεν καὶ εἰς τὰς περὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως παραδόσεις καθὼς καὶ εἰς παραδόσεις ἄλλων λαῶν διὰ παρομοίας περιπτώσεις (*Πολίτου*, Παραδόσεις Β΄ 667), παλαιοτάτην δ' αὐτοῦ ὑποτύπωσιν παρ' Ἡροδότῳ, ὅστις ἐν βιβλίῳ IX 120 διηγεῖται τὰ ἑξῆς. Οἱ Ἀθηναῖοι ὑπὸ τὸν Ξάνθιππον εἶχον πολιορκήσει τὴν Σηστόν, κατεχο-

μένην ὑπὸ τοῦ Πέρσου Ἀρταΰκτου, ὅστις εἶχε διαρπάσει καὶ βεβηλώσει τὸ ἐν Ἐλαιοῦντι τέμενος τοῦ Πρωτεσιλάου. Ὁ Ἀρταΰκτης μὴ δυνάμενος νὰ ἀντιστῇ διέφυγε κρυφίως ἐκ τοῦ τείχους, ἀλλὰ συνελήφθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων παρὰ τοὺς Αἰγὸς ποταμοὺς καὶ ἤχθη εἰς Σηστόν, ὅπου ἐφυλάσσετο. Ἐκεῖ δὲ λέγεται ὅτι συνέβη εἴς τινα τῶν φυλασσόντων τέρας. Οὗτος ἔψηνε τεταριχευμένους ἰχθῦς, οἱ δὲ ἐπήδων καὶ ἥσπαιρον ἐπὶ τοῦ πυρὸς ὡς ζωντανοί. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι περικυκλώσαντες αὐτὸν ἐθαύμαζον, ὁ δὲ Ἀρταΰκτης ἰδὼν τὸ τέρας, καλέσας τὸν ψήνοντα τοὺς ἰχθῦς εἶπε: «Ξένε Ἀθηναῖε, μὴ φοβοῦ τὸ τέρας τοῦτο. Διότι δὲν προαγγέλλει τίποτε διὰ σέ, ἀλλὰ εἰς ἐμὲ σημαίνει ὁ ἐν Ἐλαιοῦντι Πρωτεσίλαος ὅτι καὶ ἀποθανὼν καὶ τεταριχευμένος ἔχει τὴν δύναμιν ἐκ μέρους τῶν θεῶν νὰ ἐκδικηθῇ τὸν ἀδικοῦντα». Τὸ τρίτον τέλος τὸ τῆς ξυλίνης σπάθης ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ εἰς τὴν ἰδέαν ὅτι πολλάκις ἀντικείμενα ἐξ ἄλλης ὕλης ἢ τῆς συνήθους, εἴτε εὐγενεστέρας εἴτε καὶ εὐτελεστέρας, ἔχουν δύναμιν ὑπερφυσικήν.

ΣΤΙΛΠΩΝ Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ
Διευθυντὴς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου.

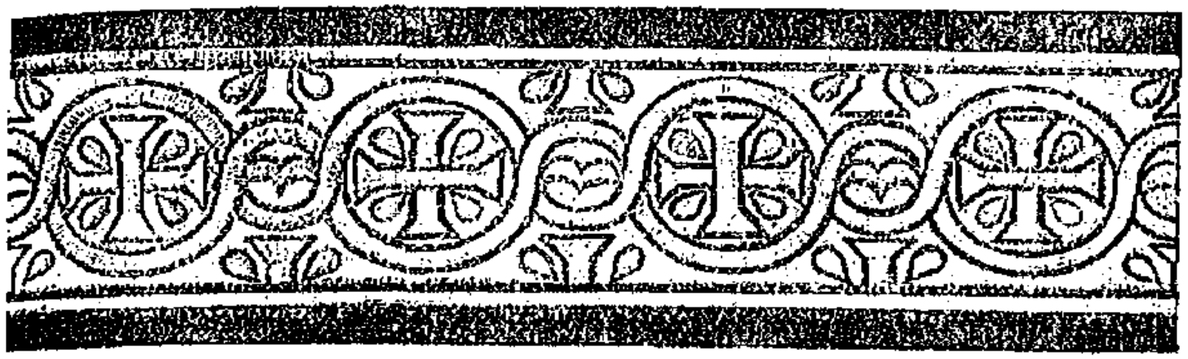

ΑΙ ΘΥΣΙΑΙ ΤΟΥ ΚΛΗΡΟΥ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ 1821

Πηγαὶ καὶ βοηθήματα: Ἐκτὸς τῶν γενικῶν ἱστορικῶν ἔργων, τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἐν γένει — πρὸ πάντων τῆς ἱστορίας Κ. Παπαρρηγοπούλου — καὶ ἰδίως εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ὡς καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἱστοριῶν, αἱ ἑξῆς μονογραφίαι: Οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ προύχοντες ἐντὸς τῆς ἐν Τριπόλει φυλακῆς, ἐν ἔτει 1821, ὑπὸ Ἰωσὴφ Ζαφειροπούλου ἱερομονάχου, συνταχθὲν δὲ ὑπὸ Θεοδώρου Ζαφειροπούλου (Ἀθῆναι 1852) — Τὸ ποίημα τοῦ Τριπόλεως Δανιὴλ περὶ τῶν δεινοπαθημάτων τῆς ἐν Τριπόλει φυλακίσεως, ἐν Φιλολ. Ἀκροπόλει Α', 361 - 365 καὶ 375 - 377.

Εἰς τὸ ἐθνικὸν μαρτυρολόγιον, τὸ ὁποῖον ἔγραψαν μὲ τὸ ἅγιον αἷμά των οἱ ἥρωες τῆς Φυλῆς, σπουδαιοτάτην κατέχουσι θέσιν αἱ θυσίαι, τὰς ὁποίας ὁ ἱερὸς κλῆρος προσέφερεν εἰς τὸν βωμὸν τῆς Πατρίδος. Καθ' ὅλον πράγματι τὸν μακραίωνα χρόνον τῆς δουλείας, ὡς καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἀγῶνος τῆς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας, ἱεράρχαι, κληρικοὶ καὶ μοναχοὶ ἐγένοντο οἱ ἐνθουσιώδεις σημαιοφόροι τῆς ἐθνικῆς ἰδέας καὶ οἱ ἡρωϊκοὶ πρόμαχοι τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ Γένους, θυσιάζοντες χάριν αὐτοῦ πάντα τὰ ἐπίγεια ἀγαθὰ καὶ αὐτὴν τὴν ζωήν. Ἡγούμενοι παντὸς ἐθνικοῦ κινήματος, ἐμψυχοῦντες καὶ εὐλογοῦντες τὸ δουλεῦον καὶ ἀγωνιζόμενον Γένος, συμμετέχοντες προσωπικῶς μαχῶν καὶ ἀγώνων, βουλευόμενοι περὶ τῶν τυχῶν τῆς Πατρίδος, ὑφι-

στάμενοι διωγμοὺς καὶ μαρτύρια ὑπὸ τῶν καχυπόπτων τυράννων, κρατοῦντες εἰς τὴν μίαν χεῖρα τὸν σταυρὸν τοῦ Κυρίου καὶ εἰς τὴν ἄλλην τὴν πυρφόρον δᾷδα τῆς ἀναστάσεως τοῦ Ἔθνους, ἀνεδείχθησαν ἐθνικοὶ ἥρωες, ἄξιοι πανελληνίου στεράνου καὶ ἀϊδίου εὐγνωμοσύνης ἡμῶν τῶν ἐπιγόνων, τῶν πατούντων ἤδη ἐλευθέραν τὴν γῆν αὐτήν, τὴν ὁποίαν ἐπότισε τὸ ἱερὸν αἷμα ἐκείνων!

Ἡ ὑπόμνησις τῶν ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως θυσιῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου μέχρι τοῦ 1821 θὰ ἀποτελέσῃ τὸ θέμα τῆς προκειμένης μελέτης.

*
* *

Εἰς πάντα σχεδὸν τὰ τοπικὰ ὑπὲρ ἐλευθερίας κινήματα τοῦ δουλεύοντος Γένους, τὰ ὁποῖα ἐξερράγησαν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, κατόπιν ὑποκινήσεως ἢ συνδρομῆς ἢ ὑποσχέσεων — μὴ τηρηθεισῶν συνήθως μέχρι τέλους — ξένων ἡγεμόνων, ὁ κλῆρος ἔλαβεν ἐνεργότατον μέρος.

Ἤδη, περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἐπιδαύρου Μακάριος Μελισσηνὸς μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Θεοδώρου τοῦ χωροδεσπότου ὕψωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἰδίως ἐν Μάνῃ, καὶ διεξήγαγον, δι' ἰδίων ἐξόδων, διετῆ πόλεμον, ἀναγκασθέντες τέλος, ἀφοῦ εἰς μάτην ἀνέμενον τὰς ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Αὐστριακοῦ ὑπεσχημένας βοηθείας, νὰ καταφύγωσιν εἰς Νεάπολιν, ἔνθα ἀπέθανον καὶ ἐτάφησαν. Ἀγρία τότε ἐξέσπασεν ἡ τουρκικὴ ἐκδίκησις κατὰ τῶν ὁπωσδήποτε συμμετασχόντων τοῦ κινήματος καὶ μεταξὺ τῶν θυμάτων αὐτῆς συγκαταλέγονται οἱ ἀρχιεπίσκοποι Πατρῶν καὶ Θεσσαλονίκης, καέντες ἐπὶ τῆς πυρᾶς.

Ὅτε βραδύτερον, ἀρχομένης τῆς δεκάτης ἑβδόμης ἑκατονταετηρίδος, οἱ ἱππόται τῆς Μελίτης, συνεννοηθέντες μετὰ τῶν ἐν Ἠπείρῳ Ἑλλήνων, ἔπλευσαν πρὸς τὰ παράλια τῆς Ἠπείρου, ἐπὶ σκοπῷ ἀποβάσεως καὶ κατεδόθησαν εἰς τοὺς δυνάστας τὰ σχέδια ταῦτα, πολλοὶ τῶν μεμυημένων Ἑλλήνων, ἐν οἷς καὶ κληρικοί, ἐσφάγησαν καὶ αἱ κεφαλαί των ἐστάλησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ὁ ἐπίσκοπος Μάνης Νεόφυτος καὶ ὁ μητροπολίτης Λακεδαίμονος Χρύσανθος μετ' ἄλλων προκρίτων τῆς Πελοποννήσου, συνεννοοῦντο καὶ διετέλουν εἰς συνεχῆ ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ γάλλου δουκὸς τοῦ Νεβὲρς Καρόλου, τὸν ὁποῖον προέτρεπον νὰ ἐπιχειρήσῃ στρατείαν κατὰ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Τούρκων· ὁ δοὺξ ἔστειλε τότε ἀντιπροσώπους του εἰς Πελοπόννησον, οἱ ὁποῖοι μετέβησαν κατόπιν εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, ἔνθα οὗτοι συνενοήθησαν μετὰ διαφόρων ἐπισκόπων καὶ προκρίτων καὶ ἰδίως μετὰ τῶν μητροπολιτῶν Ἰωαννίνων, Δυρραχίου, Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης.

Καρπὸς τῶν συνεννοήσεων τούτων ἦτο ἡ ἐν Κούκῃ τῆς Ἀλβανίας συγκρότησις γενικῆς συνελεύσεως τῶν κληρικῶν καὶ λαϊκῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ἠπείρου, Μακεδονίας, Ἀλβανίας, Βουλγαρίας, Σερβίας, Ἑρζεγοβίνης καὶ Δαλματίας, τῇ 8ῃ Σεπτεμβρίου 1612, ἔνθα ἐψηφίσθη καὶ ἐπαναστατικὸν βούλευμα. Τὸ κίνημα ὅμως ἐναυάγησε καὶ μόνον ὁ τολμηρὸς ἀρχιερεὺς Τρίκκης Διονύσιος, ὁ ἐπικαλούμενος Σκυλλόσοφος, εἰσήλασε μετὰ πολλῶν ἐπαναστατῶν εἰς Ἰωάννινα, ἔνθα, μετὰ ἐφήμερόν τινα ἐπιτυχίαν, προσβληθεὶς ὑπὸ τῆς ὀσμανικῆς στρατιᾶς, ἡττήθη καὶ συλληφθεὶς ἐξεδάρη ζῶν, τὸ δὲ δέρμα του, πληρωθὲν ἀχύρων, ἐστάλη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα ἐξετέθη εἰς κοινὴν θέαν, πρὸς παραδειγματισμόν, ἔξωθι τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας.

Τῇ 16ῃ Ἀπριλίου 1657 ἐκρεμάσθη, διαταγῇ τῆς Πύλης, ὁ οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Παρθένιος, ὡς συνεννοούμενος μετὰ τῶν Ρώσσων, καὶ τὸ λείψανόν του μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν, ὅθεν ἀνασύραντες αὐτὸ Χριστιανοὶ ἔθαψαν εἰς τὴν νῆσον Πρώτην.

Ὅτε βραδύτερον, κατὰ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰῶνος, ὁ Ἑλληνισμὸς ὑπεβοήθει τὰς ἐνετικὰς προσπαθείας κατὰ τῆς ἡμισελήνου, ἐπ' ἐλπίδι ἀποτινάξεως τοῦ βαρβαρικοῦ ζυγοῦ καὶ ἀρχῆς ἐκπληρώσεως τῶν πανελληνίων πόθων, διεκρίθησαν μεταξὺ ἄλλων ὁ ἐπίσκοπος Κεφαλληνίας Τιμόθεος Τυπάλδος, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Λευκάδος ἡγεῖτο σώματος ἐξ 150 κληρικῶν καὶ μοναχῶν, καὶ ὁ ἀρχι-

ἐπίσκοπος Κορίνθου Ζαχαρίας, ὅστις καὶ ἐθανατώθη ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους (1684) μετὰ τῶν ἁρματωλῶν τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος συνέπραττον οἱ ἀρχιερεῖς Σαλώνων Φιλόθεος, Θηβῶν Ἱερόθεος, Λαρίσσης Μακάριος, Εὐβοίας Ἀμβρόσιος καὶ ὁ Ἀθηνῶν Ἰάκωβος, ἐπιτελέσαντες ἔργα πολεμικὰ ἀξιομνημόνευτα. Ὁ τῶν Σαλώνων μάλιστα Φιλόθεος, ἀναγκάσας τοὺς ἐν Παρνασσίδι Ὀθωμανοὺς νὰ ὑποχωρήσωσιν, ἦλθε μέχρι Κορίνθου ἵνα συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ ἐνετοῦ Μοροζίνη· ἀλλ' οἱ ἐχθροὶ συνασπίσθέντες ἐπανῆλθον πολυαριθμότεροι καὶ κατετρόπωσαν τοὺς ἡμετέρους, θανατώσαντες πλείστους αὐτῶν· τότε καὶ ὁ Σαλώνων Φιλόθεος, θανατηφόρως πληγεὶς εἴς τινα συμπλοκήν, ἀπέθανεν ἐκ τοῦ τραύματος μετά τινας ἡμέρας.

Ὁποῖα δὲ διάθερμα φιλοπατρίας συναισθήματα ἐδόνουν τὰς καρδίας τῶν ἐθνομαρτύρων ἐκείνων μαρτυρεῖ ἡ τελευταία θέλησις τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος ἐπισκόπου Σαλώνων Φιλοθέου, ὡς αὕτη διαφαίνεται ἐν τῇ ἀπὸ 1708 διαθήκῃ τοῦ ἀδελφοῦ του Δημητρίου Χαριτοπούλου, ἔνθα μεταξὺ ἄλλων ἀναγράφονται καὶ τὰ ἑξῆς: «ἂν δώσῃ ὁ πανάγαθος καὶ πανοικτίρμονας Θεὸς καὶ καπιτάρῃ νὰ ἐλευθερωθῇ τὸ δυστυχισμένο γένος μας ἀπὸ τὸν τρομερὸ καὶ ἀντίχριστο Ἀγαρηνόν, παρακαλῶ τὸ ἀδέρφι μου τὸ Γιώργη νὰ ξεθάψῃ τὰ κόκκαλά μου καὶ τὰ κόκκαλα τοῦ μακαρίτου ἀδελφοῦ μου Φιλοθέου, ποὺ τὰ ἔχω κρυμμένα σὲ μιὰ σακκοῦλα στὴν σπηλιὰ ποὺ ἐγνωρίζει καὶ νὰ τὰ θάψῃ μαζὶ καὶ κοντὰ στὰ κόκκαλα τῶν γονιῶν μας εἰς τὴν ἐκκλησιὰ τῆς πατρίδος μας· μὰ τὸ ξαναλέγω, σὰν ἐλευθερωθῇ καὶ ὄχι τώρα ποὺ εἴμαστε σκλάβοι. Καὶ ἂν κάμῃ ἔτσι νἄχῃ τὴν εὐχὴ τοῦ Φιλοθέου καὶ ἐμένα, ἀλλέως τὴν κατάρα μας· γιατὶ ἔτσι μὲ ὥρκισε στὸ εὐαγγέλιο ὁ μακαρίτης Φιλόθεος ὡσὰν ἐξεψύχου». Ἀρά γε νὰ ἐξεπληρώθη ἡ τελευταία ἐπιθυμία τοῦ φιλοπάτριδος κληρικοῦ;

Τῶν αὐτῶν δὲ ἀκραδάντου φιλοπατρίας συναισθημάτων μαρτύριον εἶναι καὶ ὁ πλήρης περιπαθείας λόγος, τὸν ὁποῖον ὁ διάσημος Κεφαλλὴν ἱεροκήρυξ Ἠλίας Μηνιάτης ἐξεφώνησε

κατὰ τὴν 25ην Μαρτίου 1688 ἐν τῷ ἑλληνικῷ ναῷ τῆς Ἐνετίας.

Βραδύτερον πάλιν ὅτε κατὰ τὸ 1767 ἦλθεν εἰς Πελοπόννησον, ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς μεγάλης Αἰκατερίνης, ὁ λοχαγὸς Παπάζωλης, πρὸς ὑποκίνησιν ἐπαναστάσεως κατὰ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ, συνεννοοῦντο μετ' αὐτοῦ ἐνθουσιωδῶς πρόκριτοι καὶ ἱεράρχαι, ἐν οἷς οἱ μητροπολῖται Κορίνθου, Παλαιῶν Πατρῶν καὶ Λακεδαίμονος, ὁ ἐπίσκοπος Κερνίκης καὶ Καλαβρύτων Δανιήλ, ὁ μέγας οἰκονόμος Καλαβρύτων Παναγιώτης καὶ ἄλλοι.

Μόλις ὅμως αἱ φῆμαι περὶ τῶν συνεννοήσεων τούτων ἔφθασαν εἰς τὰ ὦτα τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας ἔπεσε, μεταξὺ ἄλλων, θῦμα τῆς ἐκδικήσεως αὐτῆς ὁ μητροπολίτης Λακεδαίμονος Ἀνανίας Λαμπάρδης, καρατομηθεὶς τὸ 1767. Ἀγρία ἔπίσης ἐξέσπασεν ἡ τουρκικὴ μῆνις ὀλίγον βραδύτερον, ὅτε ἐκηρύχθη ὁ μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ρωσσίας πόλεμος· τότε ὁ οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Μελέτιος ὁ β', ἀφοῦ πολλαχῶς ἐστρεβλώθη, ἐξωρίσθη ὑπὸ τῆς Πύλης ἡμιθανὴς εἰς Τένεδον· συνεφυλακίσθησαν δὲ μετ' αὐτοῦ, παρεκτὸς πολλῶν ἄλλων, ὁ ἀρχιδιάκονος τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ ὁ οἰκονόμος αὐτῆς, ὅστις στρεβλωθεὶς ἀπέθανεν.

Ὅτε δὲ τὸ 1770 κατέπλευσε ρωσσικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Θεόδωρον Ὀρλὼφ εἰς Οἴτυλον, ὕψωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Αἰγίῳ ὁ μητροπολίτης Πατρῶν Παρθένιος, ἐν Κορινθίᾳ ὁ μητροπολίτης Κορίνθου Μακάριος μετὰ τοῦ πατρός του Γεωργίου Νοταρᾶ καὶ ἄλλοι. Ἡ ἀποτυχία ὅμως τοῦ κινήματος εἶχεν ἀποτελέσματα οἰκτρὰ διὰ τὴν τύχην τῶν Χριστιανῶν, καὶ τότε, ἀποτυχούσης τῆς ὑπὸ τὸν Ψαρὸν ἐπιχειρηθείσης πολιορκίας τῆς Τριπόλεως, οἱ Τοῦρκοι, πρὸς παραδειγματισμόν, ἔσφαξαν τρισχιλίους Ἕλληνας, ἐν οἷς τὸν ἀρχιερέα καὶ πέντε ἄλλους κληρικούς. Τότε ἐφονεύθησαν πολλαχοῦ πολλοὶ κληρικοί, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀρχιερεὺς Λήμνου.

Ἐπιφανὴς μορφὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς πρὸ τοῦ 1821 ἐθνεγερσίας εἶναι ἡ μορφὴ τοῦ τελευταίου προμάχου τοῦ Σουλίου, τοῦ μοναχοῦ Σαμουήλ, τύπου ὑπενθυμίζοντος τοὺς

ἀρχαίους προφήτας τοῦ Ἰσραήλ, καὶ οὗτινος τὸ μαρτύριον ἐκλέϊσεν ἡ μοῦσα τοῦ Βαλαωρίτου.

Περίφημος διὰ τοὺς πρὸς τὸν Ἀλῆ πασᾶν ἀγῶνάς του εἶναι καὶ ὁ παπᾶ-Εὐθύμιος ὁ Βλαχάβας, ἁρματωλὸς Χασιῶν, ὅστις διὰ δόλου συλληφθείς, ἀρνηθεὶς νὰ ἐξομόσῃ εὗρεν οἰκτρὸν θάνατον (1808), κατὰ διαταγὴν τοῦ αἱμοβόρου τυράννου.

— Γίνεσαι Τοῦρκος, βρὲ παπᾶ; κι' οὔλα στὰ συμπαθάω.
— Ρωμιὸς ἐγὼ γεννήθηκα, Ρωμιὸς θενὰ πεθάνω.

*
* *

Καὶ ἤδη φθάνομεν εἰς τὰς παραμονὰς τοῦ 1821. Ἀπὸ τοῦ 1820 ἤρξαντο νὰ μυῶνται εἰς τὰ τῆς φιλικῆς ἑταιρείας πολλοὶ κληρικοί, ἐν οἷς ὁ ἀρχιμανδρίτης Ἄνθιμος Γαζῆς καὶ ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός.

Ἀναντιρρήτως εἰς τὴν ἔγκαιρον ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως συνετέλεσε τὰ μέγιστα ὁ ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος ὁ Δικαῖος, ὁ συνήθως καλούμενος Παπαφλέσσας. Ἀποσταλεὶς οὗτος ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντου τὸ 1820 εἰς Πελοπόννησον, κατώρθωσε, διὰ τοῦ ζωηροτάτου ἐνθουσιασμοῦ, τὸν ὁποῖον εἶχε καὶ τὸν ὁποῖον ἐγνώριζε νὰ μεταδίδῃ καὶ εἰς τοὺς ἄλλους, σαγηνεύων τὰ πλήθη, διὰ παντοίων ὑποσχέσεων καὶ βεβαιώσεων, νὰ πείσῃ τὸν Σολιώτην νὰ τολμήσῃ τὰς πρώτας ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Καλαβρύτων ἐπαναστατικὰς ἐπιχειρήσεις, περιαγαγὼν οὕτω τὸν Ἀσημάκην Ζαΐμην καὶ κατόπιν ὅλους τοὺς λοιποὺς εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ παρακολουθήσωσι τὸ ρεῦμα. Ὁ Παπαφλέσσας, ὡς γνωστόν, ἀπέθανεν ἡρωϊκῶς μαχόμενος μετὰ τῶν τριακοσίων του εἰς Μανιάκι τῆς Μεσσηνίας κατὰ τῶν στιφῶν τοῦ Ἰμπραΐμ (20 Μαΐου 1825).

Μιὰ μπαταριὰ τοῦ ρίξανε, πικρὴ φαρμακωμένη,
τὸ Φλέσσα τὸν ἐσκότωσαν, μαζὶ μὲ τὸν Κεφάλα.
Ὅσ' εἶσθε φίλοι κλάψετε καὶ σεῖς, ἐχθροί, χαρῆτε.

Δραματικαὶ εἶναι αἱ περιπέτειαι, τὰς ὁποίας ὑπέστησαν οἱ ἐν Τριπόλει συγκεντρωθέντες, ἐντολῇ τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας, ἱεράρχαι καὶ πρόκριτοι τῆς Πελοποννήσου. Ἀρχομένου δηλ.

τοῦ 1821 αἱ ἐν Τριπόλει τουρκικαὶ ἀρχαὶ ἤρχισαν θορυβούμεναι ἐξ ἀδομένων φημῶν περὶ τεκταινομένων ἐπαναστατικῶν κινημάτων καὶ συνεπείᾳ τούτων, περὶ τὰ μέσα τοῦ μηνὸς Φεβρουαρίου, προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ διερμηνέως τοῦ πασᾶ Τριπόλεως ὁ μητροπολίτης Τριπόλεως Δανιήλ, ἐπληροφορήθη παρ' αὐτοῦ ὅτι «ἐκρίθη ἀναγκαῖον νὰ προσκληθῶσιν ἅπαντες οἱ ἀρχιερεῖς καὶ προεστῶτες ἐνταῦθα, καὶ ἂν μὲν ἔλθωσιν οὐδεμία ὑποψία, εἰδεμὴ οὗτοι εἶναι τῶν κινημάτων αὐτῶν οἱ αἴτιοι». Πράγματι ταχέως προσεκλήθησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ προεστῶτες τῆς Πελοποννήσου εἰς Τρίπολιν, ἔνθα ἔσπευδον οὗτοι, ἀποδεχόμενοι τὴν πρόσκλησιν, ἵνα μὴ ἀρνούμενοι δώσωσι βασίμους ὑπονοίας εἰς τοὺς Τούρκους· ὡς ἔλεγεν ὁ Ἰωσήφ, ἐπίσκοπος Ἀνδρούσης, προτρεπόμενος ὑπὸ τῶν φίλων του νὰ μὴ ὑπακούσῃ εἰς τὴν πρόσκλησιν: «ἂς τρέξωμεν ἵνα βύσωμεν τὰ ὄμματα τῶν Ὀθωμανῶν, ἕως οὗ ἐνδυναμώσωσιν οἱ ἡμέτεροι· ἂν δὲ καὶ μᾶς θανατώσωσι, γενηθήτω τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου· θανατούμεθα ὀλίγοι καὶ τὸ Ἔθνος σώζεται».

Οἱ συναθροισθέντες ἐν Τριπόλει ἀρχιερεῖς ἦσαν, ἐκτὸς τοῦ μητροπολίτου Τριπόλεως, οἱ ἑξῆς: οἱ μητροπολῖται Μονεμβασίας Χρύσανθος, Χριστιανουπόλεως (τῆς καὶ κοινότερον Ἀρκαδίας) Γερμανός, Ὠλένης Φιλάρετος, Κορίνθου Κύριλλος, Ναυπλίου καὶ Ἄργους Γρηγόριος, Δημητσάνης Φιλόθεος, ἔτι δὲ ὁ ἐπίσκοπος Ἀνδρούσης Ἰωσήφ, πάντες οὗτοι μετὰ τῶν διακόνων των. Ἐκ τῶν ἀρχιερέων τῆς Πελοποννήσου δὲν προσῆλθον εἰς Τρίπολιν, ὑπὸ διαφόρους προφάσεις, ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς καὶ ὁ Κερνίτσης Προκόπιος.

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρόκριτοι μετὰ τῶν διακόνων καὶ ἀκολούθων των παρέμενον εἰς τὸ ἐντὸς τοῦ σεραγίου δωμάτιον τοῦ διερμηνέως, ὑπὸ τὸ κράτος διαρκῶν ἀπειλῶν, ταπεινώσεων καὶ ἐκφοβίσεων· ἀλλὰ τὴν Κυριακὴν τοῦ Θωμᾶ, ὀξυνθέντων ἤδη τῶν πραγμάτων, μετήχθησαν εἰς ζοφώδες ἰσόγειον δωμάτιον τοῦ σεραγίου. Ἐκεῖ οἱ δεσμοφύλακες συνέδεσαν διὰ μιᾶς μακρᾶς καὶ βαρείας ἁλύσεως τοὺς 18 ἀρχιερεῖς καὶ προκρίτους, περιβληθέντος κρίκου

ὀγκώδους περὶ τὸν τράχηλον ἑκάστου. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Τοῦρκοι δι' ἑτέρας ἁλύσεως εἶχον συνδέσει τοὺς ὑπηρέτας καὶ σωματοφύλακας, τοὺς ὁποίους πρό τινων ἡμερῶν εἶχον ἤδη ρίψει εἰς τὰ δεσμά, καὶ δὲν εἶχον ἄλλην πρόχειρον ἅλυσιν, ὅπως περιβάλωσι τοὺς διακόνους καὶ ἀκολούθους, ἐφόνευσαν ἀπανθρώπως τοὺς δυστυχεῖς σωματοφύλακας καὶ ὑπηρέτας, ἵνα κενωθῇ ἡ ἅλυσις, δι' ἧς ἦσαν συνδεδεμένοι, καὶ περιέβαλον δι' αὐτῆς τοὺς ἱεροδιακόνους, ἀκολούθους καί τινας αἰχμαλώτους, 18 ἐν ὅλῳ, ἐκτεθεισῶν τῶν κεφαλῶν τῶν φονευθέντων πρὸ τῆς εἱρκτῆς, εἰς κοινὴν θέαν.

Ἐκτὸς δὲ τῶν ἐν τῇ εἱρκτῇ εἰς δύο ἁλύσεις 36 δεδεμένων, ὑπῆρχον ἐν αὐτῇ καὶ ἕτεροι δύο, ἂν εἷς ἦτο ὁ ἱεροδιάκονος τοῦ Μονεμβασίας, ἄνευ ἁλύσεως, διὰ τὴν ἐκκένωσιν τῶν κάδων καὶ δι' ἄλλας ὑπηρεσίας.

Ὁ βίος τῶν δυστυχῶν ἐκείνων ἐγκαθείρκτων ἐντὸς ζοφώδους, ἰσογείου καὶ κακῶς ἀεριζομένου δωματίου ἦτο ἀληθὲς μαρτύριον, ἀφοῦ ὁ χῶρος τοῦ δωματίου δὲν ἐπήρκει ὥστε οὐδὲ τοὺς πόδας νὰ δύνανται οὗτοι νὰ ἐκτείνωσιν. Ἐκ τῆς μεγίστης δὲ ταύτης στενοχωρίας ἀένναος ἱδρὼς ἔρρεε ποταμηδὸν ἐκ τῶν σωμάτων αὐτῶν, ἐξ οὗ τὰ ἐνδύματά των ἐσήποντο· ὁ δ' ἐπὶ τοῦ αὐχένος ἑκάστου κρίκος τῆς ἁλύσεως, διὰ τὴν διαρκῆ προστριβήν, τὸ βάρος καὶ τὸν ἱδρῶτα, διήνοιγε τὰ ἐνδύματα καὶ ἥπτετο πλέον ἀμέσως τοῦ σώματος, προξενῶν ὀδυνηρὰς πληγάς.

Ἐπειδὴ δ' ἦσαν ἀνὰ 18 συνδεδεμένοι διὰ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἁλύσεως, ὅτε παρίστατο ἀνάγκη νὰ ἐγερθῇ εἷς τῶν 18, δι' οἱονδήποτε λόγον, ἔπρεπε νὰ συνεγερθῶσι καὶ οἱ 18. Καὶ οἱ μὲν ἐν τῇ μιᾷ ἁλύσει ἱεροδιάκονοι καὶ ὑπηρέται ἐπετρέπετο ἐνίοτε νὰ ἐξέρχωνται, ἐπὶ μικρόν τι διάστημα τῆς ἑσπέρας, ἐκτὸς τοῦ σεραγίου, φρουρούμενοι ὑπὸ στρατιωτῶν, οἱ ἐν τῇ ἄλλῃ ὅμως ἁλύσει ἀρχιερεῖς καὶ προϋχοντες οὐδέποτε. Ἕκαστος δὲ δύναται νὰ φαντασθῇ ὁποία φρικτὴ ἀποφορὰ καὶ ὁποῖος μολυσμὸς ἀέρος ὑπῆρχεν ἐν τῷ ζοφώδει καὶ κακῶς ἀεριζομένῳ ἐκείνῳ δωματίῳ, ἐν ᾧ διημέρευον καὶ διενυκτέρευον οἱ 38 δέσμιοι, οἵτινες, ἐκτὸς διηνεκῶν βασάνων, ἐκβιάσεων καὶ ἀπειλῶν, ὑφίσταντο ὑπὸ τῶν δεσμοφυλάκων δεινοτάτην ἀργυρολογίαν καὶ πρὸς παροχὴν ἔτι ἀδείας ἐξαγωγῆς τῶν κάδων! Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας εἶναι εὐνόητον ὅτι τοσοῦτον ἄπειρον πλῆθος φθειρῶν ἀνεπτύχθη, ὥστε ὁ μέγας πώγων ἑκάστου ἐφαίνετο λευκότατος, διὰ τὰ ἐπ' αὐτοῦ πολυπληθῆ ζωύφια.

Ἀλλὰ καὶ ἡ τροφὴ τῶν δυστυχῶν ἐκείνων δεσμίων ἦτο ἀθλιεστάτη καὶ ἀνεπαρκεστάτη· ἕκαστος ἔτρωγεν ἡμερησίως 40 δράμια ἄρτου, ἀγοραζομένου πρὸς 25 γρόσια καὶ μετ' ὀλίγον πρὸς 50 γρόσια κατ' ὀκᾶν· δὶς δὲ τῆς ἑβδομάδος παρείχετο ἓν σεφερτάσι, δηλ. ἀγγεῖον μὲ διάφορα φαγητὰ καὶ μία στάμνος πλήρης χυλοπήτας ἢ ὀρυζίου βεβρασμένου· διὰ δὲ τὸν φωτισμὸν ἐδίδετο ἑβδομαδιαίως ἡμίσεια ὀκᾶ ἐλαίου, οὗ μὴ ἐπαρκοῦντος ἠναγκάζοντο ν' ἀγοράζωσι τοιοῦτο πρὸς 200 γρόσια κατ' ὀκᾶν.

Παρ' ὅλας ὅμως τὰς φρικώδεις αὐτὰς βασάνους, δὲν ἀπέλιπε τοὺς ἐγκαθείρκτους ἡ ἐλπὶς αἰσιωτέρου μέλλοντος· καὶ εἰς πίστωσιν τούτου ἔστω τὸ ἑξῆς: ὅτε, κατὰ τὴν 15ην Αὐγούστου, ὁ Μπίμπασης ἔσφαξε πρόβατον ὁ Θεόδωρος Δεληγιάννης ἰδὼν τοῦτο, ἐκ τοῦ παραθύρου τῆς εἱρκτῆς, παρεκάλεσεν αὐτὸν νὰ τῷ στείλῃ μίαν ὠμοπλάτην, ὅπερ οὗτος προθύμως ἔπραξε. Γυμνώσας δ' ὁ Δεληγιάννης τὴν ὠμοπλάτην τοῦ κρέατος εἶδεν εὐκρινέστατα ἐπ' αὐτῆς, ὡς ἐν εἰκόνι, ἄνθρωπον, τοῦ ὁποίου ὁ ἕτερος ποὺς ἦτο κεχωρισμένος τοῦ λοιποῦ σώματος· ἀπὸ χειρὸς εἰς χεῖρα περιήρχετο ἡ ὠμοπλάτη καὶ πάντες ἐθεώρουν ταύτην μετὰ θαυμασμοῦ καὶ ἐκπλήξεως, ἕως οὗ ὁ Παπαλέξης ἐξήγησε τὴν παράστασιν ταύτην ὡς ἑξῆς: «ὁ ὁλομελὴς ἄνθρωπος παριστάνει τὸ ὅλον τοῦ Σουλτάνου κράτος, ὁ δὲ ἀποκεχωρισμένος ποὺς τὴν ἀφ' ὅλου τοῦ κράτους ἀποχώρισιν καὶ ἀνεξαρτησίαν μικροῦ μέρους· καὶ τὸ μέρος αὐτὸ εἶναι τὸ ἰδικόν μας· ὅθεν ἔχετε θάρρος, διότι ἐξάπαντος θὰ ἐλευθερωθῶμεν».

Ἡ δεινὴ θέσις τῶν ἐγκαθείρκτων, καθισταμένη ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν δεινοτέρα, κατέστη τέλος ἀφόρητος, ὅταν ἐξαντληθεισῶν ἐντελῶς τῶν οἰκονομιῶν των, δὲν εἶχον οὗτοι τὰ μέσα ν' ἀγοράζωσι τὰς ἀπολύτως ἀναγκαίας τροφὰς καὶ οὕτω κυριολεκτικῶς ἐλίμωττον καὶ προσβαλλόμενοι ἐκ διαφόρων

ἀσθενειῶν, ἐλεεινοὶ καὶ ἐξησθενημένοι, ἀπέθνησκον. Οὕτω πρῶτος ἀπέθανεν ὁ μητροπολίτης Μονεμβασίας Χρύσανθος, ἐκ τῶν κακοπαθειῶν καὶ τῆς ἀτροφίας, μὴ δυνάμενος νὰ γευθῇ τὸν παρεχόμενον ἐλεεινῆς ποιότητος ἄρτον. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀπέθανεν ὁ ἱεροδιάκονος τοῦ Χριστιανουπόλεως καὶ μετ' ὀλίγον, ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, ὑπέκυψαν τρεῖς μητροπολῖται, ὁ Ναυπλίου, ὁ Χριστιανουπόλεως καὶ ὁ Δημητσάνης, ὡς καὶ ὁ πρωτοσύγγελος τοῦ Ἀνδρούσης, ἐκ δὲ τῶν προκρίτων ὁ Παπαλέξης καὶ ὁ Κωστόπουλος· μετ' ὀλίγον δὲ ἀπέθανε καὶ ὁ Ὠλένης μητροπολίτης Φιλάρετος.

Τότε οἱ Ὀθωμανοὶ βλέποντες τοὺς ἀθρόους θανάτους καὶ ἐπιθυμοῦντες τὴν διατήρησιν τῆς ζωῆς τῶν ὑπολειφθέντων, ἵνα ἔχωσιν αὐτοὺς ὡς ὁμήρους, ἐπικειμένης τῆς πτώσεως τῆς Τριπόλεως εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων, ἔλαβον μέτρα τινὰ ὑπὲρ αὐτῶν, ἀραιώσαντες αὐτούς, ἀπαλλάξαντες τῶν δεσμῶν καὶ ἐνισχύσαντές πως διὰ τροφῆς. Τέλος οἱ ἐπιζήσαντες ἐκ τῆς πολυμήνου ἐκείνης δεινοπαθείας ἠλευθερώθησαν, τινὲς μὲν ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Τριπόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, (23 Σεπτεμβρίου 1821), οἱ περισσότεροι δὲ τὴν ἑπομένην ταύτης, εἰς ἐλεεινὴν καὶ ἀξιοδάκρυτον κατάστασιν. Ἐκ τῶν 18 ἀρχιερέων καὶ προκρίτων ἐξῆλθον ζῶντες τῆς φυλακῆς μόνον οἱ ἕξ:

«Οἱ προὔχοντές μας δεκοκτώ, ἐμείνασιν οἱ ἕξη,
καὶ κεῖνοι ὄχι σάϊκοι, καθεὶς ἂς τὸ πιστέψῃ»,

ὡς μαρτυρεῖ ὁ ἐκ τῶν διασωθέντων ἐπίσκοπος Τριπόλεως Δανιήλ, ὅστις διεξεταγῴδησε τὰ δεινὰ τῆς φυλακίσεως εἰς 800 ὁμοιοκαταλήκτους στίχους. Ἐκ τῶν ἀρχιερέων ἐπέζησαν μόνον ὁ Κορίνθου, ὁ Τριπόλεως καὶ ὁ Ἀνδρούσης· ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν κληρικῶν διεσώθη ὁ ἱεροδιάκονος τοῦ Τριπόλεως Ἰωσὴφ Ζαφειρόπουλος, ὅστις συνέταξε καὶ βιβλίον εἰς τὸ ὁποῖον περιγράφονται καὶ ἐξ οὗ ἀρυόμεθα τὰ ἀνωτέρω ἱστορούμενα, καὶ ὁ Γρηγόριος Κολουμβάκης, ὁ μετέπειτα ἱερεὺς τοῦ ἐν Καλάμαις ναοῦ τῶν Ταξιαρχῶν, ὅστις ἐκ τῶν κακουχιῶν εἶχε σχεδὸν ἀπολέσει τὴν φωνήν του. Ἡ πρώτη φροντὶς τῶν ἐξελθόντων ἐκ τοῦ δεσμωτηρίου κληρικῶν ἦτο νὰ μεσιτεύσωσιν ὑπὲρ τῶν δεσμοφυλάκων των, ἵνα μὴ κατασφαγῶσιν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ τελευταῖος πρόδρομος καὶ πρῶτος συγχρόνως σημαιοφόρος τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 ἐγένετο ὁ μητροπολίτης Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς (1771 - 1826), ὅστις συμβολίζει εἰς τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν τὴν ἐπίσημον ἔναρξιν τοῦ ἀγῶνος καὶ εἰς τὸ μέτωπον τοῦ ὁποίου, ὅπως εἶπεν ὁ ποιητής, «κρυφὰ γλυκοχαράζει τοῦ Γένους τὸ ξημέρωμα».

*
* *

Τοσαύτας καὶ τοιαύτας ὑπηρεσίας προσέφερεν εἰς τὸ δουλεῦον Γένος ὁ ἱερὸς κλῆρος, συμμετέχων ὁλοψύχως τῶν πανελληνίων πόθων καὶ ἐλπίδων.

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι τὰ ὀνόματα πλείστων ἱερομαρτύρων τῶν χρόνων τῆς δουλείας παρέμειναν ἄγνωστα ἢ καὶ ἐλησμονήθησαν, διότι δυστυχῶς καὶ πέραν τοῦ μνήματος οὐχὶ ἡ εὐγένεια καὶ ὁ ἡρωϊσμὸς τῆς προθέσεως, ἀλλ' ἡ ἐπιτυχία τῆς ἐκβάσεως εἶναι ἐκείνη ἡ ὁποία φέρει συνήθως τὴν δόξαν, αἱ ἡρωϊκαὶ ὅμως ἐκεῖναι ὑπάρξεις δὲν ἠγωνίσθησαν διὰ τὴν ὑστεροφημίαν, ἀλλὰ διὰ τὸ Ἔθνος, καὶ συνεπῶς αἱ ἅγιαι αὐτῶν ψυχαὶ ἔχουσι πλήρη τὴν ἱκανοποίησιν, διότι ἡ μεγαλουργὸς καὶ προπαρασκευαστικὴ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ Γένους δρᾶσίς των ἐγένετο οἱονεὶ ἡ δρόσος, ἡ ὁποία ἐπότισε τὸ δένδρον τῆς ἐλευθερίας, ὅπερ ἀνέθαλεν ὅταν ἐσήμανεν ἡ ὑπὸ τῆς θείας Προνοίας τεταγμένη ὥρα.

ΔΗΜ. ΣΙΜΟΥ ΜΠΑΛΑΝΟΣ

Η ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗ ΜΟΝΟΚΑΤΟΙΚΙΑ

Ο πέπλος, ὁ ὁποῖος ἐκάλυπτε μέχρι τέλους σχεδὸν τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος τὰς περὶ τῆς κατοικίας τοῦ προϊστορικοῦ ἀνθρώπου γνώσεις μας, ἀνεσύρθη διὰ τῆς δραστηρίας ἀρχαιολογικῆς ἐξερευνήσεως, ἡ ὁποία ἐνηργήθη κατὰ τὰς δύο πρώτας δεκάδας τοῦ Κ΄ αἰῶνος. Χάρις εἰς τὸν ἐπίμονον, ἀλλὰ καὶ μεθοδικὸν χειρισμὸν τῆς σκαπάνης, τὰς ἰσχνὰς καὶ παρὰ πολὺ ἀορίστους ἐκφράσεις τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἀπὸ τὰς ὁποίας μὲ χιλίας δύο ὑποθέσεις προσεπαθοῦμεν νὰ σχηματίσωμεν κάποιαν ἰδέαν περὶ τοῦ σπιτιοῦ τῶν σκοτεινῶν αἰώνων, οἵτινες προηγήθησαν τῆς συγγραφῆς τῆς ἱστορίας, ἀντικατέστησε τὸ ἐκ τῶν εὑρημάτων φῶς, ὅπερ ἄπλετον μᾶς ὡδήγησεν εἰς τὸν δρόμον, ὃν ἐξελισσόμενον ἠκολούθησε τὸ σχῆμα τῆς ἀνθρωπίνης κατοικίας ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἀνθρώπου μέχρι τῶν ἱστορικῶν χρόνων.

Μία ἐπισκόπησις τοῦ δρόμου αὐτοῦ συνδυαζομένη καὶ μὲ τὴν ἐξέτασιν τῶν τεχνικῶν καὶ ψυχολογικῶν αἰτίων, τὰ ὁποῖα ἐπέβαλλον τὴν ἑκάστοτε ἀλλαγὴν τοῦ σχήματος τοῦ σπιτιοῦ, δὲν στερεῖται, νομίζω, ἐνδιαφέροντος. Ἀλλ' ἐπειδὴ μία τοιαύτη ἀνάλυσις θὰ ἐξετείνετο ἴσως πολὺ μακράν, θὰ περιορίσω αὐτὴν μόνον εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἰδιωτικὴν μονοκατοικίαν, ἐπιφυλασσόμενος νὰ πραγματευθῶ εἰς ἄλλην εὐκαιρίαν περὶ τῶν πολυκατοικιῶν καὶ τῶν ἀνακτόρων.

Τὰ ἀρχαιότατα λείψανα ἀνθρωπίνης κατοικίας ἐν Ἑλλάδι ἀνήκουσιν εἰς τὴν νεολιθικὴν λεγομένην ἐποχήν, δηλ. τὴν μεταξὺ τοῦ 4500 καὶ 3000 π. Χ., ὅτε, τῆς χρήσεως τῶν μετάλλων μὴ οὔσης ἀκόμη γνωστῆς, ὁ ἄνθρωπος κατεσκεύαζε τὰ ἐργαλεῖα καὶ σκεύη του διὰ λίθων ἢ ὀστοῦ ἢ

ξύλου. Παλαιολιθικὴ ἐποχή, δηλ. ἀκόμη ἀρχαιοτέρα βαθμὶς ἀναπτύξεως, δὲν εὑρέθη ἐν Ἑλλάδι, ὅπως εἰς ἄλλας χώρας τῆς Εὐρώπης· δι' αὐτὸ καὶ οἱ σπηλαιώδεις χῶροι, οἵτινες εὑρίσκονται ἀλλαχοῦ καὶ εἶχον χρησιμεύσει ὡς κατοικίαι τῶν πρωτογενῶν ἀνθρώπων δὲν εὑρέθησαν ἐνταῦθα. Τὸν ἄνθρωπον λοιπὸν συναντῶμεν εἰς τὴν χώραν μας κατὰ τὴν δευτέραν βαθμίδα τῆς ἐξελίξεώς του, ὅτε ἐγκαταλείψας πλέον τὴν τρωγλοδυτικὴν ζωὴν ἐντὸς σπηλαίων καὶ πυκνῶν δασῶν, ἄτινα ἄλλως ἦσαν σπάνια ἐν Ἑλλάδι, ἀπεφάσισε νὰ ἐγκατασταθῇ καὶ εἰς τὴν ὕπαιθρον χώραν. Μία τοιαύτη ὅμως ἐγκατάστασις δὲν παρεῖχεν, ὡς ἡ ἐντὸς σπηλαίων ἢ δασῶν, τόσον πρόχειρα τὰ ἀμυντικὰ μέσα κατὰ τῶν ἀτμοσφαιρικῶν μεταβολῶν καὶ κατὰ τῶν προσβολῶν τῶν ζώων ἢ καὶ τῶν ἀνθρώπων. Ἔπρεπε λοιπὸν νὰ δημιουργηθῶσι τεχνητὰ προασπίσματα κατὰ τῶν ἄνω ἐχθρῶν· λοιπὸν πρὸς τοῦτο ἐχρησιμοποιήθησαν τὰ προχειρότατα ὑλικά, δηλαδὴ λάσπη καὶ κάλαμοι ἢ κλαδίσκοι διὰ τὰ ἑλώδη μέρη, λίθοι καὶ πηλὸς διὰ τὰ πετρώδη. Πῶς ὅμως μὲ τὰ πρῶτα αὐτὰ ὑλικὰ ἔκτισεν ὁ ἄνθρωπος τὴν κατοικίαν του; Τί σχῆμα ἔδωκε τὸ πρῶτον εἰς αὐτήν; Τοῦτο μᾶς ἐδίδαξαν τὰ εὑρήματα ἀνασκαφῶν, αἱ ὁποῖαι ἐνηργήθησαν εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος: Εἰς τὰ Μαγασὰ τῆς Κρήτης, εἰς τὸ Διμίνι, τὸ Σέσκλο καὶ τὸ Τσαγκλὶ τῆς Θεσσαλίας, εἰς τὰ Ζερέλια τῆς Φθιώτιδος, εἰς τὴν Σκριποῦν (Ὀρχομενὸν) τῆς Βοιωτίας καὶ ἀλλαχοῦ. Εἰς ὅλα αὐτὰ τὰ μέρη εὑρέθησαν θεμέλια χρονολογούμενα ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς, ὡς ἐξάγεται καὶ ἐκ τοῦ βάθους εἰς τὸ ὁποῖον εὑρέθησαν καὶ ἐκ τῆς ὕλης ἐξ ἧς ἦσαν κατεσκευασμένα τὰ σκεύη καὶ ἐργαλεῖα, τὰ ὁποῖα ἀνεκαλύφθησαν μαζί, καὶ ἐξ ἄλλων ἐνδείξεων. Ἐκ τῆς ὁμοίας ἡλικίας, ἣν ἔχουσι τὰ κτίρια αὐτά, θὰ ἠδύνατο κανεὶς νὰ περιμένῃ ὅτι ὅλα θὰ εἶχον καὶ τὸ αὐτὸ περίπου σχέδιον. Ἐν τούτοις δὲν συμβαίνει τοῦτο· διότι ἄλλα μὲν ἐξ αὐτῶν εἶναι κυκλικά, ἄλλα δὲ πάλιν ὀρθογώνια καὶ δὲν εἶναι καθόλου εὔκολον νὰ ἀποδείξῃ κανεὶς ποῖον ἐκ τῶν δύο τούτων σχεδίων εἶναι τὸ ἀρχαιότερον. Ὑπάρχουσιν ἐν τούτοις μερικαὶ ἐνδείξεις ὅτι μᾶλλον ἡ στρογγύλη καλύβη θὰ προηγήθη τῆς ὀρθογω-

νίου, τοὐλάχιστον εἰς μέρη ὅπου σπανίζουν οἱ λίθοι, ὅπως εἶνε τὰ ἑλώδη, τὰ ὁποῖα καὶ φαίνεται ὅτι ἐπροτίμησε κατ' ἀρχὰς ὁ ἄνθρωπος ὅπως καὶ τὸ δύσβατον τοῦ ἐδάφους μεταχειρισθῇ ὡς ἀμυντήριον.

Εἰς τοιαῦτα λοιπὸν ἑλώδη μέρη, ὅπου πρόχειρα ὑλικὰ εἶνε οἱ κάλαμοι καὶ ἡ λάσπη, τὸ φυσικώτερον σχῆμα τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ ἐφαρμοσθῇ ἦτο τὸ στρογγύλον. Δι' ὁμοίων ὑλικῶν στρογγύλην κτίζει τὸ πουλὶ τὴν φωλεάν του. Οἱ ἄγριοι λαοὶ ὅλων τῶν ἠπείρων ἔχει πιστοποιηθῇ ὅτι στρογγύλας ἔχουσι καλύβας, ὅπως καὶ οἱ ἄξεστοι ποιμένες τῶν βουνῶν μας. Ἀλλὰ μήπως καὶ αἱ πρόχειροι σκηναὶ τῶν ἐκδρομῶν ἢ τῶν στρατιωτικῶν στρατοπεδεύσεων δὲν κατεσκευάσθησαν κατ' ἀρχὰς στρογγύλαι; Ἔπειτα πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ καλύβη δὲν προωρίζετο νὰ προφυλάξῃ μόνον τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τοῦ ψύχους καὶ τῆς βροχῆς· ἐσκόπευε καὶ νὰ προστατεύσῃ τὸ πολὺ δυσαπόκτητον πῦρ τῆς ἑστίας, τὸ ὁποῖον, κατὰ κανόνα ἀπαράβατον, ἐτοποθετεῖτο εἰς τὸ μέσον τοῦ σπιτιοῦ. Πῶς ἄλλως λοιπὸν ἦτο φυσικώτερον νὰ περικλεισθῇ ὁ κύκλος ἀκτινοβολίας τῆς φωτιᾶς παρὰ διὰ μιᾶς ὁμοιομόρφου κυκλικῆς περιφράξεώς της; Πλὴν τούτου ὅμως καὶ τεχνικοὶ λόγοι ἐπιβάλλουσι τὸ καμπύλον σχῆμα. Ἐφ' ὅσον δὲν ἦτο ἀκόμη γνωστὴ ἡ διὰ μεταλλικῶν ἐργαλείων κατεργασία τοῦ ξύλου, ἦτο πολὺ δυσκολώτερον νὰ κατασκευασθῇ τετράγωνον ἀπὸ κυκλικὸν περίφραγμα· διότι τὸ μὲν τετράγωνον ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἀπαιτεῖ στύλους κατειργασμένους κατὰ τὰς γωνίας, δὲν εἶνε καὶ σχῆμα πρόσφορον νὰ κατασκευασθῇ διὰ πλοκῆς κλαδίσκων, οἵτινες λυγίζουσι μὲν εὔκολα κατά τινα καμπύλην, θραύονται ὅμως ὅταν τοποθετηθῶσι κατ' ὀρθὴν γωνίαν.

Τοὐναντίον συμβαίνει εἰς μέρη πλούσια εἰς λίθους. Μία λιθοδομὴ ἐκτελεῖται εὐκολώτερον κατ' ὀρθὴν γωνίαν ἢ κατὰ γραμμὴν καμπύλην. Ἀναλόγως λοιπὸν τῶν διαθεσίμων ὑλικῶν ἐκλέγεται καὶ τὸ σχῆμα τῆς καλύβης. Τεχνικοὶ ἄρα εἶναι οἱ λόγοι οἵτινες ὑπηγόρευσαν τὸ ἓν ἢ τὸ ἄλλο σχέδιον.

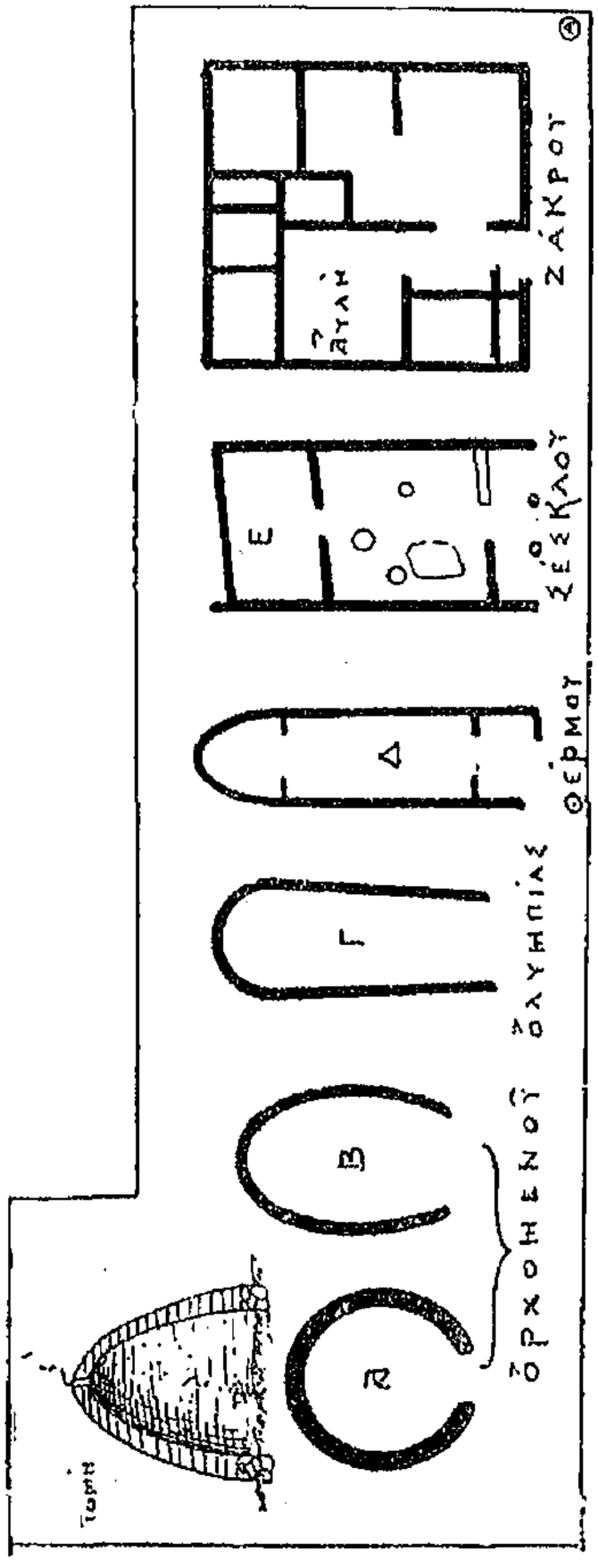

Ἡ μονοκατοικία. (Εἰκ. 1).

Ἂς ἴδωμεν τώρα κατὰ ποῖον τρόπον ἐστεγάζοντο αἱ προϊστορικαὶ καλύβαι. Τὸ διάφορον σχῆμα ἐπέφερε, φυσικά, καὶ τὸν διαφορετικὸν τρόπον στεγάσεως. Ἡ κυκλοτερὴς ξυλόπλεκτος καλύβη εὔλογον εἶνε νὰ ἦτο ἐστεγασμένη διὰ κωνομόρφου ἢ ἐλλειψοειδοῦς θόλου, διότι εὐκόλως οἱ κλαδίσκοι πλέκονται εἰς ἀποτέλεσιν ἑνὸς τοιούτου θόλου. Λείψανα τοιούτων ξυλοπλέκτων θόλων δὲν εὑρέθησαν. Ἀντὶ αὐτῶν ὅμως ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὸν Ὀρχομενὸν (εἰκ. 1 Α) ὑπὸ τοῦ Bulle αἱ ἀρχαὶ—αἱ γεννήσεις, ὅπως λέγονται εἰς τὴν τεχνικὴν γλῶσσαν — θόλων κατεσκευασμένων διὰ πλίνθων ὠμῶν, δηλ. ἐξηραμένων εἰς τὸν ἥλιον (πλίνθρες). Οἱ θόλοι οὗτοι βαίνοντες ἐπὶ χαμηλοῦ κυκλικοῦ θεμελίου, κατεσκευασμένου διὰ μικρῶν ἀπελεκήτων λίθων καὶ πηλοῦ, καὶ χρησιμεύοντος ὅπως ἀποτρέπῃ τὴν διάλυσιν τῶν ὠμῶν πλίνθων ὑπὸ τῆς ὑγρασίας τοῦ ἐδάφους, δὲν εἶνε κατεσκευασμένοι ὅπως σήμερον τοὺς κατασκευάζομεν, δηλ. μὲ τοὺς ἁρμοὺς των διευθυνομένους ἀκτινοειδῶς πρὸς ἓν κέντρον, ἀλλὰ κατὰ στρώσεις ὁριζοντίως τοποθετουμένας, οὕτως ὥστε ἑκάστη αὐτῶν νὰ ἐπικρέμαται κατά τι τῆς ὑποκάτω πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς καλύβης, δηλ. καθ' ὁριζοντίους δακτυλίους στενεύοντας ὁλονὲν πρὸς τὴν κορυφὴν τοῦ θόλου. Οἱ τοιοῦτοι πλίνθινοι θόλοι θ' ἀντικατέστησαν ἀναμφιβόλως ὁμοιοσχήμους ξυλοπλέκτους, οἵτινες ἔκπαλαι εἶχον διδάξει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν κατασκευὴν ἑνὸς ὁλοσώμου ἐλλειψοειδοῦς θόλου. Ὅταν λοιπὸν σὺν τῷ χρόνῳ χάριν μείζονος διαρκείας καὶ στεγανότητος ἀντὶ ξυλίνων κατεσκευάσθησαν πήλινα τὰ τοιχώματα τῶν καλυβῶν, ὁ ἄνθρωπος ἐμμένων εἰς τὰ πατροπαράδοτα σχήματα διετήρησε τὴν κυκλικὴν μορφὴν ἐν κατόψει καὶ ἐστέγασεν αὐτὴν δι' ᾠοειδοῦς θόλου.

Τοὐναντίον εἰς τὰ πετρώδη μέρη, ὅπου κυριαρχεῖ κατ' ἀρχὰς τὸ ὀρθογώνιον σχῆμα, ἡ κάλυψις τῶν σπιτιῶν διὰ θόλου ἦτο δυσκολωτάτη καὶ δι' αὐτὸ κατεσκευάζετο ἡ στέγη ἄλλοῦ μὲν ἐπικλινής, μὲ μίαν ἢ δυὸ κλίσεις, ἀλλοῦ δὲ σχεδὸν ὁριζοντία· τὴν πρώτην λύσιν μᾶς ὑποδεικνύει τριγωνικὸν τεμάχιον πηλοῦ φέρον σαφῆ τὰ ἴχνη καλάμων καὶ προερχόμενον ἐκ τῆς στέγης ἑνὸς σπιτιοῦ τὸ ὁποῖον ἀπεκάλυψεν ὁ κ. Τσούν-

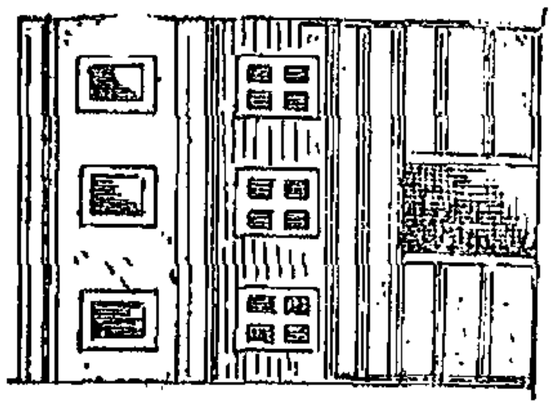

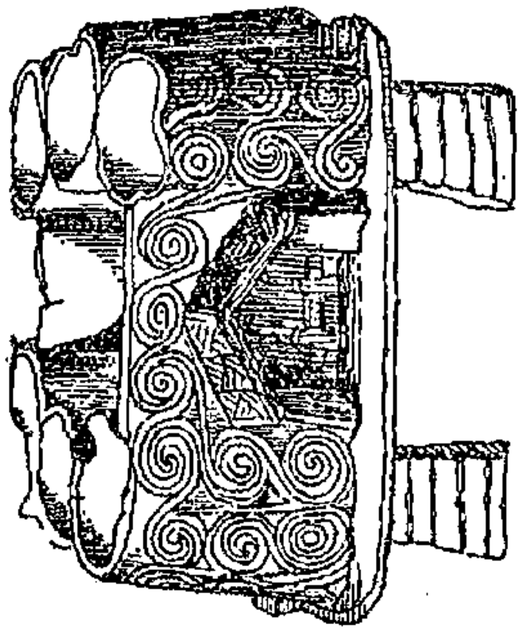

Πρωϊστορικὴ μυκηναϊκὴ οἰκία. (Εἰκ. 2).

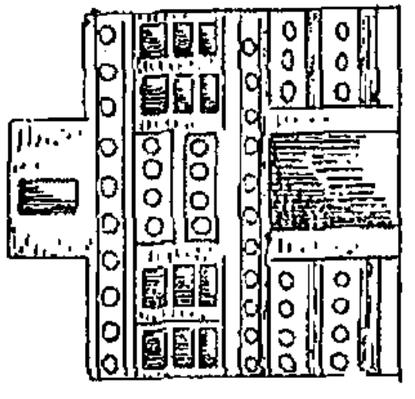

τας εἰς τὸ Σέσκλον τῆς Θεσσαλίας. Ἀκόμη ὅμως ζωηρότερον καταφανὴς γίνεται ἡ ὕπαρξις ἀετοειδοῦς στέγης εἰς ἕνα ἄλλο θεσσαλικὸν σπίτι, εὑρεθὲν ὑπὸ τῶν ἄγγλων εἰς τὸ Τσαγκλί. Ἐκεῖ κατὰ τὸν μέγαν ἄξονα ὀρθογωνίου κατοικίας ἐπιστοποιήθη ἡ ὕπαρξις σειρᾶς ὀπῶν διὰ ξυλίνους στύλους, οἱ ὁποῖοι θὰ ἐβάσταζον ἕνα μικρὸν κορμόν, ὡς κορυφαῖον ξύλον στέγης ἐπὶ τοῦ ὁποίου πάλιν θὰ ἐστηρίζοντο καθέτως ἄλλα μικρότερα ξύλα ἢ κάλαμοι ἐμβυθισμένοι ἐντὸς πηλοῦ. Εὑρέθησαν μάλιστα εἰς τὸ αὐτὸ σπίτι καὶ ἐσωτερικαὶ ἀντηρίδες χρήσιμοι πιθανῶς πρὸς στήριξιν τῶν δευτερευόντων ξύλων.

Ὁ τύπος τῆς ἐπικλινοῦς ἢ ἀετοειδοῦς στέγης φαίνεται ὅτι ἦτο ἐν χρήσει εἰς τὴν βόρειον Ἑλλάδα, ὅπου ὁ δριμὺς χειμὼν συσσωρεύει πολλὴν τὴν χιόνα. Εἰς τὰ νοτιώτερα τοὐναντίον μέρη καὶ μάλιστα εἰς τὰς νήσους φαίνεται ὅτι ἐπροτιμᾶτο, ὅπως καὶ σήμερον ἀκόμη, ἡ ὁριζοντία στέγη μὲ μικρὰν μόνον κλίσιν χάριν τῆς ἐκροῆς τῶν ὑδάτων· τοῦτο τοὐλάχιστον μᾶς φανερώνουν πολλὰ χρωματιστὰ ἐσμαλτωμένα πινακίδια εὑρεθέντα κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Κνωσοῦ καὶ ἀναπαριστῶντα ἐν μικρογραφίᾳ οἰκίας τῆς ἀμέσως μετὰ τὴν νεολιθικὴν ἐρχομένης περιόδου. (Εἰκ. 2 Α, Γ).

Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν ἐσωτερικὴν διαίρεσιν τῶν νεολιθικῶν σπιτιῶν τὰ μὲν εὑρεθέντα ἐν Ὀρχομενῷ κυκλοτερῆ θεμέλια ἔχουσι τόσον μικρὰν τὴν διάμετρον, (τὸ πολὺ μέχρι 5 μέτρων), ὥστε δὲν ἐδέχοντο περαιτέρω ὑποδιαίρεσιν. Πράγματι δὲ αἱ κατὰ τὸ σχῆμα τοῦτο κατασκευαζόμεναι καλύβαι εἶχον περίπου τὸ σχῆμα ἡμίσεος ὀρθοῦ ᾠοῦ, διότι τὸ κατὰ τὸν ἄξονά των ὕψος ἦτο ἴσον ἢ καὶ μεγαλύτερον τῆς διαμέτρου των, καὶ τοῦτο χάριν εὐκολίας τῆς κατασκευῆς τοῦ θόλου των. Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι μὲ τοιοῦτον εἶδος καλύψεως ἡ καλύβη δὲν ἠδύνατο νὰ λάβῃ μεγάλας διαστάσεις· δι' αὐτὸ καὶ αὐξανομένης τῆς οἰκογενείας ἀντὶ κατασκευῆς μεγάλης καλύβης μὲ ἐσωτερικὰς διαιρέσεις, ἧς ὅμως ἡ ἐκτέλεσις τῶν θόλων ἦτο δύσκολος, προετιμᾶτο ἡ κατασκευὴ δευτέρας καλύβης παραπλεύρως τῆς πρώτης, εἶτα τρίτης καὶ οὕτω καθεξῆς. Μίαν ἀναπαράστασιν ἑνὸς τοιούτου συστήματος

καλυβῶν μᾶς διέσωσεν τὸ ἐν εἰκ. 2 Β πήλινον ἀγγεῖον ἐκ Μήλου. Ἐπὶ τοῦ ἀγγείου αὐτοῦ εἰκονίζονται ἑπτὰ ἐφαπτόμεναι ἀλλήλων κυκλικαὶ καλύβαι, ὧν ἐλλείπει δυστυχῶς ἡ στέγη, διατεταγμέναι εἰς σχῆμα πῖ πέριξ μιᾶς αὐλῆς, ἧς ὑποδηλοῦται καὶ ἡ εἴσοδος· τὸ σύνολον τῶν καλυβῶν τούτων βαίνει ἐπὶ ἐπιπέδου φερομένου ἐπὶ 4 ὑψηλῶν ποδῶν. Ἀλλὰ διατί αὐτὴ ἡ ἀνύψωσις τοῦ ὅλου συγκροτήματος; Κατὰ τὴν εὐφυᾶ ἑρμηνείαν, τὴν ὁποίαν ἔδωκεν ὁ κ. Τσούντας, τὸ ἀγγεῖον ἀπομιμεῖται πασσαλόκτιστον προϊστορικὴν συνοικίαν καὶ ἐνισχύει σημαντικῶς τὴν θεωρίαν, περὶ τῆς εἰς ἑλώδη ἢ λιμνώδη μέρη ἀρχικῆς ἐγκαταστάσεως τῶν ἀνθρώπων, ἣν ἄλλως μνημονεύει καὶ ὁ Ἡρόδοτος διὰ μεταγενεστέρους χρόνους.

Σὺν τῷ χρόνῳ, ἐπειδὴ διὰ τοῦ κυκλικοῦ σχήματος καὶ ἡ ἐπικοινωνία καὶ ἡ κατασκευὴ ἦτο δύσκολος, ὁσάκις ἐπρόκειτο νὰ αὐξηθῇ μία καλύβη ἀντὶ νὰ κατασκευασθῇ δευτέρα κυκλικὴ ἐπεμηκύνθη ὁ κύκλος τῆς βάσεως εἰς ἔλλειψιν. Διὰ τοιούτου σχήματος καὶ χῶρος μεγαλύτερος ἐπετυγχάνετο διὰ τὸ ἐσωτερικὸν καὶ τὸ ἐξωτερικὸν σχῆμα τῆς καλύβης ὀλίγον μετεβάλλετο. Αὐτὸ δ' ἀκριβῶς τὸ σχέδιον εὑρίσκομεν εἰς τὸ ἀμέσως ὑπεράνω τῶν κυκλικῶν καλυβῶν στρῶμα τοῦ Ὀρχομενοῦ (εἰκ. 1 Β) ὡς καὶ εἰς πλεῖστα ἄλλα μέρη, π.χ. εἰς τὸ Χαμαΐζι τῆς Σητείας, ὅπου ὁ κ. Ξανθουδίδης ἀπεκάλυψεν ὁλόκληρον ἐλλειψοειδῆ ἔπαυλιν διαστάσεων 22.50 × 14.50. Ἐπειδὴ δὲ ὁμοιόσχημα κτίρια εὑρίσκοντο ἑκάστοτε κάτωθεν διασήμων ἱερῶν, ὡς π.χ. ἐν Ὀλυμπίᾳ, Ἐρετρίᾳ, Δήλῳ, Θέρμῳ κλπ., ἐνομίσθη κατ' ἀρχὰς ὅτι εἶχον θρησκευτικὸν χαρακτῆρα καὶ εἰδικώτερον ὅτι ἦσαν βωμοί· διότι εἰς πάντα σχεδὸν εὑρέθησαν βόθροι πλήρεις τέφρας, ὠρυγμένοι ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῶν καλυβῶν. Τώρα ἔχει πλέον ἀσφαλῶς βεβαιωθῇ ὅτι τὰ ἐλλειψοειδῆ κτίρια εἶνε κατοικίαι, τῶν ὁποίων οἱ ἔνοικοι διετήρουν ἐντὸς βόθρων ὡς ἱερὰν παρακαταθήκην τὴν σποδὸν τοῦ πυρὸς ἢ τὴν τέφραν τῶν θυσιῶν τὰς ὁποίας ἔκαμνον ἐντὸς τῆς οἰκίας.

Τὰ ἐλλειψοειδῆ κτίρια ἦσαν ὡς καὶ τὰ κυκλικὰ θολοσκεπῆ. Ἕνεκα ὅμως τοῦ μεγάλου μήκους, τὸ ὁποῖον ἐνίοτε

ἐλάμβανον, εἶχεν ἡ ξυλόπλεκτος στέγη τὴν ἀνάγκην καὶ κάποιας ἐσωτερικῆς ὑποστηρίξεως. Ἡ ἀνάγκη δ' αὕτη, συνδυαζομένη καὶ πρὸς τὴν ὁσημέραι αἰσθητοτέραν γινομένην ἀνάγκην ἐσωτερικοῦ ἀποχωρισμοῦ τμημάτων τινῶν τῆς οἰκίας, προὐκάλεσε τὴν κατασκευὴν εὐθέων ἐσωτερικῶν τοίχων, ὅπως βλέπομεν αὐτοὺς εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν ἀγροικίαν τοῦ Χαμαιζίου.

Ὀλίγον βραδύτερον νέα πάλιν μεταβολὴ ἐπέρχεται εἰς τὸ ἐλλειψοειδὲς σχῆμα τῆς καλύβης. Καταργεῖται τὸ ἓν ἐκ τῶν δύο στρογγύλων περάτων τῆς ἐλλείψεως, τῆς ὁποίας τότε ἡ κάτοψις καταντᾷ νὰ ὁμοιάζῃ πρὸς λαβίδα τοῦ σακ/άρου (εἰκ. 1 Γ, Δ). Ὑπ' αὐτὴν δὲ τὴν μᾶλλον προηγμένην μορφὴν εὑρίσκομεν τὴν καλύβην εἰς τὴν Ὀλυμπίαν, ἀλλὰ πρὸ πάντων εἰς τὸν Θέρμον, ὅπου εἶνε διῃρημένη δι' ἐγκαρσίων τοίχων εἰς πλείονα διαμερίσματα. Καίτοι δὲ τὸ σχῆμά της πλέον εἶνε σχεδὸν ὀρθογώνιον ἡ στέγη της ἐξακολουθεῖ νὰ κατασκευάζεται θολωτή. Τόση μάλιστα ἦτο ἡ ἐμμονὴ εἰς τὴν θολωτὴν στέγην, ὥστε καὶ ἄλλων τετραπλεύρων τοῦ Θέρμου καλυβῶν, συγχρόνων πρὸς τὰς ἐλλειψοειδεῖς, αἱ στέγαι ἦσαν θολωταί, ὡς ἐξηκρίβωσαν αἱ ὑπομονητικαὶ ἔρευναι τοῦ κ. Ρωμαίου.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς δὲ πρὸς τὰ ἐλλειψοειδῆ κτίρια χρόνους, δηλ. κατὰ τὸν χαλκοῦν πλέον αἰῶνα, καὶ τὰ ὀρθογώνια σπίτια ἀρχίζουν καὶ αὐτὰ νὰ κατασκευάζωνται μεγαλύτερα καὶ νὰ δέχωνται ἐσωτερικὰ διαχωρίσματα. Τοιούτων δ' οἰκημάτων ἀντιπρόσωποι εἶνε ἐν πολλοῖς τὰ εἰς τὸ Διμίνι καὶ τὸ Σέσκλο ἀνακαλυφθέντα κτίρια (εἰκ. 1 Ε), τὰ ὁποῖα συμφώνως πρὸς ὁμηρικὴν ἔκφρασιν ἀπεκλήθησαν ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων «μέγαρα». Τὰ μέγαρα λοιπὸν αὐτά, ἔχοντα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σχῆμα ἀκανονίστου ὀρθογωνίου, σχεδὸν τραπεζίου, εἶνε ἐκτισμένα δι' ὀγκολίθων καὶ πηλοῦ καὶ διαιροῦνται διὰ δύο συνήθως ἐγκαρσίων τοίχων εἰς 3 χώρους. Ἐκ τούτων ὁ πρῶτος, ἀνοικτὸς ἔμπρός, εἶχε συνήθως δύο ξυλίνους κίονας ἐν εἴδει στοᾶς, ἀντιστοιχεῖ δὲ πρὸς τὴν «αἴθουσαν δώματος» τῶν ὁμηρικῶν ἀνακτόρων. Ὁ δεύτερος πολὺ μεγαλύτερος τοῦ πρώτου καὶ σχεδὸν τετράγωνος ἐχρησίμευεν

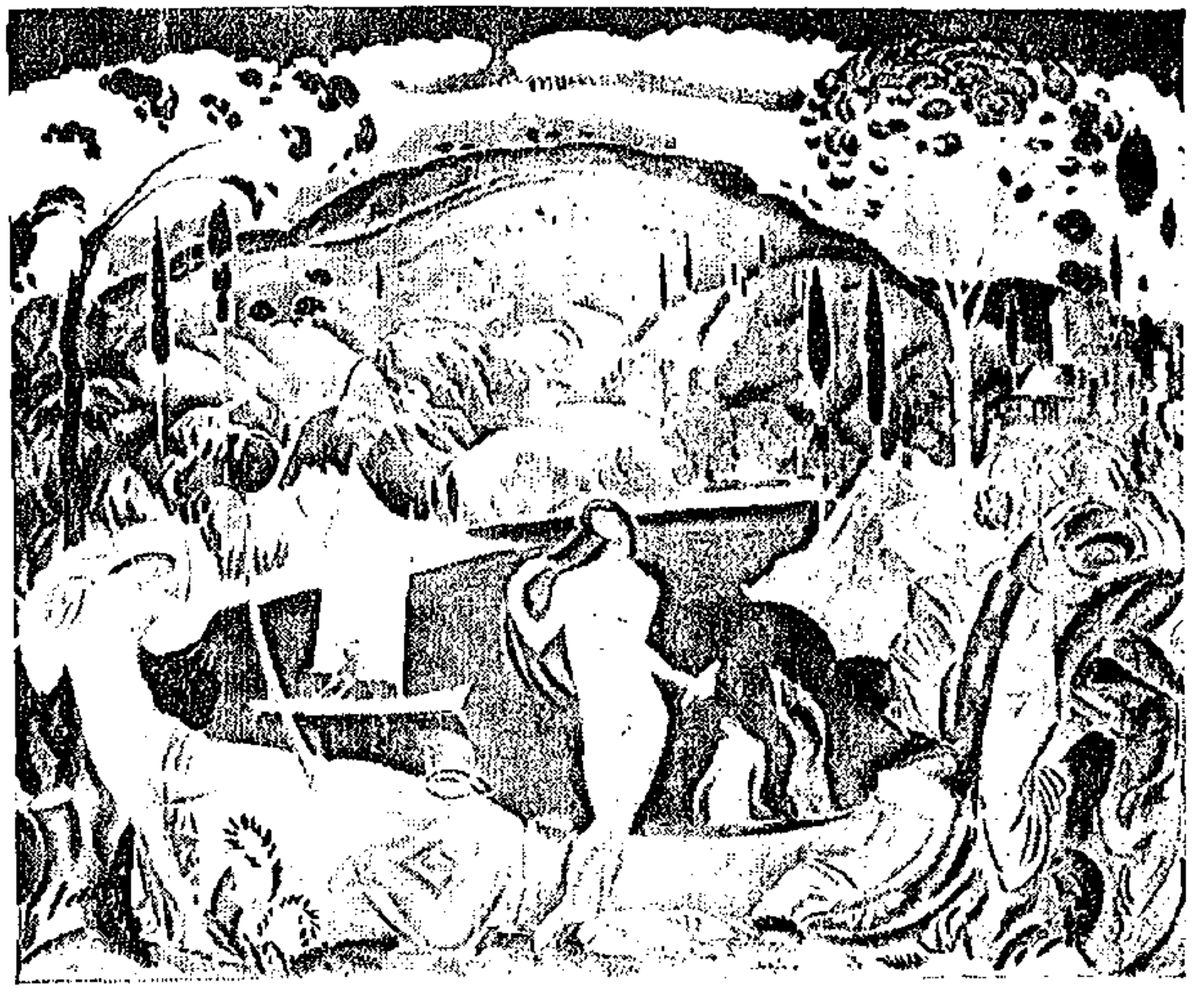

Κ. ΠΑΡΘΕΝΗ — ΑΙ ΛΟΥΟΜΕΝΑΙ

ὡς αἴθουσα ὑποδοχῆς, μὲ τὴν ἑστίαν εἰς τὸ μέσον. Τέλος ὁ τρίτος εἰς τὸ βάθος φαίνεται ὅτι ἐχρησίμευεν εἴτε ὡς θάλαμος εἴτε καὶ ὡς μαγειρεῖον· διότι εὑρέθη ἐντὸς αὐτοῦ ἑστία καὶ σκεύη μαγειρικά.

Πολὺ συνθετωτέραν ἐσωτερικὴν διαίρεσιν ἔχουσιν αἱ ἰδιωτικαὶ οἰκίαι τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, αἱ ὁποῖαι εὑρέθησαν εἰς τὴν Κρήτην. Αὗται διαφέρουν τῶν θεσσαλικῶν κατὰ τοῦτο, ὅτι τὰ μικρὰ δωμάτια, ἐξ ὧν συνήθως ἀπαρτίζονται, διατάσσονται συνήθως κατὰ τὰς 3 ἢ 4 πλευρὰς μιᾶς ἐσωτερικῆς αὐλῆς (εἰκ. 1 Ζ), εἶνε δὲ ἐκτισμέναι τὸ μὲν κάτω μέρος ἐκ λιθίνου ὑποβάθρου, τὰ δὲ ἄνω ἐκ πλίνθων ἐλαφρῶς ἐψημένων. Ποία ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις τῶν οἰκιῶν αὐτῶν γνωρίζομεν ἀκριβῶς ἐκ τῶν ἐσμαλτωμένων πλακιδίων τῆς Κνωσοῦ, ἅτινα ἀνεφέραμεν (εἰκ. 2 Α, Γ). Μανθάνομεν λοιπὸν ἐξ αὐτῶν ὅτι καὶ τὰ ἁπλᾶ σπίτια ἦσαν συνήθως, ὅπως καὶ τὰ σύνθετα ἀνάκτορα, διώροφα καὶ τριώροφα καὶ ὅτι εἶχον καὶ αὐτὰ εἰς τὸ μέσον τῶν ὑψηλὸν φωταγωγόν, ἐν εἴδει πύργου ἐξέχοντος ὑπὲρ τὸ μέσον τῆς ὁριζοντίας στέγης των. Διὰ τοῦ φωταγωγοῦ δὲ τούτου ἐφωτίζετο εἴτε ἡ ἐσωτερικὴ αὐλὴ εἴτε τὸ κλιμακοστάσιον. Μᾶς πληροφοροῦν ἐπίσης τὰ ἐν λόγῳ πλακίδια ὅτι τὰ σπίτια ἄλλοτε μὲν ἦσαν ἰσοδομικῶς, δηλαδὴ κατὰ ἰσοϋψεῖς ὁριζοντίας στρώσεις ἐκτισμένα, ἄλλοτε δὲ διεκοσμοῦντο μὲ ἐπιπέδους ζώνας φερούσας σειρὰς ἐφαπτομένων κύκλων, ἀπομιμουμένων ἀναμφιβόλως τὰς κεφαλὰς τῶν δοκῶν, αἱ ὁποῖαι εἰς μίαν ἢ δύο ἀρχικῶς σειρὰς ἐσχημάτιζον ἐσωτερικῶς τὰ ξύλινα πατώματα τῶν ὀρόφων. Εἰς τὰ ἴδια πινακίδια μᾶς ἐμφανίζονται χρωματισμέναι μὲ ποικίλα χρώματα, προσόψεις διακοπτόμεναι ἀπὸ κανονικά, τετράγωνα σχεδὸν παράθυρα, μὲ ἐσωτερικὰ χωρίσματα προϋποθέτοντα τὴν ὕπαρξιν διαφανῶν τυμπάνων, τὰ ὁποῖα δὲν εἶνε ἀπίθανον νὰ ἦσαν λαδωμένα δέρματα ἢ καὶ κρυσταλλικὸς γύψος, τοῦ ὁποίου ἀρκεταὶ μεγάλαι λεῖαι πλάκες εὑρέθησαν καὶ διατηροῦνται σήμερον εἰς τὸ Μουσεῖον, πανάρχαιοι πρόδρομοι τῶν ρωμαϊκῶν καὶ τῶν σημερινῶν ὑάλων. Φαίνεται ὅμως ὅτι, ὅπως καὶ αἱ ἐπίπεδοι στέγαι, οὕτω καὶ τὰ παράθυρα καὶ οἱ φωταγωγοὶ εἶνε χαρακτηριστικὰ τῶν

θερμῶν κλιμάτων καὶ μάλιστα ὀλίγον μεταγενεστέρων χρόνων. Τὰ βόρεια δὲν εἶνε πιθανὸν νὰ εἶχον οὔτε πολλοὺς ὀρόφους οὔτε ἐξωτερικὰ παράθυρα, δεχόμενα τὸ φῶς των κυρίως ἐκ τῆς στοᾶς ἢ καὶ ἔκ τινος ὀπαίου, δηλ. χαμηλοῦ φωταγωγοῦ, κατασκευαζομένου ὑπεράνω τῆς ἑστίας καὶ χρησιμεύοντος συγχρόνως πρὸς ἀπαγωγὴν τοῦ καπνοῦ τῆς ἑστίας καὶ τῶν καιομένων δμάδων, δι' ὧν ὁ φωτισμὸς συνεπληροῦτο.

Ἡ τριμερὴς διαίρεσις τοῦ θεσσαλικοῦ μεγάρου ἀπέβη τυπικὴ καὶ διὰ τὰς μεγαλυτέρας κατοικίας καὶ δι' αὐτὰ ἀκόμη τὰ ἀνάκτορα τῶν μεταγενεστέρων χρόνων ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Ἑλλάδι. Διότι κυρίως αὐτὸν τὸν τύπον εὑρίσκομεν εἰς τὰ μυκηναϊκὰ ἀνάκτορα τῆς Τίρυνθος, τῶν Μυκηνῶν κλπ. τὰ ὁποῖα, πάλιν ὡς γνωστόν, θεωροῦνται ὡς τὰ οἰκοδομικὰ πρότυπα τῶν ναῶν τῶν ἱστορικῶν χρόνων ὅταν τὴν θέσιν τοῦ βασιλέως-ἀρχιερέως κατέλαβον οἱ θεοί. Ταύτην δὲ τὴν συνέχειαν μᾶς ἐβεβαίωσε κατὰ τρόπον ἀναμφισβήτητον ἡ εὐθὺς ὑπὸ τὰ θεμέλια τοῦ ἐν Θέρμῳ ναοῦ τῶν ἱστορικῶν χρόνων εὕρεσις παναρχαίου ναοῦ μὲ τὴν τριμερῆ διαίρεσιν καὶ μὲ ἐλλειψοειδῆ πέριξ κιονοστοιχίαν καὶ τὴν ὀπισθίαν στενὴν πλευρὰν ἔλαφρῶς κυρτήν, τελευταῖον καὶ ἀτροφικὸν ὑπόλοιπον τῆς παναρχαίας ἐλλειψοειδοῦς ἀπολήξεως. Τὸ πολύτιμον τοῦτο κτίριον ἀποτελεῖ τὸν συνδετικὸν κρίκον τῆς προϊστορικῆς οἰκοδομῆς πρὸς τὴν ἱστορικὴν ναοδομίαν.

Οὐ μόνον δ' οἱ ναοὶ ἀλλὰ καὶ αἱ ἰδιωτικαὶ οἰκίαι κατασκευάζονται τοῦ λοιποῦ μὲ σχῆμα ὀρθογώνιον, τοῦ ὁποίου ἡ ἐκτέλεσις λόγῳ τῆς χρήσεως τῶν μετάλλων καὶ τῆς καθόλου προαγωγῆς τῆς τέχνης καὶ τελειοποιήσεως τῶν μέσων εἶχεν ἤδη καταστῇ πολὺ εὐκολωτέρα.

Μὴ νομισθῇ ἐν τούτοις ὅτι ὁ κυκλοτερὴς οἰκοδομικὸς τύπος ἐξέλιπεν ὁλοσχερῶς λόγῳ τῆς εὐρείας διαδόσεως, ἣν ἔλαβεν ἡ ὀρθογωνίου τύπου κατοικία. Τὸν ἐπανευρίσκομεν κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν εἰς οἰκοδομήματα ἔχοντα σχέσιν πρὸς τὴν λατρείαν τῶν νεκρῶν· ἐννοῶ τοὺς ἐν σχήματι κυψέλης θολωτοὺς τάφους, τὴν λιθίνην ταύτην ἀπομίμησιν τῶν παναρχαίων οἰκιῶν. Τὸν ἐπανευρίσκομεν ἐπίσης καὶ

κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους καὶ ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν Ἰταλίᾳ εἰς κτίρια σχετιζόμενα πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ οἰκιακοῦ πυρός, τὰς χαρακτηριστικώτατα ὑπὸ τῶν ἀρχαίων κληθείσας «θόλους». Τοιαῦτα ἦσαν π. χ. τὰ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἑλληνικῶν ἀγορῶν ἀνιδρυόμενα πρυτανεῖα, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἄσβεστον διετηρεῖτο τὸ πῦρ τῆς ἑστίας, σύμβολον τῆς οἰκογενειακῆς ξενίας θεοποιηθείσης εἰς τὴν ὁμώνυμον θεάν, ἧς τὸ ἄγαλμα κατὰ Παυσανίαν εὑρίσκετο ἐντὸς τοῦ πρυτανείου ἐν Ἀθήναις. Εἰς τῆς παναρχαίας δὲ κατοικίας τὴν ἀπομίμησιν πρέπει ν' ἀποδώσωμεν καὶ τὸ ἐκ παραδόσεως εἰς τοὺς ναοὺς τῆς Ἑστίας διδόμενον ὑπὸ τῶν Ρωμαίων κυκλοτερές, τὸ ὁποῖον ἀδυνατεῖ νὰ ἐξηγήσῃ ὁ Βιτρούβιος. Ἀλλὰ καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν «θόλων», τὰ ὁποῖα συναντῶμεν εἰς τὰ μεγάλα ἱερὰ τῆς Ἐπιδαύρου, τῶν Δελφῶν κλπ., ὁ σκοπὸς δὲν εἶνε ἀπίθανον νὰ ἦτο πυρολατρικός, ἂν κρίνωμεν ἐκ τοῦ ἐπιθέτου «θυμέλη», δι' οὗ χαρακτηρίζεται ἡ μία ἐξ αὐτῶν ἔν τινι ἐπιγραφῇ.

Οὐ μόνον δὲ τῶν κυκλοτερῶν ἀλλὰ καὶ τῶν ἐλλειψοειδῶν καὶ ἡμιελλειψοειδῶν κτισμάτων μᾶς διεσώθη ἡ μακρινὴ ἀνάμνησις καὶ εἰς δημόσια κτίρια καὶ εἰς ἱερὰ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, ὡς π. χ. εἰς τὸ Βουλευτήριον τῆς Ὀλυμπίας, καὶ τῶν Λουσῶν, τὰ ἱερὰ τῶν Καβείρων τῆς Βοιωτίας, Σαμοθράκης κλπ.

Ταῦτα ὡς πρὸς τὰ ἁπλᾶ προϊστορικὰ κτίρια. Ὡς πρὸς δὲ τὰ συνθετώτερα, καὶ κυρίως τὰ ἀνάκτορα, ἴσως εἴπωμεν ὀλίγα ἄλλοτε εἰς τοὺς ἀναγνώστας τοῦ Ἡμερολογίου τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

Ο ΠΛΑΤΑΝΟΣ ΤΟΥ ΣΑΪΤΑΓΑ

ΔΕΝ γνωρίζω ἀπὸ ποίαν ἀληθινὴν ἱστορίαν ὁ Ὄσκὰρ Οὐάϊλδ, διασκευάζων τὴν θρησκευτικὴν παράδοσιν, ἐπῆρε τὸ φίλημα τῆς Σαλώμης καὶ τὸ ἀπέθηκεν εἰς τὴν αἱμοσταγῆ κεφαλὴν τοῦ Προδρόμου. Ἀλλά, καὶ ἂν ἁπλῶς τὸ ἐφαντάσθη, κάτι ἀληθινὸν διέπλασε. Διότι εἰς τ' ἀνθρώπινα ἔνστικτα, ἂν λανθάνῃ τὸ κτῆνος, πολλάκις ἐμφανίζεται τὸ ἀπόσταγμα τῶν προθέσεων τοῦ θηρίου. Λέγω δὲ ὅτι κάτι ἀληθινὸν διέπλασε, διότι καὶ αὐτὸ ἀκόμη θὰ ἠμποροῦσε νὰ ἔχῃ συμβῇ, ἀφοῦ μία παρομοία τραγῳδία, μὲ ταπεινοτέρους ἀλήθεια ἥρωας, ἐξετυλίχθη κάτω ἀπὸ τὸν πλάτανον τοῦ Σαϊτάγα εἰς τὸ Λάλα, ὀλίγον καιρὸν πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως.

Ἀπὸ τὸ περιβόητον αὐτὸ χωρίον, ὅπου ἐνεφώλευεν ἡ ἀγριωτέρα Ἀρβανιτιὰ διὰ νὰ κατατυραννήσῃ ὅλην τὴν Δυτικὴν Πελοπόννησον ἐπὶ ἕνα περίπου αἰῶνα, σώζονται ἀκόμη, εἰς καμένα ἐρείπια, τὸ Σαράγι τοῦ Σαϊτάγα, καὶ κοντὰ εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸ κοιμητήριόν της, ὁ περίφημος πλάτανος. Εἰς τὰ μεγάλα κλαριά του, κατὰ καιρούς, πολλοὶ χριστιανοὶ ἐκρεμάσθησαν. Ὁ χρόνος ὅμως ἔσβυσε τὴν μνήμην τοῦ καθενὸς μαρτυρίου, διὰ νὰ κρατήσῃ μόνον μίαν σπαρακτικὴν ἀνάμνησιν. Καὶ τὴν ἀνάμνησιν αὐτήν, ἄτυχοι στίχοι καὶ κολοβοὶ διετήρησαν, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἐλαττώσουν τὴν φρίκην τῆς ἀληθινῆς ἱστορίας, τὴν ὁποίαν μαρτυροῦν καὶ διαιωνίζουν.

Ὁ Σαϊτάγας αὐτός, πλουσιώτατος μεγαλοκτηματίας, μὲ δικαιώματα ζωῆς καὶ θανάτου εἰς τοὺς δυσμοίρους ραγιάδες, ἦτο κατὰ τὴν ἐπιχώριον παράδοσιν, ἕνας ὑψηλὸς ὁμορφάνθρωπος, πολὺ δυνατὸς καὶ θηρίον ἀνήμερον, ἀλλὰ ταὐτοχρόνως, ἢ μᾶλλον σύμφωνα μὲ τὸ κέφι τῆς στιγμῆς, χωρατατζὴς καὶ ψυχικάρης. Ἐλήστευε τοὺς μὲν χωρὶς ν' ἀρνῆται τὴν ἐλεημοσύνην εἰς τοὺς ἄλλους. Κ' ἔκαμοῦσε τοὺς ἀνθρώπους μὲ ὅσην εὐκολίαν ἐπροίκιζε τὰ ὀρφανά. Τὰ πλούτη του ἦσαν ἀμέτρητα καὶ ἀπέραντα τὰ ὑποστατικά του. Καὶ ὅλα, ἀπὸ διαρπαγὰς κι' ἀπὸ λεηλασίας. Ἂν ἤθελεν ὅμως κανεὶς νὰ βρῇ τὸ δίκιο του, ἔπρεπε στὸν Σαϊτάγαν νὰ τρέξῃ. Καὶ θὰ τὸ εὕρισκε. Διὰ τοῦτο καὶ πολλοὶ τὸν ἔκλαυσαν, ὅταν ἐδολοφονήθη τὸ 1816.

Αὐτὸς λοιπὸν ὁ Σαϊτάγας, μεσόκοπος πλέον, ἀλλὰ πάντοτε ὑψηλὸς καὶ ὁμορφάνθρωπος, ἐπερνοῦσε μίαν ἡμέραν ἀπὸ τὴν βρύσην τῆς Λουκίσσας καὶ ἐκεῖ, εἶδε τὴν Γαρουφαλιὰν νὰ πλένῃ.

Διὰ τὴν Γαρουφαλιὰν αὐτὴν δὲν γνωρίζομεν τίποτε ἄλλο ἔξω ἀπὸ τὰς τραγικὰς περιπετείας τῆς ὑστερινῆς της ἡμέρας. Πιθανὸν νὰ ἦτο κανένα κορίτσι ἀπορφανισμένον ἀπὸ τὴν καταδίωξιν τῶν Λαλιωτῶν, καὶ θ' ἀνετράφη ὡς ψυχοκόρη κανενὸς ἀσημάντου χωρικοῦ, ἀνώνυμος οἰκογενειακῶς, καὶ ἄγνωστος ἕως τὴν στιγμήν, ποὺ εἵλκυσε τὴν προσοχὴν τοῦ ἀγᾶ. Ὅτι ἦτον εὔμορφη, δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία, ὕστερα ἀπὸ αὐτὸ ποὺ ἔγινε. Διότι ὁ Σαϊτάγας, καβάλλα στὸ ἄλογόν του ἐκοντοστάθηκε κι' ἐζήτησε νὰ πιάσῃ κουβένταν:

— Τὸ τί χαμπέρια ἀπὸ τὴ βρύση;

Βέβαια, δὲν ἐνδιεφέρετο νὰ μάθῃ τὰ νέα τῆς ἡμέρας, ὅσα ἀνταλλάσονται εἰς τὰς γυναικείας αὐτὰς λέσχας τοῦ ὑπαίθρου. Ἁπλῶς ἤθελε νὰ καλοκυττάξῃ τὴν Γαρουφαλιὰν ποὺ ἔπλενε, καὶ ἡ ὁποία, κατάπληκτος διὰ τὴν τόσην προσήνειαν τοῦ τυράννου, ἐχαμογέλασε καὶ τὸν ἐπληροφόρησε περὶ τοῦ σπουδαιοτέρου νέου τῆς στιγμῆς:

— Διαβαίνει ἀγὰς δίχως νὰ βρίσῃ!

Αὐτὴ ἡ ἀπόκρισις τὸν ἐνεθάρρυνεν. Ἡ Γαρουφαλιὰ δὲν τοῦ ἐφάνη οὔτε κουτὴ οὔτε κανένα ἀγριοκάτσικον. Εἰς τὴν ἑτοιμολόγον ἀπάντησίν της διέκρινε μίαν χαρακτηριστικὴν πρόκλησιν, καὶ δὲν ἤθέλησε νὰ τὴν ἀφήσῃ νὰ περάσῃ ἀπαρατήρητος. Τὴν ἔβλεπεν εὔμορφην, λυγερήν, ὀρεκτικήν. Καὶ ἦσαν τόσον ἄσπρα τὰ γυμνὰ χέρια, ποὺ ἐπάλευαν μέσα εἰς

τὸ νερόν! Ἡ καλαισθησία του δὲν τοῦ ἐπέτρεπε νὰ τ' ἀφήσῃ ἀνύμνητα. Καὶ χαμογελαστός, μέσα σ' ἕνα βαθὺ ἀναστέναγμα προσέθηκε:

—Ἄσπρο χεράκι στὰ νερὰ
μαῦρο σεκλέτι στὸν ἀγᾶ.

Κ' ἐξηκολούθει νὰ τὴν κυττάζῃ μὲ τὰ μάτια τοῦ θαυμασμοῦ καὶ τοῦ πόθου, τὴν ὥραν ποὺ ἡ Γαρουφαλιά, στενοχωρημένη διὰ τὴν ἐπιμονήν του, ἔβλεπεν ὅτι ἔπρεπε νὰ διακόψῃ τὴν ἐνοχλητικὴν αὐτὴν συνομιλίαν. Κ' ἔτσι, μισογελαστὴ καὶ μισοθυμωμένη, τοῦ ἀπήντησε:

— Τ' ἄσπρα σκουτιά μου κοπανῶ
καὶ σῦρε, ἀγᾶ μου, στὸ καλό!..

Ἔδοσε τόπον εἰς τὴν ὀργὴν ὁ Σαϊτάγας, καὶ οὔτε ἀπεκρίθη οὔτε ἀπεχαιρέτησεν. Ἴσως, μαζὶ μὲ τὴν Γαρουφαλιάν, ἔπλεναν κι' ἄλλα κορίτσια. Καὶ ἡ ἐπιμονή του ὄχι μόνον θὰ προεκάλει σκάνδαλον, ἀλλὰ καὶ θ' ἀπέβαινεν ἐπικίνδυνος. Διότι τὰ κορίτσια, ὅταν εἶνε πολλὰ μαζί, δὲν χωρατεύουν. Ἀπεμακρύνθη λοιπὸν συλλογισμένος ὁ Σαϊτάγας, χωρὶς νὰ λησμονήσῃ τὸ εὔμορφον πλᾶσμα, ποὺ συνήντησεν εἰς τὸν δρόμον του. Ὅταν ὅμως ἔφθασεν εἰς τὸ Λάλα κ' ἐκλείσθη μέσα εἰς τὸ Σαράγι του, μετενόησε διὰ τὴν χαμένην εὐκαιρίαν. Διότι ἐκατάλαβε, κάπως ἀργά, πὼς δὲν θὰ ἠμποροῦσε νὰ ἡσυχάσῃ, ἐκεῖνο τὸ βράδυ τοὐλάχιστον, ἐὰν δὲν τὴν ἐξανάβλεπε. Τοῦ ἀγᾶ τὰ ἔνστικτα ἐξύπνησαν, καὶ τοῦ ἀγᾶ τὰ παλαμάκια ἐκτύπησαν, διὰ νὰ ἔλθῃ ὁ Ἀράπης του. Κ' ἔτρεξε ἀμέσως, ὁ πελώριος Ἀράπης τοῦ παραμυθιοῦ ἀλλὰ καὶ τῆς ἀληθινῆς ἱστορίας, μὲ τὰ βήματα τῆς γάτας, τὸ σχοινὶ στὸ χέρι καὶ τὶς χάντρες στὸν λαιμόν.

Ὁ Σαϊτάγας, ἀλήθεια, ἐφαίνετο πολὺ στενοχωρημένος. Καὶ ἀφοῦ ἀνεστέναξε βαθειὰ διὰ νὰ ἐλαφρώσῃ τὰ στήθη του, τὰ προφανῶς λάσια, βαρύθυμος ἐμουρμούρισε:

— Θὰ σκάσω ἀπὸ τὸ ντέρτι
ἡ Γαρουφαλιὰ ἂν δὲν ἔρτῃ.
Μ' ὅ,τι θὲς καὶ μ' ὅ,τι ξέρεις
Σῦρε, Ἀράπη, νὰ τὴ φέρῃς...

Ἔτρεξεν ὁ Ἀράπης νὰ ἐκτελέσῃ τὴν παραγγελίαν. Ὅπως δήποτε, ἔπρεπε νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν ἀφεντικόν του. Καὶ ἤξευρε καλὰ τὴν δουλειάν του. Οὔτε πρωτόπειρος ἦτο, οὔτε δειλός. Καὶ τὴν νύκτα, ὅταν ὅλοι ἐκοιμῶντο μέσα εἰς τὸ φτωχόσπιτον τῆς Γαρουφαλιᾶς, ἐμπῆκε μὲ τὰ βήματα τῆς γάτας ἀπὸ τὸ χαγιάτι, καὶ τὴν εὑρῆκε μέσα εἰς τὸν σωρὸν τῶν κοιμισμένων. Τῆς ἐμπούλωσε τὸ στόμα μὲ τὴν μαύρην του παλάμην, ἔσφιξε τὸ πρόσωπόν της εἰς τὸ στῆθός του τὸ μαῦρον, ἀπαλὰ τὴν ἀνεσήκωσεν, ἐπήδησε τὸν φράκτην καὶ τὴν ἔρριξε στὴν πλάτην, διὰ νὰ τρέξῃ εἰς τὸ Σαράγι. Ἡ Γαρουφαλιὰ δὲν ἐφώναξε. Καὶ ἂν ἐφώναξε, δὲν ἠκούσθη.

Εἰς τὴν νύκτα καὶ εἰς τὸ ὕπαιθρον, ποιὸς θὰ ἤκουε τὴν φωνήν της; Καὶ ἂν τὴν ἤκουε, ποιὸς θὰ ἔτρεχε; Καὶ ἂν τὴν ἔβλεπε, ποιὸς θὰ τὴν ἐγλύτωνεν ἀπὸ τὸν Ἀράπη τοῦ ἀγᾶ;

Τρομαγμένη ἀπὸ τὸ κακὸν τὸ ξύπνημα ἡ Γαρουφαλιά, σὰν πουπουλένιον μαξιλάρι ἐγλύστρησεν ἀπὸ τὸν ὦμον, κ' ἔπεσεν εἰς τὸν σοφάν. Τὸ ἔβλεπε· θὰ ἦτο ματαία κάθε ἀντίστασίς της μέσα εἰς ἐκεῖνον τὸν πλούσιον ὀντᾶν, ὅπου ὁ Σαϊτάγας, μὲ κάρβουνα εἰς τὰ μάτια, τὴν ἐκυρτεροῦσεν. Ὅμως, πικρὰ τοῦ ὡμίλησε καὶ εἶπε:

—Ἀγᾶ, μὲ τὸν Ἀράπη
δὲν πιάνεται ἡ ἀγάπη.
Θέλει χάδια καὶ φιλιὰ
θέλει ἀντρίκειαν ἀγκαλιά...

Ὁ Σαϊτάγας τὸ ἤξευρε. Τὸ ἔμαθε καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον τόσα χρόνια, ποὺ ἐδούλευε τὴν ἀγάπην. Μόνον ποὺ ἦτο βιαστικὸς πολύ, καὶ δι' αὐτὸ ἔστειλε τὸν Ἀράπη νὰ τὴν φέρῃ. Τώρα ποὺ ἡ Γαρουφαλιὰ ἦτο κοντά του, θὰ τὴν ἔπιανε μὲ τὸ καλό, μὲ τὸ μέλι, μὲ τὰ χάδια... Κ' ἐπρόσταξεν ἀμέσως νὰ φέρουν τὰ σερμπέτια καὶ τὰ δροσιστικά. Καὶ ὅταν ἔμειναν πάλιν μόνοι, ἐκάθισε κοντά της εἰς τὸν σοφὰν νὰ τὴν καλοσορίσῃ ὅσον ἠμποροῦσεν εὐγενικώτερα: Τί θὰ ἠμποροῦσε νὰ τῆς εἰπῇ πλέον χαϊδευτικὸν ἀφ' ὅσα τῆς εἶπεν, ὅταν τὴν ἠρώτησε:

— Θὰ μοῦ γλυκάνῃς τὸ γλυκό,
θὰ μοῦ δροσίσῃς τὸ νερό;
Νὰ ἰδῇς χαῖρι ἀπ' τὸν ἀγᾶ
καὶ νὰ μὴ πλένῃς πιὰ σκουτιά;

Καὶ τὴν ἐχάϊδεψε ἁπαλὰ εἰς τὸ χέρι τὸ λευκότατον, τὸ χέρι τὸ παρθενικὸν ἀπὸ κάθε στολίδι. Τὸ ἐτράβηξεν ἡ Γαρουφαλιὰ ἀφοῦ δὲν εἶπε τίποτα; Τὸ ἐκράτησεν ὁ ἀγᾶς ἀφοῦ δὲν ηὗρεν ἄλλην ἀντίστασιν; Ὁπωσδήποτε, ἀπὸ τὸ δακτυλάκι του ἔβγαλεν ἕνα ὡραῖον δακτυλίδι μὲ πολλὰ διαμαντικὰ καὶ τὸ ἔβαλεν εἰς τὸ λευκότατόν της χέρι. Τῆς ἐταίριαζε τὸ πλούσιον δῶρον καὶ ἦτο ἄξιον διὰ τὴν μεγάλην εὐμορφιάν της. Ἡ Γαρουφαλιὰ ὅμως, περίλυπος ἐκύτταξε τὸν βάναυσον ἀρραβῶνα. Ἀνεστέναξε βαθειὰ καὶ πικρὰ ἀπελογήθη:

— Ἀγά, τοῦ ἀγᾶ τὸ χάδι
εἶνε σὰν τὸ πετράδι...
Γυαλὶ-γυαλὶ γυαλίζει
καὶ τὸ γυαλὶ ραγίζει...

Ποῦ νὰ τ' ἀκούσῃ ὅμως αὐτὰ ὁ Σαϊτάγας. Καὶ ποιὰ λόγια τρομαγμένα, καὶ ποιοὶ στοχασμοὶ θὰ εἶχαν τὴν δύναμιν νὰ τοῦ ἀλλάξουν τὴν γνώμην. Μέσα εἰς τ' ἀρώματα τοῦ ὄντᾶ τῆς ἀγάπης, σὰν τὸν ἀγριόγατον παίζει μὲ τὸ ποντικάκι, ποὺ θὰ πνίξῃ. Καὶ ὅσον νοιώθει τὴν φτωχὴν καρδοῦλα νὰ ξεκολλᾷ, τόσον μεθᾷ καὶ τόσον ἀρρίζει. Δὲν τὸν τρομάζουν τὰ ξεφωνητὰ τῆς Γαρουφαλιᾶς. Διότι ἡ νύχτα εἶνε ἥσυχη, κ' ἔξω ἀπὸ τὴν πόρταν στέκει μὲ σταυρωμένα χέρια ὁ Ἀράπης. Μόνον, τὰ κλάματά της τὸν στενοχωροῦν. Καὶ μεθυσμένος, τὴν σφίγγει περιπαθέστερα εἰς τὰ στήθη του:

— Πάψε νὰ κλαῖς Γαρουφαλιά,
καὶ γῦρε ἐδῶ στὴν ἀγκαλιά.
Γαρούφαλο, Γαρουφαλιά,
δός μου φιλιά, πάρε φλουριά...

Δὲν συλλογίζεται τίποτε ὁ ἀγάς. Οὔτε παζαρεύει. Ὅ,τι καὶ ἂν τοῦ ἔζητοῦσεν ἡ Γαρουφαλιὰ θὰ τὸ ἔδινεν, ἔξω ἀπὸ

τὸ κεφάλι του. Καὶ παλεύει, παλεύει ἕως τὴν ὥραν ποὺ ἔμπηξε μίαν ἀγρίαν φωνὴν ἡ καϋμενούλα, διὰ νὰ θρηνήσῃ:

— Ἄλλοϊ ἡ μαύρη ἐχάθηκα,
στοῦ ἀγᾶ τὰ βρόχια ἐπιάσθηκα!..

Κ' ἔσβυσε τὸ βαθὺ παράπονον τῆς κόρης ποὺ ἀλήθεια ἐχάθη.

Κοντά της, ὑπερήφανος διὰ τὸ κατόρθωμα ὁ ἀγάς, τὴν χαϊδολογᾶ νὰ τὴν παρηγορήσῃ. Δὲν εἶπε ψέματα ὅταν τῆς ἔταξε φλουριά. Αὐτὸς θὰ τὴν φροντίσῃ. Νὰ μὴ νοιάζεται καὶ γιὰ τὰ παρακάτω. Ὁ ἀγάς, εἶνε ἀγάς, μὰ εἶνε καὶ ψυχικάρης. Καὶ δὲν θὰ τὴν ἀφήσῃ ἔτσι τὴν φτωχοῦλα... Μήπως δὲν ξεύρει αὐτὸς τί πρέπει νὰ κάνῃ διὰ νὰ διορθώσῃ τὸ κακόν!

— Γαρουφαλιά μου ἔννοια σου,
μὴ σκᾷς τὴ ζαχαρένια σου.

Καὶ ἐπειδὴ μένει σιωπηλὴ μέσα εἰς τὴν μαύρην ἀπελπισίαν της, ὁ ἀγὰς τῆς ἐξηγεῖ:

— Ἐγὼ θὰ δώσω τὰ φλουριὰ
κι' ἄντρα θὰ πάρῃς στὸ Μωριά...

Δὲν τὸν ἐπίστευε τάχα; Καὶ ὅμως, αὐτὸς ἐπέμεινε:

— Ἄντρα θὰ βρῇς μέσ' στὸ Μωριὰ
καὶ θὰ γενῇς νοικοκυρά...

Τί περισσότερα ἠμποροῦσε νὰ ὀνειρευθῇ ἡ Γαρουφαλιὰ ἡ ὀρφανούλα, ἡ ψυχοκόρη, ἡ φτωχή; Νοικοκυρὰ μέσ' στὸν Μωριά, μὲ τὰ φλουριὰ τοῦ Σαϊτάγα! Εἶχε καὶ παράπονον ἀκόμη; Δὲν τὸ ἐφαντάζετο ὁ ἀγάς. Κ' εὐχαριστημένος τὴν ἐκύτταζε νὰ συλλογίζεται.

Ὅμως, σὲ ἄλλα πράγματα ἔτρεχε τὸ μυαλὸ τῆς Γαρουφαλιᾶς, ποὺ εἶχε μόνον μίαν ἔννοιαν: Ἤθελε νὰ τὸν σκοτώσῃ... Πρὶν νὰ ξημερώσῃ, ἤθελε νὰ τὸν ἐκδικηθῇ. Καὶ, ὅπως ὅλα τὰ πλάσματα τ' ἀδύνατα, ἐμουρμούριζε, μέσα στὰ δόντια, τὴν φοβέραν:

—Τὸν ἄντρα ποῦ θὰ πάρω
τὸν χάρισα στὸ χάρο,
νὰ τὸν χαρῇ κ' ἡ γῆς
μὲ τ' ἄστρο τῆς αὐγῆς.

Ἤκουσε τὴν φοβέραν ὁ Σαϊτάγας. Καὶ πολὺ τοῦ ἐβαρυφάνη. Τόσον ἀχάριστον δὲν ἐπερίμενε νὰ ἴδῃ αὐτὸ τὸ τρυφεροῦδι, ποὺ ἐρλοίρωσε μὲ τὰ φιλιά του. Τὸν ἐφοβέριζε κιόλας, ἀφοῦ ἡ Γαρουφαλιά, σκυμμένη εἰς τὸν σοφᾶν, μέσα ἀπὸ τὰ δόντια της ἐσιγοτραγουδοῦσε:

—Μὲ τ' ἄστρο τῆς αὐγῆς
θὰ τὸν χορτάσῃ ἡ γῆς!...

Ἀλλοίμονόν της ὅμως! Ὁ ἀγὰς δὲν ἐσυλλογίσθηκε πολύ, γιατὶ εἶνε ἡ νύκτα ἥσυχη καὶ πίσω ἀπὸ τήν πόρταν καρτερεῖ, μὲ σταυρωμένα χέρια ὁ Ἀράπης. Ὁ Ἀράπης ὁ πελώριος, τοῦ παραμυθιοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀληθινῆς ἱστορίας, μὲ τὶς χάντρες στὸν λαιμὸν καὶ τὸ σχοινὶ στὸ χέρι. Καὶ ἂν εἶνε ψυχικάρης ὁ Σαϊτάγας, μὰ εἶνε καὶ ἀγάς...

Κ' ἐξανακτύπησε τὰ παλαμάκια:

—Ἀράπη ἐτούτη τὴ νυχτιὰ
νὰ πνίξῃς τὴ Γαρουφαλιά.
Κάνε μπρισίμι ἀπὸ μαλλιὰ
καὶ κρέμασέ την στὰ κλαριά...

Δέν ἐπερίμενε περισσότερα ὁ Ἀράπης. Τὴν ἥρπασεν εἰς τὰ χέρια, τὴν ἔσφιξεν εἰς τὰ στήθη καί, μὲ τὰ βήματα τῆς γάτας, ἐβγῆκεν ἀπὸ τὸ Σαράγι. Ἀπὸ πίσω, ἀκολουθοῦσεν ὁ Σαϊτάγας, νὰ ἴδῃ καὶ νὰ πιστεύσῃ, νὰ πιστεύσῃ καὶ νὰ ἡσυχάσῃ.

Ἡ νύχτα ἦτον ἥσυχη κ' ἔβγαινε τὸ φεγγάρι. Καμμία φωνή, καμμία πνοή. Καὶ μόνον, μακρυνοὶ οἱ μανδρόσκυλοι, ἐγαύγιζαν βαρυά, πνιγμένα, σὰν νὰ ἔνοιωθαν κι' αὐτοὶ τὸν χάρον, ποὺ μὲ βίαν κοντοζυγεύει...

—Γαρουφαλιά! Γαρουφαλιά!
ἄκου π' οὐρλιάζουν τὰ σκυλιά.

Φωνάζει ὁ ἀγάς, μισοπνιγμένος ἀπὸ τὴν ἀνατριχίλαν:

—Ἄκου π' οὐρλιάζουν τὰ σκυλιὰ
γιὰ νὰ σὲ φᾶν, Γαρουφαλιά!..

Δὲν τὴν ἐμπαίζει. Οὔτε τὴν ἀπειλεῖ, μὲ αὐτὰ τὰ λόγια του ὁ Σαϊτάγας. Τὴν λυπᾶται κατάκαρδα. Εἰς τὰ μαῦρα χέρια τοῦ Ἀράπη, ποὺ προβαίνει γρήγορα καὶ μαλακὰ μὲ τὴν περπατησιὰν τῆς γάτας, τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια τῆς Γαρουφαλιᾶς ἐχόρευαν, ὅπως χορεύει τὸ ἄσπρο ἀρνὶ στὴν ἀγκαλιὰν τοῦ μακελλάρη. Μὰ εἶνε κρῖμα νὰ χαθῇ τέτοιο κορμί, νὰ σβύσῃ τέτοια εὐμορφιά. Ἄχ! ἂν ἠμποροῦσε νὰ τῆς ἀλλάξῃ τὸ κεφάλι, ἂν τὴν ἐκατάφερνε μὲ τὴν φοβέραν ἢ μὲ τὰ ταξίματα νἄρθῃ στὰ λογικά της:

—Μωρ' θὰ σὲ φᾶνε τὰ σκυλιὰ
Γαρούφαλο Γαρουφαλιά!...
Μωρ' θὰ σὲ φᾶνε τὰ θεριά...
Διπλὰ σοῦ τάζω τὰ φλουριά.

Τοῦ κάκου καὶ ἡ φοβέρα του καὶ τὰ δοσίματά του. Δὲν βγάζει λέξιν ἡ δύσμοιρη ἀπὸ τὰ σφιγμένα δόντια. Τὸ μόνον ποὺ συλλογίζεται, εἶνε πῶς θὰ τελειώσῃ μίαν ὥραν ἀρχήτερα αὐτὸ τὸ μαρτύριόν της.

Ἐπὶ τέλους. Ἔφθασαν εἰς τὸν πλάτανον. Θροοῦν τὰ φύλλα του εἰς τὸ ἥσυχον ἀεράκι, κ' ἕνα ρίγος τὰ τρέχει τὴν ὥραν ποὺ, καρτερικὰ καὶ ἀγόγγυστα, ἡ Γαρουφαλιὰ ἐπέρασε τὸ ὡραῖον κεφαλάκι της μέσα εἰς τὴν θηλειὰν τοῦ Ἀράπη.

Μόνον, τὴν ὥραν ποὺ τὸν εἶδε νὰ πετᾷ τὴν ἄλλην ἄκρην τοῦ σχοινιοῦ σὲ μίαν γεμάτην κλάραν, θερμὰ τὸν παρεκάλεσε:

—Ἀράπη, ἀφοῦ ἦτανε γραφτὸ
στὸν πλάτανο νὰ κρεμαστῶ,
θυμήσου μάννα κι' ἀδερφὴ
καὶ τράβηξέ με στὴν κορφή...

Τὴν ἤκουσεν ὁ Ἀράπης. Καὶ τὴν ἐκρέμασεν, ὅσον ἠμπόρεσε ψηλά.

Μὰ ὁ Σαϊτάγας, ποὺ σὲ μίαν ἡμέραν, τὴν εἶδε, τὴν ἀγά-

πησε, τὴν ἐκρέμασε, καὶ πεθαμένην ἀκόμη δὲν χορταίνει τὴν εὐμορφιάν της. Ἦταν γραφτό! Μὰ δὲν θὰ φύγῃ ἔτσι. Γιατὶ εἶνε κρῖμα ν' ἀφήσῃ στὰ κοράκια ἀφίλητην τὴν παρθενιὰν τῆς πεθαμένης. Κ' ἐπρόσταξε, διὰ νὰ χορτάσῃ τὸ ἀποτρόπαιον πάθος:

—Γιὰ λῦσε, Ἀράπη, τὴ θηλειὰ
νὰ σκύψῃ κ' ἡ Γαρουφαλιά.
Νὰ τὴν φιλήσω στὸ λαιμό,
στὸ μάγουλό της τὸ χλωμό,
νὰ τὴ φιλήσω στὴν ἐλιά,
τὴν μαύρη τὴν Γαρουφαλιά...

Κι' ὅταν ἄφησε ὁ Ἀράπης τὸ σχοινὶ νὰ γλυστρήσῃ, κ' ἐχαμήλωσεν ἡ πεθαμένη, ὁ Σαϊτάγας τὴν ἐγλυκοφίλησε.

Κ' ἔπειτα;

Ἔπειτα ἐγύρισεν ἥσυχος εἰς τὸ Σαράγι του, ἐκάθισεν ἀναμφισβητήτως σταυροπόδι εἰς τὸν σοφά του, ἐκτύπησε τὰ παλαμάκια του κ' ἐπρόσταξε:

—Ἀράπη, δός μου ἕνα λουλά,
γιατὶ ἔχω ντέρτι καὶ σεβντᾶ...
Φέρε μ' Ἀράπη τὰ βιολιὰ
νὰ κλάψω τὴ Γαρουφαλιά,
ποὺ ἦταν γραφτό της νὰ ποθάνῃ
στοῦ Σαϊτάγα τὸ πλατάνι...

Διατί τάχα νὰ φαντασθῇ κανείς, ὅτι αὐτὴ ἡ ἀληθινὴ ἱστορία ὑπῆρξε μόνη εἰς τὸ εἶδός της;

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Δ. ΚΟΡΟΜΗΛΑΣ

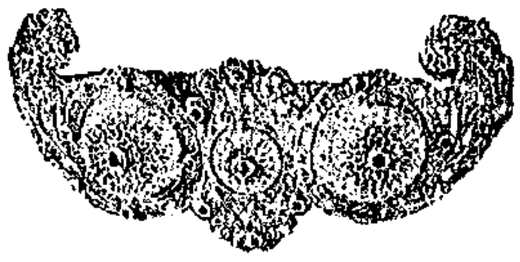

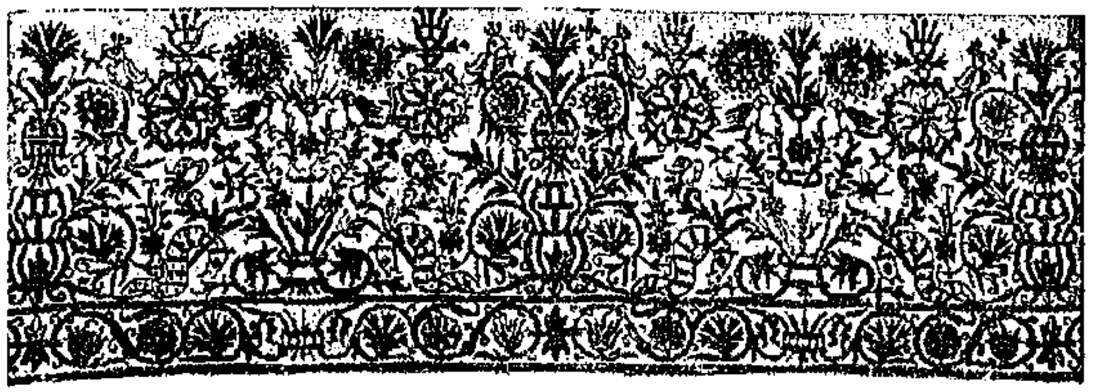

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΥΡΙΑΝ

Ἡ Συρία μετὰ τῆς Παλαιστίνης εἶναι ἡ χώρα τῶν πολλῶν ἀντιθέσεων, φυσικῶν καὶ ἱστορικῶν. Ὄρη ὑψηλὰ μὲ δάση θρυλικά, πεδιάδες γόνιμοι, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου καὶ ἔρημοι ἄνυδροι καὶ ἄδενδροι ἐπέδρασαν ἐπὶ τὴν φυσικὴν καὶ ψυχικὴν διάπλασιν τῶν κατοίκων καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς χώρας.

Ἡ Συρία καὶ ἡ Παλαιστίνη ἤλλαξαν πολλοὺς κυρίους καὶ κατοίκους ἀκόμη. Γλῶσσαι καὶ λαοὶ ἐξηφανίσθησαν καὶ ἄλλοι ἦλθον εἰς τὴν θέσιν των. Ἂν παραλείψωμεν τοὺς ὀλίγον γνωστοὺς Χετταίους, οἱ ὁποῖοι καὶ εἰς τὴν Συρίαν ἀναφέρονται τὴν δευτέραν χιλιετηρίδα πρὸ Χριστοῦ, Σημῖται κυρίως ὑπῆρξαν οἱ κάτοικοι αὐτῆς, οἱ Φοίνικες, οἱ Ἑβραῖοι, οἱ Ἀραμαῖοι ἢ Σύροι. Οἱ Φοίνικες ἤκμασαν καὶ παρήκμασαν κατὰ τρόπον ὀλίγον γνωστόν, μόλις δ' ἀσήμαντα ἴχνη τῆς διαβάσεώς των ἀφῆκαν. Ἦσαν καλοὶ ἔμποροι, ἀλλὰ τοῦτο μόνον δὲ τοὺς κατέστησεν ἱκανοὺς νὰ ἱδρύσουν βιώσιμον κράτος ἢ νὰ διατηρηθοῦν ὡς ἔθνος. Οἱ Ἑβραῖοι ἦσαν ἀνώτεροι πολὺ τῶν Φοινίκων, ἀνεκάλυψαν τὸν μονοθεϊσμὸν καὶ διεκρίθησαν διὰ πολλὰ πνευματικὰ καὶ ψυχικὰ χαρίσματα, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσαν νὰ διατηρηθοῦν ὡς ἔθνος εἰς τὴν χώραν των.

Οἱ φοβεροὶ ἐχθροὶ τοῦ Σημιτισμοῦ, οἱ Ρωμαῖοι ἐξερρίζωσαν τοὺς ἀποίκους τῶν Φοινίκων Καρχηδονίους καὶ διεσκόρπισαν εἰς τὰ τέσσαρα σημεῖα τοῦ ὁρίζοντος τοὺς Ἑβραίους. Παρῆλθον ἔκτοτε δύο χιλιάδες ἔτη καὶ δὲν κατώρθωσαν οὗτοι νὰ συγκεντρωθοῦν, οὔτε πιθανῶς θὰ τὸ κατορθώσουν.

Ἐν τῷ μεταξὺ προσέλαβον διεθνῆ τινα χαρακτηριστικὰ καὶ ἔγιναν πολλοὶ ἐξ αὐτῶν κήρυκες τοῦ διεθνισμοῦ!

Οἱ Ἀραμαῖοι, οἵτινες ὠνομάσθησαν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας Σύροι ἴσως ἀπὸ τῶν χρόνων κατὰ τοὺς ὁποίους ἦρξαν αὐτῶν οἱ Ἀσσύριοι, δὲν διεκρίθησαν π. Χ. ὅπως οἱ Ἑβραῖοι, οὔτε πνευματικῶς οὔτε πολιτειακῶς. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι πνευματικῶς ἐκινήθησαν, ἀφοῦ ἦλθον εἰς ἐπικοινωνίαν μὲ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν καὶ τὸν χριστιανικὸν Ἑλληνισμόν. Κυρίως ἀπὸ τοῦ τρίτου μέχρι τοῦ ἑβδόμου μ. Χ. αἰῶνος ἐδημιούργησαν πνευματικὴν κίνησιν καὶ ἀνέδειξαν συγγραφεῖς τοπικῆς πάντοτε σημασίας.

Ἡ Συρία ἤλλαξε πολλοὺς κυρίους. Ἀσσύριοι, Πέρσαι, Ἕλληνες, Ῥωμαῖοι, Ἄραβες, Σταυροφόροι καὶ Τοῦρκοι καὶ τώρα πάλιν Εὐρωπαῖοι ἔγιναν κύριοι τῆς χώρας καὶ ἤσκησαν φυσικὰ μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τοὺς κατοίκους. Οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου κυρίως ἤρχισαν νὰ συρρέουν εἰς τὴν Συρίαν, Παλαιστίνην καὶ αὐτὴν τὴν εὔφορον Μεσοποταμίαν. Ἐκ τῶν διαδόχων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου οἱ Σελευκίδαι ἵδρυσαν μέγα κράτος εἰς τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην, οἱ δὲ Πτολεμαῖοι τῆς Αἰγύπτου κατέλαβον καὶ αὐτοὶ προσωρινῶς μέρος τῆς Συρίας καὶ τὴν Παλαιστίνην καὶ ἔκτισαν ἢ ἀνέκτισαν πόλεις, ὅπως τὴν Πτολεμαΐδα καὶ ἄλλας. Κυρίως ὅμως οἱ Σελευκίδαι ἵδρυσαν μέγα πλῆθος πόλεων εἰς τὴν Συρίαν καὶ Μεσοποταμίαν (καὶ Μικρὰν Ἀσίαν) μὲ ἑλληνικὰ ὀνόματα, Μακεδονικὰ ἢ ἄλλα. Διάφορα προνόμια πρὸ πάντων φορολογικὰ ηὐκόλυναν τὴν συγκέντρωσιν τῶν Ἑλλήνων ἐκ τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος. Οἱ Ἕλληνες οὗτοι μὲ τὸν ἀνώτερον πολιτισμόν των ὠφέλησαν τοὺς κατοίκους τοὺς ἰθαγενεῖς, μετέδωκαν βίον πνευματικώτερον, ἀνέπτυξαν τὸ ἐμπόριον. Ἡ Ῥωμαϊκὴ κατάκτησις καὶ ὁ Χριστιανισμὸς ἐνίσχυσαν τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ διὰ τοῦ ἐξελληνισμοῦ πολλῶν ἰθαγενῶν. Εἶναι γνωστὸν ὅτι πολλοὶ ἰθαγενεῖς, Ἑβραῖοι καὶ ἄλλοι ἔγραψαν ἑλληνιστί. Αἱ νεώτεραι ἔρευναι ἀνευρίσκουν πανταχοῦ τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης καὶ Μεσοποταμίας ἀκόμη ἐπιγραφὰς ἑλληνικὰς καὶ λείψανα ἔργων τέχνης. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς οὗτος ὠφέλησε

μὲν τὴν Συρίαν, ἀλλ' ὄχι καὶ τὴν κυρίως Ἑλλάδα, τῆς ὁποίας ὁ πληθυσμὸς ἠραιώθη εἰς μέγαν βαθμὸν ἀκριβῶς ἕνεκα τῆς μεταναστεύσεως εἰς Ἀσίαν, καὶ ὑπέκυψεν εὐκόλως εἰς τὴν Ῥώμην. Εἰς τὸ πνευματικὸν ὅμως ἔργον τοῦ ὅλου Ἑλληνισμοῦ συνεισέφεραν ὄχι ὀλίγον καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς Συρίας διὰ τοῦ Λουκιανοῦ, τοῦ Λιβανίου, τοῦ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ καὶ ἑκατοντάδων ἄλλων καλλιεργητῶν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ μόνον τὸ ὄνομα τῆς Ἀντιοχείας ἀρκεῖ διὰ νὰ χαρακτηρίσῃ τὸ μέγα ἔργον τῶν Ἑλλήνων τῆς Συρίας.

Ἀλλὰ τί ἀπέγινεν ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Συρίας; Ποῦ εἶναι σήμερον; Οἱ Ἄραβες κατέκτησαν τὴν Συρίαν τὸν ἕβδομον μ. Χ. αἰῶνα καὶ τότε πολλοὶ τῶν ἰθαγενῶν, βεβαίως δὲ καὶ πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων βαθμηδὸν ἐξισλαμίσθησαν. Οἱ ἐξισλαμισθέντες οὗτοι Ἕλληνες καὶ Σύροι ἀνέπτυξαν τὸν πρῶτον Ἀραβικὸν πολιτισμόν, ὄχι οἱ νομάδες τῆς Ἀραβίας. Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα διετηρήθη εἰς τὰς πόλεις μέχρι τοῦ ἑνάτου αἰῶνος, ἴσως καὶ μέχρι τοῦ δεκάτου ἑνιαχοῦ, ἀλλ' ἔπειτα ὑπέκυψεν, ὅπως ὑπέκυψε καὶ ἡ Συριακή, τῆς ὁποίας διεφθαρμένα ἰδιώματα διατηροῦνται σήμερον μόνον εἰς ὀλίγα μέρη παρὰ τὸ Διαρβεκὶρ καὶ εἰς τὴν Μεσοποταμίαν. Ἡ Ἀραβικὴ γλῶσσα — φαινόμενον χαρακτηριστικὸν — ἐνίκησε καὶ ἐπεβλήθη ταχέως εἰς ὅλην τὴν Συρίαν καὶ τὴν Μεσοποταμίαν. Πλὴν ἄλλων λόγων συνετέλεσε βεβαίως εἰς τοῦτο καὶ ἡ ὀλίγη δύναμις ἀντιστάσεως ἣ ἐδείχθησα μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, διότι οὗτοι μακρὰν τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἔγιναν ὀλίγον διεθνεῖς καὶ δὲν ἀπέδιδαν πολλὴν σημασίαν εἰς τὰς ἑλληνικὰς παραδόσεις καὶ τὸν αὐτοσεβασμὸν τῆς φυλῆς. Οἱ Ἕλληνες ἔγιναν Ἀραβόφωνοι, ὅπως ἀλλαχοῦ ἔγιναν Τουρκόφωνοι ἢ Σλαβόφωνοι, ἡ δὲ ἑλληνικὴ γλῶσσα διετηρήθη ἐν Συρίᾳ μόνον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν Ὀρθοδόξων.

Ἐκ τῶν Σύρων διετηρήθησαν πολλοὶ μέχρι σήμερον ὡς Μονοφυσῖται καὶ Μονοθελῆται. Βεβαίως καὶ Ἕλληνες προσῆλθον εἰς τὰς αἱρέσεις ταύτας, ἀλλ' ὁ κύριος πυρὴν παρέμεινεν ὀρθόδοξος καὶ συνεκεντρώθη περὶ τὰ Πατριαρχεῖα

τῆς Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων· οὗτοι ἐπεκλήθησαν Μελχῖται, ἤτοι βασιλικοὶ ἢ αὐτοκρατορικοί, ὀπαδοὶ τοῦ ἄρχοντος, βασιλικοῦ ἔθνους τῶν Ρωμαίων, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν Μονοφυσιτῶν, τῶν ἀπομακρυνθέντων τῆς Ὀρθοδοξίας Σύρων. Καὶ τὸ ὄνομα Μελχῖται δεικνύει ὅτι εἰς τούτους πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας τῆς Συρίας. Οὔτε δὲ ἀλλαχόθεν, ἐκ τῶν Ἀράβων π. χ. οἱ ὁποῖοι ἦσαν Μωαμεθανοί, οὔτε ἐκ τῶν ἰθαγενῶν Σύρων, οἱ ὁποῖοι ἔγιναν Μονοφυσῖται ἢ Μονοθελῆται, δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὅτι προέρχονται οἱ Ὀρθόδοξοι τῆς Συρίας. Βεβαίως καὶ Σύροι τινὲς παρέμειναν Ὀρθόδοξοι, ὅπως ἀντιθέτως καὶ Ἕλληνες θὰ ἔγιναν Μονοφυσῖται ἢ Μωαμεθανοί, ἀλλὰ τὸ κύριον μέρος τῶν σημερινῶν Ὀρθοδόξων προέρχεται ἐξ ἀρχαίων Ἑλλήνων εἰς τοὺς ὁποίους προσετέθησαν καὶ ὅσοι μετανάσται Ἕλληνες ἦλθον ἔπειτα κατὰ διαφόρους καιρούς. Οἱ Ἕλληνες τῆς Συρίας διαιροῦνται σήμερον εἰς τοὺς κυρίως Ὀρθοδόξους καὶ τοὺς Οὐνίτας τοὺς ἐπικαλουμένους καὶ Μελχίτας (ἢ Γραικοκαθολικούς), ἐνῷ τὸ ὄνομα τοῦτο ἀπεδίδετο ἄλλοτε εἰς ὅλους ὁμοῦ τοὺς Ὀρθοδόξους, πρὶν μέρος αὐτῶν ἀναγνωρίσῃ τὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα ὡς ἐκκλησιαστικὸν ἀρχηγὸν τὸν Πάπαν.

Τὴν ἑλληνικότητα τῶν Ὀρθοδόξων τῆς Συρίας ἀπέδειξε δι' ὡραίας μελέτης ὁ κ. Καρολίδης, ἀναγνωρίζουσι δὲ αὐτὴν σήμερον καὶ πολλοὶ λόγιοι Μελχῖται, οἱ ὁποῖοι διὰ τῆς ἱστορίας μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἀναγνωρίζουσι τὴν καταγωγήν των.

Τὸ γόητρον τῆς νέας Ἑλλάδος θὰ ἐνισχύσῃ βεβαίως καὶ τοὺς Ἕλληνας τούτους τῆς Συρίας, ἀλλ' εἶναι ζήτημα πλέον ἂν δύνανται νὰ σωθοῦν. Ὅλα τὰ ἑκατομμύρια τῶν Ἑλλήνων, τὰ ὁποῖα ἀπεμακρύνθησαν τῆς κυρίως Ἑλλάδος, Εὐρωπαϊκῆς ἢ Ἀσιατικῆς (Μικρᾶς Ἀσίας) ἀπωλέσθησαν βαθμηδόν, καὶ θὰ εἶναι θαῦμα ἡ διάσωσις τῶν Μελχιτῶν. Ἀλλὰ τίς οἶδε!

ΚΩΝΣΤ. ΑΜΑΝΤΟΣ

ΠΩΣ ΕΠΑΝΕΣΤΑΤΗΣΑΝ ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ

Ἡ ἔνρηξις τοῦ Ἀγῶνος εἰς διάφορα σημεῖα τῆς ἑλληνικῆς γῆς καὶ προηγήθη τῆς 25ης Μαρτίου καὶ ὑστέρησεν.

Εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ πρῶτον τουφέκι τῆς ἐλευθερίας ἠκούσθη τὸ πρωῒ τῆς 25ης Ἀπριλίου τοῦ 1821.

Οἱ λόγοι τῆς ἐπιβραδύνσεως ταύτης ὀφείλονται κυρίως εἰς τὴν θέσιν τῶν Ἀθηναίων ἐν τῷ μέσῳ τῶν Τούρκων, θέσιν δημιουργηθεῖσαν διὰ τῆς συμβιώσεως ἐπὶ τόσους αἰῶνας, καὶ εἰς τὴν ἀνάγκην, ὡς ἐκ τῆς ἐλλείψεως ὅπλων καὶ ἐξοικειώσεως πρὸς αὐτά, μυστικῆς συνεννοήσεως μετὰ τῶν χωρικῶν τῆς Ἀττικῆς καὶ τῶν Ἀθηναίων τῶν περιχώρων: ἀγροφυλάκων, ἀμπελοφυλάκων, ποταμάρχων, νεροκρατῶν, ποιμένων καὶ κυνηγῶν.

Ἡ συνεννόησις διεξήχθη δι' ἐμπίστων καὶ γενναίων πατριωτῶν καὶ φιλαθηναίων, ἐκλεγέντων πρὸς τοῦτο καὶ μυηθέντων, ὡς καί τινες ἄλλοι τοῦ τόπου, εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας.

Τίνες ἦσαν οἱ μυηθέντες καὶ ὑπὸ τίνων ἐμυήθησαν οὗτοι; Τίνες ἦσαν οἱ διεξαγαγόντες τὰς μετὰ τῶν χωρικῶν συνεννοήσεις; Ποῦ εὑρέθησαν ὅπλα; Πῶς παρεσκευάσθη πυρῖτις καὶ κατεσκευάσθησαν φυσέκια; Ταῦτα ἢ οὐδόλως ἢ μόνον δι' ὑπαινιγμῶν καὶ σημειώσεων ἀτελέστατα μανθάνομεν ἐκ τοῦ γνωστοῦ εἰδικοῦ ἱστορικοῦ ἔργου, τοῦ συγγραφέως του Διον. Σουρμελῆ ἐλθόντος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὴν πατρίδα του τὰς Ἀθήνας κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1822 καὶ

μὴ γνωρίσαντος τὰ πράγματα ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον τὰ ἀμέσως προηγηθέντα τῆς ἐνάρξεως τοῦ Ἀγῶνος, τὰ τῆς ἐπακολουθησάσης πολιορκίας, ὡς καὶ τὰ πολεμικὰ γεγονότα τοῦ πρώτου ἔτους τῆς ἐν Ἀθήναις ἐπαναστάσεως συνοπτικῶς ἐκτίθενται ὑπ' αὐτοῦ καὶ ὄχι ἀκριβῶς πάντοτε.

Εὐτυχῶς ἐμελετήθησαν καὶ διάφοροι ἄλλαι ἔντυποι καὶ ἔγγραφοι πηγαί, περιεσώθησαν δὲ καὶ ἱκαναὶ κατὰ παράδοσιν τοιαῦται, ἱκανῶς διαφωτιστικαὶ τῶν πρὸ καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1821 διαδραματισθέντων ἐν Ἀθήναις.

*

Γνωρίζομεν λοιπὸν ὅτι, ἐκ τῶν τριῶν Δημογερόντων τοῦ τελευταίου τῆς Τουρκοκρατίας ἔτους, ὁ Προκόπιος Ἰωάννου Μπενιζέλος εἶχε μυηθῇ τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπου ὡς ὑπόδικος διέμεινε κατὰ τὸ ἔτος 1818· ὅτι τὸν δεύτερον Δημογέροντα Ἄγγελον Σωτηριανὸν Γέροντα ἐμύησεν εἰς Ἀθήνας ἐλθὼν ἐξ Ὕδρας ὁ φιλόπατρις καὶ γενναῖος πλοίαρχος Φόνος. Ὁ αὐτὸς κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐμύησε καὶ τὸν τρίτον Δημογέροντα Παλαιολόγον Ἀλεξάνδρου Μπενιζέλον, οὗτινος ἀτυχῶς οὐδὲν ἀνευρέθη μέχρι τοῦδε σημείωμα.

Κατόπιν, φαίνεται, οἱ Δημογέροντες οὗτοι ἐμύησαν τινὰς τῶν Ἀθηναίων Ἀρχόντων καί τινας ἄλλους ἰσχυροὺς τοῦ τόπου καὶ ἰδίως τοὺς μετὰ τῶν χωρικῶν συνδεομένους διὰ τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ ἰδιοκτησιῶν των ἢ ἄλλων δοσοληψιῶν.

Τοιοῦτος μνημονεύεται ὀνομαστὶ ὁ Παναγῆς Ζαχαρίτσας.

Ἐπίσης ἀόκνως καὶ νοημόνως εἰργάσθη διὰ τὴν μετὰ τῶν χωρικῶν συνεννόησιν ὁ Ἀθηναῖος Δημήτριος Ζωγράφος, διατελέσας ἄλλοτε εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Βύρωνος ὡς Ἕλλην γραμματεύς του καὶ ἀναχωρήσας μάλιστα μετ' αὐτοῦ ἐξ Ἀθηνῶν κατὰ τὸ ἔτος 1811.

Αἱ δὲ μετὰ τῶν Φιλικῶν τῆς Χαλκίδος συνεννοήσεις φαίνεται ὅτι διεξήχθησαν διὰ τοῦ Νικολάου Καλεφορνᾶ, συλληφθέντος μάλιστα κατὰ τὴν τελευταίαν του μετάβασιν ὡς ὑπόπτου καὶ ριφθέντος εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ φρουρίου.

Ὅπλα κατωρθώθη νὰ προμηθευθοῦν οἱ ἐν Ἀθήναις μεμυημένοι διὰ τοῦ συναδέλφου των Παναγῆ Σκουζέ, ὅστις καὶ κατέβαλε τὴν δαπάνην τῆς ἀγορᾶς των, κομισθέντων διὰ πλοίου ὁλλανδικοῦ καὶ ἀποκρυβέντων εἰς τὰ ὑπόγεια τῶν συνωμοτῶν.

Ἡ πυρῖτις κατεσκευάζετο εἰς τὴν Μονὴν Πεντέλης, σφαι-

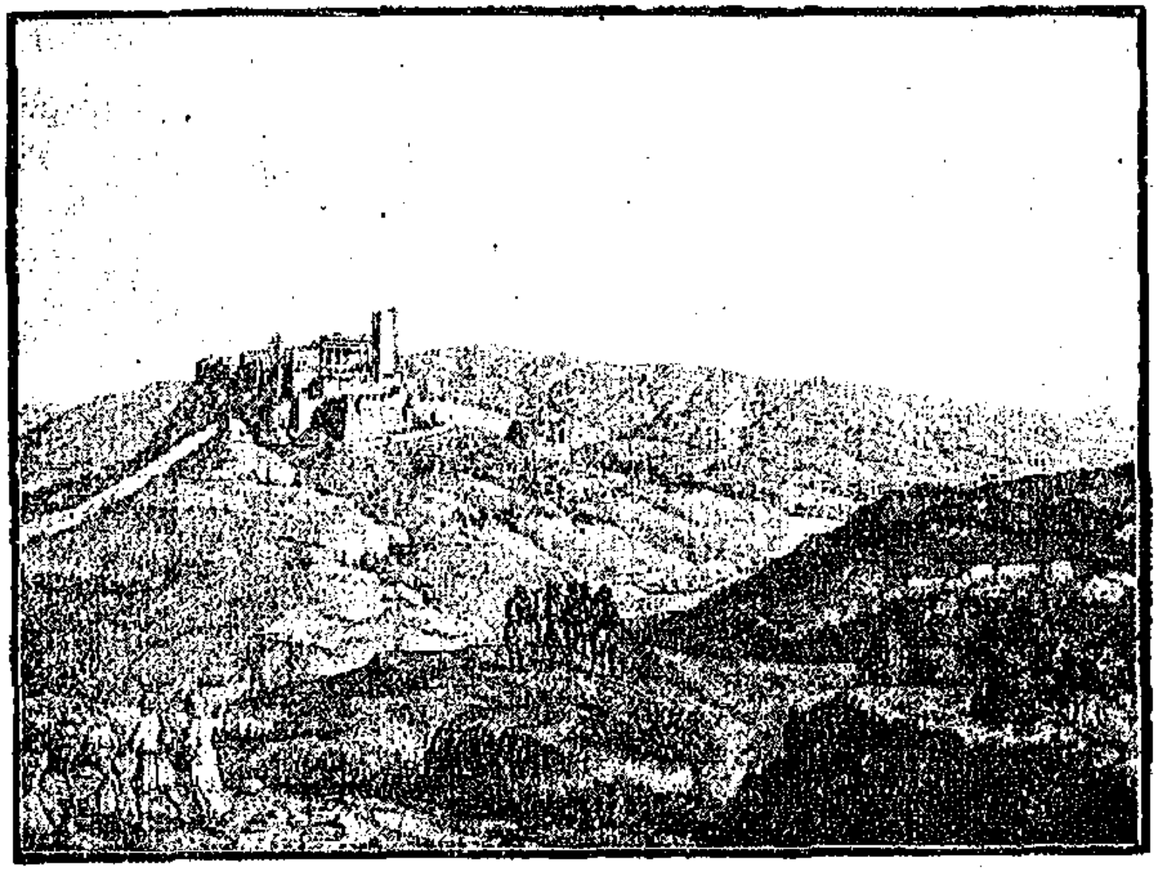

Ἡ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸ 1821.

ραι δὲ ἐχύνοντο καὶ ἐδένοντο τὰ φυσέκια εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις μετόχι τῆς Μονῆς ταύτης, τὴν Ἁγίαν Δύναμιν. Τὰ πολεμεφόδια δὲ ταῦτα κατεσκευάζοντο ὄχι μόνον φανερά, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὰς προτροπὰς αὐτὰς τῶν Τούρκων, διότι ἐφαίνετο ὅτι ἦσαν προωρισμένα διὰ τὴν ἄμυναν τοῦ Κάστρου, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν—ὃ μὴ γένοιτο—ἡ ἀποδίωξις ἐκ τοῦ Μωριᾶ τῶν ταραχοποιῶν στοιχείων κατέληγεν, ὅπως καὶ

ἄλλοτε, εἰς ἐπιδρομήν, Ἑλλήνων αὐτὴν τὴν φοράν, κατὰ τῶν Ἀθηνῶν.

Κολλητὰ ὅμως εἰς τὸ Μετόχι τῆς Πεντέλης τότε ἦτο καὶ τὸ σπιτάκι τοῦ Ἀθηναίου Καπουτσιμάδη. Ὁ μοναδικὸς λοιπὸν καὶ ἀναντικατάστατος πυροτεχνίτης Παυλὴς ἐφάνη, ὅτι εἶχεν ἓν ἐλάττωμα: ἦτο δηλαδὴ βραδὺς εἰς τὴν ἐργασίαν του καὶ παρέδιδεν ὀλίγα ὀλίγα τὰ πολεμεφόδια εἰς τοὺς Τούρκους. Τὴν νύκτα ὅμως ἀνέπτυσσεν αὐτὸς ὅλην του τὴν δραστηριότητα καὶ διὰ μυστικῆς ὀπῆς παρέδιδεν ἄφθονα φυσέκια εἰς τὸν κεκρυμμένον ἐκεῖ Ἀθηναῖον.

Ἡ Ἀθηναϊκὴ οἰκογένεια Παυλίδου πρέπει νὰ ὑπερηφανεύεται πολὺ διὰ τὸν πρόγονόν της πυροτεχνίτην τοῦτον.

Ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ Καπουτσιμάδη τὸ πρωῒ παρελάμβανε τὰ φυσέκια ἡ κυρὰ Μανώλαινα τοῦ Μπινιάρη, ἡ ὁποία μαζὶ μὲ μπόγους ἁπλύτων ρούχων τὰ ἐφόρτωνεν εἰς τὸ γαϊδουράκι της καὶ τὰ ἐπήγαινεν εἰς τὴν Καλλιρρόην, ὅπου τάχα, εἰς τὸν Βάθουλα, θὰ ἔπλενε τὰ ροῦχα.

Ἐκεῖ ὁ πρὸς τοῦτο τεταγμένος Μενιδιάτης παρελάμβανε τὰ φυσέκια καὶ ἔφευγε μὲ τὸν γάϊδαρόν του, μὲ τὸν ὁποῖον εἶχε φέρει εἰς τὴν πόλιν πότε ξύλα, πότε μέλι, πότε ξύδι.

Ἐπίσης ἐγέμιζαν μπαροῦτι τζίτζες τοῦ κρασιοῦ, τὰς ὁποίας ὁ φιλέλλην ἐκ Νεαπόλεως τῆς Ἰταλίας ἰατρὸς καὶ ὑποπρόξενος τῆς Νεαπόλεως Καῖσαρ Βιτάλης ἀπέστελλεν εἰς τὸ Μενίδι διὰ τοῦ γυναικαδέλφου του· πολλάκις δὲ τὰς μετέφερε καὶ ὁ ἴδιος μεταβαίνων πρὸς ἐπίσκεψιν δῆθεν ἀσθενοῦντος χωρικοῦ.

Ὁ πολλὰς ἐκδουλεύσεις προσενεγκὼν εἰς τὸν Ἀγῶνα ἰατρὸς οὗτος ἀφῆκε δύο θυγατέρας, ὧν ἡ μία ἐνυμφεύθη τὸν δημοσιογράφον κατὰ τὸν ἀγῶνα καὶ Γερουσιαστὴν ἐπὶ Ὄθωνος Γεώργιον Ψύλλαν, ἡ δὲ τὸν σοφὸν Ἠπειρώτην ἰατρὸν Ἀλέξιον Πάλλην.

Καὶ εἶχον μὲν ἐμβάλει εἰς ἀνησυχίαν τοὺς Τούρκους αἱ περὶ ἀποστασίας τῶν Πελοποννησίων γνωσθεῖσαι φῆμαι, καί τινες μάλιστα ἤρχισαν νὰ θορυβοῦν εἰς τὰς ὁδούς, νὰ ὑβρίζουν καὶ νὰ ἀπειλοῦν, ἀλλὰ τότε οἱ Ἡγούμενοι τῶν Μονῶν Ἀττικῆς διὰ ν' ἀποδείξουν ὅτι μεριμνοῦν καὶ ἐνδιαφέρονται ὑπὲρ αὐτῶν ἐπροθυμοποιήθησαν νὰ δώσουν αὐθορμήτως μεγάλην ποσότητα σίτου ἀνὰ χίλια κοιλὰ οἱ τῆς Πεντέλης καὶ τῶν Ἀσωμάτων καὶ ἀνάλογα ὁ τοῦ Βρανᾶ Ἡγούμενος.

Ἐπίσης καὶ πολλοὶ νοικοκυραῖοι προσέφεραν διὰ τὸν ἐφοδιασμὸν τοῦ Κάστρου ἀναλόγως τοῦ εἰσοδήματός των ποσότητας σίτου. Καὶ θὰ εἶπαν μεταξύ των: Τί νὰ τὸ κάμουν τὸ σιτάρι, ἀφοῦ τὸ νερὸν θὰ τοὺς τελειώσῃ πολὺ γρήγορα!

Καὶ δὲν θὰ εἶχαν ἄδικον νὰ σκεφθοῦν οὕτω, διότι ἡ μὲν Κλεψύδρα δὲν εἶχεν ἀκόμη ἀναφανῇ, αἱ στέρναι τοῦ φρουρίου τὰς ὁποίας ὑπεχρεώθησαν νὰ γεμίσουν οἱ ραγιάδες, κατὰ συνοικίας, δὲν θὰ ἦσαν πηγαὶ ἀκένωτοι, τὸ δὲ μοναδικὸν φρέαρ τοῦ Ὠδείου, ὠχυρωμένου, ὡς γνωστόν, καὶ χρησιμεύοντος ὡς προπυργίου τοῦ Κάστρου, ταχέως θὰ ἐστέρευε:

Διὰ τοῦ τεχνάσματος τῆς παροχῆς σίτου ἐφάνη ὅτι κατηυνάσθη κάπως ἡ ἐξαγρίωσις τῶν Τούρκων.

Ἔφθασεν ὅμως ἡ εἴδησις τῆς ἀποστασίας τῆς Λιβαδιᾶς.

Ἡ ἐξέγερσις τότε τῶν Τούρκων ὑπῆρξεν ἀκράτητος. Ἀπεφάσισαν λοιπὸν νὰ λάβουν ἔκτακτα καὶ ταχύτατα μέτρα.

*

Οἱ διέποντες τὰ κοινὰ τρεῖς Δημογέροντες οὕτως εἶχαν πληροφορηθῇ τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Ἀκριβῶς δηλ. τὴν νύκτα τῆς 25ης Μαρτίου τοῦ 1821 ἔφθασε μὲ πρόφασιν ἐμπορίας δι' ὑδραϊκοῦ πλοιαρίου ὁ φιλικὸς Νικόλαος Κοντόπουλος. Εὐθὺς ἐπεσκέφθη οὗτος τοὺς Δημογέροντας Ἀθηνῶν καὶ εὐηγγελίσθη εἰς αὐτοὺς τὴν πραγματοποιηθεῖσαν Ἀνάστασιν τοῦ Γένους.

Προσεκλήθη τότε ὁ Παναγῆς Ζαχαρίας καὶ ἤκουσε τὰς πληροφορίας τοῦ Κοντοπούλου, ὅστις ἔφυγε πάλιν.

Παρέλαβε μάλιστα καὶ δέκα τουφέκια, δοθέντα ὑπὸ τῶν Δημογερόντων ὡς ἀπαραίτητα εἰς αὐτόν.

Μετακαλοῦνται λοιπὸν τὴν ἐπιοῦσαν ἀνὰ δύο πρωτόγεροι

ἐκ τῶν χωρίων τῆς Ἀττικῆς· καθορίζονται οἱ ἀρχηγοὶ τῶν πολεμικῶν ὁμάδων ἑκάστου χωρίου· ὁρίζεται τὸ Μενίδι ὡς τόπος γενικῆς συγκεντρώσεως καὶ ἡ 25η Ἀπριλίου ὡς ἡμέρα τῆς γενικῆς κατὰ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐξαφνικῆς ἐφόδου, ὅπως οἱ Τοῦρκοι, σπεύδοντες νὰ ἐξασφαλισθοῦν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, μὴ προφθάσουν νὰ κακοποιήσουν τοὺς κατοίκους.

Πρὸς τούτοις καλοῦνται εἰς σύσκεψιν οἱ μεμυημένοι τῆς πόλεως καὶ μετ' αὐτῶν καθορίζονται οἱ ὁπλαρχηγοὶ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν περιχώρων, οἱ ὁποῖοι εὐθὺς κατόπιν εἰδοποιοῦνται, ὅπως ἀθορύβως καὶ ἕνας ἕνας λάβουν τὴν πρὸς τὸ Μενίδι ἄγουσαν, ὅπου θὰ μεταβοῦν καὶ οἱ μέλλοντες νὰ ταχθῶσιν ὑπ' αὐτοὺς εἰδοποιούμενοι καὶ αὐτοὶ καὶ καθοδηγούμενοι καταλλήλως.

Ἀλλὰ ποῖα ἦσαν τὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα ἔλαβον οἱ Τοῦρκοι μετὰ τὰς ἐκ Λιβαδιᾶς εἰδήσεις;

Ἓν πρώτοις βοῶντες καὶ ἀπειλοῦντες περιεκύκλωσαν τὸ Βοϊβοδαλίκι.

Εἶναι ἀγνώριστοι πλέον. Ὁ ἀνατολικὸς χαρακτήρ, ὁ ὁποῖος δὲν γνωρίζει μέσον ὅρον ἀλλὰ μόνον ἀκρότητας, ἐκδηλοῦται τώρα ἐν ὅλῃ του τῇ ἀγριότητι.

— Εἰς τοὺς δρόμους δὲν λαμβάνονται σοβαραὶ ἀποφάσεις, φωνάζει εἰς αὐτοὺς ἐμφανιζόμενος ὁ Βόϊβοδας, οὔτε τὸ σπίτι μου, οὔτε ἡ αὐλή μου σᾶς χωρεῖ. Εἰς τὸν Μενδρεσέν! ἐκεῖ νὰ συναχθοῦμε ὅλοι τὸ πρωΐ καὶ νὰ σκεφθοῦμε σοβαρῶς τί πρέπει νὰ κάμωμε.

Ἄλλοι διαμαρτυρόμενοι, ἄλλοι συμφωνοῦντες καὶ ὅλοι φωνάζοντες διελύθησαν τότε.

Οἱ Χριστιανοὶ ἑορτάζουν τὸ Πάσχα καὶ εἶναι ἡ 10η Ἀπριλίου. Ὁ ἥλιος εἶναι πρὸς τὴν δύσιν του.

*

Τὸ πρωΐ ἐμφανίζεται εἰς τὸν Μενδρεσὲν ἡ ἑξῆς σκηνή:

Εἰς τὸ μέσον τῆς αὐλῆς ἐπὶ προχείρου ἑξέδρας εἶναι στρωμένοι τάπητες.

Ἐπ' αὐτῶν κάθεται ὁ γεροντώτερος τῶν Ἀγάδων, ὅστις καὶ θὰ προεδρεύσῃ τῆς Συνελεύσεως. Ἔχει πλησίον του τὸν

Βόϊβοδα, τὸν Μουφτῆν, τὸν Κατῆν, τὸν Δισδάρην τοῦ Κάστρου καὶ τὸν Σερδάρην τῆς φρουρᾶς τῆς πόλεως. Γύρω των κάθονται οἱ Σοφτάδες τοῦ Μενδρεσέ, οἱ Χοτζάδες τῶν Τζαμιῶν, οἱ Δερβισάδες τῶν Τεκέδων καὶ οἱ ἐπισημότεροι καὶ πρεσβύτεροι τῶν Ἀγάδων. Ὅλοι σταυροπόδι.

Οἱ ἄλλοι Τοῦρκοι, ἀφοῦ ἐγέμισαν ἀσφυκτικῶς τὴν αὐλήν, εἶναι στριμωγμένοι ἕως τὴν πόρταν τοῦ Μενδρεσέ, ἔξω κ' ἔξω.

Μία γενικὴ ἰαχὴ ἀκούεται πρῶτα, κατόπιν ἐκστομίζονται βλασφημίαι, ἀπειλαὶ καὶ κατάραι, αἱ ὁποῖαι δημιουργοῦν μαζὶ μὲ τὸν κρότον τῶν ὅπλων, τὰ ὁποῖα κτυποῦν ἐπὶ τῆς λιθοστρώσεως, ἓν ἀληθινὸν πανδαιμόνιον.

Ὑψώνει τὰ χέρια του καὶ τὰ κινεῖ τώρα ὁ προεδρεύων μὲ τὴν κατάλευκον γενειάδα. Εἶναι τοῦτο σημεῖον, ὅτι ζητεῖ τὴν σιωπὴν τῶν ἄλλων διὰ νὰ ὁμιλήσῃ αὐτός.

Τότε νομίζει τις, ὅτι ὁ Μενδρεσὲς εἶναι ἔρημος ἀνθρώπων.

Ἐκθέτει αὐτὸς μὲ φωνὴν τρέμουσαν ἀπὸ τὴν συγκίνησιν καὶ τὴν ἡλικίαν δι' ὀλίγων λέξεων τὰς πληροφορίας, ἃς ἔχουν οἱ ἐπίσημοι περὶ τῶν κινημάτων μερικῶν λεμπέσηδων καὶ τοὺς φόβους προσβολῆς καὶ τῶν Ἀθηνῶν ὑπ' αὐτῶν. Δὲν παραλείπει δὲ νὰ ὑποδείξῃ καὶ τὰς ὑπονοίας του, ὅτι πιθανὸν κάτι νὰ μαγειρεύεται καὶ εἰς τὴν Ἀττικήν, καὶ τέλος ζητεῖ τὴν γνώμην τῶν ἐπισήμων περὶ τοῦ πρακτέου.

Νέαι κραυγαὶ ἀκούονται μετὰ τὸ πέρας τῆς εἰσηγήσεώς του καὶ νέα σιωπὴ ἐπιβάλλεται ὑπὸ τοῦ Βόϊβοδα, ὁ ὁποῖος λαμβάνει τώρα τὸν λόγον καὶ λέγει:

— Οἱ Μουσουλμάνοι τῆς Ἀττικῆς εἶναι λίγοι καὶ οἱ Ἄπιστοι πολλοί. Ἡ ρίζα τοῦ κακοῦ ἂν εἶναι θὰ εἶναι μέσα στὴ χώρα. Ἄλλο δὲν βλέπω παρὰ πρὶν προφτάσουν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ συνεννοηθοῦν μὲ τοὺς χωριάτες καὶ γίνουν ἕνα, νὰ πιαστοῦν οἱ καλύτεροι καὶ σημαντικώτεροι ἀπ' αὐτοὺς καὶ νὰ κλειστοῦν στὸ Κάστρο.

Δὲν τὸν ἀφίνει ὅμως ὁ Μουφτὴς — γνωστὸς χριστιανομάχος καὶ ἀπαίσιος ἄνθρωπος — νὰ τελειώσῃ καλὰ καλὰ τὸν λόγον του καὶ φωνάζει:

— Τί νὰ πιαστοῦν!... νὰ σφαγοῦν, νὰ σφαγοῦν πρέπει ὅλοι, ὅσοι μποροῦν νὰ σηκώσουν χέρι κατὰ Μουσουλμάνου!

Αὐτὸ μάλιστα θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχῃ γίνῃ ἀπ' τὴν ἴδια τὴ στιγμή, ποὺ μᾶς ἦρθεν ἡ εἴδησι τῆς Λιβαδιᾶς.

Ὁ Κατὴς ὅμως σηκώνεται θυμωμένος καὶ φανερώνει ὅτι θὰ ὁμιλήσῃ. Εἶναι ἡ ὡραιοτέρα ἀνατολικὴ φυσιογνωμία ἀπὸ ὅσας ἐγνώρισαν αἱ Ἀθῆναι ὁ Χαλὴλ Ἐφέντης αὐτός. Λεπτός, ὑψηλὸς καὶ γλυκύτατος ἄνθρωπος. Ἡ νοημοσύνη καὶ ἡ *εὐγένειά του καταφαίνονται ἀπὸ κάθε του λέξιν*, ἀπὸ κάθε του βλέμμα, ἀπὸ κάθε του κίνησιν. Κατάγεται ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἔχει φήμην σοφοῦ.

Ὅλοι προσέχουν νὰ τὸν ἀκούσουν. Κάθεται λοιπὸν τότε καὶ λέγει:

— Ἂν ἄκουσα καλά, ὁ Μουφτὴς ἀπὸ δῶ συμβουλεύει νὰ σφάξωμε ὅλους τοὺς Ἀθηναίους Χριστιανοὺς ἀπὸ δεκατεσσάρων χρόνων ἕως ἑξῆντα.

— Αὐτὸ εἶπα!

— Γιὰ νὰ γίνῃ αὐτό, χρειάζεται ἀπὸ μέρους σου φετφάς. Τὸν δίνεις;

— Καὶ μὲ τὰ δυό μου τὰ χέρια.

— Ἐγὼ ὅμως δὲν δίνω ἱλάμι. Καὶ τότε ἡ σφαγὴ δὲν θὰ εἶναι νόμιμος. Καὶ τότε θὰ δώσετε σεῖς οἱ ἄλλοι, καὶ πρὸ πάντων ἐσὺ Μουφτὴ ποῦ εἶσαι ὁ ἐξηγητὴς τοῦ Ἱεροῦ Νόμου λόγον, γιὰ τὴν καταστροφὴ ἑνὸς τόπου ποὺ ἀνήκει στὸν Πατισάχ, καὶ γιὰ τὴν νέκρωσι τῶν χεριῶν ποῦ μᾶς τρέφουν· καὶ κοντὰ σ' αὐτὰ καὶ γιὰ τὸν φόνο ἀνθρώπων ἀθῴων.

— Πῶς ἀθῴων;!, γιατί ἀθῴων;!... Θάνατος εἰς τοὺς ἀπίστους!

Ἠκούσθησαν φωναὶ πανταχόθεν.

Σηκώνεται τότε καὶ τεντώνει τὸ κορμί του ἀξιοπρεπῶς ὁ Κατὴς καὶ φωνάζει:

— Γιὰ μένα, ὅσο ποὺ νὰ ἰδῶ τὴν παραμικρὴν ὑποπτη κίνησί των εἶναι ἀθῷοι. Παρὰ νὰ σκοτώσετε ἄοπλα ἀρνιὰ ἑτοιμαστῆτε νὰ χτυπήσετε τοὺς λύκους ἂν κατέβουν πρὸς τὰ ἐδῶ. Θέλετε νὰ σκοτώσετε τοὺς γείτονάς σας καὶ τοὺς γνωρίμους σας; σκοτῶστέ τους. Ἐγὼ φεύγω, καὶ τώρα εὐθὺς μάλιστα, κι' ἀπὸ δῶ κι' ἀπ' τὴν Ἀθήνα σας.

Τότε ὁ γέρο-πρόεδρος ἐπιβάλλει σιωπὴν καὶ φωνάζει:

— Ἡσυχάστε παιδιά. Ἂς ποῦμε γιὰ μιὰ στιγμὴ πὼς ἀκοῦμε τὸν Κατή. Ἀλλὰ δὲν φτάνει, Κατή μου, νὰ μᾶς λὲς μονάχα τὸ ὄχι, πρέπει νὰ μᾶς λὲς καὶ τὸ ναί! Δηλαδὴ δὲν φτάνει νὰ μᾶς πῇς τί δὲν πρέπει νὰ κάνωμε, πρέπει νὰ μᾶς πῇς καὶ τί πρέπει νὰ κάνωμε. Λοιπὸν νὰ σὲ ἀκούσωμε, Κατὴ Ἐφέντη μου.

Καὶ ἐγέλασε.

Ὁ Κατὴς δὲν ἐταράχθη διόλου ἀπὸ τὸ τέχνασμα αὐτὸ τοῦ γέρο-Ἀγᾶ καὶ ἀπήντησε μεγαλοφώνως καὶ ἀργὰ ἀργά:

— Ἔχει δίκιο ὁ Ἀγάς. Αὐτὸ τόσην ὥρα σκέπτομαι κ' ἐγώ, καὶ μάλιστα τὸ ἐσκέφθηκα πρὶν ν' ἀνοίξω τὸ στόμα μου νὰ σᾶς πρωτομιλήσω· ὅτι ἔχω καθῆκον νὰ σᾶς πῶ τὴν γνώμην μου τί πρέπει νὰ γίνῃ. Λοιπόν, σήμερα θὰ λάβω ὅσας πληροφορίας μοῦ χρειάζονται. Τὸ βράδυ θὰ προσευχηθῶ, θὰ σκεφθῶ καὶ τὸ πρωὶ τὴν ἴδια ὥρα θὰ μαζευθοῦμε πάλι ἐδῶ νὰ πάρωμε μιὰν ὁριστικὴν ἀπόφασι. Καὶ ἂν τὰ πράγματα εἶναι, ὅπως μερικοὶ τὰ ὑποπτεύονται, τότε σᾶς παραχωρεῖ πρῶτα ὁ Μουφτὴς τὸν φετφὰ καὶ ὕστερα καὶ ἐγὼ τὸ ἱλάμι μου· ἂν ὅμως αὐτὰ εἶναι ἁπλὲς ὑποψίες χωρὶς καμμιὰ πραγματικὴ ἀλήθεια, τότε ἡσυχάζομε στὰ κονάκια μας καὶ στὸ Κάστρο μας, ποὺ πολὺ καλὰ ἐκάμαμε γιὰ καλὸ καὶ γιὰ κακὸ νὰ τὸ ἐφοδιάσωμε μὲ σιτάρι, μὲ νερὸ καὶ μὲ μπαροῦτι.

Εἶπε καὶ φεύγει μὲ βῆμα ἀξιοπρεπὲς καὶ ἐπίσημον, μὴ περιμένων ἀπάντησιν, τῆς ὁποίας δὲν ἔχει ἀνάγκην, διὰ νὰ κανονίσῃ τὰ καθήκοντά του.

Τὸν ἀκολουθοῦν τότε ὁ φρούραρχος, ὁ ἀρχηγὸς τῆς φρουρᾶς καὶ οἱ διάφοροι διαβασμένοι. Ὕστερα ὀλίγον κατ' ὀλίγον διαλύονται καὶ οἱ ἄλλοι καὶ τελευταῖοι φεύγουν κρυφοκουβεντιάζοντες ὁ Μουφτὴς καὶ ὁ Βόϊβοδας.

*

Τὴν νύκτα στέλλει καὶ προσκαλεῖ εἰς τὸ κονάκι του ὁ Κατὴς τοὺς τρεῖς Δημογέροντας. Ἐκθέτει εἰς αὐτοὺς τὰ λεχθέντα εἰς τὸν Μενδρεσέν, τοὺς φόβους του, ὅτι δὲν θὰ ἠμπορέσῃ περισσότερον νὰ κρατήσῃ τοὺς ἐξαγριωθέντας

Μουσουλμάνους, προσθέτει ὅτι ἔχουν καὶ κἄποιον δίκαιον, διότι δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ὁλοένα φθάνουν εἰδήσεις ἀποστασιῶν, ὅτι εἴτε εἶναι ἔνοχοι εἴτε μή, εἴτε εἶναι ἐν γνώσει τῆς ἐνοχῆς τῶν ἄλλων εἴτε μή, εἴτε εἶναι εἰς θέσιν νὰ κάμουν τὸ κακὸν εἴτε ὄχι, οἱ Ἀθηναῖοι θὰ πληρώσουν μὲ τὴν ζωήν των τὴν ἀπιστίαν τῶν ὁμοθρήσκων των, ἂν δὲν δείξουν οἱ Δημογέροντές των φρόνησιν καὶ πρὸ παντὸς εἰλικρίνειαν, ἐπὶ τῆς ὁποίας στηριζόμενος νὰ δυνηθῇ νὰ βοηθήσῃ καὶ αὐτοὺς καὶ τὸν τόπον. Καὶ εἰς τὸ τέλος τοὺς ἐρωτᾷ:

— Ποῦ εἶναι ὁ Μητροπολίτης σας;

— Οὔτε ξέρομε, ἀπαντοῦν καὶ οἱ τρεῖς.

Καὶ τότε τοὺς λέγει μὲ καταφανῆ θλῖψιν:

—Ἐγὼ ὅμως τὸ γνωρίζω καὶ εὐτύχημα εἶναι, ὅτι τὸ ἔγραψαν εἰς ἐμένα καὶ δὲν τὸ γνωρίζουν ἀκόμη οἱ ἄλλοι. Ὁ Μητροπολίτης σας εἶναι στὴ Λιβαδιὰ μαζὶ μὲ τὸν Θανάση Διάκο, ποὺ ἐσήκωσεν ἐκεῖ ἀποστασία. Μαζὶ μὲ τὸν Μητροπολίτη σας εἶναι καὶ ὁ Δεσπότης ἀπ' τὸ Ταλαντονῆσι, ὁ Νεόφυτος — πατριώτης σας εἶναι αὐτὸς — καὶ ὁ Δεσπότης τῶν Σαλώνων ὁ Ἡσαΐας ποῦ κάνει τὸ πρωτοπαλλήκαρο. Νὰ ποῦ εἶναι! Θὰ πῆτε φταῖμε ἐμεῖς; Μπορεῖ ὄχι, μπορεῖ καὶ ναί!

Καὶ τότε μὲ αὐστηρότητα τοὺς λέγει:

— Μὲ ἀκούσατε. Θέλω τώρα ν' ἀκούσω κ' ἐγὼ ἐσᾶς. Νὰ μοῦ ἐκθέσετε μὲ εἰλικρίνειαν καὶ μὲ τὴν ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ τί γνωρίζετε καὶ τί σκέπτεσθε πῶς θὰ γίνῃ στὸν τόπο σας.

Τότε οἱ Δημογέροντες τὸν διαβεβαιοῦν, ὅτι «αὐτὰ ποὺ ἀκούστηκαν διὰ μερικὲς παρεκτροπὲς ἀτάκτων καὶ κακοτρόπων ἀνθρώπων, αὐτὰ γνωρίζουν καὶ αὐτοί· ἀλλ' ὅτι δὲν βλέπουν νὰ ἔχουν αὐτὰ καμμιὰ σχέσι μὲ τὸν τόπο, ποὺ ζῇ ἥσυχος καὶ εὐχαριστημένος ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς κυρίους του».

— Καὶ τὴν κίνησι, ποὺ παρατηρεῖται στὰ χωριά, πῶς τὴν ἐξηγεῖτε;

— Θὰ εἶναι ἀπ' τὴν ἀνησυχία των πῶς νὰ προφυλαχθοῦν ἀπ' τοὺς λεμπέσηδες

— Δυστυχισμένοι! σᾶς ξέρω γιὰ καλούς, σοβαροὺς καὶ τιμίους ἀνθρώπους, χρεωστῶ νὰ σᾶς πιστέψω, ἀλλὰ ξέρω πῶς εἶναι μερικαὶ περιστάσεις, ποὺ δὲν μπορεῖ κανεὶς παρὰ νὰ πῇ ψέματα. Καὶ φοβοῦμαι πῶς βρίσκεσθε σὲ μιὰ τέτοια περίστασι. Ἐγὼ ἐν τούτοις θέλω νὰ σᾶς πιστέψω. Δὲν ἀρκεῖ ὅμως αὐτό, πρέπει νὰ σᾶς πιστέψουν καὶ οἱ ἄλλοι. Ἐγγυᾶσθε μὲ τὸ κεφάλι σας, πῶς οἱ ραγιάδες τῆς Ἀθήνας δὲν θὰ σηκωθοῦν;

Καὶ χαμηλώνει τὰ μάτια του, διὰ νὰ τοὺς δώσῃ τὴν στιγμή, ἡ ὁποία τοὺς χρειάζεται νὰ συνεννοηθοῦν.

Ἐκυττάχθηκαν τότε οἱ τρεῖς των καὶ ἀπήντησαν μὲ μιὰ φωνή:

—Ἐγγυώμαστε.

— Πολὺ καλά· πηγαίνετε. Καὶ νὰ εἶσθε ἕτοιμοι γιατὶ θὰ σᾶς φωνάξω. Θὰ προσπαθήσω νὰ σᾶς σώσω, καὶ ἂν τὰ πράγματα ἔλθουν ἀλλιῶς, τότε ἐκεῖ, ποὺ θὰ χαθῶ ἐγώ, χαθῆτε καὶ σεῖς.

Καὶ λέγουν τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Δημογέροντος:

«Ἐμεῖς δέ, μολονοποὺ γνωρίζαμε τὰ πράγματα, εἴπαμε μεταξύ μας, ὅτι, παρὰ νὰ χαθοῦν τρεῖς ὡς τέσσερες χιλιάδες Χριστιανοί, κάλλιο ἂς χαθοῦμε ἐμεῖς. Καὶ ἔτσι ἀποφασίσαμε νὰ δεχθοῦμε τὴν ἐγγύησιν αὐτή».

*

Ἀπὸ πολὺ πρωῒ βουΐζουν τὰ σοκάκια τῆς Ἀθήνας ἀπὸ τοὺς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι διευθύνονται εἰς τὸν Μενδρεσέν. Μερικοὶ ἀπὸ αὐτούς, πρὸς μεγαλυτέραν ἐπίδειξιν, ἔρχονται καβάλλα· καὶ ἀκολουθεῖ ἀπὸ πίσω ὁ Ἀράπης των, ποὺ θὰ κρατήσῃ τὸ ἄλογό των ὅταν θὰ ξεπεζεύσουν.

Ἂν ὁ Κατὴς ὅμως, ὅπως εἶπεν, ἐσκέφθη τὴν νύκτα, ὁ Μουφτὴς κατέγινε νὰ γράψῃ τὸν φετφά, τὸν ὁποῖον, ἀρχομένης τῆς νέας διασκέψεως, παραδίδει ἐπιδεικτικῶς εἰς τὸν Βόϊβοδα.

Ἀλλὰ σηκώνεται τώρα ἀπὸ τὴν θέσιν του προσβεβλημένος ὁ Κατής, διὰ τὴν ἐξευτελίζουσαν τὴν ἐντολήν, ἥτις τῷ εἶχε δοθῇ, πρᾶξιν αὐτὴν τοῦ Μουφτῆ:

— Καὶ μὲ τί κιτάπι ἔδοσες ἐσὺ τὸν φετφά;

— Τὸν ἔδοσα μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ.

— Ἂν ἐσὺ ἔχῃς τέτοιους φετφάδες μὲ τὸ ὄνομα τάχα τοῦ Θεοῦ, ἐγὼ ἰλάμι τέτοιο δὲν ἔχω. Νὰ στοχασθῇς καὶ σὺ καὶ ὅσοι ἄλλοι τύχῃ νὰ ἔχετε τὴν γνώμη του, πὼς ἔχομε, ὅπως σᾶς εἶπα καὶ χθές, Δοβλέτι, καὶ ποιὸς μπορεῖ νὰ δώσῃ ἔπειτα λόγο στὸν Πατισάχ; Φοβᾶστε πῶς οἱ ραγιάδες μπορεῖ νὰ σηκωθοῦν; ἂς πῶ γιὰ μιὰ στιγμὴ πὼς κ' ἐγὼ τὸ φοβᾶμαι. Λοιπὸν νὰ στείλωμε νὰ φωνάξωμε τοὺς Κοτζαμπασῆδες νὰ μᾶς ἐγγυηθοῦν μὲ τὸ κεφάλι τους γιὰ τὴν ἡσυχία τοῦ τόπου. Ἂν μᾶς ἐγγυηθοῦν νὰ ἡσυχάσωμε πρὸς τὸ παρόν, ἂν ὄχι, τότε τὸ ἰλάμι σὲ μιὰ στιγμὴ τὸ γράφω καὶ σᾶς τὸ δίνω.

Καὶ ἔβγαλε τὴν καλαμαριὰ ἀπ' τὸ ζωνάρι του, ἐπιδείξας αὐτήν.

— Ἂς τοὺς φωνάξωμε, εἶπεν ὁ προϊστάμενος τῆς συνελεύσεως. Δὲν χάνομε τίποτε. Μπορεῖ νἄχῃ καὶ δίκιο ὁ Κατής.

Ἐπῆρε τότε θυμωμένος ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Βόϊβοδα τὸν φετφὰ του ὁ Μουφτής, ἐνῷ ὁ Δισδάρης τοῦ Κάστρου ἔστειλε τὸν Σερδάρη νὰ φέρῃ τοὺς Δημογέροντας.

Οἱ Τοῦρκοι τώρα διῃρημένοι εἰς διαφόρους μικροὺς ὁμίλους συζητοῦν καὶ χειρονομοῦν. Ἀλλὰ δὲν ἐπέρασαν πολλαὶ στιγμαί, ὅταν ἐφάνησαν νὰ ἔρχωνται ἀπὸ τὸ Κουσέγιο τῆς γειτονικῆς Μεγάλης Παναγίας οἱ τρεῖς Δημογέροντες, μὲ φαινομενικὴν ἠρεμίαν καὶ ὄχι προκλητικὴν ἀξιοπρέπειαν.

Ἡ σιωπὴ ἐπεβλήθη καὶ οἱ Δημογέροντες ἐστάθησαν ὀρθοὶ πρὸ τῆς ὁμάδος τῶν ἐπισήμων, οἵτινες ἐκάθισαν πάλιν σταυροπόδι ἐπάνω σὲ σιτζαντέδες, τοὺς ὁποίους πρὸς τοῦτο εἶχαν στρώσῃ οἱ σοφτάδες τοῦ Μενδρεσέ.

Τότε ὁ Βόϊβοδας λέγει πρὸς αὐτούς:

— Τὸ τί συμβαίνει γύρω μας καὶ πιὸ μακρυὰ ἀπ' τὴ χώρα μας τὸ ἀκούσατε καὶ τὸ ξέρετε βέβαια καὶ σεῖς, ἴσως καὶ πιὸ καλὰ μάλιστα ἀπὸ μᾶς.

Διὰ κινήσεως καταλλήλου τῆς κεφαλῆς, τῶν χειρῶν των καὶ μορφασμοῦ ὑπέδειξαν τότε αὐτοί, ὅτι δὲν γνωρίζουν τίποτε.

— Μὴ μιλᾶτε ἀκόμα· δὲ σᾶς ρωτῶ, οὔτε μὲ μέλει γι' αὐτό.

Ἐκεῖνο ποῦ σᾶς ρωτῶ καὶ θέλω νὰ μοῦ ἀπαντήσετε σ' αὐτὸ ὀρθὰ κοφτὰ εἶναι τοῦτο: Ἐγγυώσαστε σεῖς μὲ τὸ κεφάλι σας πῶς οἱ ραγιάδες τῆς Ἀθήνας δὲ θὰ σηκώσουν χέρι ἀπάνω μας;

— Μάλιστα! Ἐγγυώμαστε! Ἀπήντησαν καὶ οἱ τρεῖς μὲ θάρρος καὶ μὲ φωνὴν ὥστε νὰ ἀκουσθῇ καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους.

— Προσέξτε! φωνάζει εἰς αὐτούς, ἀπειλητικῶς τώρα ἐγειρόμενος, ὁ Κατής. Ἐγὼ ποὺ εἶμαι ἡ ἀφορμὴ τῆς σωτηρίας ὅλων σας, ἐγὼ θὰ εἶμαι ἐκεῖνος ποὺ θὰ τραβήξω τὸ σκοινὶ τῆς κρεμάλας σας, ἂν λέτε ψέματα.

— Τί κρεμάλα! λέγει ὁ Μουφτὴς — κατακίτρινος ἀπὸ τὸν θυμόν του καὶ τρέμων. — Καὶ τὰ σκυλιὰ θὰ συχαθοῦν νὰ φᾶνε τὰ κομμάτια σας.

— Ἐγγυώμαστε! ἐπαναλαμβάνουν πάλιν καὶ οἱ τρεῖς.

— Λοιπόν, φωνάζει τότε ὁ Βόϊβοδας, ἀπὸ δῶ ἴσια καὶ στὸ Κάστρο. Ἐκεῖ θὰ μείνετε πρὸς τὸ παρὸν κρατημένοι καὶ ὕστερα βλέπομε.

Καὶ λέγει τὸ χρονικὸν τοῦ Δημογέροντος:

«Ἐτότες καθὼς ἦταν ὅλοι οἱ Τοῦρκοι ὡπλισμένοι μᾶς ἔβαλαν εἰς τὴν μέση καὶ μᾶς ἐσήκωσαν στὸ Κάστρο».

Ἐνῷ τοὺς ἐπήγαιναν κάποιος Τοῦρκος ἀπὸ τοὺς φανατικωτέρους ἐπυροβόλησεν ἐναντίον των, ἀλλ' ὁ πλησίον του, ἐννοήσας τὴν πρόθεσίν του, ἐσκούντησε τὸ χέρι του καὶ τὸ βόλι ἐπῆρε ἄλλην διεύθυνσιν.

Ὅλοι τὸν κατέκριναν τότε καὶ τὸν καθησύχασαν συγχρόνως.

Εἰς τὸν δρόμον ὅμως ὅσους σημαντικοὺς ὁπωσδήποτε ἔτυχε νὰ συναντήσουν τοὺς συνελάμβαναν καὶ τοὺς ἔλεγαν: «Πηγαίνετε καὶ σεῖς μὲ τοὺς Κοτζαμπασῆδες σας».

*

Εἶναι ἡ 12η Ἀπριλίου: ἡ Τρίτη τῆς Λαμπρᾶς καὶ ὥρα 2 μ. μ.

Φόβος καὶ τρόμος κατέλαβε τοὺς ἐν τῇ πόλει διὰ τὰς συλλήψεις αὐτάς.

Ἀλλὰ τί συνέβαινεν εἰς τὰ χωρία τῆς Ἀττικῆς;

Μετὰ μεγάλης μυστικότητος ὡρίσθησαν οἱ ἀρχηγοὶ καὶ τὰ παλληκάρια, τὰ ὁποῖα θὰ τοὺς ἀκολουθήσουν τὴν νύκτα τῆς 24ης Ἀπριλίου μὲ διεύθυνσιν πρὸς τὸ Μενίδι. Ἐπίσης ἐκ τῆς πόλεως εἶχον ὁρισθῇ οἱ πολεμισταί, ἕνας ἕνας δὲ καὶ αὐτοὶ ἐχάνοντο, διευθυνόμενοι ἐπίσης εἰς τὸ Μενίδι, ὅπου εἶχαν ἀποκρυβῇ καὶ τὰ ὅπλα των. Ἐπίσης ἐκ τῶν περιχώρων ἦσαν ἕτοιμοι πρὸς μετάβασιν διὰ τὸν αὐτὸν σκοπόν.

Ἤρχισαν λοιπὸν ἐκ διαφόρων σημείων τῆς Ἀττικῆς καταφθάνοντες εἰς τὸ Μενίδι τὴν νύκτα τῆς 24ης Ἀπριλίου οἱ χωρικοὶ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι.

Ἦσαν ὡπλισμένοι μὲ ὅπλα διαφόρων συστημάτων, σχημάτων καὶ μεγεθῶν.

Ἄλλοι ἔχουν μόνον κουμποῦρες, ἄλλοι μαχαίρια, ἄλλοι λοστούς, ἄλλοι σοῦβλες, ἄξινες, τσάπες καὶ τσεκούρια, καὶ ἄλλοι τέλος μόνον ρόπαλα. Μερικὰ κοπέλλια μάλιστα ἔβγαλαν καὶ τὰ στηρίγματα τῶν δένδρων. Ἕνας πελώριος ἐργάτης ἀπὸ τοὺς τελευταίους αὐτοὺς μὲ ἕνα κορμὸν δένδρου εἰς τὸν ὦμον φαίνεται σὰν Ἡρακλῆς.

Εἶναι ὅλοι χίλιοι διακόσιοι.

Ἡ γενικὴ ὅμως κίνησις τῆς ἑσπέρας τῆς 24ης Ἀπριλίου ἔγινε γνωστὴ εἰς τοὺς Τούρκους τῶν Ἀθηνῶν. Ἕνας κατόπιν τοῦ ἄλλου ἤρχοντο περίτρομοι καὶ λαχανιασμένοι ὅσοι Τοῦρκοι ἔτυχε νὰ εὑρίσκωνται εἰς διάφορα κτήματα τῆς Ἀττικῆς.

Σπεύδουν τώρα οἱ Τοῦρκοι τῶν Ἀθηνῶν νὰ καταφύγουν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, μεταφέροντες ὅλας των τὰς προμηθείας καὶ τὰ τιμαλφῆ. Εἶναι μερικοὶ δύσπιστοι ἀκόμη χαρακτηρίζοντες τὴν ἀποστασίαν ὡς ἐπιδρομὴν λεμπέσηδων ἐνωθέντων μετὰ τῶν ἀτιθάσσων ἀνέκαθεν χωρικῶν τοῦ Μενιδιοῦ. Αὐτοὶ καταφεύγουν εἰς τὰ Προξενεῖα, ἐνῷ ἄλλοι μένουν τελευταῖοι διὰ νὰ διαρπάσουν σπίτια Χριστιανῶν, ἰδίως τῶν προεστώτων καὶ τῶν συλληφθέντων μετ' αὐτῶν καὶ νὰ κακουργήσουν κατ' ἀόπλων Ἀθηναίων, γυναικῶν καὶ παιδίων, νὰ βάλουν φωτιὰ σὲ ἀποθήκας, σὲ μαγαζιὰ καὶ νὰ φύγουν.

Πολλοὶ καὶ ἐκ τῶν Ἑλλήνων καταφεύγουν περίτρομοι εἰς τὰ Προξενεῖα.

*

Ἐξημέρωσεν ἡ 25η Ἀπριλίου. Ὁ ἥλιος σήμερα μὲ ἐξαιρετικὴν ἔντασιν φωτολούζει τὸν Ὑμηττὸν καὶ ροδίζει τὴν Σαλαμῖνα.

Εἰς τὰς πύλας ἔχουν ταχθῇ ὡς φρουροὶ οἱ Ἀρβανιτάδες τοῦ Σερδάρη, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἀρχίζουν νὰ φεύγουν βλέποντες ὅτι θὰ χαθοῦν ὑπερασπιζόμενοι τοὺς Τούρκους Ἀγάδες, πρὸς τοὺς ὁποίους οὐδεὶς δεσμὸς πλὴν τοῦ συμφέροντος τοὺς συνδέει.

Μένουν μόνον οἱ τακτικοὶ φύλακες τῶν πυλῶν.

Ἀλλὰ τώρα ἕνας Ἀθηναῖος τῶν περιχώρων πηδᾷ ἀπὸ τὴν πύλην τῆς Βασιλοπούλας — τοῦ Ἀδριανοῦ — μὴ οὖσαν ἐν πλήρει χρήσει πλέον. Σπεύδουν δύο φύλακες, ἀλλὰ φονεύεται ὁ ἕνας καὶ φεύγει ὁ ἄλλος.

Τώρα ὁ πρῶτος αὐτὸς ἐπαναστάτης τῶν Ἀθηνῶν — εἶναι ὁ ἱπποτικὸς Μῆτρος Σαρκουδῖνος — ἀνοίγει τὴν πλησίον πόρταν τῶν Μεσογείων — τῆς Μπουμπουνίστας ὀνομαζομένην διὰ τὴν παρ' αὐτὴν θορυβώδη κρήνην — οἱ φύλακές της ἔχουν φύγει ἤδη καὶ εἰσέρχονται οἱ ἐλευθεροταί, ἐνῷ ἄλλοι πηδοῦν ἀπὸ διάφορα ἄλλα σημεῖα τοῦ τείχους τοῦ 1778.

Ψάλλεται δοξολογία εἰς τὸν καθεδρικὸν τότε ναὸν τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος τῆς Παλαιᾶς Ἀγορᾶς καὶ εὐθὺς κατόπιν ἡ Ἀκρόπολις πολιορκεῖται. Οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τὰς ἐπάλξεις παρατηροῦν κάτω τοὺς πολιορκητάς. Καὶ ἀρχίζουν νὰ τοὺς ἀναγνωρίζουν. Καὶ τοὺς φωνάζουν κατ' ὄνομα καὶ ἀκούουν τὰς ἀπαντήσεις των, ἐκ τῶν ὁποίων τινὲς καὶ περιεσώθησαν κατὰ παράδοσιν.

Καὶ ἡ μὲν ἀναγνώρισις τῶν χωρικῶν κολλήγων των γίνεται εὐχερῶς, ἀλλ' ὄχι καὶ ἡ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως.

Διότι οἱ Τοῦρκοι ἐγνώριζαν αὐτοὺς διηρημένους εἰς τέσσαρας κοινωνικὰς τάξεις — ἄρχοντας, νοικοκυραίους, παζαρίτας καὶ ξωτάρηδες — καὶ μὲ εὐδιάκριτον διαφορὰν εἰς τὴν ἐνδυμασίαν, τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς καὶ τὴν ἐξωτερικὴν ἐν γένει ἐμφάνισιν.

Τώρα φοροῦν ὅλοι τὴν πουκαμίσαν τῶν χωρικῶν, μὲ ζωνάρι καὶ οἱ περισσότεροι μαντῆλι μαῦρο στὸ κεφάλι. Καὶ τὸ περιεργότερον πάντων: Εἶναι οἱ πλεῖστοι ὡπλισμένοι. Ἔχουν καὶ σημαίαν!

Εἶναι τροποποίησις τοῦ ὑποδείγματος τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, ὅπως συνέβη εἰς τὰς πλείστας ἑλληνικὰς χώρας αἱ ὁποῖαι ἐπανεστάτησαν. Ἡ σημαία αὐτή, ἡ ὁποία τὴν ἐπιοῦσαν ὑψώθη εἰς τὸ Διοικητήριον, εἶναι λευκὴ· κόκκινος σταυρὸς τὴν διαιρεῖ εἰς τέσσερα τμήματα. Ἐπάνω ἀριστερὰ εἶναι μία γλαὺξ—τί ἄλλο;—δεξιὰ δύο ὀφθαλμοί, χωρὶς μέρους τοῦ προσώπου, ὅπως εἰς τὸ ὑπόδειγμα· τὸ κάτω μέρος καλύπτουν αἱ λέξεις «ἢ τὰν ἢ ἐπὶ τάν», ὀπίσω δὲ ὑπάρχουν αἱ δεξαὲξ ἐρυθραὶ γραμμαὶ τῶν Φιλικῶν, ἀφήνουσαι μεταξὺ τὰς δεκαὲξ ἄλλας λευκὰς ταινιώδεις κενότητας.

Αἱ Ἀθῆναι ἐπανεστάτησαν.

Δὲν ἀναγνωρίζουν πλέον αὐθέντας καὶ κυριάρχους.

Πολλοὶ αἰῶνες ποικιλομόρφου δουλείας ἐξαφανίζονται σήμερον.

Αὐτὸ ἠθέλησεν ὁ Θεός. Αὐτὸ θὰ ἠθέλησαν καὶ οἱ θεοὶ τῆς «χώρας τῶν Σοφῶν».

Δ. ΓΡ. ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥΣ

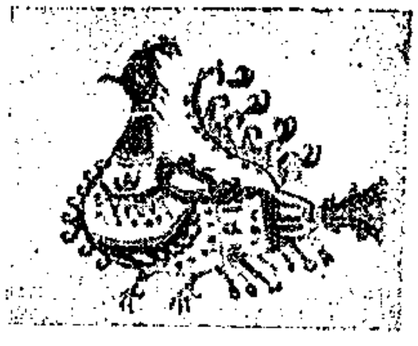

Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Ἡ δυτικὴ Μακεδονία ἔχει ἀρχαιολογικῶς ὄψιν διάφορον οὐ μόνον ἀπὸ τῆς ἄλλης νοτίου Ἑλλάδος, ἀλλ' ἔν τινι βαθμῷ καὶ ἀπὸ τῆς λοιπῆς Μακεδονίας. Ἡ δυτικὴ Μακεδονία, ὁριζομένη πρὸς Ν ὑπὸ τῶν Καμβουνίων ὀρέων καὶ τοῦ Ὀλύμπου, πρὸς Α ὑπὸ τοῦ Βερμίου, πρὸς Δ ὑπὸ τοῦ Βοΐου καὶ τοῦ Γράμμου, εἶνε ἐντελῶς ἀποκεκλεισμένη ἀπὸ τῆς θαλάσσης καὶ τῶν πεδιάδων τῶν προσιτῶν ἀπὸ θαλάσσης. Ἐπειδὴ δὲ ὁ κλασσικὸς πολιτισμὸς τῆς κυρίως Ἑλλάδος διεδόθη κυριώτατα διὰ τῶν θαλασσίων ὁδῶν, ἡ ἀκτινοβολία αὐτοῦ ἐλάχιστα ἔφθασεν εἰς τὴν εἰρημένην περίκλειστον χώραν.

Πρέπει νὰ μὴ λησμονῶμεν, ὅτι κατὰ τοὺς παλαιοὺς χρόνους δὲν ἦτο γνωστὸς οὐδεὶς τῶν νεωτέρων σημαντικῶν φορέων τοῦ πολιτισμοῦ (σιδηρόδρομοι, τηλέγραφοι, τυπογραφία, δημοσιογραφία, ἀσφαλεῖς ὁδοὶ κλ.), οἵτινες συντελοῦσιν εἰς τὴν ὁμοιομορφίαν τῆς πνευματικῆς προόδου καὶ τῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν λαῶν, ὅταν μάλιστα οὗτοι εἶνε κατεσπαρμένοι εἰς εὐρείας καὶ φυσικῶς αὐθεκάστους χώρας καὶ ἀποτελοῦσι κράτη καὶ κρατίδια *δυσμενῶς κατὰ τὸ πλεῖστον διατεθειμένα πρὸς ἄλληλα*. Τὰ μοναρχικὰ πολιτεύματα τῶν χρόνων ἐκείνων ὑπέτρεφον φύσει τὰς προσωπικὰς φιλοδοξίας τῶν τοπαρχῶν, αἵτινες ἦσαν, ὡς καὶ ἡ γενικὴ πλεονεξία, ἀναποδράστως ἀπειλὴ κατὰ τῶν γειτόνων καὶ ἀφορμὴ διηνεκῶν ἐρίδων καὶ πολέμων. Ὑπὸ τοιούτους ὅρους ἦτο ἀγεφύρωτον τὸ διάστημα, ὅπερ ἐχώριζεν ἀπὸ τῶν ὑπὸ ἄλλους ὅρους διαβιουσῶν καὶ πεπολιτισμένων ἑστιῶν τῆς νοτίου Ἑλλάδος τὴν δυτικὴν Μακεδονίαν.

Διὰ τοῦτο οὔτε τείχη ὅμοια πρὸς τὰ τῶν ἐνδόξων χρόνων

τῆς Ν Ἑλλάδος στεφανοῦσι τοὺς λόφους αὐτῆς οὔτε ἐρειπιῶνες ἀνάλογοι ἀπαντῶσιν. Τὸ πολυγωνικὸν τεῖχος τῶν Δουπιάκων παρὰ τὴν λίμνην τῆς Καστορίας δὲν ἀναιρεῖ τὸν κανόνα. Οὐδεμία ἐπιγραφὴ τοῦ τετάρτου ἢ τοῦ πέμπτου αἰῶνος π. Χ. εὑρέθη ἐν αὐτῇ. Σπάνια καὶ νεώτερα εἶνε τὰ τυχαίως εὑρισκόμενα ἐν αὐτῇ ἔργα τῆς τέχνης, ὑπάρχουσι δὲ παραδείγματα δεικνύοντα ἢ ὅτι ξένοι τεχνῖται ἐκ τῆς νοτίου Ἑλλάδος (π. χ. ἐξ Ἀθηνῶν) εἰργάσθησαν ἐν Μακεδονίᾳ πρὸς κατασκευὴν αὐτῶν ἢ ὅτι ταῦτα συντετελεσμένα εἰσήχθησαν ἐκεῖ ἐκ τῆς νοτίου Ἑλλάδος· τὰ τελευταῖα ταῦτα εἶνε μικρά, εὐμετακόμιστα καὶ ἐξ ἑλληνικοῦ (ἀττικοῦ πιθανῶς) μαρμάρου.

Φαίνεται ἀληθές, ὅτι ἡ χώρα αὕτη ἦτο κυρίως κωμηδὸν συνῳκισμένη καὶ διήγαγεν ἐν τῷ συνόλῳ βίον ἥκιστα ὑπερβάντα τὸν πολιτισμὸν τῶν ὁμοίως συνῳκισμένων λαῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ πᾶς λαὸς ἔχει τὴν ἰδιοτυπίαν τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ, καὶ ἐπειδὴ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐνδιαφέρει νὰ γνωρίσωμεν ὄχι μόνον τὴν ἰδιοτυπίαν ταύτην, ἀλλὰ καὶ νὰ συγχρονίσωμεν τὰς ἐκδηλώσεις αὐτῆς πρὸς τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ ἐν τῷ αὐτῷ ἑκάστοτε χρόνῳ πολιτισμοῦ ἄλλων ἑλληνικῶν ἢ καὶ ξένων χωρῶν, αἵτινες ἐμελετήθησαν ἢ καὶ θὰ μελετηθῶσιν ἐπαρκῶς ἀπὸ ἀρχαιολογικῆς καὶ ἱστορικῆς ἀπόψεως, διὰ τοῦτο εἶνε ἐθνικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ ἀνάγκη νὰ ἐρευνηθῇ τὸ ἑλληνικὸν τοῦτο τμῆμα, ἀφ' οὗ διὰ τῆς ἐλευθερίας ἤχθη εἰς τὸ φῶς τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως.

Ὁ τόπος εἶνε εὔφορος καὶ πλούσιος καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἦτο πυκνῶς κατῳκημένος πάντοτε καὶ κατὰ τὸν Ε΄ αἰῶνα π. Χ. καὶ πρότερον καὶ ὕστερον, μάλιστα δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς διαλάμψεως τῆς κεντρικῆς Μακεδονικῆς δυναστείας καὶ τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ Μακεδονικοῦ Κράτους ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅτε ἡ δυτικὴ Μακεδονία συνεισέφερεν εἰς τὸν ἀγῶνα ἐπιφανεῖς στρατηγοὺς καὶ τοὺς στιβαροὺς στρατιώτας της.

Ἐκ τῶν προϊστορικῶν χρόνων εἶνε ὁπωσδήποτε γνωστὰ λείψανα οὐ μόνον τὰ ὑπὸ τοῦ Ρωσσικοῦ ἱνστιτούτου τῆς

Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸ Πάτελι (τοῦ Ὀστρόβου) ἀνασκαφέντα, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι συνοικισμοί, τινὲς σχηματίσαντες ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων καταστροφῶν τύμβους σῳζομένους καὶ σήμερον (π. χ. παρὰ τὸ Δορταλῆ τοῦ Τζουμᾶ, παρὰ τὴν

1.—*Ἀνάγλυφον Ἡρακλέους Κυναγίδα* (ὕψ. 0.39, πλ. 0.27, πάχ. 0.08) πεντελησίου, νομίζω, μαρμάρου. Ἀπόκειται ἐν τῷ Γυμνασίῳ Κοζάνης, εὑρεθὲν πιθανῶς ἐν τῷ χωρίῳ Μοραλί. Ἡ σπουδαιότης του εἶνε ὅτι εἶνε παλαιότερον, ὡς φαίνεται, τοῦ Ἀθηναίου Γλύκωνος (α' αἰ. π.Χ.), ὅστις διὰ τοῦ περιφήμου Ἡρακλέους Farnese τῆς Νεαπόλεως ἐμιμήθη ἔργον τοῦ Λυσίππου. Τὸ παρὸν ἀνάγλυφον εἶνε συντηρητικώτερον εἰς τὰς τεχνικὰς ἀρχὰς τοῦ Λυσίππου. Ὁ Ἡρακλῆς μετὰ τὸν τελευταῖον ἄθλον ἀναπαύεται στηρίζων τὴν ἀριστερὰν μασχάλην ἐπὶ τοῦ ῥοπάλου, ἐφ' οὗ ἐπέρριψε τὴν λεοντῆν, καὶ κρατῶν (ἐν τῷ πρωτοτύπῳ ἀγάλματι) ὄπισθεν διὰ τῆς δεξιᾶς τὰ μῆλα τῶν Ἑσπερίδων. Ἡ βεβλαμμένη ἐπιγραφὴ λέγει:

..... ΙΝΙΣ	ΓΝΙ	
ΤΑΛΜΕ	ΑΣΜΗΡΙ	*Σ;]ταλμέας(Ι) Μ(οι)ρι-(ἢ Μητρι-)*
ΓΕΝΟΥΗ	ΡΑΚΛΕΙΚΥ	*γένου Ἡρακλεῖ Κυ-*
ΝΑΓΙΔΑΙ	ΕΥΧΗΝ	*ναγίδᾳ εὐχήν.*

νοτίαν κεφαλὴν τῆς γεφύρας τοῦ Ἀλιάκμονος πλησίον τῶν Σερβίων κλ.). Ἡ ἔρευνα τούτων θὰ συνδέσῃ τὸν προϊστορικὸν πολιτισμὸν τῆς Θεσσαλίας πρὸς τὸν γενόμενον γνωστὸν τοιοῦτον πολιτισμὸν ἐν τῇ πρώην αὐστριακῇ Βοσνίᾳ καὶ Ἑρζεγοβίνῃ καὶ πρὸς τὰ ἀνάλογα πορίσματα, εἰς ἃ θὰ ἀγάγωσιν ὅμοιαι ἔρευναι ἐν τῇ ὑπὸ τὴν Σερβίαν τεθείσῃ βορείῳ Μακεδονίᾳ.

Ἡ δυτικὴ Μακεδονία ὑπῆρξεν ἔκπαλαι ἡ μεγάλη ἀρτηρία πολυαρίθμων μεταναστεύσεων ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον. Ἀπὸ

2.— *Κεφαλὴ Ἀφροδίτης πιθανῶς.* Ἐκ τῆς Μοιραρχίας Κοζάνης μετηνέχθη εἰς τὸ αὐτόθι γυμνάσιον. Προέρχεται πιθανῶς ἐκ τοῦ παρὰ τὸν Ἀλιάκμονα χωρίου Βρατίνι. Ὕψ. 0.14. Μάρμαρον καὶ ἐργασία Ἀττικῆς. Ταινία πρόσθετός ποτε μεταλλικὴ περὶ τὴν κόμην ἀνιδεδεμένην ὑπὲρ τὸ μέτωπον εἰς διλήμνιον (φιόγγον). Φαίνεται ἀντίγραφον ἔργου ἀναγομένου μέχρι τοῦ Δ' αἰ. π. Χ. οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ ἐνθυμίζουσι τὴν ἐργασίαν τοῦ καλλιτέχνου Σκόπα.

τῶν παναρχαίων χρόνων μέχρι τοῦ μεσαίωνος καὶ τῶν παιδικῶν ἡμερῶν τῶν σήμερον ζώντων ἀνδρῶν τῆς χώρας ταύτης, ὅτε εἴδομεν στίφη Γκέγκηδων νὰ κατέρχωνται ἀπὸ βορρᾶ μέχρι Σιατίστης, ληλατοῦντα καὶ διασκορπίζοντα τοὺς κατοίκους εἰς τὰ δάση καὶ τὰ φαραγγώδη κρησφύγετα, αἱ ὀρειναὶ διαβάσεις καὶ αἱ παρόχθιαι τῶν ποταμῶν αὐτῆς

3.— *Ἀνάγλυφον ἐγχωρίου μαρμάρου.* Ἀγνώστου προελεύσεως, πάντως ἐκ τῆς δικαιοδοσίας τῆς Μοιραρχίας Κοζάνης, ὅθεν μετηνέχθη εἰς τὸ αὐτόθι γυμνάσιον ὑπ' ἐμοῦ. Ὕψ. 0.31, πλ. 0.24, πάχ. 0.04.

Ἐπιγραφὴ ἄνω ΛΥΣΣΤΡΑΤΟΣΛΜ *Λυσ(ί)στρατος Αἴμ[μονος;]*
ΜΗΤΡΙΘΕΩΝ *Μητρὶ Θεῶν.*

ὑποκάτω κάθηται ἡ Μήτηρ τῶν Θεῶν ἐπὶ θρόνου, ὑφ' ὃν διαφαίνεται κυνοειδὴς λέων· ἡ θεὰ πατεῖ ἐπὶ ὑποποδίου καὶ σπένδει διὰ φιάλης ἐπὶ βωμοῦ. Πρὸ αὐτῆς ἵσταται ποιμὴν φορῶν βραχὺν χιτῶνα καὶ ἱμάτιον, κρατῶν τῇ ἀριστερᾷ καλαύροπα τῇ δὲ δεξιᾷ κομίζων ἐν ἀγγείῳ δῶρόν τι. Τοιοῦτον ἀγγεῖον νῦν λέγεται ἐν τοῖς ὀρεινοῖς χωρίοις τοῦ τόπου χερούσια (ἡ) ἢ χερουλᾶτο (τὸ) καὶ χρησιμεύει συνήθως πρὸς ἀκύμαντον μεταφορὰν γάλακτος. Τὸ ἔργον ἐμφανίζεται ὡς ξένου τεχνίτου ἐν Μακεδονίᾳ ἐργαζομένου κατὰ τὸν Βον πιθανῶς αἰ. π. Χ.

ὁδοὶ ἤγαγον τὰ πλεονάζοντα στίφη τῶν βορείων χωρῶν εἰς νοτιωτέρας δορικτήτους πατρίδας.

Οἱ Βοιωτοὶ δὲν ἔλαβον ἐξ ἀποστάσεως τὸ ὄνομα αὐτῶν ἐκ τοῦ Βοΐου ὄρους, ἀνθρωπολογικαὶ δὲ παρατηρήσεις γενόμεναι ἐσχάτως εἰς τὰ μόνα σήμερον καθαρὰ λείψανα τῶν ἀρχαίων Δωριέων, τοὺς Σφακιανοὺς δηλ. καὶ τοὺς Τσάκωνας, ὡς καὶ εἰς τοὺς Ἀλβανούς, ἀπέδειξαν, ὅτι οἱ λαοὶ οὗτοι εἶνε ὁμόφυλοι. Ἐπικρατεῖ δὲ γενικῶς ἡ γνώμη, ὅτι οἱ Δωριεῖς κατῆλθον ἀπὸ τῆς βορείου Ἀλβανίας, ὁ δὲ Ἡρόδοτος καλῶν αὐτοὺς «ἔθνος Μακεδνὸν» γνωρίζει παλαιοὺς σταθμοὺς αὐτῶν πρῶτον τὴν ὑπὸ τὸν Ὄλυμπον καὶ τὴν Ὄσσαν χώραν, ἔπειτα δέ, μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Καδμείων ἐκδίωξίν των, τὴν κατὰ τὸν Πίνδον. Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ προστεθῇ, ὅτι καὶ τὸ βασιλικὸν γένος τῆς Μακεδονίας γενεαλογεῖται ἀπὸ τῶν Ἡρακλειδῶν, οἵτινες ἦσαν Δωριεῖς, ὁ δὲ γενάρχης Κάρανος λέγεται ἐκ δεκάτης γενεᾶς ἀπόγονος τοῦ Ἡρακλέους ἢ πως νεώτερος ἀπόγονος τοῦ Τημένου τοῦ κυριάρχου τοῦ πελοποννησιακοῦ Ἄργους. Φαίνεται ὅμως, ὅτι τὸ ἀναμιγνυόμενον εἰς τὴν μυθώδη ἱστορίαν ταύτην Ἄργος δὲν εἶνε ἀληθῶς τὸ Πελοποννησιακὸν ἀλλὰ τὸ Ὀρεστικὸν (εἰς τὸ νῦν Ἐρημοχῶρι τῆς Χρουπίστης πιθανῶς κείμενόν ποτε), καὶ τίς οἶδεν, ἂν ὁ Τήμενος, «ὃς καὶ κατῆλθεν εἰς Πελοπόννησον», δὲν εἶχε κομίσει ἐκ Μακεδονίας τὸ ὄνομα τῆς παλαιᾶς πατρίδος, ὡς συνέβη εἰς πολλὰς μεταναστεύσεις παλαιὰς καὶ ὡς συμβαίνει καὶ νῦν ἀκόμη μὲ τοὺς Ἀγχιαλίτας τῆς Θεσσαλίας. Αἱ γνῶμαι καὶ εἰδήσεις αὗται ἔχουσιν ἀνάγκην κυρώσεως καὶ διαφωτίσεως, τοῦτο δὲ θὰ κατορθώσῃ ἡ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα καὶ μελέτη τῆς χώρας ταύτης ὡς ἐθνολογικῆς γεφύρας.

Ἡ μελέτη αὕτη ἴσως θὰ διασαφήσῃ καὶ τὸ ζήτημα τῆς ἐθνότητος τῶν Μακεδόνων κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, τιθεμένων ὑπὸ φῶς ὅμοιον πρὸς τὸ ἐπιχυθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Ἀμάντου («Μακεδονικὰ 1920») διὰ τὴν σημερινὴν αὐτῶν ἐθνολογικὴν σύστασιν. Ἡ ἐργασία αὕτη θὰ προστεθῇ εἰς τὰς γενομένας μέχρι τοῦδε κυρίως γλωσσικὰς ἐργασίας (Hofmann, Χατζηδάκις), συμπληροῦσα αὐτὰς καὶ ἀποδεικνύουσα ὁριστικῶς πλέον καὶ ἀπὸ ἀρχαιολογικῆς ἀπόψεως, ὅτι, ἀφ' οὗ ἡ Μακεδονία καὶ μάλιστα ἡ δυτικὴ ὑπῆρξεν ὁ σταθμὸς πάσης «ἑλληνικῆς» πρὸς νότον ἐποικίσεως, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποβάλῃ πᾶσαν ὁμοιογένειαν πρὸς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, ἀλλ' ὅτι ὡς ἀκραία τοῦ ἑλληνισμοῦ χώρα ὑπὸ τοὺς ὅρους τῆς προδιαγραφείσης ἐθνολογικῆς, κρατικῆς καὶ κοινωνικῆς συστάσεως τῆς δεσποζούσης ἐκεῖ κατὰ τὴν πρωΐμον ἀρχαιότητα ἐπὶ μακρότερον ἢ ἐν τῇ νοτίῳ Ἑλλάδι χρόνον, δὲν ἦτο μὲν δυνατὸν νὰ μείνῃ ἀνεπηρέαστος ὑπὸ ξενικῶν πρὸς τὸν ἑλληνισμὸν ἐπιδράσεων, ἀλλ' ὅτι ἦτο βαθέως ὁμογενὴς πρὸς τὸν νότιον ἑλληνισμόν. Ὅτι ἡ Θεσσαλία παραμένει γνησίως ἑλληνικὴ χώρα κατὰ τὸν 6ον καὶ 5ον αἰῶνα π. Χ., ἐξηγεῖται μόνον, ἂν ἡ πρὸς βορρᾶν αὐτῆς χώρα ἦτο ἑλληνική. Καὶ τί ἄλλο δεικνύουσιν ὅλα τὰ γνωστὰ μακεδονικὰ κύρια ὀνόματα ἀπὸ τοῦ ἱστορικοῦ τοὐλάχιστον προσώπου τοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου Α', ὃν γινώσκομεν ἐκ τῆς μάχης τῶν Πλαταιῶν καὶ ὅστις καλεῖ ἑαυτὸν Ἕλληνα, μέχρι τῶν Ρωμαϊκῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων (Παππαδάκις, «Ἀθηνᾶ» 1913 σελ. 476 ἑξ.); Ἡ Μακεδονία ἦτο ἡ ἐθνικὴ ἀσπὶς τῆς

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣΠΟΤΑΜΩΝΟΣΑΘΗΝΑΙΟΣΕΠΟΗΣΑ
ΤΑΑΓΑΛΜΑΤΑΘΕΛΗΣΑΝΤΟΣΑΜΥΝΤΟΥΤΟΥ
ΑΜΥΝΤΟΥΝΕΩΤΕΡΟΥΕΞΙΔΙΩΝΔΑΠΑΝΩΝ

Δημήτριος Ποτάμωνος Ἀθηναῖος ἐπόησα
τὰ ἀγάλματα, θελήσαντος Ἀμύντου τοῦ
Ἀμύντου (τοῦ) νεωτέρου, ἐξ ἰδίων δαπανῶν.

4.—*Πλὰξ μαρμάρου* ἀκεραία ἐν τῇ Νομαρχίᾳ Κοζάνης ἀποκειμένη. Προέρχεται πιθανῶς ἐκ τοῦ ἐγγὺς χωρίου Τσιτσιλέρ. Εἶνε ρωμαϊκῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων, ἀλλ' ὁ Ἀθηναῖος τεχνίτης ἀρχαΐζει χαράσσων τὸ Ο καὶ τὸ Θ μικρότερα καὶ γράφων *ἐπόησα* ἀντὶ *ἐποίησα*. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐπὶ τῆς ἔμπροσθεν ἐπιφανείας τῆς πλακός, ἧς ὕψ. 0.45 (κυμάτιον ἄνω καὶ κάτω), μῆκ. 1.37. Πρὸς δεξ. ἡ πλὰξ συνεδέετο μετ' ἄλλης διὰ συνδέσμου σχήματος ⌐¬. Ἀξιόλογον εἶνε ὅτι μανθάνομεν ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τὸ ὄνομα σημαντικοῦ προσώπου, τοῦ νεωτέρου Ἀμύντου τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀμύντου, οὗ ἡ ἱστορικὴ θέσις πρέπει νὰ καθορισθῇ. Εἶνε γνωστοὶ δύο γλύπται Ἀθηναῖοι Δημήτριοι, ἀλλ' οὗτος ἐδῶ εἶνε τρίτος, νεώτερος ἐκείνων.

Ἑλλάδος, ὁ δὲ Πολύβιος παρετήρησε καὶ ἡ ἱστορία ἐβεβαίωσεν ἤδη, ὅτι «τῆς τῶν Ἑλλήνων ἡγεμονίας οὐχ οἱόν τ' ἐστι καθικέσθαι μὴ οὐ πρόσθεν καταλύσαντα τὴν Μακεδόνων ἀρχήν».

Ἐκ τῶν χρόνων, οὓς ὀνομάζομεν κλασσικοὺς ἐν τῇ νοτίῳ Ἑλλάδι, καὶ ἐκ τῶν ἔπειτα ἀκολούθων θὰ εὑρεθῶσι λείψανα πρὸ πάντων ἐν τάφοις καὶ ἱεροῖς τόποις, ὧν ἄλλα θὰ εἶνε γνήσια προϊόντα ἐγχωρίου τέχνης, ἄλλα ἐπείσακτα καὶ ἄλλα ὑποστάντα τὴν ἀλλοδαπὴν ἐπίδρασιν. Τινὰ εἶνε ἤδη γνωστά, τινὰ δημοσιεύονται τὸ πρῶτον ἐνταῦθα, ἀλλ' εἶνε ἀνάγκη πλειόνων καὶ διὰ μεθοδικῆς ἐρεύνης ἀποκαλυπτέων. Ἡ μελέτη αὐτῶν θὰ ἐπιχύσῃ φῶς ἰσχυρὸν εἰς τὴν ἱστορίαν ἐν γένει τῆς χώρας διὰ τοὺς χρόνους πρὸ πάντων, οἵτινες ἀμφισβητοῦνται σπουδαίως.

Ἐκ τῶν νεωτέρων χριστιανικῶν χρόνων ὑπάρχουσι φανερά, ἀλλ' ἥκιστα γνωστὰ ἐπιστημονικῶς, πολυπληθῆ μνημεῖα, ἅτινα πρέπει νὰ συντηρηθῶσιν ἐπιμελῶς. Δὲν εἶνε μόνον αἱ βυζαντιακαὶ ἐκκλησίαι τῆς Καστορίας ἀλλὰ καὶ ἄλλαι ἀλλαχοῦ λανθάνουσιν εἰσέτι ἀθέατοι εἰς ἐμπείρους ὀφθαλμούς. Αἱ ἐκκλησίαι αὗται προσδίδουσιν εἰς τὴν χώραν ἰδιάζοντα ἐθνικὸν χαρακτῆρα καὶ εἶνε τὰ σεπτὰ λείψανα τῆς μεγάλης ἱστορικῆς περιόδου τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῶν ἔπειτα χρόνων. Καθορίζουσι τοὺς τύπους τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν ἀρχιτεκτονικῆς, ὡς αἱ κοσμοῦσαι αὐτὰ εἰκόνες, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ἄλλα κινητὰ σκεύη, ὁρίζουσι τοὺς σταθμοὺς τῆς γραφικῆς καὶ τῆς ἄλλης βιοτεχνικῆς προόδου. Πλεῖστα ὀνόματα ἀγνώστων ζωγράφων Ἑλλήνων μετὰ τοῦ συνόλου τοῦ γραφικοῦ διακόσμου τῶν ἐκκλησιῶν ὑπόκεινται εἰς τὸν κίνδυνον τῆς ἀνακαινιστικῆς ἀπειροκαλίας ἀπαιδεύτων καὶ ἀμούσων ἐπιτρόπων. Ἐκ τῶν γνωστῶν ζωγράφων ἀντιπροσωπεύεται διὰ πολλῶν εἰκόνων κινητῶν ὁ Κρὴς Θ. Πουλάκις ἐν ἐκκλησίᾳ τινὶ τῆς δυτικῆς Μακεδονίας.

Ἰδίας μνείας ἄξια εἶνε τὰ περίκομψα καὶ σχεδὸν τὰς ἐκκλησίας παντὸς μοναστηρίου καὶ παντὸς χωρίου κοσμοῦντα ξυλογλυφικὰ εἰκονοστάσια, ἅτινα πολλάκις εἶνε παλαιότερα

τῶν κτιρίων τῶν ἐκκλησιῶν, παραληφθέντα ἐκ παλαιοτέρων κτιρίων ἀνακαινισθέντων.

Ἰλὶγ δὲ τῶν ἐκκλησιῶν ὑπάρχουσι καὶ παλαιαὶ οἰκίαι, αἵτινες εἶνε ἐκτισμέναι συμφώνως πρὸς τὸν παραδοθέντα τύπιν ἐκ παλαιοτέρων ἔτι χρόνων καὶ ἀποτελοῦσι τεκμήριον περὶ τῶν ποτὲ συνήθων τύπων τῆς ἀστικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, οὓς ἐν τῇ παλαιᾷ Ἑλλάδι κατέστρεψε μὲν ὁ Τοῦρκος καὶ ὁ Αἰγύπτιος κατὰ τὸν μακρὸν τοῦ 1821 ἀγῶνα, δὲν ἀφῆκε

Εἰκ. 5.—*Ἀνάγλυφον ἐπιτύμβιον πιθανῶς.* Εὑρέθη μεταξὺ Μπαϊρακλῆ καὶ Ἰν-οβασῆ. Ἀπόκειται ἐν τοῖς γραφείοις τῆς ἀστυνομίας Καϊλαρίων. Μάρμαρον ἐγχώριον. Ὕψος 0.50, πλ. 0.35, πάχ. 0.07. Ἑκατέρωθεν κίονες ἰωνικοί, φέροντες ὑπὸ τὸ κιονόκρανον φύλλα ὑδροχαρῶν φυτῶν. Ὑπέρκειται ἄψις, ὑφ' ἣν κάθηται ἐπὶ θρονίου μεθ' ὑποποδίου ἀνὴρ κρατῶν κλάδον. Πρὸ αὐτοῦ ἐν ἰσοκεφαλισμῷ ἵσταται γυνὴ πεπλοφόρος. Εἰς τὰς ἄνω γωνίας ὁμοιότυποι δύο κεφαλαὶ ἀκτινοφόροι τοῦ Ἡλίου πιθανῶς. Ἀνεπίγραφον.

δὲ ὁ ἔπειτα θεσπισθεὶς περὶ ἀστικῆς ἀρχιτεκτονικῆς βαυαρικὸς νόμιος νὰ ἀναγεννηθῶσι. Τοιαῦται οἰκίαι εὑρίσκονται κυρίως ἐν Καστορίᾳ, Σιατίστῃ καὶ Κοζάνῃ. Δωμάτιά τινα μάλιστα ἐκ Κοζάνης καὶ Σιατίστης κεκοσμημένα καὶ διὰ ξυλογλυφίας καὶ διὰ γραφῆς θὰ ἦτο ἐθνικὸν ἔργον νὰ προσκτηθῶσιν ὑπὸ τοῦ Κράτους καὶ νὰ ἀνακτισθῶσιν ἐν τῷ ἱδρυθησομένῳ ποτὲ ἱστορικῷ μουσείῳ τῆς Ἑλλάδος, ἵνα περιλάβωσιν ὅσα ἤθελον περισυλλεχθῆ ἀντίστοιχα χρονολογικῶς καὶ προσήκοντα οἰκιακὰ σκεύη.

Οὕτω διὰ βραχέων πλήρης ἐπιστημονικῶν προβλημάτων ἐμφανίζεται αὕτη ἡ Ἄνω Μακεδονία καὶ τοσαῦτα καθήκοντα ἔχει τὸ Κράτος νὰ ἐκπληρώσῃ ἐνταῦθα. Τὰ ἔργα ταῦτα δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐπιτελεσθῶσιν ἐπιτυχῶς, ἂν τεθῶσιν ἐν δευτέρᾳ μοίρᾳ πρὸς ἄλλα. Θὰ συμβῇ δὲ τοῦτο πάντως, ἂν ἡ δυτικὴ Μακεδονία ἀποτελῇ προσάρτημα τῆς Ἀρχαιολογικῆς περιφερείας τῆς λοιπῆς Μακεδονίας, ἥτις ἔχει καὶ πόλεις παλαιὰς ἐνδόξους, κατὰ τὰ παράλια μάλιστα, καὶ θέματα ἐρεύνης τερπνὰ καὶ πλουσίας ἐλπίδας εὑρημάτων καλλιτεχνικῶν ἢ ἀναγομένων εἰς τοὺς λαμπροὺς ἱστορικοὺς χρόνους, ὥστε νὰ ἀπορροφηθῇ ὑπ' αὐτῶν ὁ μόνος τῆς ὅλης Μακεδονίας ἀρχαιολογικὸς ἔφορος, ἐκτὸς ἂν εἶνε τις Ἀνταῖος ἐπιστημονικῶς ἢ ἀρέσκεται ἰδιαζόντως εἰς τὰς ἀρχαιολογικὰς ἀκάνθας καὶ τριβόλους. Διὰ τοῦτο ὠφελιμώτερον θὰ εἶνε ἐπὶ περιόδόν τινα τοὐλάχιστον χρόνου ἡ δυτικὴ Μακεδονία νὰ χωρισθῇ εἰς ἰδίαν ἀρχαιολογικὴν περιφέρειαν, νὰ ἀποσταλῇ δὲ εἰς αὐτὴν ἀρχαιολόγος σωματικῶς καὶ ἐπιστημονικῶς εὔρωστος καὶ πλήρης ὀρέξεως νὰ ἐπιχύσῃ φῶς ἐπιστημονικὸν ἐπὶ τὴν ἄγνωστον ἢ ἀμφιβαλλομένην ἱστορίαν αὐτῆς.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ Δ. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ

ΟΤΑΝ ΘΑ ΠΕΘΑΝΩ

Μακρια ἀπὸ τοὺς δικούς μου κι' ἀπὸ μένα,
Σὰ θὰ πεθάνω, σκοῦρα κι' ἂν φορέσῃς,
Νάρθῃς νὰ μάσπαστῆς δὲ θὰ μπορέσῃς,
Νὰ μὲ ξεπροβοδήσῃς οὔτε, ὠιμένα!

Στὸ σπίτι σου ἄλη μέρα, στὰ χαμένα
Θὰ τριγυριᾷς, καὶ κόμπο θὲ νὰ δέσῃς
Τὸν πόνο σου, τοὺς ἄλλους νὰ πλανέσῃς,
Μὴν ξεγελῶντας ἴσως καὶ κανένα...

Ὅμως στὴν κάμαρά σου ὅταν κλεισμένη
Τὴ νύχτα ἀναλυθῇς σ' ἄφωνο κλᾶμα,
Κι' ὅλη ἡ πικρὴ ζωή μας θὰ διαβαίνῃ

Μπρός σου, μὲ τοῦ θανάτου μου τὸ δρᾶμα,
Ἐνῶ στὸν τάφο θὰ πρωτοκοιμᾶμαι
Κοντά σου πάλι ἀχνὸς ὁ ἔρμος θᾷμαι.

Μ. ΜΑΛΑΚΑΣΗΣ

Η ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1897-1912

Το 1897 ἀπετέλεσε σοβαρὸν σταθμὸν εἰς τὴν σταδιοδρομίαν τοῦ ἡμετέρου ἔθνους. Ὁ ἀτυχὴς πόλεμος ἐσήμανε τὴν τελευταίαν ἀπαράσκευον κρατικὴν ἐπιχείρησιν. Ἀπεδεικνύεοτ πλέον σαφῶς ὅτι ἡ ὑπὲρ ἡμῶν λύσις τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος δὲν ἦτο δυνατὴ διὰ μόνων τῶν ἰδίων μας μέσων. Εἴχομεν ἀντιμέτωπον ἰσχυρὰν στρατιωτικὴν δύναμιν. Ἵνα θρασυνθῇ αὕτη ἀπητοῦντο πολλοὶ συντελεσταί. Ἦτο ἐπάναγκες ὅπως ὀργανωθῶσιν αἱ πολεμικαὶ δυνάμεις τῆς χώρας. Οἰκονομικῶς τὸ τοιοῦτο δὲν ἦτο ἀμέσως ἐπιτεύξιμον. Εἴχομεν πτωχεύσῃ. Ὡς ἐκ τούτου ἦρξαιο ἡ ἐσωτερικὴ περισυλλογὴ πρὸς ἐξυγίανσιν τῶν οἰκονομικῶν μας πραγμάτων. Ἡ μεσολαβήσασα μετὰ τὸν ἀτυχῆ πόλεμον εἰρηνικὴ περίοδος μιᾶς δεκαπενταετίας, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ προϋπολογισμοὶ τοῦ κράτους ἤρχισαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὄχι μόνον νὰ ἰσολογίζωσιν, ἀλλὰ καὶ νὰ κλείωσι κατὰ τὰ τελευταία ἔτη μὲ σεβαστὰ πλεονάσματα, παρακολουθοῦνται ὑπὸ τῆς ἰδιωτικῆς προόδου, ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν ὁρίων τοῦ κράτους. Αἱ μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ δοσοληψίαι καταλήγουσιν ὡσαύτως μὲ πλεονάσματα. Ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ μεγάλου της Διοικητοῦ Στεφάνου Στρέϊτ ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα ἐπε-

Ὁ ἱδρυτὴς τῆς Ἐθν. Τραπέζης Γεώργιος Σταύρου

δίωξε κατόπιν τῆς ταχτοποιήσεως τῶν μετὰ τοῦ κράτους λογαριασμῶν τὴν ῥύθμισιν τοῦ νομισματικοῦ ζητήματος.

Μετὰ τὴν συγχώνευσιν τῆς Ἠπειροθεσσαλικῆς Τραπέζης συνεφωνήθη ἡ παραχώρησις εἰς τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν τοῦ ἀποκλειστικοῦ προνομίου ἐκδόσεως τραπεζικῶν γραμματίων κατὰ τὴν περὶ ἀνανεώσεως τοῦ προνομίου σύμβασιν (Νόμος ΒΩΗ' 16 Μαρτίου 1903), καθ' ἣν παρετάθη τοῦτο μέχρι 31 Δεκεμβρίου 1930 καὶ ἐξεχωρεῖτο εἰς τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν τὸ δικαίωμα τῆς κυκλοφορίας τῆς Ἰονικῆς Τραπέζης ἀπὸ 26 Ἀπριλίου 1920. Οὕτω τὸ τραπεζογραμμάτιον τοῦ Γεωργίου Σταύρου ἐξησφάλισεν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ἀειμνήστου Στεφάνου Στρέϊτ τὸ ἀποκλειστικὸν δικαίωμα κυκλοφορίας ἐντὸς τῆς ἡμετέρας χώρας.

Παραλλήλως πρὸς τὸν περιορισμὸν τοῦ πρὸς τὴν Τράπεζαν κυμαινομένου χρέους εἰς Δρχ. 10.000.000 συμβαδίζει ἡ διὰ τῶν Νόμων περὶ Διεθνοῦς Οἰκονομικῆς Ἐπιτροπῆς ἐτησία ἀπόσβεσις τοῦ ἀναγκαστικοῦ τραπεζογραμματίου (Δρχ. 94.000.000) κατὰ δύο ἑκατομμύρια.

Ἐν ὅσῳ ἐν τούτοις τὸ τραπεζικὸν γραμμάτιον δὲν εἶχε τὸ ἀντίκρυσμά του εἰς ὑγιὲς νόμισμα, ἡ ἐπικαταλλαγὴ ἦτο ἀδύνατον νὰ παταχθῇ.

Συνεπείᾳ τῆς στενότητος τῆς κικλοφορίας, ὡς ἐκ τῆς ἀπὸ τοῦ 1898 ἀναπτύξεως τῶν ἐργασιῶν τῆς χώρας καὶ τῆς κατὰ 2 ἑκατομμύρια ἐτησίας μειώσεως τῶν τραπεζογραμματίων, ἡ Τράπεζα ἐστερεῖτο τῶν ἀναγκαίων μέσων διὰ τὴν αὔξησιν τῶν εἰς χρυσὸν καὶ ἐξωτερικὸν συνάλλαγμα ἀποθεμάτων της. Ἀλλεπάλληλοι προσπάθειαι πρὸς ἀπόκτησιν μέρους τοῦ συναλλάγματος ἐκ τῆς σταφίδος κατέληγον εἰς πλῆρες ναυάγιον τῆς Τραπέζης, ἀναγκαζομένης νὰ ἐκποιῇ ἀκόμη καὶ μὲ ζημίαν μέρος τοῦ συναλλάγματος τούτου, λόγῳ τῆς ἐπιτακτικῆς ἀνάγκης ἀποκτήσεως τραπεζογραμματίων. Αἱ τοιαῦται προσπάθειαι ἔδιδον λαβὴν καὶ ἐνθάρρυνσιν εἰς τὴν κερδοσκοπίαν, ἐξ ἧς ἐπήγαζον καὶ αἱ μεγάλαι διακυμάνσεις τῶν τιμῶν τοῦ συναλλάγματος. Οὕτω βλέπομεν τὸ συνάλλαγμα σταθερῶς ἀνερχόμενον κατὰ τὴν τριετίαν 1899—1901.

	Μέση τιμὴ	Ἀνωτάτη	Κατωτάτη	Διαφορὰ ἀνωτάτης πρὸς κατωτάτην
1899	1.56	1.68	1.49	0.19
1900	1.64	1.70	1.50	0.20
1901	1.66	1.72	1.57	0.15

Κατὰ τὸ 1902 ἐλήφθη ἡ ἀπόφασις ἐκ μέρους τῆς Τραπέζης ὅπως γίνωνται δεκταὶ καταθέσεις ἐπὶ προθεσμίᾳ εἰς χρυσὸν καὶ ἐξωτερικὸν συνάλλαγμα. Ἐκ τοῦ κάτωθι πίνακος ἐμφαίνεται ἡ ἐκ τῆς ἐργασίας ταύτης ἐνίσχυσις τῶν εἰς χρυσὸν καὶ ἐξωτερικὸν συνάλλαγμα διαθεσίμων τῆς Τραπέζης κατὰ τὰ ἔτη 1902 — 1909.

	Χρυσὸς καὶ ἐξωτερικὸν συνάλλαγμα	Καταθέσεις ἐπὶ προθεσμίᾳ ἐτησία αὔξησις	Σύνολον τῶν εἰς χρυσὸν καὶ συναλ/μα καταθέσεων	Τιμὴ ἐξωτερικοῦ συναλ/τος
1902	φρ. 11.200·000	342.658	342.658	1.63
3	11.700.000	2.548.374	2.891.032	1.56
4	14.400.000	6.063.163	8 954.195	1.38
5	19.900.000	6.090.680	15.044.875	1.23
6	24.800.000	9.505.645	24.550.520	1.10
7	32.900.000	7.858.134	32.408.654	1.09
8	38.200.000	9.473.419	41.882.073	1.08
9	41.800.000	8.963.846	50.845.919	1.03

Ὡς ἐκ τῶν ἄνω παρατηροῦμεν ἡ Τράπεζα δὲν ἀπησχόλησε πλέον ἀπὸ τοῦ 1906 τὰ τραπεζικά της γραμμάτια διὰ τὴν ἀπόκτησιν ἐξωτερικοῦ συναλλάγματος. Διὰ τῶν ἐπὶ προθεσμίᾳ εἰς χρυσὸν καταθέσεων ἐλύθη τὸ ζήτημα τῆς ἐνισχύσεως τῶν εἰς μεταλλικὸν καὶ ἐξωτερικὸν συναλλαγμα διαθεσιμοτήτων τῆς Τραπέζης. Καὶ ἐνῷ κατὰ τὸ 1902 ὁ μέσος ὅρος τοῦ ἀντικρύσματος τοῦ τραπεζογραμματίου, τοῦ διὰ λογαριασμὸν τῆς Τραπέζης κυκλοφοροῦντος, ἀνήρχετο εἰς 23 $^{3}/_{4}$ %, ἐπὶ δὲ τῆς συνολικῆς κυκλοφορίας (περιλαμβανομένων τῶν ἀναγκαστικῶν τραπεζογραμματίων) 9 $^{1}/_{8}$ %, τὸ ποσοστὸν τοῦτο ἀνῆλθε κατὰ τὸ 1909 εἰς 75.73 % ἐπὶ τῆς διὰ λογαριασμὸν τῆς Τραπέζης κυκλοφορίας ἐκ Δρχ. 55.200.000 καὶ εἰς 35.73 % ἐπὶ τῆς συνολικῆς κυκλοφορίας ἐκ Δρχ. 117.000.000. Ἡ ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος παρατηρουμένη στενότης τῆς κυκλοφορίας — ὁ μέσος ὅρος τῶν ἐτησίων μεγίστων μέσων ὅρων τῶν δέκα πρώτων ἐτῶν τοῦ αἰῶνος ἐκυμαίνετο εἰς Δρχ. 61.500.000· ἐπὶ δικαιώματος κυκλοφορίας Δρχ. 66.000.000 παρατηροῦμεν ὅτι κατὰ τοὺς μῆνας τῆς συγκομιδῆς τῆς σταφίδος ὁ μέγιστος ὅρος ἀνῆλθε κατὰ μὲν τὸ 1907 εἰς Δρχ. 63.800.000, κατὰ τὸ 1908 εἰς Δρχ. 61.000.000, κατὰ δὲ τὸ 1909 εἰς Δρχ. 64.600.000 — ἐνέβαλεν εἰς νέας σκέψεις τὴν Διοίκησιν τῆς Τραπέζης, αἵτινες, συντελεσθείσης τῆς ἰσοτιμίας τοῦ τραπεζογραμματίου πρὸς τὸν χρυσὸν κατὰ τὸ 1909, ἀπεκρυσταλλώθησαν εἰς τὸν νόμον τῆς 14 Σεπτεμβρίου 1910 (ΓΧΜΒ').

Διὰ τοῦ νόμου τούτου ἐπετράπη εἰς τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν ἡ δι' ἴδιον λογαριασμὸν ἔκδοσις τραπεζικῶν γραμματίων πέραν τοῦ ποσοῦ, ὅπερ δικαιοῦται νὰ ἐκδοθῇ κατὰ τοὺς ἰσχύοντας νόμους καὶ συμβάσεις, ἐπὶ τῷ εἰδικῷ σκοπῷ ἀγορᾶς χρυσοῦ καὶ συναλλάγματος κατ' ἀνώτατον ὅριον εἰς τὸ ἄρτιον, ὑποχρέου οὔσης τῆς Τραπέζης νὰ πωλῇ τὸν ἀγορασθέντα χρυσὸν καὶ τὸ συνάλλαγμα μέχρις ἐξαντλήσεως αὐτῶν, τὸν μὲν χρυσὸν εἰς τὸ ἄρτιον πλέον 1 $^{0}/_{00}$, τὸ δὲ συνάλλαγμα πρὸς 100 $^{50}/_{00}$ λεπτὰ τὸ ἐπὶ Παρισίων φράγκον, ἀναλόγως δὲ ἐπὶ τῇ ἰσοτιμίᾳ τὸ ἐπὶ τῶν ἑτέρων χωρῶν συνάλλαγμα. Τὰ πρὸς τὸν ἀνωτέρῳ σκοπὸν ἐκδιδόμενα τραπεζικὰ γραμμάτια καὶ ὁ ἀγοραζόμενος χρυσὸς καὶ συνάλλαγμα ἀναγράφονται ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης ἐν εἰδικοῖς λογαριασμοῖς ἐν τῷ παθητικῷ καὶ ἐνεργητικῷ, οἵτινες πρέπει νὰ ἰσολογίζωσι, τῆς τιμῆς τοῦ χρυσοῦ καὶ συναλλάγματος λογιζομένης εἰς τὸ ἄρτιον.

Ἡ ἄνω τιμὴ πωλήσεως ἰσχύει διὰ τὰ πρῶτα φρ. 25.000.000, τῶν ὑπολοίπων διατιθεμένων τοῦ μὲν χρυσοῦ εἰς τὸ ἄρτιον, τοῦ δὲ συναλλάγματος πρὸς 100 $^{1}/_{4}$ τοῦ ἐπὶ Παρισίων συναλλάγματος, ἀναλόγως δὲ ἐπὶ τῇ ἰσοτιμίᾳ διὰ τὸ ἐπὶ τῶν ἑτέρων χωρῶν συνάλλαγμα.

Διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν δυνάμει τοῦ νόμου ΓΧΜΒ' ἐκδοθέντων τραπεζικῶν γραμματίων δι' ἀγορὰν χρυσοῦ καὶ συναλλάγματος ἐπετεύχθη ἡ βελτίωσις τοῦ μέσου ὅρου τῶν εἰς χρυσὸν καὶ συνάλλαγμα διαθεσίμων.

Μέχρι τῆς 17/30 Σεπτεμρίου 1912 εἴχομεν τὰς κάτωθι

συμβάσεις ἐκδόσεων τραπεζικῶν γραμματίων τοῦ Νόμου ΓΧΜΒ

14 Σεπτεβρίου	1910	Δρχ.	10.000.000
16 Ὀκτωβρίου	1910	»	5.000.000
25 Νοεμβρίου	1910	»	10.000.000
12 Αὐγούστου	1911	»	10.000.000
5 Ἰουλίου	1912	»	20.000.000
		Σύνολον Δρχ.	55.000.000

ἐξ ὧν κατὰ τὴν 17 Σεπτεμβρίου 1912 ἦσαν ἐν κυκλοφορίᾳ Δρ. 42.000.000. Ὁ ἀείμνηστος Ι. Βαλαωρίτης ὑπῆρξεν ὁ εἰσηγητὴς τοῦ νόμου ΓΧΜΒ, ὅστις ἀποτελεῖ μίαν δόξαν τῆς Τραπέζης. Δι' αὐτοῦ μετεβλήθη ἡ Τράπεζα εἰς ρυθμίστριαν τοῦ ἐξωτερικοῦ συναλλάγματος. Ἡ εὐχέρεια τῆς κτήσεως τούτου κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς προσφορᾶς δι' ἐκδόσεως τραπεζικῶν γραμματίων, τῶν ὁποίων ἀντίκρυσμα εἰς ἀκέραιον ἀπετέλει τὸ ἀποκτώμενον συνάλλαγμα, ὡς καὶ τῆς διαθέσεως τοῦ συναλλάγματος, ὁσάκις ἐδημιουργεῖτο ζήτησις τοιούτου, δι' ἀποσύρσεως τῶν τραπεζικῶν γραμματίων, συνέτειναν εἰς τὴν παγίωσιν τῶν τιμῶν τοῦ συναλλάγματος.

Οὕτω αἱ τιμαὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ συναλλάγματος κατὰ τὴν περίοδον 1909 — 1912 εἶχον ὡς ἑξῆς:

1909	103
1910	99.86
1911	100.02
1912	100

Κατὰ Σεπτέμβριον 1899 ἡ Τράπεζα ἵδρυσε τὴν Τράπεζαν Κρήτης, συμμετέσχε δὲ εἰς τὴν ἵδρυσιν τῆς Τραπέζης τῆς Ἀνατολῆς (1904). Διὰ τῆς τελευταίας ἀπεσκοπεῖτο ἡ ἐξυπηρέτησις τῶν ἑλληνικῶν συμφερόντων ἐν Τουρκίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἱδρύθησαν ὑποκαταστήματα τῆς Τραπέζης ταύτης ἐν Σμύρνῃ, Θεσσαλονίκῃ, Ἀλεξανδρείᾳ καὶ Καΐρῳ.

Διὰ τοῦ περὶ ἐλέγχου νόμου ἐκανονίσθη τὸ δημόσιον χρέος τῆς χώρας, τὸ ὁποῖον εἰς τὸ τέλος τοῦ 1898 ἀπετελεῖτο ἐκ τῶν κάτωθι ποσῶν:

Δ. ΜΠΙΣΚΙΝΗ — Κανεὶς δὲν τὴν ἀκλούθαε παρὰ τ' ἀρνὶ μονάχο

(Ἐκ τῆς πρωτοχρόνου Ἐθνικῆς ἐκδόσεως τοῦ Σολωμοῦ)

Παλαιὰ εἰς χρυσὸν δάνεια	Δρχ.	618.2	ἑκατ.
2 ½ % Ἡγγυημένον 1898	»	150.3	
Δάνεια εἰς τραπεζ. γραμμάτια	»	78.6	
Ἀναγκαστικὴ κυκλοφορία	»	94	
Σύνολον	Δρχ.	941.1	ἑκατ.

Κατὰ τὴν μέχρι τῶν Βαλκανικῶν πολέμων περίοδον συνωμολογήθησαν τὰ ἑξῆς δάνεια.

Α΄) *εἰς χρυσόν*

4 % 1902	Δρχ	56.250.000	
4 % 1910	»	110.000.000	166.250.000

Β΄) *εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια*

5 % Σιδ. Πύργου Μελιγαλᾶ	Δρχ.	11.750.000	
1 % Πατριωτικὸν Δάνειον .	»	18.000.000	
5 % 1907 Ἀμύνης	»	20.000.000	
5 % 1907 Γεωργικ. Δάνειον	»	10.000.000	
5 % 1909 » »	»	5.000.000	
Ἐντοκα γραμμάτια . .	»	800.000	
Κατασκευὴ Δ. κτιρίων	»	800.000	66.350.000
Σύνολον Δρχ.			232.600.000

Κατὰ τὰ ἄνω ἡ αὔξησις κατανέμεται ὡς ἑξῆς:

Α΄) Δάνεια εἰς χρυσὸν	φρ.	934.750.000	
Β΄) » » τραπεζ. γραμ. .	»	114.950.000	1.079.700.000
Ἀναγκαστικὰ δάνεια			94.000.000
Σύνολον Δρχ.			1.173.700.000
Χρεολύσια			132.600.000
Χρέος 17 Σεπτεμβρίου 1912	Δρχ.		1.041.100.000

Ἀναλυόμενα ὡς ἑξῆς:

Α΄) Δάνεια εἰς χρυσὸν	Δρχ.	840.000.000		
Β΄) » » τραπ. γραμμάτια .	»	138.600.000		
Γ΄) Ἀναγκαστικὴ κυκλοφορία . .	»	62.500.000	Δρ.	1.041.100.000
Χρέος Δεκεμβρίου 1898			»	941.100.000
Αὔξησις			»	100.000.000

Ἡ ἐντὸς τῆς 15ετίας νέα ἐπιβάρυνσις ὑπολογίζεται εἰς Δρχ. 100.000.000. Ἐξ' ἄλλου τὸ κατὰ τὴν 17 Σεπτεμβρίου 1912 διαθέσιμον τοῦ Δημοσίου εἰς χρῆμα καὶ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ἀνήρχετο εἰς Δρχ. 125.000.000 περίπου. Ἐκ τῶν κρατικῶν πλεονασμάτων τῆς 15ετίας κατωρθώθη νὰ γίνουν

σιδηροδρομικὰ ἔργα Δρχ. 68.000.000. (Πύργου — Μελιγαλᾶ καὶ ὁ ἑνωτικὸς Σιδηρόδρομος Λαρίσσης — Δεμερλῆ — Συνόρων), νὰ τακτοποιηθῶσι αἱ ἀποζημιώσεις πρὸς τὰς οἰκογενείας τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος, νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ ἐγκατάστασις τῶν ἐκ Βουλγαρίας προσφύγων, νὰ συμπληρωθοῦν τέλος οἱ πολεμικοί μας ἐξοπλισμοί. Τὰ ποσὰ ταῦτα ὑπολογίζονται εἰς Δρχ. 300.000.000. Παραλλήλως πρὸς τὴν ἐξυγίανσιν τῶν οἰκονομικῶν τῆς χώρας συμβαδίζει ἡ βελτίωσις τῆς ὑπηρεσίας τῶν μέχρι τοῦ 1893 συνομολογηθέντων εἰς χρυσὸν δανείων, ἥτις εἶχε ρυθμισθῇ διὰ τῶν περὶ ἐλέγχου Νόμων τοῦ 1898.

Ἡ βελτίωσις προκύπτει καὶ ἐκ τῶν κάτωθι πινάκων:

Δάνειον		Ποσοστὸν τόκου ἐλάχιστον Δ. Οἰκ. Ε.	Κανονισθὲν ποσοστὸν τόκου 1902	1907	1912	Ποσοστὸν αὐξήσεως 1912 πρὸς ἐλάχιστον Δ. Οἰκ. Ε.
5 %	1887	1.72	2.05	2.20	2.36	37 %
5 %	1893	1.60	2.10	2.20	2.40	50 %
5 %	1881					
	1884					
	1890	1.60	1.80	2.20	2.50	56 %
4 %	1889	1.28	1.26	1.68	2.—	56 %

Τιμὴ Ὁμολογιῶν Ἐθνικῶν Δανείων

	1881	1884	1887	1889	1890	1893
Ἀξία πραγματικὴ	373	342.50	337	340.60 363.75	445	430
Τρέχουσα ἀξία						
1902	198 ½	191 ⅜	215	157 ¼	200 ¼	208 ⅞
1907	262	253 ½	252 ⅜	194 ¾	238 ⅜	246 ¾
1912	299 ⅜	294 ¼	271 ⅝	249 ⅛	293 ⅝	288 ⅜

Ἡ ὑγιὴς οἰκονομικὴ κατάστασις τοῦ Κράτους προκύπτει καὶ ἐκ τῶν λογαριασμῶν τῆς Τραπέζης, οἵτινες ἐξελίσσονται ὡς ἑξῆς:

Ἐνεργητικον	1897	1901	1905	1908	1910	1912
Διαθέσιμ. ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ	8.6	14.5	28	44.7	51.5	121.1
Βραχυπρόθεσμοι τοποθετήσεις	26	53.8	61.5	86.6	75.4	75.6
Μακροπρόθεσμοι τοποθετήσεις	65.4	87.9	100.9	115.3	117.1	130.8
Ὁμολογ. Ἐθνικ. Δανείων καὶ Δάνεια Δημοσίου	149.9	142.9	131.5	136.9	135	127.2
Σύνολα Δρχ.	249.9	299.1	321.9	383.5	379	454.7

Παθητικὸν	1897	1901	1905	1908	1910	1912
Κυκλοφορία τρπ. γραμματίων	134.4	141.8	127	129	133.3	126.4
Καταθέσεις ὄψεως καὶ λοιπαὶ ὑποχρεώσεις	8.4	27.	46.6	43.6	61.5	80.9
Ταμιευτήριον	1.8	2.7	5.2	11.2	17.3	25.
Καταθέσεις προθεσμίας καὶ λοιπαὶ ὑποχρεώσεις	85.4	102.1	148.1	190.1	177.8	186.4
Σύνολον Δρχ.	230	273.6	326.9	374.9	389.9	418.7
Μέρισμα	90	165	180	200	200	200
Τρέχουσα τιμὴ Μετοχῶν	2445	3887	3836	3897	3837	4262

Κατὰ τὴν ὡς ἄνω 15ετῆ περίοδον παρουσιάζεται ἡ ἑξῆς πρόοδος τῶν ἐργασιῶν τῆς Τραπέζης.

15πλασιασμὸς τῶν διαθεσίμων, 3πλασιασμὸς τῶν βραχυπροθέσμων τοποθετήσεων. Τοὐναντίον αἱ κρατικαὶ ὀφειλαὶ παρουσιάζονται μειωμέναι ἀπὸ Δρχ. 149.9 ἑκατ. εἰς Δρχ. 127.2. Τὸ σύνολον τῶν ἄνω ἐργασιῶν ἀνέρχεται κατὰ Ἰούνιον 1912 εἰς Δρχ. 454.7 ἔναντι Δρχ. 249.9 ἑκατ. κατὰ Δεκέμβριον 1897. Ἡ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια κυκλοφορία παρουσιάζεται ἐν τῷ συνόλῳ ὡσαύτως μειωμένη ἀπὸ Δρχ. 134.4. κατὰ τὸ 1897 εἰς Δρχ. 126.4 ἑκατ. κατὰ Ἰούνιον 1912. Περιλαμβάνονται τραπεζικὰ γραμμάτια τύπου ΓΧΜΒ Δρχ. 35.000.000. Τὰ διὰ λογαριασμὸν τῆς Κυβερνήσεως τραπεζικὰ γραμμάτια ἀνήρχοντο εἰς Δρχ. 61.778.575 ἔναντι Δρχ. 94.000.000 κατὰ Δεκέμβριον 1897. Ἐπίσης εὑρίσκοντο ἐν κυκλοφορίᾳ ἀργυρᾶ κέρματα Δρχ. 1 καὶ Δρχ. 2 ἀξίας Δρχ. 11.000.000 περίπου (ἔναντι συνόλου ποσοῦ Δρχ. 14.000.000). Τὸ μεταλλικὸν καὶ τὰ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ δια-

θέσιμα τοῦ τε Νόμου καὶ τῆς Τραπέζης ἀντικρύζουσι σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου τὴν κυκλοφορίαν τραπεζικῶν γραμματίων. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ παθητικὸν αἱ καταθέσεις καὶ αἱ λοιπαὶ ὑποχρεώσεις ἔχουν ὑπερτριπλασιασθῇ. Παραλλήλως πρὸς τὸ εἰς χρυσὸν λαχειοφόρον δάνειον, τοῦ ὁποίου κατωρθώθη ὁ περιορισμὸς τοῦ τόκου ἀπὸ 4 % εἰς 3 % συνωμολογήθη κατὰ τὸ 1904 τὸ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια λαχειοφόρον Δάνειον τῆς Τραπέζης Δρχ. 20.000.000 πρὸς 2 ½ %.

Κατ' αὐτὴν τὴν περίοδον ἐγένετο ἡ ἐκκαθάρισις τοῦ ἐνεργητικοῦ δι' ἀποσβέσεων καὶ κρατήσεων, τὸ δὲ ἀποθεματικὸν ἀνῆλθεν ἀπὸ Δρχ. 11.500.000 εἰς Δρχ. 13.500.000.

Ὁ ἀείμνηστος Στέφανος Στρέϊτ ἐν συμπράξει συνεργατῶν, οἷοι οἱ διάδοχοί του διοικηταὶ Ἰωάννης Βαλαωρίτης καὶ Ἰωάννης Εὐταξίας, κατώρθωσαν νὰ ἐξυγιάνουν τελείως τὸ ἐνεργητικὸν τῆς Τραπέζης. Τὸ μέρισμα ἔφθασε, παρ' ὅλην τὴν συντηρητικὴν πολιτικὴν τῶν ἰθυνόντων ἵνα ὑπάρχωσι κρατήσεις ἱκαναὶ ὅπως ἀντικρύσωσι πᾶν ἐνδεχόμενον, ἀπὸ Δρχ. 90 εἰς Δρχ. 200 ἐτησίως, διατηρηθὲν εἰς αὐτὸ τὸ ἐπίπεδον καθ' ὅλην τὴν τελευταίαν πενταετίαν τῆς περιόδου ταύτης.

Εἰς τὸ τέλος τῆς περιόδου ταύτης ἡ Τράπεζα — συμπληρωθείσης τῆς πανοπλίας της διὰ τοῦ νόμου, ΓΧΜΒ' — εὑρέθη εἰς ἀκμήν, ἣν οὐδέποτε πρότερον εἶχεν ἀποκτήσῃ. Ὑπὸ αἰσιωτέρους οἰωνοὺς δὲν ἠδυνάμεθα νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν μεγάλην περίοδον τῶν Βαλκανικῶν πολέμων, οἵτινες ἐχρησίμευσαν ὡς ὁ πρόδρομος τῶν μετέπειτα κοσμοϊστορικῶν γεγονότων.

ΜΙΧΑΗΛ Σ. ΕΥΛΑΜΠΙΟΣ

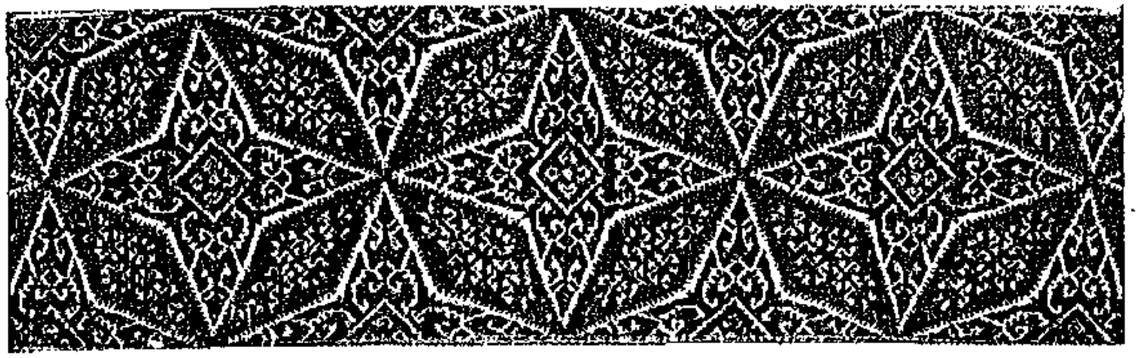

ΕΓΚΩΜΙΟΝ ΤΟΥ ΣΟΥΡΗ

Τὸ ἐγκώμιον τοῦ Σουρῆ, τὸ πρῶτον νῦν δημοσιευόμενον, ἀπηγγέλθη εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τῆς Ἀκαδημίας τὴν 12 Μαΐου 1920 κατὰ τὴν εἰς τὸν κ. Γρυπάρην ἐπίσημον ἀπονομὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀριστείου τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Τεχνῶν, καθιερωθέντος ὅπως ὁ λαμβάνων τὸ ἀριστεῖον ὁμιλεῖ περὶ τοῦ ἐκλιπόντος ἐκ τῶν κεκτημένων ἤδη τοῦτο.

Σ. τ. Δ.

ΕΙΝΑΙ γεγονὸς στατιστικὸ καὶ γι' αὐτὸ ἀναμφισβήτητο, πῶς κανεὶς ἄλλος ποιητὴς ἢ λόγιος τῆς ἐποχῆς μας δέν ἔγινε περισσότερο γνώριμος στὸ Ἔθνος του ἀπὸ τὸν ποιητὴ τοῦ Ρωμιοῦ· κανεὶς ἄλλος στὴ φιλολογική του ζωὴ σαράντα τόσων χρόνων δὲν ἦρθε σὲ περισσότερη ἐπαφὴ καὶ ἐπικοινωνία μ' ὁλόκληρο τὸ ἔθνος του καὶ μ' ὅλα του τὰ στρώματα πέρα πέρα, κανεὶς ἄλλος δὲ διαβάστηκε, δὲν ἀγαπήθηκε, δὲν τιμήθηκε, δὲν ἀναγνωρίστηκε ὅσον ὁ Σουρῆς. Θὰ ἔφτανε νὰ τὸ μαρτυρήσῃ, ὁ ἑορτασμὸς τῆς δεκαετηρίδας του, ποῦ δὲν περιωρίστηκε, ὅπως συνηθίζει νὰ γίνεται σὲ ὅμοιες περιστάσεις, στὸ φιλικὸ ἢ συναδελφικὸ ὅμιλο ἐκείνων ποῦ τὸν διωργάνωσαν, ἀλλὰ ἐσημείωσε τὸ μοναδικὸ φαινόμενο οὐσιαστικῆς συμμετοχῆς ἀπὸ εὐρύτατο κύκλο θαυμαστῶν κι ἀπὸ κάθε γωνία τοῦ ἐλεύθερου τοῦ δούλου καὶ τοῦ ἔξω ἑλληνισμοῦ. Ἡ ἴδια ἡ πολιτεία σ' ἐποχὴ ἀκόμα συστηματικῆς ἀδιαφορίας γιὰ τὴν ἀνώτερη πνευματικὴ τοῦ τόπου κίνηση, σὰν ἀναγκασμένη νὰ προσέξῃ σὲ μιὰ τέτοια ἐπιβολὴ τῆς κοινῆς γνώμης, ποῦ καὶ ἁπλῶς ἀπὸ πολιτικὴ σκοπιμότητα δὲ μποροῦσε νὰ τῆς ἦταν ἀδιάφορη, ἐπισημοποίησε τὴν ἐτυμηγορία της καὶ τότε, ὅπως καὶ κατόπι σὲ καλύτερους καιροὺς πρῶτο κ' ἐπάνω ἀπ' ὅλους τοὺς συγχρό-

νους του λογίους ἐτίμησε τὸ Σουρῆ. Ὡς καὶ ἡ τρέχουσα πολιτικὴ μάλιστα τὴ δημοτικότητά του, ποῦ τὴ χρωστοῦσε στὴν ποιητική του φήμη μονάχα, δὲν ἀπαξίωσε νὰ τὴν θεωρήσῃ κεφάλαιο σοβαρό, ποῦ θὰ τῆς ἐξασφάλιζε μιὰ θέση καὶ μιὰ ἐπιτυχία σ' ἕνα συνδυασμὸ ἀπὸ τοὺς πιὸ δυνατοὺς ἐκλογικοὺς παράγοντες καὶ σ' ἐποχὴ ἀπελπισμένου κομματικοῦ ἀνταγωνισμοῦ.

Ἂν μιὰ τέτοια γενικὴ ἀναγνώριση ἔφτανε γιὰ νὰ δικαιώσῃ τὸν τίτλο τοῦ ἐθνικοῦ ποιητῆ — ποῦ τόση ἀλήθεια κατάχρησή του ἔγινε — δὲν ξέρω ποιὸς ἄλλος θὰ τὸν ἄξιζε περισσότερο. Καὶ ὄχι μόνο τόσο, μὰ καὶ γιὰ πολὺ καιρὸ ἦταν ἡ μόνη φιλολογικὴ δόξα, ποῦ μ' ἐθνικὴ περηφάνεια εἶχε νὰ ἐπιδείξῃ ἡ ἐποχή μας καὶ στὸν ἔξω κόσμο· δόξα νέα, ποῦ γιὰ νὰ τὴ σταθμίσῃ, μόνο μὲ τὴν παλιὰ δόξα τοῦ Ἀριστοφάνη θὰ ἔκανε τὴ συγκατάβαση νὰ τὴν συγκρίνῃ, καὶ ποῦ δὲ θὰ τὴν παραξένευε καθόλου, ἂν ἐπρόκειτο, καθὼς ἔγινε μάλιστα καὶ λόγος κάποτε, νὰ καθιερωθῇ καὶ παγκόσμια μὲ τὸ ἀνώτατο φιλολογικὸ βραβεῖο τῶν χρόνων μας.

Ἀπὸ σκοποῦ θὰ παρατρέξωμε πρὸς τὸ παρὸν ὅσες ἔτυχε νἀκουστοῦν παραφωνίες μέσα στὴ γενικὴ αὐτή, καθὼς τὴ δεχτήκαμε, συμφωνία, γιὰ νὰ σταματήσωμε στὸ ξεχωριστὸ φαινόμενο μιᾶς γενεᾶς ποῦ περιβάλλει μὲ τόση ἀγάπη τιμὴ καὶ λατρεία τὸ σατυριστή της καὶ τὸν θεωρεῖ τὸν ἀνώτερό της πνευματικὸ ἥρωα.

Ἂν ὅταν λέμε «γενεά μας» ἐννοήσωμε καὶ δῶ πάντα μιὰ ἰδεατὴ σύνθεση, ποῦ δὲν εἶναι οὔτε οἱ ὀλίγοι οὔτε οἱ πολλοί, οὔτε οἱ ἐκλεκτοὶ οὔτε τοῦ κάθε ὄχλου τὸ χῦμα, ἀλλὰ ἕνας τύπος μέσου ἀνθρώπου μὲ κοινὰ πνευματικὰ καὶ ἠθικὰ γνωρίσματα, καὶ περιορίσωμε τὰ χρονικά του ὅρια ἀπὸ τὰ 1880 ὡς τὰ 1910, τότε δίνοντας σ' αὐτὸν τὸν τύπο τὸ ὑποκλητικὸ ὄνομα «Ρωμιὸς» δὲ θὰ εἴχαμε πιστότερή του ἔκφραση καὶ ἀπόδοση ἀπὸ τὸν ξύλινο ἥρωα τοῦ ποιητῆ μας, τὸ Φασουλῆ. Καὶ ἂν δὲν ἦταν ἡ τέλεια συνταύτηση τοῦ πραγματικοῦ αὐτοῦ τύπου μὲ τὴν πλαστική του παράσταση, δὲ ξέρω τὶ ἄλλο θὰ μποροῦσε νὰ μᾶς δώσῃ τὸ μυστικὸ τῆς ἐπιτυχίας καὶ τῆς ἐπιβολῆς τοῦ Σουρῆ — Φασουλῆ στὴν κοινὴ συνείδηση. Μὴ ξεχνοῦμε πῶς ὁ Φασουλῆς εἶναι ὁ κωμικός, εἶναι ὁ γελωτοποιός, ποῦ ἕνα ἀπὸ τὰ νούμερά του εἶναι νὰ βάζῃ μπρὸς στὸ πρόσωπο τοῦ κοινοῦ του τὸ γνωστὸ ἐκεῖνο τῆς τέχνης του καθρέφτη, ποῦ παραμορφώνει κωμικὰ τὰ χαρακτηριστικά του, χωρὶς ὅμως νὰ τοῦ ἀφήνει καὶ τὴν ἐλάχιστη ἀμφιβολία πῶς εἶναι αὐτὸς ὁ ἴδιος. Καὶ τότε ἀκριβῶς τὸ μεγάλο αὐτὸ παιδὶ μπρὸς στὸ δικό του τὸ σκιάχτρο ξεσπᾷ στὸ αὐτάρεσκο ἐκεῖνο ξεκάρδισμα, ποῦ δὲ θὰ μποροῦσε νὰ δικαιολογηθῇ, ἂν δὲν ἀναγνώριζε τὸν ἑαυτό του κάτω ἀπὸ τὴ κωμική του παραμόρφωση.

Μὰ καὶ στὴν πραγματική του ὑπόσταση, ὅπως δηλαδὴ τὸν βλέπει ὁ ἴδιος ὁ Φασουλῆς μὲ τὰ δικά του μάτια κ' ἔξω ἀπ' αὐτὸ τὸ καθρέφτη, τί εἶναι ὁ Ρωμιός; Ἀπὸ μόνο τὴν κακή του ὄψη, ποῦ κατὰ προτίμηση βλέπει πάντα τὸ μάτι τοῦ σατυρικοῦ, εἶνε τὸ κάθαρμα τῶν ἀνθρώπων σὰν ἄτομο, τὸ ἐξουθένωμα τῶν ἐθνῶν σὰν κράτος. Ἡ ζωή του ἡ κοινωνικὴ καὶ ἡ πολιτική, ἡ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ εἶναι μιὰ ἀναρχία χωρὶς καμιὰ θετικὴ κατεύθυνση· εἶναι ἕνα ὀνειροπαράδερμα μὲς σὲ λάσπη καὶ βοῦρκο, ποῦ ὅσες φορές, ὡς τάχθές, δοκίμασε, ἀνακλαδίστηκε, τεντώθηκε βάρυπνα νὰ ξεκολλήσῃ, δὲν τὸ κατώρθωσε παρὰ γιὰ νὰ πέσῃ μέσα βαθύτερα. Αὐτὴ εἶναι ἡ εἰκόνα του, ὅπως τὴ βλέπει ἀπὸ τὸ φυσικὸ στὶς γενικές της γραμμές· στὶς λεπτομέρειες δὲ μένει ἀπὸ τὴν πυξίδα τῆς ἀνθρώπινης ἀθλιότητας καὶ κακομοιριᾶς κανένα ἐλάττωμα, κανένα ψεγάδι, καμιὰ κακία ποῦ νὰ μὴν προσθέτῃ τὸ χρῶμα της στὴ σύνθεση τῆς ζουγραφιᾶς γιὰ νὰ τὴν παρουσιάσῃ εἰδεχθέστερη· τόσο περισσότερο ποῦ στὸ βάθος της, θέλοντας καὶ μή, παραστέκει νἀναδείξῃ τὴν ἀντίθεση, θαμπωτικὸς μὲ τὴν ἀβασίλευτη δόξα του καὶ ὁ ἀρχαῖος ὁ ἀθάνατος καὶ ὁ χθεσινὸς ἀκόμη πρόγονος τῆς ἐθνικῆς ἐποποιΐας.

Μπροστὰ σ' αὐτὴ τὴν εἰκόνα, ὅπως τοῦ ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὴν καθημερινή του πεῖρα καὶ παρατήρηση, εἶναι φυσικὸ ὁ σατυρικός μας ποιητὴ νὰ παθαίνεται κατὰ τὸν τρόπο του καὶ σύμφωνα μὲ τὴ ξεχωριστή του ἰδιοσυγκρασία, μὰ πάντα σὰν ἄνθρωπος τῆς γενεᾶς του, ποῦ ὅσο κι' ἂν εἶναι ἀπὸ

τοὺς ἐξαιρετικοὺς ἀντιπροσώπους της, ἔχει κοινὴ μ᾽ αὐτὴν τὴν ἐσώτερή του ψυχοσύσταση. Ἡ ἀηδία, ἡ ἀγανάχτηση, ἡ πικρία, ὁ βαθὺς πόνος καὶ ἡ ὀργή του, καθὼς ξεσποῦν, βρίσκουν συχνὰ βέβαια τὴ σωστὴ καὶ ἀληθινή τους ἔκφραση στὴ διατονικὴ κλίμακα τῆς εἰρωνίας, τῆς χλεύης, τοῦ σαρκασμοῦ — τόσο ποῦ νὰ δίνουν καμιὰ φορὰ καὶ τὴν ἐντύπωση πῶς ἴσως νὰ συνηχῇ μαζί των καὶ τὸ σφύριγμα τῆς μάστιγας, ποῦ κρατοῦν στὸ χέρι των οἱ θεόπνευστοι βιβλικοὶ προφῆτες ἢ μεγάλοι τῆς τέχνης δημιουργοὶ καὶ ποῦ κατεβαίνει γιὰ νὰ ξεκολλήσῃ κομμάτια σάρκες μὲ κόμπους αἷμα ἀπὸ τὸν κατάδικο. Συχνότερα ὅμως ἡ ἀγαθὴ καὶ ἀδύνατη ψυχή του πλασμένη ἀπὸ τὴ φύση νἀγαπᾷ περισσότερο τὸ καλό, παρὰ νὰ μισῇ τὴν κακία, ἀνίκανη γιὰ τἀδιάλλαχτο πεῖσμα, τὴν ἱερὴ μανία καὶ τὸ μεγάλο πάθος τῶν Ἡρώων, κυριεύεται ὁλάκερη ἀπὸ τὴν ἀπογοήτευση, τὴν ἀπελπισία, τὴν ἄβουλη τέλος καὶ ἄνεργη ἐγκαρτέρηση, ποῦ εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸ γνώρισμα καὶ ἄλλων ἐκλεκτῶν τῆς γενεᾶς του. Καὶ τότε παίρνει μαζί των τὴν ἀπόφαση τοῦ «τὶ μὲ μέλει —μὴ χάνεσαι — ἐγὼ θὰ διορθώσω τὸ ρωμαΐϊκο;» Καὶ τότε μ᾽ αὐτὴ τὴ ψυχικὴ διάθεση, ποῦ φυσικὸ ἦταν νὰ κορυφωθῇ στὴ δεκαετία ὕστερ᾽ ἀπ᾽ τὴν τελευταία καὶ μεγαλύτερη ἐθνικὴ περιπέτεια τοῦ 97, καθὼς τοῦ λείπει πιὰ κάθε πίστη καὶ πεποίθηση στὴν ἱερή του ὑπόθεση, καθὼς δὲ θέλει ἢ δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι ὁ ἥρωας ιῆς ἀνώφελης προσπάθειας, συμβιβάζεται ὁλότελα μὲ τὴ μοῖρα του καὶ μὲ τὴν κατάσταση. Τότε τὴ θέση τοῦ ἐμπνευσμένου σατυρικοῦ τὴν παίρνει ὁ εὔκολος ἐπαγγελματικὸς γελωτοποιός, τὴ θέση τῆς σάτυρας μὲ τὶς ἀνώτερες ἀξιώσεις ὁ φιλόγελος χαριεντισμός, ἡ ἁπλῆ ἀστειολογία, ἡ εὐθυμολογία, τὸ πνεῦμα, τὸ ἔξυπνο γαργάλισμα γιὰ τὸ εὔκολο καὶ δίχως ἄλλο σκοπὸ γέλοιο τοῦ μεθυσοκότταβου, καθὼς τὸν ὀνομάζει, ὄχλου, ποῦ γι᾽ αὐτὸ τὸν πληρώνει.

Τὸ πολύ, ἂν στὸ μεταξὺ κατορθώνῃ ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τὴν καθημερινὴ αὐτὴ ἀθλιότητα, γιὰ νὰ ζητήσῃ ἡ ἀνώτερη ποιητική του διάθεση κάποια ἱκανοποίηση κἴσως παρηγοριὰ ἔξω ἀπ᾽ αὐτήν. Μὰ τὸ κατακάθι τῆς πίκρας

ποῦ φέρνει μαζί του ἀπὸ τὸν κόσμο του ὁ Φασουλῆς — φιλόσοφος τώρα — δὲ μπορεῖ παρὰ νὰ δώσῃ καὶ στὸ φιλοσοφικό του σύστημα, στὴν κοσμοθεωρία του γιὰ τὸ καθολικὸ ἀνθρώπινο πρόβλημα τὴ μορφὴ τοῦ πιὸ μαύρου πεσσιμισμοῦ. Ὅπως κάποτε στὴ στιγμὴ τῆς μεγαλύτερής του ἀγανάχτησης γιὰ τὴν κατάντια τοῦ σύγχρονου Ρωμιοῦ βρίσκει μόνη καὶ τελευταία σωτηρία νὰ μποροῦσε νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν ἀποτρόπαια χειρονομία τῆς Ἰεζάβελ «ὥστε νὰ παύσουν οἱ Ρωμιοὶ Ρωμιοὺς νὰ σπέρνουν ἄλλους» ἔτσι κ᾽ ἐδῶ τὴ μόνη λύση στὸ ἄλυτο πρόβλημα τῆς ἀνθρώπινης μοίρας βρίσκει τὴν αὐτοκτονία ἢ τοὐλάχιστο τὸν ἀπόλυτο μηδενισμὸ τῆς βουδικῆς Νιρβάνας. Καὶ ὅσο καὶ ἂν κάμωμε τὴν ἀναγκαία ἀβαρία τῆς ποιητικῆς συνθήκης, ἀφοῦ μάλιστα πρόκειται γιὰ κωμικὸ ποιητή, ἡ ἴδια μᾶς ἐπιβάλλεται καὶ ἀπὸ τὸ φιλόσοφο Φασουλῆ, ὅπως καὶ ἀπὸ τὸ σατυριστὴ τοῦ Ρωμιοῦ, ἀπαισιοδοξία, ἀπαγοήτευση, ἀπελπισία.

Μὰ ὄχι· δὲν εἶναι ψέμα πῶς ἡ ἐλπίδα τελευταία ἀφήνει τὸν ἄνθρωπο. Καὶ στὴν καρδιὰ τοῦ ποιητῆ, ποῦ σπάραξε ἀπὸ τὰ γκρεμισμένα ἐθνικὰ ἰδανικά, ἡ ἐλπίδα δὲν πέθανε, δὲ μποροῦσε νὰ πεθάνῃ ὁλότελα. Εἶναι τάχα ὁ κοινὸς ρητορικὸς τόπος, ἢ δὲν εἶναι αὐτὴ ἡ πίστη κ᾽ ἡ ἀθάνατη ἐλπίδα στ᾽ ἀνώτερα τοῦ Ἕνους πεπρωμένα, ποῦ τοῦ ὑπαγορεύει, ἀκριβῶς μὲς στὸν ἀνέλπιδο ζόφο τοῦ 97 τὴν προφητεία της:

> Πῶς θὰ περάσουν οἱ καιροὶ καὶ θὰ διαβοῦν οἱ χρόνοι
> καὶ μπρὸς εἰς τὴ μαρμάρινη τοῦ Παρθενῶνος δόξα
> θὰ σπάσουν καὶ θὰ σωριαστοῦν Τουρκο-καισάρων θρόνοι;

Θέλω νὰ παραδεχθῶ πῶς εἶναι ἡ ἴδια ἡ ἀποκαλυπτικὴ φωνή, ποῦ ἀπ᾽ αὐτὸ τὸ Ἅγιο πνεῦμα ἐνωτίζουνται οἱ ἐκλεκτοί του· τόσο περισσότερο, ποῦ ὁ ποιητής μας ἀξιώθηκε νὰ ἐπιζήσῃ καὶ νὰ δῇ τὴν ἐκπλήρωσή της· νὰ δῇ καὶ νὰ ψάλῃ τὴν ἀνόρθωση, ὕστερ᾽ ἀπὸ τὸ στερνὸ ξέπεσμα· νὰ ψάλῃ καὶ νὰ χορέψῃ ὄχι πιὰ τὸν κόρδακα μπρὸς στὴν ἐξευτελισμένη Ρωμιοσύνη, ἀλλὰ νἀλλαλάξῃ τὸν νικητήριο παιᾶνα μπρὸς στὴ Μεγάλη Ἑλλάδα καὶ μπρὸς στὸν πεπρωμένο Συντελεστὴ τοῦ ὀνείρου της.

Ἂν αὐτὴ εἶναι, ὅπως σύντομα τὴν ὑποτυπώσαμε, ἡ

περιοχή, ἡ ἀτμοσφαῖρα ποῦ μέσα της κινεῖται ἡ ποιητικὴ διάθεση καὶ δράση τοῦ Σουρῆ, θὰ ἔμενε νὰ ζητήσωμε: πῶς αὐτὴ ἐξωτερικεύεται στὸ ἔργο του, πῶς καὶ ἂν παίρνῃ τὴν ἀναγκαία μορφή, γιὰ νἁρμονιστῇ, ὄχι μὲ τὸν ἀπόλυτο Νόμο τῆς τέχνης, ποῦ μόνος καθορίζει τὴν ἀξία τῶν ποιητικῶν δημιουργημάτων, ἀλλὰ μὲ τὴν αἰσθητικὴ τοὐλάχιστο μόρφωση τῆς γενεᾶς του.

Τὸ ἔργο ἐκεῖνο τοῦ Σουρῆ, ποῦ δημιούργησε ὁλόκληρη τὴ δόξα του στὴν ἐκτίμηση τοῦ κοινοῦ του, εἶναι χωρὶς ἀμφιβολία ὁ Ρωμιὸς — ἐφημερὶς ποῦ τὴ γράφει ὁ Σουρῆς. Καὶ μὲ τὴν ἐφημερίδ' αὐτὴ ἔδωσε τὸν ἰδιαίτερο προσωπικό του τύπο στὸ γραμματολογικὸ εἶδος ποῦ ἀνήκει ἡ ποίησή του, στὴ σάτυρα. Φύλλα σατυρικὰ κάθε μορφῆς δὲν ἔλειψαν ποτὲ καὶ σὲ μᾶς· μὰ ἡ μεγάλη ἀξία, ἡ μεγαλοφυΐα θὰ ἔλεγα τοῦ Σουρῆ, εἶναι ποῦ μὲ μιᾶς καὶ δίχως σχεδὸν προηγούμενα καὶ χωρὶς ἀμφιταλαντεύσεις βρῆκε τοῦ δικοῦ του φύλλου τὸν τύπο, στηριγμένο ἐπάνω στὴ βαθύτατη ψυχολόγηση τοῦ κοινοῦ του. Καὶ ἡ σατυρικὴ Μοῦσα τοῦ Σουρῆ γίνεται δημοσιογραφική, γίνεται ἐφημερίδα· τὸ ξύλινο ζευγάρι του βρίσκει τὸ θέμα του, ὅπως ὁ καφενόβιος, ὁ ἀργόσχολος, ὁ νεολόγος Ρωμιὸς στὰ νέα τῆς ἡμέρας, ποῦ ἔξ' ἀπ αὐτὰ δὲ θὰ εἶχε λόγο νὰ παρουσιάζεται κάθε Σάββατο· στὰ καθημερινὰ τὰ ἐφήμερα γεγονότα ποῦ ἀντλεῖ τὸ ὑλικό της ἡ σοβαροφάνεια τοῦ καθημερινοῦ τύπου, στὰ ἴδια τὸ βρίσκει κ' ἡ εὐτράπελη Μοῦσα τοῦ Ρωμιοῦ χωρὶς νὰ λείψῃ κανένα ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τῆς τρεχούμενης εἰδησεογραφίας, οὔτε κ' αἱ «ὀλίγαι ποικιλίαι, μ' ἄλλους λόγους ἀγγελίαι». Δὲ θέλομε ἐδῶ τύπους γενικοὺς καὶ ἀπρόσωπους καὶ καταστάσεις ἀφηρημένες, ὅσο καὶ ἂν βγαλμένες ἀπὸ τὴν πραγματικότητα· ὄχι εὕρεση, φαντασία καὶ σύνθεση, ποῦ ἀπαιτεῖ ἡ δημιουργικὴ ποίηση, μὰ αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ γεγονότα μὲ τὴ χρονογραφική τους ἀκρίβεια, αὐτὰ τὰ ἴδια πρόσωπα μὲ τὸ ὄνομά τους, καθὼς τὰ φέρνει τὸ τυχαῖο τὸ ἀπρόβλεπτο καὶ τὸ παροδικὸ στὴ ζωή.

Αὐτὸ τὸν τύπο σατυρικῆς ποιήσεως ἐχρειάζονταν τὸ Κοινό του, αὐτὸν στάθηκε ἡ ἀξία του νὰ φαντασθῇ ὁ Σουρῆς,

δημιουργὸς εἴδους, ποῦ τὴν ἐπιτυχία του καθιέρωσε ἡ γενικὴ ἀποδοχή, χωρὶς νὰ ἐλαττωθῇ σημαντικὰ παραπάνω ἀπὸ τριάντα στὴ σειρὰ χρόνια καὶ ποῦ ἔκαμε περιττὴ ἢ ἀδύνατη τὴν ὕπαρξη ὄχι μόνον ἄλλου σατυρικοῦ φύλλου ἀλλὰ καὶ ἄλλου σατυρικοῦ ποιητῆ.

Ἦταν ὅμως φυσικὸ ὁ ἐφημεριδογραφικὸς αὐτὸς τύπος τῆς σάτυρας νὰ μὴν ἔμενε δίχως κινδύνους σοβαροὺς γιὰ τὴν ἐξωτερικὴ τοὐλάχιστο μορφὴ τῆς τέχνης της. Ἡ δημοσιογραφικὴ εὐκολία, ποῦ εἶναι ἡ ἀπαραίτητη συνθήκη γιὰ τὴν ἔγκαιρη καὶ στὴν ὡρισμένη του ὥρα ἐμφάνιση τοῦ φύλλου, δὲ συμβιβάζεται μὲ κάποιες ἱερὲς ὑποχρεώσεις ποῦ ἐπιβάλλει ὁ στίχος, ὁ ρυθμός, ἡ γλῶσσα καὶ γενικὰ ἡ ποίηση στὸν ἄξιο λειτουργό της. Ὅσο καὶ ἂν ἀναγνωρίσῃ κανεὶς τὴ γονιμότητα ἢ καὶ ἁπλῶς τὴν εὐκολία στὸ ποιητικὸ γράψιμο γιὰ μεγάλη ἀρετὴ — καθὼς καὶ εἶναι — ἔχει ὅμως πάντοτε τὰ ὅρια της, ποῦ ἀτιμώρητα δὲν τὰ περνοῦνε. Καὶ ὁ Σουρῆς ἔγραψε μόνος του τότη ποίηση καὶ τόσους στίχους, ὅσους ὅλοι οἱ ἄλλοι συνάδελφοι τῆς ἐποχῆς του· μὲ δικαιολογημένη ὑπερηφάνεια καμαρώνει καὶ ὁ ἴδιος τὸν ἔμμετρό του πλοῦτο, τοὺς στίχους του,

> ποὺ ὅταν τοὺς ξαναμετρᾷ μέσα στὴν τόση ζέστη,
> ἂν ἠμποροῦσε μοναχὰ δίλεπτα νὰ τοὺς κάνῃ,
> θἄχε κι ἀμπέλια στὴ Βλαχιά, σπίτια στὸ Βουκουρέστι.

Ἔχει βέβαια μέσα στὶς χιλιάδες τῶν ποιημάτων καὶ τῶν στίχων του πολλοὺς παρα πολλούς, ποῦ ἀξίζουν περισσότερο ἀπὸ δίλεπτα· μὰ στὸ σύνολο, πάλιν ὁ ἴδιος εἶναι ὁ καλύτερος τῆς ἀξίας των ἐκτιμητής, ὅταν τοὺς χαρακτηρίζει «ἄμετρον ἐν μέτρῳ φλυαρίαν» ἢ ὅταν μὲ σοβαρὴ κωμικὴ εἰλικρίνεια ὁμολογεῖ πῶς ἡ μόνη του ἔγνοια εἶναι

> στίχοι νὰ γίνουν μόνο
> κι ἀρκοῦμαι εἰς αὐτό,
> σᾶς ὑπερβεβαιώνω
> πὼς ἄλλο δὲ ζητῶ.

Ἂν στὸν αὐτοχαρακτηρισμό του αὐτὸν συνέπεσε μὲ τὸν ἐγκυρότερο τεχνακρίτη τῆς ἐποχῆς του, ποῦ ὠνόμασε τὴν ποίησή του «ἔμμετρον πεζολογίαν» καὶ τὸν ἴδιον «ποιητικὸν

ἀντιπρόσωπον τῆς συγχρόνου ἑλληνικῆς πεζότητος» ὅλ' αὐτὰ δὲν σημαίνουν, ὑποθέτω, ἄλλο παρὰ ὅτι ἡ ποιητικὴ ἀξία τοῦ ἔργου τοῦ Σουρῆ, τόσο στὴν οὐσία ὅσο καὶ στὴ μορφή του, ἀνταποκρίνεται τέλεια στὴν αἰσθητικὴ μόρφωση τῆς γενεᾶς του — τοῦ μέσου δηλ. πάντοτε ἀνθρώπου καὶ στὰ χρονικὰ ὅρια, ποῦ τὸν περιορίσαμε. Καὶ ἂν αὐτὸ εἶναι ἀληθινό, ὅπως πιστεύομε νὰ εἶναι, ὅταν αὐτὴ ἡ αἰσθητικὴ μόρφωση προβιβάστηκε σὲ ἀνώτερα ἢ καὶ ἁπλῶς μετατοπίστηκε σ' ἄλλα ἐπίπεδα, ἦταν φυσικό, μαζὶ μὲ τόσες ἄλλες ἀναγνωρισμένες πρὶν ἀξίες, νὰ περιλάβῃ καὶ τὸ Σουρῆ στὴν ἄρνησή της. Καὶ καθὼς αὐτὴ ἡ μεταβολὴ στὴν αἰσθητικὴ μόρφωση ἄρχισε ἀπὸ τὴ γλωσσικὴ ἐπανάσταση καὶ τέτοια πρωτοπαρουσιάστηκε, ἡ διαφορὰ πρῶτα πρῶτα στὴ γλωσσικὴ ἰδεολογία ἦταν ἐκείνη ποῦ ἔδινε τὸ σύνθημα τῆς προγραφῆς.

Ὁ Σουρῆς ἔγραψε βέβαια καὶ τὴν καθαρὴ δημοτική, ὅσες τοὐλάχιστο φορὲς καὶ τὴν ἄκρατη καθαρεύουσα καὶ σὲ μιὰ ἐποχὴ μάλιστα ἐκήρυξε ἰδανικό του καὶ αὐτὸς «τὸ κάλλος τὸ ἀμίμητον ἀττικωτάτης γλώσσης»· ὁ σταθερὸς ὅμως τύπος του εἶναι τὸ κάθε φανταστικὸ μῖγμα καὶ τῶν δυό, ποῦ τὸ ρυθμίζει ὄχι τόσο πάντοτε ἡ ἀνάγκη νὰ ἐπιδιώξῃ τὸ κωμικὸ ἀποτέλεσμα, ὅσο τὸ αὐθόρμητο καὶ φυσικό του αἴσθημα, ἴσως ἀκόμη καὶ ἡ ἀδιαφορία του, ἀντικαλλιτεχνικὴ πάντα, τοῦ «στίχοι νὰ γίνουν μόνο».

Ἂν ἡ ἐπίσημη ἐπιστήμη τοῦ συμβιβασμοῦ καὶ τῆς μέσης ὁδοῦ μὲ τὸ στόμα τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ της ἀρχηγοῦ ἐκήρυξε «τὸν γλωσσικὸν αὐτὸν τύπον τὸν μόνον νόμιμον, ὡς ἀσπαστὸν καὶ ἀπὸ τὴν πλειονότητα τοῦ ἔθνους» ἡ ἀδιάλλαχτη ἐπανάσταση, ποῦ σ' αὐτὸν ἴσα ἴσα τὸν τύπο ἔβλεπε τὸ μεγαλύτερο της ἐχθρὸ καὶ κίνδυνο, μὲ τὸ στόμα καὶ αὐτὴ τοῦ ἀρχηγοῦ της καταδίκασε μαζὶ μὲ τί γλῶσσα καὶ τὴν ποίηση πέρα πέρα τοῦ Ρωμιοῦ· τὸ πολὺ ἂν ἐπέτρεψε νὰ διαβάζεται ὁ Σουρῆς ὡς ἐφημεριδογράφος, ὡς ποιητὴς ὅμως — ποτέ!

Τοὐλάχιστο εἶχε τὴν εἰλικρίνεια νὰ ὁμολογήσῃ, πῶς μὲ ὅλη αὐτὴ τὴν καταδικαστικὴ ἀπόφαση δὲ θὰ κατώρθωνε

καὶ οὔτε κἂν θὰ γύρευε, ἔστω καὶ γιὰ νὰ μὴ χαλάσῃ «τοῦ ὄχλου τὸ κέφι» νὰ τὸν κατεβάσῃ «ἀπὸ τὸν ἀψηλὸ θρόνο τῆς κοινῆς γνώμης».

Καὶ ἀλήθεια καθισμένος σ' αὐτὸν τὸ ἀψηλό του θρόνο, συνοδευμένος μὲ τὴν ἀσάλευτη πίστη τῆς γενεᾶς του, ποῦ τὸν πρωτανέβασε σ' αὐτὸν καὶ γέρασε μαζί του, ἀφοῦ τὸν ἐτίμησε καὶ τὸν ἀγάπησε ὅσο κανέναν ἄλλο, κατέβηκε ὁ Σουρῆς στὸν τάφο. Ἂν βαραίνῃ γιὰ τὴ μέλλουσα κρίση καὶ μπρὸς στὸν ἀδέκαστο κριτὴ τῶν φιλολογικῶν ἀξιῶν ἡ μαρτυρία καὶ ἡ ἀναγνώριση τῆς σύγχρονης γενεᾶς, ὁ ποιητὴς τοῦ Ρωμιοῦ τὴν ἔχει ὁμόφωνη ὅσο κανεὶς ἄλλος μὲ τὸ μέρος του.

Ι. Ν. ΓΡΥΠΑΡΗΣ

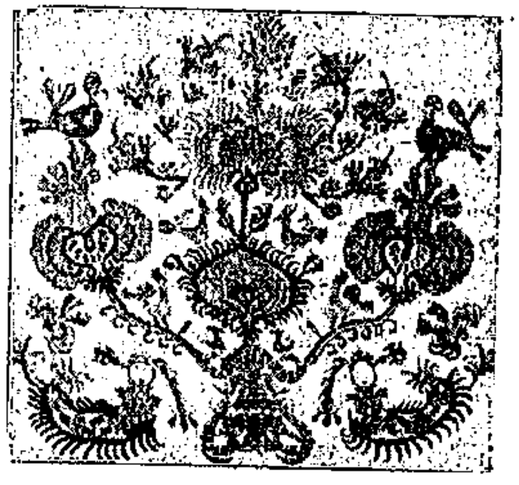

Η ΕΝ ΕΠΙΔΑΥΡΩ ΠΡΩΤΗ ΕΘΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

Αφοῦ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἔλαβε τὴν γενναίαν ἀπόφασιν ν' ἀποτινάξῃ τὸν βαρύτατον τῆς τυραννίας ζυγόν, ὑπὸ τὸν ὁποῖον ἔκαμπτε τὸν τράχηλον ἐπὶ τόσους αἰῶνας, εὐθὺς μετὰ τὰ πρῶτα ἀνδραγαθήματα, ἐσκέφθη ὅτι ὤφειλεν ὄχι μόνον ἐθνικῶς νὰ δράσῃ ἡνωμένον διὰ τῶν ὅπλων, ἀλλὰ καὶ πολιτικῶς νὰ συνταχθῇ ὅσον τὸ ἐπέτρεπεν ἡ κατάστασις, διὰ νὰ ἔχῃ ἑδραιοτέραν τὴν βάσιν ἡ ὑπόστασίς του καὶ διὰ νὰ διεξαχθῇ ἐντονώτερον καὶ συστηματικώτερον ὁ δεινὸς ἀγὼν τὸν ὁποῖον ἀνελάμβανε.

Τὸ πρῶτον πρὸς τὸν ἀνωτέρω σκοπὸν διάβημα ὑπῆρξεν ἡ συγκρότησις τῆς ἐν τῇ μονῇ Καλτεζῶν Συνελεύσεως. Εἰς τὸ ὀρεινὸν αὐτὸ χωρίον συνῆλθον ἱκανοὶ ἐκ τῶν προκρίτων καὶ ἐξέλεξαν τὴν Γερουσίαν «ὅλου τοῦ δήμου τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Πελοποννήσου». Τὸ πρακτικὸν τῆς συστάσεως αὐτῆς φέρει ἡμερομηνίαν 26 Μαΐου 1821, ὑπογράφονται δ' ἐν αὐτῷ τριάκοντα ἐν ὅλῳ πρόκριτοι, ἔχοντες, ὡς δηλοῦται, «καὶ τὴν γνώμην ὅλων τῶν λοιπῶν ἀπόντων μελῶν».

Ἡ διάρκεια τῆς ἐξουσίας τοῦ οὕτω καταρτισθέντος σώματος ὡρίζετο διὰ τοῦ πρακτικοῦ «μέχρι τῆς ἁλώσεως τῆς Τριπολιτσᾶς καὶ δευτέρας κοινῆς σκέψεως». Μετὰ ταῦτα ἡ συνέλευσις διελύθη, ἡ δὲ Γερουσία ἐγκατασταθεῖσα εἰς Στεμνίτσαν ἐξέδωκεν ἐγκυκλίους περὶ ἐγκαταστάσεως ἐφορειῶν καὶ ὑπεφορειῶν εἰς τὰς πρωτευούσας τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῶν δήμων, μεριμνῶσα περὶ τῆς εἰσπράξεως τῶν τέως εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς καταβαλλομένων φόρων, περὶ τῆς προμηθείας τῶν ἀναγκαιούντων διὰ τὰ στρατεύματα ἐροδίων, περὶ τῆς ἐξασφαλίσεως τῶν τροφίμων καὶ τῶν προϊόντων διὰ τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς ἐξαγωγῆς αὐτῶν, περὶ τῆς περιθάλψεως τῶν οἰκογενειῶν τῶν ἐν ταῖς μάχαις πιπτόντων ἀγωνιστῶν· ἐξηκολούθησε δέ, καθ' ἣν εἶχε διὰ τῆς πράξεως περὶ τῆς συστάσεώς της ἐντολήν, νὰ «συσκέπτεται, προβλέπῃ καὶ διοικῇ καὶ κατὰ τὸ γενικὸν καὶ κατὰ τὸ μερικόν, ἁπάσας τὰς ὑποθέσεις, διαφόρας καὶ πᾶν ὅ,τι συντείνει εἰς τὴν κοινὴν εὐταξίαν, ἁρμονίαν, ἐξοικονομίαν τε καὶ εὐκολίαν τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος».

Ἡ ἄφιξις τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου ἐτάραξε τὸ νεο-

Ὁ πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως Ἀλέξανδρος Μαυροκορδᾶτος.

παγές, ἀσταθὲς δὲ ἀκόμη καὶ ἀβέβαιον πολιτικὸν καθεστώς. Τὸ ὄνομα, τὸ ὁποῖον ἔφερε, καὶ οἱ θησαυροί, τῶν ὁποίων ἐπιστεύετο ὅτι ἦτο κομιστής, κατέστησαν αὐτὸν ἀμέσως δημοφιλέστατον παρὰ τῷ λαῷ, ὅστις τὸν ἀπεκάλει *πρίντσιπα* καὶ *αὐθέντην*· περὶ αὐτὸν δὲ συνετάχθησαν οἱ πλεῖστοι τῶν στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν, ἐνῷ οἱ πρόκριτοι ἠρνήθησαν νὰ ὑποκύψουν. Ὀχλαγωγίαι διὰ τοῦτο πολλαὶ ἐπηκολούθησαν καὶ ρήξεις αἱματηραὶ ἠπειλοῦντο, ἀποσο-

βηθεῖσαι εὐτυχῶς διὰ τῆς συνέσεως καὶ τῆς μετριοπαθείας τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τῆς ὑποχωρήσεως τῶν σωφρονεστέρων πολιτικῶν. Οὕτως ἡ ἔρις, ἥτις ἀνέκαθεν ὑπῆρξεν ὁ ὀλεθριώτατος ἐχθρὸς τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, ἀνεφάνη ἀπὸ τοῦ πρώτου σταδίου τοῦ Ἀγῶνος, τὸν ὁποῖον ἔμελλε δυστυχῶς νὰ παρακολουθήσῃ καθ' ὅλας αὐτοῦ τὰς φάσεις καὶ πολυτρόπως νὰ ζημιώσῃ αὐτόν.

*
* *

Ὁ Ὑψηλάντης ἀναλαβὼν τὴν γενικὴν στρατιωτικὴν ἀρχηγίαν, καθὼς καὶ τὴν ἐπιτόπιον πολιτικὴν ἐξουσίαν — ἀφοῦ διελύθη μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τριπόλεως ἡ ἐν Καλτεζαῖς συσταθεῖσα Γερουσία, δὲν ἐπῆλθε δὲ συμφωνία μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν προκρίτων περὶ τῆς προσωρινῆς διοικήσεως τῆς Πελοποννήσου — ἐπροσκάλεσε δι' ἐγκυκλίων αὐτοῦ εἰς Γενικὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς τε Πελοποννήσου καὶ τῆς Στερεᾶς καὶ τῶν Νήσων.

Ἤδη νέοι παράγοντες εἰσῆλθον εἰς τὴν πολιτικὴν κίνησιν τῆς χώρας, οἱ κατ' Αὔγουστον ἔξωθεν ἀφικόμενοι Ἀλέξανδρος Μαυροκορδᾶτος καὶ Θεόδωρος Νέγρης, μέλλοντες νὰ διαδραματίσουν, καὶ μάλιστα ὁ πρῶτος ἐξ αὐτῶν, ἐπιφανὲς πρόσωπον κατὰ τὴν ἐφεξῆς σταδιοδρομίαν. Ἦσαν δὲ ἀμφότεροι Φαναριῶται, μορφωμένοι καὶ κάτοχοι γνώσεων παντοειδῶν· ὁ Μαυροκορδᾶτος ἰδίως ἦτο ἐξοικειωμένος καὶ ἐξ οἰκογενειακῶν παραδόσεων πρὸς τὸν Εὐρωπαϊκὸν πιλιτισμόν, θεωρητικῶς δὲ πολὺ ἐμπειρότερος τῶν ἐντοπίων περὶ τὰ πολιτικὰ καὶ κυβερνητικὰ ζητήματα. Συνηντήθησαν οὗτοι μετὰ τοῦ Ὑψηλάντου καὶ ἔστερξαν νὰ συνεργασθοῦν μετ' αὐτοῦ, ἀλλὰ χωρὶς ν' ἀναγνωρίσουν πράγματι τὴν ὑπεροχήν του ἐν τῇ ἐξουσίᾳ καὶ τὰ δικαιώματά του ἐπὶ τῆς ἀρχῆς. Ὅθεν συνεννοηθέντες μεταξύ των ἐπροσκάλεσαν δι' ἐγκυκλίων τοὺς κατοίκους τῆς Στερεᾶς νὰ πέμψουν πληρεξουσίους εἰς Μεσολόγγιον καὶ Ἄμφισσαν τὴν ἡμέραν τῆς 14 Σεπτεμβρίου, ἑορτὴν τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ὅπως συσκεφθοῦν περὶ τῶν κοινῶν.

*
* *

Αἱ δύο τοπικαὶ συνελεύσεις τῆς Δυτικῆς καὶ Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἐπεράτωσαν τὰς ἐργασίας των, ἡ μὲν τοῦ Μεσολογγίου τὴν 9 Νοεμβρίου 1821, ἡ δὲ τῆς Ἀμφίσσης περὶ τὰ τέλη τοῦ αὐτοῦ μηνός, μεθ' ὃ ἐγένοντο αἱ ἐκλογαὶ τῶν πληρεξουσίων διὰ τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν ἢ Ἐθνικὴν Βουλήν, ὅπως ἐλέγετο ἀκόμη εἰς τὴν φρασεολογίαν τῶν μερικῶν Συνελεύσεων. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀπεφασίζετο ἡ ἀνασύστασις τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας μετὰ συνεννοήσεις γενομένας ἐν Βερβένοις καὶ ἐν Ζαρακόβᾳ, ἥτις ἐξέλεξεν ὡς Πρόεδρον αὐτῆς τὸν Ὑψηλάντην καὶ κατήρτισεν ὀργανισμὸν διοικήσεως ἀνάλογον περίπου πρὸς τοὺς τῆς Δυτικῆς καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ὑπογραφέντα κατόπιν, τὴν 27 Δεκεμβρίου 1821, ἐν Ἐπιδαύρῳ.

Ὡς ἕδρα τῆς συγκληθείσης Ἐθν. Συνελεύσεως κατ' ἀπαίτησιν τοῦ Ὑψηλάντου ὡρίσθη τὸ Ἄργος, προτιμηθὲν τῆς Τριπόλεως, ἔνθα εἶχον ἀναπτυχθῇ ὀλέθρια λοιμικὰ νοσήματα. Ἐκεῖ ἤρχισαν συρρέοντες οἱ πληρεξούσιοι, οἵτινες, μὴ ὑπάρχοντος ἐκλογικοῦ συστήματος — τὸ ὁποῖον ἀληθῶς καὶ δὲν ἦτο εὔκολον νὰ καταρτισθῇ ταχέως καὶ ἐκ τοῦ προχείρου ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις — ἐξελέγησαν αὐθαιρέτως ὑπὸ τῶν τοπικῶν κυβερνήσεων τῶν τριῶν τμημάτων, αἵτινες εἶχον ἐπιφυλάξῃ εἰς ἑαυτὰς τὸ δικαίωμα τοῦτο. Ἀλλ' αἱ ἐργασίαι ἀνεβάλλοντο, διότι καθυστέρουν οἱ πληρεξούσιοι τῆς Ἀχαΐας καὶ τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἑλλάδος, ὁ δὲ Ὑψηλάντης, πιεζόμενος ὑπὸ τῶν δυσφορούντων διὰ τὴν χρονοτριβὴν ἀντιπροσώπων τῆς λοιπῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν Νήσων, ἠναγκάσθη νὰ προβῇ εἰς τὴν τυπικὴν τελετὴν τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνελεύσεως, γενομένην τὴν 2 Δεκεμβρίου ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου ἐν Ἄργει. Τὸν πανηγυρικὸν λόγον ἐπὶ τῇ ἑορτῇ ταύτῃ ἐξεφώνησεν ὁ σοφὸς διδάσκαλος τοῦ Γένους Νεόφυτος Βάμβας, παραστήσας τὰ δεινὰ τῆς ἀναρχίας καὶ συστήσας τὴν ὁμόνοιαν εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους.

Δὲν ἐβράδυναν ἐν τούτοις νὰ φθάσουν καὶ οἱ πληρεξούσιοι τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἑλλάδος μετὰ τοῦ Νέγρη καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου, καθὼς καὶ οἱ εἰσέτι καθυστεροῦντες Πελοποννήσιοι, καὶ ἡ ἄφιξίς των ἐπέτεινε τὸν ὑπολανθάνοντα

πολιτικὸν ἀναβρασμόν. Ἡ ἀριθμητικὴ ὑπεροχὴ τῶν ἀντιπάλων τοῦ Ὑψηλάντου ἦτο καταφανής, καθότι καὶ οἱ εἰς αὐτὸν τέως προσκείμενοι ἀντιπρόσωποι, τῆς Ὕδρας πρὸ πάντων καὶ τῶν ἄλλων νήσων, ἤρχισαν νὰ τρέπωνται μᾶλλον πρὸς τοὺς ἀντιθέτους. Ὅθεν ὁ Ὑψηλάντης, ἀθυμήσας καὶ θέλων ν' ἀποσοβήσῃ ἐνδεχομένας συγκρούσεις μεταξὺ τῶν ὑποστηριζόντων αὐτὸν ὁπλαρχηγῶν καὶ τῶν ὀπαδῶν τῶν ἀντιθέτων, ἀπεχώρησε μεταβὰς εἰς τὸ ἐν Κορίνθῳ συστηθὲν στρατόπεδον, ὅπου ἠκολούθησεν αὐτὸν καὶ ὁ Κολοκοτρώνης, οὕτω δὲ οἱ ἀντίπαλοί του ἔμειναν κύριοι τοῦ πεδίου. Ἐνταυτῷ, ἐπειδὴ εἰς τὸ Ἄργος εἶχον συρρεύσῃ ἄτακτα στίφη ὁπλοφόρων, ἱκανὰ νὰ προξενήσουν ταραχὰς καὶ νὰ παρεμβάλουν προσκόμματα εἰς τὰς ἐργασίας τοῦ Σώματος, ἡ Συνέλευσις ἀπεφάσισε νὰ μεταφέρῃ τὴν ἕδραν αὐτῆς εἰς τὸ χωρίον Πιάδα, κείμενον παρὰ τὴν ἀρχαίαν Ἐπίδαυρον, ὅπου θὰ εὑρίσκετο ἐν μεγαλυτέρᾳ ἀσφαλείᾳ ἀπὸ ἐνδεχομένων τολμηρῶν πραξικοπημάτων τῶν ἐναντίον. Εἰς ἐκεῖνο λοιπὸν τὸ ταπεινὸν χωρίον μὲ τὰ ὀλίγα, τὰ πενιχρὰ καὶ πάσης ἀνέσεως ἐστερημένα οἰκήματα ἔλαβε τὴν ἐπίσημον ἀρχὴν ὁ πολιτικὸς βίος τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος.

*
* *

Ἡ πρώτη Ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις ἤρχισε τὰς ἐργασίας της τὴν 20 Δεκεμβρίου 1821, καταρτίσασα τὸν ἐσωτερικὸν αὐτῆς κανονισμόν. Ἡ σύνθεσίς της ἦτο ἀρκετὰ περίεργος: ἡ Πελοπόννησος ἐξέλεξεν 20 πληρεξουσίους, ἡ Δυτικὴ Ἑλλὰς 8, αἱ νῆσοι Ὕδρα, Σπέτσαι, Ψαρὰ 13, καὶ ἡ Κάσσος 1, οὐδεμιᾶς ἐκ τῶν ἄλλων νήσων τοῦ Αἰγαίου ἀντιπροσωπευθείσης, ἡ δὲ Ἀνατολικὴ Ἑλλὰς 26. Οἱ πληρεξούσιοι ἔφερον τὸν περίεργον τίτλον «παραστάται»· ἀλλὰ τὸ περιεργότερον εἶναι ὅτι ἡ Ἀνατολικὴ Ἑλλάς, μὴ ἀρκουμένη εἰς τὸν δυσαναλόγως ὑπέρογκον ἀριθμὸν τῶν ἀντιπροσώπων της, ἔπεμψε καὶ ἄλλους, φέροντας τὸν τίτλον τοῦ «συνηγόρου». Ἐξελέγησαν οὗτοι ὑπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὁ δὲ διορισμός των ἀνέγραφε ὡς ἑξῆς τὰ καθήκοντα καὶ τὰ δικαιώματα αὐτῶν: «Ὁ Πατριώτης ***δεῖνα*** ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν

» ***δεῖνα*** στέλλεται παρ' ἡμῶν ὡς συνήγορος τῆς ἐπαρχίας, » διὰ νὰ συμπαρευρεθῇ καὶ γνωμοδοτήσῃ περὶ τῶν συμφε- » ρόντων καὶ τῆς ἐπαρχίας του ***καὶ τῆς Ἑλλάδος γενικῶς*** » καὶ ἐπέχῃ τόπον, ἕως οὗ νὰ τελειώσῃ ἡ Συνέλευσις. Ἐν » δὲ τῇ Συνελεύσει νὰ εἶναι καὶ αὐτὸς ἰσόψηφος καὶ ἰσοδύ- » δύναμος μὲ τὰ λοιπὰ μέλη ὅλων τῶν Ἐπαρχιῶν. Διὸ καὶ » τῷ ἐδόθη τὸ παρόν μας ἐνυπόγραφον καὶ ἐσφραγισμένον». Ὥστε οὐδεμία ὑπῆρχε διαφορὰ μεταξὺ τῶν παραστατῶν καὶ τῶν συνηγόρων. Συμπαρήδρευε δὲ μετὰ τῶν πληρεξουσίων τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ ὁ ἀντιπρόσωπος τῶν ἐν Τουρκίᾳ Σουλιωτῶν καὶ τῶν συμμάχων Τουρκαλβανῶν, μολονότι, ὡς λέγει ὁ Τρικούπης, ἡ συμμαχία αὕτη ἦτο ἤδη διαλελυμένη. Ἦτο δὲ ὁ ἀντιπρόσωπος οὗτος, ὡς εἰκάζω, ὁ Σουλιώτης, ὁ εἰς τὰ πρακτικὰ ὑπογραφόμενος οὕτω: *φότο μπόμπορη*.

Κατὰ τὴν προκαταρκτικὴν ταύτην συνεδρίασιν παρευρέθησαν τεσσαράκοντα καὶ εἷς ἀντιπρόσωποι διὰ τὸν λόγον βεβαίως ὅτι οἱ λοιποὶ ἐβράδυναν νὰ προσέλθουν ἐγκαίρως· ἦσαν δὲ οὗτοι ἐκ μὲν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος δεκαοκτώ, ἐκ δὲ τῆς Δυτικῆς ἓξ, ἐκ τῆς Πελοποννήσου ἑπτὰ καὶ ἐκ τῶν νήσων δέκα. Ἡ συνάθροισις αὕτη τόσων ἀνδρῶν ἐγκρίτων ἀπὸ πάσης περίπου χώρας τῆς Ἑλληνικῆς Πατρίδος, συντελουμένη διὰ πρώτην φορὰν μετὰ τόσους αἰῶνας στυγνῆς δουλείας, ἐπὶ τῷ σκοπῷ ὅπως οὗτοι ἐλευθέρως συσκεπτόμενοι θέσωσι τὰ θεμέλια τῆς μελλούσης πολιτικῆς ὑπάρξεως τοῦ Ἔθνους, ἐπροκάλει ἄρρητον αἴσθημα συγκινήσεως εἰς τὰς ψυχὰς τῶν συνελθόντων καὶ πάντων ἐν γένει τῶν παρεστώτων κατὰ τὴν ἐπίσημον ἐκείνην σκηνήν. Ὡς βεβαιοῖ δὲ ὁ Ν. Δραγούμης εἰς τὰς «Ἱστορικὰς Ἀναμνήσεις» του, οἱ ἐπιζήσαντες διηγοῦντο ὅτι δάκρυα χαρᾶς ἔρρεον ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν πάντων, ἀντηλλάσσοντο δὲ χαρμόσυνοι ἀσπασμοὶ ὡς κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Ἀναστάσεως.

Ὁ χῶρος ἔνθα ἐγένετο ἡ συνεδρίασις αὕτη δὲν ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν, οὔτε μνημονεύεται εἰς τὸ πρακτικόν, τὸ ὁποῖον μετά τινων ἄλλων ἐγγράφων κατώρθωσε νὰ περισώσῃ ἡ εὐσεβὴς μέριμνα τοῦ μακαρίτου Μάμουκα, τοῦ ἐκδώσαντος ἐν ἔτει 1839 τὴν πολύτιμον συλλογὴν ὑπὸ τὸν

τίτλον «Τὰ κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος». Ἀλλ' ἐπειδὴ εἰς τὸ μικρὸν καὶ ἄσημον χωρίον δὲν ὑπῆρχεν οἴκημα κατάλληλον καὶ πρὸ πάντων ἱκανὸν νὰ περιλάβῃ τόσα ἄτομα, εἰκότως δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ συνεδρίασις ἔγινεν ἢ ἐντὸς ναοῦ τινος, ἢ πιθανώτερον ἐν ὑπαίθρῳ κατὰ τὸ ἀρχαῖον καὶ ἀπέριττον σύστημα.

Παραδόξως δὲ κατὰ τὴν Συνέλευσιν παρετηρεῖτο καὶ ἓν πρώϊμον διὰ τοὺς καιροὺς καὶ τὴν περίστασιν φαινόμενον φεμινισμοῦ, ἡ παρουσία τουτέστι μεταξὺ τῶν ἀκροατῶν καὶ τῆς περιφήμου ἡρωΐδος τῆς Μυκόνου Μαντοῦς Μαυρογένους.

*
* *

Ὁ κατὰ τὴν προκαταρκτικὴν συνεδρίασιν δοθεὶς ὑπὸ τῶν πληρεξουσίων ὅρκος εἶχεν ὡς ἑξῆς:

«Ὁρκιζόμεθα εἰς τὸ ὄνομα τῆς Τρισυποστάτου Θεότητος » καὶ εἰς τὸ σεβαστὸν ὄνομα τῆς Πατρίδος νὰ συσκεπτώ- » μεθα ἐν εἰλικρινείᾳ, καθαρᾷ καὶ ἀδελφικῇ ἀγάπῃ, ἀδια- » φοροῦντες περὶ τῶν προσωπικῶν συμφερόντων μας καὶ » φροντίζοντες περὶ μόνου τοῦ κοινοῦ τῆς Ἑλλάδος συμ- » φέροντος».

Εἰς τὸν καταρτισθέντα δὲ κατὰ τὴν συνεδρίασιν ταύτην καὶ ψηφισθέντα Κανονισμὸν διαφαίνεται ἡ συνεσταλμένη καὶ δοκιμαστικὴ προσπάθεια τῶν πρωτοπείρων, τῶν ἐπιδιδομένων εἰς ἔργον, τοῦ ὁποίου δὲν ἔχουν ἀκόμη σαφῆ τὴν γνῶσιν καὶ τὴν ἀντίληψιν. Τὸ λεκτικὸν εἶναι ἐν γένει ἀρκετὰ ἀνώμαλον, παρατηρεῖται δὲ καὶ δυσχέρεια περὶ τὴν ἀπόδοσιν τῶν ἀλλαχοῦ καθιερωμένων κοινοβουλευτικῶν ὅρων. Οὕτως ἡ Συνέλευσις καλεῖται «νομοθετική»· ἡ ἔννοια τῆς ἀπαρτίας ἀποδίδεται διὰ τῆς φράσεως: «ἡ Συνέλευσις εἶναι πλήρης», ὁ ὅρος δὲ οὗτος ἄλλως τε ἐξηκολούθησεν ἰσχύων μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως τοῦ 1862· ἡ πρότασις λέγεται «πρόβλημα»· συχνὴ δὲ εἶναι ἡ χρῆσις ἀκυρολογιῶν, ὡς λόγου χάριν: «δὲν ἐπιτρέπεται εἰς κανένα ν' *ἀναλύπτῃ* ὅσα λέγονται ἐντὸς τῆς Συνελεύσεως», καὶ ἀμέσως κατόπιν: «*εἰς ἀμοιβαίαν πληροφορίαν τοῦ ζήλου τῶν μελῶν τῆς Συνελεύσεως* εἰς ὅσα ἀφορῶσι μόνον τὸ γενικὸν συμφέρον τῆς Ἑλλάδος, ὁρκίζεται ἡ Συνέλευσις κλπ».

Ἀρκεταὶ τῶν διατάξεων παρουσιάζουν περισσὴν ἀφέλειαν· ἐπὶ παραδείγματι τὸ ἄρθρον ιδ' ἔχει ὡς ἑξῆς: Ἡ Συνέλευσις νὰ φυλάττῃ τὸ ἀπαιτούμενον σέβας τόσον κατὰ τοὺς λόγους, *ὅσον κατὰ τὸ κάθισμα καὶ λοιπά*». Τὸ ἄρθρον ιε': «Ἕκαστον τῶν μελῶν χρεωστεῖ νὰ προσέχῃ εἰς τὴν διατρέχουσαν ὁμιλίαν καὶ νὰ μὴ ὁμιλῇ ἰδιαιτέρως εἰς τρόπον ἐνοχλητικὸν πρὸς τὴν Συνέλευσιν»· καὶ τὸ ἄρθρ. ις': «Κανένα ἀπὸ τὰ μέλη της δὲν δύναται νὰ διακόψῃ τὸν λόγον τοῦ ἄλλου, *καὶ ἂν φαίνεται ἄτακτος*». Παραδοξότατον δὲ καὶ ὅπωσοῦν ἀκατανόητον εἶναι τὸ κ' ἄρθρον, ἔχον ἐπὶ λέξει οὕτως: «Εἰς τὸ διάστημα τῆς Συνελεύσεως ὅστις ἔξωθεν θέλει νὰ δώσῃ ἔγγραφον γνώμην περὶ τοῦ διοργανισμοῦ τῆς Βουλῆς (;), νὰ εἶναι δεκτὴ εἰς ἐξέτασιν καθ' ὅποιον τρόπον καὶ τῶν μελῶν τὰ προβλήματα. Περὶ τούτου ἔγγραφος τῆς Συνελεύσεως νὰ γίνῃ φανέρωσις πρὸς τὸ κοινόν».

Κατὰ τὸν Κανονισμὸν τοῦτον ἡ Συνέλευσις διῃρέθη εἰς τέσσαρας κλάσεις, ἀντιστοιχούσας εἰς τὰ τέσσαρα μέρη τῆς χώρας ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ὁποίων συνεκροτήθη. Ἡ σειρὰ δὲ αὐτῶν ὡρίσθη διὰ κλήρου, καὶ ἔλαχεν ὁ μὲν πρῶτος κλῆρος εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, ὁ δεύτερος εἰς τὰς Νήσους, ὁ τρίτος εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα καὶ ὁ τέταρτος εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἑκάστη κλάσις ἐκάθητο εἰς ἰδιαιτέραν θέσιν, εἰς ὡρισμένην δὲ θέσιν καὶ σειρὰν ἐκάθηντο καὶ οἱ εἰς αὐτὴν ἀνήκοντες. Πρόεδρος προσωρινὸς ἐξελέγη ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, γραμματεῖς δὲ προσωρινοὶ προσελήφθησαν ἔξωθεν τοῦ σώματος ὁ Δημήτριος Τομαρόπ(ου)λος καὶ ὁ Γεώργιος Σταυρίδης. Ἐξελέγησαν δὲ καὶ τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ καταρτισμοῦ τοῦ Ὀργανικοῦ Νόμου, τοῦ Συνταγματικοῦ Χάρτου δηλαδή, τρία ἐξ ἑκάστης κλάσεως, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν ὁ Νέγρης, ὁ Αἰνιάν, ὁ Μαυροκορδάτος, ὁ Κωλέτης, ὁ Ὀρλάνδος, ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς κλπ.

Τὴν 1 Ἰανουαρίου τοῦ ἔτους 1822 ἡ Συνέλευσις συνῆλ-

θεν εἰς τὸ αὐτὸ μέρος ἐν Ἐπιδαύρῳ διὰ νὰ ψηφίσῃ τὸ προσωρινὸν πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος. Διὰ νομοθετικὸν σῶμα οὕτω πως κατηρτισμένον ὁ κλῆρος ἦτο βαρύς. Οἱ χρηστοὶ καὶ φιλοπάτριδες, ἀλλ' ἄγευστοι μαθήσεως ἄνδρες, οἱ ἀποτελοῦντες τὸ μέγιστον μέρος τοῦ ἐθνικοῦ ἐκείνου συνεδρίου, ἦσαν ἀνίδεοι πολιτικῶν γνώσεων, οἱ δὲ μᾶλλον εὐπαίδευτοι καὶ εἰδήμονες, εἰς τοὺς ὁποίους εἶχεν ἀνατεθῇ ὁ καταρτισμὸς τοῦ σχεδίου, δὲν ἦσαν ἀρκετὰ ἐντριβεῖς περὶ τὴν πρακτικὴν καὶ καταλληλοτέραν ἐφαρμογὴν τῶν πολιτικῶν θεωριῶν, ἐκ τῶν ὁποίων τινὲς αὐτῶν ἦσαν ἐμπεφορημένοι.

Ἀλλ' εἰς τὴν δυσχερῆ ἐκείνην περίστασιν παρέστη βοηθὸς κατ' ἀγαθὴν τύχην ὁ Ἰταλὸς πρόσφυξ Βικέντιος Γαλλίνας, ἀνὴρ πεπαιδευμένος, εἷς δ' ἐκ τῶν πρώτων Φιλελλήνων τῶν κατελθόντων εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ ἀγῶνος καὶ τὰ γνωσθέντα κατορθώματα τῶν ἑλληνικῶν ὅπλων. Εἰκάζω ἐκ τοῦ ὀνόματός του ὅτι κατήγετο ἐκ Βενετίας, συμπεραίνω δὲ τοῦτο ἐκ τῆς ὁμωνυμίας του μετὰ τοῦ Ὑακίνθου Gallina, ἑνὸς τῶν διαπρεπεστέρων συγγραφέων τοῦ νεωτέρου Ἰταλικοῦ θεάτρου, ἀποθανόντος πρὸ εἰκοσιπενταετίας περίπου. Ἦτο δὲ οὗτος Βενετὸς τὴν καταγωγήν, γράψας ὡραιοτάτας κωμῳδίας εἰς τὸ βενετικὸν ἰδίωμα. Ὁ Γαλλίνας βεβαίως θὰ εἶχεν ἀναμιχθῇ εἰς τὰ κινήματα ὑπὲρ τῶν φιλελευθέρων θεσμῶν, τὰ διενεργούμενα ὑπὸ τῆς μυστικῆς πολιτικῆς ἑταιρείας τῶν Καρβονάρων πολλαχοῦ τῆς Ἰταλίας καὶ ἰδίως ἐν Πεδεμοντίῳ, τῶν ὁποίων σεμμετέσχεν ἐνεργῶς καὶ ὁ ἀείμνηστος κόμης Σαντόρρε Σανταρόζα, ὁ βραδύτερον κατελθὼν ἐπίσης εἰς τὴν ἀγωνιζομένην Ἑλλάδα καὶ εὑρὼν ἔνδοξον θάνατον ἐν Σφακτηρίᾳ. Ὁ Γαλλίνας λοιπόν, εὐρυτέρας καὶ πρακτικωτέρας ὅπως δήποτε κεκτημένος γνώσεις περὶ τὸ θέμα, κατήρτισε τὸ σχέδιον τοῦ πρώτου Ἑλληνικοῦ Συντάγματος, τὸ ὁποῖον ἐπεξειργάσθησαν καὶ συνεπλήρωσαν οἱ τῆς Ἐπιτροπῆς. Ὅθεν καὶ τὸ ἐκλεγὲν κατόπιν Βουλευτικὸν Σῶμα εὐγνωμονοῦν, ἐτίμησε τὸν ξένον διὰ πολιτογραφήσεως καὶ μέλος αὐτῆς ἡ Συνέλευσις τὸν ἀνεκήρυξε, ψηφίσασα ἅμα ν' ἀπονεμηθῇ εἰς αὐτὸν τὸ ἀργυροῦν ἐθνικὸν παράσημον, τὸ ὁποῖον, κατὰ Μάρτιον τοῦ 1822 ἱδρυθὲν διὰ ν' ἀπονεμηθῇ εἰς μόνα τὰ μέλη τῆς πρώτης Συνελεύσεως, ἐπραγματοποιήθη πολὺ βραδύτερον ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος, κατὰ τὸ 1835.

* * *

Εἶνε γνωστὸν τὸ πρῶτον τοῦτο Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος, τοῦ ὁποίου πολλάκις ἀνεδημοσιεύθη τὸ κείμενον. Ἡ προτασσομένη αὐτοῦ βραχεῖα, ἀλλ' ἐκφραστικὴ εἰσαγωγὴ φέρει ὄντως τὴν σφραγῖδα ὑπερόχου μεγαλείου:

« *Ἐν ὀνόματι τῆς Ἁγίας καὶ Ἀδιαιρέτου Τριάδος.*

» *Τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος, τὸ ὑπὸ τὴν φρικώδη Ὀθωμανικὴν δυναστείαν, μὴ δυνάμενον νὰ φέρῃ τὸν βαρύτατον καὶ ἀπαραδειγμάτιστον ζυγὸν τῆς τυραννίας, καὶ ἀποσεῖσαν αὐτὸν μὲ μεγάλας θυσίας, κηρύττει σήμερον διὰ τῶν νομίμων Παραστατῶν του, εἰς Ἐθνικὴν συνηγμένων Συνέλευσιν, ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ὕπαρξιν καὶ ἀνεξαρτησίαν.*

» *Ἐν Ἐπιδαύρῳ τὴν α' Ἰανουαρίου ἔτει ᾳωκβ' καὶ Α' τῆς Ἀνεξαρτησίας.*»

Ἀποτελεῖται ἐξ ἄρθρων ἐν συνόλῳ ἑκατὸν δέκα, διαιρεῖται δὲ εἰς πέντε τίτλους, ὧν ἕκαστος ὑποδιαιρεῖται εἰς τμήματα. Τὰς διατάξεις αὐτοῦ διέπει πνεῦμα φιλελεύθερον δικαιοσύνης, ἰσότητος καὶ ἀνεξιθρησκείας. Καταργεῖ τὰ βασανιστήρια καὶ τὴν ποινὴν τῆς δημεύσεως καὶ προστατεύει τὴν ἐλευθερίαν τοῦ πολίτου· ἐγκαθιστᾷ Διοίκησιν, ἀποτελουμένην ἐκ δύο σωμάτων, τοῦ Βουλευτικοῦ καὶ τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, ἑκάστου τῶν ὁποίων ὁρίζει τὰ δικαιώματα καὶ τὰ καθήκοντα· θεσπίζει ὅτι τὸ Ἐκτελεστικὸν θὰ ἐκλέγῃ ὀκτὼ «ὑπουργούς», μεταξὺ τῶν ὁποίων πρῶτος εἶναι ὁ Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας, ἔχων ἐνταυτῷ τὴν ἐπιστασίαν τῶν Ἐξωτερικῶν, οἱ δὲ λοιποὶ ἑπτά, ὁ τῶν Ἐσωτερικῶν, ὁ τῆς Οἰκονομίας, ὁ τοῦ Δικαίου, ὁ τῶν Πολεμικῶν, ὁ τῶν Ναυτικῶν, ὁ τῆς Θρησκείας καὶ ὁ τῆς Ἀστυνομίας· θέτει τὰς βάσεις τοῦ μέλλοντος δικαστικοῦ σώματος, προνοοῦν περὶ ἱδρύσεως «Κριτηρίων» καὶ περὶ διορισμοῦ «Κριτῶν καὶ Εἰρηνοποιῶν»· ὁρίζει ὡς προσωρινὴν ἕδραν τῆς Διοικήσεως τὴν Κόρινθον·

ἀναγράφει ὅτι ἡ σφραγὶς τῆς Διοικήσεως θὰ φέρῃ «χαρακτηριστικὸν σημεῖον τὴν Ἀθηνᾶν μετὰ τῶν συμβόλων τῆς φρονήσεως», ὅτι δὲ «τὰ χρώματα τοῦ ἐθνικοῦ σημείου καὶ τῶν σημαιῶν τῆς θαλάσσης καὶ τῆς ξηρᾶς διορίζονται τὰ ἑξῆς, ***κυανοῦν*** καὶ ***λευκόν***· προνοεῖ δὲ καὶ περὶ περιθάλψεως τῶν χηρῶν καὶ ὀρφανῶν τῶν φονευομένων εἰς τὸν ὑπὲρ Πατρίδος πόλεμον καὶ περὶ βραβεύσεως καὶ ἀμοιβῆς τῶν «ἀνδραγαθούντων». Τὸ Σύνταγμα ὑπογράφεται ὑπὸ τοῦ Προέδρου τῆς Συνελεύσεως Α. Μαυροκορδάτου καὶ πεντήκοντα ὀκτὼ πληρεξουσίων.

Τὴν 9 Ἰανουαρίου ἡ Συνέλευσις ἐψήφισε τὸν ὀργανισμὸν τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως ὁρίσασα τοὺς βαθμοὺς καὶ τὴν ἀντιμισθίαν εἰς γρόσια. Καὶ οἱ μὲν βαθμοὶ ἦσαν ὁ τοῦ στρατηγοῦ, τοῦ ἀντιστρατήγου, τοῦ χιλιάρχου, τοῦ ὑποχιλιάρχου, τοῦ ταξιάρχου, τοῦ ἑκατοντάρχου, τοῦ πεντηκοντάρχου καὶ τοῦ σημαιοφόρου· ὁ δὲ μισθὸς τοῦ στρατηγοῦ ὡρίζετο εἰς γρόσια 800, τοῦ χιλιάρχου εἰς 400 καὶ τῶν λοιπῶν κατ' ἀναλογίαν μέχρι τοῦ σημαιοφόρου λαμβάνοντος γρόσια 50· ὁ ἁπλοῦς στρατιώτης ἐλάμβανε γρόσια 20· ὁ δὲ ἰατρός, ὁ χειρουργὸς καὶ ὁ ἱερεὺς ἐμισθοδοτοῦντο διὰ γροσίων 120.

Τὴν 15 Ἰανουαρίου ἡ Συνέλευσις ἐθέσπισεν ὅτι Πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ σώματος ἐξελέγη ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, μέλη δὲ αὐτοῦ οἱ Ἀθανάσιος Κανακάρης, Ἀναγνώστης Παπαγιαννόπουλος, Ἰωάννης Ὀρλάνδος καὶ Ἰωάννης Λογοθέτης. Τὴν αὐτὴν δὲ ἡμέραν, καθ' ἣν καὶ ἔληξαν αἱ ἐργασίαι της, ἀπηύθυνεν ἐν εἴδει λογοδοσίας διακήρυξιν πρὸς τὸν ἑλληνικὸν λαόν, περιλαμβάνουσαν ὀρθὰς κρίσεις καὶ πολλὰς φιλοπάτριδας καὶ σώφρονας ὑποθήκας, περαινομένην διὰ τῶν ἑξῆς ἀξιοσημειώτων λόγων:

«Ταῦτα διακηρύττει ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις πρὸς τὸ Πανελλήνιον, ἓν καὶ μόνον προσεπιφέρουσα, ὅτι αὐτῆς μὲν ἐπερατώθη τὸ ἔργον καὶ διαλύεται σήμερον· ἔργον δὲ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ εἶναι νὰ φανῇ εὐπειθὴς καὶ ὑπήκοος εἰς τοὺς νόμους καὶ τοὺς ἐκτελεστὰς ὑπουργοὺς τῶν Νόμων. Ἕλληνες! Εἴπατε πρὸ ὀλίγου ὅτι δὲν θέλετε δουλείαν... ἀλλὰ μόνη ἡ μεταξύ σας ὁμόνοια καὶ ἀκριβὴς ὑποταγὴ εἰς τὴν Διοίκησιν

ἠμπορεῖ νὰ στερεώσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν σας. Εἴθε ὁ κραταιὸς τοῦ Ὑψίστου βραχίων ν' ἀνυψώσῃ καὶ ἀρχομένους καὶ ἄρχοντας, τὴν Ἑλλάδα ὁλόκληρον πρὸς τὴν πάρεδρον αὐτοῦ σοφίαν, ὥστε ν' ἀναγνωρίσωσι τ' ἀληθῆ των ἀμοιβαῖα συμφέροντα, καὶ οἱ μὲν διὰ τῆς προνοίας, οἱ δὲ λαοὶ διὰ τῆς εὐπειθείας νὰ στερεώσωσι τῆς κοινῆς ἡμῶν Πατρίδος τὴν πολύευκτον εὐτυχίαν. Εἴθε! Εἴθε!»

*
* *

Τοιαύτη ἡ ἀφετηρία τῆς πολιτικῆς σταδιοδρομίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους μετὰ τὴν ἀναγέννησίν του. Ἡ πορεία του ἔκτοτε δὲν ὑπῆρξεν ὁμαλὴ πάντοτε· ὁ δρόμος ἦτο τραχύς, αἱ περιστάσεις πολλάκις δυσμενεῖς, τὰ σφάλματα δὲ δεινά· πολλάκις ἐταλαιπωρήθη καθ' ὁδὸν καὶ πολλάκις ἀπεπλανήθη. Ἀλλ' ἡ χεὶρ τοῦ Κυρίου, ἥτις τὸ ἀνέστησεν, ἔσκεπε καὶ ἔσωζεν αὐτὸ ἐκ τῶν κινδύνων, ἡ δὲ φρόνησις καὶ ἡ φιλοπατρία τὸ ἐπανέφερεν εἰς τὴν εὐθεῖαν τρίβον καὶ τὸ ἦγαγεν εἰς νέα στάδια δόξης καὶ θριάμβων.

Σήμερον ὅτε συμπληροῦται ὁλόκληρος αἰὼν ἀπὸ τῆς ἐκκινήσεώς του, ἐγγίζει εἰς τὸ τέρμα τὸ ὀνειρευτὸν τῶν εὐκλεῶν ἀγώνων του. Τὰ ὅρια, ἅτινα θεοπνεύστως οἰονεὶ ὁ Ρήγας διέγραψεν εἰς τὸν χάρτην του τῆς μελλούσης ἐλευθέρας Ἑλλάδος, κατὰ τὸ μέγιστον μέρος ἀπεκτήθησαν, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ περαιτέρω ἐπεξετάθησαν. Καὶ σήμερον ὅτε ἡ Ἑλληνικὴ λόγχη χαράσσει νέας ἐπικὰς σελίδας εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς ἀνὰ τὰ ὄρη καὶ τὰ πεδία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐκεῖ ὅπου ἀκοίμητος ἦχεῖ ὁ ἀντίλαλος παλαιῶν ἐνδόξων ἀναμνήσεων, ἃς στρέψωμεν εὐσεβῶς τὸ βλέμμα πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ ἃς εὐλογήσωμεν μετὰ συγκινήσεως τὴν μνήμην ἐκείνων, οἵτινες ἔδωκαν πρῶτοι τὸ σύνθημα τῆς ἐθνικῆς ἐξεγέρσεως.

Μάρτιος 1921 ΜΠΑΜΠΗΣ ΑΝΝΙΝΟΣ

ΚΑΘΕΝΑΣ ΣΤΗ ΔΟΥΛΕΙΑ ΤΟΥ

Διήγημα

Με τὴ γυναῖκα μου εἴχαμε πάντα μιὰ παράξενη γκρίνια. Τὴν ἀρχίσαμε μιὰ μέρα—ἀνάθεμά τη γιὰ μέρα!—ἔτσι στὰ χωρατὰ καὶ τὴν καταντήσαμε... ἐκεῖ ποὺ μᾶς κατάντησε, νά. Καὶ οὔτε μπορῶ τώρα νὰ σᾶς πῶ ποιὸς ἀπὸ τοὺς δυό μας τὴν ἄρχισε, ἐγὼ ἢ ἐκείνη ἡ μακαρίτισσα. Μὰ ἂν κρίνω ἀπὸ τὸ φυσικό μου, ἄσφαλτα θὰ πῶ πῶς ἐγὼ τὴν ἄρχισα. Ἤμουνα στὰ νιᾶτα μου — ποιὸς ξέρει ἂν δὲν εἶμαι καὶ τώρα — ἕνα πειρακτήριο τοῦ διαβόλου! Μοῦ ἄρεσε νὰ πειράζω τὸν ἄλλο, νὰ τὸν πικραίνω, πολλὲς φορὲς καὶ νὰ τὸν παλαβώνω, ἔτσι γιὰ τὸ τίποτα.

Σὲ τέτοια διάθεση βρέθηκα ἐκείνη τὴν ἀναθεματισμένη μέρα κ' εἶπα τῆς γυναίκας μου ἄσκοπα:

— Δουλειὰ ποὺ τὴν κάνετε καὶ σεῖς οἱ νοικοκυρές! Ἔμπα ἔβγα στὸ σπίτι, πάει ἡ μέρα χαμένη. Ὤχ θεούλη μου, δὲ μ' ἔκανες καὶ μένα γυναῖκα!...

— Καὶ δὲ γίνεσαι;

— Τί νὰ γίνω; γυναῖκα;

— Ναί.

— Καὶ σὺ νὰ γίνῃς ἄντρας;

— Γιατί ὄχι;

Μοῦ ἀπαντοῦσε χαμογελαστά, μὰ ἐγὼ εἶδα στὰ μάτια της κάποιο θυμό. Σταμάτησα ὡς ἐκεῖ, μὰ ὁ πειρασμὸς δὲ μὲ ἄφηνε. Κάθε τόσο, ἅμα ἤθελα νὰ γελάσω, τῆς ἔριχνα δυὸ λόγια κι' ἄρχιζε ἡ λατέρνα τὸ σκοπό της. Τί θὲς καὶ δὲν ἔπαιζε: συρτό, πηδητό, καρτσιλαμᾶ, τσάμικο καὶ κρητικὸ ἀκόμα μὲ τὰ γιαταγάνια στὰ χέρια. Ἐγὼ ἔπεφτα κάτω ἀνάσκελα καὶ λυνόμουνα στὰ γέλοια. Ἅμα μ' ἔβλεπε ἔτσι, φράπ! τὴν πόρτα πίσω της καὶ πήγαινε στὴ γειτονιὰ νὰ ξεθυμάνῃ.

Μιὰ μέρα γύρισα ἀπὸ τὸ χωράφι ἦταν χινόπωρο ἀπάνω στὴν πρώτη σπορά. Δὲ θυμᾶμαι ἂν εἶχα κέφι νὰ τὴν πειράξω· ἤμουνα μάλιστα καὶ πικραμένος γιατὶ κάτι λογόφερα μὲ τὸ γείτονά μου. Μὰ καθὼς μπῆκα στὴν πόρτα καὶ τὴν εἶδα νὰ σέρνεται σὰν ξεγοφιασμένη ἀπὸ τὸ κόπο, μὲ καβάλησε ὁ πειρασμός.

— Μὲ τὸν ἥλιο τὰ μπάζουμε μὲ τὸν ἥλιο τὰ βγάζουμε, μουρμούρισα γυρισμένος στὸν τοῖχο, τ' ἔχουν τὰ ἔρμα καὶ ψοφοῦνε!

Ὤ-χώ! φωτιὰ ποῦ μ' ἄναψες! Μ' ἅρπαξε ἀπὸ τὸν ὦμο καὶ μὲ γύρισε μπροστά· ἔπειτα στεκάμενη ἀντίκρυ μου μὲ τὰ χέρια στοὺς γοφούς:

— Γιὰ νὰ σοῦ πῶ, μοῦ λέει, κάτι τὸ λὲς καὶ τὸ ξαναλές; θὰ πῇ πὼς τὸ θὲς στ' ἀλήθεια. Λοιπὸν νὰ τὸ ξέρεις· ἀπὸ αὔριο θ' ἀλλάξουμε, χωρὶς ἄλλο θ' ἀλλάξουμε...

— Τί; θὰ γίνῃς ἄντρας; ρώτησα γελῶντας.

— Δὲν ξέρω τί θὰ γίνω, μὰ δὲν κάθομαι πιὰ στὸ σπίτι.

— Τί θὰ κάνῃς;

— Θὰ πάω στὸ χωράφι καὶ νὰ κάτσῃς ἐσὺ στὸ σπίτι.

— Καλὰ εἶπα, κάνοντας νὰ φύγω γιὰ νὰ τὴν ἀφήσω νὰ ξεθυμάνῃ.

— Στάσου! προστάζει, μπαίνοντας στὴν πόρτα. Στὸ εἶπα· ἐγὼ θὰ πάω σύνταχα στὸ χωράφι. Ἐσὺ νὰ συγυρίσῃς τὸ σπίτι, τὰ παιδιὰ νὰ τὰ στείλῃς στὸ σκολειό τους, νὰ πᾷς στὸ ποτάμι νὰ πλύνῃς, νὰ φυλάξῃς τὴν κλῶσσα μὴ σοῦ τὴν πάρῃ τὸ γεράκι, νὰ ζυμώσῃς, καὶ τὸ βράδυ νὰ ἔχῃς ἕτοιμο φαγί...

— Μωρὲ δουλειές, εἶπα κοροϊδευτικά, τίποτ' ἄλλο δὲν ἔχει;

— Τίποτα.

Καλά, καὶ τὴν αὔγὴ ὅλα θὰ ξεχαστοῦνε, σκέφτηκα. Καὶ καθὼς ἤμουνα κουρασμένος ἀπὸ τ' ἀλέτρι, μόλις φάγαμε

ψωμί, ἔπεσα στὰ ροῦχα, γύρισα κατὰ τὸν τοῖχο καὶ τὸν πῆρα μονοροῦφι.

Τὴν αὐγὴ ξύπνησα ἀπὸ τὶς φωνὲς τῶν παιδιῶν. Καθὼς ἄνοιξα τὰ μάτια μου στραβώθηκα· ὁ ἥλιος πῆγε μεσημέρι. Μωρέ! Πετιέμαι ἀπάνω, τρέχουν τὰ παιδιὰ μὲ κλάματα γυρεύοντας τὴ μάννα τους.

Ξέχασα νὰ σᾶς πῶ πὼς εἴχαμε τρία παιδιά, τὰ δυὸ ἀγόρια κ᾽ ἕνα κορίτσι ἀπὸ ἑφτὰ ὡς δέκα χρονῶν.

— Θὰ πῆγε γιὰ νερό· μὴν κλαῖτε, τοὺς λέω.

Μὰ ποῦ νὰ σωπάσουν! ὅπου γύριζα μ᾽ ἔπαιρναν ἀπὸ κοντά, σὰν τὰ κλωσσοπούλια τὴν κλῶσσα. Τὸ ἕνα μοῦ γύρευε ψωμί, τ᾽ ἄλλο νερό, τ᾽ ἄλλο νὰ τοῦ δέσω τὰ παπούτσια, ποὺ δὲν ἤξερα τί νὰ πρωτοκάνω. Παραλίγο νὰ γίνωμε τέσσερα μωρά, γιατὶ καὶ μένα ἄρχισαν νὰ μὲ τσούζουν τὰ μάτια. Κάθε αὐγὴ πρὶν νὰ ξεκινήσω εὕρισκα ἕτοιμο τὸ κολατσό μου, εὕρισκα καὶ τὸ ταγάρι μὲ τὸ φαγὶ κρεμασμένο στὸ ζεμπερέκι τῆς πόρτας. Τώρα τίποτα κολατσό. Τὸ ταγάρι πουθενά. Πῆγα μόνος μου στ᾽ ἁρμάρι, ἔκοψα δυὸ τρεῖς φέτες ψωμί, πῆρα τὴ γαβάθα μὲ τὶς ἐλιές, ἔκατσα καὶ κολάτσισα. Κυττάω γιὰ κρασί, ποῦ κρασί! βαρέθηκα νὰ πάω στὸ κατῶϊ· ρούφηξα τὸ ξυλοκάνατο μὲ τὸ νερό. Μὰ τί γίνηκε ἡ νοικοκυρά μου; νὰ μὴν ἔπεσε στὸ πηγάδι; Πηγαίνω στὴν πόρτα, φωνάζω:

— Ἀρχόντω, μωρὴ Ἀρχόντω!...

Τίποτα· διάολε! κ᾽ ἐγὼ ἔχω νὰ πάω στὸ χωράφι. Κινάω νὰ πάω στὸ σταῦλο γιὰ τὰ βώδια, ἄδειο τὸ παχνί· κυττάω γιὰ τ᾽ ἀλέτρι, λείπει τ᾽ ἀλέτρι, λείπει ἡ φκέντρα κι᾽ ὁ σπόρος. Μωρέ! Δίνω μιὰ στὸ μέτωπό μου. Μωρὲ τὸ εἶπε καὶ τὤκανε.

Τὴν ἴδια ὥρα βγαίνει κ᾽ ἡ γριὰ Πανώρια στὸ ἀντικρυνὸ παράθυρο, μιὰ γριὰ ποὺ πάντα μοῦ καθόταν στὸ στομάχι, καὶ ξεκαρδισμένη στὰ γέλοια μοῦ φωνάζει:

— Τί τὴ γυρεύεις τὴν Ἀρχόντω σου; Πάει ἀπ᾽ τὸ χάραμα στὸ χωράφι. Καλὸ βράδυ καρτέρα τη.

Μωρὲ τὴ σκύλα! Ἀκοῦς ν᾽ ἀφήσῃ τὰ παιδιά της καὶ τὸν ἄντρα της ἔρμους! Καὶ τὰ παιδιὰ δὲ μ᾽ ἄφηναν ἀπὸ

κοντά. Σάστισα· οὔτε ἤξερα τί ἔκανα· μοῦ γύρευαν ψωμὶ καὶ γὼ τοὺς ἔδινα μαχαῖρι. Ἀκούω τὸ μεγαλύτερο καὶ λέει πηδῶντας:

— Δὲ θὰ πᾶμε σήμερα σκολειό, δὲ θὰ πᾶμε σήμερα σκολειό!

— Γιατί δὲ θὰ πᾶτε στὸ σκολειό; ρωτάω.

— Ποῦ εἶναι ἡ μάννα νὰ μᾶς νίψῃ καὶ νὰ μᾶς χτενίσῃ; ἡ καμπάνα ὅπου κι᾽ ἂν εἶναι βάρεσε.

— Ἐγὼ θὰ σᾶς τοιμάσω.

Τὰ παίρνω, χύνω στὴ γαβάθα νερό, πλὰτσ πλοὺτσ τὸ ἕνα, πλὰτσ πλοὺτσ τὸ ἄλλο· ἔσπασα τοῦ ἑνοῦ τὴ μύτη, στράβωσα τὸ ἄλλο μὲ τὰ δάχτυλά μου· κλαίει τὸ ἕνα, σκούζει τὸ ἄλλο, τἄνιψα τέλος· ψάχνω γιὰ τὴ γιαλιστήρα νὰ τὰ χτενίσω, ποῦ γιαλιστήρα! Τέλος, νιμμένα κι᾽ ἄνιφτα, χτενισμένα κι᾽ ἀχτένιστα, τἄστειλα στὸ σκολειό. Τὸ μεγάλο καταλάβαινε πὼς δὲν ἦταν ὅπως ἔπρεπε καὶ δὲν ἤθελε νὰ πάῃ μὴν τὸ μαλώσῃ ὁ δάσκαλος.

— Σύρε, καλό μου, τοῦ λέω· κι᾽ ἂν σᾶς πῇ τίποτα ὁ δάσκαλος, νὰ τοῦ πῇς: ἡ μάννα μου ἀρρώστησε καὶ γιὰ τοῦτο εἴμαστ᾽ ἔτσι.

Σὰν ἔφυγαν τὰ παιδιά, ἔκατσα στὸ κατώφλι νὰ συλλογιστῶ τί νὰ κάνω. Εἶπα νὰ πάω στὸ χωράφι καὶ νὰ τὴν καταφέρω νὰ γυρίσῃ πίσω. Μὰ σκέφτηκα πὼς θὰν τὸ πάρῃ ἀπάνω της καὶ τότε βλαστήμα τα. Ἔτσι ἀποφάσισα νὰ μὴν κάνω τὸ μικρότερο· πεῖσμα ἐκείνη, πεῖσμα καὶ γώ! Τί διάβολο, δὲν εἶμαι δὰ καὶ πιασμένος! Θὰ τῆς δείξω πῶς μπορῶ νὰ κάνω τὴ νοικοκυρά. Θὰ τὰ κάνω ἕνα κ᾽ ἕνα ὅπως μοῦ τὰ εἶπε χτές. Τὰ παιδιὰ τἄστειλα στὸ σκολειό· πάει τὸ πρῶτο. Τώρα στὸ πλύμα· παίρνω τὸ λεβέτι, τὰ ροῦχα, ἕνα δαυλὶ ἀναμμένο καὶ ἴσια στὸ ποτάμι. Σὰν ἔφτασα στὸ ποτάμι βλέπω πὼς δὲν πῆρα σαποῦνι· τρέχω γιὰ σαποῦνι. Σὰν γύρισα πίσω βρίσκω τὰ ροῦχα καϋμένα! Ἀπὸ τὴ βιάση μου πέταξα τὸ δαυλὶ ἀπάνω στὰ ροῦχα. Πρώτη γρουσουζιά! Τί νὰ κάνω; φορτώνομαι τὸ λεβέτι καὶ γυρίζω σπίτι. Καθὼς ζύγωνα, βλέπω τὸ γεράκι ν᾽ ἁρπάζῃ στὰ νύχια του τὴν κλῶσσα καὶ νὰ παίρνῃ ψηλά. Κακακά! ἔσκουζε ἡ κόττα·

τσίου! τσίου! τὰ κλωσσοπούλια κυττάζοντας ψηλά. Ἄλλη συφορά. Τὴν ὥρα ποὺ γύρισα νὰ πάρω τὸ σαποῦνι, ξέχασα νὰ βάλω τὴν κλῶσσα κάτω ἀπὸ τὸ κοφίνι καὶ νὰ κλειδώσω τὸ κοττέτσι. Βάνω τὶς φωνές, πετάω τὸ λεβέτι, ἁρπάζω λιθάρια καὶ κυνηγάω τὸ γεράκι· μὰ καθὼς ἔτρεχα κυττάζοντας ψηλά, φτάνω στὸ φρύδι τοῦ δρόμου, παραπατάω στὴ σάρα, βρίσκομαι πάλι κάτω στὴν ποταμιά.

Καταμεσήμερο γύρισα πάνω στὸ χωριό. Ἐ ρεζιλίκια! λέω· λίγο κρασὶ θὰ μοῦ κάνει καλό. Παίρνω τὴν κανάτα καὶ κατεβαίνω στὸ κατῶϊ. Τραβῶ τὸ στουπὶ ἀπὸ τὸ γιοματάρι, γεμίζω τὴν κανάτα· θέλω νὰ τὸ κλείσω, πάει τὸ στουπί· κυττάζω δεξιά, ἀριστερά, πουθενὰ στουπί· ξεχείλισε ἡ κανάτα, χύνεται τὸ κρασί. Ἐκεῖ ποῦ ἅπλωνα τὸ χέρι νὰ βρῶ τὸ στουπὶ πιάνω τὸν κόκορα. Ἄ, καλῶς τον! τοῦ κόβω τὸ κεφάλι, βουλώνω τὸ βαρέλι. Πάει κι' αὐτό! λέω ἁλαρωμένος. Τώρα νὰ ζυμώσω κ' ὕστερα νὰ μαγειρέψω τὸν κόκορα. Καλὰ ἤρθαν ἔτσι· τί θὰ μαγείρευα;

Ζύμωσα, ἄναψα τὸ φοῦρνο, τὸν πάνιασα, φούρνισα τὸ ψωμί. Πόσες φορὲς κάηκα δὲ θυμοῦμαι· θυμοῦμαι μονάχα πὼς ἔπινα καὶ γέλαγα μὲ τὴ νοικοκυρά μου. Τί στραβομουτσούνιασμα θὰ κάνῃ τὸ βράδυ, ποὺ θὰ τὰ βρῇ ὅλα χαζίρι!...

Δυὸ τρεῖς ὀργιὲς νὰ βασιλέψῃ ὁ ἥλιος, ἔβαλα τὸν κόκορα νὰ βράσῃ, κ' ἐγὼ κάθισα στὴν ἀνεμοδούρα νὰ βγάλω βαμπάκι. Ἤθελα νὰ κάνω κάτι παραπάνω ἀπ' ὅσα μοῦ παράγγειλε ἡ κυρὰ Ἀρχόντω.

Δὲν πρόφτασα νὰ γυρίσω, μὲ πῆρε στὴ μύτη μιὰ τσίκνα. Μὼρ τί καίγεται!... τί καίγεται!... τρέχω στὸ φοῦρνο· κάρβουνο τὰ ψωμιά! Ἄ στ' ἀνάθεμα! ὅλο ἀναποδιὲς ἔχω σήμερα! Ἀμ' μποροῦσα νὰ μὴν τὶς ἔχω ἀφοῦ ἡ γυναῖκα μου μ' ἄφησε μονάχον;... Γιὰ νὰ παρηγορηθῶ κατεβαίνω κ' ἐγὼ ἄλλη μιὰ φορὰ στὸ κατῶϊ καὶ γεμίζω τὴν κανάτα. Ἀμ τί; δὲν εἶναι ν' ἀφήνῃς τὴ λύπη νὰ σὲ συνεπαίρνει.

Κάθισα λοιπὸν στὸ μάγγανο κι' ἀρχίζω νὰ βγάνω τὸ βαμπάκι. Μὴν κυττᾶτε τώρα· τότες εἶχα κάτι γένεια μακρυὰ καὶ κατάμαυρα σὰν τὴ καραμπογιά. Τί δὲ θἄδιναν οἱ

γυναῖκες μοναχὰ νὰ τὰ χαϊδέψουν. Τώρα π' ἀνάθεμά τα γίνηκαν χιόνι. Μὰ τί φταῖν; θὰ πῇς. Ἄς εἶναι. Κάποτε δάγκωσε τὸ βαμπάκι τὸ μάγγανο καὶ ζύγωσα νὰ ἰδῶ τί τρέχει. Γυρίζω σιγὰ σιγὰ καὶ φρὰπ κάποια φορὰ νοιώθω νὰ μοῦ σέρνει τὸ κεφάλι στὸ μάγγανο· μπρέ! τὰ ὄμορφα γένεια μου τυλίχτηκαν στ' ἀδράχτια του.

Ἄλλη ζαβολιὰ πάλι! Μπᾶ νὰ πάρ' ἡ ὀργή! Παίρνω τὴν κανάτα γιὰ νὰ ρουφήξω μιὰ νὰ πᾶν οἱ πίκρες κάτω· ἀδύνατο! Ἡ ἀνεμοδούρα δὲ μ' ἄφηνε. Μωρὲ τί εἶσαι σὺ ποὺ θὰ μὲ μποδίσῃς νὰ πιῶ; τῆς λέω μὲ θυμό· ἡ γυναῖκα μου εἶσαι; Ὄχι, ἡ γυναῖκα μου λείπει στὸ χωράφι· πάει νὰ σπείρῃ· γίνηκε ἄντρας, ποιὸς ξέρει τί ἔχω νὰ τραβήξω τὸ βράδυ... Μὰ τάχα δὲν ἔγινα κ' ἐγὼ γυναῖκα; Γοῦστο ἔχει ν' ἄλλαξα κ' ἐγώ. Γιατί ὄχι; Ὅλα τώρα ἄλλαξαν στὸν κόσμο. Ἐσὺ ὅμως ἀναμοδουρούλα μου δὲν ἄλλαξες· θηλυκὸ ἦσουν θηλυκὸ ἔμεινες· δὲν ἔμεινες; Νὰ ποὺ σ' ἀρέσουν τὰ γένεια μου καὶ τὰ δαγκώνεις, ἂς τα τώρα, ἂς τα, καλή μου!... Κ' ἐκεῖ ποὺ τὴν ἀγκάλιαζα καὶ τὴ χαϊδολογοῦσα πεσμένος ἀπάνω της, νοιώθω τ' ἀδράχτια νὰ μὲ τραβοῦν πιὸ κοντά της! Κάνω πάλι νὰ βάλω τὴν κανάτα στὰ χείλη, ἀδύνατο! ἡ ἀνεμοδούρα δὲ μ' ἄφηνε· θυμώνω ἐγώ, θυμώνει καὶ κείνη· πεῖσμα ἐγώ, πεῖσμα καὶ κείνη. Ὄχι, δὲ θὰ σοῦ περάσῃ! λέω μέσα μου. Τὴν ἀδράζω καὶ τὴ σηκώνω ψηλὰ μὲ τὸ ἕνα χέρι, σηκώνω μὲ τ' ἄλλο τὴν κανάτα καὶ τὴν ἀδειάζω μονοροῦφι. Ἄμ τί;

Ἄξαφνα, ἐκεῖ ποὺ πάλευα μὲ τὴν ἀνεμοδούρα, ἀκούω τὶς φωνὲς τῶν παιδιῶν. Ὦ διάολε! σκόλασαν κι' ὅλας! Δὲν ἤθελα μεγαλύτερο ρεζιλίκι ἀπὸ νὰ μὲ ἰδοῦν τὰ παιδιά μου πιασμένον στῆς ἀνεμοδούρας τ' ἀδράχτια. Πρέπει κάπου νὰ κρυφτῶ. Μὰ ποῦ νὰ κρυφτῶ; Θυμήθηκα τὸ ρογό, ποὺ βάνουμε τὸ στάρι — ἕναν κάδο ὀρθὸ χτισμένο μὲ λάσπη. Δὲν κάναμε πολὺ στάρι ἐκείνη τὴ χρονιὰ κι' ὁ ρογὸς ἦταν ὡς τὴ μέση. Βολεύτηκα ὅπως μπόρεσα μὲ τὴν ἀνεμοδούρα ἐκεῖ μέσα· γιὰ καλὸ καὶ γιὰ κακὸ πῆρα καὶ τὴν κανάτα μαζί μου.

Μόλις καλοκάθισα στὸ ρογό, νά σου τὰ παιδιά! Χύνονται μέσα στὸ σπίτι, βάνουν τὶς φωνές: μάννα, μάννα! τρέχουν στὸ

κελλάρι γιὰ ψωμί. Τίποτα, οὔτε μάννα βρίσκουν, οὔτε ψωμί· ἄρχισαν τὰ κλάματα. Τυχερό, σὲ λίγο ἀκούω καὶ τὴ φωνὴ τῆς νοικοκυρᾶς μου.

— Ποῦ εἶναι ὁ πατέρας σας; ρωτάει τὰ παιδιά.

— Δὲν τὸν εἴδαμε· πεινᾶμε! πεινᾶμε!

— Τώρα νὰ παχνίσω τὰ βώδια καὶ θὰ φᾶμε.

Σὰν πάχνισε τὰ βώδια, ἔβαλε τὸ σοφρὰ καὶ κάθισαν νὰ φᾶνε.

— Μπᾶ! ἔχουμε καὶ μαγείρεμα, ἀκούω νὰ λέῃ ἀναμπαιχτικὰ ἡ νοικοκυρά μου. Τί; τὸν κόκορα! ἔσφαξε τὸν κόκορά μου! ἀκούω νὰ λέῃ θυμωμένη, πετῶντας τὸ καπάκι στὸ πάτωμα. Βουρλίστηκες ἄντρα μου; Δὲν ἔκοβες καλύτερα τὸ δικό σου τὸ κεφάλι, παρὰ τοῦ κόκορά μου, ποὺ ἦταν τὸ καμάρι τῆς γειτονιᾶς;

Θύμωσα τώρα στ' ἀληθινά. Νὰ εἶσαι στριμωμένος μέσα στὸ ρογὸ μὲ τὴν ἀνεμοδούρα νὰ σοῦ σφίγγει τὰ γένεια καὶ ν' ἀκοῦς τὴ γυναῖκα σου νὰ σὲ καταριέται! Πήγαινα νὰ σκάσω ἀπ' τὸ κακό μου. Σηκώνω τὴν κανάτα νὰ πιῶ λιγάκι νὰ πᾶν οἱ πίκρες κάτω· ἀδύνατο! πάλι κόντρα ἡ ἀνεμοδούρα. Μ' ἔπιασαν τὰ μπουριά. Ἔσένα θὰ περάσῃ ἢ ἐμένα; Δίνω, δίνω τίποτα· ἡ ἀνεμοδούρα πεισματωμένη κλωτσάει τὴν κοιλιὰ τοῦ ρογοῦ καὶ κάνει γκρούκ! γκρούκ!...

— Γ' εἶναι στὸ ρογό, μάννα; ρωτᾶν τὰ παιδιὰ φοβισμένα.

— Κουφὸ θὰ εἶναι, τί ἄλλο; λέει ἐκείνη μὴ θέλοντας νὰ ὀνομάσῃ τὸ ποντίκι.

Καί, καθὼς ἦταν φουρκισμένη, ἀνάβει μιὰν ἀφάνα καὶ τὴ ρίχνει μέσα στὸ ρογό. Τσουροφλίστηκα χέρια, μοῦτρα, μαλλιά, εἶδα κ' ἔπαθα νὰ τὴ σβύσω. Μὰ μὲ τὴν ἀφάνα κάηκαν τὰ γένεια μου καὶ λευθερώθηκα ἀπὸ τὴν ἀνεμοδούρα. Τέλος, σὰν ἔνοιωσα πὼς κοιμήθηκαν τὰ παιδιά, παρουσιάστηκα μέσ' ἀπὸ τὸ ρογὸ στὴν γυναῖκά μου. Ἐκείνη καθὼς μὲ εἶδε βάνει τὰ χάχανα:

— Πῶς τὰ πέρασες, ἄντρα μου, σήμερα;

— Καλά, καὶ σύ;

— Ὄχι καὶ καλύτερα. Ἡύρα καὶ τοῦ γειτόνου μας τοῦ καλότυχου τὸ παιδί, τὸν Ἀγγελή, ἔκανε κ' ἐκεῖνος ζευγάρι, καὶ τὸ δειλινὸ περάσαμε μαζὶ κάτω ἀπ' τὴν ἀπιδιά μας. Δὲν ἔκανα καὶ πολύ, γιατὶ δὲ μ' ἄφηνε μὲ τ' ἀστεῖα του. Δυὸ τρεῖς αὐλακιὲς καὶ μὲ φώναζε: Ἀρχόντω! Ἀρχοντούλα! ἄς τα νὰ ξεκουραστοῦν τὰ βώδια κ' ἔλα νὰ κάτσουμε στὴν ἀπιδιά. Κ' εἶχε κ' ἕνα κρασὶ μπάλσαμο. Ἄ, νὰ τὸ ξέρῃς, νοικοκύρη, δὲν ξανακάθομαι στὸ σπίτι.

— Τ' ἔκανε λέει; τὴν ἔκοψα ἀμέσως· δὲν ἔχει νὰ βγῇς στὸ χωράφι! αὔριο θὰ πάω γώ!

— Δὲν πᾶς ἐσύ! πῶς θὰ πᾶς ἐσύ; φώναξε θυμωμένη. Ἐγὼ συμφώνησα μὲ τὸν Ἀγγελῆ νὰ φτιάσω καὶ μιὰ πήττα.

Μὲ πείραξε ὁ λόγος της, μὰ ἠθέλησα νὰ δείξω πὼς δὲν κατάλαβα.

— Ἂς τὰ χωρατὰ τῆς λέω μαλακά· σὲ πείραξα [μὲ πείραξες, εἴμαστε πάτσι. Ἀπὸ δῶ καὶ μπρὸς δὲν ἔχει· κυβέρνα ἐσὺ τὸ σπίτι σου κ' ἐγὼ τὸ χωράφι. Σοφὰ τὸ λὲν οἱ παλαιοί μας: Καθένας στὴ δουλειά του.

Ἀπὸ τότε δὲν τὴν ξαναπείραξα σὲ τίποτα.

Α. ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑΣ

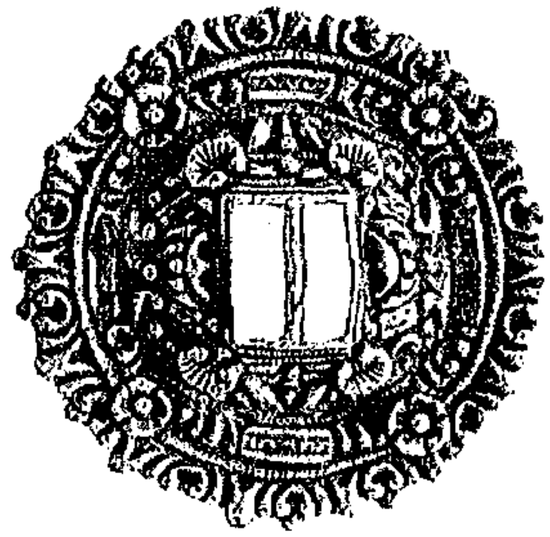

Ο ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΑΛΕΑΣ ΚΑΙ Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΙΑΚΟΣΜΗΤΙΚΗ

Ο ναὸς τῆς Ἀλέας Ἀθηνᾶς ἐν Τεγέᾳ! Ἕνα ὄνομα μόνον σήμερον, μόλις γνωστὸν μετὰ τὰς ἀνασκαφὰς εἰς τὸ πολὺ κοινόν. Καὶ ὅμως ἂν διετηρεῖτο ὁ ἀφανὴς ναός, ὅπως ὁ Παρθενών, θὰ ἐμοίραζε τὴν δόξαν μὲ αὐτὸ τὸ ἀριστούργημα τῶν περικλείων χρόνων. Διότι ὅπως ὁ Παρθενὼν εἶναι τὸ τελειότερον ἔργον τοῦ Ε΄ αἰῶνος, ὁ ναὸς τῆς Ἀλέας εἶναι τὸ εὐγενέστερον ἄνθος τῆς δευτέρας μεγάλης ἀκμῆς τῆς ἑλληνικῆς τέχνης τοῦ Δ΄. Ἀρχηγὸς ἐκεῖ ἐπιτελείου μεγάλων καλλιτεχνῶν ὁ Φειδίας, παρόμοιος ἐδῶ ἀρχηγὸς ὁ γλύπτης Σκόπας ὁ Πάριος, ἓν ἐκ τῶν πέντε ἢ ἓξ μεγάλων ὀνομάτων τῆς ἑλληνικῆς τέχνης ἐν γένει. Κατὰ τὸ α΄ ἥμισυ τοῦ Δ΄ αἰῶνος, ἂς εἴπωμεν κατὰ τὸ 370 π. Χ. ὅτε ἐκτίσθη ὁ λαμπρὸς ναὸς τοῦ Σκόπα εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ παλαιοῦ καέντος ναοῦ, ἡ ἑλληνικὴ τέχνη εἶχε φθάσει ἀληθῶς τὸ ἀπόγειον σημεῖον μιᾶς νέας ἀναγεννήσεως, χρονολογουμένης εὐθὺς μετὰ τὸν Παρθενῶνα καὶ συνισταμένης εἰς ἀναβαπτισμὸν εἰς τὴν φύσιν καὶ νέον ἰσχυρὸν νατουραλισμὸν τῶν διακοσμητικῶν μέσων. Τὸ κορινθιακὸν κιονόκρανον εἶναι μόνον ἕν, βέβαια τὸ ἐπιφανέστερον, μέλος ὁλοκλήρου σειρᾶς κοσμημάτων, προελθόντων ἐκ τῆς νέας ἀναβλαστήσεως. Ὅταν μετ' ὀλίγον δημοσιευθοῦν ἀξίως, ὅπως ἀναμένεται, τὰ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν εὑρήματα ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς, τότε θὰ θαυμάσωμεν τὸ ἀριστούργημα τοῦ κορινθιακοῦ ῥυθμοῦ, τὸ κιονόκρανον τῶν ἐσωτερικῶν ἡμικιόνων τοῦ ναοῦ τῆς Ἀλέας, ἀνώτερον καὶ αὐτοῦ τοῦ δικαίως ὑμνουμένου ἐπικράνου τοῦ μνημείου τοῦ Λυσικράτους. Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡμεῖς ἐδῶ θὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ ἰσάξια ἄλλα κοσμήματα τοῦ αὐτοῦ ναοῦ, τῶν ὁποίων εἰς τὴν Ἐπίδαυρον καὶ ἀλλαχοῦ βλέπομεν διατηρουμένην τὴν ἔντονον φυσικότητα, ἀλλ' ὄχι πλέον τὴν εὐγενικὴν ἁπλότητα καὶ σωφροσύνην.

Συγχρόνως μᾶς παρέχεται ἡ ἐξαίρετος εὐκαιρία νὰ ἐξετάσωμεν ἐπὶ καλλίστων παραδειγμάτων τὰς κυρίας ἀρχὰς τῆς ἑλληνικῆς διακοσμητικῆς. Αἱ ἀρχαὶ αὐταὶ δὲν ἐνδιαφέρουν μόνον τοὺς ἀσχολουμένους εἰς τὴν ἀρχαίαν τέχνην. Ἐπειδὴ κατὰ μέγα μέρος χαρακτηρίζουν καὶ τὴν λοιπὴν καλλιτεχνικὴν παράδυσιν μέχρι σήμερον, ἐκτὸς τοῦ εἰσέτι ὁριστικῶς ἀδιαμορφώτου modern style, εἶναι φανερόν, ὅτι κινοῦν τὸ ἐνδιαφέρον παντὸς φιλοτέχνου. Δὲν εἶναι πολλαὶ καὶ σύτε

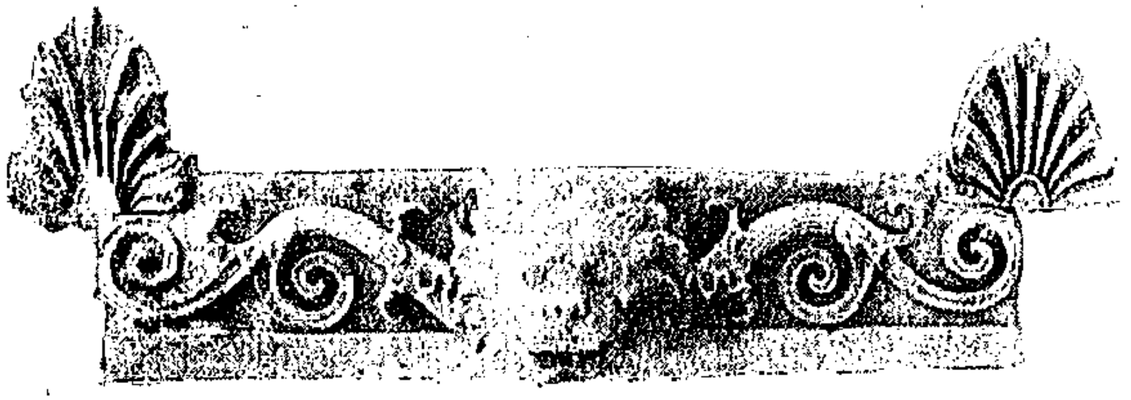

Εἰκ. 1. Τμῆμα ὑδρορρόης τοῦ ναοῦ τῆς Ἀλέας.

ἄγνωστοι. Κυρίως συμπίπτουν εἰς μίαν, καθ' ἣν τὸ κόσμημα σκοπὸν ἔχει νὰ ἐξάρῃ τὴν διακοσμουμένην ἐπιφάνειαν καὶ νὰ ὁρίσῃ διὰ καλλιτεχνικῶν μέσων τὴν φύσιν καὶ τὸν προορισμόν της.

Εἶναι αὐτονόητον, ὅτι προαπαιτεῖται σχετικὴ γνῶσις τῆς οἰκείας κατασκευῆς, εἰς ἣν ἀνήκουν τὰ καταστόλιστα μάρμαρα. Προκειμένου π. χ. περὶ τῆς ὑδρορρόης τοῦ ναοῦ τῆς Ἀλέας (εἰκ. 1), εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν πρῶτον, ἔστω δι' ὀλίγων καὶ τὴν κεράμωσιν αὐτῆς. Διότι ἀχώριστον μὲ τὸ ἔργον τοῦ καλλιτέχνου ὑπάρχει πάντοτε τὸ ἔργον τοῦ κοινοῦ τεχνίτου.

Ἡ στέγη παρὰ τοῖς παλαιοῖς ἐκαλύπτετο διὰ κεραμίδων

πηλίνων, ἢ ὅπως ἐδῶ μαρμαρίνων, κατὰ τὸ μέχρι σήμερον ἰσχῦον σύστημα τοῦ συνδυασμοῦ κοίλων καὶ κυρτῶν. Αἱ κοῖλαι στρώνονται πρῶται (στρωτῆρες κέραμοι τῶν παλαιῶν, σήμερον στρωτὰ εἰς τὴν Κέρκυραν) καὶ θὰ ἤρκουν, ἂν δὲν ἦτο κίνδυνος νὰ εἰσδύσουν τὰ νερὰ τῆς βροχῆς διὰ τῶν ἁρμογῶν. Δι' αὐτὸ χρησιμεύουν οἱ καλυπτῆρες, κέραμοι κυρτοὶ ἢ στεγόμορφοι. Κατὰ τὰ πέρατα οἱ ἀκροκέραμοι καλυπτῆρες (οἱ ἡγεμόνες τῶν ἀρχαίων, τὰ κεφάλια πολλαχοῦ σήμερον) παρουσιάζουν μέτωπον στολιζόμενον συνήθως δι' ἀνθεμίου ἢ διὰ προσώπου εἰκονίζοντος θεότητα προστατευτικήν, οἱ δὲ στρωτῆρες ἢ χρησιμεύουν αὐτοὶ μόνοι ὡς σωλῆνες πρὸς ἐκροὴν τῶν ὑδάτων ἢ καταλήγουν εἰς κεφαλὰς λεόντων ἢ ἄλλων ζῴων σχετικῶν πρὸς τὴν θεότητα, τὸ στόμα τῶν ὁποίων χρησιμοποιεῖται ὡς κρουνός.

Οἱ ἀκροκέραμοι στρωτῆρες καὶ παλαιότερα ἀλλ' ἰδίως ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Παρθενῶνος ἐπεκράτησε νὰ εἶναι διπλάσιοι τὸ πλάτος. Τοῦτο ὑπηγόρευσε λόγος πρῶτον τεχνικός. Οἱ ἀκροκέραμοι ὡς ἐξέχοντες καὶ περισσότερον ἐκτεθειμένοι εἰς ἕνα βίαιον ἄνεμον ἦτο φάβος νὰ ἀνατραποῦν, ἐνῷ μὲ μεγαλύτερον βάρος ἦσαν ἀσφαλέστεροι καὶ συνεκράτουν ἐδραιότερον τὰς ὄπισθεν σειράς. Ἀλλὰ δὲν ἔλειπε καὶ ὁ αἰσθητικὸς λόγος. Διότι μὲ τὸν διπλασιασμὸν τοῦ στρωτῆρος ἦτο περιττὸν νὰ κατέλθῃ μέχρι τοῦ ἄκρου ἡ κατὰ τὸ μέσον ὄπισθεν σειρὰ τῶν καλυπτήρων. Οὕτω τὰ μέτωπα τῶν ἡγεμόνων ἐγίνοντο ἀραιότερα καὶ τὰ μεταξὺ διαστήματα ἀντεστοίχουν πρὸς τὰς λοιπὰς διαιρέσεις τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν μὲ τὴν συνήθη εἰς τοὺς παλαιοὺς ἀκρίβειαν καὶ εὐαισθησίαν.

Εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀλέας συνέβη τὸ αὐτό. Ἐνῷ αἱ λοιπαὶ σειραὶ τῶν στρωτήρων ἔχουν πλάτος 0,62, οἱ ἀκροκέραμοι μετροῦν 1.24. Πρὸς τούτοις κατ' ἄλλην πολὺ διαδεδομένην συνήθειαν ὁ ἀκροκέραμος κάμπτεται κατὰ τὸ ἄκρον εἰς κατακόρυφον ἐπιφάνειαν ἀνέχουσαν κατὰ τὸ μέσον τὴν λεοντοκεφαλήν. Ἀποτελεῖται οὕτω μὲ τοὺς συναρμοζομένους ἀκροκεράμους ταινία συνεχὴς διήκουσα καθ' ὅλην τὴν μακρὰν πλευράν, ἡ ὑδρορρόη. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἑκάστου τμήματος ἔχουν παρασκευασθῆ θέσεις διὰ τοὺς ἐκεῖ ἀναβαίνοντας ἡγεμόνας. Σημειώνομεν ἀκόμη, ὅτι ὁ διπλασιασμὸς τοῦ ἀκροκεράμου παρέσχε τὸν κατάλληλον χῶρον, ὥστε νὰ ἀναπτυχθῇ ἐπὶ ἑκάστου τμήματος αὐτοτελὲς κόσμημα.

Εἰς τὸ μέσον προβάλλει ἡ κεφαλὴ τοῦ λέοντος μὲ τὸ χαῖνον στόμα. Εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐπινοήσῃ κανεὶς ἐντονωτέραν σήμανσιν τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ μέλους. Ἡ πλήρης ζωῆς, ἀληθινὴ καὶ ὡραία κεφαλὴ τοῦ θηρίου, πλαισιουμένη μὲ τοὺς ἑκατέρωθεν κλάδους, συνήρπαζεν ἐκεῖ ὑψηλὰ τὰ βλέμματα. Ἂν οἱ σύγχρονοι τοῦ Σκόπα εἶχον πλέον σκοτεινὴν τὴν παλαιὰν περὶ τῶν λεόντων ἰδέαν, ὡς δαιμόνων προφυλακτικῶν, ὅμως ἦσαν βέβαιοι, ὅτι ἓν καιρῷ καταιγίδος καὶ βροχῶν τὰ καταλλήλως παρατεταγμένα θηρία θὰ ἐπροστάτευον τὸν ὡραῖον ναόν, ἀποπτύοντα προθύμως τὰ ἐπικίνδυνα ὄμβρια ὕδατα. Κάτωθεν τῆς λεοντοκεφαλῆς ἐκ τοῦ αὐτοῦ προφανῶς κορμοῦ ἐκφύονται δύο ἀντιθέτως διευθυνόμενοι κλάδοι μὲ φύλλα μεγάλα ἀκάνθης. Πλήρεις χυμῶν καὶ σφρίγους συστρέφονται μέχρι τοῦ κόμβου, δηλουμένου διὰ δακτυλίου καὶ καλυπτομένου ὑπὸ φύλλου. Ἡ συστροφή, χαρακτηριζομένη διὰ τῶν ἐλισσομένων ῥαβδώσεων τοῦ εὐρώστου κλάδου, εἶναι ὅλως φυσική. Προπαρασκευάζονται καὶ δικαιολογοῦνται διὰ ταύτην ἡ εἰς ὕψος καὶ μῆκος ἀνάπτυξις τοῦ φυτοῦ καὶ αἱ ὑπέροχοι καμπύλαι, ἃς παρουσιάζει τὸ σύνολον. Αἱ μετὰ τὸν κόμβον ἐκπεμπόμεναι ἕλικες δὲν εἶναι πλέον σχήματα γεωμετρικά, βιαίως ἐκεῖ τοποθετημένα. Εἶναι ἐκφάνσεις ἀβίαστοι τῆς ἰδιαιτέρας τοῦ φυτοῦ ζωῆς. Ἡ τελευταία ἕλιξ μετὰ τῆς ἀντιθέτως προερχομένης τοῦ γειτονικοῦ τμήματος ἀνέχει εὐτάκτως τὸ ὑπεράνω ἀνθεμωτὸν μέτωπον, ὡς εἰς τὴν φύσιν τὰ ὑπὲρ τὸν μίσχον κάτω νεύοντα φύλλα ἀνέχουν τὰ ἄνθη.

Εἶναι φανερόν, ὅτι τὴν φωτεινοτέραν περιγραφὴν τῆς κατασκευῆς μᾶς παρέχει διὰ μιᾶς τὸ κόσμημα. Τὴν ἑνότητα καὶ τὴν ἔκτασιν τοῦ τμήματος τῆς ὑδρορρόης, ὅ ἐ. τοῦ ἑνὸς ἀκροκεράμου στρωτῆρος μᾶς τονίζει ἡ εἰς τὸ μέσον λεοντοκεφαλὴ καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ σημαντικοῦ τούτου κέντρου ἐκφυό-

μενοι τοῦ αὐτοῦ φυτοῦ κλάδοι. Τὴν ἁρμονικὴν γειτονίαν πρὸς τοὺς ἑκατέρωθεν στρωτῆρας δηλώνουν αἱ φιλικῶς προσεγγίζουσαι ἕλικες. Καὶ ὅτι ὑπὲρ δύο ἑκάστοτε στρωτῆρας ὑπάρχει ὁ καλυπτὴρ μᾶς τὸ λέγουν αἱ αὐταὶ ἕλικες αἱ στοργικῶς ἀνέχουσαι τὸ ἀνθεμωτὸν μέτωπον.

Μετὰ τὴν ὑδρορρόην, σημαίνουσαν κατὰ τὴν πρόσοψιν τῶν μακρῶν πλευρῶν τὴν ἀνωτάτην κατάκοσμον ταινίαν ὑπὲρ τοὺς κίονας, ἐξετάζομεν τώρα τὴν ἐπίστεψιν τῶν τοίχων τοῦ σηκοῦ. Ὅπως τὰ κιονόκρανα, οἱ ἀνώτατοι οὗτοι λίθοι τῶν τοίχων καλοῦνται ἐπίκρανα ἢ ἐπικρανίτιδες (εἰκ. 2 — 4). Ἑκάστη ἔχει μῆκος 1.17 μ. καὶ ὕψος .35 κατατεμνόμενον εἰς πολλὰς ἐπιφανείας μὲ ἰδιάζουσαν διακόσμησιν. Τὸ ὡραιό-

Εἰκ. 2. Δύο ἐπικρανίτιδες τοῦ ναοῦ τῆς Ἀλέας.

τερον καὶ ἀμέσως δεσμεῦον τὴν προσοχὴν κόσμημα εἶναι τὸ τῆς κάτω ἐπιμήκους ταινίας. Καὶ ἐδῶ ἔχομεν κλάδους μὲ φύλλα ἀκάνθης ὁμοίους πρὸς τοὺς τῆς ὑδρορρόης, ἀλλὰ καὶ μὲ πολὺ διδακτικὰς διαφοράς. Ἐν πρώτοις οἱ ἀντιθέτως ἐκτεινόμενοι κλάδοι δὲν ἐκφύονται ἀπὸ τοῦ μέσου τῆς ἐπικρανίτιδος. Διότι ἐδῶ τὸ γεωμετρικὸν μέσον δὲν ἐνέχει ἄλλην τινὰ σημασίαν, ὅπως ἐπὶ τῆς ὑδρορρόης. Ἐκφύονται διὰ τοῦτο καὶ χωρίζονται οἱ κλάδοι καθ' ἣν θέσιν ἑνοῦνται καὶ χωρίζονται οἱ λίθοι, κατὰ τὴν ἁρμογὴν δηλ. αὐτῶν. Ἀνὰ ἓν μέγα εὔχυμον φύλλον συνοδεύει ἕκαστον κλάδον, ἓν δὲ κοινὸν κεντρικὸν ἑνώνει λίθους καὶ κόσμημα. Ἂς παρακολουθήσωμεν τώρα τὸν δρόμον ἑκάστου κλάδου. Εἶναι οὗτος κατὰ πολὺ μακρότερος ἢ ἐπὶ τῆς ὑδρορρόης καὶ φυσικὰ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ δενδρυλλίου εἶναι ἀνάλογος, πεντάκις καὶ πλέον μεγαλυτέρα. Σαφῶς διακρίνονται πέντε ἰσομεγέθη τμήματα καὶ τέλος ἓν ἕκτον κατὰ τὸ ἥμισυ μικρότερον. Ὡς μέσον δια-

κρίσεως παρέχεται τὸ πεντάκις ἐπαναλαμβανόμενον μέγα ὡραῖον φύλλον, τὸ εὐθὺς μετὰ τὴν πρώτην ἕλικα ἁπάντων (ἰδὲ σαφέστερον εἰκ. 3). Ὑπὸ τὸ φύλλον κρύπτεται κόμβος καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἀκολουθῶν κορμὸς ἀποβαίνει παχύτερος καὶ δύναται νὰ ἐκταθῇ περαιτέρω. Δὲν εἶναι λοιπὸν παράδοξον, διατὶ τὸ φυτάριον φθάνει μέχρι τόσου μήκους ἢ ἀκριβέστερον ὕψους. Μὲ ἄπειρον στοργὴν παρακολουθεῖ ὁ καλλιτέχνης τὴν ζωὴν τοῦ ταπεινοῦ ὀργανισμοῦ. Εἰς τὸ πρῶτον τμῆμα εἴμεθα πλησίον τοῦ ἐδάφους καὶ τῶν ριζῶν. Δι' αὐτὸ ἐκεῖ

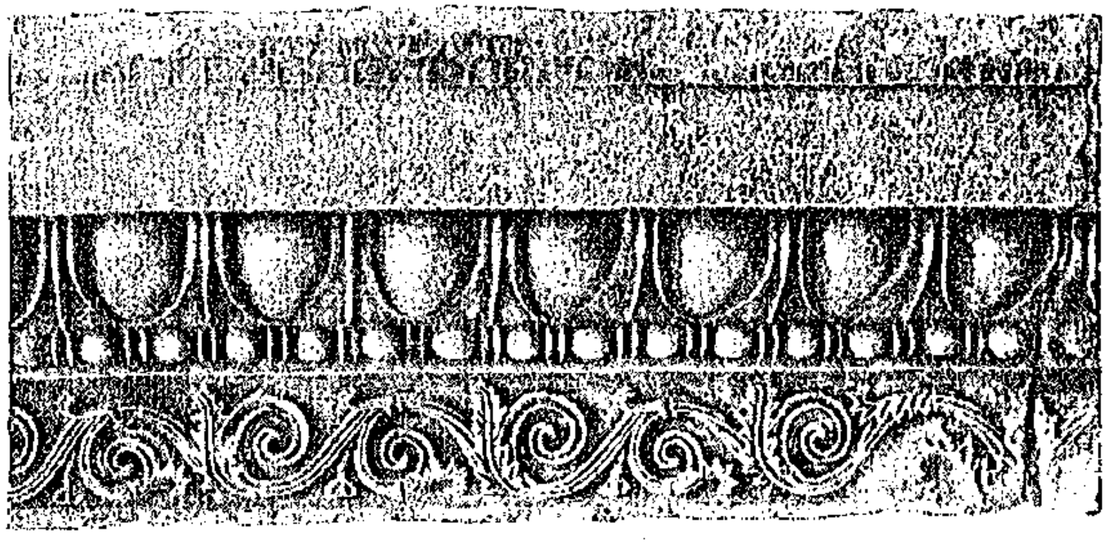

Εἰκ. 3. Λεπτομέρειαι εἰκόνος 2.

δὲν πηγαίνει ἡ κάτω νεύουσα ἕλιξ καὶ τὸ ἄνθος, ἀλλὰ ταιριάζουν μεγάλα φύλλα. Τὸ β΄, γ΄ καὶ δ΄ παρουσιάζουν ἤδη ἄνθη καὶ δύο ἕκαστον ἕλικας. Εἰς τὸ ε΄ τμῆμα, ἐπειδὴ σχεδὸν εἴμεθα εἰς τὴν κορυφήν, ἡ τρυφερὰ ἕλιξ περιβάλλεται μέχρι πέρατος ὑπὸ τοῦ συντρόφου φύλλου. Καὶ τέλος ὁ σχοινοειδὴς λεπτὸς βλαστὸς διαγράφων θαυμασίαν καμπύλην συμπλέκεται μετὰ τοῦ γειτονικοῦ τῆς συνεχομένης ἐπικρανίτιδος καὶ καταλήγει εἰς κάλυκα!

Ὑπεράνω τοῦ θαυμασίου κοσμήματος ἔχομεν πρῶτον μὲν τὸν λεγόμενον ἀστράγαλον ἔπειτα δὲ τὴν σειρὰν τῶν αὐγοειδῶν φύλλων. Ὁ ἀστράγολος ἀποτελεῖται ἐκ σειρᾶς δισκαρίων ἀναγλύπτων διακοπτομένων ἑκάστοτε διὰ δύο ὁμοίων

πλακιδίων τοποθετουμένων πλαγίως. Ἡ σειρὰ τῶν «αὐγῶν» κοσμεῖ ἐπιφάνειαν ὀγκουμένην πρὸς τὰ ἄνω καὶ κάτω συστελλομένην, καλουμένην ἐν τῇ ἀρχαιολογίᾳ ἰωνικὸν κυμάτιον. Αὐγὰ ὀνομάζουν οἱ ἀρχαιολόγοι καὶ εἰς ἄλλας γλώσσας τὸ κόσμημα, ἂν καὶ ἡ ὁμοιότης πολὺ ἀπέχει νὰ εἶναι πλήρης. Ἀγνοοῦμεν πῶς τὰ ὠνόμαζον οἱ παλαιοί. Ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν μνημείων γνωρίζομεν μόνον, ὅτι ἀρχικῶς παριστάνετο σειρὰ πλατέων φύλλων ἐναλλασσομένων πρὸς λογχοειδῆ. Ἡ σειρὰ αὐτὴ ἀναγνωρίζεται καὶ τώρα, ἂν καὶ ὁ δυνατὸς τονισμὸς τοῦ περιγράμματος τοῦ φύλλου καὶ ἡ ἰσχυρῶς ἀνάγλυπτος ἐπιφάνεια τοῦ ἐσωτερικοῦ σκιάζει τὴν ἀνάμνησιν. Εὐκολώτερα ἐνθυμεῖται κανεὶς τὰ αὐγὰ διὰ τὸ ὅλον σχῆμα, ἂν ἀποβλέψῃ εἰς τὸ περίβλημα καὶ τὸ μεταξὺ χάσμα, ἠμπορεῖ νὰ ἀναπολήσῃ τὴν εἰκόνα καρπῶν, ὡς εἶναι τὰ καρύδια ἢ ἀμύγδαλα, ὅταν διαρραγέντος τοῦ κελύφους μένουν μὲ τὸ κάτω ἥμισυ μέρος. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε ὡρισμένον ἀντικείμενον ἐδῶ δὲν ἀπεικονίζεται. Καὶ ἡ ἀοριστία αὐτὴ εἶναι χαρακτηριστική, ὡς θὰ ἴδωμεν.

Εἰς τὴν εἰκ. 4 ἔχομεν τμῆμα γωνιαίας ἐπικρανίτιδος. Εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ ἴδωμεν ἐδῶ πῶς λύεται τὸ δύσκολον ζήτημα τῆς διακοσμήσεως τῶν γωνιῶν. Ἀντὶ τοῦ λεγομένου αὐγοῦ εὑρίσκομεν εἰς τὴν γωνίαν ἐπίμηκες κομψὸν ἀνθέμιον. Ἐὰν ἐτοποθετεῖτο τὸ στενὸν λογχοειδὲς φύλλον, θὰ ἦτο τοῦτο ἔνδειξις ἀφανής. Ἂν τὸ μέγα, τὸ ἐξωγκωμένον, κατ' ἀνάγκην θὰ ἠκολούθει τομὴ αὐτοῦ κατὰ τὸ μέσον καὶ παραμόρφωσις. Βέβαια μία εἰκὼν συγκρούσεως ὡς δηλωτικὴ σχέσεων ἐχθρικῶν μεταξὺ τῶν τοίχων. Ἐπροτιμήθη διὰ ταῦτα τὸ ἀνθέμιον εὐλόγως. Διατηρεῖ τὴν αὐτοτέλειάν του, κοσμεῖ ἐξίσου τὰς δύο πλευρὰς καὶ ὡς συναπτόμενον εὐκόλως πρὸς τὰ λοιπὰ κοσμήματα συμφιλιώνει τὰς ἀντιθέτους διευθύνσεις. Εἶναι ἄρα τὸ κόσμημα εἰκονιστικὸν τῆς κατασκευῆς μέσον καὶ ὄχι τυχαῖον εὕρημα.

Φθάνουν αἱ περιγραφαί. Λεοντοκεραλαί, κλάδοι ἁπλοῖ μὲ φύλλα ἀκάνθης καὶ κλάδοι ἀνεπτυγμένοι, ἀνθέμια, σειρὰ φύλλων καὶ ἀστράγαλος εἶναι ἐκλεκτὰ καὶ ἀρκετὰ παραδείγματα, ὥστε νὰ διδαχθῶμεν ἐκ τούτων τοὺς κυρίους χαρακτῆρας τῆς

ἑλληνικῆς διακοσμητικῆς τέχνης. Μεταξὺ τούτων ὑπάρχουν ἀντιπρόσωποι τῶν γεωμετρικῶν κοσμημάτων, τῶν ζωομορφικῶν καὶ τῶν ἐκ τοῦ φυτικοῦ βασιλείου. Λείπουν τὰ ἀνθρωπομορφικά, ὡς εἶναι αἱ γλυπταὶ ἢ γραπταὶ παραστάσεις. Ἀλλὰ περὶ τούτων, ἂν καὶ διέπονται ὑπὸ τῶν αὐτῶν νόμων, δὲν θὰ γίνῃ ἐδῶ λόγος.

Προτάσσομεν τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἀστραγάλου, ὡς τοῦ ἁπλουστέρου κοσμήματος. Πόθεν προῆλθε τὸ σχῆμα τοῦτο τῶν

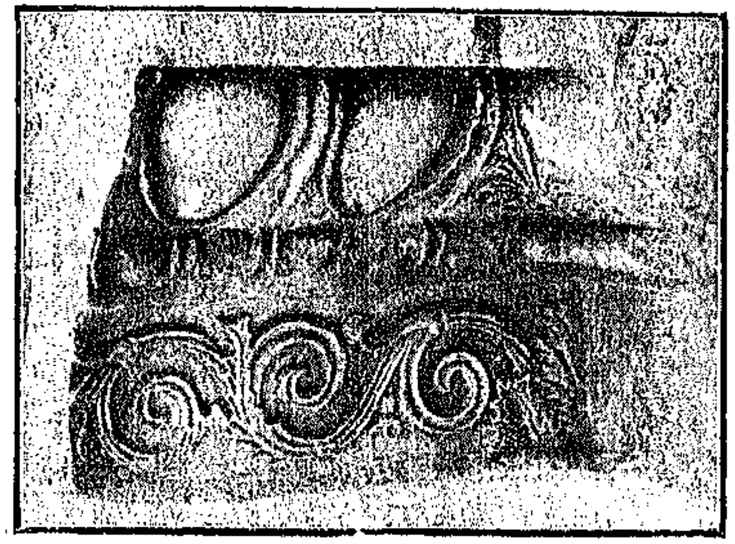

Εἰκ. 4. Γωνιαία ἐπικρανῖτις τοῦ ναοῦ τῆς Ἀλέας.

κανονικῶς παρατεταγμένων σωματίων; Εἰς τὴν φύσιν κανεὶς δὲν παρατηρεῖ τίποτε παρόμοιον. Βεβαίως βλέπομεν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ τοιαῦτα σχήματα μεμονωμένα, ἰδίως ἐκ τοῦ βασιλείου τῶν ὀρυκτῶν, ἀλλ' οὐδέποτε τὴν μακρὰν κανονικὴν σειράν. Εἶναι φανερὸν ὅτι ταύτην ὑπηγόρευσεν ἡ μακρὰ ραβδοειδὴς ταινία, ἥτις ὑπῆρχεν ἐπὶ τῶν λίθων πρὸ τῆς κατατμήσεώς της. Ἡ φύσις λοιπὸν ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου καὶ κατ' ἐξοχὴν ἡ κατασκευὴ εἶναι οἱ δύο παράγοντες τῆς δημιουργίας τοῦ κοσμήματος. Τὸ ἀποτέλεσμα δὲ εἶναι, ὅτι τὸ οὕτω παραχθὲν κόσμημα χαρακτηρίζει ἐμφανῶς, μὲ τὰς

πολυαρίθμους ὁμοίας μικρὰς εἰκόνας, τὸν κύριον γεννήτορά του, τὴν ῥαβδοειδῆ δηλ. ταινίαν. Τὰ αὐτὰ ἰσχύουν καὶ δι' ἄλλα γεωμετρικὰ κοσμήματα, ὡς εἶναι ὁ μαίανδρος, αἱ σπειροειδεῖς γραμμαὶ καὶ εἴτι ἄλλο.

Δὲν εἶναι διάφορος ἡ γένεσις ἑνὸς τόσον ἀλλοίου κοσμήματος, ὡς εἶναι αἱ λεοντοκεφαλαὶ τῆς ὑδρορρόης. Καὶ ἐδῶ συνετέλεσαν οἱ αὐτοὶ δύο παράγοντες. Διότι ἂν αἱ κεφαλαὶ τῶν θηρίων παρουσιάζουν καταπληκτικὴν φυσικὴν ἀλήθειαν, ὅμως ἡ ἀπεικόνισις πολλῶν κεφαλῶν καὶ μόνον κεφαλῶν καὶ ἡ τοποθέτησις ἑκάστης ἐξ αὐτῶν εἰς τὸ μέσον τοῦ ἀκροκεράμου εἶναι ὑπαγορεύσεις τῆς κατασκευῆς. Μάλιστα ἐδῶ ἡ κυριαρχοῦσα τάσις τοῦ νὰ ἐξάρῃ τὸ κόσμημα τὴν φύσιν καὶ τὸν προορισμὸν τῆς κοσμουμένης ἐπιφανείας ἔφθασεν εἰς τὸ ἀκρότατον ὅριον, ὥστε ἔκφρασις καὶ ὀργανικὸν μέλος τῆς κατασκευῆς νὰ συμπέσουν καὶ νὰ ταυτισθῇ ὁ ἀρχικὸς κρουνὸς πρὸς τὸ χαῖνον στόμα τοῦ θηρίου. Χάριν τῆς συναρμονίσεως δύο τόσον ἀντιθέτων παραγόντων, ὡς εἶναι ἡ ἀνώμαλος ζῶσα φύσις καὶ ἡ κανονικὴ σχηματικὴ κατασκευὴ πρέπει νὰ ἐπέλθουν τροποποιήσεις καὶ παραβιάσεις τῆς φυσικῆς ἀληθείας. Ἡ διακοσμητέα ἐπιφάνεια εἶναι τι δεδομένον καὶ κατ' ἀρχὴν ἀδύνατον νὰ τροποποιηθῇ. Κατὰ ταῦτα σπουδαῖον εἶναι, ἂν ὁ βιασμὸς τῆς φυσικῆς ἀληθείας εἶναι ὅσον τὸ δυνατὸν ἐλαφρὸς καὶ ἐλάχιστα αἰσθητός. Ἄλλως ἂν συμβαίνῃ, ὅπως ἐπί τινων κεφαλῶν ἀνδρῶν ἐκ τῆς ὑδρορρόης τοῦ ἐν Θέρμῳ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὡς κρουνὸς νὰ χρησιμοποιῆται ὀπὴ αὐθαιρέτως ἀνοιχθεῖσα κατὰ τὸν λαιμόν, ὁ τοιοῦτος βιασμὸς τῆς φύσεως εἶναι ἀνυπόφορος καὶ ἥκιστα καλλιτεχνικός.

Κατὰ τὴν περιγραφὴν τῶν κλάδων παρετηρήσαμεν μὲ πόσην στοργὴν καὶ προσοχὴν παρηκολούθησε τὴν ζωὴν τῶν φυτῶν ὁ καλλιτέχνης. Μένομεν ἀληθῶς γοητευμένοι ἐκ τῆς θαυμασίας ἀποδόσεως τῆς φυσικῆς ἀληθείας, συνδυασμένης μὲ τόσας ἄλλας ἐπιτυχίας τῆς ἐντόνου καὶ φωτεινῆς παραστάσεως τῆς κατασκευῆς. Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ ἦσαν ἀναγκαῖαι τροποποιήσεις τῆς φύσεως. Ἂν ἐρωτήσωμεν εἰδικὸν βοτανικόν, θὰ διδαχθῶμεν, ὅτι τὰ μὲν παρὰ τὰς ρίζας φύλλα

ἀνήκουν εἰς ὡρισμένα εἴδη ἀκάνθης, οἱ αὐλακωτοὶ κορμοὶ μὲ τὸν κόμβον εἰς ἄλλην μεγάλην οἰκογένειαν φυτῶν ξένην πρὸς τὰς ἀκάνθας καὶ τέλος ὅτι αἱ ἕλικες ἰδιάζουν εἰς διάφορον καὶ τῶν δύο τρίτην τάξιν. Ἔχομεν λοιπὸν ἐνώπιόν μας σύνθεσιν ἀλλόκοτον ἐκ τριῶν τεσσάρων διαφόρων φυτῶν καὶ ὅμως ἐπιστεύαμεν εἰς τὴν φυσικὴν ἀλήθειαν τῆς εἰκόνος. Ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ βοτανικοῦ μένομεν ἀδιόρθωτοι! Ἐνθουσιαζόμεθα, διότι τοιαῦτα φύλλα, κορμόν, ἕλικας, ἄνθη εἴδομεν ὅλοι. Εἶναι ἀδιάφορον, ἂν δὲν συνανήκουν. Δὲν κάμνομεν αὐστηρὰς διακρίσεις, ἀναπαραστάσεις ἀκριβεῖς τῶν ἀπείρων φυτικῶν ὀργανισμῶν καὶ διατηροῦμεν μόνον συνθέτους καὶ ἀορίστους παραστάσεις. Διὰ τοῦτο μόλις ἢ καθόλου δὲν παρατηροῦμεν τὴν ἀναγκαίαν τροποποίησιν τῆς φύσεως, ἣν ἐπέβαλεν ἡ κατασκευή.

Φανερωτέρα εἶναι ἡ βία ἐπὶ τοῦ ἀνθεμίου. Εἶναι τοῦτο εἰκὼν ἄνθους, παριστωμένου ὡς ἐν κατατομῇ, εἰκὼν ἀφελοῦς ἀντιλήψεως, κληρονομηθεῖσα παρὰ τῶν Αἰγυπτίων, οἵτινες οὕτω παρίστανον τὸν φοίνικα. Θὰ ἦτο ἀτοπώτατον νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν ἠδύναντο νὰ παραστήσουν προοπτικῶς ἓν ἄνθος. Ἠδύναντο τὸ πᾶν, μάλιστα εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Σκόπα. Ἀλλ' ἡ παλαιά, καθυστερημένη εἰκὼν τοῦ ἀνθεμίου, ὤφειλε τὴν μακροβιότητά της εἰς τὸ σπουδαῖον γεγονός, ὅτι ἀνταπεκρίνετο καλῶς εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἐπιφανείας.

Εἰς τὸ κόσμημα τοῦ ἰωνικοῦ κυματίου βλέπομεν ἐπίσης φανερὰν τὴν ἐπίδρασιν τῆς πάντοτε ἀπαιτητικῆς ἐπιφανείας. Τὰ περιγράμματα τῶν φύλλων χαράσσονται βαθύτατα, τὸ ἐσωτερικὸν ὀγκώνεται, ὡς συμβαίνει εἰς εὐχύμους καρποὺς διαρρήξαντας τὸ κέλυφος, ἀλλ' ὅλη αὐτὴ ἡ θερμὴ συμπάθεια πρὸς τὴν ἔντονον ὀργανικὴν ζωὴν σταματᾷ εἰς ἓν σημεῖον. Τὰ πλήρη παλλομένης ἀνωμάλου ζωῆς κοσμήματα ἔμειναν εἰκόνες ἀορίστων πραγμάτων.

Ἐν γένει ὁ καλλιτέχνης ἡμῶν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀλέας, μέγας θαυμαστὴς τῆς ζώσης φύσεως καὶ ἱκανώτατος νὰ τὴν ἀποδώσῃ, ἐπιλαμβάνεται κάθε εὐκαιρίας πρὸς τοῦτο. Ἔχει τὴν συνείδησιν, ὅτι τὸ κόσμημα ἀποβαίνει μεγαλόφωνος καλλι-

τεχνικὴ ἔκφρασις, ἐφόσον παίρνει ζωὴν ἀπὸ τὸ ἀκένωτον ταμεῖον τοῦ ὀργανικοῦ κόσμου. Καὶ τὸ κόσμημά του ἀληθῶς ἐπῆρε τὸ μέγιστον δυνατὸν ποσὸν ζωῆς. Εἴπομεν δυνατόν, διότι δὲν λησμονεῖ ἀφ' ἑτέρου ὁ καλλιτέχνης τὸν μοναδικὸν σκοπὸν τῆς διακοσμητικῆς ἐργασίας του, τοῦ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὴν κατασκευὴν καὶ τῆς δώσῃ τὸν ὀρθὸν χαρακτηρισμὸν καὶ τὴν ἔκφρασιν.

Ἡ διακόσμησις εἶχε τὸν αὐτὸν μοναδικὸν σκοπὸν καθ' ὅλας τὰς ἐποχὰς τῆς ἑλληνικῆς τέχνης καὶ τὸν αὐτὸν χαρακτῆρα. Σπανιώτατα συμβαίνει νὰ λησμονῆται τοῦτο. Τὸ αὐτὸ παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὰ παράλληλα διακοσμητικὰ μέσα, τὴν μορφολογίαν καὶ τὸν χρωματισμόν. Εἶναι δυνατὸν νὰ παραλείπεται ἑκάστοτε τὸ ἕν ἢ τὸ ἄλλο. Ἀλλ' ὅταν γίνεται τούτων χρῆσις, θὰ ἐφαρμοσθῇ ἡ αὐτὴ θεμελιώδης ἀρχή.

Δὲν εἶναι διάφορα τὰ πράγματα καὶ ὡς πρὸς τὴν λοιπὴν καλλιτεχνικὴν παράδοσιν ἀπὸ τῆς Ἀρχαιότητος μέχρι σήμερον. Πολλοὶ εἶναι οἱ βαθμοὶ τῆς ἐπιτυχίας, ἀναλόγου πρὸς τὰ ἐκφραστικὰ μέσα, ἀλλ' ἡ ἀντίθεσις τοῦ κοσμήματος πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν εἶναι σπανία καὶ εὔκολα φαίνεται. Ἰδοὺ διατὶ χαίρομεν εἰς τὴν θέαν ἑνὸς περσικοῦ τάπητος καὶ εὐχαρίστως πατοῦμεν ἐπ' αὐτοῦ, ἐνῷ δυσκολευόμεθα νὰ προχωρήσωμεν εἰς δάπεδον ἐστρωμένον μὲ κυβοσχήμους πλάκας. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἐκ τοῦ συνόλου τῶν κοσμημάτων καὶ τοῦ χρωματισμοῦ ἀποκομίζομεν τὴν ἐντύπωσιν τοῦ μαλακοῦ πλουσίου ὑφάσματος, τοῦ ἔχοντος ὡρισμένον λογικὸν σχῆμα, ἐνῷ εἰς τὴν δευτέραν ὑποπτευόμεθα ἐμπόδια εἰς τὸν δρόμον.

Ἐξαίρεσιν διδακτικὴν ἀποτελεῖ ἡ διακοσμητικὴ τέχνη τῆς Ἀπωτάτης Ἀνατολῆς, τῶν Κινέζων καὶ Ἰαπώνων. Πρόχειρος πρὸς τοῦτο δι' ὅλους μας εἶναι ἕνας κινέζικος δίσκος. Ἀντὶ τοῦ καθαροῦ σχήματος ἢ τοῦ ἐσχηματισμένου ὀργανικοῦ σώματος λατρεία τῆς φύσεως ἀπεριόριστος. Ἡ δήλωσις τῆς ἐπιφανείας ἀφήνεται μόνον εἰς τὸν αὐτὸν χρωματισμὸν τοῦ ἐδάφους. Ἀλλὰ τὸ κόσμημα εἶναι ἐντελῶς ἐλεύθερον. Ἕνας κλάδος δένδρου, συχνότατα χωρὶς ἀρχὴν ἢ τέλος, εἰσορμᾷ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν καὶ καταλαμβάνει ἀδιακρίτως ἕνα μέρος αὐτῆς. Ἡ φυσικότης τῆς παραστάσεως εἶναι τελεία, ἡ γραμμὴ καὶ τὸ χρῶμα εἶναι τόσον δυνατὰ καὶ ὑποβλητικά, ὥστε νὰ λησμονῇ κανεὶς νόμους καὶ συμμετρίαν καὶ νὰ στοιχηματίζῃ γοητευμένος, ὅτι ἔξοχα στολίζεται ὁ δίσκος ἢ τὸ οἱονδήποτε ἔπιπλον. Ἔχομεν πραγματικῶς ἐδῶ ἀπόκλισιν ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς παραδόσεως, τοῦ συντονισμοῦ τῶν διαφόρων μέσων, τῆς μορφῆς, τοῦ χρώματος, τοῦ κοσμήματος. Ἀπόκλισιν πάντως μερικήν, ἐπειδὴ ὡς εἴπομεν ἡ ἐπιφάνεια ὁπωσδήποτε παριστάνεται. Ἀλλ' ἡ Ἀπωτάτη Ἀνατολὴ μᾶς ἐδίδαξεν ὅτι ἐπιτρέπονται καὶ ἄλλοι τρόποι τέχνης παρὰ τοὺς ἑλληνικούς, οἵτινες ἀποκλειστικὰ ἐδέσποσαν μέχρι πρὸ ὀλίγου εἰς τὸν κόσμον. Ἂν τὸ ἐξ Ἰαπωνίας ὑποκινηθὲν καὶ τὸ πρῶτον ἐν Ἀγγλίᾳ ὁπωσδήποτε μορφωθὲν modern style λάβῃ ὁριστικὴν μορφήν, τοῦτο δὲν θὰ εἶναι καταδίκη τῆς ἑλληνικῆς παραδόσεως. Αὕτη θὰ παραμείνῃ κτῆμα τοῦ ἀνθρώπου μέγα καὶ μὲ τὸν νέον διακοσμητικὸν ῥυθμὸν παρὰ τὸ πεῖσμα τῶν δογματολόγων ὁ καλλιτεχνικός μας πλοῦτος θὰ αὐξηθῇ.

Κ. Α. ΡΩΜΑΙΟΣ

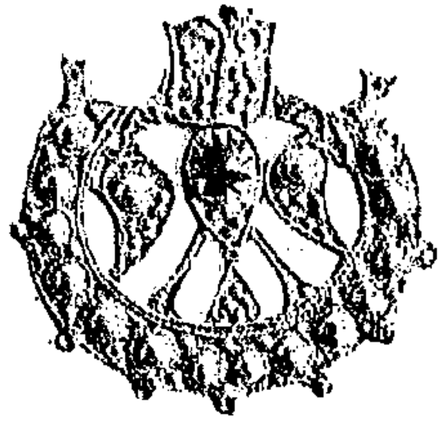

Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑ

Με τὸ ὄνομα τοῦ Λὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ Σοφοῦ καὶ μὲ τὸν τίτλον «Ἐπαρχικὸν βιβλίον» σώζεται μία σειρὰ πραγματικῶς σοφῶν διατάξεων, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ σημαντικωτάτην συμβολὴν ὄχι μόνον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς μεσαιωνικῆς διοικήσεως, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐκτίμησιν τοῦ πολιτισμοῦ τῆς μεγάλης Ἑλληνικῆς μοναρχίας κατὰ τὸν ἕνατον αἰῶνα.

Τὸ χειρόγραφον τοῦ «Ἐπαρχικοῦ βιβλίου» Λέοντος τοῦ Σοφοῦ εὑρέθη εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Γενεύης καὶ ἐξεδόθη πρὸ ὀλίγων ἐτῶν. Ἡ δὲ μελέτη του ἀποδεικνύει ὅτι ἡ μεγάλη πρωτεύουσα τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους ἡ «Θεοφύλακτος Πόλις» κέντρον καὶ ψυχὴ τοῦ κολοσσιαίου ἐκείνου ὀργανισμοῦ, παρουσίαζεν ἀπὸ τοῦ ἑνάτου αἰῶνος τὴν εἰκόνα πολιτισμοῦ καὶ ὀργανώσεως, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι δὲν ἔχομεν κάμῃ μεγάλας προόδους, ἴσως δὲ καὶ εἰς μερικὰ σημεῖα δὲν τὴν ἐφθάσαμεν κἄν.

Ὡς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς της θέσεως ἡ Κωνσταντινούπολις ἀπετέλει τὸ κέντρον τεραστίας ἐμπορικῆς κινήσεως. Ἔμποροι ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου ἔφεραν ἐκεῖ διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης τὰ ἐμπορεύματά των διὰ νὰ τὰ πωλήσουν ἢ νὰ τ' ἀνταλλάξουν μὲ ἐμπορεύματα, τὰ ὁποῖα δὲν εἶχαν εἰς τοὺς τόπους των.

Ὁ λιμήν της, ἢ μᾶλλον οἱ λιμένες της, παρουσίαζον ἰλιγγιώδες θέαμα. Εἰς αὐτοὺς συνηντῶντο τὰ κάτεργα τῶν Βυζαντινῶν αἱ γαλέραι τῶν Γενουησίων, τὰ μονόξυλα τῶν Ρώσσων, τὰ ἐλαφρὰ καὶ ταχύτατα πλοῖα τῶν Ἀράβων, οἱ ὁποῖοι — ὅπως ἄλλως ὅλοι οἱ θαλασσινοὶ τοῦ Μεσαίωνος — ἦσαν ἐναλλὰξ ἔμποροι καὶ πειραταί, ἐπιχειρηματίαι μαζὶ καὶ κουρσάροι. Καὶ ἐπὶ τέλους εἰς τὰ προάστεια τῆς πόλεως, πρὸς τὴν Ἀσιατικὴν ἀκτὴν ἔφθαναν τὰ καραβάνια τῆς Ἀραβίας, τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Ἀπωτάτης Ἀνατολῆς καὶ τὰ βαρύτατα ἁμάξια τῆς Μεσοποταμίας καὶ τῆς Περσίας φορτωμένα θησαυροὺς ὁλοκλήρους.

Διὰ νὰ ρυθμισθῇ ὅλη αὐτὴ ἡ κολοσσιαία ἐμπορικὴ κίνησις, διὰ νὰ διευκολυνθῇ τὸ ἐμπόριον τῆς εἰσαγωγῆς καὶ τὸ διαμετακομιστικὸν ἐμπόριον, ἐχρειάζετο διαρκὴς καὶ λεπτεπίλεπτος καὶ προβλεπτικὴ ἐνέργεια τῶν ἀρχῶν, καὶ προσωπικὸν πυκνότατον καὶ ὑπαλληλικὴ παράδοσις στερεά, ὥστε νὰ μὴν ἐπηρεάζεται ἀπὸ τ' ἀλεπάλληλα καὶ συχνότατα πολιτικὰ γεγονότα.

Ἔπρεπεν ἐπίσης ἡ ἀστυνομία νὰ εἶναι ἄγρυπνος. Τὸ Βυζάντιον περιεκυκλοῦτο πάντοτε ἀπὸ ἐχθροὺς καὶ οἱ ἔμποροι ποὺ ἤρχοντο ἀπὸ τὰ ἄκρα τοῦ κόσμου δὲν ἦσαν πάντοτε εἰρηνικοὶ καὶ ἀκίνδυνοι ἐπιχειρηματίαι. Ἦσαν συχνότατα καὶ κατάσκοποι ἐρχόμενοι νὰ συνεννοηθοῦν μὲ τοὺς ἐγκατεστημένους εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁμοεθνεῖς των καὶ νὰ προετοιμάσουν ἐκεῖ τὴν ἐπιδρομὴν τῆς ἐρχομένης ἀνοίξεως.

Διὰ νὰ κανονισθῇ ἡ ἐλευθερία τοῦ ἐμπορίου, διὰ νὰ προστατευθῇ τὸ Κράτος ἀπὸ τοὺς ταραχοποιοὺς ξένους, διὰ νὰ ματαιωθοῦν τὰ σχέδια τῶν ὑπόπτων, διὰ νὰ ἐξυπηρετηθῇ ἡ κοινωνία, διὰ νὰ ἐξασφαλισθῇ ὄχι μόνον ἡ τάξις ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπαιτουμένη διὰ τὴν μεγάλην ἐκείνην πρωτεύουσαν εὐπρέπεια, ἐχρειάζετο μία πολυπληθὴς ὑπαλληλία, μία λεπτομερὴς καὶ προβλεπτικὴ ἀλλὰ καὶ ἐφαρμόσιμος νομοθεσία καὶ ἕνας παντοδύναμος ἀρχηγός.

Αὐτὸς δὲ ἦτο ὁ Ἔπαρχος τῆς Πόλεως, μεγιστὰν μεγάλης δυνάμεως, συνδυάζων δύο ἰδιότητας, τοῦ δικαστοῦ καὶ τοῦ διευθυντοῦ τῆς Ἀστυνομίας. Ἡ δικαιοδοσία του ἐξετείνετο

εἰς ὅλην τὴν πόλιν, εἰς τοὺς λιμένας, εἰς τὰ προάστεια, μίλια ἀκόμη ὁλόκληρα εἰς τὴν ὕπαιθρον χώραν, ἐπὶ ἐντοπίων καὶ ξένων, ἐπὶ τῶν ἀστῶν καὶ ἐπὶ τοῦ ὄχλου.

Ἀνωτάτη προληπτικὴ καὶ καταδιωκτικὴ ἀρχή, εἶχε πολλὴν ἐργασίαν εἰς τοὺς ταραχώδεις ἐκείνους χρόνους.

Ἓν μόνον μέρος τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν καθηκόντων τοῦ Ἐπάρχου περιγράφει τὸ «Ἐπαρχικὸν βιβλίον» Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, τὸ μέρος τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὰς συντεχνίας τῆς Θεοφυλάκτου Πόλεως. Καὶ αὐτὸ ὅμως τὸ μέρος, περιέχον σειρὰν ἀστυνομικῶν διατάξεων, ἀποδεικνύει ἀφ' ἑνὸς πόσα ζητήματα, τὰ ὁποῖα κολακευόμεθα νὰ νομίζωμεν σημερινά, ἐγεννῶντο ἔκτοτε, καὶ ἀφ' ἑτέρου πόσον σοφὰ ἐφρόντιζε διὰ τὰς μᾶλλον πολυπλόκους σχέσεις τοῦ πολίτου πρὸς τὴν ἐξουσίαν ἡ διοίκησις τοῦ Κράτους ἐκείνου, τὸ ὁποῖον τόσον ἐσυκοφαντήθη εἰς τὴν Δύσιν καὶ τόσον ἀγνοεῖται ὑπὸ τῶν ἀμεσωτάτων ἀπογόνων του.

Αὐστηρὰ καὶ προφυλακτικὴ ἦτο ἡ Ἑλληνικὴ μεσαιωνικὴ ἀστυνομία ἀπέναντι τῶν ξένων ἐμπόρων. Οἱ εἰσάγοντες τὰ ἐμπορεύματά των εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἔπρεπε νὰ παρουσιασθοῦν εἰς τὰ γραφεῖα τοῦ Ἐπάρχου, νὰ δηλώσουν τὰ ἐμπορεύματά των, νὰ τὰ πωλήσουν ἐντὸς τριῶν μηνῶν καὶ νὰ φύγουν. Ἂν εἰς τὸ διάστημα τῶν τριῶν μηνῶν τὸ ἐμπόρευμα δὲν εἶχεν ἐξαντληθῆ, ἔπρεπε πάλιν νὰ παρουσιασθοῦν εἰς τὸν Ἔπαρχον, ὁ ὁποῖος ν' ἀποφασίσῃ τί θὰ γίνῃ. Ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲν φαίνεται πιθανὸν ὅτι ἐδίδετο παράτασις διαμονῆς εἰς ἐκεῖνον τὸν ἔμπορον, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε κατορθώσῃ νὰ ἐξαντλήσῃ ἐμπροθέσμως τὰ ἐμπορεύματά του.

Ἐνῷ δὲ αὐτὰ τὰ προφυλακτικὰ μέτρα ἐλαμβάνοντο ἐναντίον τῶν ξένων ἐμπόρων, ἀπαγορευτικαὶ διατάξεις ἐξαγωγῆς ὑπῆρχον διὰ μερικὰ εἴδη ἐγχωρίου βιομηχανίας, ὑφάσματα ὡρισμένα, μέταξαν, πορφύραν κτλ. Οἱ ἔμποροι ἔπρεπε νὰ γνωρίζουν εἰς ποίους πωλοῦν τὰ ὑφάσματα αὐτά, ὥστε νὰ μὴ ἐξαχθοῦν, ἀπηγορεύετο δὲ ρητῶς ἡ πώλησις μετάξης εἰς τοὺς Ἑβραίους.

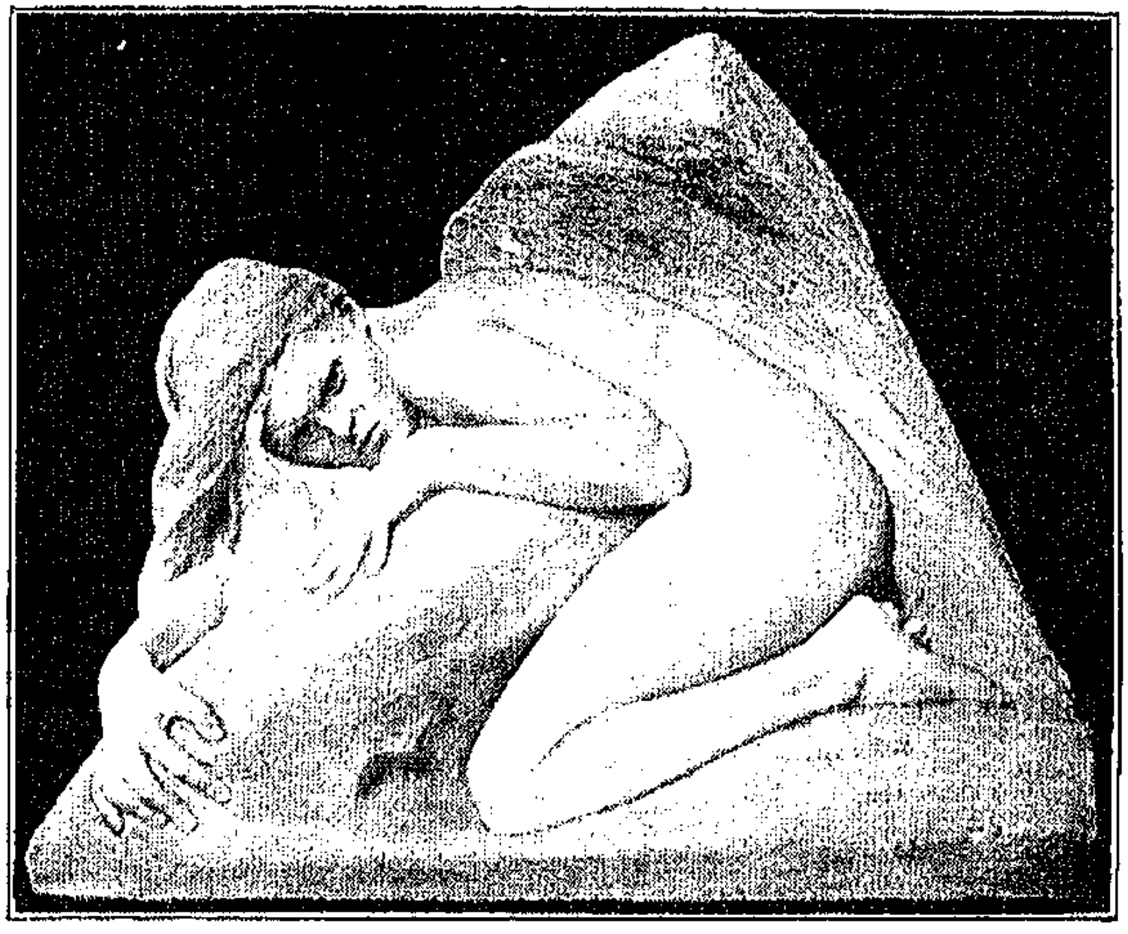

ΜΙΧ. ΤΟΜΠΡΟΥ — ΦΡΙΚΗ

Μία ἀπόδειξις τῶν φροντίδων διὰ τὴν εὐπρεπῆ ἐμφάνισιν τῆς πόλεως ἦσαν οἱ κανονισμοὶ τῶν θέσεων τῆς πωλήσεως τῶν διαφόρων ἐμπορικῶν εἰδῶν. Ἀπὸ τῆς Χαλκῆς Πύλης ἕως τὸ Μίλιον – μίαν ἀπὸ τὰς κεντρικὰς λεωφόρους τῆς πρωτευούσης — ἐπετρέπετο νὰ ἔχουν τὰ καταστήματά των οἱ μυροπῶλαι. Εἰς τὰ καταστήματα αὐτὰ ἐπωλοῦντο τὰ μυρωδικὰ τῆς Ἀνατολῆς: νάρδος, λίβανος, σμύρνα, ἀλόη, μύρα, βάλσαμον, μόσχος, θῦμος, μελισσόφυλλον, καὶ εἴδη βαφικῆς τὰ ὁποῖα ἐχρειάζοντο εἰς τὰς γυναῖκας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Καταστήματα ἐπομένως πολυτελείας εἶχον τὴν θέσιν των εἰς τὸ κεντρικώτατον ἐκεῖνο μέρος τῆς πόλεως. Ἡ Χαλκῆ Πύλη ἦτο μία ἀπὸ τὰς μεγάλας πύλας τῶν Ἀνακτόρων, κοσμουσμένη μὲ εἰκόνας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἡ ἀστυνομικὴ διάταξις, ἡ ὁρίζουσα εἰς τοὺς μυρεψοὺς τὴν περιφέρειαν ἐκείνην, προσθέτει ὅτι μόνον αὐτοὶ πρέπει νὰ ἔχουν τὰ καταστήματά των ἐκεῖ, διότι ἡ εὐλάβεια πρὸς τὰς εἰκόνας καὶ ὁ σεβασμὸς πρὸς τὰ βασιλικὰ προπύλαια μόνον εὐωδίαν ἐπιτρέπει ἐκεῖ.

Ἐπίσης τὰ καταστήματα τῶν χρυσοχόων ἔπρεπε νὰ εἶναι εἰς τὴν Μέσην, τὴν μεγάλην λεωφόρον, ἡ ὁποία διέσχιζεν τὴν πρωτεύουσαν. Εἰς τὰ ἐργαστήρια αὐτὰ εἰργάζοντο δημοσίᾳ οἱ χρυσοχόοι, ὥστε καὶ τὸ μέρος ἐκεῖνο νὰ στολίζουν καὶ νὰ εἶναι ὑπὸ διαρκῆ ἐπιτήρησιν.

Ἀντιθέτως μερικὰ εἴδη, ἀπαραίτητα μὲν ἀλλ' ὄχι καὶ κοσμητικά, ἔπρεπε νὰ εἶναι συγκεντρωμένα εἰς ὡρισμένα μέρη καὶ ἄλλα ἐκτὸς τῆς πόλεως. Τοιουτοτρόπως οἱ ἰχθυοπῶλαι ἔπρεπε νὰ ἐκλέτουν τὰ ψάρια των εἰς τὰς Μεγάλας Καμάρας, οἱ Μακελλάριοι — οἱ κρεωπῶλαι — τὰ «θρέμματά» των εἰς τὸ Στρενάγιαν καὶ οἱ ἱππέμποροι τὰ ἄλογά των εἰς τὸν Γαῖρον.

Μόνον οἱ σαλδαμάριοι — οἱ σημερινοὶ παντοπῶλαι — εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ἀνοίγουν καταστήματα παντοῦ, διότι τὰ εἴδη των ἦσαν κοινῆς χρήσεως καὶ πρώτης ἀνάγκης. Εἰς πλατείας, εἰς κεντρικοὺς δρόμους, εἰς παρόδους, οἱ σαλδαμάριοι ἐπωλοῦσαν κρέας, ψάρια παστά, βούτυρον, τυρί,

μέλι, λάδι, ὄσπρια, ἀλλὰ καὶ καρφιὰ καὶ γύψον καὶ σκαρίδια καὶ βυτία.

Πόση χρῆσις σάπωνος καὶ ἑπομένως πόσα σαπωνοποιεῖα ὑπῆρχον ἀποδεικνύουν αἱ διατάξεις περὶ σαπωνοπρατῶν. Ὁ προτιθέμενος ν' ἀνοίξῃ σαπωνοποιεῖον ἔπρεπε ν' ἀποδείξῃ εἰς τὸν Ἔπαρχον ὅτι ἔχει τὰ προσόντα. Τὰ καταστήματα δὲ ἔπρεπε ν' ἀπέχουν τὸ ἓν ἀπὸ τὸ ἄλλο τουλάχιστον πήχεις ἑπτὰ ἢ πόδας δώδεκα, ὥστε νὰ μὴ ἀναπτύσσεται ὑπερβολικὸς συναγωνισμός. Βαρύταται δὲ ἦσαν αἱ ποιναὶ ἐκείνων ποὺ ἐνόθευαν τὸ σαποῦνι.

Εἰς πόλιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ καλλιτεχνία τῶν ἀργυρῶν ἢ χρυσῶν ἱερῶν σκευῶν εἶχε τόσην ἐπίδοσιν, ἡ Ἀστυνομία ἔπρεπε νὰ λάβῃ μέτρα διὰ νὰ προστατεύσῃ τὰς ἐκκλησίας ἀπὸ κλοπάς. Ὁ χρυσοχόος λοιπὸν ὁ ὁποῖος ἠγόραζεν ἱερὸν σκεῦος ἀκέραιον ἢ «τεθλασμένον» ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ Ἐπάρχου ἐτιμωρεῖτο ὅπως καὶ ὁ πωλητής. Ἐπίσης ὁ χρυσοχόος ἔπρεπε νὰ γνωρίζῃ ἀπὸ ποῦ προέρχεται κάθε πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἠγόραζε, καὶ ποῦ θὰ διευθυνθῇ κάθε πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἐπώλει.

Καὶ διὰ τὴν κιβδηλίαν ἐλάμβανεν αὐστηρότατα μέτρα ἡ Ἀστυνομία. Ἡ Κωνσταντινούπολις, κέντρον τόσης ἐμπορικῆς καὶ βιομηχανικῆς κινήσεως, ἀνεγνώριζε πληρέστατα τὴν ἀνάγκην νὰ ἔχῃ νόμισμα ὑγιὲς καὶ ἀπολαῦον τὴν ἐμπιστοσύνην ὅλου τοῦ κόσμου. Πραγματικῶς δὲ τὸ Βυζαντινὸν νόμισμα καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους — πλὴν συντομωτάτων χρονικῶν διαλειμμάτων — ἀπέλαυε τῆς ὑπολήψεως, τὴν ὁποίαν ἔχει σήμερον ἡ Ἀγγλικὴ λίρα. Διὰ νὰ διατηρηθῇ ἡ καλὴ αὐτὴ ὑπόληψις τὸ Κράτος ἐπέβαλλεν αὐστηροτάτας ποινάς, ὄχι μόνον εἰς τοὺς κιβδηλοποιοὺς ἀλλὰ καὶ εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἔξυναν τὰ νομίσματα καὶ ἑπομένως ἠλάττωναν τὴν ἀξίαν των.

Καὶ ὅπως ἐπετηρεῖτο ἡ ἐργασία τῶν χρυσοχόων, ἐπεβλέπετο ἡ ἐργασία ὅλων τῶν βιομηχάνων καὶ τὰ σταθμὰ καὶ τὰ ζύγια ὅλων τῶν πωλητῶν. Ἐσφραγίζοντο τὰ ζύγια καὶ τὰ σταθμὰ καὶ τὰ ἔργα τῆς χρυσοχοΐας καὶ τὰ ὑφάσματα, καὶ

εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ εἰσέρχονται κάθε στιγμὴν εἰς τὰ ἐργοστάσια ὑφασμάτων οἱ ἁρμόδιοι διὰ νὰ ἐξετάζουν τὰ νήματα, ὥστε νὰ μὴ γίνεται νοθεία. Μία λεπτομέρεια τῆς ἐποπτείας αὐτῆς ἀξίζει νὰ σημειωθῇ: Φαίνεται ὅτι βιομήχανοι τῆς μετάξης ἐσυνήθιζαν νὰ βάφουν μὲ αἷμα. Εἰδικὴ διάταξις ἀπαγορεύει τὸ εἶδος αὐτῆς τῆς βαφῆς καὶ ἡ ποινὴ ἡ ἐπιβαλλομένη εἰς τὸν παραβάτην εἶναι τρομερά: τοῦ ἐκόπτετο τὸ χέρι.

Εἶναι αὐτονόητον ὅτι μὲ τόσην ἐμπορικὴν κίνησιν ὑπῆρχαν καὶ θέσεις εἰς τὰς διαφόρους ἀγορὰς ἰδιαιτέρως εὐνοϊκαὶ διὰ τὸ ἐμπόριον. Φυσικὸν εἶναι ὅτι θ' ἀνεπτύσσοντο προσπάθειαι ἐκ μέρους μερικῶν ἐμπόρων νὰ ἐκτοπίσουν ἕνα ἀνταγωνιστήν των ἀπὸ τὸ κατάστημά του, προσφέροντες ἀνώτερον ἐνοίκιον. Αὐτὸ δὲν τὸ ἐπέτρεπεν ἡ Βυζαντινὴ Ἀστυνομία. Καὶ ἔχομεν ἓν εἶδος διαρκοῦς ἐνοικιοστασίου. Ὁ ἔμπορος, ὁ ὁποῖος θὰ προσέφερε περισσότερον ἐνοίκιον εἴτε φανερὰ εἴτε κρυφίως, κατεδικάζετο εἰς μαστίγωσιν καὶ ἐφυλακίζετο.

Ἀφοῦ ὅμως ἠμπόδιζε αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὸν ἀθέμιτον συναγωνισμὸν ἡ Ἀστυνομία, ἔπρεπε νὰ φροντίσῃ, ὥστε νὰ μὴ ζημιώνωνται οἱ καταστηματάρχαι ἀπὸ τοὺς γυρολόγους. Καὶ πραγματικῶς ἀπηγορεύετο τὸ διαλάλημα τῶν ἐμπορευμάτων, καὶ μόνον ὕφάσματα τῆς κατωτέρας χρήσεως, διὰ νὰ εὐκολύνουν τὸν λαὸν εἰς προμήθειαν τῶν εὐθυνῶν αὐτῶν εἰδῶν, εἶχε τὸ δικαίωμα ὁ γυρολόγος νὰ περιφέρῃ ἐπ' ὤμου εἰς τοὺς δρόμους.

Τὸ διαλάλημα ἐν τούτοις τὸ ἐπιτρεπόμενον εἰς τοὺς γυρολόγους δὲν ἐπετρέπετο εἰς τοὺς ἐμπόρους τῆς μετάξης. Τὸ ἐμπόριον αὐτό, τοῦ ὁποίου ἡ Κωνοταντινούπολις ἐπέμενε νὰ κρατήσῃ τὸ μονοπώλιον, ἔπρεπε νὰ διεξάγεται μετὰ σοβαρότητος. Ὁ ἐννοῶν νὰ διαφημήσῃ τὸ ἐμπόρευμά του μὲ θόρυβον, ἐξεδιώκετο ἀπὸ τὴν συντεχνίαν «μετὰ πληγῶν καὶ ὕβρεων». Ποία διαδικασία ἀπῃτεῖτο διὰ νὰ δοθοῦν αἱ «πληγαὶ» εἰς τὸν ἀνήσυχον ἔμπορον δὲν ἀναφέρει τὸ «Ἐπαρχικὸν βιβλίον». Δὲν πρέπει ἐν τούτοις νὰ λησμονήσωμεν ὅτι ὁ Ἔπαρχος ἦτο ταυτοχρόνως καὶ δικαστής, ὅτι εἶχεν

«ἔδραν» ἰδικήν του, εἰς τὴν ὁποίαν ἐδίκαζε τὰς παραβάσεις τῶν ἀστυνομικῶν διατάξεων — ἀπαράλλακτα ὅπως σήμερον τὸ ἀστυνομικὸν Πταισματοδικεῖον — καὶ ἑπομένως ὅτι, διὰ νὰ μὴν ἀναρέρεται ὁ τρόπος τῆς παραπομπῆς καὶ τῆς διαδικασίας, σημαίνει ὅτι οὗτος θὰ ἦτο πολὺ γνωστὸς εἰς τοὺς ἐνδιαφερομένους.

Διὰ μέσου τῶν διατάξεων τῶν ἀναφερομένων εἰς ὅλας τὰς συντεχνίας φαίνεται καθαρὰ ἡ προσπάθεια τοῦ Κράτους νὰ προστατεύσῃ τὸν πολίτην ἀπὸ πάσης συγκεντρώσεως καὶ ἀποκρύψεως εἰδῶν τοῦ ἐμπορίου. Εἰς περιστάσεις ἀνωμάλους διὰ τὸ Κράτος, εἰς περιπτώσεις θαλασσίων ἀποκλεισμῶν, ὅταν πολλάκις οἱ ἐχθροὶ ἔφθασαν εἰς τὰ πρόθυρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἔκλεισαν τοὺς μεγάλους πρὸς αὐτὴν ἐμπορικοὺς δρόμους, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι θὰ εὑρέθησαν κερδοσκόποι ἕτοιμοι νὰ προαγοράσουν ὡρισμένα εἴδη, νὰ τ' ἀποκρύψουν καὶ νὰ τὰ δίδουν ἔπειτα εἰς τὴν κατανάλωσιν μὲ ὑπέρογκον καὶ ἀθέμιτον κέρδος.

Ἡ μεσαιωνικὴ Ἑλληνικὴ Ἀστυνομία ἔλαβε μέτρα προληπτικὰ καὶ μέτρα ἀπαγορευτικὰ τῶν διαθέσεων αὐτῶν. Διὰ τῆς καταγραφῆς καὶ τῆς συγκεντρώσεως τῶν ἐμπορευμάτων εἰς ὡρισμένα μέρη, ἡ ὑπηρεσία τοῦ Ἐπάρχου ἐγνώριζεν ἀκριβῶς ποῖα εἴδη καὶ εἰς πόσας ποσότητας εἰσῆλθον καὶ εἰς ποῖον ἀνῆκον. Διὰ τῆς ἀπαγορεύσεως εἰς τοὺς ξένους ἐμπόρους νὰ μείνουν εἰς τὸν τόπον περισσότερον τῶν τριῶν μηνῶν, παρηκολούθει φυσικῶς τὴν κίνησιν τῶν ἐμπορευμάτων των. Καὶ ἐπὶ τέλους ἐλάμβανεν αὐστηρὰ μέτρα ἐναντίον των ἐν περιπτώσει συγκεντρώσεως καὶ ἀποκρύψεως. Ποιναὶ ποικίλλουσαι, ἀπὸ τὴν διαπόμπευσιν μέχρι τῆς ἀποκοπῆς τῆς χειρός, καὶ εἰς μερικὰ εἴδη καὶ μέχρι θανάτου, περιώριζαν τὴν αἰσχροκέρδειαν εἰς σημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ἐπετύχαμεν νὰ φθάσωμεν σήμερον.

Καὶ ἐπὶ τέλους ἡ νοθεία εἰς ὅλα τὰ εἴδη τὰ ἐπιδεχόμενα ἀλλοίωσιν κατεδιώκετο ἀμειλίκτως. Ἐνῷ αὐστηρότατα ἐξητάζετο ἡ καθαρότης τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ ἀργύρου, εἰς τὰ σαπωνοποιεῖα ἡ ἀρχὴ δὲν ἐπέτρεπε νὰ χρησιμοποιοῦν ἔλαιον κατωτέρας ποιότητος, ἢ στέαρ ζώου. Ὁ σαπωνοποιὸς κατεδικάζετο ὡς «μιαίνων τοὺς ἀνθρώπους» εἰς ραβδισμούς, φυλάκισιν καὶ ἀποπομπὴν ἀπὸ τὴν συντεχνίαν.

Τὸ ζήτημα τοῦ ἄρτου εἶναι φυσικὸν ὅτι ἀπησχόλει σοβαρῶς τὰς ἀρχὰς πόλεως, ἡ ὁποία εἶχε τόσον πυκνοὺς λαϊκοὺς πληθυσμούς. Οἱ ἀρτοποιοὶ ἦσαν ἐλεύθεροι ἀπὸ πᾶσαν ὑπηρεσίαν δημοσίαν, δὲν ἐστρατεύοντο, καὶ ἡ ἐπίταξις δὲν περιελάμβανε καὶ τὰ ἰδικά των ζῶα, διὰ νὰ εἶναι πάντοτε ἀπησχολημένοι εἰς τὸ ἔργον τῆς τροφοδοσίας τοῦ λαοῦ. Οἱ φοῦρνοι ἔπρεπε νὰ εἶναι εἰς μέρη, τὰ ὁποῖα νὰ μὴ τρέχουν τὸν κίνδυνον τῆς πυρκαϊᾶς, νὰ μὴν ἔχουν ἄνωθεν αὐτῶν οἰκήματα, καὶ νὰ ἀπέχουν ἀπὸ μέρη, ὅπου θὰ ἠδύναντο νὰ εἶναι συγκεντρωμένα χόρτα, φρύγανα καὶ ἄλλαι εὔφλεκτοι ὕλαι.

Ὁ Ἔπαρχος ἐκανόνιζε τὴν τιμὴν τοῦ σίτου ἐν συνεννοήσει μὲ τοὺς προϊσταμένους τῆς συντεχνίας τῶν ἀρτοποιῶν, ἀναλόγως τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς εἰσαγωγῆς. Ποία ἀκριβῶς ἦτον ἡ τιμὴ τοῦ ἄρτου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν εἶναι δύσκολον νὰ γνωρίζωμεν, τόσον μᾶλλον καθ' ὅσον ἡ τιμὴ θὰ ἐποίκιλλε. Γνωρίζομεν ὅμως τουλάχιστον κατὰ τὸν ἕνατον αἰῶνα τὸ κέρδος, τὸ ὁποῖον ἐπέτρεπε τὸ Κράτος εἰς τὸν ἀρτοποιόν. Εἰς ἐμπόρευμα λοιπὸν ἀξίας ἑνὸς νομίσματος ὁ ἀρτοπώλης δὲν ἐδικαιοῦτο νὰ κερδήσῃ περισσότερον ἀπὸ ἓν κεράτιον καὶ δύο μιλιαρίσια «τὸ μὲν κεράτιον ὡς κέρδος καθαρὸν τοῦ ἀρτοποιοῦ, τὰ δὲ δύο μιλιαρίσια διὰ τὴν διατροφὴν τῶν ἐργατῶν καὶ τοῦ ἁλόγου τοῦ ἁλέθοντος, καὶ διὰ τὰς δάδας καὶ τὸ καύσιμον τοῦ φούρνου».

Διὰ νὰ ἐννοήσωμεν πόσον ἦτο ἐν ἀναλογίᾳ πρὸς τὰς σημερινὰς ἀξίας τὸ κέρδος τοῦ ἐμπόρου, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀξία τῆς διατροφῆς τῶν ἐργατῶν καὶ τοῦ ζώου, πρέπει νὰ εὕρωμεν τὴν ἀντίστοιχον μὲ τὴν σημερινὴν τιμὴν τοῦ Βυζαντινοῦ νομίσματος. Τὸ Βυζαντινὸν νόμισμα λοιπὸν ἤξιζε δεκαπέντε δραχμὰς καὶ δεκαπέντε λεπτὰ σημερινά. Τὸ κεράτιον ἦτο τὸ ἓν εἰκοστὸν τέταρτον τοῦ νομίσματος—δηλαδὴ ἑξῆντα τρία σημερινὰ λεπτά. Τὸ μιλιαρίσιον ἤξιζεν ἓν δωδέκατον τοῦ νομίσματος ἤτοι ἑκατὸν εἴκοσι πέντε σημερινὰ λεπτά. Ἐπὶ δεκαπέντε λοιπὸν δραχμῶν ὁ ἀρτοποιὸς ἔπρεπε νὰ κερδίζῃ

ἑξῆντα τρία λεπτὰ διὰ τὸν ἑαυτόν του καὶ μίαν καὶ εἴκοσι πέντε διὰ τὸ ἐργαστήριον, διὰ τοὺς ἐργάτας, διὰ τὸ ἄλογον καὶ διὰ τὴν καύσιμον ὕλην. Ἀσφαλῶς ἀρτοποιὸς τῶν χρόνων μας δὲν θὰ κατεδέχετο νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ ἔργον του. Πρέπει ἐδῶ νὰ προστεθῇ ὅτι κατὰ παρατήρησιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀνεδράδου, ἡ τιμὴ τοῦ σίτου εἰς τὸ Βυζάντιον ἦτο ἀνωτέρα τῆς τιμῆς τοῦ σίτου εἰς τὴν Ἑλλάδα πρὸ τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου.

Μιᾶς ἄλλης τάξεως ἐμπόρων τὸ κέρδος κανονίζεται ἐπίσης αὐστηρότατα διὰ τῶν ἀστυνομικῶν διατάξεων, τῶν σαλδαμαρίων. Μετὰ τοὺς ἀρτοπώλας εἶναι οἱ παρέχοντες τὰ περισσότερα εἴδη τῆς πρώτης ἀνάγκης. Ὑποχρεοῦνται λοιπὸν νὰ μὴν κερδίζουν περισσότερα ἀπὸ δύο μιλιαρίσια, ἤτοι δραχμὰς δύο καὶ πενῆντα περίπου, εἰς ἐμπορεύματα λιανικῆς πωλήσεως ἀξίας ἑνὸς νομίσματος δηλαδὴ δεκαπέντε δραχμῶν. Καὶ αὐτὸ τὸ κέρδος τῶν δεκαεπτὰ τοῖς ἑκατὸν βεβαίως δὲν εἶναι τόσον, ὥστε νὰ κάμῃ τοὺς σημερινοὺς σαλδαμαρίους μας νὰ ζηλεύσουν τὴν τύχην τῶν παντοπωλῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ βασιλέως Λέοντος.

Τὸ «Ἐπαρχικὸν βιβλίον» Λέοντος τοῦ Σοφοῦ ἀποτελεῖ σημαντικὴν μαρτυρίαν τῆς τελειότητος τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς διοικήσεως. Εἰς ἐποχὴν τὴν ὁποίαν ἐπιμένομεν ν' ἀγνοοῦμεν καὶ ἡ ὁποία ἦτον ἐποχὴ σκότους διὰ τὴν Δύσιν, τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος προσεπάθει ἤδη νὰ ρυθμίσῃ τὰς σχέσεις τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς καταναλώσεως ἐπὶ βάσεων, τὰς ὁποίας—ὀφείλομεν νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν—δὲν ἐπετύχαμεν ἀκόμη εἰς μερικά των σημεῖα μὲ ὅλας τὰς προόδους ὅσας ἰσχυριζόμεθα ὅτι ἔκαμαν τὰ νέα διοικητικὰ συστήματα.

Γ. Β. ΤΣΟΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΖΩΗΝ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ

ΤΑ ΠΑΡΧΑΡΙΑ

Παρχαρια[1] ὀνομάζουσιν ἐν Πόντῳ ὀροπέδια ἐκτενῆ καὶ χλοερὰ ἰδίως ἐπὶ τῶν ἐκτεταμένων τοῦ Παρυάδρου σειρῶν εὑρισκόμενα ἢ λειμῶνας ἐντὸς κοιλάδων ἢ καὶ ἐπὶ κλιτύων ὄρους, ἔνθα διὰ τὸ χλοερὸν τοῦ ἐδάφους καὶ τὴν ἔλλειψιν κνιπικῶν καυμάτων ἀποστέλλοντες ἢ καὶ ὁδηγοῦντες τὰς ἀγέλας καὶ τὰ ποίμνια αὐτῶν κατὰ τοὺς τρεῖς ἢ καὶ τοὺς δύο τελευταίους θερινοὺς μῆνας οἱ ἐπὶ τῶν ἀγκώνων ὀρέων ἢ καὶ μακρὰν αὐτῶν οἰκοῦντες χωρικοὶ διατηροῦσιν αὐτὰ ἐκεῖ πρὸς νομὴν μέχρι τέλους τῆς ὥρας ταύτης τοῦ ἔτους, διὰ δὲ τὸ ἐπικρατοῦν αὐτόθι εὔκραές, γλυκὺ καὶ ὑγιεινότατον κλῖμα, ὡς καὶ διὰ τὸν καθαρώτατον ἀέρα καὶ τὰς θελκτικὰς τῆς πέριξ φύσεως καλλονὰς διαθερίζουσιν ἔν τισιν ἐξ αὐτῶν οὐ μόνον αἱ εὔποροι τῶν παραλίων πόλεων ἢ καὶ κωμοπόλεων οἰκογένειαι τὸ μὲν χάριν ἀναψυχῆς, τὸ δὲ πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ ἀφορήτου πολλάκις καύσωνος τῶν μερῶν, ὅπου αὗται μονίμως ζῶσιν, ἀλλὰ καὶ ἄτομα καχεκτικὰ καὶ ἀσθενῆ, ἐν οἷς καὶ φυματιῶντα, τὰ ὁποῖα καὶ μεγίστην εὑρίσκουσιν ὠφέλειαν, πολλάκις δὲ καὶ τελείως θεραπεύονται ἐκ τῆς ἡλιοθεραπείας καὶ ἀεροθεραπείας. Ὥστε τὰ παρχάρια προωρισμένα κυρίως πρὸς νομὴν θρεμμάτων ἐν ὥρᾳ θέρους χρησιμεύουσι καὶ ὡς θέρετρα εὐπόρων οἰκογενειῶν καὶ ὡς φυσικὰ σανατόρια ἀτόμων καχεκτικῶν ἢ καὶ ἀσθενῶν σοβαρῶς πασχόντων. Ταῦτα πολλαχοῦ καὶ ἰδίως οἱ τὰ μεσογαιότερα καὶ τὴν πέραν τοῦ Παρυάδρου

[1] Ἐν τῇ ὀνομ. τὸ *παρχάριν* καὶ τὸ *παρχὰρ* καὶ εἰς ἀρσεν. γένος ὁ *παρχάρις* καὶ ὁ *παρχάρτς*.

οἰκοῦντες ἡμέτεροι ὀνομάζουσι γιαϊλέδες ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ ***γιαϊλέ***.

Ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέρμα τῆς περιόδου τῶν παρχαρίων δὲν συμπίπτουσι πανταχοῦ τοῦ Πόντου, ἀλλὰ ποικίλλουσιν ἀναλόγως πρὸς τὰς ὑφισταμένας ἐνιαχοῦ κλιματολογικὰς διαφορὰς καὶ τὴν ἑκάστοτε παρουσιαζομένην ἀτμοσφαιρικὴν κατάστασιν. Οὕτω λ. χ. ἐν ᾧ οἱ Κρωμναῖοι[1] καὶ οἱ Ἱμερῖται[2] ***παρχαρεύουν,*** ἤτοι ὁδηγοῦσι καὶ ἐγκαθιστῶσι τὰ ποίμνιά των εἰς τὰ παρχάρια, μετὰ τὴν ἑορτὴν τῶν ἰσαποστόλων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης καὶ ἐπαναφέρουσιν αὐτὰ περὶ τὸ τέλος Αὐγούστου ἢ τὸ πολὺ περὶ τὰς ἀρχὰς Σεπτεμβρίου, εἰς ἄλλα μέρη παρχαρεύουν ἀπὸ τῶν μέσων Ἰουνίου καὶ ἐπανέρχονται περὶ τὰ μέσα ἢ τὸ πολὺ περὶ τὰ τέλος Αὐγούστου. Καὶ τὰ μὲν ποίμνια συνήθως μεταλλάσσουσι παρχάριον, ὅταν τὸ εἰς ὃ ἀνήκουσι χωρίον ἔχῃ καὶ δεύτερον τοιοῦτον, διότι ὁδηγούμενα κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ πλησιέστερον καὶ χαμηλότερον ***πρωτοπάρχαρον*** ὀνομαζόμενον κρατοῦνται ἐκεῖ ἐφ' ὅσον ὁ καιρὸς εἶναι δροσερὸς καὶ ὁμιχλώδης καὶ ὁδηγοῦνται εἰς τὸ ἀπωτέρω καὶ ὑψηλότερον εὑρισκόμενον παρχάριον, ὅταν πλέον ἐπικρατῇ καλοκαιρία ἢ καὶ καύσων, αἱ οἰκογένειαι ὅμως, ὅσαι παρχαρεύουν, δὲν μεταλλάσσουσι παρχάριον (ἐκτὸς ἂν εἷς τινα αὐτῶν συστήσῃ τὴν μεταλλαγὴν ἰατρὸς διὰ λόγους ὑγιείας), ἀλλ' ἀνερχόμεναι εἰς ὡρισμένον παρχάριον περὶ τὰ τέλη Μαΐου ἢ τὰ μέσα Ἰουνίου παραμένουσιν ἐκεῖ μέχρι τῶν μέσων Αὐγούστου ἢ καὶ μέχρι τέλους αὐτοῦ, ἐὰν ὁ καιρὸς ἐπιτρέπῃ. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἔπάνοδος τῶν ποιμνίων ἀπὸ τοῦ ὑψηλοτέρου παρχαρίου γίνεται οὕτως, ὥστε ταῦτα 10 ἢ καὶ 15 ἡμέρας προηγουμένως κατερχόμενα εἰς τὸ χαμηλότερον παρχάριον παραμένουσιν αὐτόθι μέχρι τῆς λήξεως τῆς θερινῆς περιόδου, ὁπότε καὶ ἐπιστρέφουσιν εἰς τὸ μέρος τῆς ἀρχικῆς προελεύσεως αὐτῶν.

Αὐτὴ αὕτη ἡ φύσις τῶν παρχαρίων κάλλιστα ἀνταποκρι-

[1] ***Κρωμναῖοι*** οἱ ἐγχώριοι τῆς Κρώμνης.

[2] ***Ἱμερῖται*** οἱ ἐγχώριοι τῆς Ἱμέρας· ἴδε Δ. Οἰκονομίδου ὁ ***Πόντος*** κτλ. ἐν Ἀθήναις 1920 σελ. 71 κ. ἑ. 74-75.

νομένη πρὸς ἀνάγκην τῆς κτηνοτροφίας καὶ τὸ ὑγιεινότατον αὐτῶν κλῖμα θαυμασίως ἐντὸς βραχυτάτου μάλιστα χρόνου ἐνισχύον καὶ τὸν μᾶλλον ἀσθενικὸν ἀνθρώπινον ὀργανισμὸν δικαιολογοῦσι τὴν διπλῆν αὐτῶν χρησιμοποίησιν.

Καὶ ἀκριβῶς πρὸς πλήρωσιν τοιούτου διπλοῦ σκοποῦ καθιερώθησαν ὡς παρχάρια τὰ καταλληλότατα τοπεῖα καὶ ἰδίως τὰ ἐπὶ τῆς ὀροσειρᾶς τοῦ Παριάδρου καὶ τῶν διακλαδώσεων αὐτοῦ, ἅτινα ὑπὲρ τὰ 200 διὰ τὴν ἔξοχον φυσικὴν

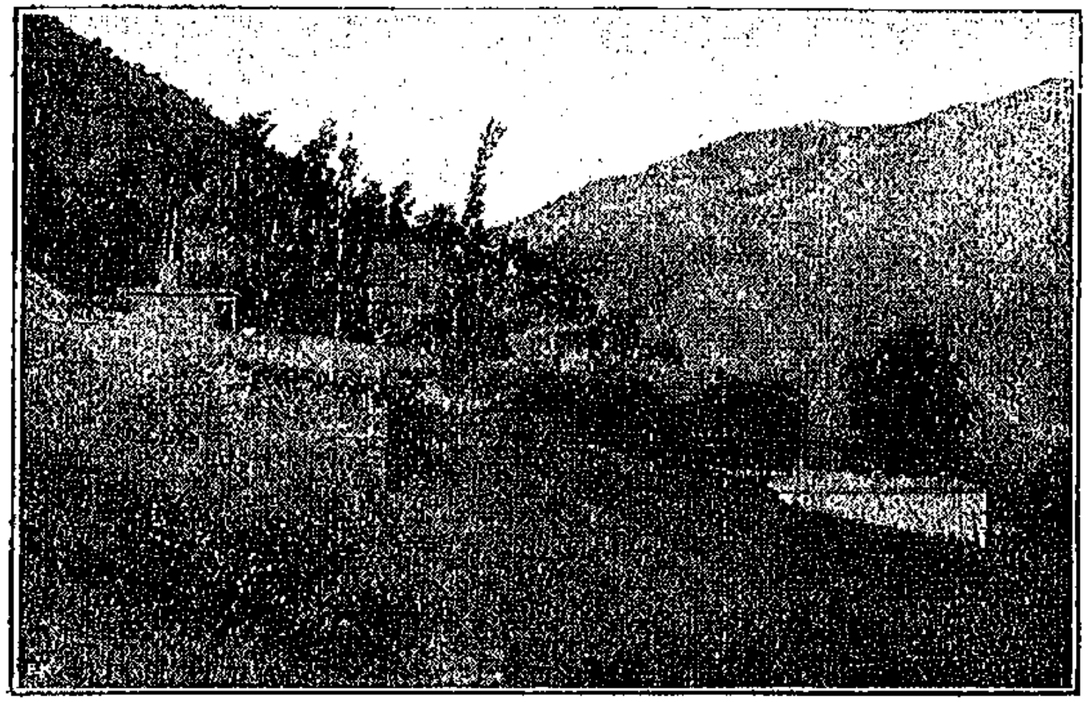

Τοποθεσία τοῦ Πόντου· ἄποψις παρχαρίου.

καλλονὴν καὶ τὸ τερπνότατον κλῖμα αὐτῶν καταγοητεύουσι τοὺς ἐπισκεπτομένους αὐτὰ καὶ διπλῆν θεραπεύουσιν ἀνάγκην, τὸ μὲν διὰ τοῦ ζειδώρου εἰς χλόην ἐδάφους αὐτῶν παρέχοντα ἄφθονον καὶ θρεπτικὴν τροφὴν εἰς τὰ πρὸς νομὴν ἐκεῖ ὁδηγούμενα ποίμνια, τὸ δὲ διὰ τοῦ καθαρωτάτου ἐν αὐτοῖς ἀέρος, τοῦ ἐξόχως ὑγιεινοῦ κλίματος, τῶν ψυχρῶν καὶ διαυγῶν ὡς κρύσταλλος ὑδάτων αὐτῶν, τοῦ ἀναπεπταμένου καὶ λαμπροῦ πάντοτε ὁρίζοντος καὶ τῶν θελκτικῶν τῆς ὅλης περιοχῆς φυσικῶν καλλονῶν συντελοῦντα εἰς λίαν εὐχάριστον

ἐν αὐτοῖς διαθέρισιν εὐπόρων οἰκογενειῶν τῶν παραλίων πόλεων καὶ κωμοπόλεων, αἵτινες κατὰ τὰ κυνικὰ τοὐλάχιστον καύματα ἔχουσιν ἀνάγκην βίου ἐξοχικοῦ, εὐτραπέλου, ἡσύχου καὶ ἀμερίμνου, ἀπηλλαγμένου τῶν ποικίλων φροντίδων, τοῦ θορύβου καὶ τῆς τύρβης τῶν κέντρων, ἐν οἷς αὗται ἔχουσι τὴν μόνιμον αὐτῶν κατοικίαν. Ἀλλὰ τὰ παρχάρια ὡς τοιαῦτα χρησιμοποιοῦνται καθ' ἃ προελέχθη καὶ ὡς θέρετρα καὶ τῶν καχεκτικῶν καὶ ὡς θαυμάσια φυσικὰ κέντρα ἀεροθεραπείας εἰς τοὺς διατρέχοντας τὸ πρῶτον στάδιον τῆς φυματιώσεως σπουδαίως βελτιοῦντα τὴν κατάστασιν αὐτῶν πολλάκις δὲ μάλιστα καὶ ὅλως θεραπεύοντα αὐτούς. Καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην παρίστανται ταῦτα φυσικὰ σανατόρια μὴ ἀπαιτοῦντα καὶ μεγάλην δαπάνην, οὐδεμία δ' ἀμφιβολία ὑπάρχει, ὅτι ἂν ἱδρύοντο ἐν αὐτοῖς συστηματικὰ σανατόρια παρέχοντα πάσας τὰς εὐκολίας καὶ πληροῦντα πάσας τὰς ἀνάγκας τῶν ἀσθενῶν, οὐδόλως θὰ ὑπελείποντο ταῦτα τῶν ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ, ἴσως μάλιστα καὶ θὰ ὑπερτέρουν τινῶν ἐξ αὐτῶν.

Τὰ παρχάρια ἀπέχουσι τῶν χωρίων, εἰς ἃ ἀνήκουσι, τὰ μὲν πλησιέστερα καὶ χαμηλότερα, ἅτινα καὶ *πρωτοπάρχαρα* καλοῦνται, $^1/_2$ ἢ $^1/_3$ τῆς ὥρας, τὰ δὲ ὑψηλότερα καὶ ἀπωτέρω κείμενα περὶ τὰς 10, 12 καὶ 15 ὥρας εἰς πεζοπόρον συνοδεύοντα ζῷον φορτηγόν.

Πολλάκις δὲ δύο ἢ καὶ τρία χωρία ὁμοῦ ἔχουσι κοινὸν τὸ παρχάριον. Καὶ ἐπειδὴ τὸ κλῖμα ποικίλλει καὶ ἐν αὐτοῖς ἀναλόγως πρὸς τὴν τοποθεσίαν (διότι τὰ μὲν χαμηλότερα καὶ πρὸς τὰ παράλια πλησιέστερα εἶναι συνήθως ὑγρὰ καὶ ὁμιχλώδη, τὰ δὲ ὑψηλότερα καὶ ἀπωτέρω εὑρισκόμενα εἶναι ξηρὰ καὶ ὑγιεινά), διὰ τοῦτο πολλαὶ εὔποροι τῆς Τραπεζοῦντος οἰκογένειαι, ἂν καὶ πλησιέστερα εἶναι τὰ παρχάρια τῆς Δανίαχας, τῆς Σπέλιας καὶ ἄλλα, προτιμῶσι τὰ ἀπωτέρω καὶ ὑψηλότερον κείμενα τοῦ Χοτζᾶ-μεζαρίου, τῆς Κρώμνης καὶ τῆς Ἴμερας.

Τὰ παρχάρια τὰ χρησιμοποιούμενα καὶ ὡς θέρετρα οἰκογενειῶν ἀνάλογον πρὸς τὸ μέγεθος καὶ τὴν σπουδαιότητα αὐτῶν φέρουσι καὶ ἀριθμὸν καλυβῶν ὡρισμένων πρὸς κατοικίαν, ὧν ἑκάστη ἔχει δύο δωμάτια ἢ καὶ περισσότερα μέχρι πέντε τὸ πολύ. Ὁ ἀριθμὸς οὗτος τῶν καλυβῶν πολλάκις ἀνέρχεται εἰς 25, τὸ δὲ προσωπικὸν τῆς κτηνοτροφικῆς ὑπηρεσίας ἐν ἑκάστῃ αὐτῶν φθάνει τὸ πολὺ μέχρι πέντε. Αἱ καλύβαι εἶναι κατεσκευασμέναι ποῦ μὲν ἐκ σανίδων συναρμολογουμένων κατὰ σύστημα τρόπον τινὰ Ἀμερικανικὸν (ὡς ἐν τῷ παρχαρίῳ τῆς Δανίαχας), ὥστε ἐν τέλει τῆς περιόδου εὐκόλως νὰ μετακομισθῇ ἡ ξυλική, ποῦ δὲ ἐκ λίθων (ὡς ἐν τοῖς παρχαρίοις Σάντας, Κρώμνης, Ἴμέρας κ.ἀ.) ἐστεγασμέναι ὅμως διὰ στενῶν καὶ λεπτοτάτων σανίδων, αἵτινες ***χαρτώματα*** καλούμεναι εὐκόλως μετακομίζονται ἐν τέλει τῆς περιόδου μετὰ τῶν θυρῶν εἰς τὸ χωρίον ἢ καὶ εἰς τὰ πλησιόχωρα κρυπτήρια, ἂν ὑπάρχωσι τοιαῦτα προφυλάττοντα ἀπὸ τῆς βροχῆς καὶ τῆς χιόνος.

Ἐπειδὴ δὲ αἱ διαθερίζουσαι ἔν τινι παρχαρίῳ οἰκογένειαι εἶναι σχεδὸν πᾶσαι γνωσταὶ καὶ ἐνίοτε συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλας, ἀποτελοῦσιν αὗται κύκλον καθημερινῆς συναναστροφῆς καὶ λίαν εὐφροσύνως διέρχονται καθ' ἑκάστην τὰς ὥρας ἐν τῷ ὑπαίθρῳ, διότι ἄλλοτε μὲν συμπαίζουσιν, ἄλλοτε δὲ συνᾴδουσι καὶ ἄλλοτε συγχορεύουσιν ὑπὸ τὸν ἦχον τῆς λύρας. Καὶ τὰ προγεύματα, τὰ γεύματα καὶ τὰ δεῖπνα ἐν τῷ ὑπαίθρῳ γίνονται ἐπὶ στρώματος χλόης καὶ παρὰ τὴν πηγὴν κελαρύζοντος ὕδατος ψυχροῦ καὶ διαυγεστάτου. Τὰ δὲ κυριώτατα εἴδη τῆς τροφῆς αὐτῶν εἶναι τὸ ἁγνὸν νωπὸν γάλα, τὸ ὀξύγαλα (γιαγούρτι), τὸ νωπὸν βούτυρον, ὁ τυρός, τὰ ᾠά· ἐνίοτε ὅμως δὲν λείπουσι καὶ ἄλλα εὔκολα εἴδη τῆς μαγειρικῆς, ὡς ὀψάρια παστά, καὶ ξηρὰ ὀπωρικά, τὰ ὁποῖα ἄλλα μὲν συναποκομίζουσι μετὰ τῶν ἀναγκαίων στρωμάτων καὶ ἐνδυμάτων, ὅταν ἀνέρχωνται εἰς τὸ παρχάριον, ἄλλα δέ, ὡς κρέας καὶ ἰδίως ἄρτον καὶ ἄλευρον, προμηθεύονται ἐν τῷ μεταξὺ κατὰ διάφορα χρονικὰ διαστήματα ἐκ τοῦ τόπου τῆς μονίμου κατοικίας των τῇ φροντίδι τῶν ἐκεῖ συγγενῶν διὰ φορτηγῶν ζῴων. Εἰς τὰ πλησίον ὅμως παρχάρια πολλάκις συναποκομίζουσι τὰ τρόφιμα αὐτοὶ οὗτοι οἱ οἰκογενειάρχαι ἢ οἱ υἱοὶ αὐτῶν κατὰ πᾶν Σάββατον, ἐὰν οὗτοι κωλυόμενοι ὑπὸ τῆς ἐργασίας των δὲν δύνανται νὰ συναπολαύσωσι τῶν ἀγαθῶν τῆς ἐξοχῆς διαρκῶς μετὰ

τῶν οἰκογενειῶν των. Καὶ ἀληθὲς μέν, ὅτι ὅσαι οἰκογένειαι ***παρχαρεύουν*** (ἤτοι διέρχονται τὸ θέρος ἐν παρχαρίῳ) δὲν δύνανται νὰ ἔχωσι πάσας τὰς εὐκολίας τῆς μονίμου κατοικίας των, ἀλλὰ τὰ θέλγητρα τοῦ ἐξοχικοῦ βίου καὶ τὰ λίαν σπουδαῖα πλεονεκτήματα αὐτοῦ καθιστῶσιν ἀνεπαίσθητον τὴν ἔλλειψιν τῶν ἐν τῷ οἴκῳ εὐκολιῶν. Ἡ ἄνοδος τῶν οἰκογενειῶν εἰς παρχάριον, ὡς καὶ ἡ κάθοδος ἐξ αὐτοῦ, γίνεται καθ' ὁμάδας δι' ἵππων.

Τὸ πρὸς καταυλισμὸν τῶν θρεμμάτων διαμέρισμα, ἐὰν ἐν τῷ παρχαρίῳ πλὴν τῶν προβάτων ἢ αἰγῶν ὑπάρχωσι καὶ ἀγελάδες, χωρίζεται εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ μὲν προωρισμένον διὰ τὰς ἀγελάδας παρὰ τοῖς Κρωμναίοις καὶ Ἰμερίταις καλεῖται ***μαντρίν***, τὸ δὲ προωρισμένον διὰ τὰ πρόβατα ἢ τὰς αἶγας λέγεται ***σταλλν*** (τ. ἔ. σταβλὶν ἐκ τοῦ στάβλος Λατιν. stabulum), ἐξ οὗ σώζεται καὶ ρῆμα ***σταλίζω***, ὅπερ ἐπὶ μὲν τῶν θρεμμάτων σημαίνει ***σταβλίζω*** ἤτοι εἰσάγω αὐτὰ εἰς τὸν στάβλον, ἐπὶ δὲ τῆς θύρας τοῦ στάβλου δηλοῖ κλείω αὐτήν. Σημειωτέον ἐνταῦθα, ὅτι σταλὶν καλεῖται καὶ αὐτὴ ἡ θύρα τοῦ στάβλου, ἥτις εἶναι κατεσκευασμένη ἐκ στενῶν τετραπλεύρων ξύλων καθέτως καὶ ὁριζοντίως προσηρμοσμένων τῶν μὲν μετὰ τῶν δὲ κατὰ διαστήματα.

Διὰ τὴν νομὴν τῶν θρεμμάτων (προβάτων, αἰγῶν καὶ ἀγελάδων) ἀπαιτεῖται εἷς (εἴτε μία) βοσκός, ὅστις ἐν Λιβερᾷ κ. ἀ. καλεῖται ***βουκόλος***, ὡς καὶ τὸ πάλαι, διὰ δὲ τὴν περιποίησιν αὐτῶν, ὡς καὶ τὴν δέουσαν χρησιμοποίησιν τοῦ γάλακτός των, ἐν ἑκάστῃ καλύβῃ μία γυνὴ ***παρχαρομάννα*** ἢ καὶ κατὰ παραφθορὰν ***ρομάννα*** καλουμένη. Ἡ παρχαρομάννα αὕτη εἴτε ρομάννα εἶναι ἡ οἰκοδέσποινα ἤτοι ἡ κερὰ ἐν τῷ παρχαρίῳ καὶ ἄλλοτε μὲν ἐργάζεται μόνη ἐν τῇ καλύβῃ, ἄλλοτε δὲ ἔχει ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτῆς καὶ βοηθοὺς εἰς τὴν ἐργασίαν ἄλλας γυναῖκας ἢ κοράσια. Αὕτη μόνη ἢ καὶ μετὰ βοηθητικοῦ προσωπικοῦ ἀμέλγει κατὰ τὰς ὡρισμένας ὥρας τὰς ἀγελάδας ἢ καὶ τὰ αἰγοπρόβατα, βράζει τὸ γάλα καὶ διατηρεῖ αὐτὸ χωρίζουσα τὸ ἀνῆκον ἑκάστῃ οἰκογενείᾳ παραδούσῃ αὐτῇ ζῷα ἢ μεταποιεῖ αὐτὸ εἰς ***ξύγαλαν*** (ἤτοι εἰς

ὀξύγαλα, γιαγούρτι) καὶ ὅταν ἀθροισθῇ ἱκανὴ ποσότης, ἐξάγει τὸ βούτυρον, ἐν ᾧ ***δρουβανίζει*** (ἤτοι συνταράσσει καὶ κτυπᾷ) τὸ μὲν γάλα ἐντὸς πηλίνου δοχείου ὑψηλοῦ ἔχοντος λαιμὸν ἱκανῶς εὐρὺν μετὰ μιᾶς λαβῆς ἢ καὶ δύο εἰς τὰ ἄκρα, τὸ δὲ ὀξύγαλα ἐντὸς ἰδιαιτέρου ξυλίνου δοχείου ***δρουβάν'*** ἢ καὶ ***ξυλὰγγ'*** καλουμένου, ὅπερ φέρον εἰς τὸ μέσον ὀπὴν πρὸς τὰ ἄνω κλειομένην μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ ὀξυγάλακτος εἰς αὐτὸ δένεται ἐκ τῶν δύο ἄκρων διὰ σχοινίων καὶ ἀναρτώμενον ὁριζοντίως ἐκ τῆς ὀροφῆς κινεῖται πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ πρὸς τὰ ὀπίσω ὑπὸ δύο ἀτόμων ἐπὶ ἱκανὴν ὥραν, ἕως οὗ ἐπιπλεύσῃ τὸ βούτυρον. Καὶ ἐκ μὲν τοῦ γάλακτος μετὰ τὴν ἐξαγωγὴν τοῦ βουτύρου κατασκευάζει ἡρομάννα τὸν τυρόν, ἐκ δὲ τοῦ ὀρροῦ τοῦ ὑπολειπομένου εἰς τὸ δρουβάν' μετὰ τὸ δρουβάνισμα τοῦ ὀξυγάλακτος καὶ καλουμένου ***τάν'*** παρασκευάζει βράζουσα αὐτὸ καὶ μετοχετεύουσα εἰς σακκούλιον πηκτόν τι παρασκεύασμα, ὅπερ ἔχον ρευστότητα, ὁποίαν τὸ ὑλιστὸν ἢ τσοκαλίκ (τ. ἔ. σακκουλήσιο λεγόμενον γιαγιούρτι) ἀφ' οὗ ἁλατισθῇ καλεῖται ***πασκιτάν***. Τοῦτο μεταπλάττεται εἰς βώλους, οἵτινες ξηραινόμενοι εἰς τὸν ἥλιον ἀποτελοῦσι τὰ λεγόμενα ***τσορτάνια*** χρησιμοποιούμενα ἰδίως ἐν καιρῷ χειμῶνος πρὸς παρασκευὴν τῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα ***τανοσίρ'*** σούπας ἢ ἀναλυόμενον ὡς ἔχει διὰ ζέοντος ὕδατος καὶ ἀναμειγνυόμενον μετὰ βράζοντος χονδροκοπανισμένου σίτου (κουρκουτίου) ἢ καὶ ὀρυζίου χρησιμεύει πρὸς παρασκευὴν τοῦ εἴδους τῆς σούπας τοῦ καλουμένου ***πασκιτανοσίρ'***, ὅπερ, εἶναι ἔδεσμα προσφιλέστατον καὶ συνηθέστατον ἐν Χαλδίᾳ. Σημειωτέον, ὅτι τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ φαγητοῦ φαίνεται, ὅτι παρελήφθη παρὰ τῶν Ἀρμενίων, καθ' ὅσον καὶ αἱ τρεῖς λέξεις ***τάν, τσορτὰν*** (ξηρὸν τάνιον) καὶ ***πασκιτὰν*** εἰσὶ Ἀρμενικαί.

Μετὰ τὴν ἀναγκαίαν ταύτην μικρὰν παρέκβασιν ἐπανερχόμενος εἰς τὴν παρχαρομάνναν παρατηρῶ, ὅτι ἀνάλογος πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἔν τινι παρχαρίῳ καλυβῶν εἶναι καὶ ὁ τῶν παρχαρομαννάδων, ὧν ἑκάστη πάλιν ἀναλόγως πρὸς τὴν ἀνάγκην ἔχει, ὡς προελέχθη, καὶ βοηθοὺς ἐν τῇ ἐργασίᾳ, εἰς ἃς κατανέμουσα τὴν ὑπηρεσίαν ἐπιβλέπει τὴν κανονι-

κὴν αὐτῆς διεξαγωγήν. Ἡ παρχαρομάννα, πρόσωπον σεβαστὸν καὶ τιμίου χαρακτῆρος, εἶναι μεσῆλιξ, καλεῖται δὲ καὶ παρχαρέτσα (τ. ἔ. παρχαριώτισσα) ἢ γιαΐλια-έτσα (ἐκ τοῦ τουρκ. γιαϊλέ). Πᾶσα τοιαύτη ζητοῦσα νὰ παρχαρεύῃ ἤτοι ν' ἀνέλθῃ εἰς τὸν παρχάριν ἀναλαμβάνουσα τὴν ἐν αὐτῷ κατὰ τὸ θέρος περιποίησιν ἀγελάδων προβάτων ἢ καὶ αἰγῶν ὡρισμένων τοῦ χωρίου της οἰκογενειῶν καὶ τὴν ἐκ τοῦ γάλακτος ἢ ὀξυγάλακτος παρασκευὴν βουτύρου, τυροῦ καὶ πασκιτανίου καὶ τὴν ἀνάλογον τῶν εἰδῶν τούτων διανομὴν εἰς τὰς οἰκογενείας ταύτας προλαμβάνουσα ἐξασφαλίζει ἑαυτὴν δι' ὅσον τὸ δυνατὸν μεγαλυτέρου ἀριθμοῦ πελατείας, διότι ἀνάλογος θὰ εἶναι πάντοτε καὶ ἡ ἀμοιβή της. Ἐν Κρώμνῃ μάλιστα καὶ Ἱμέρᾳ κατέστη πλέον τυπικὴ ἡ φρασεολογία ἣ συνήθης πρὸς ἄγραν πελατῶν. Οὕτω π. χ. ἀποτεινομένη ἡ παρχαρομάννα πρὸς τὴν οἰκοδέσποιναν γνωστῆς οἰκογενείας λέγει: «Ἂς ἐξέρτς, Μαρία, Δέσποινα (ἢ ὅ τι δήποτε ἄλλο ὄνομα) ἐγὼ θὰ παρχαρεύω, τὸ χαλκοπούλ' ι σ' ἐμὲν θὰ δίς» ἤτοι «γνώριζε Μαρία, Δεσποινὴ (ἢ ὅ τι δήποτε ἄλλο ὄνομα), ὅτι ἐγὼ θὰ ἀνέλθω εἰς τὸν παρχάριν ὡς παρχαρομάννα, ὁπότε καὶ δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι εἰς ἐμὲ θὰ ἐμπιστευθῇς τὰ θρέμματά σου.

Σημειωτέον, ὅτι τὸ ***χαλκοπούλ'*** (δοχεῖον χαλκοῦν μικρότερον τοῦ συνήθους καζανίου) εἶναι ἀπαραίτητον εἰς τὴν παρχαρομάνναν, πλὴν δ' αὐτοῦ δίδονται εἰς αὐτὴν ὑπὸ ἑκάστης οἰκογενείας καὶ ἄλλα δύο, ὥστε εἰς τὸ ἓν ν' ἀμέλγηται τὸ γάλα, εἰς δὲ τὸ ἄλλο νὰ βράζηται καὶ εἰς τὸ τρίτον νὰ φυλάττηται, ἕως οὗ συναθροισθῇ ἱκανὴ ποσότης πρὸς παρασκευὴν βουτύρου ἢ τυροῦ. Πολλάκις ὅμως δύο ἢ καὶ τρεῖς οἰκογένειαι, ἐὰν ἑκάστη αὐτῶν φέρῃ ὀλίγα θρέμματα, παρέχουσιν ἀπὸ κοινοῦ τρία μόνον χαλκοπούλια εἰς τὴν παρχαρομάνναν καὶ τοῦτο βεβαίως μετὰ προηγουμένην συνεννόησιν περὶ τῆς διανομῆς τοῦ μέλλοντος προϊόντος, ἥτις γίνεται ἀναλόγως πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν θρεμμάτων ἑκάστης τῶν οἰκογενειῶν τούτων καὶ πρὸς τὴν ἀνήκουσαν εἰς αὐτὴν ποσότητα τοῦ γάλακτος τὴν ἀπὸ τῶν θρεμμάτων ἑκάστης οἰκογενείας παρεχομένην καὶ ἄλλως τε γνωστὴν εἰς

τὴν παρχαρομάνναν. Ἀντὶ δὲ τοῦ τρίτου χαλκοπουλίου πολλάκις δίδεται ξύλινον δοχεῖον, ὅπερ ***κοβλὰκ*** ἢ καὶ ***τοὺπ*** καλούμενον, χρησιμεύει πρὸς διατήρησιν ἐν αὐτῷ τοῦ βουτύρου ἑκάστης οἰκογενείας μέχρι τῆς παραδόσεώς του εἰς αὐτήν.

Ἡ παρχαρομάννα πρὸς ἀμοιβὴν τῶν κόπων αὐτῆς καὶ τῶν βοηθῶν της, ἐὰν ἔχῃ τοιαύτας, ἐν ἀρχῇ τῆς περιόδου τῶν παρχαρίων πρὸ τοῦ τελευταίου πολέμου ἐλάμβανε παρ' ἑκάστης οἰκογενείας ἐμπιστευομένης εἰς αὐτὴν τὰ ἑαυτῆς θρέμματα 5 γρόσια δι' ὅλην τὴν περίοδον καὶ διάφορα τρόφιμα εἰς προσωρινὴν χρῆσιν ἤτοι ἄλευρον, κουρκούτι, πλιγούρι, φασόλια καὶ ἄρτον ξηρόν, ἀπὸ καιροῦ δ' εἰς καιρὸν ἔπειτα ἐφωδιάζετο αὕτη διὰ νέων τοιούτων τροφίμων, ὡς καὶ δι' ὀπωρικῶν πολλάκις. Ἀλλὰ καὶ πᾶς ἐπισκέπτης τοῦ παρχαρίου φιλοξενούμενος παρ' αὐτῇ προσεκόμιζεν εἰς αὐτὴν εἶδός τι τροφίμων ἢ καὶ ὀπωρικά. Πλὴν δὲ τῆς χρηματικῆς ἀμοιβῆς καὶ τῶν διαφόρων τροφίμων ἡ παρχαρομάννα ἐλάμβανε παρ' ἑκάστης οἰκογενείας καὶ ποσοστόν τι τοῦ προϊόντος τῶν ζώων αὐτῆς ἐκ τῶν προτέρων ὡρισμένον κατόπιν ἰδιαιτέρας συμφωνίας καὶ ἐφιλοδωρεῖτο πάλιν διὰ μικροῦ χρηματικοῦ φιλοδωρήματος, διὰ κεφαλοδέσμου (λετζεκίου) ἢ ζεύγους ὑποδημάτων ὁσάκις, διαρκούσης τῆς περιόδου τοῦ παρχαρίου, παρέδιδε βούτυρον ἢ τυρὸν εἰς τὴν οἰκογένειαν. Προσέτι ὑφ' ἑκάστης οἰκογενείας οὐ μόνον ἐν ἀρχῇ τῆς θερινῆς περιόδου, ἀλλὰ καὶ διαρκούσης αὐτῆς, κατὰ διαλείμματα παρείχετο εἰς τὴν παρχαρομάνναν ἀνάλογος ποσότης ἅλατος πρὸς χρῆσιν αὐτῆς καὶ τῶν προβάτων ἢ αἰγῶν, διότι καὶ εἰς αὐτὰ παρέχει αὕτη ἐξ αὐτοῦ ἐνίοτε, ἤτοι «ἅλοτίζ' τὰ πρόβατα ἢ τ' αἰΐδια» ὡς λέγουσιν ἐν Κρώμνῃ καὶ Ἱμέρᾳ.

Καὶ τὴν ἔναρξιν τῆς περιόδου τῶν παρχαρίων καὶ τὴν λῆξιν αὐτῆς πανηγυρίζουσι λαμπρῶς οἱ ἀποστέλλοντες τὰ κτήνη των εἰς τὸν παρχάριν χωρικοὶ ἐν πομπῇ συνοδεύοντες αὐτὰ καὶ ὑπὸ τὸν ἦχον τῆς λύρας ἢ καὶ τοῦ τυμπάνου ᾄδοντες διάφορα ἐγχώρια ᾄσματα καὶ χορεύοντες. Σημειωτέον δ' ὅτι ἡ παρχαρομάννα πρὸ τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς καλύβης της

ἐν τέλει τῆς περιόδου ζητοῦσα, ὡς φαίνεται, νὰ ἐξευμενίσῃ τοὺς ἐφεστίους θεοὺς καὶ τὰς ἀγνώστους τῆς πέριξ φύσεως δυνάμεις χάριν τούτων καταλείπει εἰς ὡρισμένον τῆς ὀρεινῆς κατοικίας της μέρος τεμάχια ἄρτου, τυροῦ καὶ βουτύρου, πιστεύει, ὅτι ἀξιοῦται τῆς εὐμενείας αὐτῶν καὶ ἐπικαλουμένη τὴν βοήθειαν αὐτῶν ὡς καὶ τῆς Παναγίας καὶ πάντων τῶν ἁγίων εὔχεται, ὅπως ἀξιωθῇ ν' ἀνέλθῃ καὶ τὸ προσεχὲς ἔτος εἰς τὴν καταλειπομένην κατοικίαν της [1].

Τὰ ἐπὶ τῶν ὀροπεδίων τῆς ὀροσειρᾶς τοῦ Παρνάσσου παρχάρια τὰ Ν καὶ ΝΑ τῆς Τραπεζοῦντος εἰς ἀπόστασιν 60 - 120 χμ. ἀπ' αὐτῆς κείμενα ἔχουσιν ὕψος 2000 - 3000 μέτρων ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης καὶ στερούμενα δενδροφυτείας καλύπτονται ὑπὸ πυκνῆς βελονοφύλλου πόας ποτιζομένης ὑπὸ ἀφθόνων ρυακίων, ποταμίων καὶ πηγῶν ὕδατος κρυσταλλώδους. Περιλαμβανόμενα δὲ ταῦτα μεταξὺ τῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων Καρὰ-διγ, Ζύγανα, Ἀεσὲρ (τ.ἔ. Ἅγιος Σέργιος), Κουλὰτ-δάγ, Ἐλεμπαῦλον (τ.ἔ. Ἅγιος Παῦλος), Τσεμὶλ-δάγ, Κιμισκῆ, Καρὰ-καπὰν καὶ Μὶλ-δὰγ φέρουσι πάντοτε Ἑλληνικὰ ὀνόματα πλὴν ἐλαχίστων Τουρκικῶν καὶ συνήθως τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην ὀνομασίαν των ὀφείλουσιν εἰς περιστατικόν τι, εἰς τὸ ὄνομα παραρυέοντος ποταμοῦ ἢ καὶ γνωστοῦ ἀνδρὸς κτλ., ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν ἑξῆς: Ἀθανασίτκα, Παλαιχώρ', Βαθέα σέλας, Κακοπέγαδον, Ποταμήσ', Ἄβρωτα, Κατσκάρ, Τουρνὰ-κιολί, Χότζα-μεζαρί, Διπόταμον, Λιβαδία, Μετζήια, Κοβλακᾶ, Κοχρακολίθ', Ἅλας κλπ.

Ἐπισημότατα τῶν ἐν Πόντῳ παρχαρίων χρησιμοποιούμενα καὶ ὡς θέρετρα οἰκογενειῶν εἶναι τὸ τῆς ***Δανίαχας*** χωρίου Ἑλληνικοῦ κειμένου πρὸς Δ τοῦ Τζεβιζληκίου, τὸ **Χοτζὰ-μεζαρὶ** (τάφος τοῦ χότζα) ἀνῆκον εἰς τὰ χωρία

[1] Ταῦτα ὡς καὶ ὀλίγα τινὰ ἐκ τῶν ἀμέσως ἑπομένων κατὰ πληροφορίας τοῦ Πανοσιολογιωτάτου Ἀρχιμανδρίτου κ. Παναρέτου ἱερομονάχου τῆς Μονῆς Βαζελῶνος.

Χαμουρή, Θέρσα καὶ Σαχνόη [1] καὶ κείμενον ἐπὶ τοῦ Καρὰκαπὰν (ὀροσειρᾶς, ἧς τὸ ὑψηλότερον μέρος τὸ ὑπεράνω τοῦ παρχαρίου καλεῖται Κουλὰτ τουρκιστὶ) εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ἡμέρας ἀπὸ τῆς Τραπεζοῦντος, ὁ ***Ἀε-Ζαχαρέας*** (τ.ἔ. Ἁγι-Ζαχαρίας) τὸ ὑψηλότερον τῶν παρχαρίων τῆς κωμοπόλεως Κρώμνης καὶ τὸ ***Μπεκντάς***, ἔνθα διέρχονται τοὺς δύο πρώτους θερινοὺς μῆνας εὔποροι τῆς Κερασοῦντος καὶ τῆς Πουλαντζάκης Ἑλληνικαὶ οἰκογένειαι. Ὀνομαστὰ δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Κομνηνῶν τῆς Τραπεζοῦντος θέρετρα ἦσαν τὸ τῆς Σπηλίας (νῦν Σπέλιας), τὸ τῆς Φιανόης, τὸ Γαντοπέδιν καὶ τὰ Μάρμαρα, ἅπερ μνημονεύει ἐν τῷ χρονικῷ αὐτοῦ ὁ νοτάριος τῆς αὐλῆς τῆς Τραπεζοῦντος ἐπὶ Εἰρήνης τῆς Παλαιολογίνας καὶ τοῦ Κομνηνοῦ Ἀλεξίου τοῦ Γ' Μιχαὴλ Παναρέτος λέγων «Εἰς δὲ τὸ ἐπιὸν ἔτος 1358 ἀνῆλθεν ὁ βασιλεὺς (Ἀλέξιος ὁ Γ') εἰς τὸν παρχάριν καὶ ἡμεῖς ἅπαντες σὺν αὐτῷ ἀναβάντες ἐκ Σπηλίας εἰς τὴν Φιανόην καὶ παροδεύσαντες τὸ Γαντοπέδιν καὶ Μάρμαρα καὶ διαβάντες τὸν Ἅγιον Μερκούριν ἀνήλθομεν εἰς τὸν Ἀχάνταναν» (ἐδάφ. 39 ἐν τῷ παραρτήματι τῆς ὑπὸ τοῦ Tafel ἐκδόσεως τῶν εἰς Ἰλιάδα ὑπομνημάτων τοῦ Εὐσταθίου) καὶ «Μηνὶ Μαΐῳ Ἰνδικτίωνος ἔτους ,ϛωοη (1370) ἐξῆλθεν ὁ βασιλεὺς μετὰ τῶν ὀλιγίστων εἰς τὸν παρχάριν περὶ τὰ μέρη τῶν Μαρμάρων» (ἐδάφ. 43 τοῦ αὐτοῦ παραρτήματος). Ἀλλὰ καὶ ἄλλο παρχάριον τὸ τῆς Λαραχανῆς (χωρίου καὶ νῦν ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα σῳζομένου) ἀναφέρει ὁ Μιχαὴλ Παναρέτος λέγων «ἐλθόντες δὲ ἡμεῖς (δηλ. ὁ χρονογράφος καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ), παρευθὺς ἀνῆλθεν ὁ βασιλεὺς εἰς τὸν παρχάριν τῆς Λαραχανῆς» (ἐδάφ. 39 τοῦ προμνησθέντος παραρτήματος). Ὅτι δὲ ἓν τῶν ἄνωθι ὑπὸ τοῦ Μιχ. Παναρέτου μνημονευομένων παρχαρίων ἐχρησίμευεν εἰδικώτερον ὡς θέρετρον τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, ἐξάγεται ἐκ τοῦ ὅτι, προκειμένου περὶ ἀνόδου τοῦ βασιλέως εἰς τὸν παρχάριν, πανταχοῦ

[1] Τὸ χωρίον τοῦτο ἀναφέρει ἤδη τὸν 14 αἰῶνα ὁ Σκευοφύλαξ Λάζαρος υἱὸς Ἀλεξίου τοῦ Γ' (1349 - 1390) ἐν τῷ ἐγκωμίῳ αὐτοῦ πρὸς τὸν ἅγιον Εὐγένιον.

μεταχειρίζεται ὁ χρονογράφος ἔναρθρον τὴν λέξιν λέγων «εἰς τὸν παρχάριν» ἄνευ προσθήκης τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, ὡς γνωστοῦ βεβαίως, ἅπαξ δὲ μόνον παραθέτει καὶ τὸ ὄνομα «εἰς τὸν παρχάριν τῆς ***Λαραχανῆς***». Ἄξιον δὲ παρατηρήσεως καὶ τοῦτο, ὅτι πανταχοῦ τοῦ χρονικοῦ φέρεται ἡ λέξις ἀρσενικῶς «ὁ παρχάρις».

Ἐτυμολογικῶς ἀνάγουσι τὴν λέξιν ***παρχάρις*** (ἢ παρχάρτς) οἱ μὲν εἰς τὸ Περσικὸν ***μπαχὰρ*** (=ἄνοιξις), οἱ δὲ εἰς τὸν ***παγχάρ*** (ἔκ τινος παγχάριος!), ὅστις, καθ' ἃ λέγουσιν, ἅπαντᾷ ἐν Κύπρῳ ὡς τοπωνύμιον, καὶ ἄλλοι εἰς τὸ Παρυάδρης· ἐπειδὴ ὅμως αἱ δύο πρῶται ἐτυμολογίαι οὔτε φωνητικῶς οὔτε σημασιολογικῶς στηρίζονται καὶ ἡ τρίτη συμβιβάζεται μὲν σημασιολογικῶς, δὲν ἱκανοποιεῖ ὅμως φωνητικῶς, ἀνάγκη ὅπως ἐξευρεθῇ, εἰ δυνατόν, τρόπος συμβιβασμοῦ αὐτῆς καὶ ἀπὸ φωνητικῆς ἀπόψεως· ὁ δὲ τρόπος οὗτος κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶναι ὁ ἑξῆς: ἐὰν παραδεχθῶμεν, ὅτι ἐκτὸς τοῦ παραλλήλου πρὸς τὸ Παρυάδρης τύπου Παρυάρδης ὑπῆρχε καὶ ἄλλος μετὰ τοῦ χ ἐν τῷ μέσῳ ***Παρυχάρδης***, συγκοπτομένων τῶν ἀτόνων υ, η, ἠδύνατο νὰ προέλθῃ Παρχάρδς καὶ ἐξ αὐτοῦ Παρχάρτς, ἔπειτα δέ, ἐπειδὴ τὰ εἰς—άρτς ἐν τῇ Ποντικῇ διαλέκτῳ ἀνάγονται εἰς τύπον πληρέστερον εἰς—άρις (οἷον πορτάρτς, τραπεζάρτς, καρβωνάρτς κ. τ. τ. ἀντὶ πορτάρις, τραπεζάρις, καρβωνάρις), ἐξελήφθη καὶ τὸ Παρχὰρτς τοιοῦτον καὶ ἀνήχθη εἰς τὸν δῆθεν ἀρχικὸν τύπον εἰς—άρις (Παρχάρις), ἐν ᾧ ὁ ἀρχικώτερος τύπος φαίνεται, ὅτι ἦτο Παρυχάρδης.

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

ΤΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ

Διήγημα

Ποιος νὰ ἤτανε τάχα τέτοια ὥρα; Εἶχαν περάση οἱ δέκα καί, στὴ βροχερὴ ἐκείνη χειμωνιάτικη νύχτα, δὲν ἐπερίμενα κανένα στὸ σπίτι μου.

Ἡ πόρτα ξαναχτύπησε δυνατά.

—Ὁ γιατρός! μοῦ εἶπε ἡ ὑπηρέτριά μου, μπαίνοντας στὸ γραφεῖο μου, σὲ λίγο.

— Ὁ γιατρὸς τέτοια ὥρα; ρώτησα ἀπορημένος.

Ἡ ὑπηρέτρια, ποὺ εἶχε σύρει τὸ σχοινὶ τῆς πόρτας ἀπὸ τὴ σκάλα, τὸν εἶχε ἰδῇ νὰ μπαίνῃ, νὰ βγάζῃ τὶς γκαλόσες του στὴν εἴσοδο καὶ ν' ἀνεβαίνῃ μὲ κόπο τὰ σκαλοπάτια, ὅπως μοῦ εἶπε.

— Αὐτὸς εἶναι, κύριε! ἐπρόσθεσε. Τὸν εἶδα καλά.

Τῆς εἶπα νὰ τὸν βάλῃ στὴ τραπεζαρία, νὰ μὲ περιμένῃ μιὰ στιγμή.

— Πές του, ὅτι ἔφθασα ἀμέσως.

Φαντάσθηκα πὼς ἦρθε νὰ μοῦ ζητήσῃ κάποιο βιβλίο, ποὺ τοῦ εἶχα ὑποσχεθῇ κ' ἔψαξα νὰ τὸ βρῶ στὴ βιβλιοθήκη μου.

Ὁ Λέφας, παλιός μου φίλος καὶ συμμαθητής, κατεγίνετο ἀπὸ χρόνια σὲ σοβαρὲς βιολογικὲς μελέτες. Γιατρός, εἶχε παύσει ἀπὸ καιρὸ νὰ ἐξασκῇ τὸ ἐπάγγελμά του, γιὰ τὸ ὁποῖο δὲν εἶχε κανέναν ἔρωτα, καὶ ἀκολουθοῦσε τὶς μελέτες του, τριγυρίζοντας τὶς βιβλιοθῆκες καὶ τὰ ἐργαστήρια. Τὰ τελευταῖα ὅμως χρόνια τὸν ἀπασχολοῦσε κυρίως κάποιο θέμα, ποὺ ἑτοίμαζε γι' αὐτὸ μιὰ πρωτότυπη ἐργασία.

— Δὲν εἶναι καιρὸς ἀκόμα νὰ σοῦ πῶ τίποτε! μοῦ ξανάλεγε κάθε φορά, ποῦ προσπαθοῦσα νὰ τὸν ψαρέψω. Μαζεύω ἀκόμα ὕλικὸ καὶ κάνω παρατηρήσεις. Ὅταν ἔρθῃ ἡ ὥρα, θὰ εἶσαι ὁ πρῶτος ποῦ θὰ λάβῃς τὴν ἀνακοίνωσί μου.

Ὁ Λέφας ἦτον ἕνα ἐξαιρετικὸ μυαλὸ κ᾽ ἕνας μελετημένος ἄνθρωπος, καὶ δὲν εἶχα καμμιὰ ἀμφιβολία, ὅτι ἀπὸ τὴν ἐργασία του δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ βγῇ κἄποιο σοβαρὸ ἀποτέλεσμα. Γι᾽ αὐτὸ εἶχα πάρη ἕνα πραγματικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ δουλειά του. Δὲν τὸν ἐβίασα ὅμως ποτὲ νὰ μοῦ προδώσῃ τὸ μυστικό του. Ἤξερα πὼς κάποιες παρθενικὲς ψυχὲς σοφῶν ἀνθρώπων κρατοῦν τὰ σοβαρὰ μυστικά τους, μὲ τὴν ἴδια ντροπαλὴ σεμνότητα, ποὺ μιὰ κοπέλλα κρατεῖ τὸ μυστικὸ τῆς ἀγάπης της. Κι᾽ ὁ Λέφας ἤτανε μιὰ παρθενικὴ ψυχή. Ξανθός, μὲ βαθειὰ γαλανὰ μάτια, λιγόλογος, δὲν ἀγαποῦσε ποτὲ νὰ γίνεται λόγος γιὰ τὸ ἄτομό του, εἶχε λιγοστὲς σχέσεις—ἤμουν ἀπ᾽ τοὺς μετρημένους φίλους του—καὶ ἦτο σχεδὸν ἄγνωστος στοὺς περισσοτέρους συναδέλφους του. Πολὺ λίγοι μάλιστα ἀπ᾽ τοὺς γνωστούς του ἤξεραν πῶς εἶναι γιατρός. Γιὰ ὅλον τὸν κόσμο ἦτον ἕνας ἥσυχος ἀνθρωπάκος, ποῦ δὲν ἔκανε τίποτε ὡρισμένο καὶ ζοῦσε ἀπ᾽ τὸ εἰσόδημά του, παραδομένος στὴ μελέτη του.

— Γιατρέ μου, τοῦ εἶπα σὲ λίγο μπαίνοντας στὴν τραπεζαρία, ὅπου μ᾽ ἐπερίμενε βυθισμένος, ἐξαφανισμένος σχεδὸν σὲ μία βαθειὰ πολυθρόνα, δὲ σ᾽ ἐξέχασα. Κατώρθωσα νὰ βρῶ τὸ βιβλίο, ποὺ μοῦ ζήτησες τὸ πρωΐ, κι᾽ ἂν δὲ σοῦ τὤστειλα στὸ σπίτι σου, ἦτον γιὰ νὰ μὴ βγάλω μ᾽ αὐτὴ τὴ βροχὴ τὴν ὑπηρέτριά μου στοὺς δρόμους. Ξέρω ὅμως μὲ τί λαχτάρα περιμένει ἕνας σοφὸς τὸ βιβλίο, ποὺ τοῦ τάξανε, καὶ λυπᾶμαι ποὺ ἔγινα αἰτία, νἀρθῇς μόνος σου μ᾽ αὐτὸν τὸν καιρὸ νὰ τὸ πάρῃς. Ἀλλὰ τέλος πάντων ἡ εὐχαρίστησις νὰ σὲ ἰδῶ...

Ἐκεῖνος ἄκουσε τὶς δικαιολογίες μου, χωρὶς ν᾽ ἀπαντήσῃ καὶ χωρὶς νὰ φανῇ κἂν πὼς τὶς ἐπρόσεξε. Ἐχαμογέλασε μονάχα ἕνα πικρὸ χαμόγελο, ποὺ δὲν ἤξερα ἂν πρέπῃ νὰ τὸ πάρω γιὰ εἰρωνεία πρὸς τὰ λόγια μου ἢ γιὰ σημαντικὸ κάποιας ψυχικῆς ταραχῆς τοῦ φίλου μου, ποὺ δὲν μποροῦσα νὰ μαντεύσω. Τὸ βέβαιο εἶναι, πὼς ὁ Λέφας ἐκείνη τὴ στιγμὴ δὲν ἦτον ὁ ἴδιος ἄνθρωπος.

Ἐπῆρε τὸ βιβλίο ἀπ᾽ τὰ χέρια μου—ἦτον μία γαλλικὴ μετάφρασις τῆς «Καραβίδας» τοῦ Χώξλεϋ—μ᾽ εὐχαρίστησε

μὲ τὸ ἴδιο προβληματικὸ χαμόγελο καὶ τὸ ἀκούμπησε δίπλα του ἀπάνω στὸ τραπέζι.

— Κάθισε! μοῦ εἶπε.

Ἐκάθισα κοντά του ἀνήσυχος.

— Εἴμαστε μόνοι; μοῦ ξαναεῖπε σὲ λίγο.

— Ἐντελῶς. Ὅλοι πήγανε νὰ κοιμηθοῦν κ᾽ ἐγὼ εἶχα ἀποσυρθῇ στὸ γραφεῖο μου. Ἡ μόνη ψυχὴ ποῦ μᾶς ἀκούει εἶναι ἡ Κοκέττα.

Ὁ Λέφας, μὲ τὴν ἰδιαίτερη ἀγάπη, ποὺ εἶχε στὰ ζῶα, ἅπλωσε τὸ χέρι του καὶ χάϊδεψε τρυφερὰ τὸ κεφάλι τῆς κατάμαυρης, συμπαθητικῆς γαττούλας, ποὺ μὲ τὰ μάτια μισοκλεισμένα, ρουχάλιζε σ᾽ ἕνα σκαμνὶ δίπλα του. Ὕστερα μὲ κύτταξε λίγα δευτερόλεπτα στὰ μάτια, σὰν νὰ προσπαθοῦσε νὰ μοῦ ἐκμυστηρευθῇ κάτι τι μὲ τὸ βλέμμα του, χωρὶς ν᾽ ἀναγκασθῇ νὰ μιλήσῃ.

—Ἄκουσε! μοῦ εἶπε σὲ λίγο.

Ἐπέρασαν πάλι μερικὰ νεκρὰ δευτερόλεπτα.

— Ξέρεις... εἶπε πάλι, καρφόνοντας τὰ μάτια στὸ πάτωμα. Ἡ Δώρα...

Καὶ σταμάτησε. Ἐσκέφθηκα γιὰ μιὰ στιγμὴ πὼς ἡ γυναίκα του, τῆς ὁποίας εἶχε προφέρει τὸ ὄνομα, μποροῦσε νὰ εἶναι ἄρρωστη. Ὁ Λέφας, παντρεμένος πρὸ τριῶν ἐτῶν, εἶχε μιὰ ἰδιαίτερη τρυφερότητα γιὰ τὴ γυναῖκα του, ποὺ τὴν εἶχε πάρη ἀπὸ ἀγάπη. Ὁ γάμος του μάλιστα αὐτὸς ἦτον ἡ τολμηρότερη πρᾶξις, ποὺ εἶχε κάμη στὴ ζωή του ὁ ἥσυχος καὶ εἰρηνικὸς αὐτὸς ἄνθρωπος. Σχεδὸν ἕνα σκάνδαλο. Ἡ Δώρα, τρελλὰ ἐρωτευμένη μὲ τὸν Λέφα, εἶχε ἀφίση τὸν πρῶτο της ἄνδρα κ᾽ ἔφυγε μαζῆ του. Τὸ πρᾶγμα ἐθεωρήθηκε τότε τόσο ἀπίστευτο γιὰ ὅσους ἐγνώριζαν τὸν Λέφα, ὥστε ἡ γενικὴ ἰδέα ἦτον, πὼς ἐκεῖνος ποὺ ἔκλεψε τὸν ἄλλον ἦτον ἡ Δώρα. Ἀπὸ τότε ἔζησαν πολὺ εἰρηνικά. Ἐκείνη γυναίκα τοῦ κόσμου, ὡραία, κομψὴ καὶ κοκέττα ἔζοῦσε μὲ τὸν κόσμο της. Ἐκεῖνος δὲν εἶχε καμμιὰ ἀντίρρησι, εὐχαριστημένος νὰ ζῇ μὲ τὸν δικό του κόσμο, τὰ βιβλία του. Κάποια σκανδαλάκια ἄλλωστε, ποὺ ἔκαναν εἰς βάρος της τὸν γύρο τῶν σαλονιῶν, δὲν ἔφθαναν ὡς τὸ

ἐρημητήριο τοῦ σοφοῦ. Ἀλλὰ κι' ἂν ἔφθαναν δὲ θαὔρισκαν τὴν πόρτα του ἀνοιχτή. Ὁ Λέφας ἔτρεφε ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη σὲ μιὰ γυναῖκα, ποὺ εἶχε ἀφίσει τὸν ἄνδρα της γιὰ νὰ τὸν πάρῃ καὶ ἡ ὁποία δὲν εἶχε παύσει ποτὲ νὰ εἶναι τρυφερὴ μαζῆ του, στὶς ὧρες της.

— Ἴσως εἶναι ἄρρωστη ἡ κυρία Δώρα; τὸν ἐρώτησα μὲ τὸ πιὸ εἰλικρινὲς ἐνδιαφέρον.

Ἐκεῖνος δὲν ἐσήκωσε τὰ μάτια του ἀπὸ τὸ πάτωμα.

— Ἔφυγε!... μοῦ εἶπε, μὲ μιὰ προσπάθεια νὰ προφέρῃ ὁλόκληρη τὴ λέξι, ποῦ πνιγότανε στὸ λαιμό του.

Χωρὶς νὰ προσθέσῃ καμμιὰν ἄλλη λεπτομέρεια, μοῦ ἔτεινε ἕνα γράμμα, ποὺ κρατοῦσε στὸ χέρι του. Καί, κοιτάζοντας πάντα στὸ ἴδιο σημεῖο τοῦ πατώματος, στὸ ἴδιο θἄλεγες γεωμετρικὸ σχῆμα τοῦ χαλιοῦ, μὲ ἄφηκε νὰ διαβάσω. Τὸ γράμμα ἦτο σύντομο, χωρὶς τρυφερότητα, μὲ βιαστικτόν, ἄτακτο χαρακτῆρα καὶ μὲ ὕφος σχεδὸν ἐμπορικό. Γοῦ ἔλεγε, σὲ λίγες γραμμές, ὅτι αἰσθάνεται πὼς δὲν μπορεῖ πιὰ νὰ τὸν κάμῃ εὐτυχισμένο, ὅτι θέλει νὰ εἶναι εἰλικρινής, ὅτι ἀκολουθεῖ ἕναν ἄνθρωπο, ποὺ ἀγαπᾷ, καὶ ὅτι δὲν θὰ τὴν ξαϊδῆ πιά. Καί, χωρὶς καμμιὰ τυπικὴ φιλοφρόνησι, ἀκολουθοῦσε ἀμέσως ἡ ὑπογραφή της, μιὰ ὑπογραφὴ μὲ μεγάλη περίπλοκη τζίφρα, στὴν ὁποία θἄλεγες πὼς κλεινότανε ἡ ψυχολογία της, τὴ στιγμὴ ποὺ ἔγραφε, περισσότερο παρὰ στὰ λόγια τοῦ γράμματος. Ἀκολουθοῦσε κατόπι ἕνα ὑστερόγραφο, μὲ τὸ ὁποῖο τὸν παρακαλοῦσε νὰ τῆς ἐπιστρέψῃ μιὰ γάττα τῆς Ἀγκύρας, τὴν ἀγαπημένη της γάττα. Καὶ τελείωνε μὲ τὴν ἐλπίδα πὼς δὲ θὰ τῆς ἀρνηθῇ αὐτὴ τὴ χάρι.

— Ἀπίστευτο!... ἐμουρμούρισα, μὴ βρίσκοντας ἄλλα λόγια νὰ ἐκφράσω τὴν κατάπληξι καὶ τὴ συμπάθειά μου.

Μείναμε κάμποση ὥρα σιωπηλοὶ κ' οἱ δύο. Ἔξω ἡ βροχὴ ἐξακολουθοῦσε νὰ πέφτῃ στρωτή, μονότονη, θλιβερὴ σὰν κάτι αἰώνιο, ποὺ μολονότι τὸ γνωρίζει κανεὶς προσωρινό, φαντάζεται πὼς δὲ θἄχῃ ποτὲ τέλος. Τὰ νερὰ ἄρχιζαν νὰ περνοῦν ἀπ' τὸ βορεινὸ παράθυρο καὶ νὰ στάζουν στὸ πάτωμα.

— Δὲν βάζεις κάτι στὸ παράθυρο; μοῦ εἶπε κόβοντας τὴ σιωπή του. Θὰ σοῦ ἁφανίσῃ τὸ χαλί σου.

— Δὲν εἶναι τίποτε, τοῦ εἶπα. Αὔριο θὰ φροντίσῃ ἡ ὑπηρέτρια.

Ὕστερα ἀπὸ μικρὴ σιωπή, τοῦ εἶπα πάλι, μὲ τὸ ἴδιο ἠλίθιο ὕφος.

— Ποιὸς νὰ τῶλεγε!

Μ' ἐκύτταξε στὰ μάτια, ζοηρὰ τώρα, σὰν ἄνθρωπος ποῦ μιλοῦσε γιὰ ξένη ὑπόθεσι.

— Ἦτο φυσικὸ νὰ γίνῃ αὐτὸ ποὺ ἔγινε... μοῦ εἶπε.

— Φυσικό; ἐρώτησα ξαφνισμένος. Δὲν ἐννοῶ...

Ἐκεῖνος ἐξακολούθησε.

— Πολλὲς φορὲς μὲ ρώτησες γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ ἐργασία, ποὺ μ' ἀπασχολεῖ τόσα χρόνια τώρα. Νά, ποὺ ἦλθε τέλος πάντων ἡ ὥρα νὰ μάθῃς γιὰ τί πρόκειται: Τὸ θέμα τῆς ἐργασίας μου, σὲ λίγα λόγια, εἶναι κάποιος μεγάλος καὶ ἀνεξερεύνητος φυσικὸς νόμος. Ὁ νόμος τῆς περιοδικότητος! Ἕνας νόμος ποῦ βασιλεύει στὴ φύσι, στὴ ζωὴ καὶ ἴσως — ποιὸς ξέρει; — πέρα κ' ἔξω ἀκόμα ἀπ' τὴ ζωή. Οἱ βιολόγοι ἔχουν παρατηρήσει βέβαια τὰ φαινόμενα αὐτά. Κ' οἱ γιατροὶ ἐπίσης. Ὅλος ὁ κόσμος ἀκόμα γνωρίζει κάποια κοινὰ φαινόμενα τῆς περιοδικότητος, καταστάσεις δηλαδὴ ποῦ ξαναγυρίζουν, μὲ τὸν ἴδιο τύπο, σὲ ὡρισμένα χρονικὰ διαστήματα. Καταλαβαίνεις, φαντάζομαι, ἀπάνω—κάτω, τί θέλω νὰ πῶ.

— Καταλαβαίνω... τοῦ εἶπα. Οἱ διαλείποντες πυρετοί, λόγου χάριν.

— Πολλά!... ἐξηκολούθησε. Ἡ Ἰατρικὴ βέβαια εἶναι γεμάτη ἀπὸ νοσηρὲς καταστάσεις, ποῦ ἔρχονται καὶ ξαναγυρίζουν, μὲ ὡρισμένη περιοδικότητα. Εἶναι ὅμως καὶ ἄπειρα ἄλλα φαινόμενα, γενικωτέρου βιολογικοῦ χαρακτῆρος, ποῦ ἀκολουθοῦν τὸν ἴδιο νόμο. Ἡ ἐρωτικὴ περιοδικότης, λόγου χάριν, στὰ ζῶα, ποὺ χωρὶς ἄλλο θὰ ἦτανε φαινόμενο καὶ τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς στὴν πρωτογενῆ της κατάστασι. Ὅπου κι' ἂν προσέξῃ κανεὶς γύρω του, τὸν βλέπει αὐτὸν τὸν νόμο τῆς περιοδικότητος. Ὑπάρχει ψυχολογικὴ περιοδικότης, λόγου χάριν, ὅπως ὑπάρχει φυσιολογική. Ὑπάρχει περιοδικότης στὴν

ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, ὅπως ὑπάρχει στὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου. Πρόκειται δηλαδὴ γιὰ ἕναν μεγάλο καὶ γενικὸ νόμο, ποὺ μολονότι ἐμελετήθηκαν τὰ μερικά του φαινόμενα χωριστά, ὅσο γνωρίζω τοὐλάχιστον, δὲν ἔχει μελετηθῆ γενικώτερα ὁ ἴδιος ἕως τώρα. Γιατὶ βέβαια, χωρὶς ἄλλο, μιὰ γενικὴ ἀρχὴ θὰ διευθύνῃ ὅλα αὐτὰ τὰ φαινόμενα, μία καὶ κοινὴ θὰ εἶναι ἡ αἰτία τους, καὶ τὸ πιὸ ἐλάχιστο βιολογικὸ φαινόμενο τοῦ εἴδους αὐτοῦ θὰ ἔχῃ στενὴ σχέσι καὶ ἀναλογία, ὡς πρὸς τὴ φύσι του καὶ τὰ αἴτια, ποὺ τὸ προκαλοῦν καὶ τὸ διευθύνουν, μὲ τὸ πιὸ ἀφαντάστως μεγάλο ἱστορικὸ φαινόμενο. Ἡ γνωστὴ κατάστασις λόγου χάριν τῆς γυναίκας, ποὺ ἐπανέρχεται κάθε σεληνιακὸ μῆνα, καὶ μιὰ μεγάλη κοινωνικὴ ἐπανάστασις, ποὺ ἐπανέρχεται μέσα στοὺς αἰῶνες, δὲν μποροῦν νὰ εἶναι ἐντελῶς ἄσχετα μεταξύ τους.

Ὁ Λέφας μιλοῦσε τώρα μὲ ὅλη τὴ γαλήνη καὶ τὴν ἀταραξία τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψεως. Καὶ δὲν ἦτον πιὰ μπροστά μου ὁ ἄνθρωπος, ποὺ εἶχε χάσει τὴ γυναῖκά του, ἀλλὰ ὁ σοφός, γιὰ τὸν ὁποῖον μιὰ τρομερὴ περιπέτεια τῆς ζωῆς του, εἶχε γίνῃ ἀφορμὴ μιᾶς ἐπιστημονικῆς παρατηρήσεως. Ὁμολογῶ ὅτι τὸ θέαμα τοῦ ἀνθρώπου, στὴ στιγμὴ αὐτή, μοῦ φάνηκε κωμικὸ μαζῆ καὶ τραγικό, ἀλλὰ περισσότερο κωμικό. Κι' ἂν ὁ Λέφας δὲν εἶχε τόσον εἰρμὸ στὴ σκέψι του καὶ τόση γαλήνη στὴν ἔκφρασί του, θὰ πίστευα πὼς ὁ μεγάλος πόνος τοῦ εἶχε σαλέψει τὰ λογικά του.

—Στὴ μελέτη λοιπὸν αὐτοῦ τοῦ νόμου ἀφιέρωσα τὴ ζωή μου, ἐξακολούθησε. Κατώρθωσα ν' ἀνακαλύψω κάποιες συγκριτικὲς ἀναλογίες στὰ διάφορα φαινόμενα τοῦ εἴδους αὐτοῦ καὶ νομίζω πὼς βρίσκομαι στὸ δρόμο νὰ βρῶ τὴ γενικὴ καί τὴν κοινή τους ἀρχή. Ἕνας νόμος ὑπάρχει χωρὶς ἄλλο. Δὲν λείπει παρὰ νὰ τὸν πιάσουμε στὰ χέρια μας καὶ νὰ τὸν ψηλαφίσουμε. Καὶ θὰ ἰδοῦμε ἴσως τότε πὼς εἶναι νόμος ἁπλός, ὅπως ὅλοι οἱ φυσικοὶ νόμοι... Αὐτὴ ἐστάθηκε ἡ φιλοδοξία μου. Καὶ σ' αὐτὴν ἔχω ἀφιερώσει τὴ ζωή μου. Νὰ ποῦ σοῦ εἶπα τὸ μυστικό μου!

—Θὰ ἤθελα, τοῦ εἶπα, νὰ ἦσαν διαφορετικὲς οἱ περιστάσεις, ποὺ θὰ σ' ἔκαναν νὰ μοῦ χαρίσῃς τὸ ἐπιστημονικό σου μυστικό. Δὲν μπορῶ ὅμως νὰ σοῦ κρύψω καὶ τώρα πὼς μένω κατάπληκτος μπροστὰ στὸ μεγαλεπήβολο σχέδιό σου. Ἄ! ἡ γυναῖκες! Πόσο δόσκολα μποροῦν νὰ γνωρίσουν καὶ νὰ ἐκτιμήσουν...

Τοῦ μιλοῦσα τώρα μὲ εἰλικρινῆ θαυμασμὸ καὶ μὲ μιὰ πραγματικὴ περιφρόνησι γιὰ τὴ γυναῖκα, ποῦ ἄφινεν ἕναν ἄνθρωπο σὰν αὐτόν, γιὰ ν' ἀκολουθήσῃ, Κύριος οἶδε, ποιὸ γελοῖο καὶ ἀνάξιο ὑποκείμενο.

—Μὴν τὴν ἀδικῆς! μοῦ εἶπε μὲ ἀταραξία. Εἶναι ἕνα ἀθῶο θῦμα. Ἐγὼ τὴν ἀθωώνω ἀπ' τὰ βάθη τῆς πληγωμένης μου καρδιᾶς. Εἶναι ἕνα θῦμα. Γιὰ νὰ μιλήσω ἐπιστημονικώτερα εἶναι ἕνα ὄργανο.

—Ἕνα θῦμα; ἕνα ὄργανο; Ἀλλὰ τίνος; Δὲν βλέπω... τοῦ εἶπα, στενοχωρημένος ἀπὸ τὴν καλωσύνη του.

—Τοῦ νόμου! μοῦ ἀποκρίθηκε ξερὰ καὶ ἀκαδημαϊκά. Τοῦ νόμου τῆς περιοδικότητος. Δέν σοῦ εἶπα;

Ἀναγκάσθηκα νὰ συμμερισθῶ τὴν ψυχραιμία του, μολονότι μέσα μου ἔνοιωθα νὰ βράζῃ κάτι τι, ποῦ ζητοῦσε νὰ ξεχειλίσῃ σὲ μιὰ βρισιά, σ' ἕνα ἀνάθεμα. Ἐσταύρωσα τὰ χέρια μου καὶ τὸν ἄκουγα.

—Ἡ Δώρα, ἐξακολούθησε, ἔζησε τρία χρόνια μὲ τὸν πρῶτο της ἄνδρα. Ἀκριβῶς τέτοια ἐποχή, Δεκέμβριο μῆνα, μιὰ νύχτα βροχερὴ σὰν τὴ σημερινή, ἔπεσε στὴν ἀγκαλιά μου καὶ μοῦ εἶπε ἀποφασιστικά, ὅτι δὲν ἐννοεῖ πιά, ἀπὸ τὴ στιγμὴ αὐτή, νὰ ξαναγυρίσῃ στὸν ἄνδρα της, παρὰ νεκρή. Καὶ δὲν ἐξαναγύρισε. Σήμερα ἀκριβῶς κλείνουν τρία χρόνια ἀπὸ τότε. Τρία χρόνια ἀκριβῶς ἔζησε καὶ μαζῆ μου. Καὶ εἶναι ἡ ἴδια πάλι βροχερὴ νύχτα τοῦ Δεκεμβρίου. Στὸ σπίτι τοῦ ἀνθρώπου, ποῦ ἀκολούθησε, εἶμαι βέβαιος πὼς θὰ ἐπαναλήφθηκε ἡ ἴδια σκηνή, ποὺ ἔγινε μαζῆ μου, ὅπως ἐπαναλαμβάνεται, τυπικός, ἕνας παροξυσμὸς ἐπιληψίας, ἕνας παροξυσμὸς διαλείποντος πυρετοῦ, ὅπως ξαναέρχεται ἡ ἄνοιξις στὴν ἐποχή της, ὅπως φυτρώνει ὁ σπόρος, μέσα στὴ γῆ, στὸν καιρό του. Κατὰ σύμπτωσιν ἀκριβῶς, τὸν τελευταῖο καιρὸ μὲ ἀπασχολοῦσε τὸ κεφάλαιο αὐτὸ τῆς ψυχολογικῆς περιοδικότητος.

Μὲ ἐκύτταζε σὰν νὰ ζητοῦσε νὰ μαντεύσῃ τὴν ἐντύπωσί μου.

— Φαντάζεται λοιπόν, τοῦ εἶπα, ὅτι ὕστερ' ἀπὸ τρία χρόνια; . . .

— Ἕνας παρατηρητὴς δὲν προδικάζει ποτέ! μοῦ εἶπε. Παρατηρεῖ. Ἐὰν μετὰ τρία χρόνια ἀκριβῶς, μιὰ βροχερὴ νύχτα σὰν αὐτή, ἡ Δώρα ἀφίσῃ καὶ τὸν τρίτο της ἄνδρα, θὰ ἔχω πλέον μιὰ τριπλῆ παρατήρησι, στὴν ὁποία θὰ μπορῶ νὰ στηρίξω μιὰ θεωρία.

Ἐσηκώθηκε ἄξαφνα, μ' ἕνα ὕφος ἀνθρώπου εὐτυχισμένου. Ἐπῆρε τὸ βιβλίο του ἀπ' τὸ τραπέζι καὶ μὲ καληνύχτισε, ζητῶντας μου συχώρεσι γιὰ τὴν ἐνόχλησι, ποὺ μοὔδωκε. Τοῦ ἔσφιξα μὲ τὶς δύο μου παλάμες τὸ χέρι, χωρὶς νὰ προφέρω λέξι. Ἄφησα τὴ θερμὴ αὐτὴ χειραψία νὰ τοῦ πῇ τὰ συγχαρητήρια μου ἢ τὰ συλλυπητήρια μου, ὅ,τι θὰ προτιμοῦσε ὁ ἴδιος νὰ διαλέξῃ ἢ καὶ τὰ δυὸ μαζῆ. Καὶ τὸν σύνωδευσα ὡς τὴν ἄκρη τῆς σκάλας.

Ὅταν ἐγύρισα μόνος μου στὴν τραπεζαρία, μὲ τὴ μεγαλύτερη διάθεσι νὰ σκάσω τὰ γέλια, ἄνοιξα τὸ παράθυρο γιὰ νὰ διώξω τὰ νερά, ποὺ εἶχαν πλημμυρήσει. Ἡ βροχὴ εἶχε παύσει. Στὸν οὐρανὸ ἦτανε τώρα μιὰ λαμπρὴ ἀστροφεγγιά. Καθὼς ἔσκυψα στὸ δρόμο, εἶδα μιὰ σκιὰ ἀνθρώπου στὴ γωνιὰ τοῦ τοίχου. Ἦταν ὁ Λέφας, μὲ τὸ πρόσωπο κρυμένο μέσα στὶς παλάμες, μὲ τὸ μέτωπο ἀκουμπισμένο στὸ τοῖχο. Οἱ ὦμοί του ἀνεβοκατέβαιναν σπασμωδικά. Ἔκλαιγε μὲ λυγμούς, σὰ μικρὸ μικρὸ παιδί, μέσα στὴν ἔρημη νύχτα.

ΠΑΥΛΟΣ ΝΙΡΒΑΝΑΣ

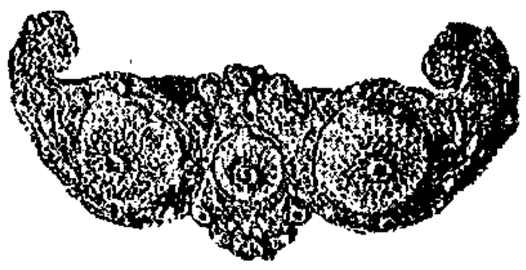

ΤΟ ΑΡΧΕΙΟΝ ΤΟΥ ΔΟΥΚΟΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων τμημάτων τοῦ ἀρχείου τοῦ Ἐνετικοῦ κράτους, τῶν ἀφορώντων εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν, ἀναμφιβόλως εἶναι καὶ τὸ ἀρχεῖον τοῦ Δουκὸς τῆς Κρήτης σὺν τῷ Συμβολαιογραφικῷ αὐτῆς ἀρχείῳ.

Ἀμφότερα τὰ ἀρχεῖα ταῦτα χρονολογοῦνται ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς τῆς μεγαλονήσου ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν παρὰ Βονιφατίου μαρκίωνος τοῦ Μομφερράτου τῷ 1204 μέχρι τῆς ἁλώσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων τῷ 1669, ἤτοι περιλαμβάνουν χρονικὴν περίοδον πέντε περίπου αἰώνων, ἐποχῆς μεμακρυσμένης, καθ' ἣν ἐλάχισται εἶναι αἱ πόλεις τῆς Ἑλλάδος αἱ δυνάμεναι νὰ ἐπιδείξωσιν ἱστορικὰς λεπτομερείας ὅσας τὸ ἀρχεῖον τοῦτο περιλαμβάνει. Καὶ εἶναι ἀληθῶς παράδοξον πῶς ἐν ᾧ τὰ πλεῖστα τῶν τμημάτων τοῦ Ἐνετικοῦ ἀρχείου ἔχουσι μελετηθῇ, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον, οὐδεμία εἰσέτι ἐπιστημονικὴ ἀναδίφησις τούτου ἐγένετο, οὐδὲ πρόνοια ἐλήφθη περὶ ἐμβριθοῦς καὶ ἐνδελεχοῦς μελέτης, οὔτε ὑπὸ ἡμεδαπῶν οὔτε ὑπὸ ἀλλοδαπῶν, πλὴν τῶν περιγραφικῶν μελετῶν καὶ ἐξονυχίσεων, περὶ ὧν κατωτέρω θὰ ἀναφέρω.

Μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Καίσαρος Cantù τὸ ἀρχεῖον τοῦ Δουκὸς τῆς Κρήτης ἦτο σχεδὸν ἄγνωστον εἰς τοὺς νεωτέρους· ὁ πολυγραφώτατος οὗτος ἀνὴρ διὰ τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ, Scorsa negli archivi di Venezia, δύναταί τις εἰπεῖν, ἀνεκάλυψε τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ. Ἡ τε τακτοποίησις ὅμως καὶ ταξινόμησις αὐτοῦ ὀφείλεται εἰς τὸν καθηγητὴν Predelli, ὅστις ἠκολούθησεν ὡς σειρὰν τῆς ταξινομήσεως τὴν ὕλην αὐτοῦ, χωρὶς νὰ προβῇ εἰς περαιτέρω μελέτην τοῦ περιεχομένου. Διὰ τοῦτο πλεῖσται τῶν δεσμίδων αὐτοῦ χρήζουσι ταξινομήσεως καὶ ἀριθμήσεως, ἰδίᾳ δὲ αἱ τοῦ ις΄ καὶ ιζ΄

αἰῶνος διότι ὡς ἔχουσιν ἡ μελέτη καὶ ἡ ἔρευνα αὐτῶν εἶναι λίαν κοπιώδης. Ἡ σπουδαιοτέρα ἔλλειψις τοῦ ἀρχείου τοῦ Δουκὸς τῆς Κρήτης εἶναι ἡ ἔλλειψις καταλόγου συστηματικοῦ, ὁ δὲ ὑπὸ Δ^ος Ἐρνέστου Gerland δημοσιευθεὶς δὲν ἐπαρκεῖ, ἄλλως τε εἶναι ἁπλῆ ἀπαρίθμησις τῆς ταξινομήσεως τοῦ Predelli.

Αἱ νεώτεραι μελέται τῆς Κρητικῆς ἱστορίας ἀπέδειξαν ὅτι τὸ ἀρχεῖον τοῦτο εἰς παλαιοτέραν ἐποχὴν ἐμελετήθη καὶ δὴ μεσοῦντος τοῦ ιη΄ αἰῶνος. Πρῶτος μελετητὴς αὐτοῦ φαίνεται ὁ χρονικογράφος Λαυρέντιος De Monacis, ὅστις περιέγραψε τὴν ἐποχὴν 1388 - 1429, ἀρυσθεὶς τὰς πληροφορίας του ἐκ τῆς Κρητικῆς καγκελλαρίας, ὡς διαπιστοῦται ὑπὸ τοῦ κρατίστου μεσαιωνοδίφου Χόπφ ἐν τῇ μελέτῃ αὐτοῦ «Τὰ ἀρχεῖα τῆς Κρήτης καὶ αἱ ἔρευναι τοῦ Λαυρεντίου». Δεύτερος ἐρευνητής, ἔρχεται ὁ Ἐνετὸς γερουσιαστὴς Flaminius Cornelius, ὁ γνωστὸς συγγραφεὺς τῆς ἱστορίας τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἐνετίας καὶ τῆς Τορκελιανῆς ἐκκλησίας· οὗτος συνέγραψε τὸ περισπούδαστον περὶ Κρήτης ἔργον (Creta Sacra) ὅπερ ἀπομένει ἔτι καὶ νῦν ὡς βάσις τῶν μελετῶν τῆς Κρητικῆς ἱστορίας, διότι βασίζεται ἐπὶ τῶν ἐγγράφων τῆς Δουκικῆς τῆς Κρήτης Καγκελλαρίας, καὶ δὴ τῶν παλαιοτέρων τόμων, ἤτοι τῶν Quaterni sententiarum, Q. Bannorum, Q. Receptarum et Q. Actorum, πολλοὶ τῶν ὁποίων ἀπωλέσθησαν, ἴσως κατὰ τὴν μεταφορὰν ἐκ Κρήτης, ἴσως καὶ κατὰ τὴν γενομένην ἐκκαθάρισιν τῷ 1812 ὑπὸ τοῦ Μαρίν.

Μετὰ τὴν ταξινόμησιν τοῦ Predelli, μεσοῦντος τοῦ ιθ΄ αἰῶνος, πρῶτος μελετητὴς αὐτοῦ φέρεται ὁ Giomo, ὅστις προέβη εἰς τὴν μελέτην ταύτην ὅπως ἀναπληρώσῃ ἐν μέρει τινὰ τῶν ἀπωλεσθέντων ἐγγράφων τοῦ Senato Misti, ἑπομένως αἱ μελέται αὐτοῦ δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς μελέται τοῦ Κρητικοῦ ἀρχείου.

Ἕτερος ἱστοριοδίφης, ὅστις ὅμως ἔσχε τὴν ἰδέαν τῆς ριζικῆς μελέτης τοῦ ἀρχείου τούτου, ὑπῆρξεν ὁ Ἱππόλυτος Noiret· οὗτος ἐμπειρότατος περὶ τὰ ἀρχειακὰ μετά τινα χρόνον μελετῶν ἐν τῷ Ἐνετικῷ ἀρχείῳ, ἀπεβίωσε καταλιπὼν τὸ

ἔργον αὐτοῦ ἐν σχεδίῳ καί τινας σημειώσεις. Αἱ σημειώσεις αὗται ἐδημοσιεύθησαν βραδύτερον εἰς τὰς περιοδικὰς ἐκδόσεις τῶν Γαλλικῶν σχολῶν Ἀθηνῶν καὶ Ρώμης εἰς τὸ 61^ον τεῦχος «Documents inédits pour servir à l'histoire de la domination Venitienne en Crète par Hippolyte Noiret». Αἱ περιλήψεις αὗται ἀνεκδότων ἐγγράφων, περιοριζόμεναι εἰς μίαν ἑκατονταετίαν (1365 - 1474) ληφθεῖσαι ἐκ τῶν ἐγγράφων τῆς Γερουσίας, (Senato mar καὶ S. misti), ἀναδεικνύουσι τὸν ἱστοριοδίφην τοῦτον βαθύτατον γνώστην τῶν ἀρχειακῶν ἐρευνῶν.

Μετὰ τὸν Noiret, ὅστις ἀνέλαβε μόνον τὴν ἀναδίφησιν τοῦ Κρητικοῦ ἀρχείου, ἔχομεν τὸν ἐμβριθέστατον Ρουμάνον καθηγητὴν Jorga N. ὅστις ἐπὶ μακρὸν ἠρεύνησε καὶ τὸ ἀρχεῖον τοῦ Ἐνετικοῦ κράτους, ἰδίᾳ δὲ τὸ ἀρχεῖον τοῦ Δουκὸς τῆς Κρήτης, ἐξ οὗ πλεῖστα ἔγγραφα ἐδημοσίευσεν εἰς τὸ τρίτομον ἔργον του «Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades au xv siècle». Τὸ ἔργον τοῦ Jorga δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναλυθῇ ἐνταῦθα, μόνον δὲ θὰ ἀναφέρω, ὅτι τὰ ὄντως σπουδαῖα ὑπ' αὐτοῦ δημοσιευόμενα ἔγγραφα ἐκ τοῦ ἀρχείου τοῦ Δουκὸς τῆς Κρήτης δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν οὔτε ὡς ἀρχὴ δημοσιεύσεως αὐτοῦ, ἐξυπηρετοῦσι δὲ μόνον τὸν σκοπὸν τοῦ ἱστοριοδίφου, ὅπως ἀποδείξῃ τὸ θέμα του.

Γενομένου λόγου περὶ τοῦ Noiret καὶ τοῦ Jorga, δέον καὶ ἐνταῦθα νὰ ἀναφέρω τὸ ἔργον τοῦ ἀειμνήστου Κ. Σάθα, ὅστις ἐν τῇ ἐννεατόμῳ αὐτοῦ σειρᾷ τῶν Μνημείων τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, ἐδημοσίευσε πλεῖστα ἔγγραφα ἀφορῶντα εἰς τὴν Κρήτην, ὄχι ὅμως ἐκ τοῦ ἀρχείου τοῦ Δουκὸς τῆς Κρήτης, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐγγράφων τῆς Γερουσίας (Senato Mar καὶ S. Misti) καὶ ἐκ τῆς μυστικῆς Καγκελλαρίας.

Ἀλλ' ἡ νεωτέρα περὶ τοῦ ἀρχείου τοῦ Δουκὸς τῆς Κρήτης μελέτη εἶναι ἡ τοῦ Δ^ος Ἐρνέστου Gerland. Ἡ ἀρχειακὴ αὕτη μελέτη εἶναι ἡ τελειοτέρα τοῦ εἴδους της ἐξ ὅλων τῶν μέχρι τοῦδε δημοσιευθεισῶν· αὕτη διαφωτίζει περὶ τῆς καταστάσεως εἰς ἣν εὑρίσκεται τὸ ἀρχεῖον, περὶ τοῦ περιεχομένου τῆς ὕλης αὐτοῦ, ἀποτελεῖται δὲ ἐκ 42 σελίδων κειμένου

καί τινων ἐγγράφων. Ἀνεξαρτήτως ὅμως τῆς συνοπτικότητος αὐτῆς, δέον νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι συνεγράφη μετ' ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας, κατηγορηματικῶς δὲ ἀποδεικνύει τὴν μεγάλην ἀξίαν αὐτοῦ καὶ ἐνθαρρύνει τὴν συστηματικὴν ἀναδίφησιν καὶ δημοσίευσιν.

Ἐξ ὅλων τούτων, οἵτινες ἔγραψαν περὶ τοῦ ἀρχείου τοῦ Δουκὸς τῆς Κρήτης, οὐδείς, πλὴν τοῦ ἀειμνήστου Σάθα, ποιεῖται μνείαν περὶ τοῦ συμβολαιογραφικοῦ ἀρχείου τῆς Κρήτης, ὅπερ καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ μέρος τοῦ μεγίστου Συμβολαιογραφικοῦ ἀρχείου, τοῦ ἐν τῷ Ἑνετικῷ ἀρχείῳ ἀποκειμένῳ. Τοῦτο σύγκειται ἐκ πράξεων 279 συμβολαιογράφων, οἱ πλεῖστοι τῶν ὁποίων ἔγραψαν εἰς Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Διὰ τῶν πράξεων τούτων παρέχεται πλουσία συμβολὴ εἰς τὴν γλωσσολογίαν, τὴν λαογραφίαν, τὴν νομικήν, τὰς ἀγροτικὰς καὶ ἀστικὰς σχέσεις καὶ λύονται πλεῖστα ἄλλα ζητήματα κοινωνικῆς τάξεως τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀμέσως συνδεομένης μετὰ τῆς Βυζαντινῆς. Περὶ τούτων ὅμως κατωτέρω, μετὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ Δουκικοῦ τῆς Κρήτης ἀρχείου.

Ἀλλὰ προκειμένου περὶ Κρήτης καὶ Κρητικῶν ἀρχείων καθῆκον ἔχω νὰ ἀναφέρω τὸ ἀληθῶς μέγα ἔργον τοῦ καθηγητοῦ Giuseppe Gerola, Ricerche e descrizione fatte sull'isola di Candia, per incarico del R. Istituto di scienze lettere ed arti. Τὸ ἱστορικὸν τῆς ἐκδόσεως ταύτης ἔχει ὡς ἑξῆς: Τρία ἔτη μετὰ τὴν ἀποτίναξιν τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ ἐκ τῆς Κρήτης, ἤτοι τῷ 1901, τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ ἀνωτέρω Ἱστιτούτου καὶ τῇ ἀρωγῇ τοῦ δήμου Ἑνετίας καί τινων πλουσίων, ἀπεστάλη εἰς τὴν μεγαλόνησον ὁμὰς ἀποτελουμένη ἐξ ἐπιστημόνων, ἀρχιτεκτόνων, σχεδιαστῶν καὶ φωτογράφων, ἥτις ἐπὶ διετίαν ἐργασθεῖσα ἀπεκόμισε πλουσίαν συλλογὴν σχεδίων, φωτογραφιῶν, ἐγχρώμων ἀπεικονισμάτων τοιχογραφιῶν καὶ πλείστας ὅσας ἱστορικὰς πληροφορίας, τέλος πᾶν ὅ τι ἦτο δυνατὸν νὰ προκαλέσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἱστοριοδίφου, τοῦ φιλίστορος καὶ τοῦ καλλιτέχνου. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ὁ Δ^ρ Gerola, ἠσχολήθη ἐπὶ τριετίαν, ἐξαντλήσας πάσας τὰς ἱστορικὰς πηγάς, ἔτι δὲ ἐρευνήσας καὶ τὰ ἀρχεῖα,

τό τε Ἑνετικὸν καὶ τὸ Κρητικόν, καὶ τῷ 1906 ἐξέδωκε τὸ Α΄ μέρος τοῦ πρώτου τόμου, τῷ 1908 τὸ Β΄ μέρος καὶ τῷ 1910 τὸν δεύτερον τόμον ἐν Περγάμῳ μετὰ πολλῆς φιλοκαλίας εἰς πολυτελεστάτην ἔκδοσιν.

Τὸ ἔργον τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ περιγραφῇ ἐνταῦθα ἀλλὰ δύναται ἄνευ ὑπερβολῆς νὰ λεχθῇ, ὅτι οὐδεμία χώρα τῆς Ἑλλάδος ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ὅμοιον, ὡς πρὸς τὴν ὕλην, τὰς εἰκόνας, τοὺς πίνακας, τὸν πλοῦτον τῆς ἐκδόσεως, καὶ δύναται μόνον νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰς πολυτελεῖς ἐκδόσεις τῶν ξένων ἀρχαιολογικῶν σχολῶν, περὶ τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς Ἑλλάδος, καὶ τὰς πραγματείας τοῦ ἀρχιδουκὸς Σαλβατόρου τῆς Αὐστρίας περὶ Πάργας, Ζακύνθου καὶ Παξῶν, τῶν ὁποίων ὅμως ἡ διαφορὰ εἶναι μεγίστη ὑπὸ ἔποψιν ὕλης.

Ἀτυχῶς ἡ μελέτη αὕτη εἶναι σχεδὸν ἄγνωστος ἐν Ἑλλάδι, διὰ τοῦτο κρίνω ὅτι θὰ ἦτο ὠφελιμώτατον ἂν μετεφράζετο πανομοιότυπος εἰς τὴν Ἑλληνικήν, οὕτω δὲ θ' ἀπετέλει τὴν μᾶλλον ἁρμόζουσαν εἰσαγωγὴν τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἀρχείου τοῦ Δουκὸς τῆς Κρήτης.

Ὅπως γνωρίσῃ τις τὸ ἀρχεῖον τοῦ Δουκὸς τῆς Κρήτης εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀνατρέξῃ καὶ εἰς παλαιοτέρας πηγὰς καὶ νὰ λάβῃ γνῶσιν τῶν ἀπολεσθέντων ἐγγράφων καὶ βιβλίων. Ἐκ τούτων προκύπτει, ὅτι τὰ παλαιότερα ἔγγραφα τοῦ ἀρχείου τούτου ὑπῆρξαν τὸ libro negro, ἤτοι τὸ βιβλίον τῆς δουκικῆς τῆς Κρήτης καγκελλαρίας. Ἐν αὐτῷ περιείχοντο αἱ ἀπαντήσεις τοῦ Δόγη τῆς Ἑνετίας εἰς τὰς αἰτήσεις τοῦ τῆς Κρήτης Δουκός, ὑπῆρξε δὲ ὁ πρόδρομος τῶν ἔτι καὶ νῦν σωζομένων βιβλίων ἐκ περγαμηνῆς, Ducali e lettere ricevute, συμφώνως πρὸς τὸν καθορισμὸν τοῦ Predelli. Σχετικὸν πρὸς τὸ «μέλαν βιβλίον» ὑπῆρξε καὶ τὸ ἐπίσης ἀπολεσθὲν βιβλίον ὀνομαζόμενον «Dei Fondati novelli, esistente nella cancelleria Ducal di Candia». Μετὰ ταῦτα ἔρχονται τὰ ἔτι καὶ νῦν σωζόμενα βιβλία. 1) Quaterni receptarum, ἀρχόμενα ἀπὸ τοῦ 1401· φαίνεται ὅμως ὅτι καὶ τούτων αἱ προγενέστεραι σειραὶ ἀπωλέσθησαν, καθόσον ἔκ τινος ἀρχαίου ἀντιγράφου προκύπτει ὅτι ταῦτα ἐγράφοντο τῷ 1359· ταῦτα εἶναι τὰ ἀνωτέρω ἀναφερόμενα Ducali e

lettere ricevute. 2) Τὰ «Quaterni missarum cancelleriae majoris Cretae, τὰ ὑπὸ τοῦ Predelli ὀνομασθέντα missive e responsive» οὐχὶ εἰς τὸ πρωτότυπον, ἀλλὰ κατ' ἀντίγραφον τοῦ 1529. Μεταξὺ τούτων ὑπάρχουσιν ἔγγραφα τοῦ καστελλάνου Κυθήρων καὶ ἄλλων Ἑλληνικῶν νήσων. 3) Τὰ «Quaterni actorum», atti antichi κατὰ τὸν Predelli. Ταῦτα εἶναι βιβλία μεγάλα ἐπὶ περγαμηνοῦ περιέχοντα πράξεις δικαστικάς, ἰδιωτικοῦ δικαίου, μισθώσεις, ἀγοραπωλησίας κτλ. αἵτινες ἔπρεπε νὰ κοινοποιῶνται εἰς τὴν διοίκησιν. 4) Τὰ «Quaterni Consiliorum» κατὰ τὸν Predelli, Deliberazioni del Maggior consiglio, ἤτοι πράξεις τοῦ μείζονος συμβουλίου τῶν εὐγενῶν. Δυστυχῶς ἐκ τούτων σώζονται μόνον εἰς τόμος καί τινα φύλλα. 5) Τὰ Proclami κατὰ τὸν Predelli, εἴτε Quaterni Bannorum, ἅτινα μετὰ τῶν Quaterni actorum παρέχουσι τὴν πολυτιμοτάτην συλλογὴν τῶν προκηρύξεων, διοικήσεως, οἰκονομικῶν κτλ. Ταῦτα διατηροῦνται εἰς καλὴν ἐν γένει κατάστασιν, τὸ δὲ περιεχόμενον αὐτῶν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν πολλοῦ λόγου ἄξιον. 6) Ἔπονται τὰ βιβλία καὶ κατάστιχα τῆς διαχειρίσεως, ἅτινα ἐθεωροῦντο ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν πολλοῦ λόγου ἄξια, καθόσον ἐπ' αὐτῶν ἐβασίζετο τὸ σύστημα τῆς στρατολογίας ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, ὡς γνωστὸν δὲ ἡ Κρήτη παρεῖχεν τῇ Γαληνοτάτῃ ὄχι εὐκαταφρόνητον μέρος τῶν στρατευμάτων ξηρᾶς καὶ τοῦ στόλου της. 7) Μετὰ ταῦτα ἔχομεν τὴν κατὰ τὸν Predelli σειρὰν Sentenze e Memoriali, ἥτις περιλαμβάνει τὴν διαχείρισιν τοῦ Λουκὸς τῆς Κρήτης, ἀποτελεῖται δὲ ἐκ τῶν ἑξῆς: 1) Quaterni sententiarum. 2) Memorialia. 3) Testamenta. 4) Criminalia e processa. 5) Miscellanea di carte sciolte e frammenti, ἄνευ ταξινομήσεως. 6) Carte Greche, Turche, ed Ebraiche· ταῦτα ἐν ἀταξίᾳ. Ἐκ τῆς ἐρεύνης ἣν ἐνήργησα προέκυψεν ὅτι τὰ ἔγγραφα ταῦτα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσι πρὸς τὸ Κρητικὸν ἀρχεῖον, ἀνήκουσι δὲ μᾶλλον εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν, τοῦ διασήμου ἐμπορικοῦ καὶ ἐκδοτικοῦ οἴκου Γλυκῦ. Μεταξὺ τούτων, ἀνεῦρον πράξεις συμβολαιογράφων Ἑλληνιστί, ἐξ ὧν δύο δὲν ἀναφέρονται εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Cecchetti σχηματισθέντα

γενικὸν κατάλογον τῶν συμβολαιογράφων τοῦ ἀρχείου καὶ οἵτινες προσετέθησαν ἤδη εἰς τοῦτον. 7) Senza Marca, ἤτοι ἑπτὰ δεσμίδες ἐν ἀταξίᾳ. 8) Τέλος τὰ Reggistri leggi Statuarie 1207-1669, συμφώνως πρὸς τὴν ὀνομασίαν τοῦ Predelli. Κατὰ δυστυχίαν αἱ δεσμίδες αὗται, αἵτινες ὡς ἐκ τοῦ τίτλου ἐμφαίνεται, δίδουσι τὴν εἰκόνα τῆς μεγάλης ἀξίας τοῦ τμήματος, εὑρίσκονται εἰς κακὴν κατάστασιν, λόγῳ τοῦ εἰσρεύσαντος θαλασσίου ὕδατος κατὰ τὴν μεταφορὰν αὐτῶν ἐκ Κρήτης εἰς Ἐνετίαν, περιέχουσι δὲ τὰ ἑξῆς: α') Capitolari τοῦ ιδ' αἰῶνος (ἀποσπάσματα). β') Ampascerie suppliche dei Candiotti all Veneta Signoria e risposte a queste, 1304-1619. γ') Scritture diverse, μεταξὺ τῶν ὁποίων «Le discordie dei Cristiani cagionarono la grandezza della casa Ottomana 1590. δ') Copia libro rosso. Parti prese dal Governo centrale di Venezia relative al Governo di Candia, 1590-1623. ε') Sommari di leggi statuti etc. contiene la serie dei Duchi di Candia 1207-1617. στ') Varie parti dei Pregadi, intorno a Candia, Creta, Negroponte etc. 1464 Aprile 13 fino a Giugno 27.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν οὕτω ἀναλυθέντων περιληπτικῶς δεσμίδων ἀνέρχεται εἰς ἐννενήκοντα ἑπτά, διαιροῦναι δ' αὗται εἰς τεσσαράκοντα τμήματα.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων δύναται πᾶς τις νὰ κρίνῃ περὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἀρχείου τούτου ἀπὸ ἑλληνικῆς ἱστορικῆς ἀπόψεως, ἑπομένως καὶ τῆς ἀνάγκης ὅπως τὸ ταχύτερον γίνῃ γνωστὸν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐπιστήμονας καὶ τοὺς ζηλωτὰς τῆς πατρίου ἱστορίας. Δημοσιευόμενον ὡς ἀνωτέρω ὑποδεικνύεται, προτασσομένου τοῦ περὶ Κρήτης ἔργου τοῦ καθηγητοῦ Gerola, εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὅτι θὰ παράσχῃ πολύτιμον συμβολὴν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἐπιστήμην.

Συναφῆ πρὸς τὸ ἀρχεῖον τοῦ Λουκὸς τῆς Κρήτης εἶναι καὶ τὰ ἀρχεῖα τῶν Κρητῶν συμβολαιογράφων, τὰ ὁποῖα φυλάσσονται νῦν, ἐν τῷ γενικῷ συμβολαιογραφικῷ ἀρχείῳ καὶ ἀποτελοῦνται ἐκ 279 συμβολαιογράφων, ὧν τὰ πρακτικὰ ἄρχονται ἀπὸ τοῦ ιγ' αἰῶνος μέχρι τοῦ 1669. Πλεῖσται τῶν

πράξεων τῶν συμβολαιογράφων τούτων εἶναι εἰς καθαρωτάτην Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Κρίνω περιττὸν νὰ ἀναφέρω τὴν πολυτιμότητα αὐτοῦ ὡς πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν ἐπιστήμην ἐνταῦθα, ἀφ' οὗ ἤδη ἀνέφερα τοῦτο ἐν τοῖς προηγουμένοις περὶ Κρητικοῦ ἀρχείου, ἀλλ' οὔτε εἶναι δυνατὸν νὰ μεταφέρω ἐνταῦθα τὸν κατάλογον αὐτῶν λόγῳ τοῦ περιωρισμένου χώρου. Ὁ κατάλογος οὗτος θὰ καθίστα γνωστοὺς τοὺς συμβολαιογράφους ὅσοι ἔγραψαν εἰς τὴν Ἑλληνικήν.

Τοιαῦτα τὰ τῆς Κρήτης ἀρχεῖα, τὰ ἐν τῷ Ἐνετικῷ ἀρχείῳ σωζόμενα, μεγάλα εἰς πλῆθος ἐγγράφων, πολύτιμα δὲ εἰς ὕλην διὰ τὸν Ἑλληνισμόν. Ἀκριβῶς ὅμως τὸ μέγεθος αὐτῶν γεννᾷ ζητήματα ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἐξερευνήσεως καὶ δημοσιεύσεως αὐτῶν.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο ἐνέχει πλείστας δυσκολίας καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ἀναγκαίας δαπάνης, καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν κόπων, ὁποία ὅμως ἡ ἀπόδοσις εἰς ἱστορικὸν ὑλικόν! Εἶναι δὲ βεβαίως ἥκιστα κολακευτικὸν δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας, ὅτι οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Σλαῦοι ἐν γένει δι' εἰδικῶν ἀποστολῶν ἀπὸ τεσσαρακονταετίας ἔχουσιν ἐξαντλήσῃ ἐκ τοῦ Ἐνετικοῦ ἀρχείου ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὸ γένος αὐτῶν. Καὶ πράγματι τὸ ἔργον τῆς ὑπὸ τὸν Ljubié ἀποστολῆς εἶναι μέγα, ἀποτελούμενον ἐκ δύο σειρῶν, μετὰ περισσῆς φιλοκαλίας ἐκτυπωμένον, εἰς πλείστους τόμους μεγάλου σχήματος 4ου, ἐξ ὧν ἡ μὲν πρώτη «Acta archivii Veneti spectantia ad historiam Serborum et aliorum Slavorum», ἡ δὲ δευτέρα, «Mommenta, spectantia, historiam Slavorum meridionalium». Ἀλλὰ καὶ ἄλλα Κράτη, ὅσα εἶχον ἐθνικὸν ἢ ἐπιστημονικὸν ἐνδιαφέρον, δὲν ὑστέρησαν εἰς τοῦτο, ἀποστείλαντα ἅμα τῇ διοργανώσει τοῦ Ἐνετικοῦ ἀρχείου, ἐπιστημονικὰς ἀποστολάς, ὧν κυριώτεραι εἶναι πλὴν τῶν ἤδη μνημονευθεισῶν: 1) Ἡ τοῦ κόμητος Mas Latrie, τοῦ μεγάλου συγγραφέως τῆς ἱστορίας τῆς Κύπρου, καὶ τοῦ Armand Baschet. 2) Τοῦ R. Brown καὶ ἄλλων ἐκ μέρους τῆς Ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, πρὸς μελέτην τῶν ἐκθέσεων τῶν παρὰ τῇ Ἀγγλικῇ αὐλῇ ἐμπεπιστευμένων πρεσβευτῶν τῆς Γαληνοτάτης πολιτείας· σημειωτέον ὅτι τὸ ἔργον

τοῦτο ὑπῆρξε λίαν ἐπίπονον, καθότι πᾶσαι σχεδὸν αἱ πρεσβευτικαὶ ἐκθέσεις εἶναι κρυπτογραφικαί. 4) Ἐπίσης ἐμελετήθησαν δι' εἰδικῶν οἰκείων ἀποστολῶν αἱ σχέσεις τῆς Πολιτείας μετὰ τῆς Ὁλλανδίας, Ἱσπανίας, Πορτογαλλίας κτλ. 5) Περὶ τῶν Ἰταλῶν μελετητῶν καὶ ἐρευνητῶν, οὐδεὶς δύναται νὰ γίνῃ λόγος ἐνταῦθα, διότι τοῦτο θὰ ἦτο ἀντικείμενον εἰδικῶν μελετῶν. Οὗτοι, λόγῳ τοῦ τεραστίου ὑλικοῦ, εἰργάσθησαν καὶ ἐργάζονται μετὰ μεθόδου ἐπιστημονικῆς τοιαύτης, ὥστε νὰ ἐξαντλήσωσιν εἰ δυνατὸν δημοσιεύοντες πᾶν ὅ τι ἐν τῷ Ἐνετικῷ ἀρχείῳ ἐνδιαφέρει αὐτούς. Εἰς τοιαύτας μελέτας ὑστέρησε μέχρι τοῦδε ἡ Ἑλλάς, ἔχει δὲ μόνον νὰ ἐπιδείξῃ τὸ ἔργον τοῦ Γερμανοῦ καθ. Χὸπφ περὶ τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλλάδος, ἐν τῷ λεξικῷ Ἔρς καὶ Γροῦμπερ καὶ τὴν ἐξάτομον συλλογὴν αὐτοῦ μεσαιωνικῶν μελετῶν, ἔτι δὲ καὶ τὰς ἀνεκδότους αὐτοῦ σημειώσεις, αἵτινες ἐκληροδοτήθησαν ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ Γερμανικὸν δημόσιον, νῦν δὲ φυλάσσονται εἴς τινα τῶν δημοσίων βιβλιοθηκῶν τῆς Γερμανίας, μὴ ὄντα εἰσέτι εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ κοινοῦ.

Πλὴν τούτων ἔχομεν νὰ ἐπιδείξωμεν τὸ ἔργον τοῦ ἀειμνήστου Κωνσταντίνου Σάθα, ἐν τῇ ἐννεατόμῳ συλλογῇ αὐτοῦ «Mommenta historiae Hellenicae». Οὐδεμία χωρεῖ ἀντίρρησις ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι μεγίστης σπουδαιότητος, ἀπερρόφησε δὲ ὄχι ὀλίγα ἔτη τῆς ζωῆς τοῦ ἀκαμάτου ἱστοριοδίφου· ἀλλ' ὁ ὄγκος τῶν ἐγγράφων περὶ τῶν Ἑλληνικῶν ζητημάτων εἶναι τοιοῦτος, ὥστε ἡ ἐργασία αὕτη εἶναι μόνον ἀπαρχὴ ἀναδιφήσεως τοῦ Ἐνετικοῦ ἀρχείου. Ὁ ἀείμνηστος ἀνὴρ πρὸ τοιούτου ὄγκου εὑρεθεὶς ἠθέλησε τὰ πάντα νὰ ἐξευρευνήσῃ, τὰ πάντα νὰ θησαυρίσῃ, ἤρξατο δὲ ἐκ διαφόρων τμημάτων. Διὰ τοῦτο τὸ ἔργον του δὲν δύναται νὰ ληφθῇ ὡς βάσις ἐργασίας νέας, γενικώτερον ἐχούσης σκοπόν, μόνον δὲ ὡς ἐπικουρικόν, ἑπομένως εἶναι ἀπαραίτητος ἡ βαθεῖα γνῶσις αὐτοῦ ἐν τῇ νέᾳ ἐργασίᾳ συστηματικῆς ἐξερευνήσεως τοῦ ἀρχείου τοῦ Ἐνετικοῦ κράτους, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν, ἵνα μὴ ἐπαναλαμβάνεται αὕτη.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ Μ. ΘΕΟΤΟΚΗΣ

ΠΟΘΕΝ ΤΟ ΟΝΟΜΑ ΣΟΥΛΙ

Εἰς ἀπόστασιν ἴσην περίπου ἀπὸ τοῦ Ἰονίου πελάγους καὶ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου ὑψοῦται ἡ ὀροσειρὰ τῶν Κασσωπίων ὀρέων, ἄτινα φερόμενα σήμερον ὑπὸ τὸ ὄνομα ***βουνὰ τοῦ Σουλίου*** ἢ ***Σουλιώτικα,*** ἐκτείνονται πρὸς μεσημβρίαν μὲν μέχρι τῶν ἀκρωρειῶν τοῦ Ζαλόγγου [1], πρὸς ἄρκτον δὲ μέχρι σχεδὸν τῆς ὀροσειρᾶς τῆς γνωστῆς σήμερον ὡς Μεγάλη Ὀλίτσικα.

Ἐπὶ τῶν ὀξυτόμων καὶ μετεώρων αὐτῶν βράχων, ἐφ' ὧν ἡ ἀνάβασις γίνεται μᾶλλον δι' ἀναρριχήσεως, εἰς ἐποχὴν μὴ δυναμένην ν' ἀπομακρυνθῇ, κατὰ τὴν παράδοσιν, τοῦ τέλους τοῦ ΙΣ΄ αἰῶνος, ὀλίγοι ποιμένες, φεύγοντες τὴν τυραννίαν τῶν τουρκαλβανῶν γειτόνων, κατέφυγον καὶ ἐγκατεστάθησαν ἐντὸς σπηλαίων καὶ ρωγμῶν τῆς γῆς γενόμενοι σύντροφοι τῶν θηρίων καὶ τῶν γυπαετῶν.

Περὶ τῆς φυλῆς, εἰς ἣν ἀνῆκον οἱ τὸ πρῶτον πρὸς μονιμωτέραν διαβίωσιν ἀναρριχηθέντες ἐπὶ τῶν κορυφῶν ἐκείνων, ἀσφαλῶς δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ἀναγινώσκων καὶ ἑρμηνεύων τὰς ἐπὶ τῶν βράχων ἐκείνων γεγλυμμένας ἐπιγραφάς, τὰ τοπωνύμια, ὅτι ἦτο ἡ ἀλβανικὴ τῆς μέσης Ἠπείρου, ἥτις ἐπὶ αἰῶνας ὑφισταμένη τὴν ἐπίδρασιν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ μετεπλάσθη οὕτως ὥστε κατὰ τὴν γλῶσσαν μόνον διαφέρουσα τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἠπείρου κατὰ τὰ λοιπὰ οὐδόλως διεκρίνετο αὐτῶν μεθ' ὧν ἐπὶ αἰῶνας συνέζησε, συνεχάρη, ἀλλὰ περισσότερον συνεθρήνησε τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐλευθερίας πρὸς ἐπανάκτησιν τῆς ὁποίας ἡρωϊκῶς συνηγωνίσθη.

Ζάλογγον.

Αἱ κυριώτεραι κορυφαί, ἐφ' ὧν ἐγκατεστάθησαν οἱ μέχρις αὐτῶν ἀναρριχηθέντες ὀλίγοι φυγάδες τῆς τουρκικῆς τυραννίδος, οἱ μετέπειτα ἥρωες οἱ τρομοκρατήσαντες τοὺς πρὸ μικροῦ κυρίους αὐτῶν, εἶναι γνωσταὶ ὑπὸ τὰ ἀλβανικὰ ὀνόματα ***Ἀβαρίκο*** [1], ***Κιάφα*** (λαιμός, ζυγός, κλεισώρεια), ***Σαμονίβα*** (κρανιὰ ἴσως) καὶ ***Σούλι***· αἱ δὲ συνεχεῖς ταύταις κορυφαὶ εἶναι

[1] "Ετερον ***Ζάλογγον*** εἶναι ἡμῖν γνωστὸν ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Παραμυθίας. Περὶ τοῦ ἐτύμου τῆς λέξεως δὲν γνωρίζομεν ἂν ἐλέχθη τι, πάντως ὅμως τοῦτο πρέπει ν' ἀναζητηθῇ εἰς τὸ* ***διάλογγος***· περὶ τῆς τροπῆς τῆς ***διὰ-δι-ὰ-δι-ά*** εἰς-ζά οὐδεμία ἀμφισβήτησις. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον δέον νὰ ἑρμηνευθῇ καὶ τὸ ***παρασουλιωτικὸν Ζάβροχο*** ἐκ τοῦ ***διάβροχος.***

[1] Τὸ ὄνομα ***Ἀβαρίκο*** ἢ ὀρθότερον ***Ἀβαρίκου*** ἐτυμολογικῶς δέον ν' ἀναχθῇ εἰς τὴν αὐτὴν ρίζαν εἰς ἣν καὶ τὸ ***Ἀβαρίτσα***· περὶ τούτου ὅμως λεπτομερέστερον ἐς ἄλλοτε.

μέχρις ἡμῶν γνωσταὶ ὑπὸ τὰ ὀνόματα ***Βίρα*** ἢ ***Μπίρα*** (τρῦπα), ***Βούτζι*** (ἄβρότονον, φυτόν), ***Βρέκου-ι-βετετίμεσε*** (βράχος τῆς ἀστραπῆς), ***Γκούρα*** (βράχος ἢ πηγὴ ἐκ τοῦ βράχου ἀναβλύζουσα), ***Δέμπες*** (δόντια ἢ ὀδοντωτὸς βράχος), ***Κοῦγγε*** (πάσσαλοι ἢ βράχος ἔχων ὄψιν πασσάλων), ***Μούργκα, Στρέτεζα*** ἢ ***Στρέθεζα*** (μικρὸν ὀροπέδιον) καὶ ***Φέρεζα*** (μικρὰ βάτος).

Ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε ἐρεύνης τῶν τοπωνυμίων τοῦ βραχώδους ἐκείνου συμπλέγματος ἐπείσθην, ὅτι οὐδὲν ἑλληνικὸν ὄνομα ἐδόθη εἰς θέσιν τινὰ τούτου, διότι καὶ τὰ ὑπό τινων ἀναγραφόμενα τοπωνύμια: Ἁγία Παρασκευή, Ἀστραπὴ καὶ Τρῦπα, οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰ μὴ μετάφρασις τῶν ἀλβανικῶν ***Σεν-ε-Πρέμπτε, Βετετίμε*** καὶ ***Βίρα.***

Περὶ τῶν ἔξω τοῦ ὀρεινοῦ τούτου χώρου καὶ πρὸς τὰ μεσημβρινὰ κράσπεδα αὐτοῦ ἀναφερομένων θέσεων ***Βίλια*** (βίγλα) καὶ ***Λάκκα*** (κοιλὰς) δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὅτι αἱ λέξεις κοιναὶ οὖσαι τοῖς τε Ἕλλησι καὶ τοῖς Ἀλβανοῖς δὲν δύνανται νὰ μαρτυρήσωσιν ἀναμφισβητήτως περὶ τῆς ὑφ' Ἑλλήνων ὀνομασίας τῶν θέσεων τούτων.

Ἐπὶ τῶν τεσσάρων πρώτων κορυφῶν ἐσχηματίσθησαν οἱ πρῶτοι συνοικισμοί, οἵτινες σὺν τῷ χρόνῳ ἐξειλίχθησαν εἰς τὰς τέσσαρας ὁμωνύμους κώμας· ἐκ τῶν κωμῶν τούτων ἀπετελέσθη τὸ ***τετραχώρι,*** ὃ πυρὴν τῆς μικρᾶς συμπολιτείας, ἧς τὸ κράτος ἐπεξετάθη βραδύτερον ἐπὶ ἑπτὰ ἄλλων πεδινῶν χωρίων ἀποτελεσάντων τὸ ***ἑφταχώρι*** καὶ ἔτι βραδύτερον ἐπὶ ἑξήκοντα περίπου ἄλλων ἀνηκόντων εἰς τοὺς ἡγεμονίσκους Ἰωαννίνων καὶ Μαργαριτίου.

Ποία ἐκ τῶν τεσσάρων τοῦ τετραχωρίου κωμῶν ᾠκίσθη πρώτη, ἢ ἂν ὅλαι συγχρόνως ᾠκίσθησαν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξακριβωθῇ ἅτε ἐλλειπούσης πάσης σχετικῆς μνείας. Γνωστὸν μόνον εἶναι ὅτι ***κεφαλοχώρι*** τῆς συμπολιτείας ἦτο ἡ ***Κιάφα,*** ἥτις ἔκειτο ἐν τῷ μέσῳ περίπου τοῦ ὀρεινοῦ συμπλέγματος· αὕτη διὰ τὸ φύσει καὶ θέσει ὀχυρὸν αὐτῆς πολλάκις ἐχρησίμευσεν ὡς καταφύγιον τῶν ἀγωνιζομένων ὀρεσιβίων, ὁσάκις σφοδρῶς οὗτοι πιεζόμενοι ὑπὸ τῶν ὑπερτέρων

ἐχθρικῶν δυνάμεων ἠναγκάζοντο νὰ ἐγκαταλείψωσι τὰς ἄλλας κορυφὰς καὶ δὴ τὸ Σούλι, ὅπερ ἐχρησίμευεν ὡς προμαχὼν τοῦ τετραχωρίου.

Τὸ ***Σούλι*** κείμενον εἰς τὸ τέρμα τῆς ἀπὸ Ἰωαννίνων ὁδοῦ καὶ εἰς τὴν εἴσοδον, εἰς τὴν κυρίαν, ὡς εἰπεῖν, πύλην δι' ἧς ἔπρεπε πᾶς ἀπὸ βορρᾶ ὁρμώμενος νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ ὀρεινὸν αὐτὸ σύμπλεγμα πρὸς διαβίβασιν διαταγῶν τῶν ἐν Ἰωαν-

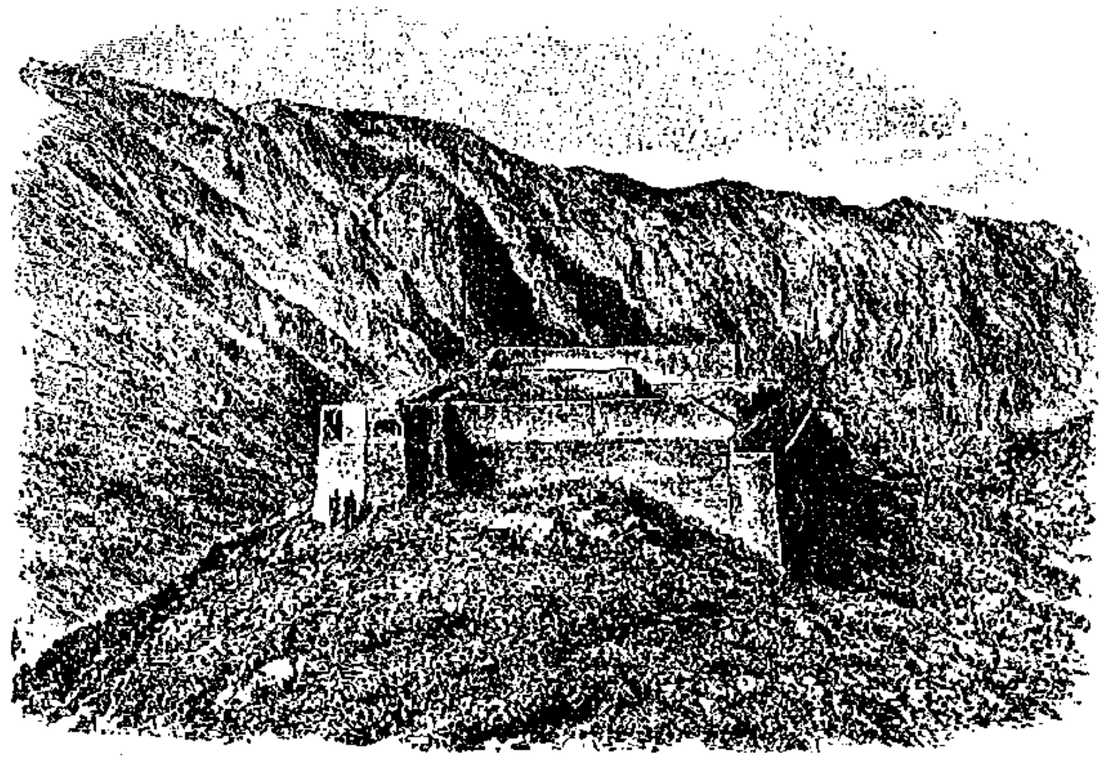

Κιάφα.

νίνοις ἑδρευόντων διοικητῶν τῆς Ἠπείρου ἢ πρὸς εἴσπραξιν φόρων, οὓς σπανίως κατώρθωνον νὰ εἰσπράττωσιν, ἢ πρὸς ἐχθρικὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῶν αἰωνίων ἀνταρτῶν τῶν διατριβόντων ἐπὶ τῶν ἀπροσίτων κορυφῶν, ***ἐγένετο πρῶτον γνωστόν.***

Φυσικὸν λοιπὸν ἦτο πᾶς, ὅστις κατήρχετο ἀπὸ τῶν ὀρέων τούτων, ἐξ οἱασδήποτε κώμης καὶ ἂν προήρχετο, ὡς ἐξερχόμενος ἐκ τῆς μόνης ἐξόδου, τῆς τοῦ Σουλίου, ἐθεωρεῖτο ὡς κατερχόμενος ἐκ τούτου καὶ ἐβαπτίζετο ***Σουλιάτης*** ἢ ***Σουλιώτης***· οὕτω κατὰ μικρὸν τὸ μὲν ὄνομα ***Σούλι*** ἐπεξετάθη

ἐφ' ὅλης τῆς ὀροσειρᾶς τῶν Κασσωπίων ὀρέων, ἅτινα, ὡς ἤδη εἴρηται, ὠνομάσθησαν ***βουνὰ τοῦ Σουλίου*** ἢ ***Σουλιώτικα,*** οἱ δὲ ἐπ' αὐτῶν κατοικήσαντες περιεβλήθησαν διὰ τοῦ κοινοῦ ὀνόματος τοῦ ***Σουλιώτου.*** Οἱ δὲ ἐκτὸς τοῦ ὀρεινοῦ συμπλέγματος οἰκοῦντες καὶ μετέχοντες τῆς συμπολιτείας ἦσαν γνωστοὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα ***Παρασουλιῶται.***

Πρὸς ἑρμηνείαν τοῦ ὀνόματος ***Σούλι*** πολλαὶ μέχρι τοῦδε καὶ οὐκ ὀλίγον παράδοξοι προυτάθησαν ἐτυμολογίαι, ὧν ἡ παράθεσις οὐ μόνον ἄχαρις, ἀλλὰ καὶ ἐπίπονος εἶναι.

Ἐπειδὴ ὅμως ἡ παράλειψις αὐτῶν εἶναι κίνδυνος νὰ γεννήσῃ ἀμφιβολίας ἥκιστα συντελούσας εἰς ἀσφαλῆ καὶ δικαίαν ἐτυμηγορίαν, παραθέτομεν κατωτέρω πάσας, τηροῦντες τὴν τῆς ἐμφανίσεως αὐτῶν χρονικὴν σειράν, ἣν ταράσσομεν μόνον ὡς πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Περραιβοῦ προταθεῖσαν, ἥτις ἐπικρατεστέρα καταστᾶσα χρῄζει καὶ ἐπιμελεστέρας ἐξετάσεως.

Πρῶτος, ἐφ' ὅσον ἡμῖν γνωστόν, ἐπελήφθη τῆς ἐτυμολογικῆς ἐξετάσεως τοῦ ὀνόματος ὁ Περραιβός, ὅστις τὴν γνώμην αὐτοῦ διετύπωσεν ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ πρώτου τόμου τῆς μελέτης τῆς ἐκδοθείσης ἐν Βενετίᾳ τὸ 1815, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἱστορία Σουλίου καὶ Πάργας»[1]. Ἐν τῷ κεφαλαίῳ ἐκείνῳ ὁ Περραιβὸς ἀναγράφων συνέντευξιν αὐτοῦ λαβοῦσαν χώραν ἐν Πάτραις, κατ' Ὀκτώβριον τοῦ ἔτους 1804, μετά τινος Ἄγγλου περιηγητοῦ καὶ φιλέλληνος, οὗτινος ἀποσιωπᾷ τὸ ὄνομα, διηγεῖται ὅτι ὁ Ἄγγλος ἔχων ἀνὰ χεῖρας τὴν πρώτην ἔκδοσιν (ὡς τοιαύτη δὲ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἡ ἐν Παρισίοις γενομένη, κατὰ τὸ 1803, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἱστορία Σύντομος τοῦ Σουλίου καὶ τῆς Πάργας»), μετά τινος εἰρωνείας ἤλεγξε τὰ περὶ τῆς θέσεως καὶ χρονολογίας τοῦ Σουλίου ὑπὸ τοῦ Περραιβοῦ γραφέντα· αὐτὸς δὲ ἀναγαγὼν τὸ ὄνομα εἰς τὸν Ὅμηρον ἐσχέτισεν αὐτὸ πρὸς τοὺς **Σελλοὺς** τοὺς ἀνιπτόποδας καὶ χαμαιεύνας τοῦ Δωδωναίου Διὸς ὑποφήτας (Ἰλ. Π, 234)· ἀμφιβάλλων ὅμως καὶ ὁ ἴδιος περὶ τοῦ ὀρθοῦ τῆς γνώμης αὐτοῦ σχετίζει κατωτέρω

[1] Ὁ Περραιβός, ὅστις εἶναι ὁ συγγραφεὺς τῆς μελέτης ταύτης, κρύπτεται ὑπὸ τὰ στοιχεῖα ΒΥΚ ΨΟ ΨΞΗ ΛΑ. ΛΩΚΑ.

τὸ ὄνομα πρὸς τὸ τῆς πόλεως ***Σόλλιον,*** ὅπερ ἀναγράφει ὁ Θουκυδίδης (2,30). Τὸ ἀβάσιμον τῶν γνωμῶν τούτων διὰ μακρῶν ἐλέγχει ὁ Περραιβὸς ἐν τῷ προμνησθέντι ἔργῳ αὐτοῦ.

Ὀλίγον βραδύτερον ὁ Pouqueville, ἐν Voyage de la Grèce, Paris, 1826, (τόμ. 2, σ. 209 κ.ἑ.), ἐπανελθὼν εἰς τὴν πρώτην τῶν ἀνωτέρω γνωμῶν, ἃς εἶναι πιθανώτατον ὅτι εἶχε γνωρίσει ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Περραιβοῦ, οὐ μόνον τοὺς Σουλιώτας ἐσχέτισε πρὸς τοὺς Σελλούς, ἀλλὰ καὶ τὸ ὀρεινὸν αὐτῶν σύμπλεγμα ὠνόμασε ***Σελληΐδα*** (Selleide), τὸν δὲ βραχίονα τοῦ Ἀχέροντος τὸν νῦν καλούμενον ***Λακκιώτικον*** ἢ ***Σιστράνην*** ἐθεώρησεν ὡς τὸν ***Σελλήεντα.***

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν ποταμὸν Σελλήεντα πρὸς ὃν ἐσχετίσθη ὁ Σιστράνης παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ Pouqueville καὶ ἄλλοι παρερμηνεύσαντες τὸν Ὁμηρικὸν στίχον: ***τὴν ἄγετ' ἐξ Ἐφύρης, ποταμοῦ ἀπὸ Σελλήεντος*** (Ἰλ. Β, 659) μετέθεσαν τὴν ὑπόθεσιν ἀπὸ τῆς Ἤλιδος εἰς τὴν Θεσπρωτίαν παρὰ τῇ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἀναφερομένῃ πόλει Ἐφύρῃ (ἴδ. Θουκυδ. 1, 46· πρβλ. Στεφ. Βυζάντιον, ἐν λ. Ἔφυρα καὶ Στράβ. 7,328, 8,388), ἥτις βραδύτερον μετονομασθεῖσα Κίχυρος ἔκειτο μεταξὺ τῶν ποταμῶν Κωκυτοῦ καὶ Ἀχέροντος καὶ δὴ κατὰ τὰς ἐκβολὰς αὐτῶν. Καὶ ἂν ὅμως ὁ ὁμηρικὸς στίχος ἀνεφέρετο εἰς τὴν Θεσπρωτίδα Ἔφυραν πάλιν δὲν δικαιολογεῖται ἡ σχέσις Σελλήεντος καὶ Σιστράνη, διότι ὁ τελευταῖος ρέει πρὸς δυσμὰς τῶν Κασσωπίων ὀρέων καὶ πολὺ μακρὰν τῆς Ἐφύρης παρ' ἣ ἔρρεεν ὁ Σελλήεις.

Ὁ Pouqueville, φοβούμενος ἴσως μήπως ἡ πρὸς τοὺς Σελλοὺς συσχέτισις τῶν Σουλιωτῶν δὲν θεωρηθῇ ἐπαρκὴς καὶ ἐπιθυμῶν ὁπωσδήποτε ν' ἀναγάγῃ αὐτοὺς εἰς ἀρχαίους χρόνους, δὲν διστάζει ἀκαίρως ὅλως νὰ παρεμβάλλῃ καὶ τὸ τοῦ Στεφάνου Βυζαντίου «Συλίονες ἔθνος Χαονίας» ὑποδεικνύων οἱονεὶ σχέσιν φωνητικὴν τοῦ *Σουλίου* πρὸς τὸ *Συλίονες*· ἐν τῇ προσπαθείᾳ του ὅμως ταύτῃ λησμονεῖ ὅτι ἡ Χαονία, ἧς ἔθνος λέγονται οἱ Συλίονες, τίθεται πρὸς βορρᾶν τῆς Θεσπρωτίδος, τὸ δὲ Σούλι κεῖται πρὸς τὰ ΝΑ τῆς τελευταίας καὶ δὴ ἐν τῇ Κασσωπίᾳ.

Ὁ Pouqueville, δύναταί τις ἀσφαλῶς νὰ εἴπῃ, ἐπηρέασε καὶ τὸν Lapie, ὅστις ἐν τῷ κατὰ τὸ 1823 χαραχθέντι χάρτῃ τῆς Θεσπρωτίας ἢ Τσαμουριᾶς σημειοῖ «Selleide Mes ou Souli· καὶ «Systrani R. anc. Selles» (βλ. Pouqueville, Voyg. d. l. Grèce, II, 161), ὀνομάζων τὰ μὲν ὄρη τοῦ Σουλίου ***Σελληΐδα,*** τὸ δὲ χωρίον ***Σιστράνι*** θεωρῶν ὡς κείμενον ἐπὶ τῶν ὑποτιθεμένων ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας πόλεως Σελλήεντος, ἀφ' ἧς ὑποθέτουσί τινες καὶ τὸν ποταμὸν ὀνομασθέντα.

Γ' ἀνωτέρω ἔχων ὑπ' ὄψιν ὁ Ἰταλὸς Luigi Ciampolini, ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ: Le Guerre dei Sulliotti contra Ali-Bascia di Janina, Commentario, Firenze, 1827, (σ. 4, III), ἀνασκευάζει δι' ὀλίγων ταῦτα ἐπιλέγων ὅτι: οὔτε τὸ Σόλλιον οὔτε ὁ ναὸς τοῦ Δωδωναίου Διὸς δύνανται χωρογραφικῶς νὰ δικαιολογήσωσι τὴν συσχέτισιν αὐτῶν πρὸς τὸ Σούλι.

Ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν πρὸ αὐτοῦ γραφέντων πιθανώτατα ἐπηρεασθεὶς καὶ ὁ Ἰωάννης Φιλήμων γράφει, ἐν τῷ Δοκιμίῳ περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Ἀθῆναι, 1859, (τόμ. 2, σ. 346), τὰ ἑξῆς· «***Σούλιον*** δέ ἐστι τὸ ἀρχαῖον ***Σύλιον***. Παρωνόμασαν τοῦτο οἱ Ἀλβανοὶ τῆς Ἠπείρου ***Κακοσούλιον*** ἀπὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἐπολέμει αὐτὸ ὁ Ἀλῆ πασσᾶς... Ἔχει δὲ παρωνυμικῶς παρὰ τοῖς κοινοῖς ἡ λέξις «κακὸς» τὴν σημασίαν τοῦ ἰσχυρός, πολύς, ἀνδρεῖος, δεινός, δυσκαταμάχητος».

Ἀλλὰ ποῖον εἶναι «τὸ ἀρχαῖον Σύλιον» καὶ ποῦ τῆς Ἠπείρου τοῦτο ἔκειτο; Περὶ τούτου οὔτε ὁ Φιλήμων λέγει, ἀλλ' οὐδ' ἄλλος τις θὰ δυνηθῇ νὰ εἴπῃ σχετικόν τι, διότι τὸ ***Σύλειον*** ἢ ***Σύλλειον***, ἐφ' ὅσον μοι γνωστόν, ἀναφέρεται μόνον ὡς πόλις τῆς Φρυγίας ἢ τῆς Παμφυλίας.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ὑπὸ τοῦ Φιλήμονος γενομένην προσθήκην ὅτι «παρωνόμασαν τοῦτο οἱ Ἀλβανοὶ τῆς Ἠπείρου ***Κακοσούλιον***» παρατηροῦμεν ὅτι τοῦτο δὲν φαίνεται ὀρθόν, διότι παρὰ τοῖς Ἀλβανοῖς τὸ ἑλληνικὸν ἐπίθετον *κακὸς* καὶ δὴ μετὰ τῶν «παρὰ τοῖς κοινοῖς» σημασιῶν εἶναι ἄγνωστον· παρὰ δὲ τοῖς ἀλβανοφώνοις τῆς Ἑλλάδος ἀντὶ τοῦ *κακὸς* γίνεται χρῆσις τοῦ *παλαιο*, ὅπερ ἀποσπασθὲν ἀπὸ ἑλληνικῶν προτύπων, οἷα τά: παλαιόπραμα, παλαιόκαιρος κ.τ.τ., ὧν οὐκ ὀλίγα εἶναι παρ' αὐτοῖς ἐν χρήσει, ἐκφερόμενα ὁτὲ μὲν κατὰ παράθεσιν ὡς: πάλαιο-πρᾶμε, πάλαιο-καιρὸ ἢ καιρὸ - ι - πάλαιο, ὁτὲ δὲ ὡς σύνθετα ὡς: παλαιοπρᾶμε, παλαιοκαιρό, ἐτέθη εἰς α΄ συνθετικὸν ἀλβανικῶν συνθέτων· οὕτω δ' ἐσχηματίσθησαν ἄπειρα σύνθετα, ὡς τά: παλαιονερί, παλαιοσύ, παλαιογγόλιε (= παλαιάνθρωπος, παλαιόματο, παλαιόγλωσσα)· οὐδὲν ὅμως, ἐφ' ὅσον μοι γνωστόν, ἐσχηματίσθη ἐκ τοῦ ***κακός***.

Πρὸς ἑρμηνείαν τοῦ ***Κακοσούλι*** ὁ William Eton [1], υἱοθετῶν γνώμην τῶν συγχρόνων αὐτῷ Ἠπειρωτῶν, οἵτινες παρέσχον αὐτῷ τὰς περὶ Σουλίου πληροφορίας, λέγει ὅτι: τὸ ὄρος Σούλι ὠνομάσθη ***Κακοσούλι*** ἕνεκα τῶν δεινῶν, ἅτινα οἱ Τοῦρκοι ἐδοκίμασαν πρὸ αὐτοῦ.

Ὁ Λάμπρος Κουτσονίκας, ἐν τῇ Γενικῇ Ἱστορίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Ἀθῆναι, 1863 (τόμ. 1, σ. 2 κ.ἑ.), ἀπομακρυνόμενος τῶν ὁμηρικῶν καὶ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων, ἀνάγων δὲ τὴν ἵδρυσιν τῆς σουλιωτικῆς συμπολιτείας εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Λευκίου Αἰμιλίου Παύλου καὶ τὴν ὑπὸ τῶν Ρωμαίων καταστροφὴν πλείστων ἠπειρωτικῶν πόλεων, ὧν τοὺς κατοίκους ἠνδραπόδισαν, ἐπιφέρει ὅτι «οἱ ἐναπολειφθέντες, ὅσοι ηὐτύχησαν νὰ διαφύγωσι τὰς χεῖρας αὐτῶν, κατέφυγον εἰς τὰ ὄρη, ὅπου ἔμειναν κατασκευάσαντες νέας κατοικίας καὶ πόλεις, μία τῶν ὁποίων εἶναι καὶ τὸ σήμερον ὀνομαζόμενον Σούλι· τὴν ὀνομασίαν δὲ ταύτην ἔδοσαν οἱ ἀποικίσαντες ἔν αὐτῇ ***ἀπὸ ἀρχαίαν τινά***, ὡς ἔστιν εἰκάσαι, ***ὀνομασίαν***, ἄγνωστον ἡμῖν καὶ διαφθαρεῖσαν ἀπὸ τὸν χείμαρρον τῶν αἰώνων».

Ὀλίγον βραδύτερον μετὰ τὰ παράδοξα ταῦτα ὁ πολυπράγμων Ἀθανάσιος Πετρίδης, ἐν ἄρθρῳ αὐτοῦ «Περὶ Σουλίου», δημοσιευθέντι ἐν τῇ Πανδώρᾳ (τόμ. 18, σ. 265 κ. ἑ.), ἀφ' οὗ

[1] William Eton, Tableau historique, politique et moderne de l'empire Ottoman, traduit de l' Anglais par le C. Lefevre, Paris, 1801, σ. 109.

κατ' ἀρχὴν δέχεται τὴν ἐκ Σουλανῶν καὶ Στύλου, χωρίων κειμένων ἐν ἐρειπίοις εἰς ἀπόστασιν δύο περίπου ὡρῶν ἀπὸ τῆς Δρόβιανης, προέλευσιν τῶν πρώτων οἰκητόρων τοῦ Σουλίου, ἔπειτα διὰ συλλογισμῶν παραδόξων συνδέει τὸ ἠπειρωτικὸν Σούλι πρὸς τὸ ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Μαραθῶνος διαστρέφων δὲ καὶ παρερμηνεύων κείμενα ἀνάγει τὸ ὄνομα εἰς τὸν ιβ΄ αἰῶνα. Εἶτα ὁρμώμενος ἀπὸ τοῦ παρεφθαρμένου τύπου τῶν Σαλόνων, ἄτινα ὑπὸ τῶν ξένων διεφθάρησαν εἰς Sole, καὶ συμφύρων τὰς πληροφορίας τῶν Χρονικῶν Μορέως καὶ Γαλαξειδίου, ἐπιλέγει «τὸ δ' ὄνομα Σούλι προήχθη ἴσως ἐκ τοῦ Sola, Sula, Sole..., ὅπως καὶ τὰ ἡμέτερα Σουλανὰ ἴσως ἐκ τοῦ Sula προσθήκῃ τοῦ - να παρήχθησαν». Ἐν τέλει δὲ καταστρέφων τὰ ὑπ' αὐτοῦ προτεθέντα ἐπιφέρει: «Διατὶ ὅμως ὠνομάσθη Σούλι τὸ μέρος αὐτὸ τῆς Ἠπείρου καὶ παρὰ τίνος καὶ πότε ἀκριβῶς προσδιωρισμένον δὲν ὑπάρχει».

Θεωρῶν περιττὴν ὅλως τὴν πρὸς ἀναίρεσιν τῶν ἀσυστάτων τούτων ἀσχολίαν προβαίνω εἰς τὴν παράθεσιν καὶ ἑτέρας πρὸς ἐτυμολογίαν προσπαθείας.

Ὁ ὑπὸ τὰ στοιχεῖα Ε. Δ. Μ. κρυπτόμενος συγγραφεὺς τῶν «Ἡρωϊκῶν θαυμάτων τῶν Σουλιωτῶν καὶ Σουλιωτίδων, ἐν Λονδίνῳ 1886, ἔκδ. β΄», ἐν τῇ ἀξίᾳ συστάσεως μελέτῃ αὐτοῦ ἀναθεωρῶν τινὰς τῶν πρὸ αὐτοῦ προταθεισῶν ἐτυμολογιῶν καὶ θεωρῶν αὐτὰς ἀπιθάνους, ἵνα μὴ φανῇ ὑστερῶν προσθέτει καὶ οὗτος τὴν γνώμην αὐτοῦ, μετά τινος ὅμως δισταγμοῦ, ὡς ἑξῆς: «ἡμεῖς ἀπέχομεν τοῦ νὰ ἐπιφέρωμεν θετικὴν γνώμην περὶ τῆς ἀληθοῦς παραγωγῆς τοῦ ὀνόματος Σούλι· λέγομεν δὲ μόνον ὅτι, ἐπειδὴ οἱ προκατοικήσαντες τὸ ὄρος Σούλι δὲν ἦσαν μετανάσται ἑνὸς μόνον χωρίου ἢ κώμης, ἀλλὰ διαφόρων χωρίων, δὲν εἶναι διόλου παράδοξον ὅτι οἱ πρῶτοι κάτοικοι μετηνάστευσαν ἐκ τῶν χωρίων Σούλιασι καὶ Σουλιάταις, ὑπαρχόντων καὶ τὴν σήμερον, καὶ ἐντεῦθεν τὸ «Σούλιον καὶ Σουλιῶται».

Ἀτυχῶς οὔτε ἡ γνώμη αὕτη ἀπαλλάσσει ἡμᾶς τῆς οὐχὶ καὶ τόσον εὐχαρίστου περὶ τὴν ἐτυμολογίαν τοῦ ὀνόματος

ἐρεύνης, διότι, ὡς κατωτέρω θέλομεν ἴδει, τὸ Σούλιασι καὶ Σουλιάταις γραμματικῶς εἶναι παράγωγα τοῦ ὀνόματος Σούλι.

Ἐν ἀρχῇ τῆς ἐτυμολογικῆς ἐρεύνης ἐπιχειροῦντες τὴν παράθεσιν τῶν περὶ τοῦ ἐτύμου τοῦ ὀνόματος τούτου γνωμῶν, ἐδηλώσαμεν ὅτι τὴν ὑπὸ τοῦ Περραιβοῦ προτεινομένην γνώμην προτιθέμεθα νὰ ἐξετάσωμεν τελευταίαν ὡς μᾶλλον ἐπικρατήσασαν καὶ δεομένην μείζονος προσοχῆς· ἤδη ἐξαντληθείσης τῆς σειρᾶς τῶν γνωμῶν, ὅσαι ἡμῖν γνωσταί, προβαίνομεν εἰς τὴν παράθεσιν καὶ ἐξέτασιν καὶ τῆς ἐκείνου.

Ὁ Χριστόφορος Περραιβός, ἐν τῇ ἑνετικῇ ἐκδόσει, ἀφ' οὗ, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν (ἴδ. σ. 408), ἀντικρούει ἐκτενῶς τὴν γνώμην τοῦ Ἄγγλου προσθέτει τὰ ἑπόμενα· «διὰ νὰ περιγράψῃ τινὰς τὴν ὀνομασίαν τῶν βουνῶν τοῦ Σουλίου καὶ τὴν χρονολογίαν τῶν κατοίκων, δὲν ἔχει κανένα γεωγράφον οὔτε ἱστορικὸν διὰ μαρτυρίαν, οὔτε ἀπὸ τοὺς παλαιούς, οὔτε ἀπὸ τοὺς νεωτέρους. Διὸ ὤντας ἐστερημένος μιᾶς τοιαύτης ἐγγράφου ἀποδείξεως, ἐμεταχειρίσθηκα διὰ συμβοηθοὺς καὶ μάρτυρας τοὺς πλέον γέροντας τοῦ Σουλίου». Οἱ γέροντες λοιπὸν οὗτοι ἐκ παραδόσεως ἐγνώριζον «ὅτι μερικοὶ αἰγοβοσκοὶ καὶ χοιροβοσκοὶ ἀνέβαινον βόσκοντες τὰ ζῷά τους εἰς τὰ βουνά, ὅπου τὴν σήμερον εἶναι τὸ Σούλι καὶ ἡ Γκιάφα....»

«Οἱ ρηθέντες βοσκοὶ ὄντες βεβαρημένοι ὑπὸ τῆς τυραννίδος τῶν Τουρκῶν ἑνὸς χωρίου λεγομένου καὶ ἕως τὴν σήμερον Γαρδίκι, ἐσυμβουλεύθησαν νὰ καταφύγουν εἰς ἐκείνας τὰς δασώδεις καὶ δυσβάτους τοποθεσίας φέροντες μαζί τους καὶ ἐκεῖνα τὰ ὀλίγα ζῷα ὁποῦ εἶχαν».

Τὴν σκέψιν αὐτὴν οἱ «ρηθέντες βοσκοὶ» ἐν σμικρῷ μεταβάλλουσιν εἰς ἀπόφασιν καὶ «μετὰ πέντε ἢ ἕξη χρόνους ἐσυνάχθησαν ἕως ἄλλαις τριάκοντα φαμελίαις. Εἰς αὐτὸ τὸ ἀναμεταξὺ ἐφθονήθησαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους· διὸ καὶ κάποιος Τοῦρκος τῶνομα ***Σούλης*** ὥρμησε μὲ μερικοὺς συντρόφους του διὰ νὰ τοὺς διώξῃ ἐκεῖθεν. Αὐτοὶ ἀντεστάθησαν μὲ τὰ ἅρματα, καὶ κατὰ τύχην φονεύεται εἰς τὴν μάχην ὁ ρηθεὶς

Σούλης, ἐπάνω εἰς τὴν τοποθεσίαν, ὅπου τώρα σώζεται τὸ σημερινὸν ***Σούλι***, τὸ ὁποῖον καὶ ἔλαβε τὴν ὀνομασίαν ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἐκεῖ φονευθέντος Τούρκου».

Τὰ αὐτὰ περίπου ἐπαναλαμβάνει ὁ Περραιβὸς καὶ ἐν τῇ τρίτῃ ἐκδόσει τῇ γενομένῃ ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸ 1857.

Κατὰ τὸν Περραιβὸν λοιπὸν ἢ δικαιότερον κατὰ τὴν παράδοσιν τὸ ***Σούλι*** ὠνομάσθη οὕτω ἀπὸ τοῦ ὀνόματος Τούρκου τινὸς Σούλη ὀνομαζομένου καὶ πεσόντος ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν βουνῶν.

Ἡ ἐτυμολογία αὕτη, ἣν ἐπανέλαβον οἱ πλεῖστοι τῶν περὶ τὸ Σούλι ἀσχοληθέντων, παραδέχονται δὲ πάντες σχεδὸν σήμερον, ὁμολογοῦμεν ὅτι δὲν μᾶς ἔπεισεν· φαίνεται δὲ ὅτι δὲν ἔπεισε οὔτε τὸν Περραιβόν, ὃν ἡμεῖς ὑποπτεύομεν ὡς τὸν δημιουργὸν τῆς παραδόσεως. Οὗτος κατόπιν παρατηρήσεως, γενομένης ἴσως ὑπό τινος τῶν ἀναγνωστῶν τοῦ ἔργου αὐτοῦ ὡς πρὸς τὴν παρασιώπησιν τοῦ προτέρου ὀνόματος τοῦ ὄρους, προσπαθεῖ ἐν τῇ τρίτῃ ἐκδόσει, τῇ ἀθηναϊκῇ, νὰ δικαιολογήσῃ τὸ πρᾶγμα προσθέσας ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ τὰ ἑξῆς· «...ὠνόμασαν τὸ χωρίον των ***Σουλλι***, θέσαντες τὸ ὄνομα τοῦ φονευθέντος ***Σούλλη*** ἐν ᾧ προλαβόντως ἦτο ἀκόμη ἀσχημάτιστον, καὶ ἀνώνυμον, διότι κατῴκουν διεσπαρμένοι εἰς ἀποτόμους κρημνοὺς καὶ δάση δύσβατα».

Ὅτι ἡ προσθήκη αὕτη καθιστᾷ ἀσθενεστέραν τὴν παράδοσιν δὲν νομίζομεν ὅτι εἶναι ἀνάγκη πολλοῦ κόπου πρὸς ἀπόδειξιν. Διότι καὶ ἂν δεχθῶμεν ὅτι, οἱ αἰγοβοσκοί, οἱ ἀνελθόντες ἐπὶ τῶν βράχων τούτων, μέχρι τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἐκίνησαν τὸν φθόνον τῶν Τούρκων καὶ δὴ τοῦ Σούλη, ἔζων διεσπαρμένοι, τοῦτο δὲν ἠμπόδιζεν αὐτοὺς νὰ ἔχωσιν ὀνομάσει τὰς κορυφὰς ἐφ' ὧν κατῴκουν, ὡς καὶ τὰς περὶ ταύτας ἀκατοικήτους. Θὰ ἦτο δὲ ἀστεῖον νὰ παραδεχθῇ τις ὅτι ἀνέμενον τὸν φόνον ἑνὸς Τούρκου διὰ νὰ ὀνομάσωσι τὴν σημαντικωτέραν τῶν κορυφῶν, ἐν ᾧ τοὐναντίον εἶναι γνωστὸν καὶ οὐδείς, νομίζομεν, θέλει ἀρνηθῇ ὅτι ὑπὸ τῶν ὀρεσιβίων καὶ δὴ τῶν ποιμένων πᾶσαι αἱ κορυφαί, αἱ φάραγγες καὶ αἱ κοιλάδες ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς λαμβάνουσιν ὀνόματα προερχόμενα ἐκ τῆς παρατηρήσεως τοῦ ἐδάφους, οὗ ἡ ἀκριβὴς γνῶσις ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς συντηρήσεως αὐτῶν τε καὶ τῶν ποιμνίων αὐτῶν.

Περὶ τὸ ἔτυμον τῆς λέξεως τελευταῖος πάντων ἠσχολήθη ὁ εἰδικώτερον περὶ τὴν ἑρμηνείαν τῶν ἑλληνικῶν τοπωνυμίων ἀσχολούμενος φίλος κ. Κ. Ἄμαντος, ὅστις παρεδέχθη, ἐν Die Suffixe der neugriechischen Ortsnamen, München, 1903, σ. 74, ὅτι τὸ ὄνομα ἐδόθη εἰς τὰ ὄρη ἀπὸ τοῦ οἰκογενειακοῦ ὀνόματος Σούλη, ὅπερ θεωρεῖ ὡς παρεφθαρμένον τύπον τοῦ Σαούλ. Ἡ γνώμη αὕτη εἶναι ἀληθὲς ὅτι παρουσιάζει τὴν μεγαλυτέραν πιθανότητα.

Κατὰ τῆς πιθανότητος ὅμως ταύτης δύναταί τις ν' ἀντιτάξῃ τὰ ἑξῆς· πρῶτον ἵνα δοθῇ τὸ ὄνομα τοῦ ***Σούλη*** εἰς τὸ βουνὸν ἔπρεπε ν' ἀποδειχθῇ ὅτι τὸ ὄνομα ἦτο σύνηθες ἢ γνωστὸν μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ἢ Τούρκων ἢ Ἀλβανῶν κατοίκων τῆς χώρας· τοιοῦτό τι ὅμως, ἐφ' ὅσον ἡμῖν γνωστόν, οὐδαμόθεν πιστοῦται· ἔπειτα, καὶ ἂν τὸ πρῶτον συνέβαινεν, ἔπρεπε ν' ἀποδειχθῇ ὅτι τὰ ὄρη ταῦτα ἦσαν ἰδιοκτησία Σούλη τινός, ἀλλὰ καὶ τοῦτο οὔτε ὑπ' ἄλλου τινὸς μαρτυρεῖται οὔτε ὑπὸ τῆς παραδόσεως· τοὐναντίον δέ, ὡς νομίζομεν, τὰ πράγματα πείθουσιν ὅτι, οὐδεὶς θὰ εἶχε τὴν ἁπλότητα νὰ θεωρῆται ἰδιοκτήτης ξηρῶν, ἀποκρήμνων, ἀπροσίτων καὶ δυσβάτων βουνῶν, πλὴν ἐὰν ὑποθέσωμεν ὅτι ταῦτα ἦσαν μέρος μεγάλης πεδινῆς περιοχῆς, ἧς ἡ ἰδιοκτησία ἀνῆκεν εἰς τὸν ὑποτιθέμενον Σούλην· ἐν τοιαύτῃ ὅμως περιπτώσει ἔδει τὸ ὅλον σύμπλεγμα νὰ ὀνομασθῇ Σούλι καὶ οὐχὶ μία μόνον κορυφή, ἧς τὸ ὄνομα ἐπεξετάθη ἀντικειμενικῶς ἐφ' ὅλης τῆς περιοχῆς τῶν Κασσωπίων ὀρέων, δι' οὓς λόγους ἀνωτέρω εἴπομεν.

Κατά τε τῆς κατὰ τὴν παράδοσιν γνώμης τοῦ Περραιβοῦ καὶ τῆς τοῦ κ. Ἀμάντου ἀντιτίθεται προσέτι ἡ ὕπαρξις ἑτέρων χωρίων καὶ θέσεων ἐχουσῶν τὸ ὄνομα Σούλι· οὕτω ἐν μὲν τῇ Ἠπείρῳ γνωρίζομεν τρία χωρία ἐν τῇ περιοχῇ τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἓν ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Πρεβέζης· ἐν δὲ τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι, πλὴν τοῦ ἐν Ἀττικῇ παρὰ τὸν Μαραθῶνα, εὑρίσκομεν ἕτερα τέσσαρα χωρία ἐν Πελοποννήσῳ.

Καὶ ὑπεστηρίχθη μὲν ὑπό τινων ὅτι τὸ ὄνομα διεδόθη ὑπὸ Σουλιωτικῶν οἰκογενειῶν, αἵτινες, μετὰ τὴν τὸ 1804 ἐπελθοῦσαν καταστροφὴν τοῦ ἡρωϊκοῦ Σουλίου, διασπαρεῖσαι ἀνὰ τὴν Ἤπειρον καὶ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα ἐσχημάτισαν συνοικισμοὺς εἰς οὓς ἔδοσαν τὸ ὄνομα τῆς πατρίδος αὐτῶν, ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἁπλῆ εἰκασία ὑπ' οὐδεμιᾶς ἱστορικῆς μαρτυρίας ἢ παραδόσεως πιστουμένη. Ἐν τῇ Ἀττικῇ λ. χ. οὐδεμία, ἐφ' ὅσον ἡμῖν γνωστόν, ὑπάρχει παράδοσις καθόδου Σουλιωτῶν· ἀλλ' οὐδ' ἐν Πελοποννήσῳ γνωρίζομεν τοιαύτην παράδοσιν, ἥτις ἄλλως τε θὰ ἦτο αὐτὸ τοῦτο ζῶσα, καθ' ὅσον δὲν θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπέζῃ μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν τις τῶν Σουλιωτῶν προσφύγων. Ἐν ᾧ δὲ τοῦτο συμβαίνει ὡς πρὸς τ' ἀνωτέρω, τοὐναντίον εἰς τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν καὶ τὰς Ἰονίους νήσους ἔνθα μεμαρτυρημένως κατέφυγον Σουλιωτικαὶ οἰκογένειαι, πιθανὸν μὲν νὰ ὑπάρχωσι συνοικίαι φέρουσαι τὸ ὄνομα ***σουλιώτικα***, ὡς λ. χ. ἐν Ἀγρινίῳ, οὐδαμοῦ ὅμως ἀνευρίσκομεν τὸ ὄνομα Σούλι, οὐ μόνον εἰς συνοικισμόν, ἀλλ' οὐδ' εἰς ἁπλῆν θέσιν.

Ἡ ὕπαρξις τοσούτων Σουλίων δὲν νομίζομεν ὅτι ὑποστηρίζει τὴν ἀπὸ κτητόρων ὀνομασίαν τῶν τόπων τούτων, διότι δὲν φανταζόμεθα, ὅτι ὑπῆρξαν τόσοι ἄνδρες ἢ τόσαι οἰκογένειαι φέρουσαι τὸ ὄνομα τοῦ ***Σούλη*** καὶ ἀποδόσασαι αὐτὸ εἰς τὰς ἑαυτῶν κτήσεις [1].

Ἄλλοι λοιπόν τινες, καὶ οὐχὶ οἱ φεύγοντες τὴν καταστροφὴν Σουλιῶται, ἔδοσαν τὸ ὄνομα εἰς τοὺς προαναφερθέντας συνοικισμοὺς καὶ θέσεις.

Καθ' ἡμᾶς τὸ ἔτυμον τῆς λέξεως ***Σούλι*** δέον ν' ἀναζητηθῇ κατ' ἀρχὴν εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ, ὅστις πρῶτος κατῴκησεν ἐπὶ τῶν ὀρέων ἐκείνων· ἐφ' ὅσον δ' οὐδεὶς δύναται ν' ἀμφισβητήσῃ, ὅτι οἱ πρῶτοι κατοικήσαντες ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν ὀρέων ἦσαν Ἀλβανοί, ὡς νομίζομεν, δὲν δύναται ν' ἀρνηθῇ ἐπίσης, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς λέξεως δέον νὰ ζητηθῇ εἰς τὴν ἀλβανικὴν γλῶσσαν.

[1] Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἐπαναλαμβάνομεν ὅ,τι καὶ ἄλλοτε παρετηρήσαμεν, ὅτι ἡ ἐπέκτασις τῆς ἀρχῆς περὶ ὀνομασίας τόπων ἀπὸ τῶν κτητόρων, ὅταν μάλιστα πρόκειται περὶ θέσεων, ἃς κατεῖχον ἢ κατέχουσι ξενόγλωσσοι, δὲν νομίζομεν ὅτι εἶναι ὀρθή.

Ἀνωτέρω εἴπομεν, ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ συμπλέγματος τῶν σουλιωτικῶν ὀρέων οὐδεμίαν εὑρίσκομεν ἑλληνικὴν τοπωνυμίαν, ἀλλ' ἁπάσας ἀλβανικάς· θὰ ἦτο δὲ ἀπορίας ἄξιον ἂν δὲν ἦτο καὶ τὸ Σούλι ἀλβανικόν. Ἀπὸ τῆς σκέψεως ταύτης ὁρμώμενοι προέβημεν εἰς σχετικὰς ἐρεύνας, ὧν τὰ πορίσματα παραθέτομεν:

Ἐν τῇ ἀλβανικῇ γλώσσῃ ὑπάρχει ἡ λέξις ***σούλ,*** ἥτις μετὰ τοῦ ἐπιτιθεμένου ἄρθρου γίνεται ***σούλ - ι*** καὶ σημαίνει ***κορμὸν*** δένδρου δυνάμενον νὰ χρησιμεύσῃ ὡς δοκὸς (πάτερον), ἀλλὰ καὶ ὡς στῦλος ὅταν ἐν τῷ ἐδάφει ἐμπήγνυται· πλὴν τούτου ὑπάρχει καὶ ῥῆμα ***σουλόνj,*** ὅπερ δηλοῖ *κόπτω κορμοὺς δένδρων κατὰ πρῶτον λόγον πρὸς κατασκευὴν δοκῶν (πατερῶν)* καὶ ἔπειτα πρὸς οἱανδήποτε ἄλλην χρῆσιν, οἷον κατασκευὴν μονοξύλων πλοιαρίων, κοντῶν, μοχλῶν κ.τ.τ.

Ἡ λέξις ***σούλ*** συνήθης οὖσα τοῖς τε κυρίως Ἀλβανοῖς καὶ τοῖς ἀλβανοφώνοις τῆς Ἑλλάδος, ἐν Σαλαμῖνι σημαίνει ἰδίᾳ τὴν δοκόν, ἥτις ὁριζοντίως μὲν τιθεμένη ἐπὶ τῶν οἰκοδομῶν σχηματίζει τὴν στέγην τῶν χωματοστεγῶν οἰκιῶν, καθέτως δὲ ἐμπηγνυμένη ἐν τῷ ἐδάφει ἀντικαθιστᾷ τὸν στῦλον· τὸ τελευταῖον τοῦτο κατάδηλον καθιστᾷ ἡ παροιμία: τσὲ ντένjε περπάρα σὶ ***σούλ*** τ. ἔ. τί στάθηκες μπροστὰ σὰ στῦλος.

Ἐπειδὴ δὲ πολλάκις εἰς στῦλος, ὁσάκις δὲν ὑπάρχει δένδρον εἰς ἐπίκαιρον σημεῖον, δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πρόχειρος σκοπιά, ὡς τοῦτο συμβαίνει παρά τε τοῖς μαχομένοις καὶ τοῖς ἐπιτηροῦσι τὰς διαβάσεις, ἡ λέξις προσέλαβε καὶ τὴν σημασίαν τῆς ***σκοπιᾶς*** καθόλου, καταστᾶσα ταὐτόσημος τῇ ***βίγλᾳ.***

Ἂν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ ὄνομα ἐδόθη εἰς κορυφὴν τῶν ἡρωϊκῶν ὀρέων δίκην *στύλου* ὑψουμένην πρὸ τῆς εἰσόδου, δι' ἧς, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, κατ' ἀνάγκην ἔπρεπε νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὸ δαιδαλῶδες συγκρότημα τῶν ὀρέων οἱ πρὸς αὐτὰ ἐρχόμενοι καὶ ὅτι ἀπὸ ταύτης, ὡς ἀπὸ σκοπιᾶς,

εἶναι κάτοπτος ἡ ἀπὸ τῶν Ἰωαννίνων ὁδός, δὲν θ' ἀρνηθῇ ὅτι ἡ λέξις ***Σούλι*** εἶναι αὐτὴ αὕτη ἡ ἀλβανικὴ *σούλ - ι*, ἡ σημαίνουσα πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν *σκοπιάν*.

Ἁπλοῦν βλέμμα ἐπὶ τῆς εἰκόνος τῶν μετεώρων ἐκείνων βράχων, οἵτινες προξενοῦσι τὴν ἐντύπωσιν ***στύλων***, ἀλλὰ καὶ ἡ παρατήρησις ὅτι, πανταχοῦ ὅπου ἐδόθη τὸ ὄνομα, ἀπε-

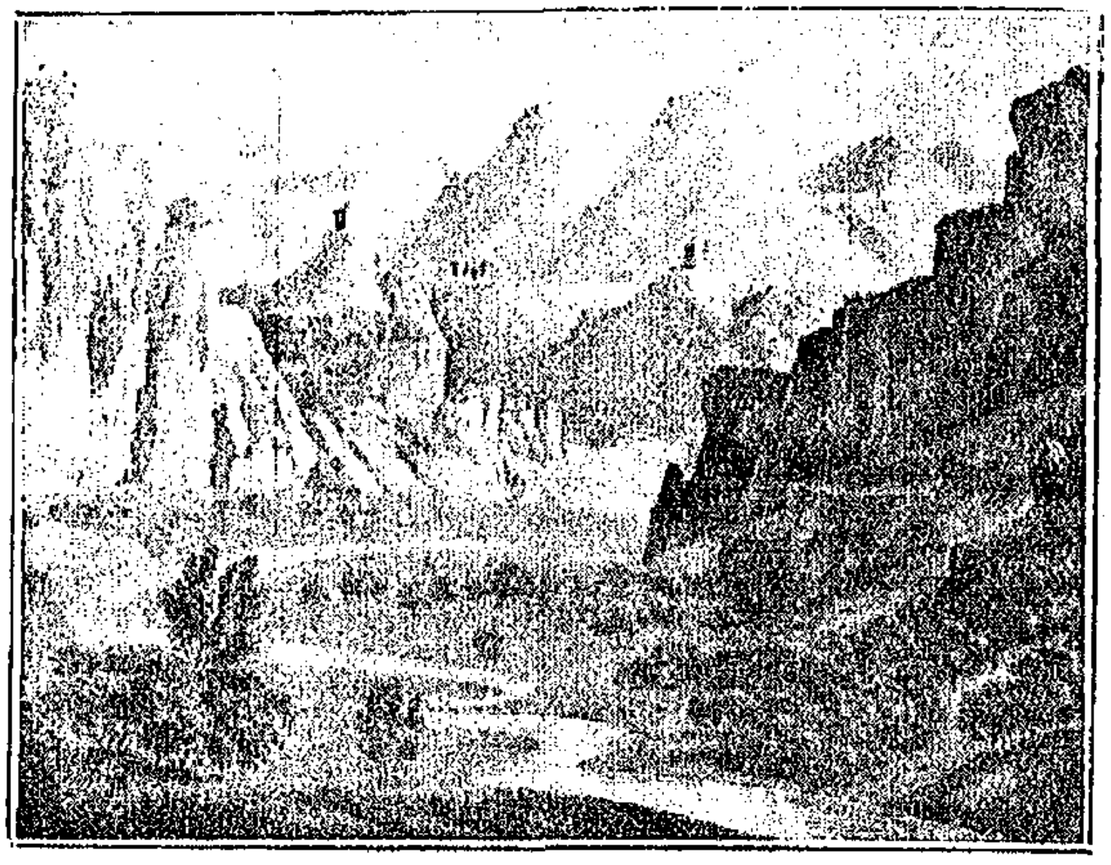

Γενικὴ ἄποψις τοῦ Σουλίου.

δόθη εἰς ὑψηλοτάτας κορυφὰς ἢ ὑψώματα ὑπερκείμενα τῶν πεδινῶν κτημάτων, ὅπως καὶ ἡ ***βίγλα***, πείθουσιν ὅτι τὸ ὄνομα ἐδόθη εἰς τὴν σημαντικωτέραν κορυφὴν τοῦ κασσωπίου συμπλέγματος ὑπὸ τῶν περιοικούντων πρὶν καὶ μετέπειτα οἰκησάντων ἐπ' αὐτοῦ Ἀλβανῶν ἀπὸ τῆς παρατηρήσεως τοῦ ἐδάφους, ὡς ἐγένετο καὶ διὰ τὰς ἄλλας κορυφὰς καὶ κορυφογραμμάς.

Ἡ αὐτὴ δὲ ἀνάγκη καὶ ἡ αὐτὴ πιρατήτησις εἶχεν ὁδηγήσει ἄλλους Ἀλβανούς, ἀσφαλῶς πολὺ πρὸ τῆς συγκροτήσεως τῆς σουλιωτικῆς συμπολιτείας, νὰ ὀνομάσωσι διὰ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος οὐκ ὀλίγας ἄλλας κορυφὰς καὶ ὑψώματα τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν.

Ὅτι δὲ ἀπὸ τοιούτων παρατηρήσεων τοῦ ἐδάφους ἐδημιουργήθησαν καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησι τοπωνύμια, νομίζομεν ὅτι, πλέον ἢ σαφῶς ἀποδεικνύουσιν ἡ ***Δοκὸς*** (νησὶς παρὰ τὴν Ὕδραν καὶ συνοικισμὸς παρὰ τὴν Χαλκίδα), τὰ ***Παλούκια*** (συνοικισμὸς ἐν Σαλαμῖνι), τὸ ***Πάτερο*** (χωρίον παρὰ τὸ Φορτότσι τῆς περιοχῆς Ἰωαννίνων), ἡ ***Σκοπιὰ*** (χωρίον τοῦ νομοῦ Λαρίσσης), ὁ ***Στῦλος*** (χωρίον ἐν Ἀποκορώνῳ Κρήτης καὶ ἕτερον ἐν Καλαβρίᾳ) ἡ ***Φούρκα*** (χωρία τῆς Χαλκιδικῆς καὶ τῆς Κονίτσης) [1] καὶ ἄλλα.

Διὰ τῆς ἀναγωγῆς τοῦ ἐτύμου τοῦ ὀνόματος ***Σούλι*** εἰς τὸ ἀλβανικὸν ***σούλ - ι*** ἑρμηνεύονται καὶ τὰ ἄλλως ἀνερμήνευτα τοπωνύμια ***Σουλανά, Σούλιασι, Σουλιμὰ*** καὶ ***Σουλιᾶτες***· καὶ τὰ μὲν δύο πρῶτα εἶναι πληθυντικὸς τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος διαφόρως ἐσχηματισμένος, τὸ δὲ ***Σουλιμᾶ***, καθ' ἃ ἐβεβαίωσεν ἡμᾶς ὁ καθηγητὴς κ. Π. Λαλεχός, οὐδὲν ἕτερον εἶναι εἰμὴ τὸ ***Σούλ-ι-μάθ*** τ. ἔ. Μεγάλο Σούλι εἰς διάκρισιν ἀπὸ τοῦ ***Σουλ - ι - βόγγελ*** τ. ἔ. Μικρὸ - σούλι, ὅπερ ἐξελληνισθὲν ἐνιαχοῦ ἔγινε ***Σουλόπουλλο.*** Ἐνταῦθα παρατηροῦμεν ὅτι καὶ ἡ κορυφή, ἐφ' ἧς ἦτο ἡ κώμη Σούλι, ὠνομάζετο καὶ ***Μεγάλο - Σούλι***, ἀσφαλῶς πρὸς διάκρισιν ἀπὸ ἑτέρου ὁμωνύμου βράχου, μικροτέρου ὅμως ἐκείνου.

Ὡς πρὸς τὸ ***Σουλιᾶτες*** παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ ὀρθὸς τύπος εἶναι ***Σουλιάτ*** καὶ ἐνάρθρως ***Σουλιάτ - ι*** καὶ δηλοῖ τὸν κάτοικον τοῦ Σουλίου ἢ τὸν ἐξ αὐτοῦ προερχόμενον· περὶ δὲ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν εἰς - ατι - αται - ατες ἀλβανικῶν

[1] Δὲν νομίζομεν ὅτι εἶναι ἀναξία σημειώσεως ἡ παρατήρησις ὅτι ἐν τῇ περιφερείᾳ Κονίτσης καὶ παρὰ τὴν Δρόβιανην εὑρίσκονται εἰσέτι τὰ ἐρείπια δύο χωρίων κειμένων ἀπέναντι ἀλλήλων, ὧν τὸ μὲν ἐκαλεῖτο ***Σούλανα*** ἢ ***Σουλανά***, τὸ δ' ἕτερον ***Στῦλος***.

καὶ ἠπειρωτικῶν τοπωνυμίων, εἰς ἃ ὑπάγεται καὶ τὸ Σουλιᾶτες, ἐς ἄλλοτε.

Οὔτε λοιπὸν οἱ Σελλοὶ οὔτε οἱ Συλίονες, οὔτε τὸ Σύλιον, ἀλλ' οὔτε καὶ ὁ Σούλης ἔδοσαν τὸ ὄνομα εἰς τὴν σημαντικωτέραν κορυφὴν τῶν ἡρωϊκῶν ὀρέων, ἀλλ' ἡ παρατήρησις καὶ σκόπιμος χρησιμοποίησις μιᾶς τοῦ ἐδάφους παραλλαγῆς.

Π. Α. ΦΟΥΡΙΚΗΣ

[1] Δὲν θεωροῦμεν ἄσκοπον νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ὁ Du Cange ἔχει θησαυρίσει τὴν λέξιν *σοῦνιν*, πρὸς ἑρμηνείαν τῆς ὁποίας παραθέτει χωρίον τοῦ κατὰ τὸν ιδ' αἰῶνα ζήσαντος Σγουροπούλλου ἔχον ὡς ἑξῆς: «Ἕως μὲν οὖν ὁ ἄνεμος ταῖς ναυσὶν ἐπ' εὐθείας ἐνεδίδου φέρεσθαι, — ὧν μεταξὺ καὶ τὸ λεγόμενον *σοῦνιν*, τὸ τὴν κεραίαν κατέχον, τέμνεσθαι ἤρξατο . . .» ἐκ τοῦ χωρίου τούτου πείθεται πᾶς τις ὅτι τὸ *σοῦνιν* ἔχει τὴν σημασίαν τοῦ ἱστοῦ, τοῦ στύλου, τῆς δοκοῦ τῆς ἀνεχούσης τὴν κεραίαν.

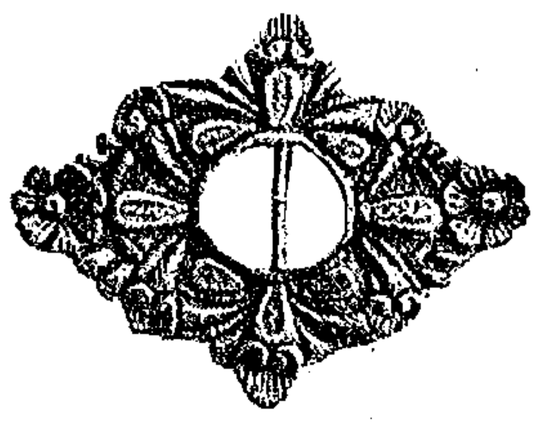

ΑΓΝΩΣΤΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΚΑΙ ΑΓΩΝΙΣΤΑΙ

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΤΟΥ "ΧΑΣΗ,,

Εἰς τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ 1843, εἰς τὴν στήλην ὅπου ἀναγράφονται οἱ θάνατοι τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ὀλίγον κατωτέρω τῆς ἀναγγελίας τοῦ θανάτου τοῦ «ἀντιστρατήγου» Θεοδώρου Κολοκοτρώνη (4 Φεβρ. 1843), εὑρίσκεται καὶ ἡ εἴδησις ὅτι ἀπεβίωσεν «ὁ προικοδοτημένος ταγματάρχης τῆς Φάλαγγος Δημήτριος Γουζέλης εἰς Πύργον (Διοίκησις Ἤλιδος) τὴν 17 Ἀπρ. 1843».

Ὁ ἄσημος αὐτὸς φαλαγγίτης ποὺ ἀπέθανεν εἰς τὸ μικρὸν χωρίον τοῦ Πύργου, ἄγνωστος ἴσως εἰς τὸν πολὺν κόσμον, εἶναι ἐν τούτοις μία ἐξαιρετικὴ μορφὴ εἰς τὴν φιλολογικὴν ἱστορίαν τῆς νήσου Ζακύνθου, καὶ δικαιοῦται ἐπίσης νὰ τύχῃ μιᾶς θέσεως μέσα εἰς τὸ Πάνθεον τῶν ἐργατῶν τῆς Ἑλληνικῆς Παλλιγγενεσίας.

Τοῦ Γουζέλη, τὸ ἔργον ὑπῆρξεν, ὅπως ὅλη ἡ ζωή του, πολυμερές· ἔργον ἀφ' ἑνὸς ἀνθρώπου ἀσχοληθέντος εἰς τὴν ποίησιν καὶ γενικῶς τὴν φιλολογίαν ἀπὸ ἔρωτα καὶ κλίσιν πρὸς αὐτάς, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἔργον ἐνθουσιώδους πατριώτου, ὁ ὁποῖος ἔγραψεν, ὡμίλησεν, ἐδίδαξεν, ἐπολέμησε καὶ ἐδιώχθη χάριν τῆς μεγάλης πατρίδος του καὶ τοῦ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἰδανικοῦ του.

Ἀπὸ τὸ φιλολογικὸν ἔργον τοῦ Γουζέλη, πρωτότυπον καὶ μεταφραστικόν, μέχρι σήμερον δὲν ἔζησε παρὰ μία κωμῳδία του, «ὁ Χάσης», ἡ ὁποία ὅμως, μόνη της, ἤρκεσε νὰ τὸν ἀπαθανατίσῃ καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ ὥστε καὶ τώρα ἀκόμη νὰ γίνεται λόγος περὶ αὐτοῦ. Εἰς τὴν πατρίδα του Ζάκυνθον ἡ κωμῳδία του αὐτὴ θεωρεῖται μνημεῖον ἠθογραφικὸν καὶ δὲν ὑπάρχει Ζακύνθιος ὁ ὁποῖος νὰ μὴ γνωρίζῃ τὸν «Χάσην» τοῦ Γουζέλη καὶ νὰ μὴν ἔχῃ εἰς τὸ στόμα τρεῖς τέσσαρας

στίχους παραστατικωτάτους καὶ ξεκαρδιστικούς. Καὶ ὅσοι ἀκόμη δὲν ἐδιάβασαν τὴν κωμῳδίαν αὐτήν, πάντοτε ἔχουν εἰς τὴν μνήμην των μερικοὺς στίχους του, ὡσὰν κατὰ παράδοσιν ἀπὸ τὸν πατέρα των ἢ τὴν μητέρα των.

Ἡ κωμῳδία αὐτή, τὴν ὁποίαν ὁ Γουζέλης εἰς ἡλικίαν δέκα ἓξ ἐτῶν ἔγραψεν, ἤτοι τῷ 1790, ἐκυκλοφόρησε κατὰ πρῶτον ἐν χειρογράφῳ καὶ ἔτυχεν ἐγκαρδιωτάτης ὑποδοχῆς παρὰ τοῦ κοινοῦ, παρασταθεῖσα πολλὰς φορὰς ἀπὸ τοὺς φιλομούσους νέους τῆς Ζακυνθινῆς κοινωνίας. Μὲ τὸν «Χάσην» ὁ Γουζέλης παρουσιάζεται ὁ ἠθογράφος τῆς Ζακύνθου κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἡ δὲ ἡλικία κατὰ τὴν ὁποίαν ἔγραψε μὲ τοιαύτην ἐπιτυχίαν τὸ ἠθογράφημα αὐτό, μαρτυρεῖ τὴν δύναμιν τῆς ἀντιλήψεως καὶ τὴν παρατηρητικότητά του.

Ἴσως ἡ κριτικὴ νὰ κατεδίκασε τὸν «Χάσην» διὰ τὴν ἀποκλειστικότητα τοῦ τοπικισμοῦ, καὶ διὰ τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμά του. Ἀλλὰ καὶ τὰ δύο ἔχουν τὴν ἀπολογίαν των. Ἐν πρώτοις, εἰς μίαν κωμῳδίαν τὸ τοπικὸν χρῶμα εἶναι τὸ μεγαλύτερον αὐτῆς προσόν, ἐφ' ὅσον δὲ ἡ ἀπεικόνισις τῶν χαρακτήρων εἶναι ἀκριβής, ἡ ὑπόθεσις ἔχει ἀλήθειαν καὶ τὰ πρόσωπα ἔχουν ψυχολογηθῇ τόσον βαθέως ὥστε νὰ τὰ βλέπωμεν ὅπως πράγματι ἦσαν εἰς τὴν ἐποχήν των, ἡ ἐπιτυχία τοῦ ἔργου δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀμφισβητηθῇ. Ἡ ἐντύπωσις ἣν ἐπροξένησεν ἡ κωμῳδία αὐτή, καὶ ἡ μέχρι σήμερον διάσωσίς της καὶ μελέτη αὐτῆς ἀπὸ τοὺς πατριώτας τοῦ ποιητοῦ τοὐλάχιστον, εἶναι ἀρκετὴ διὰ νὰ φανερώσουν τὴν ἀξίαν της. Ἔπειτα ἡ ἐκτέλεσις ἑνὸς τεχνουργήματος δὲν ὑπόκειται εἰς τὸ μέτρον τῆς ὑπὸ τῶν πολλῶν κατανοήσεως καὶ οἱοσδήποτε καλλιτέχνης δὲν εἶναι καθόλου ὑποχρεωμένος νὰ λάβῃ τὸν πηλὸν ἀπὸ τὸν κόσμον, ὁ ὁποῖος εἶναι προσιτὸς εἰς ὅλους καὶ ὄχι ἀπὸ τὸ μέρος μόνον ἐκεῖνο, ἀπὸ τὸ ὁποῖον θὰ ἠμπορέσῃ νὰ πλάσῃ εὔκολα καὶ μὲ περισσοτέραν τέχνην ὅ,τι ἐφαντάσθη. Ὁ «Ταρταρῖνος» καὶ ὁ «Δὸν Κιχώτης» ἂς μαρτυρήσουν περὶ τούτου.

Παρεξηγήθη δὲ καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ «Χάση», εἰς τὸν ὁποῖον ἀπεδόθη τάσις πρὸς καυτηριασμὸν τῆς ἀριστοκρατίας τῆς

ἐποχῆς ἐκείνης! ἐνῷ ἀπ' ἐναντίας εἰς τὸ ἔργον αὐτὸ δὲν ὑπάρχει κανεὶς σκοπός· οὔτε ἐξυμνοῦνται προτερήματα, οὔτε ἐγκωμιάζονται ἀρεταί, ἀλλ' οὔτε κατισσονται κακίαι ἢ ἐλαττώματα. Καὶ τοῦτο διότι ἁπλούστατα ὁ ποιητής του δὲν εἶχε τοιαύτην πρόθεσιν. «Ὁ σκοπὸς τοῦ ποιήματος εἶναι εἰλικρινέστατος· ὁ σκοπὸς δὲν εἶναι ἄλλος παρεξ διὰ ξεφάντωσιν τῶν φίλων...» γράφει εἰς παλαιὸν χειρόγραφον ὁ Γουζέλης, δικαιολογῶν διατὶ ἔγραψε τὴν κωμῳδίαν του αὐτήν.

Ἆρ' ἑτέρου ἡ γλῶσσά του εἶναι κατ' ἀνάγκην τὸ ἐλεεινὸν ἐκεῖνο ἰδίωμα ποὺ ὡμιλεῖτο τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὴν πατρίδα του, μῖγμα ἑλληνικῆς καὶ βενετσιάνικης παρεφθαρμένης, τὴν ὁποίαν μετεχειρίσθη ἐν ἐπιγνώσει, ἐννοῶν, ὅτι διὰ θεατρικὸν ἔργον ἡ μόνη κατάλληλος γλῶσσα ἦτο ἡ ὁμιλουμένη τότε. Μᾶς τὸ ἐξηγεῖ δὲ τοῦτο καὶ ὁ ἴδιος εἰς τὸ αὐτὸ χειρόγραφον, ποὺ ἀνεφέραμεν, γράφων ὅτι, «ἦτο χρεία νὰ παραστήσω τὰ πράγματα μὲ νόθον καὶ βάρβαρον γλῶσσαν, διὰ νὰ πλησιάσω περισσότερον εἰς τὴν μίμησιν». Ἀλλὰ πλὴν αὐτοῦ ὁ Γουζέλης, ὡς Ζακύνθιος καὶ ἐντὸς τοῦ ἑπτανησιακοῦ περιβάλλοντος ζῶν, δὲν ἠμποροῦσε νὰ μεταχειρισθῇ εἰμὴ κοινὴν γλῶσσαν. Εἶναι ἡ ἔμφυτος ροπὴ τῶν Ἑπτανησίων καὶ ἡ φυσικὴ προσήλωσίς των πρὸς τὴν ἑπτανησιακὴν σχολήν, ἡ ὁποία ἐδέχθη ἀπ' ἀρχῆς τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν, πρὸς τὴν σχολὴν ἐκείνην, ἡ ὁποία εἶναι καθαρὸν προϊὸν τῆς ποιητικῆς παραδόσεως γεννηθεῖσα κατὰ τὸν Ἑλληνικὸν μεσαίωνα. Ἡ νεωτεριστικὴ αὐτὴ ποιητικὴ παράδοσις, τὴν ὁποίαν πρώτη ἐνεκολπώθη ἡ ποιητικὴ σχολὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς βασιλίδος, καταφεύγει καὶ εὑρίσκει περίθαλψιν εἰς τοὺς σταθμοὺς τῆς ἐν Ἑλλάδι Βενετικῆς δεσποτείας, κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν Ρόδον καὶ Κύπρον, καὶ ἔπειτα εἰς Κρήτην, Κέρκυραν, Ζάκυνθον, ὁπόθεν μεταδίδεται εἰς ὅλον τὸ Αἰγαῖον καὶ ἔπειτα εἰσβάλλει εἰς πάσας τὰς ἀρτηρίας τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Μὲ τοιοῦτον νεωτερισμὸν ὅστις εἰσεχώρησεν εἰς τὸν ἄμβωνα, εἰσέδυσεν εἰς τὴν διδακτικὴν πεζογραφίαν, καθιερώθη δὲ ἀπὸ ἱεροδιδασκάλους ὅπως ὁ Μαργούνιος, ὁ Σκοῦφος, ὁ Μηνιάτης καὶ ἀπὸ ποιητὰς ὅπως ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός, ὁ Κορνάρος, ὁ Χριστόπου-

λος καὶ μαζὶ μὲ αὐτοὺς καὶ ἄλλοι ἀνώνυμοι, ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἠδυνήθη χωρὶς λεξικὸν καὶ ἑρμηνείας νὰ ἑνωτισθῇ τῆς ἱερᾶς διδαχῆς, νὰ ἐντρυφήσῃ εἰς τὴν ποίησιν, καὶ νὰ τύχῃ πάσης μαθήσεως καὶ πάσης στοιχειώδους ψυχαγωγίας, συντελεσθέντος οὕτω τοῦ μεγάλου σκοποῦ, ἡ λογία μερὶς νὰ ἔλθῃ εἰς ἄμεσον ἐπικοινωνίαν πρὸς τὴν ἀπαίδευτον ἐκείνην μερίδα τοῦ γένους μας, ἡ ὁποία εἶχεν ἀπόλυτον ἀνάγκην ἀναπτύξεως καὶ μορφώσεως.

Καὶ τὴν σημαίαν αὐτὴν τοῦ νεωτερισμοῦ τὴν ἐβάστασεν ὑψηλὰ πάντοτε ἡ Ἑπτανησιακὴ Σχολή, μέχρις ὅτου ὁ ἀγὼν αὐτῆς καὶ αἱ ἰδέαι της κατίσχυσαν καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἐπὶ στιγμὴν ὁ λογιωτατισμὸς ἀνέκοψε τὴν πρόοδον τῆς ἀληθοῦς γλώσσης, ἡ ὁποία ἔχει τὴν πηγήν της μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ.

Ἀλλὰ τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα τοῦ Γουζέλη εἰς τὸν «Χάσην» εἶναι ἀρά γε ἡ καθαρὰ καὶ ἄψογος τοῦ Ἕλληνος φωνὴ ἢ μήπως εἶναι ὁ τραγέλαφος ἐκεῖνος τοῦ συμφυρμοῦ τῶν ξένων στοιχείων τῆς διαφθορᾶς τῆς Ἰταλικῆς εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ; Δυστυχῶς ὁ Γουζέλης δὲν εἶναι ὁ γλωσσοπλάστης, εἶναι ὁ φωνογράφος τῆς ἐποχῆς του, καὶ διὰ τοῦτο ἀδίκως καὶ ὁ συγγραφεὺς τῶν «Πρώτων Κριτικῶν» τὴν μοῦσαν τοῦ Γουζέλη τὴν ἀποκαλεῖ «βορβορόθρεπτον». Ὁ Γουζέλης εἰς τὰ ἄλλα του ἔργα ὡς ὄργανον γλωσσικὸν μετεχειρίσθη τὴν καθαρεύουσαν, τὴν ὁποίαν ἐγνώριζε πολὺ καλῶς. Καὶ τὴν μετεχειρίσθη, ἀφοῦ ἔφυγεν ἀπὸ τὴν Ζάκυνθον καὶ εὑρέθη μέσα εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν τοῦ λογιωτατισμοῦ τῆς μόλις ἐλευθερωθείσης Ἑλλάδος, καὶ διὰ τοῦτο τὰ ἔργα του ἐκεῖνα εἶναι ἐντελῶς ἄψυχα καὶ ἀπέθαναν ὀλίγον ὕστερα ἀφοῦ ἐγεννήθησαν.

*
* *

Ὁ «Χάσης» δὲν εἶναι βεβαίως ἔργον διὰ διδασκαλίαν ἀπὸ σκηνῆς, ἀφοῦ εἶναι γραμμένον μὲ ἐντελῆ ἄγνοιαν σκηνικῆς τέχνης, ἄνευ οὐδεμιᾶς οἰκονομίας θεατρικῆς, καὶ μὲ γλῶσσαν ποὺ καὶ εἰς τὴν πατρίδα του ἀκόμη σήμερον δὲν ἐννοεῖται. Ὁ στίχος του εἰς πολλὰ μέρη εἶναι ἀτελὴς καὶ

βεβιασμένος, μὲ προσπάθειαν πολλάκις ἀτυχοῦς ὁμοιοκαταληξίας, τὸ δὲ μέτρον του πολὺ συχνὰ πλημμελὲς καὶ χωρὶς λόγον παραμελημένον. Τὴν ὑπόθεσιν τῆς κωμῳδίας αὐτῆς δὲν δύναται κανεὶς νὰ περιλάβῃ εἰς ὀλίγας γραμμάς, διότι κάθε πρᾶξις σχεδὸν καὶ σκηνὴ εἶναι καὶ μία ὑπόθεσις. Ἀφορμὴ δὲ τῆς κωμῳδίας ὑπῆρξεν ἡ καθημερινὴ λογομαχία γειτονικῆς του λαϊκῆς οἰκογενείας, ἡ ὁποία πράγματι τοῦ ἔδωκεν ἄριστον ὕλικὸν διὰ τὸ ἠθογραφικόν του αὐτὸ εὐθυμογράφημα. Τὰ δρῶντα πρόσωπα τῆς κωμῳδίας εἶναι ὁ πατὴρ τῆς οἰκογενείας Θοδωρῆς Καταπόδης, ὁ ἐπονομαζόμενος Χάσης, ὑποδηματοποιός. Ὑπερβολικὸς καὶ καυχησιάρης, ἀλλὰ κουφιοκέφαλος καὶ δειλός, μεγαλοποιῶν τὰ μικρά, καὶ θεωρῶν τιποτένια τὰ μεγάλα. Τὸν τρέμει—νομίζει—ὅλη ἡ κοινωνία, ἐνῷ εἶναι ἕνας τύπος γελοῖος ποὺ περιπαίζουν ὅλοι. Ψευτοπαλληκαρᾶς, διαρκῶς ξυλοκοπούμενος καὶ πάντοτε φανταζόμενος θριάμβους, τοὺς ὁποίους διηγεῖται ὅτι ἔκαμεν ὅταν ἦτο νέος. Ἔχει τὴν ἰδέαν ὅτι τὰ γνωρίζει ὅλα καὶ γίνεται καταγέλαστος μὲ τὴν ἀμάθειάν του, ὅταν ἀκριβῶς νομίζῃ πὼς προκαλεῖ τὸν θαυμασμόν. Λύστηρὸς εἰς τὴν ἠθικὴν τοῦ σπιτιοῦ του καὶ παραλυμένος εἰς τὴν ἐξωτερικήν του ζωήν. Εἶναι ἡ ἐνσάρκωσις τύπου, ὁ ὁποῖος διεσῴζετο αὐτούσιος μέχρι τινὸς ἐν Ζακύνθῳ. Ἡ σύζυγός του Κατερίνα, ἡ ὁποία ὑβρίζεται χυδαίως ἀπὸ τὸν υἱόν καὶ δέρνεται ἀπὸ τὸν σύζυγον. Γυναῖκα τοῦ λαοῦ τῆς κατωτάτης τάξεως, ἀμόρφωτος, αἰχμάλωτος τοῦ σπιτιοῦ, δουλεύουσα ἀπὸ πρωΐας μέχρι νυκτὸς εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς ἐσωτερικῆς οἰκογενειακῆς οἰκονομίας. Μὴ ἔχουσα ἰδικήν της θέλησιν οὔτε γνώμην, εἶναι τὸ δίποδον ὑποζύγιον, τὸ ὁποῖον ἐκληροδότησαν μαζὶ μὲ ἄλλα κακὰ εἰς τὴν Ζακυνθινὴν οἰκογένειαν οἱ κατηραμένοι χρόνοι τῶν ξενικῶν κατοχῶν καὶ ἰδίως τῆς Ἑνετοκρατίας. Ὁ υἱός του Γερόλυμος, ἡ ***μόμολα***, συνεργαζόμενος εἰς τὸ ὑποδηματοποιεῖον μὲ τὸν πατέρα του· νωθρός, δειλός, ἀσθενικὸς τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχήν, περιφρονεῖται καὶ ἐμπαίζεται ἀπὸ τοὺς γνωρίμους τοῦ πατρός του, ἀπὸ τοὺς ἐργάτας τοῦ μαγαζιοῦ καὶ ἀπὸ αὐτὸν τὸν πατέρα του. Ἔπειτα ἔρχεται ἡ Ἀγγέλω, ἡ πονηρὰ Ζακυνθινο-

πούλα, ἐρωμένη τοῦ Γερόλυμου, τὴν ὁποίαν ἐπορφάλμιᾳ καὶ ὁ πατέρας του. Μερικοὶ γείτονες καὶ φίλοι, δύο—τρεῖς ἀχθοφόροι καὶ χωροφύλακες συμπληρώνουν τὰ πρόσωπα τῆς κωμῳδίας. Καὶ αἱ σκηναὶ διαδέχονται ἀλλήλας, ἀτελεῖς, ἀσύνδετοι, ἀλλὰ κάθε μία χωριστὰ πλήρης καὶ αὐτοτελής. Ἡ προηγουμένη σκηνὴ δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν μὲ τὴν ἀμέσως ἑπομένην, οὔτε προπαρασκευάζεται ὁ ἀναγνώστης διὰ τὴν μετέπειτα, παρατηρουμένων πολλῶν κενῶν. Ἑκάστη σκηνὴ σχεδὸν τελειώνει μὲ ὀλίγους στίχους, οἱ ὁποῖοι χρησιμεύουν ὡς χαρακτηρισμός, γνωμικόν, ἢ ἠθικὸν συμπέρασμα ταύτης, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ κοινὰ καὶ χωρὶς ἀξίωσιν πρωτοτυπίας. Παρ' ὅλα ταῦτα ὅμως εἰς τὸν Χάσην δίδεται ἡ εὐκαιρία νὰ θαυμάσῃ κανεὶς τὴν ἀνθηρότητα τῆς φαντασίας τοῦ συγγραφέως, τὴν ἀλήθειαν τῶν εἰκόνων, τὸ ἀπέριττον τῆς ἐκθέσεως, τὸ γόνιμον καὶ ἀνεξάντλητον τῶν σκηνῶν.

Τὰ ἔργα τοῦ Δημητρίου Γουζέλη ὅσα εἶδον τὸ φῶς τῆς δημοσιεύσεως εἶναι τὰ ἑξῆς: α΄) Ἡ κωμῳδία τοῦ Χάση, ἐκδοθεῖσα πολλάκις. β΄) Τὸ τζάκωμα τ' Ἄη Ρόκου καὶ τοῦ Ἄη Θωμᾶ γιὰ ν' ἀνοίξῃ τὸ οὐράνιο παλάτι νὰ ἔμπῃ ἡ ἀρχοντοπούλα Σαμεροά, κατὰ μετάφρασιν ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ. Ἐν Βενετίᾳ 1800. γ΄) Μετάφρασις εἰς ἁπλοελληνικοὺς στίχους τῆς «Ἐλευθερωμένης Ἱερουσαλὴμ» τοῦ Τάσου. Ἐν Ἐνετίᾳ, 1807. δ΄) Ἡ κρίσις τοῦ Πάριδος, ποίημα μυθολογικόν, ἐρωτικὸν καὶ ἠθικόν. Ἐν Τεργέστῃ 1817. ε΄) Παιδαγωγικά τινα μαθήματα πρὸς χρῆσιν τῶν παίδων. Ἐν Τεργέστῃ. ϛ΄) Σάλπισμα πολεμιστήριον διὰ στίχων. Ἐν Ναυπλίῳ 1827. ζ΄) Τὰ κατὰ τοὺς Ἕλληνας, διαιρούμενα εἰς δύο μέρη: ἐλεγκτικὸν καὶ παραινετικόν. Ἐν Αἰγίνῃ 1833. η΄) Ἡ μεγαλοφιλία τοῦ Φιντίου καὶ Δάμωνος ἢ Διονύσιος ὁ Τύραννος τῶν Συρακουσῶν. Ἐν Ναυπλίῳ 1835 καὶ θ΄) Συλλογὴ γνωμικῶν. Ἐν Ναυπλίῳ 1836. Πλὴν ὅμως τούτων, εἰς τὴν διαθήκην του εὑρίσκομεν ὅτι ἔγραψε καὶ ἄλλα μὴ δημοσιευθέντα. Ἐν αὐτῇ ἀναφέρων τὰ τῆς περιουσίας του γράφει. «Ἡ δὲ περιουσία μου αὕτη συνίσταται εἰς τὸ ἑξῆς εἰς μικρὰ πραγμάτια. Εἰς βιβλία τῆς σπουδῆς μου διαφόρων συγγραφέων καὶ διαφόρων γλωσσῶν καὶ βιβλία συγγραμμάτων μου τυπωμένων καὶ συγγραμμάτων μου ἀτυπώτων, τὰ ὁποῖα ὡς τοιαῦτα ἀναφέρω κατ' ἐπωνυμίαν αὐτῶν καὶ εἶνε τὰ ἀκόλουθα. 1) Τὰ κωμικὰ τοῦ Χάση ὑπὸ τὸ ὄνομα «Μπαμπακούκια». 2) Ἡ ὡραία παρθένος Ζακυνθία εἰς τὸν Παράδεισον διὰ στίχων. 3) «Ὁ Φαῖδρός μου» (ὅπου ἐννοῶ τὸν υἱόν μου τὸν ἴδιον Διονύσιον αὐτὸν νὰ συμβουλεύσω) διὰ στίχων. 4) Διηγήματα καὶ ἀνέκδοτα περίεργα καὶ ποικίλα ὑπὲρ τὰ 300. 5) «Οἱ πατριωτικοί μου λόγοι». 6) Τὰ ρητορικά μου παίγνια. 7) «Ἡ μεγαλοφιλία» μου ἐπιδιορθωμένη διὰ δευτέραν ἔκδοσιν. 8) Τὰ ἱστορικὰ τῆς Ἑλλάδος διὰ στίχων. 9) Μία μεγάλη συλλογὴ παροιμιῶν ἁπλῶν καὶ ἑλληνικῶν μὲ ὑποσημειώσεις, ἤτοι «ὁ Παροιμιακὸς» καὶ ἄλλα διάφορα συγγραμμάτια».

Ὅπως ὑπῆρξε πολυγράφος, ὑπῆρξεν καὶ εἰς τὴν δημοσίαν ζωὴν του πολυτάραχος καὶ εἰς ὅλας τὰς περιπετείας τῆς μικρᾶς καὶ μεγάλης πατρίδος του εἶχεν ἐνεργότατον μέρος. Ἀλλὰ παντοῦ καὶ πάντοτε διακρίνεται ὁ ἠθικός, ὁ γενναῖος καὶ πατριωτικὸς χαρακτήρ του. Τὰ πλεῖστα τῶν ἔργων του σκοπὸν ἔχουν νὰ τονώσουν τὸ ἐθνικὸν τότε φρόνημα, νὰ διδάξουν τὴν πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπην, καὶ εἰς τοὺς προλόγους του καθοδηγεῖ καὶ ἐξορκίζει εἰς σύμπνοιαν τοὺς ἀγωνιστάς, εἰς καλὴν διοίκησιν τοὺς Κυβερνήτας, εἰσηγεῖται μέτρα βελτιώσεως τῶν κοινῶν, προστασίας τῶν ἀγωνιστῶν, ἐξυψώσεως τοῦ φρονήματος καὶ δὲν ὀκνεῖ νὰ δώσῃ καὶ ὁρισμοὺς ἀκόμη περὶ Συντάγματος καὶ νὰ ὑποδείξῃ τὸ καλύτερον σύστημα διοικήσεως. Εἰς τὸν πρόλογον τοῦ ἔργου του «Τὰ κατὰ τοὺς Ἕλληνας», τὸ ὁποῖον ἔγραψεν ἐπὶ τῇ ἀφίξει τοῦ βασιλέως Ὄθωνος, ὁ Γουζέλης εἶναι σημερινὸς καὶ ὅσα ὡς προφήτης προτείνει εἶναι καὶ σήμερον ἄξια ν' ἀκουσθοῦν. Ἐν αὐτῷ λοιπὸν προτείνει νὰ διανεμηθοῦν τὰ ἐθνικὰ κτήματα εἰς πατριώτας δυναμένους νὰ τὰ καλλιεργήσουν, νὰ συσταθῇ τράπεζα πλουσία διὰ νὰ δανείζωνται οἱ πολῖται μὲ δίκαιον τόκον, νὰ καταρτισθῇ ἰσχυρὸς στρατὸς καὶ στόλος καὶ νὰ ἐφαρμοσθῇ Σύνταγμα, περὶ τοῦ ὁποίου δίδει τὸν ἑξῆς θαυμάσιον ὁρισμόν: «Σύνταγμα δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ μία τάξις δικαίων πράξεων μετὰ γεγραμμένης συνθήκης ἀνα-

μεταξὺ Ἄρχοντος καὶ ἀρχομένων, τίνι τρόπῳ νὰ διοικῆται τὸ Κράτος, χωρὶς ποτὲ ὁ Ἄρχων νὰ πράττῃ τυραννικῶς καὶ ἀπολύτως τὸ βουλόμενον. Ὅσα κακὰ—γράφει κατωτέρω—μετὰ τὸ πρώτον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως ἠκολούθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν ἠκολούθησαν δι' ἄλλο, εἰμὴ διὰ τὸ νὰ ἠθέλησάν τινες νὰ μὴ τὴν κυβερνῶσι συνταγματικῶς, ἀλλ' ἐν τυραννίαις, πρᾶγμα ὅπερ δὲν ὑποφέρουσιν οὐδέποτε οἱ Ἕλληνες. Τοῦτο εἶναι ἀποδεδειγμένον. Τὸ ἀπεδείξαμεν πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως...» Καὶ φέρει πολλὰ παραδείγματα.

Κατόπιν, ἐν τῷ αὐτῷ προλόγῳ, προτείνει τὴν ἕνωσιν τῶν δύο ἐκκλησιῶν, τὴν μεταρρύθμισιν τῶν τύπων τῆς θρησκείας, τὴν κατάργησιν τῶν νηστειῶν καὶ περιορισμὸν τῶν ἑορτῶν καὶ τῶν μοναστηρίων. Ἐξανίσταται κατὰ τῶν ξενικῶν λέξεων τῶν μηνῶν: «Τί ἔχομεν νὰ κάμομεν — φωνάζει — μὲ τοὺς Ρωμαίους Ἰούνιον, Ἰούλιον καὶ Αὔγουστον, ἐνῷ εἶναι ἑλληνικώτατα καὶ ὄχι βάρβαρα ὁ Θεριστής, Ἀλωνάρης, Τρυγητής!» Ὑπυδεικνύει τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ ὀργανισμοῦ τῶν Δικαστηρίων καὶ τῶν νόμων καὶ ἐξορκίζει τὴν ἀντιβασιλείαν νὰ βάλῃ χαλινὸν εἰς τὴν πλεονεξίαν τῶν οἰκοκυραίων, οἱ ὁποῖοι μὲ τὰ ἐνοίκια τῶν οἴκων των ἀπογυμνοῦσιν ἀσυνειδήτως τοὺς ἐνοικιαστάς των. (Ὁ μακαρίτης ἂς κοιμᾶται ὅσον ἠμπορεῖ βαθύτερα εἰς τὸ χῶμα, διὰ νὰ μὴν φθάσουν μέχρις αὐτοῦ οἱ θρῆνοι τῶν σφαγιαζομένων σήμερον ἐνοικιαστῶν Ἀθηναίων).

Καὶ τελευταίως εἰς τὸν πρόλογον αὐτὸν ἀναθέτει τὰς ἐλπίδας του εἰς τὸν νέον Βασιλέα καὶ τὴν Ἀντιβασιλείαν καὶ δίδει συμβουλὰς εἰς αὐτοὺς καὶ ψάλλει αἶνον ἐπὶ τῇ ἀναγγελθείσῃ ἀφίξει τοῦ εἰς Μύλους τοῦ Ναυπλίου ἐλλιμενισθέντος Βασιλέως τὴν 17 Ἰανουρίου 1833.

Εἰς τὸ προοίμιον δὲ τῆς «Κρίσεως τοῦ Πάριδος» ἐπιλαμβάνεται τῆς εὐκαιρίας νὰ ὁμιλήσῃ ἐκτενέστερον περὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς παιδείας, τῆς ἐκκαθαρίσεως τῆς γλώσσης καὶ τῆς θετικωτέρας μορφώσεως τῶν νέων. «...Στοχάζομαι πρὸς τούτοις — γράφει, — ὅτι εὐκταιότατον ἔργον ἦτο διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ τοιούτου ἀξιεπαίνου σκοποῦ, ἐὰν ἐδιώριζον καὶ πεπαιδευμένους ἄλλους ὁμογενεῖς, ὅπως ἐν ταὐτῷ μεταφράζωσιν οὗτοι εἰς τὴν *καθομιλουμένην* διάλεκτον, τόσον ἐκ τῶν ἡμετέρων, ὅσον ἐκ τῶν ἀλλογενῶν συγγραφέων καὶ ἀξιόλογα βιβλία τινὰ καὶ ἐξαιρέτως χρειαζόμενα ἢ συγγράφωσιν ἄλλα νέα κατὰ τὰ προβλήματα αὐτῶν τῶν προϋχόντων, κρινόμενα πάντοτε ὠφέλιμα εἰς τὸ Γένος. Καὶ πρὸς τούτοις, ἐὰν ἔπεμπον καὶ ἑτέρους σπουδαίους καὶ φιλογενεῖς ἄνδρας τοῦ Γένους ἡμῶν νὰ περιέλθωσι τὴν Ἑλλάδα, καὶ πάτημα πάτημα ἴν', οὕτως εἰπεῖν, ἐρευνῶντες καὶ ἐξετάζοντες πάντα τὰ ἐν αὐτῇ ἐπιμελῶς καὶ πεφροντισμένως, γράψωσιν ἔπειτα τὰς ἀνακαλύψεις των. Τοιουτοτρόπως ἐγὼ ἐλπίζω καὶ λεξικὰ γεωγραφικὰ καὶ λεξικὰ τῆς γλώσσης ἀκριβέστερα ἐν ᾧ οὐκ ἔχομεν πλουσιώτερα τὴν σήμερον...». Τὴν ἰδέαν τοῦ Γουζέλη ταύτην, μετὰ ἑκατὸν ἔτη κατώρθωσε νὰ πραγματοποιήσῃ ὁ καθηγητὴς κ. Χατζιδάκις διὰ τῆς ἱδρύσεως τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.

Ἀλλὰ ὁ πολυμέριμνος πατριώτης Γουζέλης εἰς τὴν ὑπὲρ τῆς προκοπῆς τοῦ ἔθνους του προσπάθειάν του δὲν λησμονεῖ καὶ τὸ θέατρον, μὲ πολλὴν λαχτάραν ποθῶν τὴν ἀναβίωσιν τῆς θυμέλης ἐν τῇ γενετείρᾳ της γῇ, ὅπως φαίνεται εἰς τὴν ἀφιέρωσιν τῆς «Μεγαλοφιλίας Φιντίου καὶ Δάμωνος... Ἐν Ναυπλίῳ 1835» «πρὸς τὸν Ἐξοχώτατον Κύριον Κόμητα Ἀρμανσπέργ, Πρόεδρον τῆς Ὑψηλῆς Ἀντιβασιλείας τῆς Ἑλλάδος», εἰς τὴν ὁποίαν ἐκφράζει τὴν χαράν του, διότι διὰ τῆς προστασίας τοῦ ἰσχυροῦ Ἀντιβασιλέως ἤθελον συσταθῇ δημόσια θέατρα ἐν Ἑλλάδι.

*
* *

Ἀλλὰ τὸ διανοητικὸν ἔργον τοῦ Γουζέλη εἶναι ἀντανάκλασις ὅλης τῆς δράσεως τῆς ζωῆς του, καὶ ἀκριβῶς, ἂν δὲν ἔχῃ, βέβαια, τὴν σημασίαν ἀπὸ φιλολογικῆς ἀπόψεως ποὺ θὰ ἐζητοῦσε κανείς, εἶναι ὅμως ἔργον βγαλμένον ἀπὸ πονοῦσαν ψυχὴν πατριώτου, ἔργον γεμᾶτον εἰλικρίνειαν, χαρακτηρίζον τὸν ἄνθρωπον. Ἕνα ταχὺ βλέμμα πρὸς τὴν ζωήν του μᾶς παρέχει τὴν εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσωμεν καλύτερον τὸν χαρακτῆρά του καὶ τὰ αἰσθήματά του.

Ὁ Γουζέλης, ὅταν κατηργήθη ἐν Ἑπτανήσῳ ἡ Βενετικὴ

ἐξουσία καὶ ἡ νῆσος κατελήφθη ὑπὸ τῶν Γάλλων τῷ 1797, ἐνεκολπώθη τὰς δημοκρατικὰς ἀρχὰς καὶ ἐγένετο Καρμανιόλος, ὁ δὲ ἱστορικὸς Χιώτης ἀναφέρει ὅτι κατὰ τὴν μεγάλην ἑορτὴν τῆς ὑψώσεως τοῦ δένδρου τῆς ἐλευθερίας ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Ἁγ. Μάρκου, ὅτε οἱ Ἰακωβῖνοι καὶ Καρμανιόλοι ἐπανηγύριζον, μεταξὺ τῶν ρητόρων τῆς ἡμέρας ἦτο καὶ ὁ Γουζέλης «εἷς τῶν σφόδρα πατριωτῶν». Τὸν Ὀκτώβριον τῷ 1798 συναιχμαλωτίζεται μετὰ τῆς Γαλλικῆς φρουρᾶς ὑπὸ τῶν Ρωσσοτούρκων καὶ ρίπτεται εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ Ναυστάθμου τῆς Κων/πόλεως. Γενομένης ὅμως συνθήκης μεταξὺ Γαλλίας καὶ Τουρκίας, ἐπιστρέφει εἰς Ζάκυνθον τὸ ἑπόμενον ἔτος, ὅπου κατ' εἰσήγησιν τῶν ἀρχόντων ἐδάρη μὲ τὸ ρωσσικὸν κνοῦτον καὶ ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ εἰς Τεργέστην, ὅπου ἔλαβε θέσιν γραφέως εἰς κάποιον ἐμπορικὸν οἶκον. Ἐκεῖθεν μετέβη εἰς Ἰταλίαν καὶ Γαλλίαν, ὅπου κατετάχθη ὡς ἀξιωματικὸς εἰς τὴν ὑπὸ τὸν Μέγαν Ναπολέοντα Ἰταλικὴν λεγεῶνα. Διαλυθέντος ὅμως τοῦ Ἰταλικοῦ στρατοῦ, μετὰ τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Μεγάλου Κορσικανοῦ, ὁ Γουζέλης ἔφυγεν εἰς Βενετίαν καὶ ἀπὸ ἐκεῖ πάλιν εἰς Τεργέστην, ὅπου μετῆλθε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ διδασκάλου. Μεμυημένος εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, ὅτε ἐξερράγη ἐν Μολδαυΐᾳ ὁ ἑλληνικὸς ἀγών, κατῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐπῆγε κατὰ πρῶτον εἰς τὴν πατρίδα του Ζάκυνθον καὶ συνεννοηθεὶς μετὰ τῶν ἐκεῖ Φιλικῶν ἐσχημάτισε σῶμα ἀπὸ ἑκατὸν καὶ πλέον ἐνθουσιῶντας Ζακυνθίους καὶ ἔτρεξεν εἰς τὰ πεδία τῆς μάχης. Μετέσχε τῆς πολιορκίας τῆς Μεθώνης καὶ κατὰ τὴν συνθηκολόγησιν τοῦ Νεοκάστρου ἦτο ἀντιπρόσωπος τοῦ Γεωργίου Κοζάκη Τυπάλδου, τοποτηρητοῦ τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου. Ἐγένετο μέλος τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἰθακησίου στρατηγοῦ Διονυσίου Εὐμορφοπούλου Ἑπτανησιακοῦ σώματος καὶ ἐχρημάτισε πολλάκις διοικητὴς ἢ ἔπαρχος ὑφ' ὅλας τὰς προσωρινὰς Κυβερνήσεις τοῦ Ἀγῶνος, τοῦ Καποδιστρίου καὶ τῆς ἀντιβασιλείας. Μετὰ τὴν δολοφονίαν δὲ τοῦ Κυβερνήτου ἠνώθη μὲ τὸ Συνταγματικὸν κόμμα, ἔχων παράπονα κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Καποδιστρίου Αὐγουστίνου. Ἐχρημάτισε διευθυντὴς τοῦ Β. Ὀρφανοτροφείου Ναυπλίου, δημόσιος συνήγορος τῆς ἀντὶ θαλασσίου Δικαστηρίου Ἐπιτροπῆς καὶ ἔλαβεν ἐπίσημον ἀποστολὴν εἰς Νάξον διὰ τὰς ὑποθέσεις τοῦ Παροναξίας.

Εἰς τοὺς «Βίους Πελοποννησίων ἀνδρῶν» τοῦ Φωτίου Χρυσανθοπούλου ἢ Φωτάκου, ὁ συγγραφεὺς ἀναγράφει ὅτι «ὁ Δημ. Γουζέλης ἐλθὼν εἰς Πελοπόννησον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἀγῶνος ὑπηρέτησε τὴν πατρίδα στρατιωτικῶς καὶ πολιτικῶς καὶ ἐφάνη χρήσιμος διὰ τὰς γνώσεις του. Αἱ ἐκδουλεύσεις του ἐξακολουθεῖ ὁ Φωτάκος — εἶναι γνωσταὶ καὶ ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου. Ἔχαιρε δὲ πολλὴν ὑπόληψιν καὶ ἠγαπᾶτο ἀπὸ τὸν Ὑψηλάντην καὶ τὸν Θ. Κολοκοτρώνην, τὸ δὲ ὄνομά του ἀναφέρεται παντοῦ εἰς τὰ προεκδοθέντα στρατιωτικὰ συγγράμματα».

Εἰς δὲ τὸν Β΄ τόμον τοῦ Ἀρχείου τοῦ Διονυσίου Ρώμα εὑρίσκομεν ἔγγραφον τοῦ Δ. Γουζέλη, χρονολογούμενον ἀπὸ «15 Τριγητοῦ 1826, Ναυπλίῳ» δι' οὗ ἀνακοινοῖ εἰς τὸν μέγαν Ζακύνθιον Φιλικὸν καὶ στυλοβάτην τοῦ Ἀγῶνος τὴν σύστασιν Ἑπτανησιακοῦ σώματος καὶ παρακαλεῖ νὰ τῷ ἀποστείλωσι «συνεισφορὰς πολλὰς καὶ καλὰς βεβαιοῦντές σας ὅτι θὰ λάβωσι τόπον εἰς ὄφελος τοῦ σώματος καὶ δόξαν τῶν Ἑπτανησίων». Ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ ὁ Γουζέλης ὁμιλεῖ περὶ τῆς ὑπολήψεως τοῦ Σώματος αὐτοῦ καὶ τῶν τιμῶν μεθ' ὧν προσεκαλεῖτο εἰς τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τὸν Φρούραρχον τῆς Ἀκροπόλεως Γκούραν «ἵνα ἐμπιστευθῇ εἰς αὐτὸ μόνον τὸ σῶμα ἡ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν καὶ νὰ ὀνομασθῇ πατριωτικὴ φρουρὰ τῶν Ἀθηνῶν ...».

Εἰς «Τὰ κατὰ τοὺς Ἕλληνας» ὁ Γουζέλης ἐν ἐπιλόγῳ ἀφίνει τὴν μετριοφροσύνην του καὶ ἀναγκάζεται, ὡσεὶ πονῶν ἀπὸ κάποιαν ἐγκατάλειψίν του ἐκ μέρους τῆς Πολιτείας καὶ ἐν εἴδει παραπόνου, ν' ἀνακεφαλαιώσῃ εἰς ὀλίγας γραμμὰς τοὺς διὰ τὴν πατρίδα του ἀγῶνας. «Ἔστω μοι συγκεχωρημένον —γράφει— νὰ καυχηθῶ ἐν ἀληθείᾳ ὅτι καὶ στρατιωτικῶς καὶ πολιτικῶς καὶ χρηματικῶς καὶ σπουδαίως ὑπηρέτησα τὴν Πατρίδα. Στρατιωτικῶς ἐπειδὴ ἦλθα ἀπὸ τὴν Ζάκυνθον ἐξ ἀρχῆς τῆς ἐπαναστάσεως μὲ ὑπὲρ τοὺς ἑκατὸν φιλογενεστάτους συμπατριώτας μου καὶ γενόμενος εὐθὺς Ἀρχηγὸς

τῆς πολιορκίας τοῦ Νεοκάστρου ἐπὶ τοῦ πρίγκηπος Δ. Ὑψηλάντου μετὰ τὸν ἄριστον Γ. Κ. Τυπάλδον πολλάκις ἐκινδύνευσα νὰ ἀπολέσω καὶ τὴν ζωὴν εἰς πολέμους καὶ κακοπαθείας ἐκεῖ καὶ ἀλλαχοῦ. Πολιτικῶς δὲ ἐπειδὴ καὶ Κριτὴς ἠξιώθην ὅλης τῆς Πελοποννήσου ἐν Τριπολιτσᾷ ἐπὶ τῆς Γερουσίας καὶ οὐ μόνον ἀμισθὶ ἀλλὰ καὶ μὲ ἴδια ἔξοδα διὰ τὴν στρατιωτικὴν φρουρὰν καὶ ἐκτέλεσιν. Χρηματικῶς πάλιν, ἐπειδὴ καὶ συνεισφορὰς εἰς πολεμεφόδια ἐκ Τεργέστης ὁ ἴδιος ἔφερον καὶ διεδίδοντο ἐν Καλαμάτᾳ εἰς τοὺς ἀόπλους Ἕλληνας τὰ ὅπλα μου δωρεὰν ὥσπερ ῥόδα. Λέγω δὲ καὶ σπουδαίως καὶ διὰ καλάμου ἐπειδὴ καὶ συνέγραψα πρὶν τῆς Ἐπαναστάσεως περὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ Γένους καὶ μετὰ πάντοτε γράφω ὡς δύναμαι ὑπὲρ πατρίδος. Ἐν τούτῳ δ' ἔχω τὸ ἔνδοξον ἀλλὰ κατοτυχὲς ἀτύχημα ν' ἀπομείνω πτωχότατος εἰς τὰ γηρατειά μου ἑξηκοντούτης ὢν καὶ ἀπολέσας καὶ τὴν ὑγείαν μου, ἀγωνιζόμενος σήμερον δώδεκα ἔτη εἰς τὴν Ἑλλάδα».

Ἐν τούτοις βραδύτερον ὁ Γουζέλης ἔτυχε παρὰ τῆς Πολιτείας ἀναλόγου ἀμοιβῆς καὶ ὡς ἀναφέρει ἐν τῇ διαθήκῃ του ἔλαβεν ὡς προικοδότησιν κτηματικὴν μερίδα ἐθνικῆς γῆς εἰς τὴν Ἦλιδα καὶ τὸν Χρυσοῦν σταυρὸν τοῦ Σωτῆρος, καταγραφεὶς καὶ εἰς τὸ Μητρῷον τῶν φαλαγγιτῶν.

Τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ζωῆς του ἐπίκρανεν ὁ πρῶωρος θάνατος τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ του, τὸν ὁποῖον ὑπερηγάπα. Ἀποσυρθεὶς πάσης κοινωνικῆς ζωῆς καὶ καταβληθεὶς ὑπὸ τῆς θλίψεως, ἀπέθανεν εἰς τὰ κτήματά του ἐν Πύργῳ τῷ 1843 εἰς ἡλικίαν 69 ἐτῶν, ταφεὶς εἰς τὸ χωρίον τῆς Ἠλείας Ἅγιος Νικόλαος, τῶν ἐν Πύργῳ συμπατριωτῶν του μετακομισάντων τὰ ὀστᾶ του εἰς τὸν ἐν αὐτόθι ναὸν τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τῳ 1894. Ὁ ἱστοριογράφος Παναγιώτης Χιώτης, ὅστις τὸν ἐγνώρισεν εἰς τὰ τέλη τοῦ βίου του, μᾶς διέσωσε τὴν εἰκόνα τοῦ Γουζέλη εἰς ὀλίγας γραμμὰς «Ἦτο μεσαίου ἀναστήματος,—γράφει—μᾶλλον εὔσαρκος καὶ κοκκινωπὸς τὴν ὄψιν, λευκόθριξ γέρων· μικροῦ στόματος καὶ διαπύρου ὀφθαλμοῦ, γλυκὺς καὶ προσιτὸς ἅπασιν, εὔθυμος καὶ ζωηρὸς εἰς τὴν συναναστροφήν, ἀστεῖος εἰς τὰς διηγήσεις τῆς ζωῆς του μὲ πολλὰ ἀνέκδοτα, τὰ ὁποῖα ἔμαθεν ἐκ τῶν βιβλίων ἢ ἐκ τῆς συναναστροφῆς καὶ τῶν περιστάσεων τοῦ πολυπεριέργου βίου του, διεκαίετο δὲ ὑπὸ πατριωτισμοῦ, ἀγαθὸς φίλος καὶ καλὸς Ἕλλην δεικνύμενος». Ὁ Γουζέλης, ἕνας καὶ αὐτὸς ἀπὸ τοὺς ἀγωνισθέντας μὲ τὸ ***πένα*** καὶ μὲ ***τὸ πάλλα,*** ἐχάθη μέσα εἰς τὸν κυκεῶνα τῶν προσωπικῶν ἱκανοποιήσεων, ποὺ προέκυψαν κατὰ τὴν μετεπαναστατικὴν περίοδον. Καὶ ὅμως εἶναι τόσον ἰδεώδης μορφή, τόσον ἀγνὸς πατριώτης, τόσον μετριόφρων, ἀθόρυβος καὶ παρηγκωνισμένος ἀγωνιστής, ποὺ ἄλλην ὑστεροφημίαν δὲν ἐζήτει παρὰ νὰ μείνῃ ἁπλῶς γνωστὸς εἰς τὰς μετέπειτα γενεάς, ὡς συντελέσας καὶ αὐτὸς εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος του.

«Παραγγέλλω καὶ ἐπιφορτίζω εἰς τοῦτο μόνον τὸν υἱόν μου Διονύσιον—γράφει εἰς τὴν διαθήκην του ἣν συνέταξεν ὀλίγα ἔτη πρὸ τοῦ θανάτου του—ἅμα ἔλθῃ εἰς ἡλικίαν τῆς γνώσεως, ἂν ἔλθῃ, καὶ μάθῃ ποῦ ἀπέθανε καὶ ἐτάφη ὁ πατὴρ αὐτοῦ, νὰ πλακώσῃ τὸν σκοτεινόν του τάφον μέ τινα λίθον καὶ νὰ ἐπιγράψῃ ἐκεῖ ἐπάνω τάδε: «Ὧδε κεῖται ὁ Δημήτριος Γουζέλης Ζακύνθιος, πολλὰ παθήσας διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος».

Εἰς τὴν μελαγχολικὴν καὶ ἀπέριττον ἐπιτάφιον αὐτὴν ἐπιγραφὴν τοῦ «σκοτεινοῦ του τάφου» ἠθέλησα, μὲ ὅσα ἀνωτέρω ἔγραψα, νὰ χύσω ὀλίγον φῶς, τώρα ποὺ ἡ Μεγάλη Ἑλλὰς θὰ ἀναμνησθῇ τῶν ἀνδρῶν οἱ ὁποῖοι ἔδωκαν πρὸ ἑκατὸν χρόνων τὴν πρώτην ἐλευθερίαν εἰς τὰ ἐδάφη της.

ΔΗΜ. Κ. ΜΑΡΓΑΡΗΣ

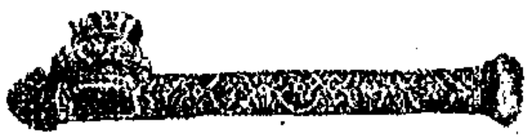

Ο ΗΜΕΡΟΔΕΙΚΤΗΣ

Ἦτο ἡ 31 Δεκεμβρίου . . .

Εἰς τὸν τοῖχον ἐκρέματο μία μικρὰ εἰκὼν μὲ τὸν σκελετώδη καὶ ἀνάπηρον ἡμεροδείκτην τοῦ λήγοντος ἔτους. Δὲν εἶχε πλέον παρὰ ἓν μόνον μέλος τοῦ σώματός του, ἓν μόνον φύλλον: τὴν τελευταίαν ἡμέραν τοῦ Δεκεμβρίου. Ἐκεῖ πλησίον του εὑρίσκετο καὶ ὁ νέος ἡμεροδείκτης, τοῦ ἔτους τὸ ὁποῖον θὰ ἤρχιζε τὴν ἑπομένην.

Τὸ τελευταῖον φύλλον τοῦ παλαιοῦ εἶχε χάσῃ πλέον ὅλην του τὴν ζωηρότητα καὶ αὐτὸ τὸ χρῶμα του· ἦτο ὠχρόν, σχεδὸν κίτρινον. Ὁ παλαιὸς ἡμεροδείκτης ἦτο οἰκτρός, ἀληθὲς ἐρείπιον, ἐνῷ, τοὐναντίον, ὁ ἄλλος, ὁ νέος, ἦτο στιλπνός, ἀρτιμελής, ζωηρός, καὶ ἐφαίνετο ἐνθουσιασμένος ἀπὸ τὴν ζωήν, ἡ ὁποία μόλις ἤρχιζε δι' αὐτόν. Ὑπερήφανος ἠτένιζε μὲ βλέμμα πλῆρες περιφρονήσεως καὶ οἴκτου τὸν γηράσαντα ἀδελφόν του.

Τότε ἐκεῖνος, βλέπων τὰ καταφρονητικὰ βλέμματα τοῦ νεαροῦ διαδόχου του, εἶπε μὲ τρέμουσαν φωνήν

—Μὲ περιφρονεῖς, παιδί μου, καὶ θὰ ἤθελες ἴσως νὰ φύγῃς μακράν, διὰ νὰ μὴ βλέπῃς τὴν ἀθλιότητά μου. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ τύχη μου, ὅσον οἰκτρὰ καὶ ἂν σοῦ φαίνεται, δὲν εἶναι ἐξαιρετική, οὔτε ἀποκλειστικὴ δι' ἐμὲ μόνον· εἶναι φυσικὴ καὶ γενικὴ εἰς ὅλους τοὺς ὁμοίους μας. Καὶ σύ, τὸ ἑπόμενον ἔτος, ἀφοῦ ὑποστῇς τὰς κοινὰς εἰς ὅλους μας δοκιμασίας, τοὺς συνεχεῖς ἀκρωτηριάσμούς, ὅταν θὰ φθάσῃς εἰς αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῆς ἀγωνίας, τὴν χειροτέραν ἀπὸ ὅλας, θὰ εὑρεθῇς—σοῦ φαίνεται ἀδύνατον;—εἰς τὴν αὐτὴν ἀθλίαν κατάστασιν, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκομαι καὶ ἐγώ. Καὶ ἐγὼ πέρυσιν ἤμην νέος, ὡραῖος καὶ ἀρτιμελὴς ὅπως καὶ σύ. Καὶ ἐγὼ ἠσθανόμην περιφρόνησιν πρὸς τὸν γηραιόν μου προκάτοχον. Καὶ ἐγὼ ἐνόμιζα τὴν ζωήν μου μακράν, εὐτυχῆ καὶ εὐχάριστον. Ἀλλὰ πολὺ γρήγορα ἀντελήφθην πόσον ἠπατώμην! . .

Ἡ πρώτη μου δοκιμασία ἦτο φοβερά! Φαντάσου, παιδί μου, ὅτι κατ' ἀρχὰς μὲ ἐκόλλησαν ἐδῶ ἐπάνω εἰς αὐτήν τὴν εἰκόνα. Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι τὰ δεσμὰ αὐτὰ τῆς κόλλας δὲν ἐθεωρήθησαν ἀρκετὰ στερεὰ καὶ ἀσφαλῆ. Διὰ νὰ μὴ τὰ λύσω καὶ δραπετεύσω, μὲ ἐπίεσαν κατόπιν καὶ διὰ μεγάλου βάρους, τὸ ὁποῖον μὲ ἐστενοχώρει φοβερὰ καὶ σχεδὸν μὲ ἔπνιγε. Τέλος πάντων, ὅταν πλέον ἐπείσθησαν, ὅτι ἤμην ἀρκετὰ στερεὰ κολλημένος ἐπὶ τῆς εἰκόνος, ηὐδόκησαν νὰ μὲ ἀπαλλάξουν τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ τῆς πιέσεως. Ἀλλὰ εἰς μάτην ἐπερίμενα ὀλίγην ἐλευθερίαν, ὀλίγην ἄνεσιν· μὲ ἐκρέμασαν ἀμέσως εἰς αὐτὸν τὸν τοῖχον, ὅπου καὶ ἔμεινα διαρκῶς ἕως τώρα δέσμιος καὶ ἀκίνητος. Καὶ ἂν ἦτο τοῦτο μόνον, ὑπομονή! Ἔκτοτε ἤρχισεν ὁ ἀδιάκοπος ἀκρωτηριασμός μου, τὸ μαρτύριον, τὸ ὁποῖον διήρκεσεν ὅσον καὶ ἡ ζωή μου. Φαντάσου, ὅτι καθ' ἡμέραν ἡ κυρία μου ἔκοπτεν ἀστόργως ἓν φύλλον μου καὶ τὸ ἔρριπτε ἀγρίως εἰς τὸν χαρτοκάλαθον. Οὔτε μίαν γλυκεῖαν λέξιν ἤκουσα, οὔτε μίαν θωπείαν ἐδέχθην ποτὲ παρ' αὐτῆς! Μετεχειρίζετο καὶ ἐμὲ μὲ τὴν αὐτὴν ἔμφυτον εἰς τοὺς ἀνθρώπους σκληρότητα, μὲ τὴν ὁποίαν ἀποπέμπουν συνήθως πᾶν ὅ,τι δὲν δύναται πλέον νὰ τοὺς ὑπηρετήσῃ· τὸ ἀπορρίπτουν χωρὶς κἂν ἕνα καλὸν λόγον, καὶ μὲ τόσην ἀγριότητα, ὡς νὰ ἦτο τοῦτο ἡ φυσικωτέρα πρᾶξις τοῦ κόσμου!

Καὶ κατὰ τὰς εὐτυχεῖς ἀκόμη δι' αὐτὴν ἡμέρας, κατὰ τὰς ὁποίας τῆς ἀνήγγειλαν τὰ πλέον εὐχάριστα γεγονότα ἢ τῆς ἔφεραν τὰ καλύτερα πράγματα, καὶ τότε, μὲ τὴν ἰδίαν σκληρότητα, μὲ τὴν αὐτὴν ἀχαριστίαν, μὲ ἠκρωτηρίαζεν ἀνηλεῶς καὶ ἀπέρριπτε μακρὰν τὰ δυστυχισμένα μου μέλη.

Ἡ ἀγνώμων δὲν ἀνεγνώριζεν, ὅτι τὰ φύλλα μου ἐκεῖνα τῆς ἔφεραν τόσα καλὰ ἢ τῆς ἐνθύμιζαν τόσας εὐτυχεῖς ἡμέρας. Ἀλλὰ δι' ὅλα αὐτὰ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐν γένει ἀδιάφορος, καὶ δεικνύει πόσον εἶναι ἀγνώμων κἀὶ ἐγωϊστής· δυστυχῶς δὲ τῆς ἀχαριστίας του τὰ θύματα εἴμεθα ὅλοι ἡμεῖς, ὅσοι ὑπάρχομεν δι' αὐτόν.

Πῶς νὰ σοῦ παραστήσω τὴν λύπην, τὴν ὁποίαν ἠσθανόμην καθ' ἡμέραν, βλέπων τὰ ἀγαπητά μου μέλη ἀγρίως ἀποκοπτόμενα καὶ ἀπορριπτόμενα ὡς ἄχρηστα! Μετὰ πόσης ἀγωνίας ἐπερίμενα τὴν τραγικὴν στιγμὴν τοῦ καθημερινοῦ ἀκρωτηριασμοῦ μου πόσον ἔτρεμα, ὅταν ἔβλεπα τὴν βάρβαρον χεῖρα τῆς κυρίας μου νὰ μὲ πλησιάζῃ. Ἕκαστον ἀπὸ τὰ δυστυχισμένα μου φύλλα, ὅταν ἔφθανεν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ἔλεγεν εἰς τὰ ἄλλα: «Αὔριον εἶναι ἡ σειρά μου· δὲν θὰ σᾶς ἐπανίδω πλέον ποτέ, ἀδελφοί μου». Καὶ ὅταν τὸ ἀπέκοπταν, ὑπέκυπτεν ἄνευ ἀντιστάσεως μὲ ἐλαφρὸν μόνον ἀναστεναγμόν, διὰ τοῦ ὁποίου ἔστελλε τὸν τελευταῖόν του χαιρετισμόν.

Σιγά, σιγὰ μοῦ τὰ ἀφήρεσαν σχεδὸν ὅλα· τώρα πλέον δὲν μοῦ μένει παρὰ ἕν καὶ μόνον, καὶ μὲ αὐτὸ θὰ ἐκλείψω μετ' ὀλίγον ὁλόκληρος. Ἡ ζωή μου ὑπῆρξε μαρτυρικὴ καὶ ὅταν τελειώσῃ κανεὶς δὲν θὰ μὲ ἐνθυμῆται, κανεὶς δὲν θὰ μὲ συλλογίζεται, ὅπως καὶ κανένα ἄλλον ἀπὸ τοὺς ἀπείρους ἡμεροδείκτας, ὅσοι ἀπεθνήσκουν σήμερον.

Ὁ δυστυχὴς γέρων περίλυπος ἐσιώπησεν· ὁ δὲ νεαρὸς ἀδελφός του, κατηφὴς καὶ συγκεκινημένος, ἐσκέπτετο τοὺς λόγους τοῦ προκατόχου του, οἱ ὁποῖοι ἤλλαξαν ριζικῶς τὰς ἰδέας του περὶ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ κόσμου.

ΑΙΓΛΗ ΑΙΓΙΝΗΤΟΥ

ΑΛΚΥΩΝΙΔΕΣ

Καὶ στῆς ζωῆς τοὺς πιὸ βαρεῖς χειμῶνες
Ἀλκυονίδες μέρες καρτερῶ.

Δυὸ Νίκες.

Δυο Νίκες: ξεβρασμένη ἀπ' τ' ἄγριο πέλαγος
Γοργόνα ἡ μιὰ στοῦ καραβιοῦ τὴν πλώρη·
Ἀνάερη ἡ ἄλλη κι' οὐρανοκατέβατη
Στῆς Ὀλυμπίας τὴ γῆ πανώρια κόρη.

Ἡ Νίκη ἡ μιὰ ἀπ' τὸ βράχο εἶχε τὴ δύναμι
Κ' εἶχε ἀπ' τὸ κῦμα πάρῃ τὴν ὁρμή της·
Κ' ἡ ἄλλη Νίκη ἡλιόπλαστη τὴν ὄψι της
Κ' αἰθερογέννητο εἶχε τὸ κορμί της.

Ἡ Νίκη ἡ μιὰ στὰ χέρια της δαφνόκλαδα
Κ' ἡ ἄλλη Νίκη ἐλιᾶς κλωνάρι ἐκράτει·
Ἡ μιὰ στρώνει τὶς δάφνες σ' ἕνα Ἀλέξανδρο
Καὶ στεφανώνει ἡ ἄλλη ἕνα Σωκράτη.

Σπηλιὰ τῆς Νιόβης.

Σπηλιὰ τῆς Νιόβης ταίριαζε νὰ γίνῃ
Τῆς Παναγιᾶς ἱερὸ προσκυνητάρι,
Νὰ σμίξῃ ὁ μῦθος μὲ τὸ συναξάρι
Μεσ' στῶν μεγάλων πόνων τὸ καμίνι.

Χαροκαμένη μάννα ἦτον κ' ἐκείνη·
Τ' ὁλόχαρο τῶν σπλάχνων της καμάρι
Θανάτωσε τὸ θεϊκὸ δοξάρι —
Ἕξη ἀνεμόνες ἦταν κι' ἕξη κρίνοι.

Πάνω ἀπ' τὸ βράχο τῆς σπηλιᾶς ὁλοΐσια
Δυὸ στύλοι — μαρμαρένια κυπαρίσσια —
Δυὸ στύλοι — συμφορὲς μαρμαρωμένες —

Λιγνοί, χυτοί, ψηλώνοντας πρὸς τ' ἄστρα,
Σωσμένοι ἀπ' τὴ χιλιόχρονη χαλάστρα,
Σὰ δυὸ λαμπάδες στέκονται σβυσμένες.

Γιὰ μιὰ παιδούλα.

Ἔνδεκα χρόνια κλείνεις σήμερα—
Κι' ἂν ἦσουν μιὰ πιστὴ Ἀ ρ ρ η φ ό ρ α,
Τῆς Ἀθηνᾶς μικρὴ διακόνισσα
Κάποιον παλιὸ καλὸ καιρό,
Τὸ σκεπαστὸ κανίστρι θἄφερνες
Μὲ τ' ἄγνωστα, κρυμμένα δῶρα,
Νυχτοσταλμένη ἀπ' τὴν Ἀκρόπολι
Στῆς Ἀφροδίτης τὸ ἱερό.

Τ' ἀρχαῖα τεμένη καταλύθηκαν—
Μὰ ἐσύ, σὰν Ἀ ρ ρ η φ ό ρ α πάλι,
Διαβαίνεις μέσ' στὸ μοσκοβόλημα
Τῆς ἀνοιξιατικῆς πνοῆς
Μὲ τὰ δυὸ χέρια τὸ κανίστρι σου
Ψηλὰ κρατῶντας στὸ κεφάλι
Καὶ φέρνεις, πρόσχαρη κι' ἀφρόντιστη,
Τ' ἄγνωστα δῶρα τῆς ζωῆς.

Στὴν Ἀφροδίτη τῆς Μήλου.

[Τὸ καράβι μὲ τὸ ἁρπαγμένο ἄγαλμα πρὶν φύγῃ γιὰ τὰ ξένα πέρασε ἀπ' τὸν Πειραιᾶ μιὰ νύχτα σεληνόφωτη, κ' ἐκεῖ ξετύλιξαν τὸ μάρμαρο ἀπ' τὰ καραβόπανα κι' ἄναψαν δαυλιὰ γύρω γιὰ νὰ τὸ καμαρώσουν καλύτερα].

Θεά ξενιτεμένη, μελετῶντας σε,
Γυρίζει ὁ νοῦς μου πίσω ἕναν αἰῶνα:
Στὴ νύχτα ἐκείνη, ποὺ ἁρπαγμένη πέρασες
Μπροστὰ ἀπ' τὸν γκρεμισμένο Παρθενῶνα.

Ἀπ' τὰ ξητιάνικα κουρέλια γύμνωσαν
Τὸ θεῖο κορμί σου οἱ βέβηλοι κουρσάροι
Κ' ἔλαμψες ἀφρογέννητη καὶ θάμπωσες
Γυμνὴ τ' ὁλόιρωτο ἀττικὸ φεγγάρι.

Γιὰ νὰ σὲ ξετιμήσουν ἀνυπόμονα,
Τέτοια ἄρταστη κι' ἀφάνταστη πραμάτια,
Μὲ τὰ δαυλιὰ ἀναμμένα σὲ ψηλάρησαν
Δάχτυλα βάρβαρα κι' ἀνάξια μάτια.

Κι' ὅταν θαλασσοδρόμα πάλι ἐκίνησες
Γιὰ τῆς ἀτέλειωτης σκλαβιᾶς τὶς ὧρες,
Μιὰ σκλάβα ἄλλη θυμήθηκαν καὶ σ' ἔκλαψαν
Τοῦ Ἐρεχθείου οἱ μαρμαρένιες Κόρες.

Ψεύτικη λευτεριὰ στὰ ξένα ἀπόχτησες
Τὰ θεῖα σου κάλλη δείχνοντας γιὰ λύτρα
Καί, στερημένη ἐσὺ τ' Ὡραῖο, γίνηκες
Μέσ' στἄσχημα τοῦ Ὡραίου ἡ διαλαλήτρα.

Τί τάχα κι' ἂν σὲ θρόνιασαν βασίλισσα
Σὲ μουχλιασμένο στεριανὸ παλάτι;
Τὸ μάρμαρό σου, ἀνήλιαγο κι' ἀδρόσιστο,
Τοῦ Αἰγαίου ποθεῖ τὸ κρυσταλλένιο ἁλάτι.

Ὦ! νὰ πατοῦσες πάλι τῆς πατρίδας σου
Τὰ κυματόδαρτα λευκὰ χαλίκια
Μ' ἕνα στεφάνι ἀπ' ἀνθισμένη ἀγράμπελη
Κ' ἕνα στρωσίδι ἀπὸ βρεμένα ρύκια.

Ὦ! κι' ἀπὸ κάποιο θᾶμα, τὰ δυὸ χέρια σου,
Πανώρια, ἀκέρια, ν' ἅπλωνες καὶ πάλι,
Τὰ χέρια, ποὺ σὲ ξένον τόπο ἂν σοὔλειπαν,
Δὲν εἶχαν τί νὰ σφίξουν στὴν ἀγκάλη.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΡΟΣΙΝΗΣ

